
Україна

ДИПЛОМАТИЧНА

НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Випуск дванадцятий

Упорядники

Леонід Губерський, Павло Кривonos,
Борис Гуменюк, Анатолій Денисенко,
Василь Туркевич

Київ • 2011

ББК 66.49(4УКР)я5+63.3(4УКР)Оя5

УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА
НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Видається з листопада 2000 року
ВИПУСК ДВАНADЦЯТИЙ

Засновники

Міністерство закордонних справ України
Дипломатична академія при Міністерстві
закордонних справ України

Генеральна дирекція
з обслуговування іноземних представництв
Історичний клуб «Планета»

*Видання рекомендоване до друку Вченою радою Дипломатичної академії
при Міністерстві закордонних справ України. Протокол № 1 від 28 вересня 2011 р.*

Видавець

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв

Головний редактор

кандидат історичних наук **Анатолій Денисенко**

Заступники головного редактора

доктор історичних наук **Борис Гуменюк**,
заслужений діяч мистецтв України **Василь Туркевич**,
доктор політичних наук **Леонід Шкляр**

Відповідальний секретар

доктор історичних наук **Володимир Денисенко**

ISBN 966-7522-07-5

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Костянтин Грищенко**, Міністр закордонних справ України
- Леонід Губерський**, ректор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України, доктор філософських наук
- Борис Гуменюк**, ректор Дипломатичної академії при МЗС України, доктор історичних наук, заступник головного редактора
- Володимир Хандогій**, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії
- Володимир Яловий**, заступник керівника апарату Верховної Ради України
- Олег Білорус**, голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах, академік НАН України
- Павло Кривонос**, генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, видавець
- Юрій Костенко**, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Китайській Народній Республіці
- Юрій Рилач**, Надзвичайний і Повноважний Посол, голова Спільки дипломатів України
- Анатолій Денисенко**, голова історичного клубу «Планета», кандидат історичних наук, заслужений журналіст України, головний редактор
- Олександр Шульга**, начальнику управління Державного архіву МЗС України
- Дмитро Табачник**, Міністр освіти і науки, молоді та спорту України, доктор історичних наук, професор
- Мирослав Романюк**, директор Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук
- Микола Желєзняк**, директор Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, кандидат філологічних наук
- Василь Кремень**, президент Академії педагогічних наук України, академік НАН України, доктор філософських наук
- Олексій Онищенко**, академік-секретар Національної Академії наук України, академік НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, доктор філософських наук
- Сергій Пирожков**, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова, академік НАН України, доктор економічних наук
- Віктор Андрущенко**, ректор Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, член-кореспондент НАН України, академік Національної Академії педагогічних наук України, доктор філософських наук
- Петро Таланчук**, Президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», академік Національної Академії педагогічних наук України
- Володимир Головченко**, завідуючий кафедрою Інституту міжнародних відносин Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук
- Микола Кулінич**, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії, кандидат історичних наук

Петро Кононенко, директор Інституту українознавства Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, академік Національної Академії педагогічних наук України

Олександр Савенко, генеральний директор Київської державної телерадіокомпанії, заслужений журналіст України

Ірина Войцехівська, професор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Степан Віднянський, завідувач відділу Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук

Володимир Бех, перший проректор Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, доктор філософських наук

Сергій Брага, головний редактор газети «Урядовий кур'єр», заслужений журналіст України

Володимир Сергійчук, професор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Валерій Солдатенко, голова Українського інституту національної пам'яті, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук

Леонід Шкляр, доктор політичних наук, професор, заступник головного редактора

Ігор Алексєєнко, генеральний директор видавництва НАН України «Наукова думка», кандидат біологічних наук, заслужений працівник культури України

Ірина Матяш, помічник міністра юстиції України, доктор історичних наук

Василь Кирилич, Радник-Посланник Посольства України в Республіці Австрія, кандидат політичних наук

Андрій Кудряченко, директор Інституту європейських досліджень НАН України, доктор історичних наук

Ростислав Сосса, директор Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», доктор географічних наук

Володимир Борисенко, завідувач кафедри історії України Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук

Григорій Перепелиця, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України, доктор політичних наук

Володимир Лозицький, директор Центрального державного архіву громадських об'єднань України, кандидат історичних наук

Василь Туркевич, заслужений діяч мистецтв України, заступник головного редактора

Олександр Децик, генеральний директор Укрінформу

Петро Чуприна, генеральний директор Національної опери України, член-кореспондент Академії мистецтв України

Михайло Сорока, голова Київської організації Національної спілки журналістів України, заступник генерального директора Укрінформу

Ярослав Яцків, директор Головної астрономічної обсерваторії України, академік НАН України

Володимир Лавриненко, проректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, професор

Віктор Даниленко, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, завідувач відділу Інституту історії України НАНУ

Володимир Яценківський, начальник департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва, т.в.о. заступника голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО

Роксолана Іванченко, начальник відділу Національної комісії України у справах ЮНЕСКО

Олег Волошин, директор Департаменту інформаційної політики МЗС України

Ольга Таукач, головний редактор журналу «Зовнішні справи»

Олександр Добрянський, декан факультету історії, політолог і таміжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, доктор історичних наук

Андрій Кравець, керівник Державного управління справами Президента України

Герман Макаренко, доктор філософських наук, диригент Національної опери України, заслужений діяч мистецтв України, посол української культури

Валерій Копійка, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор політичних наук, професор

Микола Проданчук, директор Інституту екогієнітоксикології ім. Л.І. Медведя, доктор медичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук

Костянтин Балабанов, ректор Маріупольського державного університету, Почесний консул Республіки Кіпр в Маріуполі, доктор політичних наук, член-кореспондент Національної педагогічної академії України

Віктор Пасак, заступник директора державного підприємства «Національне газетно-журнальне видавництво «Культура»», заслужений журналіст України, президент Асоціації дружини «Україна—Куба»

Віктор Чамара, перший секретар Національної спілки журналістів України, заслужений журналіст України

Павло Гай-Нижник, старший науковий співробітник Інституту політичних і національних досліджень імені Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук

Василь Оричко, президент «Всесвітньої служби» Українське телебачення і радіомовлення», кандидат історичних наук, заслужений журналіст України

Звернення Президента України
Віктора Януковича до українських громадян
з нагоди 20-ї річниці Незалежності України

ШАНОВНІ СПІВВІТЧИЗНИКИ!
ШАНОВНІ ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ!

Вітаю вас із двадцятю річницею Незалежності!

Сьогодні ми святкуємо ювілей нашої держави. Позаду 20 років новітньої історії, які змінили наше життя. А перед ними — ще століття слави і визвольної боротьби наших попередніх поколінь.

Справжній фундамент нашого двадцятиріччя — це віковий досвід Київської Русі. В ті славетні часи наші землі були одним із духовних центрів європейської християнської цивілізації. Україна з гордістю продовжує цю місію і сьогодні. Наша історія нерозривно пов'язана із сучасною Європою.

Впродовж віків найкращі доньки та сини України мріяли про її незалежність, в основі якої буде свобода, гуманізм та демократія. Їхні мрії справдилися. Ми здобули незалежність і стали свідками великої події — появи України на карті світу.

Двадцятиліття незалежності не далось Україні легко. Ми пережили роки романтичного піднесення, криз, популізму. Але незалежно від подій у державі люди працювали, виховували дітей і сподівалися на достойне життя, сильну та справедливу владу.

Нині всі гілки влади об'єдналися заради спільної мети. Це — оновлення держави та побудова успішної України. Тепер справа за кожним із нас.

20 років — чудовий вік для нових починань та рішучих кроків. 20 років — вік молодості та вік надії. І цей день ми зустрічаємо з вірою в майбутнє. Ми модернізуємо країну та розбудовуємо економіку. Ми зводимо аеропорти, дороги, мости, відкриваємо стадіони. Ми будуємо державу. Ту, про яку мріяли наші попередні покоління.

Ми стоїмо на платформі національного прагматизму і відстоюємо в першу чергу інтереси нашої країни, українських громадян. Україна стане справді незалежною, лише маючи сильну економічну основу. Українці відчуватимуть себе впевнено у світі лише тоді, коли їх права будуть справді захищені. Добробут кожного громадянина стане стабільним, коли корупцію буде подолано на всіх рівнях. Нація буде сильною, коли працюватимуть усі демократичні інститути. І це — наші основні цілі.

Нам є чим пишатися. Ми любимо нашу країну. Український народ за ці роки не раз демонстрував свою мудрість та толерантність. Тож бережімо один одного, адже Україна — це всі ми!

Бажаю всім нам довгих років миру та добробуту!

Із Днем незалежності України!

Віктор Янукович в Генеральній Асамблеї ООН закликав лідерів держав світу сприяти знищенню та нерозповсюдженню ядерної зброї

Зустріч Президента України Віктора Януковича із Генеральним секретарем ООН Бан Кі-муном

У Варшаві відбулася зустріч Президента України Віктора Януковича з Головою Європейської Комісії Жозе Мануелем Баррозу та Головою Ради Євросоюзу Германом Ван Ромпем

Представники української влади вшанували пам'ять жертв Бабиного Яру

Переговори Віктора Януковича, Дмитра Медведєва та Володимира Путіна продовжилися у неформальній обстановці

Президент України ознайомився із завершальним етапом реконструкції НСК «Олімпійський»

Костянтин Грищенко,
Міністр закордонних справ України

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА. 20 РОКІВ НА СВІТОВІЙ СЦЕНІ

Дипломатія народжується разом із державою. Тому 20 років незалежності України для нас, дипломатів, — подвійне свято. Адже це водночас і день справжнього народження сучасної української зовнішньополітичної служби, і річниця її появи на міжнародній сцені як повноправного гравця.

Ювілеї, крім ритуальної, мають і цілком практичну функцію. У такі дні заведено робити дві речі: оглядатися на пройдене й заглядати в майбутнє. Так свято стає свого роду точкою самоконтролю й стимулом для нового дихання.

Оцінюючи минулі 20 років нашої зовнішньополітичної роботи, свідомо робитиму акцент на здобутках. По-перше, тому що в нас нині справді свято. По-друге, тому що дипломат завжди має бути позитивно налаштованим. А головне: тому що наші здобутки об'єктивно вагомі й варті того, щоб про них говорити.

Перш за все, мабуть, варто згадати про саме становлення дипломатичної служби незалежної України як життєво важливого органа суверенної держави. Нам зрештою пощастило, бо Українська РСР мала своє Міністерство закордонних справ, хоча функції його були вкрай обмеженими. Працювало в міністерстві менше сотні дипломатів, але це були справжні професіонали. І саме вони стали тим ударним загonom, який виніс на своїх плечах неймовірне навантаження перших самостійних кроків України. Вони ж були тим ядром, навколо якого швидко сфор-

мувалася зовнішньополітична служба нової держави. Проте для молодій державі їх було замало.

У перші ж місяці роботи в МЗС прийшли сотні фахівців з різних сфер — знавці іноземних мов, історики, економісти, юристи, представники інших професій. Їхнім мінусом було те, що вони не знали власне дипломатичної специфіки. Їхнім плюсом були глибока підготовка в своїй галузі, а ще — відсутність чиновницької закостенілості, живий творчий підхід до справи. У більшості випадків плюси швидко давали ефект, а мінус ліквідувався в ході роботи.

Мені подобається така образна характеристика початкового періоду становлення МЗС: нам доводилося будувати дипломатичний автомобіль і водночас мчати на ньому на повній швидкості.

А швидкість була шалена практично з самого початку. Після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року міжнародна спільнота, в тому числі й давні опоненти Радянського Союзу, зайняла вичікувальну позицію, боячись зіпсувати відносини з Москвою, а надто завдати шкоди улюбленцеві Заходу, лідерові перебудови Михайлу Горбачову.

Проте після Всенародного референдуму 1 грудня всякі сумніви відпали: Україна — незалежна держава, а Радянській імперії остаточно прийшов кінець. Для України настав час першого великого зовнішньополітичного триумфу — вона приймала парад визнань. Уже 2 грудня нас визнали Польща й Канада, усього ж протягом місяця це зробили 75 (!) держав, у тому числі такі геополітичні кити, як США, Росія, Китай, Франція, Німеччина, Велика Британія. У наступному 1992 році ми отримали визнання ще 60 країн світу.

Для Міністерства закордонних справ цей триумф означав ще й колосальний обсяг конкретної роботи, головний результат якої важко переоцінити — Українська держава, щойно народившись, практично відразу змогла зайняти гідне місце в світовій спільноті.

Слід визнати, що такий успіх сп'янив багатьох із нас — і дипломатів, і політиків, і звичайних громадян. Усі початківці дещо наївні. Світ виграє для них рожевими барвами. Декому здавалося, що всі навкруги тільки й чекали звільнення України, щоб прийняти її з усіма почестями в своє коло. Дорога в май-

бутне виглядала рівною й широкою, а в Європі нас уже готувалися зустріти з хлібом-сіллю.

Не виключено, що й дехто на прагматичному Заході бачив нас тоді в дещо зарожевленому світлі. Вважалося, що наша потужна економіка, помножена на демократичні перетворення практично гарантуватиме нам у найближчій перспективі місце серед світових лідерів. Від нас чекали тільки чітких дій з демонтажу старої системи й послідовного проведення реформ.

На жаль, інерція старого ладу виявилася занадто сильною — і в державному механізмі, і в політикумі, і в суспільно-економічних відносинах, і, головне, в свідомості великої частини наших людей. Зараз ми розуміємо, що інакше навряд чи й могло статися, але тоді розчарування були тим болючішими, чим більшими були сподівання.

Зовнішня політика завжди є продовженням політики внутрішньої й залежить від неї безпосередньо. Легко дипломатам, якщо в їхній країні все йде гладенько й без проблем. Наше ж внутрішнє життя за всі 20 років гладеньким і безпроблемним не наважиться назвати й найбезнадійніший оптиміст.

Пробуксовування реформ, страшна економічна криза 90-х, «касетний» і «кольчужний» скандали, глибоко вкорінена корупція, пізніше політичний хаос, що прийшов на зміну «помаранчевим» надіям, — усе це прямо било по нашому міжнародному іміджеві, крало наш час і енергію, сковувало зовнішньополітичний маневр.

Утім загальновідомо, що дипломатія навіть при поганій грі всередині країни зобов'язана «тримати фасон». Подобається це комусь чи ні, але українська дипломатія фасон тримала завжди.

Говорячи про роки зовнішньополітичного становлення держави Україна, не можна забувати про ще один великий міжнародний успіх. Маю на увазі мирне «розлучення» з Росією та рештою колишніх республік СРСР, а також уникнення територіальних суперечок з іншими сусідами.

Можливо, ми не відчуваємо цього успіху фізично, як здорова людина не відчуває відсутності хвороби чи рани. Але варто тільки згадати трагедії Придністров'я, Карабаху, Абхазії й Південної Осетії, жах етнічних чисток в такій, здавалося б, благополучній Югославії, і цінність збереженого миру й добросусідства стане очевидною й реально відчутною.

Здавна відомо, що в часи розпаду імперій і геополітичних потрясінь у сильних прокидається апетит. В Україні також не обійшлося без ризиків і напруженостей. В парламентах деяких країн звучали відверті територіальні претензії до нашої держави. Загалом, на мою думку, період геополітичних трансформацій держави Центральної і Східної Європи пройшли гідно, як і належить сучасним цивілізованим націям. Виваженість, толерантність, солідарність, проявлені в ті дні, стали надійною основою нинішнього партнерства й нашим спільним внеском в утвердження цінностей об'єднаної Європи.

Ефективним інструментом посилення міжнародних позицій України став інститут стратегічного партнерства. Він пов'язував Київ з важливими для нас столицями світу, створював необхідні опорні точки в глобальній геополітичній конструкції.

Стратегічне партнерство зі США було започатковане ще 1996 року. Вирішальним кроком до цього стала відмова України від власної ядерної зброї. Підтримка з боку Сполучених Штатів як головного світового гравця важлива й незамінна для нас в усіх без винятку аспектах. Це й проведення демократичних реформ, і економічна модернізація, й передова наука та технології, і сприяння в численних міжнародних організаціях, в європейській інтеграції України та її партнерстві з НАТО.

Сьогодні ж хотів би зробити наголос на такому: союзництво з Вашингтоном відкриває нам додаткові можливості для активної участі у світових процесах, зокрема в захисті глобального миру й стабільності, а це в свою чергу значно зміцнює міжнародну вагу й авторитет України.

Шлях до підписання в 1997 р. Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією був, м'яко кажучи, не простим. Напруженості навколо Криму й Чорноморського флоту Росії, проведення лінії кордону (цей процес завершується тільки зараз), розподіл закордонної власності СРСР, низка інших спірних питань — слід було подолати всі ці бар'єри, щоб прийти до бажаного результату.

Після укладення Великого договору в наших відносинах не раз виникали гострі ситуації й навіть тривалі смуги охолодження. Але обидві сторони прекрасно розуміють очевидну істину: Україна й Росія є стратегічними партнерами за своєю природою. Цього хочуть наші народи, цього вимагають наші економіки, без цього неможлива стабільність в регіоні й у всій Європі.

Тому першим зовнішньополітичним кроком Президента Віктора Януковича в 2010 році було рішуче повернення українсько-російських взаємин на їхній природний рівень — рівень стратегічного партнерства.

Окремо хотів би сказати про Польщу. Варшава підтримувала ідею суверенності України ще задовго до серпня 1991 року й першою в світі визнала нашу незалежність. Тому проголошення стратегічного партнерства в 1994 році стало логічним і очікуваним кроком.

Сьогодні українсько-польські відносини можна назвати ідеальними практично в усіх сферах. Ми особливо цінуємо те, що Варшава є відданим і послідовним адвокатом євроінтеграційних прагнень України в Європейському Союзі. Історичне примирення двох держав і народів, безперечно, заслуговує на те, щоб стати моделлю для багатьох країн світу.

Мережа стратегічних партнерств довела свою ефективність, і ми продовжуємо розвивати її відповідно до нових реалій глобалізації. Тільки в цьому році стратегічними партнерами України стали такі нові світові гравці, як Китай та Туреччина.

Не менш важливим, ніж налагодження двосторонніх відносин, було входження України до провідних міжнародних організацій. Знову ж таки у спадок від радянської доби нам дісталася одна надзвичайно цінна перевага: членство в Організації Об'єднаних Націй. Це з першої ж секунди незалежності забезпечило нам статус повноправного суб'єкта міжнародної спільноти.

Вигоди такої стартової позиції ми використали повною мірою. Україна з самого початку розвинула в ООН активну й багатопланову діяльність, чим заслужила належний авторитет і повагу. Свідченням цього стало головування міністра закордонних справ України Геннадія Удовенка на 52-й сесії Генеральної Асамблеї ООН в 1997–1988 рр., а також непостійне членство України в Раді Безпеки ООН в 2000–2001 роках. У даний час Україна є одним із претендентів на членство в РБ ООН на термін 2016–2017 років.

Значним успіхом уже незалежної України став вступ в 1992 р. до Ради з безпеки і співробітництва в Європі (тепер ОБСЄ). Ми одержали право голосу з широкого спектра питань, що турбують європейський континент, і по суті зробили перший крок на шляху європейської інтеграції. Сьогодні Україна готується прийняти головування в ОБСЄ в 2013 році.

Особливо важливим, етапним досягненням стало для України здобуття в 1995 році членства в Раді Європи — організації, метою якої є створення єдиного європейського простору на основі принципів демократії, верховенства права та прав людини. Для вступу до Ради мало було самого розташування в географічному центрі континенту. Посттоталітарна Україна мала на ділі довести свою відданість базовим демократичним цінностям, продемонструвати в цій царині свої реальні здобутки.

Ставши членом Ради Європи, Україна активно включилася в роботу з утвердження європейських цивілізаційних цінностей, доводячи тим самим свою європейську ідентичність і право одного дня увійти до ЄС. Минуло 16 років, і ось наша держава виконує в організації почесну й відповідальну місію — з травня по листопад 2011 р. вона головує в Комітеті міністрів Ради Європи. Зрештою, сподіваюся, що не за горами і припинення багаторічного процесу моніторингу виконання наших зобов'язань перед РЄ та перехід до постмоніторингового діалогу.

Важким і тривалим виявився шлях України до членства в Світовій організації торгівлі, куди вона увійшла лише 2008 року після 13 років переговорів. Для цього було потрібно не тільки здійснити кардинальні внутрішні трансформації й переконати світ, що від соціалістичної економіки ми справді перейшли до ринкової. Необхідно було також розв'язати безліч конкретних економічних проблем і «проблемок» із кожним членом СОТ. Українська дипломатія з честю виконала й це складне завдання.

Першочергову увагу ми приділяємо й роботі в численних регіональних міжнародних організаціях та об'єднаннях, таких як ЦЄІ, СНД, ОЧЕС, ГУАМ, Вишеградська група та ін. Багатоманітність форм співпраці й партнерських зв'язків у сумі визначають для України одну з провідних ролей у політичному, економічному й культурному житті регіону.

Нашій дипломатії вдалося забезпечити Україні й помітну роль на загальносвітовій сцені. Ідеться передусім про наш внесок у підтримку міжнародного миру й стабільності, процесу роззброєння та ядерної безпеки.

Після розвалу СРСР у наших руках опинився третій у світі за потужністю ядерний арсенал, що викликало серйозне занепокоєння у багатьох столицях. У цій ситуації Україна проявила себе як зрілий і відповідальний партнер міжнародної спільноти. Добровільно відмовившись в 1994 році від ядерної зброї в обмін

на гарантії безпеки, ми створили надзвичайно позитивний світовий прецедент, підняли на нову висоту планку миротворчої політики. Відтоді Україна по праву вважається одним із лідерів у боротьбі за без'ядерне майбутнє людства. Ця політика знайшла своє продовження й у наші дні: у квітні 2010 року Президент Віктор Янукович оголосив у Нью-Йорку про рішення України позбутися запасів високозбагаченого урану.

Як країна, що не зі своєї вини опинилася в епіцентрі Чорнобильської катастрофи, Україна є одним із дієвих учасників вирішення проблем так званого «мирного атома». Важливою подією у цій сфері стала Міжнародна конференція «Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього», яку ми провели в Києві у квітні 2011 року. Наскільки злободенним є цей напрямок роботи, зайвий раз засвідчила аварія на японській атомній станції «Фукусіма-1».

Протягом усіх 20 років незалежності Україна проводила активну миробудівничу політику, беручи участь практично в усіх найважливіших міжнародних акціях і місіях під егідою ООН та НАТО. Боснія і Герцеговина, Хорватія, Косово, Македонія, Ангола, Гватемала, Таджикистан, Афганістан, Кувейт, Сьєрра-Леоне, Грузія, Ірак, Ліван, Ефіопія, Еритрея, Демократична Республіка Конго, Ліберія, Кот-д'Івуар, Судан, Тімор-Лешті — така географія нашої миротворчості, така географія реального або потенційного українського впливу на майбутнє світу.

Важливим питанням безпекової політики для України, безперечно, була модальність відносин з НАТО. Водночас воно було й головним каменем спотикання, причому як у зовнішніх зносинах, так і у внутрішньому житті країни. Суть аргументів наших євроатлантистів загалом зводилася до такого: членство в НАТО є гарантією безпеки України, її участі в побудові сучасної безпекової архітектури Євроатлантичного регіону, а також потужним допоміжним фактором нашої євроінтеграції.

Суть аргументів їх опонентів полягала в двох головних застереженнях: по-перше, курс на вступ до НАТО спричинює постійні ускладнення з таким важливим і могутнім сусідом, як Росія, а по-друге, ідея членства в Альянсі викликає спротив переважної частини самого українського суспільства, в якому так і не розсмокталися антинатовські стереотипи радянських часів.

Із плином часу необхідність внести корективи в українську євроатлантичну політику стала очевидною. Це зробив усередині

2010 року новообраний Президент України Віктор Янукович. У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» закріплено положення про відмову нашої держави від участі в будь-яких військових союзах. Перекоаний, що такий крок став адекватною відповіддю на зовнішньо- і внутрішньополітичну реальність і дав нам змогу знайти наразі оптимальний безпечно-політичний баланс.

Позитивний ефект проявився практично відразу. Передусім, моментально вщухли навколонатівські баталії всередині країни. Нормалізувалися наші відносини з Москвою. Зникла зайва нервозність й у стосунках із самим Альянсом. При цьому відмова від членства в НАТО не вплинула на участь України у творенні безпекової політики на континенті. Навпаки, спроможність вести конструктивний діалог як із Заходом, так і зі Сходом суттєво розширила наші можливості.

І головне: з відносин з Альянсом ми прибрали тільки гучну, але не підкріплену дійсністю риторичку. Конкретне ж співробітництво з НАТО залишилося й буде надалі розширюватися. Як і раніше, Україна виконує річні плани НАТО, модернізує за допомогою Альянсу армію, бере участь у міжнародних миротворчих місіях, науково-технічній співпраці, боротьбі з організованою злочинністю й тероризмом. Одним словом, реальний підхід дає реальні плоди.

Остання тема, яку я хочу висвітлити, є водночас і головною темою всієї зовнішньої політики України. Це — інтеграція в Європейський Союз. Цій стратегічній меті так чи інакше підпорядковані всі наші зовнішньополітичні кроки на всіх без винятку напрямках.

На відміну від євроатлантичної інтеграції, ідея інтеграції європейської з самого початку була підтримана більшістю українців і всіма головними політичними силами країни. Це, мабуть, чи не єдине питання, яке в Україні завжди об'єднує і владу і опозицію.

Власне, саме проголошення незалежності України вже містило в собі європейський цивілізаційний вибір, ідею повернення в Європу, до якої належимо історично, культурно й ментально.

Я вже казав, що в перші роки ми дещо наївно оцінювали свою європейську перспективу. Давалася взнаки й чисто радянська звичка замінити реальну роботу красивими деклараціями. Тому дуже часто наша енергія, як кажуть, «ішла у свисток».

Розуміння простої істини, що в Європі нас оцінюють не за гучністю свистка, а за напрямком і швидкістю руху нашого локомотива, діалогу українським політикам далеко не легко й далеко не відразу.

З іншого боку, не слід уявляти і європейську сторону як вічно правого власника істини в останній інстанції. У головах деяких єєсівських політиків, як виявилось, засіли засвоєні з дитинства стереотипи. У їхній свідомості чи, радше, підсвідомості межа Європи ще й досі проходить по кордону Радянського Союзу, який щез із мапи два десятиліття тому. Через це й їхнє ставлення було різним до Польщі й до України, до Румунії і до Молдови.

Висновок простий: поступово, але наполегливо долати такі стереотипи — це також одне із наших завдань. Час, безперечно, працює на Україну і на її європейське майбутнє. 20 років цілеспрямованої роботи української дипломатії дають свої плоди.

Дедалі більше західних політиків усвідомлюють те, в чому ми з самого початку твердо упевнені: об'єднана Європа ніколи не буде цілою й завершеною без України. Зі своїми колосальними людськими, економічними, науковими й культурними ресурсами вона життєво потрібна Євросоюзові, якщо він хоче зберегти свою конкурентоспроможність і життєздатність у нинішньому й завтрашньому глобалізованому світі.

Переконали, що саме зараз відбуваються якісні зміни у наших відносинах з Європейським Союзом. Нинішнє керівництво держави внесло в євроінтеграційну політику України суттєві й дієві корективи й надало їй необхідного прагматизму. Від пишних заяв і гасел ми перейшли до конкретних справ на всіх напрямках інтеграції.

Найважливіша ж новація полягає в тому, що нарешті зовнішня європейська політика у нас злилася в одне ціле з політикою внутрішньою. Політична команда Віктора Януковича розпочала процес масштабних і системних реформ, які охоплюють усі сфери життя українського суспільства і здійснюються за стандартами й при допомозі Євросоюзу. Їх кінцева мета — перетворити Україну з пострадянської на сучасну європейську державу.

Саме конкретною роботою нам за короткий час вдалося відновити довіру Брюсселя. На зміну горезвісній «втомі від України» прийшла нова українсько-європейська синергія і від-

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко та міністр закордонних справ Китайської Народної Республіки Ян Цзє чі підписали угоду між Кабінетом Міністрів та урядом КНР про заснування Генерального консульства України у місті Гуанчжоу

повідно — реальні результати. У листопаді минулого року ми одержали План дій щодо запровадження безвізового режиму для громадян України й відразу ж розпочали складну й копітку діяльність з його виконання. Гра варта свічок — розраховуємо, що у середньостроковій перспективі українець зможе вільно подорожувати всією Європою і відчувати себе повноцінним членом європейської спільноти.

Саме зараз ми вийшли на етапний євроінтеграційний рубіж. До кінця року з Євросоюзом має бути підписана Угода про асоціацію, складовою частиною якої стане створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Цей документ означатиме перехід від «партнерства і співробітництва» до «політичної асоціації та економічної інтеграції». Іншими словами, йдеться про плацдарм для здобуття повноправного членства в ЄС.

Тож Україна підходить до свого двадцятиліття на новому підйомі, з новими планами, амбітними завданнями й цілями і будьте певні — українська дипломатія ефективно виконає свою частину великої загальнодержавної роботи.

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко взяв участь в урочистому відкритті восьмого почесного консульства України у Польщі в місті Бидгощ

Надзвичайний Повноважний посол Угорської Республіки в Україні Міхаль Бас вручив міністру закордонних справ України Костянтину Грищенку 60-літрову діжку токайського вина у подарунок Президенту України Віктору Януковичу нагоди завершення головування Угорщини в Раді ЄС

НЕЗАЛЕЖНА
УКРАЇНА

Дипломатичне визнання України*

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних
відносин між Україною та Литовською
Республікою

Україна та Литовська Республіка,

керуючись бажанням розвивати свої відносини та переконанням, що цим вони будуть сприяти миру, безпеці та стабільності в Європі, а також здійсненню цілей та принципів Статуту ООН, Хельсінкського Заключного Акту та Паризької Хартії для нової Європи,

виходячи з прагнення зміцнювати політичні, торговельні, економічні та культурні зв'язки двох країн і надавати їм нової якості,

заохочуючи розширення дружніх зв'язків між їх громадянами та народами,

базуючись на положеннях Віденської Конвенції про дипломатичні зносини 1961 року,

погодилися про встановлення дипломатичних відносин та обмін дипломатичними представництвами на рівні посольств.

Цей Протокол підписано в двох примірниках, кожний українською та литовською мовами, причому обидва тексти мають однакову силу, і набрає чинності після обміну нотами між МЗС Сторін

Укладено в м.Вільнюсі, 21 числа, листопада місяця 1991 року.

За Україну

За Литовську Республіку

* Документи подано в оригіналі

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин між
Україною та Угорською Республікою

Україна та Угорська Республіка,

керуючись бажанням розвинути свої відносини, що мають істо-
ричні традиції, та переконанням, що цим вони будуть сприяти ми-
ру, безпеці та стабільності в Європі, а також здійсненню цілей
та принципів Статуту ООН, Хельсінкського Заключного Акта та Па-
ризької Хартії,

виходячи з прагненням зміцнювати багатосторонню систему
політичних, торговельних, економічних та культурних зв'язків
двох країн і надавати їм нової якості та виміру,

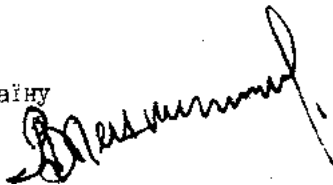
заохочуючи розширення дружніх зв'язків між їх громадянами
та народами,

погодилися про встановлення дипломатичних відносин з дня
підписання цього Протоколу і обмін дипломатичними представницт-
вами на рівні Посольств, в строки, погоджені Сторонами.

На виконання цього представники, відповідним чином упов-
новажені Україною та Угорською Республікою, підписали цей Про-
токол у двох примірниках, кожний українською та угорською мова-
ми, причому обидва тексти мають однакову силу.

Здійснено в м. Києві, 3 числа грудня місяця
1991 року.

За Україну

За Угорську Республіку

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною та Республікою Болгарією

Україна та Республіка Болгарія,
керуючись бажанням розвивати свої відносини, що мають історичні традиції, і впевнені, що їм сприятимуть миру, безпеці і стабільності в Європі, а також здійсненню цілей і принципів Статуту ООН, Хельсінкського Заключного Акту і "Паризької Хартії для нової Європи",

підтверджуючи свою повагу до прав і свобод людини, включаючи права національних меншин, принципів гуманізму і демократії,

виходячи з прагнення зміцнити політичні, торговельні, економічні і культурні зв'язки між двома країнами на новій, сучасній основі,

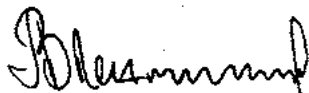
заохочуючи розширення дружніх зв'язків між їх громадянами та народами,

вирішили встановити дипломатичні відносини з дня підписання цього Протоколу і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств в строки, узгоджені Сторонами.

Для здійснення цього уповноважені представники України і Республіки Болгарії підписали цей Протокол у двох примірниках, кожний українською і болгарською мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

Складено у м. Софії "13" грудня 1991 року.

За Україну

За Республіку Болгарію

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՏԱԿՐԱՆ ԳՐԻՄԵՐ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

**МИНИСТЕРСТВО
ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

№ 686

Министерство иностранных дел Республики Армения свидетельствует свое уважение Министерству иностранных дел Украины и в ответ на ноту № 2/37-10483 от 25.12.91 имеет честь сообщить следующее.

Министерство иностранных дел Армении, исходя из заявления Президента Республики Армения от 18 декабря 1991 года "О признании независимости Украины" имеет честь заявить Министерству иностранных дел Украины о готовности Республики Армения установить дипломатические отношения в полном объеме с Украиной.

Министерство иностранных дел Армении выражает уверенность, что установление дипломатических отношений отвечает коренным интересам армянского и украинского народов и будет способствовать дальнейшему углублению плодотворного и взаимовыгодного сотрудничества между Республикой Армения и Украиной.

Республика Армения будет развивать двусторонние отношения с Украиной на основе принципов равноправия, суверенного равенства, невмешательства во внутренние дела, территориальной целостности, нерушимости существующих государственных границ, обеспечения и защиты основных прав и свобод человека, в частности, прав национальных меньшинств.

Министерство иностранных дел Республики Армения исходит из того, что данная нота и нота Министерства иностранных дел Украины от 25.12.91 составляют соглашение об установлении дипломатических отношений в полном объеме между Республикой Армения и Украиной.

Министерство пользуется настоящим случаем, чтобы возобновить Министерству иностранных дел Украины уверения в своем самом высоком почтении.

Ереван, 25 декабря 1991 года

МИНИСТЕРСТВУ ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ
УКРАИНЫ
г. Киев

УКРАЇНА

а 2/37-10483

Министерство иностранных дел Украины свидетельствует свое уважение Министерству иностранных дел Республики Армения и, ссылаясь на его ноту от 26 ноября 1991 года, имеет честь сообщить следующее.

Министерство иностранных дел Украины по поручению Президиума Верховного Совета Украины уполномочено предложить Министерству иностранных дел Республики Армения начать переговоры об установлении с Республикой Армения дипломатических отношений в полном объеме. Украина готова развивать двусторонние отношения с Республикой Армения на основе принципов равноправия, суверенного равенства, невмешательства во внутренние дела, территориальной целостности, нерушимости существующих государственных границ, обеспечения и защиты основных прав и свобод человека, в частности, прав национальных меньшинств. Мы исходим из того, что установление дипломатических отношений будет содействовать дальнейшему развитию и обогащению плодотворного и взаимовыгодного сотрудничества между Украиной и Республикой Армения.

МИД Украины предлагает установить дипломатические отношения между Украиной и Республикой Армения путем обмена нотами /проект ноты прилагается/.

Министерство пользуется случаем, чтобы возобновить МИД Республики Армения уверения в своем весьма высоком уважении.

Киев, "25" декабря 1991 года.

Министерству иностранных дел
Республики Армения

Handwritten signature and date: 23.12.91

Handwritten signature

УКРАЇНА

А.С./48-10745

Міністерство Закордонних Справ України засвідчує свою повагу Міністерству Закордонних Справ Держави Ізраїль і, пославшись на його ноту від 19 грудня 1991 року, має честь інформувати, що Міністерство висловлює згоду вважати днем офіційного встановлення дипломатичних відносин між Україною і Державою Ізраїль 26 грудня 1991 року – дату одержання вказаної ноти.

Міністерство висловлює надію, що встановлення Дипломатичних відносин між двома державами матиме своїм наслідком всебічний розвиток українсько-ізраїльських відносин і сприятиме зміцненню міжнародного співробітництва на засадах загальновизнаних норм міжнародного права.

Міністерство Закордонних Справ користується нагодою, щоб відновити Міністерству Закордонних Справ Держави Ізраїль запевнення в своїй величезній повазі.

Київ, 26 грудня 1991 року

Міністерство Закордонних Справ
Держави Ізраїль

Джонсон
26.12.91

М.С. Горюхов

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Його Превосходительству
пану Джорджу Бушу,
Президентові Сполучених
Штатів Америки

" 3 " січня 1992 року

М.К. І. В.

Шановний пане Президент,

Напередодні Нового року мені було дуже приємно одержати Вашого листа від 26 грудня 1991 року, в якому Ви повідомляете про офіційне визнання Урядом Сполучених Штатів Америки державної незалежності України.

З особливою вдячністю ми сприйняли Вашу пропозицію встановити між нашими двома державами дипломатичні відносини в повному обсязі.

Хотів би також щиро подякувати Вам за висловлені слова поваги і довіри до тих зобов'язань, які з повною відповідальністю взяла на себе Україна в здійсненні своєї незалежної внутрішньої і зовнішньої політики.

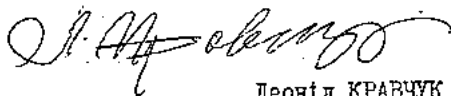
Україна і Сполучені Штати Америки підійшли до якісно нового етапу в розвитку своїх відносин. Цілком згоден з Вами, що ми можемо разом працювати над розбудовою більш надійного та безпечного світу.

В зв'язку з цим висловлюю згоду прийняти в Києві найближчим часом поважну делегацію на чолі із заступником Державного секретаря паном Редінальдом Бартолом'ю. Сподіваюсь, що під час цього візиту ми матимемо змогу обговорити шляхи практичного вирішення важливих питань роззброєння, про які Ви згадуєте у своєму листі від 26 грудня 1991 року.

Гадаю, що ближчим часом я зможу повідомити Вам прізвище особи, яка буде рекомендована першим Послом України в Сполучених Штатах Америки.

Користуючись цією нагодою, хочу побажати Вам, пане Президент, і в Вашій особі всім громадянам США подальших успіхів, благополуччя і миру в Новому році.

З глибокою повагою,

Леонід КРАВЧУК

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Республікою Індією

Уряд України і Уряд Республіки Індії,

бажаючи поглиблювати відносини дружби і співробітництва
між обома країнами,

грунтуючись на принципах взаємної поваги до суверенітету
і рівності, невтручання у внутрішні справи один одного,
дотримуючись цілей і принципів Статуту Організації
Об'єднаних Націй,

беручи зобов'язання по підтриманню міжнародного миру і
безпеки,

договорились встановити дипломатичні відносини з дня
підписання цього Протоколу між двома країнами відповідно
до положень Віденської конвенції про дипломатичні відно-
сини від 18 квітня 1961 року і обмінятися дипломатичними
представництвами на рівні посольств.

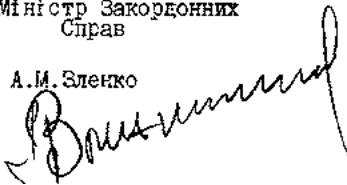
Складено у Кхеві "17" січня 1992 року у двох
примірниках, кожені українською та англійською мовами,
причому всі тексти мають однакову силу. Варіант тексту на
хінді цього Протоколу буде згодом направлено Уряду України.

При влучаченні пріоритет матиме англійський варіант
тексту.

За Уряд України

Міністр Закордонних
Справ

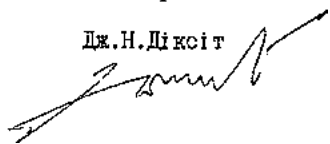
А.М. Зленко

За Уряд Республіки
Індії

Секретар у закордонних
справах

Дж.Н. Діксіт

СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Канадою

Уряд України і Уряд Канади,

керуючись Декларацією про відносини між Україною і Канадою,
яку підписали міністри закордонних справ двох країн 22 вересня
1991 року в Оттаві,

виходячи із обопільного наміру розвивати і поглиблювати
історичні зв'язки між їхніми народами,

проголошуючи, що в основу розвитку відносин, двостороннього
співробітництва між ними будуть покладені загальновізанані норми
міжнародного права, принципи рівності держав, взаємної поваги і
довіри, права народів на самовизначення, суверенітету і незалеж-
ності, територіальної цілісності і поважання прав людини, а також
невтручання у внутрішні справи одна одної,

впевнені в тому, що такі відносини між ними відповідатимуть
бажанням їх народів, сприятимуть позитивному розвитку європей-
ського процесу і міжнародного співробітництва в цілому,

підтверджуючи вірність України і Канади принципам і цілям
Статуту ООН, положенням Хельсінкського Заключного Акта Наради з
безпеки і співробітництва в Європі та її наступних документів, а
також принципам Паризької Хартії для нової Європи,

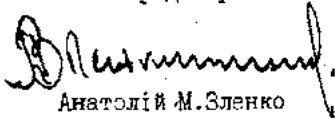
цим самим:

проголошують взаємну згоду встановити дипломатичні відносини в повному обсязі, які набирать чинності з моменту підписання цієї Декларації,

Зобов'язуються розпочати найближчим часом переговори щодо акредитації послів і посольств, а також усіх інших питань, необхідних для встановлення і здійснення дружніх відносин між ними.

Здійснено в м. Києві 27 січня 1992 року в двох примірниках, кожний українською, англійською і французькою мовами, причому всі тексти мають однакову силу.

За Уряд України

Анатолій М. Зленко
міністр закордонних справ

За Уряд Канади

Барбара Макдугалл
міністр закордонних справ

СПІЛЬНЕ КОМУНІКЕ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Королівством Іспанія

Україна і Королівство Іспанія погодились встановити, починаючи з цієї дати, дипломатичні відносини і у можливо короткі строки здійснити акредитацію послів.

Україна і Королівство Іспанія висловлюють наміри розвивати відносини між ними в дусі дружби і співробітництва, що базуються на принципах взаємної поваги, суверенітету, рівності і невтручання у внутрішні справи один одного.

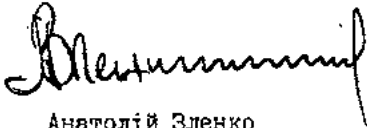
Обидві держави усвідомлюють свою відповідальність за підтримання миру в Європі і в усьому світі. Сповнені рішучості проводити в життя положення і принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, вони також висловлюють прагнення сприяти розвиткові міжнародного співтовариства на основі поваги принципів миру і міжнародного права і поновлюють свої зобов'язання виконувати положення Хельсінкського Заключного Акта і Паризької Хартії для нової Європи.

Україна і Королівство Іспанія впевнені в тому, що є широкі можливості для співробітництва в галузі політики, економіки,

культури і в інших різних галузях для взаємовигідних відносин і докладання зусиль з метою сприяння створенню стабільної і процвітаючої Європи.

Прага, 30 січня 1992 року.

За Україну

Анатолій Зленко

Міністр закордонних справ

За Королівство Іспанія

Франсіско Фернандес Ордоньес

Міністр закордонних справ

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Австрійською Республікою

Україна і Австрійська Республіка,

керуючись взаємним прагненням розвинути далі дружні відносини та співробітництво в політичній, економічній та інших галузях між двома державами,

вироздумуючись, що ці відносини і співробітництво будуть ґрунтуватися на принципах Організації Об'єднаних Націй і Конференції в Осло про співробітництво в Європі,

вироздумуючись також, що усілякі двосторонні питання будуть вирішуватися через переговори на основі норм і принципів міжнародного права.

вирішили встановити дипломатичні відносини з дня підписання цього Протоколу і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств.

Складено в Києві "24" січня 1992 року у двох примірниках, кожен українською та німецькою мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

За Україну

Микола Макаревич

Перший заступник міністра
закордонних справ України

За Австрійську Республіку

д-р Міхаель Бенінгер

Генеральний консул

СПІЛЬНЕ КОМЮНІКЕ

про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Чеською і Словацькою Федеративною Республікою

Україна і Чеська і Словацька Федеративна Республіка,

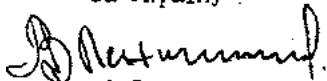
керуючись взаємним бажанням розвивати відносини партнерства і співробітництва між двома країнами в політичній, торговельній, економічній та інших галузях, вирішили встановити дипломатичні відносини з дати підписання цього Спільного комюніке і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств.

Сторони домовились розвивати їх відносини на основі принципів рівності, взаємної поваги до самовизначення, незалежності і суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи одна одної у відповідності з Статутом ООН.

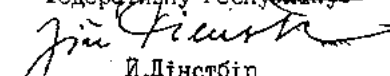
Обидві Сторони впевнені, що встановлення дипломатичних відносин між Україною і Чеською і Словацькою Федеративною Республікою відповідає інтересам обох держав і сприятиме зміцненню міжнародного співробітництва і загального миру.

Здійснено в Празі "30" ~~серпня~~ 1992 року у двох примірниках, кожен українською і чеською мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

За Україну

А.Зленко
Міністр закордонних справ

За Чеську і Словацьку
Федеративну Республіку

Й.Дінстбір
Міністр закордонних справ

ПРОТОКОЛ
про встановлення дипломатичних відносин
між Україною та Латвійською Республікою

Україна і Латвійська Республіка,

керуючись базисним розвивати свої відносини та переконанням, що цим вони сприятимуть миру, безпеці та стабільності в Європі, а також здійсненню цілей та принципів Статуту ООН, хельсінкського Заключного акту та паризької Хартії для нової Європи,

виходячи з прагнення зміцнювати політичні, торговельні, економічні та культурні зв'язки двох країн і надавати їм нової якості,

заохочуючи розширення дружніх зв'язків між їх громадянами та народами,

підтверджуючи своє повязання прав і свобод людини, включаючи права національних меншин,

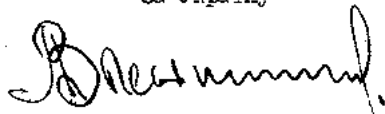
базуючись на положеннях Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року,

вирішили встановити дипломатичні відносини з дня підписання цього Протоколу і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств в строки, узгоджені Сторонами.

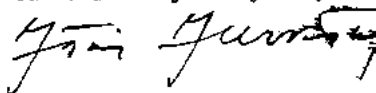
Цей Протокол підписано в двох примірниках, кожний українською і латвійською мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

Складено у м. Києві "12" лютого 1992 року.

За Україну

За Латвійську Республіку

ПРОТОКОЛ

ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Україна і Російська Федерація,

керуючись бажанням розвивати свої відносини і будучи впевнені, що цим вони будуть сприяти миру, безпеці та стабільності в Європі, а також здійсненню цілей та принципів Статуту ООН, хельсінкського Заключного акту, Паризької Хартії для Нової Європи та інших документів НБСЄ,

враховуючи Договір між УРСР та РРФСР від 19 листопада 1990 року,

бажаючи зміцнювати політичні, торговельні, економічні та культурні зв'язки двох країн і надавати їм нової якості,

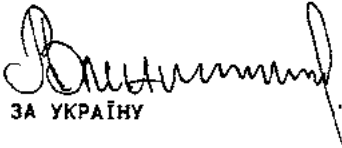
прагнучи до розширення дружніх зв'язків між їх громадянами та народами,

базуючись на попожженнях Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 року,

погодилися встановити дипломатичні відносини та обмінятися дипломатичними представництвами на рівні Посольств.

Цей Протокол набирає чинності у день його підписання.

Здійснено у м.Мінську 14 лютого 1992 року в двох примірниках, кожний українською та російською мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

ЗА УКРАЇНУ

ЗА РОСІЙСЬКУ ФЕДЕРАЦІЮ

МІНІСТР
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ

Київ, " 31 " березня 1992 року

Ваше Превосходительство!

Я вдячний Вам за теплого листа з сердечними словами і побажаннями на адресу народу України.

Мені приємно відзначити, що наші відносини з Ісламською Республікою Пакистан, яка серед перших країн світу визнала незалежність України, неухильно і впевнено просуваються вперед.

Згоден з Вами, що встановлення між нашими державами дипломатичних відносин в повному обсязі добре прислужиться справі подальшої розбудови міждержавних і гуманітарних контактів України з Ісламською Республікою Пакистан в усіх галузях і сферах людської діяльності. Ми вважатимемо ваш лист від 16 березня 1992 року датою їх встановлення.

Користуючись цією нагодою, хотів би побажати Вам, Ваше Превосходительство, а в Вашій особі усьому народові Ісламської Республіки Пакистан щастя, процвітання і миру!

Із щирою повагою,

Анатолій М.Зленко

Його Превосходительству
Пану Мухаммад Сіддік
Хан Канжу,
Державному міністру
закордонних справ
Ісламської Республіки
Пакистан,

Ісламабад

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною та Алжирською Народною Демократичною Республікою

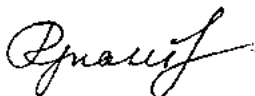
Україна та Алжирська Народна Демократична Республіка, керуючись обопільним прагненням розвивати відносини партнерства і співробітництва в усіх галузях, вирішили встановити дипломатичні відносини між ними на рівні посольств з дати підписання цього Протоколу.

Відносини між Україною та Алжирською Народною Демократичною Республікою будуватимуться на засадах взаємної поваги суверенітету і невтручання у внутрішні справи обох держав, а також на принципах рівності і взаємної вигоди відповідно до положень Статуту ООН.

Україна та Алжирська Народна Демократична Республіка заявляють про своє рішення встановити і розвивати плідне співробітництво в усіх галузях, що сприятиме зміцненню відносин між обома державами і традиційних дружніх зв'язків між їх народами.

Здійснено у м. Москва "20" серпня 1992 року у двох примірниках, кожний українською та арабською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

ЗА УКРАЇНУ

ЗА АЛЖІРСЬКУ

НАРОДНУ ДЕМОКРАТИЧНУ РЕСПУБЛІКУ

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Туркменистаном

Україна і Туркменистан,

керуючись прагненням розвивати відносини дружби і взаємозигідного співробітництва,

прагнучи сприяти зміцненню миру, міжнародної безпеки і стабільності, а також здійсненню цілей і принципів Статуту ООН, Хельсінкського Заключного Акту, Паризької Хартії для нової Європи та інших документів НБСЄ,

бажаючи зміцнювати політичні, торговельні, економічні і культурні зв'язки двох країн і надавати їм нову якість,

прагнучи до розширення дружніх зв'язків між їх громадянами і народами,

виходячи з положень Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 року,

погодилися встановити дипломатичні відносини і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні Посольств.

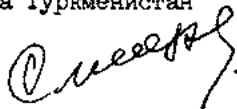
Цей Протокол набуває чинності в день підписання.

Здійснено в м.Ашгабаті " 10 " жовтня 1992 р. в двох примірниках, кожен українською та туркменською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

За Україну

За Туркменистан

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Республікою Узбекистан

Україна і Республіка Узбекистан,

керуючись прагненням розвивати свої відносини,

будучи переконані, що цим вони будуть сприяти миру, безпеці і стабільності, а також здійсненню цілей та принципів Статуту ООН, Хельсінкського Заключного акта, Паризької хартії для нової Європи та інших документів НБСЄ,

бажаччи зміцнювати політичні, торговельні, економічні зв'язки двох країн і надавати їм нову якість,

прагнучи до розширення дружніх зв'язків між їх громадянами і народами,

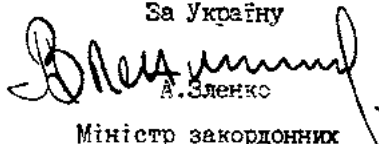
базуючись на положеннях Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 року,

погодилися встановити дипломатичні відносини і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств.

Цей Протокол вступає в силу в день підписання.

Здійснено в м.Києві "25" серпня 1992 року у двох примірниках, кожен українською та узбекською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

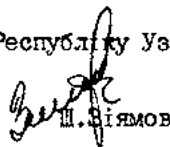
За Україну

А.Зленко

Міністр закордонних
справ

За Республіку Узбекистан

М.Сіямов

Перший заступник міністра
закордонних справ

ПРОТОКОЛ
про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Турецькою Республікою

Україна і Турецька Республіка,

бажаючи і далі розвивати взаємні відносини в політичній, економічній, культурній та інших галузях на благо обох їхніх народів,

надихаючись і керуючись принципами, закладеними в Статуті Організації Об'єднаних Націй, Хельсінкському Заключному Акті, Паризькій Хартії для нової Європи та інших документах, прийнятих в процесі НБСЄ,

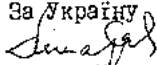
усвідомлюючи їхні спільні інтереси і поділяючи відповідальність за побудову нової Європи, об'єднаної правами людини, демократією і верховенством закону,

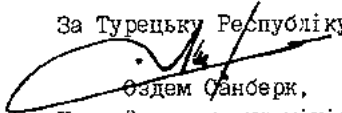
сповнені рішучості підтримувати добросусідські традиції дружби і співробітництва, що зближують обидві країни і їх народи упродовж історії,

підтверджуючи їхні зобов'язання поважати незалежність, територіальну цілісність і суверенну рівність одна одної і утримуватися від втручання у відповідні сфери, що належать до їх внутрішньої компетенції,

вирішили встановити дипломатичні відносини з дати підписання цього Протоколу у відповідності з Віденською Конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств.

Складено в Стамбулі " 3 " лютого 1992 року у двох примірниках, кожен українською і турецькою мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

За Україну

Валентин Липатов,
Заступник міністра
закордонних справ

За Турецьку Республіку

Оздем Санберк,
Перший заступник міністра
закордонних справ

П Р О Т О К О Л
ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ
УКРАЇНОЮ І АРГЕНТИНСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

Україна і Аргентинська Республіка, керуючись обопільним прагненням розвивати відносини дружби і співробітництва між обома країнами в політичній, торговельно-економічній та інших галузях, вирішили встановити дипломатичні відносини з дати підписання цього Протоколу і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств.

Обидві Сторони досягли згоди розвивати відносини між собою на основі принципів рівності держав, взаємної поваги, самовизначення, суверенітету і незалежності, територіальної цілісності і невтручання у внутрішні справи одна одної відповідно до Статуту ООН.

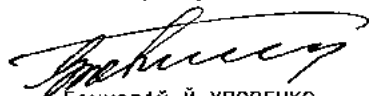
Обидві Сторони впевнені, що встановлення дипломатичних відносин між Україною і Аргентинською Республікою відповідає інтересам обох держав, не направлене проти третіх країн і буде сприяти зміцненню міжнародного співробітництва і загального миру.

Обидві сторони погодилися ґрунтувати дипломатичні відносини на основі Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року, сторонами якої є Україна і Аргентинська Республіка.

Для здійснення цього уповноважені представники України і Аргентинської Республіки підписали цей Протокол у двох примірниках, кожний українською і іспанською мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

Складено у м.Нью-Йорку « 6 » січня 1992 року

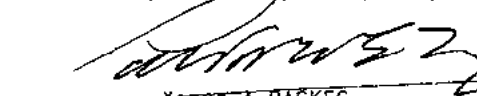
За Україну

Геннадій Й.УДОВЕНКО

Надзвичайний і Повноважний
Посол
Постійний Представник
України при Організації
Об'єднаних Націй

За Аргентинську Республіку

Хорхе А. ВАСКОС

Надзвичайний і Повноважний
Посол
Постійний Представник
Аргентини
при Організації Об'єднаних
Націй

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин

Україна і Французька Республіка,

керуючись взаємним бажанням розвивати партнерські відносини і співробітництво в політичній, економічній, культурній, гуманітарній та інших галузях,

вірні їх зобов'язанням, що випливають із міжнародного права, зокрема, Статуту Організації Об'єднаних Націй, і згідно з зобов'язаннями, підписаними в рамках Ради з безпеки і співробітництва в Європі, зокрема, в Хельсінкському Заключному Акті і Паризькій Хартії для нової Європи,

домовились встановити дипломатичні відносини і обмінятися дипломатичними представництвами на рівні посольств у відповідності з Віденською Конвенцією про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року.

Україна і Французька Республіка впевнені, що встановлення дипломатичних відносин між ними, відповідно до їх національних інтересів, буде сприяти зміцненню міжнародного співробітництва і загальному миру.

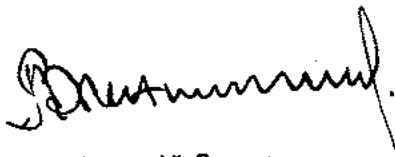
Складено в Києві 24 січня 1992 року у двох примірниках, кожний українською та французькою мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

За Україну

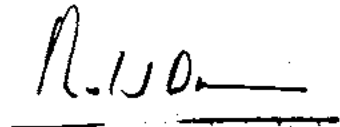
За Французьку Республіку

Міністр закордонних справ

Державний міністр,
Міністр закордонних справ

Анатолій Зленко

Ролан Дюма

ПРОТОКОЛ

про встановлення дипломатичних відносин
між Україною і Федеративною Республікою Нігерія

Уряди України та Федеративної Республіки Нігерія, керуючись принципами, проголошеними Статутом Організації Об'єднаних Націй, і бажаючи розвивати стосунки дружби і взаємовигідного співробітництва між Україною та Федеративною Республікою Нігерія, вирішили встановити дипломатичні відносини між їхніми державами на рівні посольств, починаючи з дати підписання цього Протоколу.

Здійснено у м. Москві "10" грудня 1992 року в двох примірниках українською та англійською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

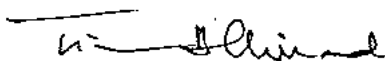
За Україну

ВОЛОДИМИР КРИЖАНІВСЬКИЙ

За Федеративну

Республіку Нігерія

ДЖІБРІН ДАДА ЧІНАДЕ

СОВМЕСТНОЕ КОММУНИКЕ
ОБ УСТАНОВЛЕНИИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ
МЕЖДУ УКРАИНОЙ И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

В соответствии с интересами и чаяниями народов двух стран Правительство Украины и Правительство Китайской Народной Республики решили установить дипломатические отношения на уровне посольств с 4 января 1992 года.

Правительства Украины и Китайской Народной Республики согласились развивать отношения дружбы и сотрудничества между двумя странами на основе принципов мирного сосуществования, взаимного уважения суверенитета и территориальной целостности, взаимного ненападения, невмешательства во внутренние дела друг друга, равенства, взаимной выгоды, а также мирного урегулирования споров.

Правительство Украины признает позицию Китайской Народной Республики о сохранении территориальной целостности Китая, установит и будет поддерживать отношения только с правительством Китайской Народной Республики, являющимся единственным законным правительством Китая.

Правительство Китайской Народной Республики уважает территориальную целостность Украины.

Правительства двух стран едины в том, чтобы на основе равенства и взаимной выгоды и в соответствии с общепризнанными нормами международного права оказывать всю необходимую поддержку полномочным представителям другой Стороны при выполнении ими своих обязанностей.

Составлено в Киеве 4 января 1992 года

За Правительство
Украины

За Правительство
Китайской Народной Республики

Олександр Шульга,
начальник Управління державного
архіву МЗС України

Народився 1949 року в м. Брест. У 1976 році закінчив факультет міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, перекладач-референт французької мови. У 2009 році закінчив міжнародні курси факультету підвищення кваліфікації Дипломатичної академії МЗС Російської Федерації. В Міністерстві закордонних справ України працює з 1995 року.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ. ПІДСУМКИ ДВАДЦЯТИРІЧНОГО РОЗВИТКУ

За двадцять років незалежності українська дипломатія пройшла шлях еволюційного розвитку від визнання України як незалежної держави і встановлення дипломатичних відносин з країнами світу до створення потужної системи органів дипломатичної служби, здатної ефективно захищати національні інтереси у зовнішніх зносинах.

На теперішній час Україна підтримує дипломатичні відносини з понад 190 країнами світу.

Діяльність дипломатичної служби України завжди була спрямована на пошук взаємоприйнятних компромісів у складних питаннях міжнародних відносин, формування сприятливих зовнішніх умов для сталого розвитку країни у всіх сферах життєдіяльності.

Історія дипломатичної служби України має чимало здобутків. Протягом двадцяти років незалежності вдалося врегулювати або перевести у площину конструктивного діалогу важливі питання двосторонніх та багатосторонніх міжнародних відносин. Були закладені підвалини взаємовигідних стосунків з су-

сідами, з провідними країнами світу, іншими зацікавленими у співробітництві державами та міжнародними організаціями.

До найбільш значущих досягнень, безперечно, належить визнання України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, оформлення державного кордону та розширення географії політичних та економічних інтересів України, збереження та розвиток добросусідських відносин з країнами регіону, формування позитивного міжнародного іміджу нашої країни.

Пріоритети зовнішньополітичного курсу України за двадцять років незалежності значних змін не зазнали. Хоча в певні періоди історії акценти на деяких напрямках діяльності змінювалися.

Вже на початку становлення Української держави були визначені основні зовнішньополітичні орієнтири. Зокрема, на початку 90-х років було ухвалено низку принципово важливих документів, які закріпили цілі зовнішньої політики та принципи їх досягнення.

Так, у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1991 року зазначено, що «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї».

В цьому документі серед задекларованих цілей та принципів власної зовнішньої політики були такі:

«Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах. Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права».

Підтримання взаємовигідного партнерства з країнами-сусідами, провідними державами було і залишається одним з пріоритетів зовнішньої політики. Посилення інтеграційних зв'язків у регіоні сприяє зміцненню миру та стабільності.

У 1993 році Верховна Рада України ухвалила Постанову «Щодо основних напрямів зовнішньої політики України», якою протягом років визначалися подальші пріоритети зовнішньополітичної діяльності нашої держави.

Базуючись на послідовному дотриманні загальноновизнаних норм міжнародного права, Статуту ООН, Гельсінського заключного акту та інших міжнародних документів, Україна реалізує зовнішню політику на таких засадах: відкрита зовнішня політика й співробітництво з усіма зацікавленими партнерами, без залежності від окремих держав чи груп держав, розбудова своїх двосторонніх та багатосторонніх відносин з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи; засудження війни як зняряддя національної політики, незастосування сили та загрози силою при вирішенні будь-яких міжнародних спорів, вирішення їх тільки мирними засобами, відмова від територіальних претензій до сусідніх держав та невизнання територіальних претензій до себе; неухильне дотримання міжнародних стандартів прав людини, забезпечення прав національних меншин на своїй території та вжиття належних заходів щодо збереження самобутності закордонних українців згідно з нормами міжнародного права, дотримання принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки, пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішнього державного права та сумлінне виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань; опора у зовнішній політиці на фундаментальні людські цінності та осуд подвійних стандартів у міжнародних відносинах; нерозміщення збройних сил інших держав на українській території та українських військ на території інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН, здійснення непримусових санкційних заходів відповідно до міжнародного права тільки у випадках міжнародних порушень, які завдають шкоди Україні, застосування Збройних сил України в разі агресії чи інших

збройних зазіхань на її територіальну цілісність та на недоторканність державних кордонів або у разі виконання міжнародних зобов'язань.

Спираючись на ці засади, Україна мала можливість здійснювати активну, гнучку й збалансовану зовнішню політику. Головними її напрямками були визначені: розвиток двосторонніх міждержавних відносин, розширення участі у європейському регіональному співробітництві, співробітництво з державами-членами СНД, активна діяльність в ООН та інших міжнародних організаціях, підтримання контактів з українською діаспорою.

Відповідно до Конституції України (стаття 18) «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права».

Оновлені засади зовнішньої політики закріплені у Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010.

Серед основних засад зовнішньої політики (ст. 11) зокрема йдеться про забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права; забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів; використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку; створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості, національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей; утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави; сприяння міжнародному миру, участь у всеосяжному політичному діалозі для підвищення взаємної

довіри держав, подолання традиційних і нових загроз безпеці; дотримання Україною політики позаблоковості, що означає відмову України від військово-політичних союзів, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес; підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права; запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів; забезпечення захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном; створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України, підтримання з ними сталих зв'язків; забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі.

БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

З огляду на динамічний характер політичних, економічних, соціальних та інших змін у світі, враховуючи тенденції, що впливають на розвиток глобальної та регіональної безпеки, нові виклики та загрози, Україна виходить з того, що забезпечення власної безпеки можливе лише у взаємодії з міжнародною спільнотою через укріплення довіри, поглиблення двостороннього та багатостороннього взаємовигідного співробітництва.

Реалізація завдань у зовнішніх зносинах здійснюється в умовах загострення традиційних та виникнення нових викликів та загроз, до яких належать:

збереження політичної нестабільності, наявність конфліктних ситуацій і нерегульованих суперечностей у регіоні, а також «заморожених» конфліктів, у тому числі поблизу кордонів України;

втручання зовнішніх сил у внутрішні справи України, у тому числі шляхом підтримки радикально налаштованих політичних партій (рухів) та окремих груп населення за етнічною, мовною, релігійною ознаками, надання подвійного громадян-

ства, економічний тиск та інші деструктивні дії, спрямовані на поступове розмивання засад української державності, зокрема в районах компактного проживання етнічних груп, що за певних обставин може стати приводом до втручання у внутрішні справи України;

посилення міжнародного суперництва за доступ до енергетичних ресурсів, контролю за маршрутами їхнього транспортування і потужностями для їхньої переробки;

збереження високого рівня небезпеки неконтрольованого розповсюдження зброї масового ураження і технологій подвійного використання внаслідок намагань окремих країн стати ядерними державами. Високу небезпеку може становити заволодіння терористичними організаціями зброєю масового ураження, засобами її доставки, а також ядерними, радіоактивними, хімічними та біологічними речовинами, що нестиме загрози як регіонального, так і глобального характеру;

посилення інформаційно-пропагандистського тиску на Україну;

зростання загрози здійснення кібернетичних атак та диверсій, які впливають на систему управління у сфері безпеки і оборони;

розвиток і загострення регіонального сепаратизму, етнічних і релігійних конфронтацій, проявів національного егоїзму тощо. Небезпеку для нашої держави може становити посилення ультра націоналізму та сепаратизму в окремих регіонах, виникнення політичних партій і течій, програмні установки та практичні дії яких створюють реальну небезпеку розколу держави;

посилення загроз тероризму та екстремізму, що не виключає можливості їхнього поширення на територію України, та міжнародне піратство проти суден з українськими громадянами і вантажами на борту;

зростання рівня організованої транснаціональної злочинності (нелегальна торгівля зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами, людьми, незаконний обіг наркотичних речовин, контрабандна діяльність, нелегальна міграція, корупція, фінансово-економічна злочинність тощо);

зростання небезпеки виникнення масштабних природних катаклізмів, у тому числі через втручання людини в екосистему планети, техногенних і технологічних катастроф.

До 20-річчя незалежності України
Міністерство закордонних справ України
підготувало фотовиставку «Українська дипломатія
доби державної незалежності (1991–2011)»

Авторипроєкту: Начальник Управління державного архіву МЗС України
Олександр Шульга і Посол з особливих доручень МЗС України Віктор Войтович.

**Учасники першої наради керівників закордонних установ (Послів, Генконсулів,
Постпредів) Незалежної України, м. Київ, 31 березня 1993 р.**

Редакція подає ілюстративний матеріал за авторською хронологією.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

На засіданні Генеральної конференції ЮНЕСКО: голова комісії України у справах ЮНЕСКО М.П. Макаревич і постпред Ю.М. Кочубей. 1992 р.

Перший заступник Міністра закордонних справ України М.П. Макаревич та Генеральний директор ЮНЕСКО Федеріко Майор. Париж, 14 січня 1993 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Юрій Кочубей під час вручення Вірчих грамот Президентіві Франції Ф. Міттерану. Париж, 1993 р.

Посол України в Естонії П. Кір'якові Президент Естонії Арнольд Рюйтель. Чайу Президента. Таллінн, лютий 2006 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

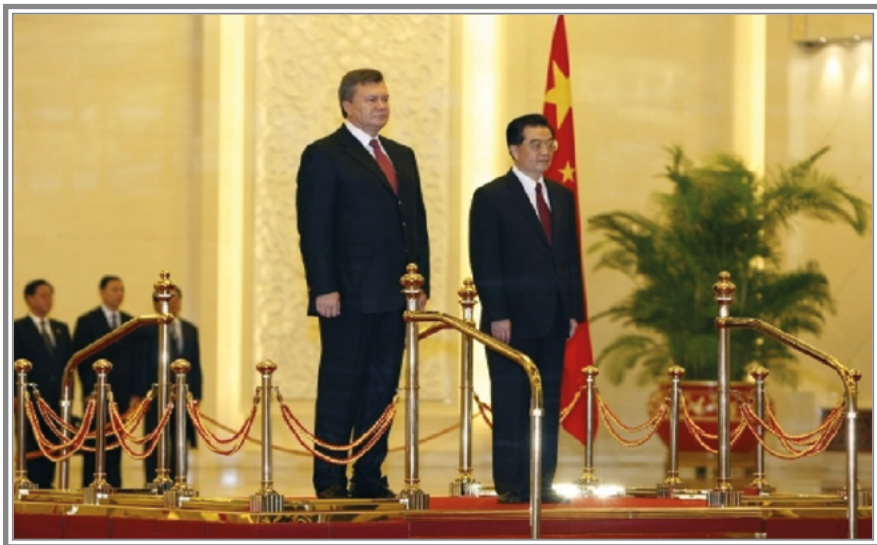

Зустріч Посла України в Швейцарії О.С. Сліпченка з Папою Іоаном Павлом II. 1998 р.

Посол України в Греції Б.І. Корнієнко та Президент Грецької Республіки Константінос Караманліс. Афіни, 1993 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Державний візит Президента України Віктора Януковича до КНР. Президент України Віктор Янукович та Глава КНР Ху Дзіньтао. 1–5 вересня 2010 р.

Офіційний візит Президента України Віктора Януковича до Французької Республіки. Президент України В. Янукович та Президент Франції Н. Саркозі. 7–8 жовтня 2010 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Робочий візит Президента України Віктора Януковича до Брюсселю (Бельгія) для участі у XIV Саміті Україна–ЄС. Зліва направо: Голова РЄ Г. Ван Ромпей, Президент України В. Янукович, Голова Єврокомісії Ж. М. Баррозу. 22 листопада 2010 р.

Щорічне засідання Всесвітнього економічного форуму в Давосі. Президент України Віктор Янукович з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном. 27–28 січня 2011 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Представники Посольства України в Республіці Корея та організації «Korean Friends of Love» у резиденції Посла України в РК після показу українських традиційних костюмів та лекції про українські страви. Авт. Т.І. Пилипенко

Президент України В. Янукович та Президент США Б. Обама під час робочого візиту Глави Української держави до США. 11–14 квітня 2010 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Перший Президент Республіки Молдова Мірча Снегур виступає на прийомі з нагоди 3-ї річниці Незалежності України. Кишинів, Посольство України у Республіці Молдова, 24 серпня 1994 р.

Церемонія вручення Вірчих грамот Надзвичайним Послом України в АНДРС. Боровиком Президенту Алжиру А. Бутефліці

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Делегація Чернівецької області на чолі з І.М. Гнатишиним в Каринтії, Австрія, 1995 р.

Посол України в Греції Б.І. Корнієнко та Президент Грецької Республіки Константінос Караманліс. Афіни, 1993 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Зустріч Міністра закордонних справ України А. М. Зленка та Державного секретаря МЗС України Ю. А. Сергєєва з ветеранами дипломатичної служби та Великої Вітчизняної війни. 2001 р.

Під час церемонії вручення дипломів першим випусникам Дипломатичної академії при МЗС України (1996–1998 рр.) Слово подяки виголошує В. Войтович. 1998 р.

Продовження фотоекспозиції на с. 83

КЛЮЧОВІ ЗАВДАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключовим завданням у зовнішньополітичній сфері є формування зовнішніх умов, сприятливих для реалізації національних інтересів та завдань розвитку України, її утвердження як впливової регіональної держави, зростання впливу у глобалізованому світі, зокрема шляхом:

- створення зовнішніх умов для зміцнення незалежності, державного суверенітету, економічної самостійності та збереження територіальної цілісності України;

- формування навколо України безпечного міжнародного середовища, сприяння зміцненню всеохоплюючої системи безпеки на європейському та трансатлантичному просторах, розвиток взаємовідносин та кооперації у глобальному й регіональному вимірах;

- сприяння забезпеченню стабільності міжнародного становища України, піднесенню її міжнародного авторитету, формуванню позитивного іміджу як надійного і передбачуваного партнера;

- забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий та безпековий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі через укладання Угоди про асоціацію, створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, поступове поширення на Україну чотирьох свобод (свобода руху товарів, капіталів, послуг та людей) з метою повної інтеграції до Спільного ринку ЄС, запровадження ЄС безвізового режиму для громадян України;

- захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном;

- забезпечення координації та ефективності діяльності державних органів, відповідальних за реалізацію зовнішньої політики, якісне посилення їхнього професіоналізму та аналітичного потенціалу, покращання ресурсного і кадрового забезпечення.

У сфері двосторонніх відносин:

- розвиток українсько-російського стратегічного партнерства на основі рівноправного діалогу, прагматизму та відкритості;

- використання механізмів стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки для взаємовигідного співробітництва в усіх сферах;

— розвиток гармонійних та взаємовигідних відносин з країнами-сусідами, утвердження України як впливової регіональної держави;

— забезпечення динамічного розвитку стосунків з державами-партнерами;

— поглиблення співробітництва та взаємодії з країнами — центрами зростання в Азії, Африці та Латинській Америці;

— формування партнерських відносин з Китайською Народною Республікою.

У сфері глобальної та регіональної безпеки:

— зміцнення позицій України в ООН та організаціях системи ООН, інших міжнародних організаціях, зокрема ОБСЄ та Ради Європи, збільшення впливу на прийняття рішень через головування або входження до складу провідних органів (РЕ у 2011 р., ОБСЄ у 2013 р., РБ ООН у 2016–2017 рр.), забезпечення представництва у секретаріатах організацій;

— участь у багатосторонніх зусиллях щодо зміцнення економічної та екологічної безпеки, спрямованих передусім на досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ), що були визначені на підставі Декларації Тисячоліття ООН;

— підтримка міжнародного миру та безпеки, запобігання виникненню конфліктів, урегулювання криз та нейтралізація загроз на ранніх стадіях їх виникнення шляхом подальшої участі в міжнародній миротворчій діяльності, багатосторонніх заходах з протидії розповсюдженню зброї масового ураження, тероризму, транснаціональній організованій злочинності, торгівлі людьми, незаконного обігу наркотиків та іншим викликам міжнародній безпеці;

— активна роль України у процесі вдосконалення архітектури європейської безпеки та підвищення ефективності діяльності ОБСЄ, підтримка ініціатив із зміцнення механізмів, що створюють додаткові міжнародно-правові гарантії безпеки держав на євроатлантичному просторі;

— розбудова конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору та подальший розвиток відносин з НАТО відповідно до національних інтересів України та потреб удосконалення і розвитку євроатлантичної системи безпеки;

— підвищення ролі України в урегулюванні «заморожених» конфліктів, насамперед придністровського, та постконфліктного будівництва у регіоні;

— закріплення на двосторонньому та багатосторонньому рівнях посиленних гарантій безпеки нашої держави;

— завершення договірно-правового оформлення державного кордону України.

В економічній сфері:

— підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості економіки України;

— використання механізмів СОТ для просування та захисту економічних інтересів України;

— побудова сприятливих торговельних та інвестиційних режимів, у тому числі шляхом укладання економічно обґрунтованих угод про вільну торгівлю з ключовими партнерами;

— розбудова системи сприяння національним експортерам, у тому числі з використанням інструментів державної фінансової підтримки експортної діяльності вітчизняних виробників;

— посилення протидії транскордонним загрозам екологічного характеру, що становить для України діяльність сусідніх держав.

Пріоритетні завдання діяльності дипломатичної служби формуються з урахуванням політико-безпекової ситуації у світі, прогнозів її розвитку та виявлених тенденцій. У цьому зв'язку передбачається:

а) на найближчу та середньострокову перспективу:

- завершення договірно-правового оформлення державного кордону України;

- зміцнення позицій України в ООН та її органах, у тому числі шляхом активної участі в реформуванні ООН та миротворчих операціях під егідою ООН;

- активізація діяльності з посилення ролі ОБСЄ в гарантуванні регіональної безпеки;

- укладання нової базової угоди, формування зони вільної торгівлі з Європейським Союзом;

- продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору;

- сприяння врегулюванню «заморожених» конфліктів, насамперед у регіонах, що межують з Україною;

- розроблення та реалізація державних цільових програм формування позитивного міжнародного іміджу України;

- удосконалення системи експортного контролю і механізмів просування на зовнішні ринки продукції і технологій оборонного призначення та подвійного використання;

- сприяння міжнародному визнанню українського проекту глибоководного суднового ходу «р. Дунай — Чорне море».

б) на постійній основі:

- створення зовнішніх умов для зміцнення незалежності, державного суверенітету, економічної самостійності та збереження територіальної цілісності України;

- моніторинг та аналіз інформаційного простору з метою виявлення матеріалів, що мають деструктивний характер, становлять загрозу інформаційній безпеці нашої країни;

- формування навколо України безпечного міжнародного середовища, сприяння зміцненню систем колективної безпеки на європейському та трансатлантичному просторах, розвиток взаємовідносин та кооперації у глобальному й регіональному вимірах;

- сприяння розвитку співробітництва в оборонній сфері як ефективного інструменту запобігання виникненню та ескалації воєнних конфліктів у рамках практичної реалізації політики безпеки і оборони України;

- запобігання втручанню у внутрішні справи України і відвернення посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність з боку інших держав;

- забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки;

- забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі;

- розвиток українсько-російського партнерства на основі прагматизму та відкритості, взаємовигідної кооперації та співпраці як ключових умов гарантування національної та регіональної безпеки;

- розвиток гармонійних, взаємовигідних та добросусідських відносин з країнами регіону;

- розширення активної взаємодії зі США і Канадою, країнами — членами Європейського Союзу, іншими країнами Європи та країнами — світовими лідерами;

- закріплення на двосторонньому рівні посилених гарантій безпеки нашій державі;
- усунення та упередження загроз у сфері енергетичної безпеки.

БЕЗ'ЯДЕРНИЙ СТАТУС

Без'ядерний статус України, як і її незалежність, були закріплені у Декларації про державний суверенітет.

В цьому документі вказується, що «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї».

Позиція України щодо ядерного арсеналу була визначена заявою Верховної Ради про набуття без'ядерного статусу від 24 жовтня 1991 року та постановою про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу від 9 квітня 1992 року.

Добровільна відмова України від ядерної зброї стала важливим кроком у дальшому розвитку процесу нерозповсюдження та ядерного роззброєння, зростанні довіри іноземних партнерів, отриманні гарантій безпеки від ядерних держав.

Остання ядерна боєголовка була вивезена з території України у липні 1996 року.

В Постанові ВРУ «Щодо основних напрямів зовнішньої політики України» від 1993 року йдеться про те, що Україна у своїй зовнішньополітичній діяльності активно виступає за загальне ядерне роззброєння, виключає з арсеналу своєї зовнішньої політики загрозу використання ядерної зброї та підтверджує свій намір стати в майбутньому без'ядерною державою.

Незважаючи на те що на початку 90-х років частина українського політикуму негативно сприйняла ідею про повну відмову від ядерної зброї, на міжнародній арені такий крок надав позитивний імпульс у створенні іміджу нової держави та сприяв її визнанню світовою спільнотою.

Продовженням задекларованого Україною зовнішньополітичного курсу стало приєднання 16 листопада 1994 року до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а вже 5 грудня 1994 року був підписаний Будапештський меморандум, відпо-

відно до якого Велика Британія, Росія та США надали гарантії безпеки нашій державі у зв'язку з її відмовою від ядерної зброї.

На сучасному етапі одним з головних напрямів зовнішньої політики України залишається питання щодо отримання посиленних гарантій безпеки від ядерних держав Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) — Великої Британії, Китаю, Росії, США та Франції — на розвиток положень Будапештського меморандуму від 5 грудня 1994 року.

Розробка юридично зобов'язуючого документа, в якому були б прописані чіткі правові механізми реалізації цих гарантій, залишається складним і поки що не вирішеним завданням, проте певних результатів досягти вже вдалося. Було отримано підтвердження «статус-кво» гарантій безпеки нашій державі, зазначених у Будапештському меморандумі з боку країн-підписантів РФ, США, Великої Британії (Спільна заява РФ і США від 04.12.2009 р., Спільна заява Президентів України та США від 12.04.2010 р.; відповідь прем'єр-міністра Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії у форматі листа-відповіді на лист Президента України від 05.01.2010 р.). Гарантії безпеки Україні як без'ядерній країні були також підтвержені Китайською Народною Республікою.

Україна в системі міжнародних відносин:
співробітництво України з міжнародними та регіональними
організаціями, стратегічними партнерами у контексті
забезпечення національної та регіональної безпеки

Місце і роль України в сучасній системі міжнародних відносин визначається ефективністю її взаємодії з міжнародними та регіональними організаціями, рівнем двосторонніх відносин з державами світу, зацікавленими у взаємовигідному співробітництві.

Беззаперечно, що в питаннях міжнародної безпеки глобального характеру провідну роль відіграє ООН. Саме її принципи залишатимуться базовими в формуванні та втіленні політики безпеки України.

Подальше наближення України до ЄС, зокрема укладення Угоди про асоціацію, сприятиме продовженню процесу демократичних перетворень у державі і відповідає її політичним та економічним інтересам у глобальному і регіональному вимірах.

Членство України в ОБСЄ, де Україна головуватиме у 2013 році, розцінюється нашою державою не лише як розширення власної зони стабільності та безпеки, але й як можливість брати активну участь у зміцненні безпеки на континенті.

Набуття Україною членства в Світовій організації торгівлі (СОТ) стало вагомим кроком для подальшого розширення торговельних відносин із зарубіжними партнерами.

З метою реалізації спільних інтересів Україна і надалі докладе зусиль для подальшого розвитку Організації за демократію та економічний розвиток в складі Грузії, України, Азербайджану і Молдови (ГУАМ) та завершення її трансформації в повноцінну міжнародну регіональну інституцію.

Україна дотримується принципу, що кожна держава має право забезпечувати національну безпеку шляхом інтеграції в такі безпекові структури, які, на думку її громадян, найбільш повно відповідають її інтересам у цьому питанні та забезпечують як національну, так і регіональну безпеку своїх учасників, зокрема це стосується створення і функціонування таких організацій, як Співдружність Незалежних Держав (СНД), Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ), Шанхайська організація співробітництва (ШОС) та інших. Першочерговим питанням у відносинах з ними Україна ставить відповідність мети, принципів і завдань цих організацій національним інтересам нашої держави.

Беручи участь у діяльності СНД, Україна розглядає Співдружність як міжнародний механізм консультацій та переговорів, покликаний сприяти розв'язанню спільних проблем, переважно економічного характеру, на пострадянському просторі.

Наша держава приєдналася практично до всіх договорів, конвенцій та угод у галузі контролю над озброєннями і нерозповсюдженням ЗМУ, ракетних технологій та товарів подвійного використання, про заборону або обмеження відповідних видів звичайної зброї тощо.

У деяких з цих питань ми подаємо приклад світовій спільноті, про що свідчать відмова від третьої у світі за потенціалом ядерної зброї та нові ініціативи щодо позбавлення від розміщення на нашій території та використання високозбагаченого урану.

Україна всіляко сприяє проведенню на її території міжнародних інспекцій, місій спостереження та бере активну участь у проведенні верифікаційної діяльності.

Ми розцінюємо двостороннє співробітництво з державами — стратегічними партнерами, деякими іншими державами та найближчими сусідами як невід’ємну частину зміцнення глобальної та регіональної безпеки. Для України такими державами є Сполучені Штати Америки, Російська Федерація, Республіка Польща, Китай, Казахстан, Туреччина, Литовська Республіка, Велика Британія, Республіка Білорусь, Молдова, Федеративна Республіка Бразилія тощо. Таке партнерство обумовлене політичними, економічними інтересами, спільним історичним розвитком, культурою та значним потенціалом для вирішення існуючих проблем з метою зміцнення гарантій національної безпеки. Це партнерство передбачає взаємодію з:

— Сполученими Штатами Америки — країною розвиненої демократії та одним із світових економічних лідерів, важливим чинником глобальної безпеки, державою, відносини з якою розвиваються згідно з задекларованими принципами стратегічного партнерства у відповідності до ключових зовнішньополітичних пріоритетів та яка послідовно підтримує незалежність і територіальну цілісність України;

— Російською Федерацією, дружні відносини і конструктивне співробітництво із якою є необхідним і важливим чинником реалізації безпекових прагнень України. Партнерство з Росією будується на основі прагматизму та відкритості, взаємовигідної кооперації та співпраці, як ключових умов забезпечення національної та регіональної безпеки;

— відносини з країнами Західної Європи характеризуються високим рівнем взаєморозуміння сторін, у тому числі з питань євроінтеграційного курсу України, а також розвитку взаємодії у політичній, економічній, військовій та культурній сферах;

— країнами Центральної та Східної Європи, які послідовно надають практичну підтримку в реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави. Відносини між нашими країнами ґрунтуються на однаковому баченні проблем безпеки, спільних європейських цінностях та регіональних інтересах;

— Республікою Білорусь та Республікою Молдова — як із сусідніми державами, з якими існує багато спільного в історії, культурі наших народів та є значний потенціал у розвитку двосторонніх відносин;

— країнами Центральної та Південної Азії та Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема Казахстаном, Туркменістаном та Китаєм, де існує потенціал щодо просування продукції українського виробництва на нові споживчі ринки, а також ефективно залучення інвестиційних та кредитних коштів.

— країнами Латинської Америки, зокрема Республікою Бразилія, з якою Україну поєднує спільний стратегічний проект у космічній сфері та близькість позицій актуальних міжнародних проблем.

Договірно-правове оформлення державного кордону України

Договірно-правове оформлення державного кордону є одним з пріоритетних завдань зовнішньої політики України. Реалізація цього завдання забезпечує суверенність та правосуб'єктність нашої держави на міжнародній арені, гарантує її недоторканність та територіальну цілісність. Юридично оформлений державний кордон є однією з визначальних запорок домінування стабільності у політичних, економічних та військово-оборонних взаємовідносинах сусідніх держав.

Загальна протяжність державного кордону України сягає майже 7 тисяч км, з яких 5637 км на суходолі і 1355 км на морі. Україна межує з сімома країнами: це Російська Федерація, Республіка Молдова, Республіка Білорусь, Румунія, Республіка Польща, Угорська Республіка, Словацька Республіка.

На сьогоднішній день усі етапи договірно-правового оформлення державного кордону (політичне визнання територіального суверенітету, делімітація, демаркація та редемаркація) завершено на ділянках колишнього радянського кордону.

Зважаючи на те що Україна успадкувала вже делімітовану та демарковану лінію державного кордону з Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорською Республікою та Румунією, з цими країнами було укладено відповідні двосторонні договори про режим державного кордону. На підставі цих договорів утворено двосторонні змішані комісії, які періодично здійснюють перевірку проходження лінії державного кордону. Перші такого роду перевірки вже завершено на польській, словацькій та угорській ділянках державного кордону України. На

цьому етапі триває робота з перевірки українсько-румунської ділянки державного кордону України.

Продовжуються інтенсивні переговори з Росією, Молдовою, Білоруссю з метою завершення договірно-правового оформлення державного кордону України.

Середньостроковими завданнями України з договірно-правового оформлення державного кордону є:

- започаткування проведення і завершення демаркації сухопутної ділянки державного кордону з РФ;

- завершення делімітації Азовського і Чорного морів, а також Керченської протоки, укладення договорів про державний кордон в Азовському морі та Керченській протоці та про делімітацію територіальних морів, розмежування виключних (морських) економічних зон і континентального шельфу в Чорному морі;

- завершення демаркації українсько-молдовського державного кордону;

- забезпечення здійснення обміну грамотами про ратифікацію Договору між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон від 12 травня 1997 року, започаткування проведення і завершення демаркації державного кордону України з Республікою Білорусь.

- укладення договорів про режим державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань з Росією, Молдовою, Білоруссю;

- визначення точки стику ліній розмежування континентального шельфу та виключних економічних зон України, Болгарії, Румунії і Туреччини у Чорному морі;

Довгостроковими завданнями України з договірно-правового оформлення державного кордону є:

- удосконалення системи правового регулювання у сфері інтегрованого управління кордонами, охорони кордону, адаптація законодавства щодо державного кордону до законодавства Європейського Союзу, упровадження європейських стандартів здійснення прикордонного, митного та інших видів контролю;

- забезпечення захисту суверенітету, безпеки, територіальної цілісності і недоторканості території України в межах існуючого юридично оформленого державного кордону.

Українсько-російські відносини: головні підсумки 20-річного розвитку

Дипломатичні відносини між Україною і Російською Федерацією встановлено в лютому 1992 року, але започаткування цих відносин припадає на період, коли вони ще не були незалежними країнами і знаходились у складі СРСР у статусі союзних республік. Вже тоді Україна сприймала Російську Федерацію як незалежну суверенну державу і суб'єкт міжнародних відносин. Ці положення були чітко зафіксовані в першому міждержавному документі — Договорі між УРСР і РРФСР від 19 листопада 1990 року, яким сторони визначили одна одну суверенними державами і зобов'язалися утримуватись від дій, що можуть завдати шкоди суверенітету іншої сторони.

В статусі незалежної держави Україна від самого початку намагається позиціонувати себе у відносинах з Росією насамперед як суб'єкт міжнародних відносин і в такому ж статусі сприймати Російську Федерацію, прагне вибудовувати з нею добросусідські, рівноправні міждержавні відносини.

Розвиток цих відносин змінювався, як і підходи до визначення ролі й місця Росії в українській офіційній політиці. Вони закріплювалися в законодавчій і державно-правовій базі України, формування та імплементація якої пройшли період становлення (з 1990 до 1998 року) та період трансформації (з 1999 до 2009 року).

Станом на березень 2011 року між сторонами підписано майже 400 двосторонніх документів: на міждержавному та міжурядовому рівнях — майже 280; решта — на міжвідомчому рівні.

Найважливіші двосторонні документи: Договір про дружбу, співробітництво і партнерство (від 31.05.1997), угоди про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України, про параметри поділу ЧФ РФ та про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом ЧФ та перебуванням ЧФ РФ на території України (від 28.05.97), Договір про українсько-російський державний кордон (від 28.01.03), Договір про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки (від 24.12.03), Програма міжрегіонального та прикордонного співробітництва до 2010 р. і Заходи до неї (від 24.10.06), Програма економічного співробітництва України і Російської Федерації на 2008–

2010 роки (від 22.06.07), Програма українсько-російського співробітництва в сфері дослідження космічного простору в мирних цілях на 2007–2011 роки (від 31.05.06), Угода про порядок перетинання українсько-російського державного кордону жителями прикордонних районів України та Російської Федерації (від 21.04.06), Угода про безвізові поїздки громадян України і РФ (від 16.01.97) та Протокол про внесення змін до цієї Угоди (від 30.10.04), який передбачає збереження можливості перетину українсько-російського кордону за внутрішніми паспортами та звільнення громадян однієї сторони від реєстрації за місцем перебування на території іншої сторони на термін, що не перевищує 90 днів з моменту в'їзду, Угода про реадмісію (від 22.12.06), угоди з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (від 21.04.10) та про взаємодію при проведенні інспекційних заходів у місцях дислокації Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (від 26.11.10), Угода про демаркацію українсько-російського державного кордону (від 17.05.10), Програма міжрегіонального та прикордонного співробітництва України та РФ на 2011–2016 рр. (від 04.10.10).

Окремої уваги заслуговує сучасний період українсько-російських відносин.

Об'єктивна оцінка досягнутого свідчить про зміну атмосфери взаємовідносин, отримання можливості здійснювати практичні кроки назустріч один одному. І, що є найголовнішим, ця можливість поглибленої кооперації, почавши реалізовуватися у 2010 році, поступово набуває більших обертів — все більше учасників (регіонів, державних установ, підприємств, науково-дослідних інститутів) з обох сторін виявляють бажання взяти участь у її втіленні.

У порівнянні з попередніми роками з обох сторін відбулося загальне переосмислення пріоритетів у зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній діяльності.

Так, наприклад, значно посилилась економічна складова нашого співробітництва з РФ. За 2010 рік у порівнянні з 2009-м загальні обсяги взаємної торгівлі товарами і послугами збільшилися в 1,6 разу і становили 41,4 млрд дол. США. На сьогодні російська частка в торгівлі з нашою державою товарами і послугами становить рекордні впродовж останнього десятиліт-

тя 32%, а Україна посідає 5-те місце серед іноземних держав у торгівлі з РФ.

Набирає обертів робота щодо інтеграції атомних енергопромислових і літакобудівних комплексів, поглиблення кооперації в ракетно-космічній сфері, телекомунікаціях, суднобудуванні, транспортному й сільськогосподарському машинобудуванні та в інших високотехнологічних і наукоємних галузях. Реалізується низка масштабних інфраструктурних проектів, пов'язаних з розбудовою міжнародних транспортних коридорів, започатковано діяльність Групи високого рівня з інтеграційної взаємодії в економіці.

Сторони спільно визначили основні перспективні завдання в торговельно-економічному та науково-технічному співробітництві, серед яких — підготовка довгострокової комплексної Програми економічного співробітництва до 2020 року, вдосконалення торговельного режиму, пошук оптимальних шляхів реалізації проекту зі створення спільного підприємства за участю НАК «Нафтогаз України» і ВАТ «Газпром», будівництво заводу з фабрикації ядерного палива, налагодження серійного випуску літаків Ан-140, Ан-148, Ан-158, Ан-70, Ан-124 «Руслан», збільшення обсягів пускових послуг з використанням українських ракет-носіїв «Зеніт» і «Дніпро».

Важливим є й те, що саме за розвиток таких взаємин — незалежних, але дружніх держав — виступає і переважна більшість громадян обох країн (67% українців і 60% росіян, згідно з соціопитуваннями Київського міжнародного інституту соціології та Левада-Центру).

Фактично, у 2010 році мала місце побудова нової моделі стратегічного партнерства, покликаної деідеологізувати політичні відносини, деполітизувати економічне співробітництво та деміфологізувати гуманітарну складову, а також зосередитися на забезпеченні об'єктивних інтересів обох країн та їхніх громадян.

Важливою складовою українсько-російських відносин є міжрегіональне та прикордонне співробітництво, яке здійснюється майже за всіма основними напрямками двосторонньої взаємодії: в торговельно-економічній, науково-технічній, соціальній, культурній, гуманітарній сферах. Беззаперечною перевагою такої форми співпраці є її дієвість, оперативність та ефективність:

будь-яка ідея, рішення чи проект, які на міждержавному рівні мають пройти тривалий процес міжвідомчого опрацювання, обговорення та погодження, на регіональному рівні будуть значно швидше втілені в життя.

Як і всі інші складові стратегічного партнерства між Україною і РФ, міжрегіональний компонент також набув у 2010 році помітного зростаючого динамізму. Значного поштовху розвитку зв'язків між регіонами обох країн дало проведення низки заходів за участю представників влади і бізнесу регіонів України і суб'єктів РФ.

Так, 21 квітня 2010 року в Харкові відбулася зустріч Президентів України і РФ з керівниками прикордонних регіонів з обох сторін, а 4 жовтня 2010 року у Геленджику (РФ) — Перший Українсько-Російський міжрегіональний економічний форум під патронатом глав двох держав. У рамках Форуму була підписана Програма міжрегіонального і прикордонного співробітництва України і Російської Федерації на 2011–2016 роки, яка включає спільні заходи та проекти в різних сферах міжрегіональної взаємодії: охорони здоров'я, освіти, науки, культури, екології, економічної кооперації.

Поряд із заходами загальнодержавного характеру значний потенціал є й у проведенні так званих «кущових» міжрегіональних форумів. Яскравим прикладом такого заходу може слугувати Форум українсько-російського співробітництва, що відбувся 29 вересня 2010 року в Єкатеринбурзі за ініціативи Міністерства регіонального розвитку і будівництва України та Повноважного представника Президента Російської Федерації в Уральському федеральному окрузі. Цей захід викликав високу зацікавленість з боку політичних і ділових кіл двох країн і підтвердив свою ефективність як важливого механізму зміцнення прямих міжгосподарських зв'язків. За результатами роботи Форуму було підписано дев'ять угод про співробітництво між українськими та російськими регіонами, а також низку угод про наміри та співробітництво між українськими та російськими компаніями.

Вагомий внесок у поглиблення міжрегіональної взаємодії має зробити і відновлення діяльності двосторонньої міжрегіональної структури — Постійно діючої наради керівників регіонів України та РФ «Співдружність регіонів».

Однією з результативних форм транскордонного співробітництва є співпраця у форматі єврорегіонів. Зараз на українсько-російському кордоні ефективно діють чотири єврорегіони: «Слобожанщина» (Харківська та Белгородська області), «Дніпро» (Чернігівська, Брянська та Гомельська (Білорусь) області), «Ярославна» (Сумська та Курська області), а також створений в 2010 році «Донбас» (Луганська, Донецька та Ростовська області).

Ще одним важливим виміром стратегічного партнерства є культурно-гуманітарне співробітництво. Серед головних чинників, які надали імпульсу його розвитку, необхідно відзначити відновлення діяльності Підкомітету з питань гуманітарного співробітництва Українсько-Російської міждержавної комісії, підписання Програми співробітництва між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури РФ на 2010–2014 роки та Угоди між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки РФ про першочергові заходи з розвитку науково-освітнього співробітництва на 2010–2012 роки.

Зняття напруги у політичному діалозі та, відповідно, його стрімка активізація сприяли, зокрема, спільному святкуванню 65-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, організації автопробігу Санкт-Петербург–Москва–Київ за участі глав двох держав, відзначенню 150-річного ювілею А.П.Чехова, досягненню домовленості щодо святкування у 2014 році 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка.

Розширенню української культурної присутності та популяризації духовної спадщини нашого народу сприяють культурно-мистецькі заходи, які проходять на теренах Росії, у тому числі в Національному культурному центрі України в Москві.

Інший культурний заклад, якому надається всебічна підтримка, є Бібліотека української літератури в Москві. За рахунок дарувань, у тому числі Президентом України В.Януковичем, протягом останнього часу значно поповнилися українськими виданнями книжкові фонди цього закладу.

Пожвавилось співробітництво й у сфері освіти. Серед конкретних завдань на найближчу перспективу — проведення у 2011 році Днів освіти і науки України в РФ та в 2012 році — Днів освіти і науки РФ в Україні. Активно розширюється співпраця між вищими навчальними закладами двох країн.

Позитивна атмосфера, що склалася у двосторонніх відносинах, створила також підґрунтя для розвитку російської україністики, розширення її викладання у вищих навчальних закладах РФ.

Триває робота з вивчення практичних аспектів забезпечення ретрансляції українських телеканалів на російському телебаченні.

Важливим чинником двостороннього діалогу є існування майже трьохмільйонної української меншини в Російській Федерації та російської в Україні. У порівнянні з деякими іншими країнами, де існує українська етнічна меншина, в Росії наші співвітчизники нарівні з титульною нацією інтегровані в суспільно-політичний простір: українці активно задіяні у державному управлінні, науці, вищій школі, бізнес-середовищі, мистецтві.

Громадські організації українців Росії, яких нараховується понад 100, здійснюють свою діяльність у рамках російського законодавства і своїх статутів. Очевидно, що в такий спосіб українці Росії прагнуть досягти реальних можливостей відстоювати свої конституційні права із забезпечення культурно-освітніх потреб, саме тому їх діяльність спрямована, насамперед, на підтримку і розвиток української культури, збереження мови.

Водночас нагальною залишається проблема започаткування повноцінних українських шкіл у Москві та інших російських містах. Сьогодні відчутне розуміння з боку владних структур Росії щодо необхідності вирішення цього питання.

Ще одним з визначальних пунктів змістовного наповнення стратегічного партнерства України з Російською Федерацією є взаємодія країн на міжнародній арені.

Важливою передумовою пошуку та вироблення спільних підходів є регулярне обговорення актуальних питань двостороннього порядку денного та міжнародної проблематики між зовнішньополітичними відомствами України та Російської Федерації. Грунт для цього створюється завдяки розробленню щорічних Планів взаємодії між зовнішньополітичними відомствами обох країн (відповідний документ на 2011 рік підписано 26 листопада 2010 року у ході четвертого засідання Українсько-Російської міждержавної комісії).

Важливим напрямом взаємодії наших держав на міжнародній арені є співробітництво у рамках міжнародних організацій, у т.ч. ООН, ОБСЄ, Раді Європи, а також в інших багатосторонніх форматах. Об'єднання зусиль наших держав спрямоване, зокрема, на протидію новим викликам та загрозам, активізацію боротьби з тероризмом, піратством, незаконним обігом наркотиків і транснаціональною організованою злочинністю, легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом, торгівлею людьми.

Україна і Росія мають схожі підходи до формування сучасної архітектури безпеки в Європі і здійснюють спільні заходи у цьому напрямі. Активний діалог двох держав з безпекової проблематики триває у рамках ОБСЄ. З огляду на прийняте рішення щодо головування України в цій організації у 2013 році та з метою найповнішої реалізації завдань, які стоятимуть перед нашою державою, вже сьогодні започатковано практику робочих консультацій з іноземними партнерами, у т.ч. і з Росією, з підготовки до цієї важливої місії України. Конструктивна взаємодія між нашими державами стане вагомим внеском у становлення безпеки та стабільності в Євроатлантичному регіоні.

Окреме місце у міжнародному співробітництві України та Росії посідає придністровське врегулювання, в рамках якого наші країни як держави-гаранти несуть особливу відповідальність за досягнення прогресу у мирному процесі.

Зняття політичної напруги в двосторонніх відносинах дозволило конструктивно вирішувати питання, які раніше вважалися чутливими та проблемними. Йдеться про такі питання, як врегулювання практичних аспектів тимчасового перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, розмежування Азовського та Чорного морів і Керченської протоки, демаркацію сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону та інші.

Активізація переговорних процесів з цих питань породжує обґрунтовані сподівання на їхнє конструктивне вирішення. Зокрема, Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, підписана 21 квітня 2010 року, не лише стабілізувала суспільну ситуацію на Кримському півострові та перевела переговорний процес з питань ЧФ РФ у конструктивне

русло, але й загалом позитивно вплинула на атмосферу українсько-російських відносин.

Позитивними прикладами ефективної співпраці стало підписання Протоколу про надання інформації щодо загальної чисельності особового складу і основних озброєнь ЧФ РФ, що знаходяться на території України (20 жовтня 2010 року) та Угоди про взаємодію при проведенні інспекційних заходів у місцях дислокації ЧФ РФ на території України за багатосторонніми міжнародними документами у сфері роззброєння і мір довіри (26 листопада 2010 року).

Беззаперечним підтвердженням намірів розвивати стратегічні відносини у дусі конструктивності і взаємоповаги, а також основою для реалізації перспективних економічних проєктів могло б стати результативне завершення переговорів з питань розмежування Азовського та Чорного морів і Керченської протоки, які розпочалися ще у 1996 році і щодо яких, на жаль, досі не знайдено взаємовигідного консенсусу. Водночас, як засвідчує світова практика, питання розмежування суміжних морських просторів є одним з найскладніших у міжнародному праві, а переговорний процес — довготривалим.

У 2010 році між Україною та Росією укладено відповідну угоду та розпочато практичний процес демаркації українсько-російського державного кордону. Це стало ще одним підтвердженням того, що нова атмосфера в міждержавному діалозі дозволяє досягати дієвих результатів з важливих питань двостороннього порядку денного, які впродовж тривалого часу вважалися такими, що не мають перспективи розв'язання.

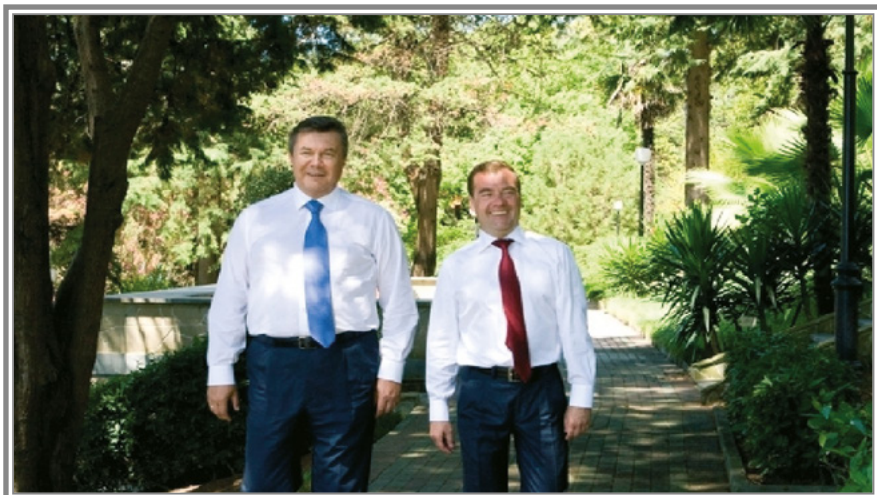
Таким чином, розвиток міждержавних відносин на основі конструктивності, взаєморозуміння та взаємоповаги відповідає основоположним національним інтересам як України, так і Російської Федерації.

Минулі 20 років засвідчили, що побудова моделі двосторонніх відносин на основі конфронтації чи взаємних претензій не тільки заперечує суть стратегічних відносин і є заздалегідь збитковою, але й шкодить позиціям країни на міжнародній арені та негативно впливає на внутрішньодержавні процеси. За таких обставин переможців немає з жодного боку.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

**Перший візит Президента України Л.Кравчука до Великої Британії.
Прийняття у Лорда-Мера Лондона. Лютий 1993 р.**

**Робочий візит Президента України Віктора Януковича до Російської Федерації.
На фото: Президент України В.Янукович та Президент РФ Д.Медведєв. 11 серпня 2011 р.**

Продовження фотоекспозиції. Початок на с. 55.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Візит Міністра закордонних справ України К.І. Грищенка до дитячого лікувально-оздоровчого центру «Тарара», де проходять оздоровлення українські діти-«чорнобильці». Грудень 2010 р.

Посол України на Кубі Т.Г. Сасенко на покладанні квітів до пам'ятника Тарасу Шевченку в Гавані

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

«Візит до Королеви». 30 березня 2011 року Посол України в Королівстві Нідерландів Олександр Горін вручив вірчі грамоти її Величності Королеві Нідерландів Беатрікс

Нарада Послів України в державах-членах ЄС. Брюссель, 11 квітня 2011 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

**Призначення Олександра Купчишина Постійним Представником України при ЮНЕСКО.
15 липня 2010 р.**

Заступник Міністра закордонних справ України — керівник апарату П. Клімкін під час представлення пресі офіційного логотипу головування України у КМРС

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Відкриття відновленої пам'ятної дошки на будинку, де в 1876 році московський імператор Олександр II підписав Емський указ про заборону української мови. 22 червня 2009 р.

Вручення Послом України у Швейцарській Конфедерації І. Дірош Вірчих грамот Президенту Швейцарії Паскалю Кушпену. 29 травня 2008 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

**Колектив Посольства України в США та провідники діаспори біля пам'ятника Тарасу Шевченку.
Авт. Володимир Кравцов**

**Посол України в США О.Ф. Моцик з астронавтом українського походження
Г. Стефанишиною-Пайфер. Авт. Володимир Кравцов**

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

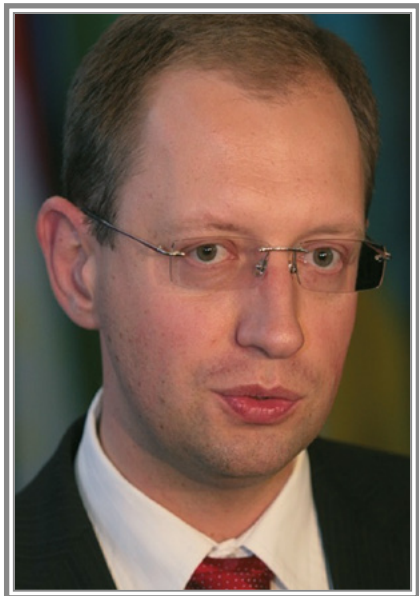

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко і Державний секретар США Хілларі Клінтон. Третє засідання українсько-американської Комісії стратегічного партнерства. Вашингтон, 15 лютого 2011 р.

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко (2003–2005, 2010–2011 рр.)

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Арсеній Яценюк, Міністр закордонних справ України у березні–грудні 2007 р.

Вручення ордена «За заслуги» III ступеня почесному голові мюнхенського Товариства «Україна» І. Бобину

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Церемонія відкриття Пам'ятного знака на території музейно-меморіального комплексу «АЛЖИР» («Акмолінський лагерь жен изменников Родины»)

Засідання Постійного комітету Парламентської асамблеї Ради Європи. Київ, зал пленарних засідань Верховної Ради України, травень 2011 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Перший заступник Міністра закордонних справ України Р.М. Демченко на борту вертольота Мі-8 під час польоту на о. Зміїний в рамках робочої поїздки до Одеси. Червень 2011 р.

Міністр закордонних справ України К.І. Грищенко на острові Зміїний під час робочої поїздки до Одеси. Червень 2011 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Блаженніший Митрополит Володимир вручає заступникові Міністра закордонних справ України В. Майку орден Української Православної Церкви

Володимир Огризко, Міністр закордонних справ України з грудня 2007 до березня 2009р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Зустріч Посла України в Швейцарській Конфедерації. Діаг Президентом УЄФА Мішелем Платіні

Петро Порошенко, Міністр закордонних справ України з 9 жовтня 2009 до 11 березня 2010 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Відкриття Почесного консульства України у місті Грац (Федеральна земля Штирія, Австрія). Посол Андрій Березний та Почесний консул Драшко Ачімович.

Відкриття в Мюнхені першого на території Німеччини пам'ятного знака жертвам Голодомору, 22 листопада 2008 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Церемонія урочистого відкриття приміщення Посольства Латвійської Республіки Президентом України Л.Д. Кучмою та Президентом Латвії Пулманісом

Міністр закордонних справ України Борис Тарасюк (1998–2000 та 2005—30 січня 2007 рр.)

Закінчення фотоекспозиції на с. 114

Україна–США: основні віхи розвитку стратегічних відносин у період 1991–2011 рр.

США — наймогутніша держава світу в економічному, технологічному, зрештою, військовому відношенні, а також в контексті політичного і культурологічного впливу на решту світу. Розвиток відносин зі Сполученими Штатами можна порівняти з реалізацією серйозного проекту — масштабного, подекуди — невідкладного і навіть складного, але однозначно перспективного. У випадку з Україною її участь у цьому проекті себе виправдовує, особливо, якщо до переліку очевидних результатів включити й набутий досвід.

США визнали незалежну Україну 25 грудня 1991 року. Такому рішенню передувала резолюція Сенату США від 20 листопада із відповідним закликком до Президента Дж.Буш-старшого. Дипломатичні відносини було встановлено 3 січня 1992 року.

5–11 травня 1992 року в рамках першого офіційного візиту Президента України Л.М.Кравчука до США було закладено політичну і договірно-правову основу для розвитку міждержавних відносин на засадах взаємної довіри, рівноправного демократичного партнерства.

Відмова України від ядерної зброї, що залишилась у спадок від Радянського Союзу, та приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї в якості без'ядерної держави стало важливим етапом становлення України як незалежної держави, відповідального та передбачуваного партнера, зокрема США.

1995 рік позначився поступовим переходом двосторонніх відносин у розряд постійного діалогу і розгорнутого співробітництва. Україна почала отримувати фінансову й технічну допомогу США. Вперше військові підрозділи двох країн брали участь у спільних навчаннях в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру». В ході Державного візиту Президента Б.Клінтона в Україну 11–12 травня 1995 року було підписано Спільну заяву, в якій зокрема йшлося про підтримку з боку США процесів демократичних і ринкових перетворень в Україні, а також було оголошено про визнання України державою з перехідною економікою. Показовою була заява Держсекретаря США У.Кристофера про те, що Україна — критично важлива держава в контексті впливу на ситуацію в регіоні, її розміри і географічне розташування роблять її найважливішим елементом євро-

пейської безпеки. За словами головного американського дипломата, існування незалежної, без'ядерної, реформованої України має велике значення для успіху реформ в інших нових незалежних державах.

У 1996 році було оголошено про створення міждержавної Комісії Кучма–Гор. Перші засідання її комітетів — з питань зовнішньої політики, безпеки і економіки — було проведено у другому півріччі. 4 вересня Палата представників Конгресу прийняла резолюцію про підтримку незалежності України. Того ж року США утвердилися в якості провідного іноземного інвестора нашої країни (їх частка склала 20% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій).

14–16 травня 1997 року в рамках робочого візиту Президента України до США відбулося перше пленарне засідання українсько-американської Міждержавної комісії (УАМК) Кучма–Гор. Важливе значення для подальшого розвитку двосторонніх відносин мало створення українського «кокусу» в Конгресі США, а також встановлення перших зв'язків з Національною гвардією штату Каліфорнія (саме вона в подальшому стала ефективним координатором і партнером з надання практичної допомоги Збройним силам України).

2001–2004 роки були періодом випробувань і нових можливостей у відносинах України і США. У своїй заяві в ході червневого 2001 року візиту до Польщі новообраний Президент Дж. Буш наголосив на тому, що «Європа, яку ми будуємо, має включати Україну».

Теракти 11 вересня 2001 року стали точкою відліку нового етапу у двосторонньому партнерстві. Рішуче засудження Україною дій терористів вже в перші години після трагічних подій та приєднання до міжнародної антитерористичної коаліції мали принципове значення для визначення подальшої атмосфери у двосторонніх відносинах. Україна була серед 9 країн світу, безпосередньо поінформованих Адміністрацією про початок 7 жовтня операції США і Великої Британії в Афганістані.

Ініціювання Президентом України і прийняття Верховною Радою України рішення про направлення батальйону радіота хімзахисту до Кувейту, а пізніше — бригади Збройних сил України до складу миротворчих сил в Іраку додатково засвідчили важливість України як союзниці США і міжнародної спільноти в антитерористичній боротьбі, а також утвердили розумін-

ня у Вашингтоні важливості нашої держави в загальносвітових процесах. Показовою того року стала активна позиція США з підтримки територіальної цілісності та суверенітету України у зв'язку з ситуацією навколо о. Коса Тузла.

Наступною сторінкою українсько-американського співробітництва був період 2005–2009 років. Спільна заява президентів України і США від 4 квітня 2005 року зафіксувала стратегічний формат двостороннього партнерства, який згодом було закріплено у двосторонній «Дорожній карті» (2008) та Хартії про стратегічне партнерство Україна–США (2008). Загалом договірно-правова база українсько-американського співробітництва за цей період поповнилася такими важливими міжнародними договорами, як угоди про торговельне та інвестиційне співробітництво, про співробітництво у сфері науки і технологій, про співробітництво в дослідженні і використанні космічного простору в мирних цілях, про стратегічне завдання з виконання програми зниження рівня корупції у державному секторі, а також двостороннім протоколом про взаємний доступ до ринків товарів і послуг.

Ці роки позначилися також важливими кроками США на підтримку економічного розвитку і ринкової економіки України. 23 січня 2006 року Сполучені Штати, позитивно оцінюючи прагнення уряду України вживати необхідних заходів для захисту інтелектуальної власності, перереєстрували нашу країну як учасника Загальної системи преференцій (GSP), скасували торгові санкції і змінили статус України відповідно до законодавства США в галузі торгівлі. Відповідно до програми GSP Україна отримала можливість безмитно експортувати до США 3400 видів товарів, не сплачуючи мито в розмірі від 1 до 16%.

У лютому 2006 року Україна була визнана США країною з ринковою економікою, що має позитивний ефект для українських компаній, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність у Сполучених Штатах, насамперед, у площині розгляду питань щодо запровадження антидемпінгових заходів.

У березні 2006 року було скасовано поправку Джексона-Веніка стосовно України, яка забороняла надання державних кредитів, а також встановлювала дискримінаційні податки й тарифи щодо українського імпорту до США.

16 травня 2008 року, за підтримки зокрема США, Україна стала 152-м членом Світової організації торгівлі.

У грудні 2009 року в Україні було відновлено діяльність Корпорації закордонних приватних інвестицій США (ОПІК), яка свого часу виділила понад 254 мільйони доларів на фінансування і страхування 21 проекту в Україні у різних галузях, починаючи від виробництва і будівництва, закінчуючи енергетикою і фінансовими послугами.

Важливими для української сторони були також визнання Сполученими Штатами Голодомору в Україні в 1932–33 роках та підписання Президентом Дж. Бушем закону, згідно з яким в Окрузі Колумбія передбачається встановлення пам'ятника жертвам Голодомору.

З приходом до влади в США Адміністрації Б.Обами у 2009 році, початком нового етапу в українсько-американських відносинах можна вважати візит в Україну Віце-президента Дж. Байдена (липень). У ході цього візиту, зокрема, було прийнято рішення про започаткування діяльності Комісії стратегічного партнерства (КСП), установче засідання якої відбулося в грудні того ж року.

У 2010 році обидві палати Конгресу США відповідними резолюціями відзначили «суттєвий прогрес, досягнутий народом України у зміцненні демократичних інституцій за результатами другого туру президентських виборів 7 лютого 2010 року», та підтвердили «відданість співробітництву з Урядом України щодо подальшого розвитку двосторонніх відносин в рамках Комісії стратегічного партнерства Україна–США».

В інавгураційній промові Президент України В.Ф.Янукович визначив розвиток стратегічного партнерства між Україною та США ключовим пріоритетом зовнішньої політики нашої держави, поруч із її відносинами з Європейським Союзом та Російською Федерацією.

Між новим керівництвом України і США було започатковано активний політичний діалог. 11–14 квітня В.Ф.Янукович здійснив робочий візит до США для участі у Саміті з ядерної безпеки, в рамках якого мав зустріч із Президентом США Б.Обамою. Було домовлено про підтримку і взаємодію зі США на найважливіших для нашої держави напрямках — відновлення співпраці з МВФ, подолання наслідків фінансово-економічної кризи, проведення системних реформ, зокрема в енергетичній сфері, поглиблення двостороннього партнерства на основі Хартії про стратегічне партнерство, посилення роботи міждер-

жавних механізмів за координуючої ролі Комісії стратегічного партнерства.

У Спільній заяві за результатами зустрічі президентів зафіксовано викладені вище та інші позиції, важливі для української сторони, зокрема, про спільні інтереси і цінності, що поділяють Україна і США — демократія, економічна свобода, безпека, територіальна цілісність, енергетична безпека, співпраця в галузі оборони, верховенство права, міжлюдські контакти; унікальний внесок нашої держави у справу ядерного роззброєння; готовність США надати необхідну технічну й фінансову допомогу на підтримку зусиль з переведення цивільних ядерних дослідницьких лабораторій на роботу з низькозбагаченим ядерним паливом; зміцнення співпраці у сфері мирного використання атомної енергії, включаючи розвиток українських потужностей у сфері ядерних досліджень і зусилля з диверсифікації постачань палива для української атомної енергетики; продовження спільної роботи над забезпеченням ядерної безпеки, включаючи зусилля із забезпечення зруйнованого чорнобильського ядерного реактора.

У документі повідомлялося про рішення України позбутися запасів високозбагаченого урану до часу проведення наступного Саміту з ядерної безпеки та про намір нашої держави вивезти значну частину цих запасів вже до кінця 2010 року (31 грудня 2010 року Управління прес-секретаря Білого дому оприлюднило заяву Президента США Б.Обами, в якій міститься привітання Президентіві України В.Ф.Януковичу з нагоди вивезення з України партії високозбагаченого урану). У свою чергу, Сполучені Штати надають необхідну технічну й фінансову допомогу на підтримку зусиль із переведення цивільних ядерних дослідницьких лабораторій на роботу з низькозбагаченим ядерним паливом.

Стратегічний характер українсько-американських відносин було підтверджено в ході офіційного візиту в Україну Держсекретаря США Х.Клінтон 2–3 липня 2010 року. Її прийняв Президент України В.Ф.Янукович. Були проведені друге засідання Комісії стратегічного партнерства за співголовування керівників зовнішньополітичних відомств України і США та переговори К.І.Грищенка і Х.Клінтон (за їхніми результатами домовлено про розширення порядку денного КСП, а також ухвалено Спільну заяву).

Виступаючи на грудневій 2010 року нараді послів України, В.Ф. Янукович визначив основні напрями взаємодії зі США — нерозповсюдження ЗМЗ, торгівля і інвестиції, демократія і права людини, залучення американського досвіду в контексті реалізації актуальних для держави і суспільства реформ. За словами представників Адміністрації США, ці напрями є пріоритетними і для американської сторони.

Серед важливих елементів, які визначають сьогодення українсько-американських відносин, є, в першу чергу, Хартія про стратегічне партнерство, яка залишається ключовим двостороннім політичним документом і положення якої відображають незмінно пріоритетні для обох сторін напрями взаємодії.

Головним українсько-американським міждержавним органом залишається двостороння Комісія стратегічного партнерства; на її засіданнях головують керівники зовнішньополітичних відомств обох країн, а її діяльність спрямована на реалізацію положень Хартії.

Ключові напрями співпраці України і США відповідають внутрішнім і зовнішнім інтересам України, посилюючи її позиції як суверенної європейської держави з ринковою економікою і громадянським суспільством.

Важливою є підтримка США інтересів України у світі, у відносинах з іншими державами і міжнародними організаціями. Адміністрація Б.Обами політично підтримує курс України на європейську інтеграцію, поважає вибір нашої держави щодо позаблокового статусу. Підтримуючи практичну співпрацю України з Альянсом, американська сторона надає сприяння у реалізації Річних національних програм, що є важливим, зокрема, для реформування ЗСУ у відповідності з найвищими світовими стандартами. В 2010 році США підтримали кандидатуру України як головної в ОБСЄ в 2013 році. В Адміністрації Б.Обами вітають кроки України з відновлення добросусідських відносин з Росією, а також із забезпечення регіональної, зокрема енергетичної, безпеки.

Адміністрація підтвердила свої зобов'язання за Будапештським меморандумом щодо надання нашій державі гарантій безпеки у зв'язку із завершенням терміну дії ДСНО. Вітаючи таку позицію, українська сторона не знімає з порядку денного питання про отримання посилених юридичних зобов'язань щодо гарантій безпеки.

Україна і США є важливими партнерами в забезпеченні міжнародної безпеки в найширшому змісті цього слова, ефективно співпрацюючи в галузі ядерного роззброєння та нерозповсюдження зброї масового враження. Унікальним свого часу було рішення України добровільно позбутися третього в світі ядерного потенціалу. Україна утвердилася в якості активного учасника Ініціативи глобального зменшення загрози. Не менш важливим було рішення, виголошене Президентом В.Ф. Януковичем у Вашингтоні у квітні 2010 року, щодо поступового вивезення з України до кінця 2012 року усіх наявних запасів високозбагаченого урану. Такий крок був позитивно розцінений учасниками Саміту з ядерної безпеки, у першу чергу американською стороною.

Позиція України щодо подальшого скорочення існуючих ядерних озброєнь та припинення розробки нових видів, зміцнення режиму нерозповсюдження, вжиття конкретних кроків, спрямованих на створення світу, вільного від ядерної зброї, отримала високу оцінку світової спільноти. Зокрема, у преамбулі Договору між США та РФ про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 8 квітня 2010 року відзначається внесок нашої держави «у справу ядерного роззброєння», її роль «у зміцненні міжнародного миру і безпеки».

Близькими є співпраця України і США із переважною більшістю інших нагальних міжнародних питань — зокрема боротьби з глобальними кліматичними змінами, поширенням пандемічних захворювань і протидії міжнародному тероризму. В США високо цінують участь України в міжнародних миротворчих і стабілізаційних зусиллях, зокрема те, що наша держава є єдиною з нечленів НАТО, яка бере участь в усіх операціях під проводом Альянсу — в Іраку, Афганістані, Косово і Середземномор'ї. Двосторонньому співробітництву у сфері обміну інформацією, що має відношення до відмивання коштів та фінансування тероризму, сприяє укладення Меморандуму про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та мережею боротьби з фінансовими злочинами Бюро Мінфіну США.

Ефективною є допомога США із упровадження в Україні ринкових реформ та розбудови вільної ринкової економіки. Вона надається з 1993 року як на двосторонньому рівні, через

систему грантів різних благодійних фондів, так і через міжнародні фінансові інституції. США сприяють заохоченню американського приватного бізнесу до входження на ринок України та розробляють разом з нашою державою програми технічної допомоги, спрямовані на прискорення реформ. Важливу роль тут відіграє Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), яке реалізує в Україні проекти, спрямовані на кредитування бізнесу, створення сприятливого клімату для підприємницької діяльності, прозорості та надійної фінансової системи і розвиток ринку капіталів.

США є найбільшою країною-донором технічної допомоги Україні, в тому числі щодо ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, де їхній внесок становить майже 250 млн дол. США. Загальний обсяг допомоги Україні, починаючи з 1992 року, склав понад 3 млрд дол., що перевищує сумарні показники інших країн-донорів за цей період. За даними Держдепартаменту США, на програми технічної допомоги Україні у 2011 році асигновано 124,4 млн дол. США.

Торговельно-економічна співпраця із найпотужнішою в економічному сенсі державою має важливе значення для розвитку української економіки, залучення іноземних інвестицій. Із закінченням світової економічної кризи з'являються перші ознаки покращання динаміки двостороннього товарообігу. За результатами 2010 року він зріс на 76% порівняно з минулим роком і склав 2426 млн дол. США. Експорт українських товарів до США зріс на 21% і склав 1082 млн дол. Імпорт американської продукції в Україну зріс на 51% та склав 1344 млн дол. Однак ці обсяги далекі від існуючого потенціалу.

Станом на 1 січня 2011 року в економіку України залучено 1 млрд 218 млн дол. американських інвестицій, що складає 2,7% усіх ПІІ в економіку України (США посідають десяте місце за обсягом ПІІ). Найбільший інтерес в американській стороні продовжують викликати такі галузі, як внутрішня торгівля, харчова промисловість, фінансові послуги, металургія та металообробка, хімічна промисловість, будівництво та зв'язок. В Україні зареєстровано 1545 підприємств з американським капіталом, але США покладають великі надії на здійснювані керівництвом України економічні реформи, які мають створити привабливий інвестиційний клімат.

США відіграють провідну роль у залученні коштів країн-донорів на реалізацію в Україні проектів у рамках ініціативи Групи восьми «Глобальне партнерство проти розповсюдження ЗМЗ, систем її доставки та відповідних матеріалів». Здійснюється практична реалізація положень двосторонньої угоди про біобезпеку. США є основним донором України з реалізації проекту Трастового фонду НАТО/ПЗМ, спрямованого на утилізацію ракет, боєприпасів, компонентів ракетного палива, легкого озброєння і стрілецької зброї, а також з реалізації положень Меморандуму про допомогу в ліквідації та демілітаризації ракетних комплексів 9К72.

Важливою є роль США в модернізації ядерно-енергетичного комплексу України — в першу чергу шляхом поєднання американських інвестицій і технологій та національного потенціалу. Подальше співробітництво в сфері ядерної безпеки невід'ємно пов'язане для України з подоланням наслідків аварії на ЧАЕС, зокрема перетворенням об'єкта «Укриття» в екологічно безпечну систему. США приєдналися до позиції країн-членів «Великої вісімки» щодо здійснення необхідних кроків для завершення останніх етапів проекту зі стабілізації і безпеки ЧАЕС і продовжують займати активну позицію у контексті акумуляції коштів країн-донорів.

Співпраця у сфері науки є дедалі перспективнішим напрямом двосторонньої взаємодії і сприяє зміцненню наукового та технологічного потенціалу України. З цієї метою здійснюються конкретні проекти, поглиблюються зв'язки між науковими та технологічними установами, здійснюється обмін досвідом, інформацією, технологіями у сферах, які становлять спільний інтерес. Активною на цьому напрямі є діяльність американського Фонду цивільних досліджень та розвитку, а також Українського науково-технологічного центру, спрямована на започаткування та підтримку науково-дослідних проектів.

Ключовою галуззю на напрямі високих технологій є ракетно-космічна. Прикладом успішної взаємодії у цій сфері є реалізація проекту «Taurus-2». Планується, що ракета-носії з цією назвою стане основним пусковим засобом для постачання на орбіту вантажів уряду США. Триває також співробітництво між Державним підприємством «КБ «Південне» та американською компанією Honeywell зі створення українського космічного апарату «Січ 2М».

США є провідним партнером України в галузі охорони здоров'я, зокрема з питань протидії ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, пташиному та пандемічному грипу; реалізуються програми допомоги українським дітям та особам, хворим на важкі недуги, з використанням наявних у США медичних технологій; здійснюються масштабні поставки медичної техніки та устаткування за рахунок американських державних та приватних кредитів. Активним було сприяння США в подоланні пандемії грипу та вірусу H1N1 в Україні в другій половині 2009 року.

Серед інших напрямів взаємодії — проведення глибоководної розвідки у Чорному морі вздовж узбережжя Кримського півострова та підняття на поверхню об'єктів культурної спадщини, їх консервування і реставрування для подальшого експонування по території України (реалізується за участю Інституту археологічної океанографії Університету Род Айленд та Інституту археології НАНУ); прогнозування та захист від повеней, управління водними ресурсами, вивчення впливу кліматичних змін на регіон Чорного моря (взаємодіють національні академії наук України та США).

Результативністю відзначається співпраця зі США у сфері військового співробітництва, яка є складовою практичної взаємодії Збройних сил України з євроатлантичними структурами безпеки. Основні зусилля спрямовані на залучення можливостей МО США для сприяння проведенню оборонної реформи в Україні, вдосконалення Об'єднаних сил швидкого реагування національних ЗС, розвиток і модернізацію мережі полігонів, збільшення фінансування програм військової допомоги, підвищення загального рівня взаємодії між оборонними відомствами двох країн, проведення спільних військових навчань та операцій проти міжнародного тероризму. На сьогодні в ЗСУ реалізується 7 програм допомоги, які надаються урядом США. Один із напрямів військово-технічної взаємодії полягає в підготовці українських фахівців із захисту інформації, у тому числі від кібератак та в екологічній сфері.

Основними складовими взаємодії в культурно-гуманітарній сфері є збереження і популяризація мови, культури і традицій українського народу на теренах США; поглиблення зв'язків із українськими громадськими організаціями США; сприяння розвитку конструктивної взаємодії між Україною та українською громадою США з питань, що становлять національний інтерес

на американському напрямі; продовження роботи з метою реалізації у Вашингтоні проекту будівництва пам'ятника жертвам Голодомору 1932–1933 років в Україні, а також реставрації пам'ятника Т.Г.Шевченку.

Повнішій реалізації потенціалу двосторонньої співпраці сприятиме активізація міжрегіональних і міжособистісних обмінів. На сьогодні 23 міста України мають американських побратимів. Загалом, 48 українських міст в тій чи іншій формі співпрацюють з містами США, здійснюючи спільні культурні, освітні, ділові, професійні і технічні обміни та програми.

В Адміністрації Б.Обами наголошують на незмінній позиції США щодо гарантування суверенітету, незалежності, територіальної цілісності і непорушності кордонів України. США позитивно оцінюють і підтримують реалізацію запропонованих Президентом України В.Ф.Януковичем системних внутрішніх реформ, в тому числі спрямованих на подальше зміцнення в Україні демократії і верховенства права.

Відносини України з ЄС: основні підсумки 20-річного співробітництва

З часу свого започаткування у 1991 році відносини між Україною та Європейським Союзом пройшли значну еволюцію. Ці зміни стали віддзеркаленням поступового усвідомлення українців як європейської нації, а також розуміння Європейським Союзом стратегічної важливості співробітництва з нашою країною задля розбудови стабільності і безпеки на континенті.

Курс України на європейську інтеграцію закріплений законодавчо з 1993 року в Основних напрямках зовнішньої політики, що були схвалені Верховною Радою України.

З набуттям у 1998 році чинності Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) розпочалося внутрішнє забезпечення інтеграційного процесу та інституціоналізації відносин між Україною та ЄС. Зокрема, було започатковано роботу Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, українську частину якої яку очолив прем'єр-міністр України. В усіх органах державної влади були утворені підрозділи щодо співробітництва з ЄС. 11 червня 1998 року Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, яка закріпила за євроінтеграцією роль цивілізаційного орієнтиру подальшого розвитку нашої країни: «Європейська ін-

теграція сприятиме ... дальшому формуванню української політичної нації як повноправного члена сім'ї європейських націй».

Значний позитивний вплив на розвиток відносин між Україною та ЄС мало розширення ЄС в 2004 році, завдяки якому до складу Євросоюзу увійшли безпосередні сусіди та традиційні партнери України, інтересам яких відповідає подальше наближення України до ЄС.

Починаючи з 2005 року, Україна значно активізувала співробітництво з ЄС у сфері Спільної політики безпеки і оборони та Спільної зовнішньої і безпекової політики. Так, Україна почала належною мірою реалізовувати право приєднатися до позицій та заяв ЄС з регіональних проблем та питань міжнародного життя. На сьогодні рівень приєднання України до заяв ЄС становить майже 87%.

Успішним виміром співпраці між Україною та ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики стала також участь України в операціях ЄС із врегулювання криз. З 2002 року наша держава є учасником Поліцейських місій ЄС в Боснії і Герцеговині та Республіці Македонія (2004–2005 рр.). Правова основа цієї співпраці була закладена з підписанням 13 червня 2005 року Угоди про участь України в операціях Європейського Союзу з урегулювання кризових ситуацій, а також Угоди про безпекові процедури обміну інформацією з обмеженим доступом.

21 лютого 2005 року було підписано План дій Україна–ЄС, який став практичним інструментом реалізації започаткованої Євросоюзом у 2004 році Європейської політики сусідства (ЄПС) і визначив пріоритетні сфери двосторонньої співпраці з метою наближення України до ЄС. Водночас Україною завжди чітко наголошувалося, що ЄПС не може бути альтернативою політиці розширення.

Знаковою подією у відносинах між Києвом та Брюсселем став XII Саміт Україна–ЄС, що відбувся 9 вересня 2008 року у Парижі, який визнав, що Україна поділяє з країнами ЄС спільні історію та цінності. За результатами Саміту лідерами України та ЄС також було погоджено, що у майбутньому має бути укладена Угода про асоціацію, яка забезпечить практичний перехід від принципів «партнерства і співробітництва» до «політичної асоціації та економічної інтеграції». Слід зазначити, що Угоди такого типу були укладені свого часу Євросоюзом з

країнами Центральної та Східної Європи, які згодом стали повноправними членами ЄС.

Важливим кроком до подальшого поглиблення відносин з Євросоюзом у міграційно-візовій сфері та у питанні забезпечення права громадян України на свободу пересування стало започаткування у листопаді 2008 року діалогу про безвізовий в'їзд громадян у країни ЄС.

Якісні зміни у відносинах України з ЄС відбулися у 2010 році. Чітке усвідомлення керівництвом України суті європейської інтеграції як, передусім, комплексу системних внутрішніх реформ, а також злагоджена робота Верховної Ради та уряду сприяли налагодженню безпрецедентно інтенсивного діалогу з керівництвом інституцій ЄС. Важливе значення у цьому контексті також мало прийняття влітку 2010 року Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який визначив набуття членства в ЄС одним з основних зовнішньополітичних завдань.

Україна почала практичний рух в напрямку Європейського Союзу шляхом реалізації системних реформ, виконання зобов'язань та домовленостей з ЄС. За відносно короткий проміжок часу були прийняті довгоочікувані законодавчі акти, які не вдавалося ухвалити протягом кількох попередніх років. Йдеться, зокрема, про закони України про державні закупівлі, ринок газу, захист персональних даних, ратифікацію низки конвенцій Ради Європи (щодо захисту персональних даних, протидії торгівлі людьми). Ці рішення дозволили розблокувати процес зближення з ЄС за рядом ключових напрямів.

Висока динаміка відносин дозволила вивести на завершальну стадію переговори між Україною та ЄС щодо укладення Угоди про асоціацію. Це передусім стосується обговорення частини Угоди стосовно створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Сторонам вдалося остаточно узгодити загальну філософію майбутньої ЗВТ як інструменту інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. За спільними оцінками, нинішній темп переговорів щодо ЗВТ, а також реформи, що проводяться у цьому контексті, дозволяють прогнозувати завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію уже у 2011 році.

Минулий рік став переломним у безвізовому діалозі між Україною та ЄС. Надання Україні Плану дій з візової лібералізації на Саміті Україна–ЄС 22 листопада 2010 року стало

результатом упровадження реформ у міграційно-візовій сфері та відкрило шлях до запровадження у перспективі безвізового режиму короткострокових поїздок громадян України до Європейського Союзу.

Динамічно розвивається торговельно-економічне співробітництво з ЄС. За підсумками 2010 року товарообіг між Україною та ЄС зріс на 29%, сягнувши 29 млрд євро. Заслуговує на увагу той факт, що зростання обсягів торгівлі з ЄС відбувається на тлі продовження фінансово-економічної кризи в Європі.

Помітною подією 2010 року стало прийняття Європейським Союзом рішення щодо виділення Україні пакета макрофінансової допомоги загальним обсягом 610 млн євро з метою сприяння стабілізації економічної ситуації.

Просування енергетичного діалогу надало можливість перевести у практичну фазу розгляд окремих проектів з модернізації української газотранзитної системи, відповідно до домовленостей, досягнутих у ході Спільної Міжнародної інвестиційної конференції Україна–ЄС (23 березня 2009 р., м. Брюссель).

Було підписано Угоди між Україною та ЄС про фінансування у сфері транспорту, охорони навколишнього природного середовища. Таким чином, Україна отримує допомогу від ЄС у розмірі 65 млн євро для реалізації транспортної стратегії України та 35 млн євро для досягнення цілей, визначених Стратегією державної екологічної політики України на період до 2020 року.

Свідченням активізації секторальної інтеграції України з ЄС стало підписання 15 червня 2010 року Угоди про представництво Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) в Україні.

Підписання в ході Чотирнадцятого Саміту Україна–ЄС Протоколу про доступ України до програм ЄС створило правову базу для доступу нашої держави до програм ЄС, у т.ч. тих, що відкриті для участі країн-кандидатів на членство в ЄС.

Ключовими пріоритетами України у відносинах з ЄС на найближчу перспективу є завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, включаючи створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, імплементація Плану дій з лібералізації візового режиму, а також поетапна економічна та секторальна інтеграція.

Відносини України з НАТО, головні підсумки 20-річного співробітництва

Контакти України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) розпочалися відразу після проголошення Україною незалежності в 1991 році.

20 грудня 1991 року було створено першу після закінчення конфронтації між Сходом і Заходом офіційну інституційну структуру з розвитку партнерських відносин НАТО з країнами Центральної та Східної Європи — Раду північноатлантичного співробітництва (РПАС). Офіційне членство України в РПАС розпочалося з березня 1992 року. В рамках РПАС наша держава отримала можливість вести з країнами-членами Альянсу та з країнами-партнерами багатосторонній політичний діалог із широкого кола міжнародних безпекових питань та розвитку співпраці з Альянсом.

3 травня 1992 року Україна набула статус асоційованого члена Парламентської асамблеї НАТО.

У 1994 році НАТО започаткувала програму Партнерство заради миру (ПЗМ) і запросила до участі в ній усі держави-члени РПАС.

В 1997 році було створено Раду євроатлантичного партнерства (РЕАП), що прийшла на заміну РПАС і розвинула далі її досягнення, проклавши шлях вдосконаленому і більш оперативному партнерству нашої країни з НАТО. Україна стала однією з країн-співзасновниць РЕАП.

9 липня 1997 року було підписано Хартію про особливе партнерство України з Організацією Північноатлантичного договору, яка підтвердила підтримку з боку Альянсу суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України, її демократичного розвитку, економічного процвітання та статусу нашої країни як без'ядерної держави. Хартія разом з підписаною в серпні 2009 року Декларацією про її доповнення залишаються основоположними документами у відносинах України з Альянсом.

На виконання положень Хартії було створено унікальний орган співпраці — Комісію Україна–НАТО (КУН), що стала ефективним механізмом для проведення консультацій із питань безпеки, визначення пріоритетів та оцінки стану розвитку відносин нашої країни з Альянсом.

10 жовтня 1997 року відбулося перше (інавгураційне) засідання Комісії Україна–НАТО на рівні послів. 16–17 грудня 1997 року пройшло перше засідання КУН на рівні міністрів закордонних справ. 12 червня 1998 року в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулося перше засідання КУН на рівні міністрів оборони. Перше засідання КУН на найвищому рівні відбулося 24 квітня 1999 року.

На виконання положень Хартії про особливе партнерство було сформовано Спільні робочі групи Україна–НАТО (СРГ). Вони забезпечують планування та координацію виконання спільних заходів у рамках здійснення практичного (галузевого) співробітництва України з НАТО. Наразі діють п'ять Спільних робочих груп: з питань воєнної реформи; з оборонно-технічного співробітництва; зі співробітництва з питань науки та довкілля; з питань планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру; з питань економічної безпеки.

У 1997 році Україна відкрила дипломатичну місію при НАТО та Центр інформації та документації Альянсу, а через два роки Офіс зв'язку Організації Північноатлантичного договору.

На виконання положень Хартії про особливе партнерство в листопаді 2000 року створено Спільну моніторингову групу Верховної Ради України та Парламентської асамблеї НАТО, яку в березні 2003 року було реорганізовано в Міжпарламентську Раду Україна–НАТО. Ця структура здійснює контроль за реалізацією стратегії відносин нашої держави з Альянсом.

На засіданні КУН (листопад 2002 р.) в Празі було схвалено План дій Україна–НАТО (ПД), у рамках якого розпочалася реалізація щорічних Цільових планів Україна–НАТО (ЦП). Було досягнуто значних успіхів у просуванні нашої країни на шляху до передових стандартів розвитку та здійснення внутрішніх реформ за сприяння Альянсу, а на Бухарестському саміті НАТО (2–4 квітня 2008 р.) задекларовано політику «відкритих дверей» Альянсу щодо нашої держави.

З 2009 року ключовим практичним інструментом здійснення реформ в Україні за сприяння Альянсу стали Річні національні програми співробітництва Україна–НАТО (РНП). Рішення щодо їх запровадження було ухвалене на засіданні Північноатлантичної Ради Альянсу на рівні міністрів закордонних справ 2–3 грудня 2008 року.

1 липня 2010 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який зафіксував намір України як позаблокової європейської держави продовжувати конструктивне партнерство з Організацією Північноатлантичного договору.

Пройшовши тривалий шлях у розвитку своїх відносин з НАТО, Україна ствердилася як особливий партнер Альянсу, здатний робити свій вагомий внесок у підтримання міжнародного миру та безпеки. Конструктивне партнерство з Організацією Північноатлантичного договору залишається одним із напрямів безпекової політики України. Воно спрямовується на взаємодію у подоланні традиційних та нових викликів і загроз, а також на досягнення українською державою провідних стандартів розвитку та обороноздатності.

Розвитку конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору сприяють активні політичні контакти та діяльність Комісії Україна–НАТО.

23 вересня 2010 року відбулася зустріч Президента України В. Ф. Януковича з Генеральним секретарем НАТО А. Ф. Расмуссеном у рамках 65-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Генеральний секретар Альянсу Андерс Фог Расмуссен відвідав Україну з офіційним візитом (24 лютого 2011 р.).

Постійна делегація Верховної Ради України бере участь у заходах Парламентської Асамблеї НАТО, проводяться засідання Міжпарламентської Ради Україна–НАТО.

З метою забезпечення ефективного розвитку відносин України з НАТО у 2010 році Президентом України В.Ф. Януковичем ухвалене рішення про створення Комісії з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору. Комісія покликана забезпечити внутрішньодержавну координацію розвитку конструктивного партнерства України з НАТО з усіх питань, які становлять взаємний інтерес.

Комісія є дорадчим органом при президенті України та очолюється міністром закордонних справ України. За МЗС закріплено провідну роль у координації співробітництва з Альянсом. До Комісії входять п'ять національних координаторів з питань партнерства України з НАТО в таких сферах: зовнішня політика та економіка; оборона та військові питання; ресурсне (фінансове) забезпечення; безпека; правові питання.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Міністр закордонних справ України Г. Й. Удовенко
та Генсек ООН Кофі Аннан

Пам'ятник «Українська мадонна» на території
концтабору Маутхаузен, Австрія.
Авт. І.П. Самченко

Закінчення фотоекспозиції. Початок на с. 55, 83.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Вручення Вірчих грамот Послом Мексики в Україні Беренісою Рендон Талаверою Президентів України Віктору Ющенку 17 вересня 2009 р.

Ю.В.Вітренко, радник ГПУ при ООН, у складі делегації Комісії ООН з миробудівництва відвідує один з «центрів миру і справедливості» в м. Гбарнга. Ліберія, 13 червня 2011 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

Микола Азаров на засіданні Ради глав урядів СНД у Мінську. 2011 р.

Посол України в Греції В. Шкурів з учасниками Спеціальних Олімпійських ігор в Афінах. Червень 2011 р.

Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)

**Перший Міністр закордонних справ незалежної України Анатолій Зленко
(1990–1994, 2000–2003 рр.)**

Делегації України та Греції садять калину в Афінах, березень 2010 р.

Україна залишається єдиною країною-партнером, що бере участь в усіх основних поточних миротворчих місіях під проводом НАТО.

Українські миротворці входять до Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (МССБ); до Тренувальної місії НАТО в Іраку (ТМН-І); до Багатонаціональних сил безпеки в Косово (КФОР). Україна також бере участь в антитерористичній операції НАТО «Активні зусилля» у Середземному морі та ін.

РОЗВИТОК ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ПРОВІДНИМИ ДЕРЖАВАМИ АЗІЇ ЗА 20-РІЧНИЙ ПЕРІОД

Відносини з Індією в політичній та торговельно-економічній галузях

Республіка Індія визнала державну незалежність України 26 грудня 1991 року.

17 січня 1992 р. в Києві було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Індією та Протокол про встановлення консульських відносин між двома країнами.

Правові основи українсько-індійської взаємодії закладені у підписаному в 1992 році Договорі про дружбу і співробітництво між Україною та Індією.

Договірною-правова база українсько-індійських відносин складається з 16 двосторонніх угод в політичній, торговельно-економічній, науково-технічній та культурній сферах.

З часу встановлення дипломатичних відносин між Україною та Індією відбулася низка візитів:

— Президент України Л.М. Кравчук здійснив офіційний візит в Індію 25–29 березня 1992 р.

— 14–17 жовтня 1992 р. Україну відвідав міністр оборони Індії Шарад Павар.

— Президент Республіки Індія Ш.Д. Шарма здійснив візит-відповідь в Україну 13–16 липня 1993 р.

— Делегація українських науковців на чолі з президентом НАН України Б.Є. Патеном перебувала в Індії на початку квітня 1994 р.

— 18–21 квітня 1994 р. з офіційним візитом в Індії перебував міністр закордонних справ України А.М. Зленко.

— 4–8 квітня 1997 р. для участі у 12-й Конференції держав-членів Руху Неприєднання в Делі перебував міністр закордонних справ України Г.Й. Удовенко.

— Голова Національного банку України В.А. Ющенко на чолі делегації НБУ здійснив візит в Індію 22–26 листопада 1999 р.

— Делегація Торгово-промислової палати України на чолі з віце-президентом В.П. Яновським перебувала в Індії 5–12 березня 2000 р. з метою підписання Угоди про заснування Спільної ділової ради та проведення її першого установчого засідання.

— 30 листопада — 3 грудня 2001 року в Україні з офіційним візитом перебував державний міністр закордонних справ, член Нижньої Палати парламенту Індії О. Абдулла.

— Найважливішою подією останніх років в українсько-індійських відносинах став державний візит в Україну 1–4 червня 2005 р. Президента Республіки Індія д-ра А.П. Дж. Абдул Калама. За підсумками переговорів президенти України та Індії домовились про подальшу інтенсифікацію двосторонніх контактів у різних сферах.

— 25–29 березня 2008 р. в Індії перебував голова Комітету у закордонних справах Верховної Ради України, голова парламентської групи дружби «Україна–Індія» О.Г. Білорус.

— 11–15 лютого 2009 р. в місті Бангалор проходила престижна міжнародна авіавиставка «АероІндія-2009». Глава української делегації міністр промислової політики В.С. Новицький провів зустрічі з міністром оборони, державним міністром оборони та з командувачем ВПС Індії. В ході них обговорювались питання подальшого розвитку двосторонньої співпраці в авіаційній галузі.

— 31 серпня — 5 вересня 2009 р. в Україні перебував з офіційним візитом командувач ВПС Індії маршал авіації П.В. Наїк. Це був його перший закордонний візит після призначення на посаду.

— 18–22 вересня 2010 року відбувся візит до Індії заступника міністра закордонних справ В.А. Майка з метою участі у Восьмому раунді політичних консультацій між МЗС України та Індії.

— 19 жовтня 2010 року та 9–12 лютого 2011 року відбулися два робочих візити командуючого ВПС ЗС України генерал-лейтенанта С.І. Онищенка до Індії (останній раз на чо-

лі української делегації для участі в аерокосмічному салоні «АероІндія-2011».

З 1994 року в двосторонніх відносинах з Індією практикується проведення політичних консультацій між МЗС на рівні заступників міністрів, перший раунд яких вперше відбувся того ж року у м. Києві.

Міжпарламентські зв'язки

У жовтні 1995 року у Верховній Раді України було утворено депутатську Групу з міжпарламентських зв'язків з Індією. В 2008 році у Верховній Раді нового скликання створено чергову депутатську групу на чолі з народним депутатом України О.Г. Білорусом. На даний час до складу групи входять 21 народний депутат України.

Свою чергою, в індійському Парламенті також створено Групу з міжпарламентських зв'язків з Україною, до складу якої увійшло 18 парламентаріїв.

Українсько-індійське торговельно-економічне співробітництво

Українсько-індійське економічне співробітництво розпочалося ще за часів СРСР і здійснювалося головним чином у галузі виготовлення і постачання важкого устаткування для більшості підприємств індійського металургійного сектора. За радянських часів ці поставки здійснювались через відповідні союзні зовнішньоторговельні організації, які після 1991 року зберегли свої позиції в Індії і намагались продовжувати постачання на індійський ринок українського обладнання, як правило, не вказуючи на його реальне походження. Вперше на ринок Індії самостійно вийшло ВАТ «Турбоатом», яке у 2002 році завершило виконання першого українсько-індійського контракту вартістю у 38 млн дол. США на постачання енергетичного обладнання.

Україна традиційно експортувала до Індії, головним чином, продукцію металургійного комплексу та машинобудування. Стійке зростання експорту металургійної продукції стало можливим завдяки позитивним для України завершенням антидемпінгового розслідування щодо імпорту в Індію сталевих заготовки при одночасному накладенні антидемпінгового мита на

аналогічну продукцію конкурентів — виробників із Росії та Китаю.

У структурі українського імпорту з Індії домінували медичні препарати, пластмаси та лінолеум, чай, вовняний одяг, тютюн, руди та мінерали, транспортне обладнання тощо.

За підсумками 2010 року товарообіг між Україною та Індією виріс більш ніж удесятеро та сягнув позначки у 2,107 млрд дол. США. Український експорт становив 1,426 млрд дол. США, а імпорт з Індії — 680,7 млн дол. США. Позитивне для України сальдо торговельного балансу склало 745,4 млн дол. США.

За обсягами експорту Індія є нашим найбільшим ринком в Азії.

За наявною інформацією Держкомстату України, прямі іноземні інвестиції з Індії в економіку України у 2010 році становили 18,8 млн дол. США. Майже 65% індійських інвестицій зареєстровані в Одеській області, від 2 до 1 млн дол. США вкладено в Криму, Львівській та Харківській областях, Києві.

За даними індійської статистики, сума індійських інвестицій в економіку України становить 114 млн дол. США. Водночас чи не найбільшим інвестором в економіку України є компанія «АрселорМіттал» (власником є індійський підприємець Л.Міттал), яка у 2005 році придбала державне підприємство «Криворіжсталь» за 4,8 млрд дол. США.

Серед українських компаній, які активно працюють на індійському ринку, регулярну участь у тендерах на постачання металургійного обладнання беруть відомі українські компанії ВАТ «Азовмаш» та ВАТ «НКМЗ», промислова група «Інтерпайп». Активну роботу зі створення спільного підприємства і налагодження на території Індії виробництва автокранів веде дорогобицьке ВАТ «ДАК».

У галузі енергетики співпрацюють з індійськими партнерами українські компанії: «Укрінтеренерго» (з компанією «Sun Overseas»), ВАТ «Укргідромех» (партнер—«Om Metals & Minerals Ltd.»), «Важмашімпекс», АК «Харківенергоремонт» (ремонт та обслуговування енергетичного обладнання), ВАТ «Зоря—Машпроект» (підписано угоду з індійською компанією «Kirloskar» про співробітництво у впровадженні комплектних газокомпресорних установок українського виробництва). Відчутні позиції на місцевому енергетичному ринку займає ВАТ «Турбоатом» (Харків).

Помітним успіхом стало підписання контракту від 15.03.2010 між ВАТ «Запоріжтрансформатор» та індійською компанією «Кромптон грівс» вартістю майже 40 млн дол. США.

Триває реалізація контракту на ремонт та модернізацію 105 індійських літаків АН-32 із залученням ДГЗП «Спецтехноекспорт», ДП «АНТК ім. О.К. Антонова», ДП «Завод 410 цивільної авіації». Згідно з контрактом від 31.12.2009 упродовж 2010 року ВАТ «МоторСіч» поставило в Індію 18 авіадвигунів.

Відносини України з Ісламською Республікою Пакистан у політичній та торговельно-економічній сферах

Українсько-пакистанські відносини було започатковано ще до офіційного визнання Пакистаном незалежності України (31 грудня 1991 р.) й встановлення дипломатичних відносин (16 березня 1992 р.). Їх історія сягає часів колишнього СРСР, коли радянські фахівці, переважна більшість з яких була українцями, допомагали у 1960-70-х роках розбудовувати ключові галузі промисловості та народного господарства Пакистану. Саме тоді були побудовані Карачинський металургійний комбінат, який і зараз залишається найбільшим у Пакистані, низка потужних гідроелектростанцій в пакистанських районах Тарбела, Калабаг, формувався місцевий парк сільськогосподарської техніки та вантажних автомобілів, які вироблялися на українських підприємствах.

З жовтня 1997 року в Києві розпочало свою діяльність Посольство Пакистану в Україні, з січня 1998 року в столиці Пакистану місті Ісламабад функціонує Посольство України.

Двадцятирічний період розвитку відносин між Україною та Пакистаном можна охарактеризувати як динамічний процес, основу якого становлять традиційно високий рівень взаєморозуміння у політичній, військово-технічній, торговельно-економічній сферах, ефективна співпраця в рамках міжнародних організацій, взаємне бажання сторін розширювати й поглиблювати перспективні взаємовигідні відносини.

Перші значні економічні контракти між Пакистаном та незалежною Україною були укладені у військово-технічній сфері у 1996 році. Одним з них є широковідомий багатомільйонний танковий контракт, який забезпечив Пакистан найсучаснішою бро-

нетехнікою, а Україну та вітчизняні підприємства — перспективними багаторічними замовленнями.

Політичний діалог між Україною та Пакистаном протягом двох десятиріч набув регулярного характеру. Особливого акценту йому надали зустрічі президентів України та Пакистану в рамках ГА ООН (1993, 1997, 2003); переговори прем'єр-міністрів двох країн в рамках всесвітнього економічного форуму (Давос, 2008); візит в Україну Міністра закордонних справ Пакистану (1994); обмін візитами міністрів оборони двох країн (1995, 2006). У рамках чинних домовленостей між зовнішньополітичними відомствами проходять постійні політичні консультації, черговий раунд яких на рівні заступників міністрів закордонних справ відбувся в Ісламабаді у червні 2010 року.

Набувають динаміки процеси міжрегіонального та міжгалузевого співробітництва, які створюють основу для безпосередніх контактів між бізнесовими колами України та Пакистану у різноманітних сферах економіки, транспорту, освоєнні покладів мінеральних ресурсів, агропромислового комплексу тощо.

З метою інтенсифікації двосторонніх зв'язків у листопаді 2009 року в місті Карачі відкрито Українсько-пакистанський інформаційний центр, до роботи якого залучено представників місцевої влади, керівництва торговельно-промислової палати пакистанської провінції Сінд, бізнесменів, зацікавлених у подальшому розвитку співробітництва з Україною.

Заслужують на увагу ініціативи з налагодження побратимських відносин між найбільшими торговельно-промисловими, культурними центрами двох країн, а також «морськими економічними воротами» України та Пакистану — містами Одеса та Карачі.

Зважаючи на міжнародний авторитет України, Пакистан розраховує на підтримку ініціатив у боротьбі з терористичними загрозами, врегулювання ситуації в Афганістані, зміцнення заходів довіри в Південно-Азійському регіоні.

Значний потенціал співробітництва між двома країнами розвивається в аграрному секторі, текстильній та фармацевтичній сферах.

У свою чергу, Україна стала одним з основних експортерів зернової продукції та олійних культур на місцевому ринку, відома серед пакистанських аграріїв продукцією та устаткуванням сільськогосподарського призначення.

Зацікавленість й готовність сторін до нарощування взаємовигідного економічного співробітництва доведені практичною діяльністю та торговельними показниками. Зокрема, за двадцять років розвитку двосторонніх відносин середньорічні обсяги українсько-пакистанської торгівлі у цивільних сферах досягли 200 млн дол. США, збільшившись за цей період у десять разів із значним позитивним сальдо на користь України.

Україна відома як надійний міжнародний партнер, готовий відгукнутись та надати необхідну допомогу в період випробувань, перед якими опинився Пакистан у 2005 й 2010 роках після руйнівного землетрусу та нищівної повені, які забрали життя й залишили без даху над головою тисячі пакистанців. Внесок українських медиків у ліквідацію наслідків стихійних лих у Пакистані відзначений окремими нагородами пакистанського уряду, українську гуманітарну допомогу отримали найбільш нужденні мешканці зруйнованих пакистанських населених пунктів, де місцеве населення продовжує зберігати теплі спогади про представників України.

Разом із тим, перед сторонами стоять нагальні завдання із створення більш сприятливих умов для нарощування взаємовигідного співробітництва.

Значний двосторонній потенціал має бути задіяним у сфері науки та розвитку медичних технологій, налагодженні обміну досвідом між науковими та медичними закладами двох країн у використанні сучасних методів діагностики й лікування небезпечних хвороб, застосуванні прогресивних медичних технологій. Одним із свідчень перспективності зазначеної сфери є постійне збільшення пакистанських студентів, які навчаються у профільних вузах України. Майже 200 молодих пакистанців щорічно отримують освіту в Україні, з них понад половина — в українських медичних закладах.

Зручне географічне розташування, розвинута система транспортних комунікацій дозволяють Україні активно розвивати зовнішньоекономічні зв'язки з Пакистаном, у т.ч. розширювати взаємодію й брати спільну участь в міжнародних проектах з реконструкції Афганістану, будівництва регіональних систем газо- і нафтопроводів, створення транспортної інфраструктури. Співпраця українських виробників високотехнологічної продукції з пакистанськими партнерами надає можливість розширити географію українського експорту, освоювати нові ринки товарів

і послуг, у т.ч. ринки мусульманських країн, які підтримують традиційно тісні взаємини з Пакистаном.

Найвні процеси розвитку кооперації мусульманських держав, серед яких Пакистан перший оволодів ядерними технологіями, розвинута система регіональних політичних і економічних організацій (Організація економічного співробітництва в Азії (ЕСО), Асоціація регіонального економічного співробітництва країн Південної Азії (SAARC), Азіатський Банк Розвитку та ін.) дають можливість Україні за допомогою плідної співпраці з Пакистаном розширювати свою присутність на міжнародних ринках.

Пакистан вбачає в Україні активного учасника міжнародних процесів, перспективного партнера у взаємовигідному двосторонньому торговельно-економічному співробітництві. Його приваблюють українські передові технології у галузях металургії, машинобудування, енергетики, вітчизняного військово-технічного виробництва, сільського господарства. Зазначене має бути наріжним каменем подальшого розвитку й інтенсифікації українсько-пакистанського співробітництва, як взаємозацікавленими партнерами у налагодженні зручних торговельних маршрутів та комунікацій між країнами Європи та Азії.

Відносини України з КНР в політичній та торговельно-економічній галузях

Китайська Народна Республіка визнала незалежність України 27 грудня 1991 р., а вже 4 січня 1992 року дві держави встановили дипломатичні відносини.

Про високий рівень розвитку двосторонніх відносин свідчать регулярні обміни візитами на високому та найвищому рівнях. Восени 1992 року відбувся перший візит Президента України Л.М. Кравчука до Китаю.

У 1993 році до України прибув віце-прем'єр Державної Ради, міністр закордонних справ КНР Цянь Цічень.

Якісно новий етап двосторонніх відносин започаткував перший офіційний візит Голови КНР Цзян Цземіня в Україну 6–8 вересня 1994 р. Сторони дали позитивну оцінку досягнутому прогресу двосторонніх відносин і визначили конкретні напрямки подальшої співпраці двох держав.

У 1994 р. Китай надав Україні гарантії ядерної безпеки у зв'язку з відмовою нашої країни від ядерної зброї та приєднан-

ням до ДНЯЗ у статусі без'ядерної держави (4 грудня 1994 р. оприлюднено відповідну Заяву уряду КНР).

Підходи офіційного Пекіна полягають у тому, що Китай за жодних умов не застосовуватиме ядерної зброї і не загрожуватиме її застосуванням проти неядерних держав чи без'ядерних зон. Зазначена позиція поширюється також на Україну.

Велике значення для подальшого розвитку двосторонніх відносин мав візит до Китаю у грудні 1995 р. Президента України Л.Д. Кучми, в ході якого було укладено Спільну (Пекінську) Декларацію про розвиток і поглиблення відносин дружби та співробітництва між Україною і КНР.

Плідним був обмін офіційними візитами прем'єра Державної Ради КНР в Україну (22–25 червня 1995 р.) та прем'єр-міністра України в КНР (21–25 грудня 1997 р.).

У грудні 2000 року на засіданні Верховної Ради України ухвалено рекомендації щодо розширення сфер співробітництва між Україною та Китаєм, втілення яких розпочалося з другого візиту до України Голови КНР Цзян Цземіня (липень 2001 р.). У підписаній главами двох держав Спільній декларації про дружбу і всебічне співробітництво у XXI столітті підкреслено, що гарантії ядерної безпеки Україні не мають часових обмежень.

Цю позицію було підтверджено і під час візиту до КНР міністра закордонних справ України А.М. Зленка у січні 2002 р. та у листопаді 2002 р. під час державного візиту до Китаю Президента України Л.Д. Кучми. Тоді ж сторони домовилися розпочати роботу з укладання широкомасштабного політичного Договору про дружбу і співробітництво.

У квітні 2003 р., в рамках офіційного візиту до КНР, Л.Д. Кучма провів робочу зустріч з новообраним Головою КНР Ху Цзін'тао, під час якої було обговорено стратегічні засади розширення співробітництва і взаємодії між Україною і КНР. Президент України став першим європейським лідером, який зустрівся з новим керівником КНР.

Характерною особливістю українсько-китайського політичного діалогу є досить активна співпраця між вищими законодавчими органами двох країн.

У Верховній Раді України та Всекитайських зборах народних представників створені і функціонують Групи дружби.

Керівники українського парламенту відвідували Китай у 1993, 2002, 2005, 2007 роках. У 1996 та 2000 роках відбулися візити в Україну голови Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників КНР.

Регулярність політичного діалогу забезпечується також контактами на рівні керівників зовнішньополітичних відомств, консультаціями між МЗС України і КНР на рівні міністрів та заступників міністрів закордонних справ.

Україна і Китай надають важливого значення взаємодії у рамках міжнародних організацій. Існує чимало питань, з яких позиції сторін близькі або збігаються: протидія гегемонізму і політиці сили у міжнародних відносинах, ядерне роззброєння, реформа системи ООН, боротьба з міжнародною злочинністю і тероризмом тощо. Дві країни надають одна одній підтримку у роботі комітетів і комісій ООН. Прикладами такої співпраці є активне електоральне співробітництво на виборах до керівних органів міжнародних організацій.

Істотна активізація політичного діалогу з Китаєм на найвищому та високому рівнях спостерігалась з початку 2010 року. Після квітневої зустрічі у рамках Саміту з питань ядерної безпеки у Вашингтоні Президента України В.Ф. Януковича з Головою КНР Ху Цзіньтао відбувся обмін візитами міністрів закордонних справ (у травні Ян Цзечи відвідав Україну, у липні — К.І. Грищенко здійснив візит до КНР).

Однак ключове значення мав державний візит до Китаю Президента України В.Ф. Януковича (2–5 вересня 2010 р.).

Досягнуті в ході візиту домовленості, зокрема щодо підтримання інтенсивного міждержавного політичного діалогу на найвищому рівні, продовження активної роботи з наповнення двосторонньої взаємодії стратегічним змістом з метою встановлення між двома країнами відносин стратегічного партнерства, а також підвищення рівня українсько-китайської Міжурядової комісії з питань ТЕС до Комісії зі співробітництва (на рівні віце-прем'єрів урядів), знаменували собою істотний прорив у розвитку українсько-китайської співпраці та створили необхідні передумови для поглиблення всього комплексу відносин між Україною й КНР.

Серед основних документів, підписаних у рамках українсько-китайського саміту, варто відзначити Спільну заяву України та КНР щодо всебічного підвищення рівня українсько-китайських

відносин дружби і співробітництва та Основні напрямки розвитку українсько-китайських відносин на 2010–2012 рр.

На запрошення Президента України В.Ф. Януковича з 18 до 20 червня 2011 року відбувся державний візит в Україну Голови КНР Ху Цзіньтао.

Особливий наголос в ході переговорів було зроблено на гальній потребі наповнення українсько-китайських відносин конкретним прагматичним змістом, систематичного ефективного використання потенціалу співпраці в найбільш перспективних сферах, включаючи інфраструктурне будівництво, сільське господарство, літакобудування, альтернативну енергетику, космічну галузь, високі й новітні технології.

Глави держав констатували прогрес у напрямі реалізації домовленості щодо доведення річного показника двосторонньої торгівлі до 10 мільярдів доларів, висловивши упевненість, що в недалекому майбутньому цей показник може сягнути позначки 20 мільярдів. При цьому ключову роль покликана відіграти спільна реалізація масштабних проектів в інфраструктурній, транспортній, телекомунікаційній, аграрній, енергетичній та інших галузях, із залученням прямих китайських інвестицій, а також на умовах лізингу або концесії.

Перспективним було визнано також запровадження в Україні та КНР спільних виробництв, передусім, наукомістких та з високою часткою доданої вартості, з подальшим реекспортом продукції до третіх країн.

Сторонами було визнано доцільність активного налагодження співпраці у банківській сфері, запровадження відносин між центральними, провідними державними і комерційними банками двох країн, зокрема, шляхом взаємного відкриття їхніх філій і представництв.

Два лідери високо оцінили створення у квітні 2011 р. Комісії зі співробітництва між Україною та КНР на чолі з віцепрем'єрами урядів як визначального координаційного механізму двосторонньої співпраці за всіма ключовими напрямками, а також започаткування роботи Українсько-Китайської ділової ради.

Глави держав здійснили обмін думками щодо перспектив налагодження торговельно-економічної співпраці між Україною, Китаєм і Росією у тристоронньому форматі, що може передбачати спільну участь у здійсненні масштабних проектів у нафтогазовій, транспортній, енергетичній, авіабудівній та інших сферах.

За підсумками зустрічей Президент України В.Ф.Янукович та Голова КНР Ху Цзіньтао підписали Спільну декларацію про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР.

У присутності Глав держав було підписано:

1. Угоду між Урядом України та Урядом КНР про надання Уряду України безоплатної допомоги.

2. Протокол між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством комерції КНР щодо періодичного обміну орієнтовним переліком експортно-імпортних товарів двосторонньої торгівлі.

3. Меморандум про взаєморозуміння в енергетичній сфері між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Державною адміністрацією енергетики КНР.

4. Кредитну угоду між Експортно-імпортним банком Китаю та Державним підприємством «Дирекція з будівництва та управління національного проекту "Повітряний експрес" та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону».

У рамках зустрічі Голови КНР і прем'єр-міністра України було здійснено поглиблений обмін думками щодо пошуку механізмів практичного наповнення двосторонньої торговельно-економічної співпраці.

Розбудова українсько-китайської міжпарламентської співпраці була головним лейтмотивом бесіди китайського лідера з главою українського парламенту.

18 червня 2011 року, в рамках державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао в Україну, в м. Ялта відбулася зустріч міністра закордонних справ України К.І. Грищенка з міністром закордонних справ Китайської Народної Республіки Ян Цзечи.

У ході бесіди було обговорено широке коло питань двосторонньої співпраці за основними напрямками і перспективи взаємодії України та Китаю в рамках міжнародних організацій. Керівники МЗС України та КНР обмінялися думками з низки питань міжнародної та регіональної тематики, зокрема щодо ситуації у регіонах Близького Сходу і Північної Африки.

К.І. Грищенко підкреслив, що візит Голови КНР в Україну має винятково важливе значення, знаменуючи перехід українсько-китайських відносин на якісно новий рівень взаємодії.

За підсумками зустрічі було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Китайської Народної Республіки про заснування Генерального консульства України в м. Гуанчжоу.

20 червня відбулась також зустріч першого віце-прем'єр-міністра України — міністра економічного розвитку і торгівлі, співголови міжурядової Комісії зі співробітництва між Україною та КНР А.П. Ключєва з членом Державної Ради КНР (у статусі віце-прем'єра) Дай Бінго. По завершенні зустрічі було підписано:

1. Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України та Міністерством науки і техніки КНР щодо надання підтримки у створенні українсько-китайського Інституту зварювання ім. Є.О. Патона.

2. Угоду про співпрацю між Івано-Франківською обласною державною адміністрацією, китайською державною корпорацією «Ухуань інжиніринг» та підприємством з іноземною інвестицією «Китпред» з реконструкції Калуського калійного заводу.

3. Рамкову угоду інвестиційної співпраці зі створення в Одеській області України інноваційно-промислової виробничої бази.

4. Рамкову угоду між Промислово-торговельним банком Китаю, Китайською національною корпорацією машинної індустрії та генеральних підрядів (СМСЕС) та українським ТОВ «Убінвест» щодо фінансування проекту «Українська виробнича база тваринництва».

5. Угоду між ТОВ «Грінтек Енерджи» та Китайською національною корпорацією машинної індустрії та генеральних підрядів (СМСЕС) щодо реалізації проекту в сфері сонячної енергетики.

6. Угоду про співпрацю між державним підприємством «Кримські генеруючі системи» та Китайською національною корпорацією промислового машинобудування СІНОМАШ щодо умов реалізації проекту будівництва парогазової електростанції в м. Шолкіно (АР Крим, Україна).

7. Угоду між ВАТ «Лисичанськвугілля» та Науково-технологічною компанією «Тяньді» про проведення прохідницьких робіт, технічне переоснащення і модернізацію шахти ім. Д.Ф. Мельникова (ВАТ «Лисичанськвугілля»).

Торговельно-економічні відносини України і КНР є однією з найважливіших складових усього комплексу двосторонніх зв'язків. Взаємодоповнюваність економік обох країн, з одного боку, сприяє наповненню українського ринку товарами китайського виробництва, а з іншого — використанню українських високих технологій для потреб розвитку таких китайських галузей, як ракетно-космічна, авіаційна, суднобудівна, енергетична та ін.

Для України, яка проводить збалансовану політику щодо США, ЄС і Росії, актуальним наразі є пошук в Азійсько-Тихоокеанському регіоні «третьої точки опори», якою може стати Китай з його стрімко зростаючим міжнародним авторитетом.

З моменту встановлення дипломатичних відносин Китай одразу ж посів провідне місце серед найбільших торговельних партнерів України.

Тенденція нарощування обсягів торгівлі між Україною і КНР за майже двадцятирічний період переривалась лише двічі, внаслідок фінансових криз: Східно-Азійської (1998 р.) та глобальної (2009 р.).

Починаючи з 2000 року спостерігається стала тенденція до значної активізації торговельно-економічних відносин між Україною та Китаєм, яка характеризується надзвичайно високими темпами нарощування обсягів двостороннього товарообігу: за українською статистикою, його обсяги у 2010 році становили вже 6,02 млрд дол. США, збільшившись по відношенню до 1997 року майже у 5 разів.

У контексті інтенсивного розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною і КНР та реалізації політики виходу на рівень стратегічного партнерства у середньостроковій перспективі найважливішою подією 2010 року був державний візит Президента України В.Ф.Януковича до КНР, у ході якого сторони на найвищому рівні окреслили перспективи збільшення товарообігу між державами до 10 млрд дол. США за період 2011–2012 рр. і участі китайських корпорацій та кредитно-фінансових установ у розбудові економічного потенціалу України.

Одним з помітних результатів візиту стало підписання в його рамках 22 двосторонніх документів, які закріпили домовленості сторін щодо економічного співробітництва за такими напрямками, як співробітництво в галузі дослідження і використання космічного простору в мирних цілях, у вугледобувній,

нафтогазовій та сільськогосподарській галузях, у сфері авіапеліезень, співробітництво та сприяння іноземним інвестиціям, у банківській сфері, з розвитку сонячної енергетики; впровадження проекту «Організація залізничного сполучення м. Київ — міжнародний аеропорт Бориспіль», проекту будівництва парогазової електростанції в м. Щолкіно (АР Крим), проекту поставок зернових елеваторів та допоміжного обладнання для них тощо.

З метою створення умов для виходу торговельно-економічних відносин між державами на стратегічний рівень, у ході візиту сторони ухвалили важливе рішення щодо створення міждержавної Комісії зі співробітництва між Україною і КНР з головуванням на рівні віце-прем'єр-міністрів.

За результатами президентського візиту створено новий потужний майданчик для бізнес-кіл України і Китаю, підписано Угоду про створення Ділової ради між ТПП України та Китайським комітетом сприяння міжнародній торгівлі.

Протягом останніх років спостерігалась чимала активність ділових кіл України і Китаю. Україна готується стати постійним «робочим майданчиком» для таких впливових корпорацій, як Китайська компанія промислового машинобудування, Китайська міжнародна машинобудівна компанія, Китайська державна корпорація машинобудування та комплексних підрядів, Road&Bridge Corporation, COVEC, SinoHydro, Банк розвитку Китаю, Ексімбанк Китаю та інші. З української сторони активну роботу в КНР проводять НАЕК «Енергоатом», НАК «Укргролізінг», «Укравто», ДП «Антонов», НАК «Нафтогаз України», ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», корпорація «Укрмонтажспецбуд», Асоціація українсько-китайського співробітництва, Український Національний Комітет Міжнародної Торгової Палати.

1 травня — 31 жовтня 2010 року українська національна експозиція на Всесвітній виставці у Шанхаї «Експо-2010» вперше в історії була представлена в окремому павільйоні. На урочистій церемонії відкриття Україну представляв Посол України в КНР Ю.В. Костенко. Важливими подіями у роботі національного павільйону були проведення Дня України 24 серпня 2010 р., а також відвідання його Президентом України В.Ф. Януковичем на чолі представницької офіційної делегації України. За оцінкою керівника українського павільйону, впродовж роботи «Експо» павільйон України відвідало понад 3,5 млн осіб.

Договірно-правова база українсько-китайських відносин налічує понад 170 документів міждержавного, міжурядового та міжгалузевого рівня, серед яких понад 50 регламентують взаємодію у торговельно-економічній сфері.

Відносини України з Японією в політичній та торговельно-економічній сфері

Японія визнала незалежність України 28 грудня 1991 р. та встановила дипломатичні відносини з нашою державою 26 січня 1992 р.

Найбільш значними подіями двосторонніх відносин стали візити на найвищому та високому рівнях.

22–25 березня 1995 р. Президент України Л.Д. Кучма здійснив офіційний візит до Японії, який заклав політичні засади співробітництва між двома країнами, а головним його підсумком стало підписання Спільної заяви між Україною та Японією.

Основи договірно-правової бази двосторонніх відносин було закладено шляхом підписання главами зовнішньополітичних відомств обох країн обмінних листів щодо правонаступництва Україною низки договорів, укладених між колишнім СРСР і Японією.

19–24 липня 2005 р. Президент України В.А. Ющенко здійснив офіційний візит до Японії, який вивів увесь комплекс двосторонніх українсько-японських відносин на якісно новий партнерський рівень. За результатами переговорів Президент України і Прем'єр-міністр Японії підписали Спільну заяву про нове партнерство у XXI столітті. Крім того, під час візиту було підписано Двосторонній протокол про доступ до ринків товарів і послуг між Україною і Японією в рамках вступу нашої країни до СОТ, Меморандум про взаєморозуміння між Японським Банком міжнародного співробітництва і «Укрексімбанком» стосовно відкриття кредитної лінії в обсязі 50 млн дол. США для розвитку українсько-японської торгівлі у приватному секторі.

25–26 березня 2009 р. прем'єр-міністр України Ю.В. Тимошенко відвідала Японію з робочим візитом. У ході візиту главами урядів було прийнято Спільну заяву за результатами переговорів. Було також підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним експортно-імпортним банком України та японською Агенцією страхування експорту та інвестицій (NEXI) щодо страхування японського експорту в Україні.

18–21 січня 2011 р. Президент України В.Ф. Янукович, на запрошення японського уряду, відвідав Японію з офіційним візитом, який заклав якісно нові передумови для активізації та розширення двосторонньої співпраці, окресленої сторонами в підсумковому спільному документі. Підписана у ході візиту Спільна заява щодо українсько-японського глобального партнерства стала основоположним документом двосторонніх відносин на сучасному етапі, що визначає пріоритети співробітництва між Україною та Японією і програму реалізації першочергових завдань на найближчу та середньострокову перспективу. Це — перший в історії української дипломатії документ, що визначає рівень двосторонньої співпраці як «глобальне партнерство».

Важливим результатом візиту стало підписання Кредитної угоди між Державним експортно-імпортним банком України та Японським банком міжнародного співробітництва про надання кредиту на суму 8 млрд японських єн (100 млн дол. США) з метою сприяння експорту товарів і послуг з Японії та підтримки економічного розвитку України.

У контексті підтримання стабільного політичного діалогу активна співпраця розвивалася по лінії міністерств закордонних справ.

30 червня — 1 липня 1996 р. міністр закордонних справ Японії Ю. Ікеда здійснив візит в Україну.

18–20 травня 1997 р. міністр закордонних справ України Г.Й. Удовенко здійснив офіційний візит до Японії, у ході якого був підписаний Меморандум про створення Японського центру в Україні. У березні 1998 р. міністр закордонних справ України Г.Й. Удовенко відвідав Токіо як Головуючий 52-ї Генеральної Асамблеї ООН.

31 серпня — 2 вересня 2003 р. міністр закордонних справ Японії Й. Кавагуті здійснила візит в Україну, під час якого було підписано Спільне комюніке України та Японії.

У рамках візиту Президента України В.А. Ющенко до Японії у липні 2005 р. відбулися переговори міністра закордонних справ України Б.І. Тарасюка з міністром закордонних справ Японії Н. Матімурою.

30 червня — 1 липня 2006 р. Україну з офіційним візитом відвідав міністр закордонних справ Японії Т. Асо. У ході візиту відбулося Перше (установче) засідання Українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів за-

кордонних справ. За результатами засідання сторони підписали Меморандум щодо діяльності Українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ.

У 2006 р. був започаткований механізм проведення політичних консультацій на рівні заступників міністрів закордонних справ, присвячених винятково актуальним міжнародним питанням та глобальній і регіональній безпеці.

24–26 березня 2008 р. в Токіо під головуванням міністрів закордонних справ України та Японії В.С.Огризка та М.Комури відбулося Друге засідання Українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ. Головним результатом візиту стало підписання Міністром закордонних справ України В.С.Огризком та Міністром закордонних справ Японії М. Комурою Спільної заяви.

У січні та лютому 2010 року, під час проведення міжнародних заходів у Лондоні та Мюнхені, проведено зустрічі міністра закордонних справ України П.О.Порошенка з державними секретарями МЗС Японії Т. Фукуямою та К. Такемасою.

У рамках візиту Президента України В.Ф.Януковича до Японії у січні 2011 року відбулися переговори Міністра закордонних справ України К.І.Грищенка з Міністром закордонних справ Японії С. Маехарою.

На порядку денному двосторонніх відносин з'являються нові форми співробітництва, розширюється коло взаємодії, започатковуються та удосконалюються механізми співпраці.

Діалог на рівні керівництва парламентів двох країн започатковано у 1997 р., коли в Україні з офіційним візитом перебував Президент Палати радників Парламенту Японії Д. Сайто.

26–29 травня 2003 р. відбувся офіційний візит до Японії Голови Верховної Ради України В.М. Литвина.

Японія традиційно входить до першої п'ятірки основних зовнішньоторговельних партнерів України у Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Показники торгівлі між Україною та Японією включно до 2008 року мали сталу динаміку зростання. З 2001 до 2008 року товарообіг збільшився майже у 12,5 разу, сягнувши 2,9 млрд дол. США, що стало найбільшим показником за всю історію двосторонніх відносин. Однак висока динаміка зростання двостороннього товарообігу забезпечувалася за рахунок різкого збільшення імпорту японських товарів до України (особливо у

2006–2008 рр.), а саме автомобільної продукції, у той же час український експорт до Японії мав тенденцію до незначного зростання. Це призвело до збільшення негативного сальдо для України у 2008 р. до 2670,3 млн дол. США.

У 2009–2010 рр. під впливом наслідків світової фінансової кризи відбулося падіння обсягів двостороннього товарообігу, особливо імпорту. Різке скорочення обсягів імпорту на фоні незначного зменшення показників експорту призвело до значного скорочення показника від'ємного сальдо (у 2009 р. від'ємне сальдо склало 408,3 млн дол. США, у 2010 р. — 696,97 млн дол. США).

Традиційно основу двосторонньої торгівлі майже на 90% становить японський імпорт транспортних засобів та високотехнологічного обладнання. У структурі українського експорту в останні роки переважають в основному чорні метали, алюміній і вироби з нього, продукти рослинного походження (кукурудза, ячмінь, пшениця), мінерали та хімічна продукція. Серед товарів українського експорту в Японію також можна відзначити сучасне молоко та продукцію з титану.

Станом на кінець 2010 р. в Україні діяло 24 підприємства з японським капіталом. Починаючи з 2001 р. обсяг прямих інвестицій з Японії в Україну зріс у 45 разів (з 2,88 до 130,74 млн дол. США).

Серед присутніх в Україні потужних японських бізнес-структур слід виділити представництва провідних торгових домів Японії: «Сумітомо», «Іточу», «Міцубісі», «Марубені», «Міцубісі», «Соджіц», торговельні представництва автовиробників: «Ісудзу», «Ніссан Моторз», «Хонда Моторз», «Субару-Україна», «Тойота» та промислово-виробничої компанії «Міцубісі Хеві Індастріз».

Успішно розвивається виробнича кооперація українського промислово-торговельного холдингу «Богдан» з японськими корпораціями «Ісудзу» і «Соджіц» з виробництва автобусів середньої місткості «Богдан» та вантажівок «Ісудзу-Ельф» у Луцьку та Черкасах.

Одним з найперспективніших напрямків інвестиційного співробітництва між Україною та Японією є реалізація проектів за Схемами зелених інвестицій (СЗІ) та «спільного впровадження» у межах Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН.

14 липня 2008 р. у Києві підписано Меморандум між Урядом України та Урядом Японії про співпрацю з упроваджен-

ня Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, що створило основу для подальших переговорів з питань торгівлі квотами на шкідливі викиди парникових газів, так званих «одиниць встановленої кількості» (ОВК) за СЗІ.

18 березня 2009 р. підписана Угода про придбання ОVK за СЗІ між Національним агентством екологічних інвестицій України та Організацією розвитку нових видів енергії та промислових технологій Японії, на загальну суму 300 млн євро. У результаті імплементації Угоди у червні 2009 та у липні 2010 року японський уряд перерахував до держбюджету України інвестиційні кошти в обсязі 300 млн євро для реалізації проектів, що передбачають пряме або опосередковане скорочення шкідливих викидів парникових газів у енергетиці, житлово-комунальному господарстві, вугільній галузі, газотранспортній системі та інших сферах. Додатково у 2009 році три японські електричні компанії купили в Україні ОVK на суму 140 млн євро. Крім цього, японські компанії реалізували в Україні чотири проекти «спільного впровадження» у рамках Кіотського протоколу.

Україна і Японія досягли значних успіхів в інституалізації економічного співробітництва. Так, з 2007 року у найвпливовішій економічній організації Японії — федерації бізнесу «Кейданрен» Україна представлена окремим комітетом, який з липня 2008 року очолює голова однієї з провідних японських торговельно-промислових корпорацій «Сумітомо» М. Ока. Починаючи з 2008 року на регулярній основі проводяться спільні засідання Координаційної ради економічного співробітництва з Японією при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України і Комітетом з ділового співробітництва з Україною «Кейданрен».

Важливим елементом економічного співробітництва з Японією є співпраця у кредитно-фінансовій сфері, яка здійснюється у трьох напрямках: 1) єнові пільгові кредити та гранти у рамках програми Офіційної допомоги розвитку (ОДР) з боку Японської агенції з міжнародного співробітництва (ДЖАЙКА); 2) експортні кредити Японського банку міжнародного співробітництва (ЯБМС); 3) фінансова допомога в рамках співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями.

29 березня 2005 р. підписано установчі угоди щодо залучення єнового міжурядового кредиту з метою реалізації першо-

го проекту ОДР — Реконструкція ДМА «Бориспіль». За умовами угоди уряд Японії надав уряду України кредит у сумі до 19 млрд єн (майже 173 млн дол. США) на 30 років, з яких перші 10 років — пільгові (під 1,5% річних). 2009 року розпочалося будівництво нового пасажирського терміналу «Д», який має бути зданий в експлуатацію до початку Євро-2012.

Окрім цього, починаючи з 1997 року в рамках програми ОДР Україна регулярно отримує технічну допомогу від уряду Японії у вигляді грантів на розвиток культурних ініціатив в Україні, допомоги для впровадження малих проектів, подолання наслідків природних катастроф; залучення японських експертів-радників, підготовка (навчання) українських спеціалістів в Японії, семінари з питань ядерної безпеки, співробітництво проектного і непроєктного типу тощо. Пріоритетами японської сторони є розвиток культури і мистецтв, освіта, захист довкілля, охорона здоров'я, а також підтримка економічних реформ, розвиток банківсько-фінансового сектора, реструктуризація промислової політики. З часу встановлення дипломатичних відносин загальний обсяг технічної допомоги (грантів) в рамках програми ОДР склав понад 150 млн дол. США.

Значний потенціал розвитку співробітництва у кредитно-фінансовій сфері закладає співпраця на основі схем міжнародного фінансування Японським банком міжнародного співробітництва (ЯБМС) масштабних спільних проектів. У грудні 1995 року підписано дві Угоди між Україною та Експортно-імпортним банком Японії щодо надання експортного (товарного) кредиту в сумі, еквівалентній 150 млн дол. США та незв'язаного кредиту в сумі, еквівалентній 50 млн дол. США.

У 2005 р. ЯБМС ухвалив рішення про відкриття нової кредитної лінії ВАТ «Укрексімбанк» та встановлення ліміту у сумі 28,5 млн дол. США. Під час візиту Президента України до Японії 18–21 січня 2011 р. ЯБМС та «Укрексімбанк» підписали нову кредитну угоду на загальну суму 80 млрд єн (приблизно 100 млн дол. США) для поставки японського промислового обладнання.

Важливого значення в умовах глобальної кризи набула співпраця з урядом Японії із залученням міжнародних фінансових організацій. За інформацією Міністерства фінансів Японії, Україна отримала третій транш МВФ (3,3 млрд дол. США) за рахунок ініціативного внеску уряду Японії обсягом 100 млрд

дол. США у фонд цієї організації, зробленого в лютому 2009 р. з метою підтримки країн, що найбільше потерпають від наслідків глобальної кризи.

Підсумки 20-річних взаємин України з Польщею

Виведення відносин з Республікою Польща на рівень стратегічного партнерства стало одним з найвагоміших здобутків вітчизняної дипломатії з часу здобуття незалежності Українською державою.

Ще у спільній Декларації міністрів закордонних справ України та Польщі від 1994 року було визнано, що «існування самостійної України має стратегічний вимір для Польщі і є істотним чинником, який сприяє незалежності Польщі так само, як існування самостійної Польщі має стратегічний вимір для України».

Цей обопільний, свідомий вибір спонукав обидві сторони не лише до всебічної активізації співпраці, а й до необхідності остаточного подолання негативних історичних стереотипів сприйняття українців і поляків, що існували на той час в суспільствах обох країн.

І вже у Спільній заяві Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» від 21.05.97 констатувалося, що «Україна і Польща є суверенними державами, добрими сусідами, стратегічними партнерами» і наші держави докладатимуть зусиль для того, щоб «свідомість молодих українців і поляків не була обтяженою спогадами про трагічні періоди спільної історії. Нехай наступні покоління живуть у спільному європейському домі, в якому не буде місця упередженості».

Особливість українсько-польського стратегічного партнерства полягає у тому, що його значення, можливості та інтереси виразно виходять поза рамки двостороннього виміру. Сьогодні його міцність обумовлюється спільністю позицій обох держав щодо ключових питань підтримки безпеки та стабільності в Європі, усвідомленням виключного значення динамічного розвитку двосторонніх відносин для реалізації ефективної політики зближення між ЄС та його східними сусідами.

Торкаючись найважливіших практичних результатів українсько-польського співробітництва, отриманих на сьогоднішній день, слід особливо відзначити:

1. Досягнення зразкового рівня політичного діалогу на найвищому рівні, який вирізняється особливою інтенсивністю, у порівнянні з іншими іноземними партнерами нашої держави. Завдяки цьому між Україною і Польщею не існує суттєвих розбіжностей у поглядах на ключові питання двостороннього та багатостороннього співробітництва.

2. Розбудову й активну роботу розгалуженої мережі постійних інституційних механізмів двостороннього співробітництва, обопільне прагнення сторін до постійного вдосконалення існуючих та пошуку нових форматів співпраці.

3. Створення всеохоплюючої мережі нормативно-правового регулювання усіх аспектів двостороннього співробітництва, яка на сьогодні налічує 125 міжнародних договорів, а також понад 450 двосторонніх домовленостей між суб'єктами адміністративно-територіального устрою України та Республіки Польща.

4. Виведення співпраці між Києвом та Варшавою в галузі європейської інтеграції (особливо, після вступу Польщі до ЄС 1 травня 2004 р.) на безпрецедентний рівень, у порівнянні з іншими європейськими партнерами України. Польща не лише забезпечує нашій державі підтримку у політичному діалозі з ЄС, але й активно надає суттєву технічну та фінансову допомогу Україні, інституційне сприяння в рамках реалізації євроінтеграційних програм.

5. Започаткування Польщею (спільно зі Швецією) ініціативи «Східного партнерства», яка чітко виокремлює регіон Східної Європи і, насамперед, Україну в рамках реалізації Європейської політики сусідства та, у разі її ефективної реалізації, може надати нашій державі додаткові ресурси для втілення соціально-економічних реформ та євроінтеграційних планів.

6. Виведення рівня торговельного співробітництва з Республікою Польща на перше місце серед торговельних партнерів України серед країн Центрально-Східної Європи та четверте місце серед усіх країн світу. Так, за 2010 рік обсяги зовнішньої двосторонньої торгівлі товарами зросли на 35,2% від рівня 2009 року і склали 4,57 млрд дол. США, що дозволяє не вдовзі досягти докризового рівня товарообігу, який у 2008 році становив понад 5 млрд дол. США.

7. Безпрецедентне, серед українських партнерів в ЄС, взаємопроникнення інвестицій, обсяги яких (майже 1 млрд дол. США з кожної сторони) є вагомими для обох країн, що не

є традиційними інвесторами. При цьому, станом на 1 січня 2011 р. загальний обсяг українських прямих інвестицій за кордон не перевищив 7 млрд дол. США.

8. Активну і послідовну позицію Варшави у питанні лібералізації візового режиму між Україною та ЄС, що, не в останню чергу, сприяло ухваленню відповідного Плану дій під час саміту Україна–ЄС у Брюсселі восени 2010 року. У цьому контексті слід згадати підписання міжурядової Угоди про правила місцевого прикордонного руху від 28 березня 2008 р., а також зменшення польською стороною з 1 березня 2011 р. розміру оплат за національні візи для наших громадян на 40% — з 35 євро до 20 євро (найвигідніші умови серед країн пострадянського простору).

9. Перемогу спільної заявки України і Польщі у конкурсі на проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012», яка відкрила шлях реалізації масштабних інфраструктурних та гуманітарних проектів у нашій державі, інтенсифікації інвестиційного співробітництва з іноземними партнерами. Окрім цього, важко переоцінити іміджеве значення Євро-2012 як нагоди для глобальної промоції традицій, культури та історії українського народу та держави.

10. Максимальне спрощення з 1 грудня 2010 р. процедури тимчасового працевлаштування громадян України в Республіці Польща, що має важливе значення з огляду на певні складнощі соціально-економічної ситуації в Україні на даному етапі.

11. Розбудову широкої мережі спільних українсько-польських проектів, спрямованих на активну співпрацю між освітніми та науковими закладами України і Польщі, обмін молоддю обох країн. Окрім діючих протягом попередніх років відповідних програм Фонду Шумана, РІТА, ПАУСІ, сьогодні успішно реалізується програма «Польсько-український обмін молоді».

12. Недопущення деструктивних впливів діяльності радикальних організацій в обох державах на характер і зміст українсько-польської співпраці, що вимагало значних дипломатичних та фахових зусиль, спільної роботи істориків, політологів, представників громадських організацій. Етапними подіями на цьому шляху стало проведення спільних церемоній за участі Президентів України та РП з ушанування жертв Волинської трагедії в українському с. Павлівка 11 липня 2003 р. та відкриття меморіалу українським жертвам у польському с. Павлокома

у 2006 р. Особливі надії у цьому плані також покладаються на започатковану 25 лютого 2011 р. роботу громадського Форуму українсько-польського партнерства під патронатом керівників зовнішньополітичних відомств обох держав.

Констатуючи очевидні досягнення українсько-польського співробітництва слід зазначити, що протягом останніх десятиріч оцінки обох сторін щодо змістовного наповнення стратегічного партнерства пережили певну трансформацію. Польське бачення подальшого розвитку відносин з Україною позбавляється притаманних першим рокам розбудови міждержавних відносин емоцій і стає все більш реалістичним.

Свідченням виведення на початку нового десятиріччя українсько-польських відносин на якісно новий, прагматичний рівень, став державний візит Президента України В. Януковича до Республіки Польща 3-4 лютого 2011 р., який підтвердив налаштованість обох сторін на дальший розвиток реального стратегічного партнерства; дозволив отримати на найвищому політичному рівні чітке підтвердження польської сторони про готовність і надалі бути активним та послідовним партнером України в усіх аспектах взаємодії з ЄС, передусім під час головування Польщі в Європейському Союзі у другому півріччі 2011 року; слугував подальшій активізації економічної складової двостороннього партнерства.

Головним завданням сторін сьогодні є максимальне використання можливостей двосторонньої взаємодії для забезпечення сталого економічного зростання та подолання актуальних загроз у сфері міжнародної безпеки. Набутий за попередні роки успішний досвід підтверджує перспективність подальшого розвитку стратегічного партнерства України з Польщею.

Напрацьований вагомий доробок українсько-польського стратегічного партнерства має і надалі зростати завдяки поєднанню зусиль сторін у вирішенні пріоритетних питань, а саме:

1. Інтенсифікації взаємодії, використання впливів Варшави в рамках Вишеградської групи, Веймарського трикутника та Європейського Союзу з метою успішного завершення переговорів з ЄС щодо укладення Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі, а також практичної імплементації Плану дій щодо лібералізації візового режиму між Україною та Євросоюзом.

2. Інтенсифікації діалогу, спрямованого на вироблення спільних підходів та планів дій у сфері енергетичної безпеки (збереження і зміцнення позицій України та РП як ключових країн-транзитерів енергоносіїв у регіоні) та європейської безпеки у цілому.

3. Розширенню напрямів двостороннього торговельного та інвестиційного співробітництва; спрямуванню майбутніх інвестицій з Польщі насамперед у вітчизняні високотехнологічні галузі, виробництво продукції з високою часткою доданої вартості.

4. Комплексному вирішенню питань функціонування спільного кордону, який лише у 2010 році перетнуло в обох напрямках майже 13 млн осіб та більш ніж 5 млн транспортних засобів. У цьому зв'язку невідкладного розв'язання вимагають проблеми розбудови відповідної прикордонної інфраструктури, запровадження спільного прикордонно-митного контролю та будівництво додаткових пунктів пропуску, розширення зони дії Угоди про правила місцевого прикордонного руху.

5. Подальшій роботі у сфері міжнаціонального примирення і поєднання, зокрема шляхом ефективного використання можливостей новоствореного громадського Форуму українсько-польського партнерства.

6. Використанню вагомого потенціалу міжрегіонального співробітництва, реалізації спільних проектів у рамках єврорегіонів і відповідних програм транскордонної співпраці Європейської Комісії.

Перші 20 років взаємовідносин між Україною та Польщею, як незалежними державами, можна сміливо назвати історією успіху.

Відносини України з Угорською Республікою.

Підсумки 20-річних взаємин, проблеми та перспективи розвитку двосторонніх відносин

Серед важливих партнерів України стратегічне місце посідає Угорська Республіка.

6 грудня 1991 р. укладено базовий Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорщиною, який набув чинності 16 червня 1993 р. Цей важливий документ став першим міждержавним договором, який суверенна Україна уклала з іншою іноземною державою. На сьогодні між Україною та Угорщиною підписано 76 двосторонніх документів.

Двосторонні українсько-угорські відносини мають стабільно позитивний характер і позбавлені проблем, яких не можна було б вирішити у дусі дружби та добросусідства. Політичний діалог характеризується інтенсивністю та конструктивізмом, а також орієнтацією на конкретний результат. Офіційний Будапешт всебічно підтримує євроінтеграційні прагнення України.

У практичному плані ключовими напрямками двосторонніх відносин є торговельно-економічне співробітництво, прикордонна співпраця та забезпечення прав національних меншин. Для реалізації цих пріоритетів створено та працюють відповідні міжурядові українсько-угорські комісії.

За товарообігом Угорщина тривалий час посідала друге місце серед країн Центральної та Східної Європи (після Польщі). Динаміка торгівлі постійно зростала: якщо у 1992 р. цей показник становив 259 млн доларів США, то у 2008-му він перевищив 3 млрд доларів. Під впливом світової фінансової кризи в 2009 р. товарообіг зменшився майже наполовину, але в 2010 р. відновилися тенденції зростання і за підсумками року обсяг взаємної торгівлі перевищив 2 млрд дол.

Україна традиційно імпортує лікарські засоби, обладнання та механізми для машинобудівної, електронної промисловості, текстильні матеріали і вироби, продукцію для сільськогосподарства, полімерні матеріали, транспортні засоби та ін. Експортує обладнання для атомної станції в м. Пакш, іншу продукцію машинобудування, продукцію хімічної промисловості, вироби з деревини, недорогоцінні метали та сталеві конструкції, продукцію рослинництва, будівельні матеріали, тощо. За попередні роки стан інвестиційного співробітництва значно поліпшився. На території України діє багато угорських підприємств, серед них вагому частку займають підприємства фармацевтичної, будівельної, машинобудівної промисловості. Вагомим інвестором є угорський банк «ОТП», який у 2006 році розпочав свою діяльність в Україні. Серед українських інвесторів в Угорщині вагомою є корпорація «Індустріальний Союз Донбасу», яка 2004 року придбала найбільше в Угорщині підприємство — металургійний комбінат «Дунаферр».

Країни ефективно розвивають міжрегіональне співробітництво. Вінницька, Кіровоградська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Черкаська області співпрацюють з відповідни-

ми угорськими регіонами. Серед регіонів, яким Угорщина постачає свою продукцію, перше місце посідає Закарпаття. Значну роботу проведено в частині розбудови міжнародних переходів, зокрема переходу «Тиса», реконструйовано дорогу Київ–Чоп, опрацьовується проект створення спільного промислового парку на суміжних прикордонних територіях, розпочато спорудження автошляху навколо міста Берегове для відкриття ще одного пункту пропуску на державному кордоні для вантажних автомобілів.

Важливим питанням у двосторонніх відносинах залишається модернізація та ефективніше використання потенціалу інфраструктури між двома країнами, насамперед головного залізничного вузла Загонь–Чоп, подальшого розвитку п'ятого пан'європейського коридору. Розвиток співробітництва у сфері транспортування є інтересом багатьох країн, де проходить п'ятий транспортний коридор — як для Угорщини, так і для України, а також є важливим і необхідним з позиції з'єднання східної частини п'ятого транспортного коридору з Транссибірською магістраллю. В березні 2006 року у Києві підписана Угода про пункти з'єднання шляхів п'ятого європейського транспортного коридору на угорсько-українському відрізку.

За участю України та Угорщини впроваджується Програма прикордонного співробітництва Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна 2007–2013 рр., що фінансується з фондів Європейської Комісії та є частиною політики Європейського сусідства. Програма розроблена спільно країнами-учасницями та націлена на впровадження ряду заходів, які призведуть до більш інтенсивного соціального та економічного співробітництва між регіонами України та відповідними регіонами країн-членів ЄС, що поділяють спільний кордон. 28 вересня 2010 р. в Ужгороді відкрито представництво Спільного Технічного Секретаріату Програми.

Зміцненню транскордонних зв'язків та мінімізації негативних наслідків приєднання Угорщини до Шенгенської зони сприяло підписання 18 вересня 2007 р. в Ужгороді міжурядової Угоди про правила місцевого прикордонного руху. Слід відзначити, що Угорщина стала першою країною, з якою Україна уклала таку угоду.

До 20-річчя незалежності України
Міністерство закордонних справ України підготувало
фотовиставку «Світ очима українських дипломатів»

Авторипроєкту: Начальник Управління державного архіву МЗС України
Олександр Шульга і Посол з особливих доручень МЗС України Віктор Войтович.

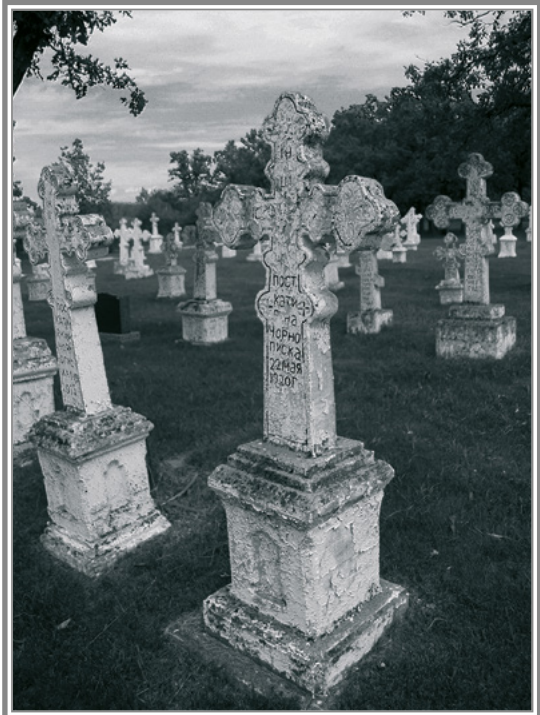

Урочисте відзначення українською громадою Шевченківських свят біля пам'ятника Тарасу Шевченку (Аргентина, центральний парк м. Буенос-Айреса «Тресдефевреро»), Березень 2010р.

Редакція подає ілюстративний матеріал за авторською хронологією.

**«Замість світлофора». Ірак.
С. Горопах**

«Вічная пам'ять». Перший український православний цвинтарв Канаді. Містечко Ґардентон, провінція Манітоба. Авт. Генеральний консул України в Торонто Олександр Данилейко

«Захід сонця». Ірак. С. Горопаха

«Ласкаво просимо до хати». Село української спадщини, автентична хата українських поселенців (м. Сент-Алберт, провінція Альберта, 20-ті роки ХХ ст.). Авт. Генеральний консул України в Торонто Олександр Данилейко

«Як проїти на Другий Авеню». Містечко Хаффорд, провінція Саскачеван. Єдине місто в Канаді, де дорожні вказівники на назви вулиць дублюються англійською. Авт. Генеральний консул України в Торонто Олександр Данилейко

«Знай та виконуй ПДЦ». Ірак. Авт. С. Горобаха

**«320-юрічничею Незалежності, Україно!».
Ніагарський водоспад, Провінція Онтаріо.
Авт. Генеральний консул України в Торонто
Олександр Данилейко**

Перший успішний фініш української команди на раллі «Дакар-2011» Аргентина–Чилі (січень 2011 року). О. Приходько

«Танцюють усі» під час проведення «Дня України» у замку Гернен, Голландія, 4 квітня 2010 р.

«Пісяючий хлопчик» в українському козацькому вбранні (Брюссель, 24 серпня 2010 р.)

Виступ українського танцювального колективу на Пряшівщині (Словацька Республіка)

«Україна—антарктична держава». Світлина, подарована Посольству України в Аргентині співробітниками Української антарктичної станції «Академік Вернадський»

Виступ видатного бандуриста В. Мішалова на Ювілейному концерті з нагоди 50-ї річниці заснування Капели бандуристів імені Тараса Шевченка в Аргентині. Театр «Атенео», Буенос-Айрес, липень 2011 р.

Посольство України у США, м. Вашингтон. Авт. В. Кравцов

«Місцеві». Ірак. Авт. С. Горопаха.

МолодіяпонськіартисткиКиївськоїшколибалетногомистецтваТерадитанцюютьукраїнськийгопакпідчассвятовоїпрограми,організованоїмерієюмістаКіотоурамкахофіційноговізитуПрезидентаУкраїниВ.Ф.ЯнуковичадоЯпоніїу січні 2011 року

Відзначення 65-х роковин з дня визволення в'язнів концтабору Дахау в Баварії

Гостинність у пустелі Сахара. Іван Сегеда, аташе ПУ в Алжирі

Світ очима українських дипломатів

Повернення берегам Дунаю природної краси. Авт. Н. Маркевич. Сербія

«Накордоні». Авт. Р. Фуфалько. Генконсульство України в Мілані

Зачаровані Україною

Світ очима українських дипломатів

Грецький народний танцювальний колектив у ПУ в Греції

«Гудзонська затока. Нью Йорк». Ю. Тиркус. ПУ в США

Українці Бразилії зберігають українську культуру

...і традиційне українське мистецтво — писанкарство (діти суботньої школи м. Прудентополіс — неформальної столиці української діаспори Бразилії)

**«Сорочинський ярмарок» (новорічна вистава за участі співробітників ПУ в США, грудень 2010 р.)
Другий секретар Посольства України в США М.Г. Злобіна**

Водночас актуальною проблемою для спільного вирішення є створення відповідної інфраструктури для боротьби з катастрофічними повенями, які дедалі частіше трапляються в Закарпатській області та прикордонних регіонах Угорщини. Нині країни разом протистоять стихії: угорська сторона фінансувала створення автоматизованої інформаційно-виміральної системи «Тиса» для запобігання наслідкам повеней, а Україна надає Угорщині необхідну технічну допомогу.

Активно розвиваються відносини України і Угорщини в гуманітарній сфері, зокрема культури і мистецтва, увічнення пам'яті жертв світових війн і репресій.

Значна робота здійснюється із забезпечення прав національних меншин у двох країнах. Зокрема, майже два десятиліття функціонує Комісія з питань забезпечення прав національних меншин, яка працює на засадах, закладених у Декларації про принципи співробітництва між УРСР та Угорською Республікою із забезпечення прав національних меншин від 31 травня 1991 р. На виконання ідей, закладених у Декларації, у Берегові Закарпатської області відкрито угорський професійний театр (1993 р.).

Підсумки 20-річних взаємин України з Румунією

Історія багатовікових українсько-румунських взаємин виринає з глибин сивої давнини і пронизана прикладами культурно-духовного взаємозбагачення двох народів, встановлення династичних шлюбів між княжими дворами та обміну видатними духовно-просвітницькими постатями.

Україна козацької доби підтримувала посольські зв'язки з Молдовою та Валахією. Обмін дипломатичними представництвами мав місце і між Українською Народною Республікою та Румунією. У період 1918–1921 років у Яссах, а згодом у Бухаресті, діяла українська місія, яку почергово очолювали А. Галіп, М. Галаган, В. Дашкевич-Горбацький та К. Мацієвич, а у Києві уповноваженими румунського уряду були генерали К. Коанда і К. Концеску.

8 січня 1992 року Румунія визнала державну незалежність України, а 1 лютого 1992 року між двома країнами були встановлені дипломатичні відносини. Посольство України в Румунії розпочало свою діяльність 24 вересня 1992 року, у складі якого з 2007 року функціонує Культурно-інформаційний центр України. В грудні 2001 року в місті Сучава було відкрито Генеральне консульство України. Посольство Румунії в Україні було трансформовано з Генерального консульства Румунії в Києві одразу після встановлення дипломатичних відносин. В Україні діють два Генеральних консульства Румунії — в Чернівцях та Одесі.

Румунія посідає важливе місце у зовнішній політиці України, що зумовлюється наявністю спільного державного кордону (613,8 км), значним потенціалом торговельно-економічних відносин і транскордонної співпраці, присутністю в обох країнах національної меншини іншої сторони, членством Румунії в ЄС та НАТО, активністю позицій обох країн у регіоні. Водночас в українсько-румунських відносинах зберігається низка проблем, у тому числі успадкованих з минулого, що зачіпають національні інтереси сторін.

На етапі становлення українсько-румунських відносин мали місце спроби апелювання до т. зв. «історичного права» у територіальному контексті. Проте у 1997 році сторони уклали Договір про відносини добросусідства і співробітництва, яким підтвердили існуючий державний кордон. Згодом, т. зв. «територіальне

питання» було остаточно зняте з порядку денного двосторонніх стосунків: у 2003 році був укладений Договір про режим державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, а у 2009 році Міжнародний Суд ООН виніс рішення щодо делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України та Румунії у Чорному морі.

Впродовж останніх 20 років українсько-румунські відносини зазнавали як пожвавлення двостороннього політичного діалогу, так і переміщення акцентів зовнішньої політики сторін на інші напрями. Разом з тим, розбудова міждержавних відносин між Україною та Румунією тяжіла, у цілому, до їх формування на засадах добросусідства та взаємовигідного партнерства.

На сьогоднішній день в українсько-румунських відносинах мали місце дев'ять візитів на рівні глав держав, два — на рівні керівників урядів, три — на рівні голів парламентів та десять — на рівні міністрів закордонних справ.

Інституційну основу архітектури двосторонніх відносин становить Спільна Українсько-Румунська Президентська Комісія. В рамках Комісії функціонують: Комітет з питань безпеки, європейського, євроатлантичного та регіонального співробітництва, у складі якого діє Робоча група з проблематики придністровського врегулювання; Комітет співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин і громадської інформації, у складі якого є Робоча група з питань національних меншин; Комітет з питань захисту довкілля та сталого розвитку, у складі якого діє Підкомітет з економічних питань.

Крім згаданої Президентської Комісії, були також створені Українсько-Румунська Спільна комісія з питань економічного, промислового, наукового та технічного співробітництва, міжурядова Змішана українсько-румунська прикордонна комісія, Змішана українсько-румунська міжурядова комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин.

Основними документами чинної договірно-правової бази є:

— Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, підписаний у м. Констанца 2 червня 1997 року.

— Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, підписаний у м. Чернівці 17 червня 2003 року.

Станом на січень 2011 року між Україною та Румунією укладено понад 20 документів міждержавного і міжурядового рівня та ще 25 міжвідомчих документів, якими регулюється практично увесь спектр двостороннього співробітництва.

На цей час між Україною та Румунією триває переговорний процес щодо інших 17 проектів двосторонніх договорів та угод у різних сферах.

В листопаді 2010 року главами зовнішньополітичних відомств двох держав підписано План консультацій з двосторонньої та міжнародної проблематики між Міністерством закордонних справ України і Міністерством закордонних справ Румунії на 2010–2011 роки.

Динамічно розвиваються торговельно-економічні зв'язки між Україною і Румунією. За даними Державного комітету статистики України, у 2010 році загальний обсяг товарообігу між Україною і Румунією склав 1 млрд 388 млн дол. США, з якого експорт — 720 млн дол. та імпорт — 706,7 млн дол. У порівнянні з аналогічним періодом попереднього року товарообіг збільшився на 75,4%, з якого експорт — на 121,8%, імпорт на 39,8%. Позитивна тенденція зберігається і в 2011 році. При цьому спостерігаються випереджувальні темпи зростання українського експорту, рівень якого протягом перших місяців майже удвічі перевищує показники за аналогічний період роком раніше.

Разом з тим, у порядку денному українсько-румунських відносин залишається й низка проблемних питань, як успадкованих, так і набутих.

Особливо чутливою є проблема забезпечення прав і потреб національних меншин, української в Румунії і, відповідно, румунської в Україні.

Українська держава сповна задовольняє потреби своїх громадян румунського походження у сфері освіти, культури, релігії, видання книг, підручників та періодики.

У співробітництві з румунською стороною у цій сфері найбільш актуальним питанням залишається необхідність життя нею додаткових заходів задля збереження українцями Румунії власної національної ідентичності, що стрімко втрачається через практичну відсутність шкіл з українською мовою викладання, богослужіння рідною мовою, україномовних телерадіограм тощо.

Українська сторона сподівається, що із завершенням спільного українсько-румунського моніторингу стану забезпечення прав осіб, які належать до румунської національної меншини в Україні та української — в Румунії, що проводиться за участі представників ОБСЄ та Ради Європи, буде надана вичерпна оцінка ситуації цих меншин та вироблені конкретні кроки щодо покращання стану забезпечення культурно-освітніх, духовних та інформаційних потреб українців Румунії.

Незважаючи на виконання Україною вимог міжнародних конвенцій, спрямованих на захист довкілля у транскордонному контексті у зв'язку з відновленням глибоководного суднового ходу «ріка Дунай — Чорне море», румунська сторона продовжує оскаржувати доцільність реалізації Україною цього проекту, посилаючись на його нібито екологічну вразливість. Разом з тим, румунська сторона ще й досі не визначилася з відповіддю на внесену Україною у 2008 році пропозицію щодо проведення спільного моніторингу довкілля як в українській, так і румунській частинах дельти Дунаю.

Натомість, український ГСХ все впевненіше підтверджує свою конкурентоспроможність та економічну привабливість у міжнародних перевізників, про що свідчить кількість суднопроходів за 2009 рік — 1413, тоді як Сулінським каналом (Румунія) у тому ж році пройшло 1081 судно. Аналогічна ситуація на користь українського ГСХ зберігалася і у 2010 році.

Схожість стратегічних орієнтирів України і Румунії у контексті зміцнення стабільності, безпеки та співробітництва як у регіоні, так і на континенті загалом, членство і активна позиція в авторитетних міжнародних організаціях формують необхідне підґрунтя для розбудови сучасних відносин між двома державами на основі європейських демократичних цінностей.

Підсумки 20-річних взаємин України з Республікою Болгарія

Республіка Болгарія визнала Україну 5 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини встановлено 13 грудня 1991 р. Основою міждержавного співробітництва двох країн є Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Болгарією від 5 жовтня 1992 року.

Відносини між країнами розвиваються в дусі дружби, взаєморозуміння та підтримки. У 1998 році була підписана Декларація

про подальший розвиток та поглиблення співробітництва між Україною та Болгарією, в якій сторони підтвердили прагнення розвивати відносини співпраці та стратегічного партнерства.

Болгарія посідає важливе місце у контексті реалізації зовнішньополітичних інтересів України в регіоні Південно-Східної Європи та Чорного моря, що зумовлено її геополітичним розташуванням, членством в НАТО та ЄС, близькістю інтересів у Чорноморському та Придунайському регіонах. Київ та Софію єднає етнічна, мовна та релігійна спорідненість. В Україні проживає найбільша болгарська діаспора у світі.

Активно розвивається двостороннє співробітництво в політичній сфері. Так, у 2010 році в нашій державі для участі у церемонії інавгурації Президента України В.Ф. Януковича з візитом перебував віце-президент Болгарії А. Марін, в рамках Саміту ОБСЄ відбулась двостороння зустріч Глав держав В.Ф. Януковича та Г. Пирванова.

Високим рівнем взаємодії характеризується міжпарламентське співробітництво між двома державами. У вересні 2010 року з офіційним візитом Україну відвідала Голова Народних Зборів Болгарії Ц. Цачева. У Болгарії з робочими візитами перебували заступник Голови Верховної Ради України М. Томенко та делегація Комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я.

Болгарія демонструє конструктивну та послідовну підтримку євроінтеграційного курсу України та співробітництва нашої держави з НАТО. Українсько-болгарські відносини також відзначаються високим рівнем взаємної підтримки, яку демонструють дві країни в рамках міжнародних та регіональних організацій (ООН, ОБСЄ, РЕ, ПАРЕ, ЦЕІ, ОЧЕС).

Взаємодія в численних конкретних галузях двосторонньої співпраці регулюється окремими угодами (на сьогодні чинними є 90) в політичній, торговельно-економічній, науково-технічній, військово-технічній, культурно-гуманітарній та інших сферах. Водночас сторонами постійно ведеться робота щодо подальшої розбудови договірно-правової бази. Протягом 2010 року між Україною та Болгарією було підписано 8 двосторонніх документів.

Торговельно-економічний напрямок є пріоритетом взаємодії між Україною та Болгарією. Якщо у 2001 році загальний товарообіг становив 363,7 млн дол. США, то у 2008-му він сягнув рекордного показника — приблизно 1,3 млрд дол. США. На жаль,

світова фінансово-економічна криза, що викликала рецесію промислового виробництва, негативно позначилася і на обсягах українсько-болгарського товарообігу.

У 2010 році український експорт товарів до Болгарії склав 450,9 млн дол. США, імпорт в Україну — 217,9 млн дол. США. Таким чином, загальний товарообіг між двома країнами (товари) у 2010 році становив 668,8 млн дол. США (збільшення на 22,2% у порівнянні з 2009 р.).

Позитивне для України сальдо зовнішньої торгівлі за результатами 2010 року склало 232,9 млн дол. США і є фактично найбільшим (окрім Італії) позитивним сальдо України у торгівлі з окремою країною Європи.

Наприкінці 2010 року «Пріста ойл» висловила намір реалізувати в Україні свій другий великий інвестиційний проект зі створення національної системи для збору відпрацьованих промислових мастил з подальшою їхньою переробкою. Згідно з передпроектними техніко-економічними розрахунками, на першому етапі компанія планує здійснити інвестицію на суму 65 млн дол. США, на другому — до 130 млн дол. США. Реалізація інвестиційного проекту надасть можливість для створення 50 нових робочих місць для висококваліфікованих працівників і 200 інших робочих місць в системі збору відпрацьованих мастил.

12 жовтня 2010 р. у м. Олешня (Чернігівська область) відбулося офіційне відкриття заводу, спорудженого болгарською компанією «КАОЛІН» АТ, з видобування та збагачення кварцового піску, який застосовується як сировина для виробництва скла та будівельних матеріалів. Загальна вартість інвестиції болгарської фірми склала 15 млн дол. США.

Згадана болгарська компанія планує здійснити новий проєкт в Україні, який передбачає на першому етапі інвестування 1 млн дол. США у розробку родовища кварцового піску «Буряківське» (Запорізька область) з подальшим будівництвом на другому етапі інвестиційного проєкту заводу у м. Орехів (Запорізька область).

Зараз в Україні діють 200 підприємств за участю болгарського капіталу та 67 представництв болгарських компаній. В Болгарії зареєстровано 63 представництва українських підприємств, фірм та компаній, зокрема «Аеросвіт», «Українське Дунайське пароплавство» тощо. Також діє 81 спільне підприємство за участю українського капіталу. Негативною тенден-

цією стало те, що у 2009 році у м. Варна у зв'язку з падінням обсягів вантажоперевезень та браком фінансування були закриті представництва компаній «Укрферрі» та «Укрзалізниця», що знижує рівень української присутності на болгарському ринку.

Активізацію згаданого напрямку двосторонньої взаємодії слід розглядати крізь можливості створення на території Болгарії спільних підприємств з виробництва української продукції (в м. Бургас успішно працює великий металургійний комбінат «ПРОМЕТ-СТІЛ», який належить компанії з українським капіталом «МЕТІНВЕСТ»; українсько-болгарське СП «ЕВІФРУСІЧ» (з української сторони до його складу входять компанії НВО ім. Фрунзе та «Мотор-Січ») в рамках контракту на суму 30 млн євро розпочало поставки своєї продукції для модернізації газокompресорних станцій «Кардам» та «Лозенець» в РБ; започаткована аналогічна робота з компаніями «КрАЗ», «Богдан»); просування на ринок країни високотехнологічної продукції українських експортерів у галузях авіаційної (певний інтерес для болгарського та балканського ринків становить літак середнього класу Ан-148), суднобудівної промисловості, машинобудування, продукції ВПК; співпраці в аграрному секторі (можливості закупівлі зернових).

Кіровоградське НВО «Радій» в рамках контракту на суму 67,7 млн євро у 2010 році успішно завершило основний етап модернізації систем безпеки 5 та 6 блоків АЕС «Козлодуй» з використанням українського обладнання, що свідчить про реальну можливість нарощування експорту високотехнологічної продукції до РБ.

У листопаді 2010 року у Софії пройшли переговори делегації Крюковського вагонобудівного заводу з відповідними болгарськими структурами в контексті оголошеного Софійським метрополітенем тендера на закупівлю 18 вагонів для нової лінії метро за рахунок фінансування ЄС за Оперативною програмою «Транспорт» (орієнтовна сума закупівлі — 35–40 млн євро).

6–7 грудня 2010 р. у Києві відбулося VI засідання українсько-болгарської Міжурядової Комісії з економічного співробітництва, яка в силу різних причин не збиралась близько 7 років. У ході заходу були обговорені питання щодо двостороннього співробітництва у галузях економіки, енергетики, торгівлі, туризму, стандартизації і метрології, стимулювання підприємництва, інвестиційної співпраці. Виконання рішень Комісії до-

зволить значно інтенсифікувати двосторонню співпрацю в усіх сферах.

Військово-технічне співробітництво між країнами спрямоване на обмін досвідом у реформуванні збройних сил і системи оборони загалом.

Постійною активізацією характеризується міжрегіональна взаємодія. Між низкою областей (9) та міст (майже 30) України та Болгарії підписано угоди про співробітництво та встановлення побратимських відносин, що сприяє розвитку прямих контактів, інтенсифікації торговельно-економічної взаємодії, активізації міжособистісних контактів, поглибленню співробітництва у галузях освіти, науки, культури, туризму та у сфері місцевого самоврядування.

Культурно-гуманітарна взаємодія між Україною та Болгарією традиційно відзначається високим рівнем активності. Згаданий напрямок характеризується проведенням спільних культурних заходів, участю представників у виставках, концертах та фестивалях, що організовуються на території двох держав; встановленням та розвитком зв'язків між навчальними закладами двох країн, зокрема й на регіональному рівні; активізацією наукового обміну між викладачами та студентами; організацією та проведенням конференцій і семінарів за участю представників обох країн; підписанням нових угод між вузами; проведенням заходів з відзначення видатних дат в історії та культурі двох народів.

Українська меншина в Болгарії налічує 5000 осіб. За даними перепису населення 2001 року, на території нашої держави зареєстровано 204,6 тисяч етнічних болгар, які компактно проживають в основному в Одеській та Запорізькій областях.

В Болгарії функціонує 5 офіційно зареєстрованих товариств і об'єднань українців: болгарсько-українська фундація «Мати-Україна» (Софія), болгарсько-українське товариство «Чорноморіє» (Варна), товариство «Діаспора-Україна» (Сілістра), товариство «Добруджа-Україна» (Добрич), товариство «Український дім» (Бургас).

Пам'ятник Анні Ярославні Королеві Франції, м. Санліс

«Каль'янщики». С. Журбенко. ПУ в Сирії

Закінчення фотоекспозиції. Початок на с. 146.

Світ очима українських дипломатів

Скрізь наших повно! — футболісти амазонського племені Крао. Авт. І. Тумасов

Схід сонця над дюнами Мерзуї. Південь Марокко. Авт. Андрій Яневський

«Ідилія». Л. Міщенко. ПУ в ФРН

«Рух — життя». Л. Міщенко. ПУ в ФРН

Світ очима українських дипломатів

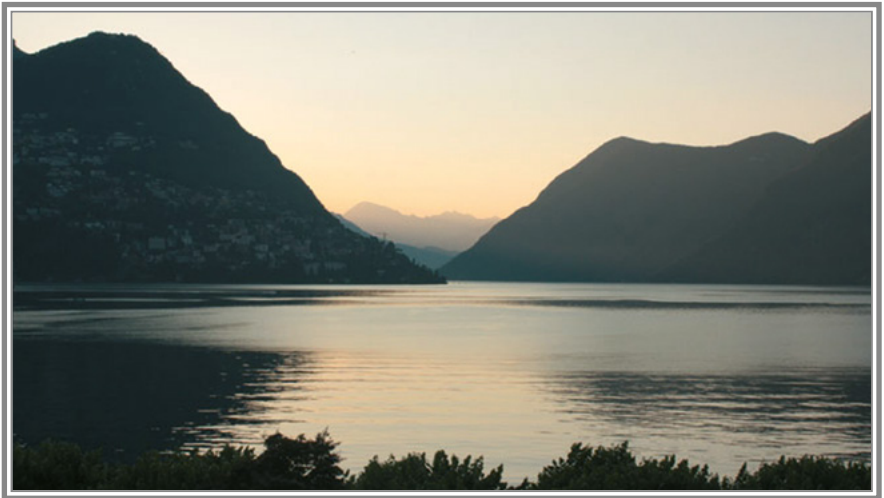
У кожному віконці — свій світ. Авт. Мирослава Щербатюк, директор Першого територіального департаменту МЗС України

Високогірне озеро. Авт. Мирослава Щербатюк

«Захід на Сході». Авт. Ю. Гороховська, ПУ в Японії

Італія, озеро Комо. Авт. А. Корнух

**ДИПЛОМАТИЧНИЙ
КОРПУС
УКРАЇНИ**

Надзвичайні та повноважні послы України в іноземних державах

Біографічні довідки подаються станом на 1 вересня 2011 року. Дані про можливі зміни у складі керівників дипломатичних місій разом з біографічними довідками в наступних випусках

При підготовці щорічника використано матеріали УДП МЗС України

Австралія

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Олександр Міщенко (2004–2005)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з березня 2007 року

Валентин Адомайтіс

Народився 23 лютого 1953 року в м. Київ.

У 1978 році закінчив Київський державний університет ім. Тараса Шевченка за спеціальністю «романо-германські мови і література», філолог.

Одружений, має дочку. Вільноволодіє англійською мовою, знає французьку.

01.1972–09.1972—електрокарник Київського електровагоноремонтного заводу.

1974–1977—гід-перекладач занглійської мови Київського об'єднання Державного комітету СРСР з питань іноземного туризму (сезонна робота паралельно з навчанням в університеті).

1979–1982—старший інструктор відділу проведення міжнародних спортивних заходів і прийому іноземних делегацій Управління «Укрспортзабезпечення» Комітету з фізичної культури і спорту при РМ УРСР.

1982–1985—перекладач, інженер комерційно-юридичного відділу Радянської монтажно-організаційної ВО «Тяжпромекспорт» в м. Аджакута, Нігерія.

1985–1992—референт, старший референт, спеціаліст, заступник завідувача відділу країн Азії, Африки та Латинської Америки Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами.

1992–1993—перший секретар, радник, в.о. завідувача відділу країн Азії та АТР МЗС України. 1993–1994—радник з політичних питань Посольства України в Республіці Індія. 1994–1998—заступник начальника Третього територіального управління МЗС України (країни Азії, Африки та Азійсько-Тихоокеанського регіону). 1998–2000—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Індія. 2001–2004—президент Корпорації «Еталон», м. Київ. Директор департаменту зовнішніх зв'язків ЗАТ «Еталон-Група», м. Київ.

2004–2005—директор Представництва в Україні компанії «Бурч Контрактинг Інк.». Консультант директора Державної зовнішньоекономічної фірми «Укрінмаш». 2005–2007—директор Першого територіального департаменту МЗС України. Посол з особливих доручень МЗС України.

Австрійська Республіка

**Надзвичайніта Повноважні Посли України: Володимир Огризко (1999–2005);
Володимир Єльченко (2005–2008); Євген Чорнобривко (2008–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2010 року

Андрій Березний

Народився 4 грудня 1958 року, м. Київ. Закінчив Військово-дипломатичну академію Радянської Армії (Москва, 1989), Київське вище інженерне училище (Київ, 1981), курс з торговельної політики у Джорджтаунському університеті (Вашингтон, 1996).

1976–1992 — служба у Збройних силах СРСР.

1992–1995 — експерт, економіст, начальник відділу, заступник начальника управління МЗЕЗ України.

1994–1997 — начальник управління багатосторонньо-госпвиробництва МЗЕЗІТ, виконавчий секретар Міжвідомчої комісії зі вступу до СОТ.

1998–1998 — заступник директора ЗАТ «Юрфірма „Спекторта Партнери”».

1998–1999 — начальник Департаменту Зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) НАК «Нафтогаз України».

1999–2000 — директор ЗАТ «Національна газова компанія», м. Київ.

2000–2003 — керівник ТЕМускладі Посольства України в Швейцарській Конфедерації.

2003–2006 — заступник міністра економіки України.

2007–2007 — радник ВАТ «Машинобудівний завод „Факел”» м. Київ.

2007–2008 — директор ТОВ «Торговий дім „ПРОМФІНІНВЕСТ”» м. Київ.

2008–2009 — директор корпоративного управління контролю ЗАТ «Український мобільний зв'язок» (МТС Україна).

2009–2010 — директор з розвитку ТОВ «Асоціація експертів та імпортерів ЗЕД».

2009–2010 — помічник народного депутата України на громадських засадах, радник Президента Українського національного комітету Міжнародної Торгової палати «International Chamber of Commerce».

Азербайджанська Республіка

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Борис Алексенко (1999–2004); Степан Волковецький (2006–2008);
Борис Клімчук (2008–2011)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з лютого 2011 року

Олександр Міщенко

Народився 24 серпня 1964 року в м. Туапсе Краснодарського краю Російської Федерації.

Закінчив Донецьке вище військово-політичне училище (1985); за спеціальністю — офіцер звичайної військово-політичної освіти, вчитель історії та суспільствознавства; Львівський державний університет ім. Івана Франка (1995); за спеціальністю — юрист; аспірантуру юридичного факультету Львівського університету (1999), кандидат юридичних наук.

Володіє англійською, польською, турецькою мовами. Одружений, має дочку.

Нагороди: медаль «За мужність в охороні державного кордону України» (2001), Почесна відзнака МНС України (1999), Почесна грамота Апарату РНБО України (грудень 2010).

1981–1985 — курсант Донецького вищого військово-політичного училища.

1985–1989 — служба в Збройних Силах СРСР.

1989–1993 — начальник відділу міжнародних зв'язків Львівського державного університету ім. Івана Франка.

1993–1994 — другий секретар Консульського управління МЗС України.

1994–1995 — перший секретар Консульського управління МЗС України.

1995–1996 — радник Консульського управління МЗС України.

1996–1996 — в.о. завідувача відділу, завідувача відділу Консульського управління МЗС України.

1996–2000 — в.о. Генерального консула, Генеральний консул України в Стамбулі.

2000–2001 — заступник начальника Консульського управління МЗС України.

2001–2002 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Республіці Польща.

2002–2003—Посол з особливих доручень Управління послів з особливих доручень та головних радників МЗС України.

2003–2004—радник-посланник, тимчасовий повірений у справах України в Австралії.

2004–2005—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Австралії.

2005–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці.

2008–2011—директор Четвертого територіального департаменту МЗС України.

Алжирська Народна Демократична Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Михайло Дашкевич (1999–2004); Сергій Боровик (2004–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2009 року

Валерій Кірдода

Народився 1 січня 1961 року в с. Гельм'язів Золотоніського району Черкаської області.

У 1983 р. закінчив Київський державний університет ім. Т. Шевченка, юрист-міжнародник, перекладач-референт французької мови.

Одружений, має двох синів.

1983–1984 — інженер Держкомпостачу УРСР.

1984–1989 — перекладач, завідувач відділу деканату пороботі з іноземними студентами Київського державного університету ім. Т. Шевченка.

1990–1991 — третій секретар Консульського управління МЗС України.

1991–1993 — третій, другий секретар Відділу кадрів МЗС України.

1993–1996 — другий секретар Посольства України в Королівстві Бельгія.

1996–2001 — завідувач сектору Протоколу і Прем'єр-Міністра України Кабінету Міністрів України.

2001–2005 — перший секретар з консульських питань Посольства України в Королівстві Марокко.

2006–2008 — радник відділу підготовки кадрів та планування Департаменту кадрів МЗС України.

2008–2009 — начальник відділу підготовки кадрів та планування Департаменту персоналу МЗС України.

Аргентинська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Олександр Майданник (2001–2004); Олександр Никоненко (2004–2008)**

Надзвичайний та Повноважний Посол України
з квітня 2008 року

Олександр Тараненко

Народився 24 листопада 1947 року, м. Київ.

У 1969 році закінчив Центральний університет Республіки Куба, у 1970-му—Київський державний університет імені Тараса Шевченка, у 1988-му—Дипломатичну академію МЗС СРСР.

Володіє англійською та іспанською мовами. Одружений, має двох синів.

1973–1992—різні дипломатичні посади від аташе до начальника Управління державного протоколу МЗС України.

1979–1984—співробітник Секретаріату ООН рівня Р-V, офіс Генерального Секретаря ООН, м. Нью-Йорк, перший заступник керівника Протоколу ООН.

1992–1994—заступник голови Київської міської державної адміністрації із зовнішніх питань, м. Київ.

1994–1995 — головний радник МЗС України, м. Київ.

1995–1997—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Куба.

1997–2004—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Іспанії, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Князівстві Андорра за сумісництвом.

2004–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Мексиканських Сполучених Штатах.

2004–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Гватемала та Республіці Панама за сумісництвом.

2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Коста-Рика за сумісництвом.

2006–2007 — Посол з особливих доручень МЗС України.

2007–2008—директор Департаменту Європейського Союзу МЗС України.

Королівство Бельгія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Володимир Хандогій (2000–2006); Ярослав Коваль (2006–2008);
Євген Бершеда (2008–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2010 року

Ігор Долгов

Народився 6 червня 1957 року в м. Славути Хмельницької області. У 1980 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, філолог, викладач. Кандидат філологічних наук.

1974–1975—технік Інституту кібернетики АН УРСР.

1975–1980—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1980–1992—асистент кафедри російської мови і мексиканської філології Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1992–1993—перший секретар відділу інформації МЗС України.

1993–1994—радник відділу інформації МЗС України, помічник-радник Секретаріату міністра за-

кордонних справ України.

1994–1997—радник, радник-посланник Посольства України у Фінляндській Республіці. 1997—виконуючий обов'язки заступника начальника Управління політичного аналізу і планування МЗС України.

1997–2000—заступник начальника Управління політичного аналізу і планування МЗС України. 2000–2001 заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

2001–2002—директор департаменту з питань політики та безпеки—начальник Управління політичного аналізу та інформації МЗС України.

2002–2004—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці. 2004–2006—заступник міністра закордонних справ України.

2006–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Німеччина. 2008–2009—керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України. 2009–2010—Посол з особливих доручень Департаменту інформаційної політики МЗС України.

2010—Посол з особливих доручень відділу оперативного інформаційного реагування Департаменту інформаційної політики МЗС України.

2010—Посол з особливих доручень відділу координації євроатлантичного співробітництва Департаменту євроатлантичного співробітництва МЗС України.

07.2010 — ц. ч. — Глава Місії України при НАТО за сумісництвом.

Республіка Білорусь

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Анатолій Дронь (1998–2003); Петро Шаповал (2003–2007);
Ігор Ліховий (2007–2010); Роман Безсмертний (2010–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2011 року

Віктор Тихонов

Народився 5 березня 1949 року у с. Щетове Антрацитівського району Луганської області.

Закінчив Ворошиловградський машинобудівний інститут за спеціальністю бухгалтерський облік в промисловості, економіст (1978); Луганський інститут внутрішніх справ МВС України за спеціальністю правоохоронна діяльність, юрист (1999); кандидат юридичних наук (2004), доцент.

Одружений, має сина та двох доньок.

Нагороди: Почесна грамота Центральної виборчої комісії (2006), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2004), орден «За заслуги» II ступеня (2002), Почесна грамота Верховної Ради України (2001), орден «За заслуги» II ступеня (1999), орден «За заслуги» III ступеня (1997). Заслужений економіст України (2004).

1965–1969 — учень слюсаря, слюсар Луганського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції.

1969–1971 — служба в армії.

1971 — слюсар електромонтажник складального цеху Луганського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції.

1971–1976 — старший інженер-технолог Луганського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції.

1976–1979 — начальник планово-економічного бюро, начальник бюро організації праці, заробітної плати та економіки виробництва складального цеху Луганського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції.

1979–1986 — заступник начальника, начальник відділу праці, заробітної плати, начальник Управління праці, заробітної плати Луганського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції.

1986–1990—голова профспілкового комітету, секретар парткому виробничого об'єднання «Ворошиловградтеповозбуд».

1990–1991—перший секретар Луганського міського компартії України.

1991–1992—перший заступник генерального директора Луганської державної товарно-сировинної компанії;

1992–1995—директор з економіки, генеральний директор Луганського виробничо-торгівельного швейного об'єднання «Стиль».

1995–1998—перший заступник голови Луганської облдержадміністрації.

1998–2006—голова Луганської обласної ради 23 скликання та 24 скликання.

2006–2007—народний депутат України Верховної Ради України V скликання.

2007–2010—народний депутат України Верховної Ради України VI скликання.

2010 — віце-прем'єр-міністр України.

2010–2011—віце-прем'єр-міністр України—міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Республіка Болгарія

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
В'ячеслав Похвальський (1999–2004); Юрій Рилач (2004–2007);
Віктор Кальник (2007–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2011 року

Микола Балтажи

Народився 27 квітня 1956 року у с. Петровське Тарутинського району Одеської області.

Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1979), спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач з німецької та болгарської мов, кандидат історичних наук.

Володіє болгарською, німецькою, англійською мовами. Одружений, має дочку.

1973–1974—художній керівник будинку культури с. Петрівськ-1 Тарутинського району Одеської області.

1974–1979—студент факультету міжнародних відно-

син Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1979–1982—аспірант Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, м. Київ.

1982–1992—молодший, старший науковий співробітник Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН України, м. Київ.

1992–1993—старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин АН України, м. Київ.

1993–1997—перший секретар на посаді радника, радник Посольства України в Литовській Республіці.

1997–1999—завідувач відділу політичного аналізу та міжнародної інформації Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

1999–2000—заступник начальника Третього територіального управління—завідувач відділу країн Центральної та Східної Європи МЗС України.

2000–2006—радник, радник-посланник Посольства України у Федеративній Республіці Німеччина.

2005–2006—Тимчасовий Повірений у справах України у Федеративній Республіці Німеччина.

2006–2007—заступник директора департаменту—начальник відділу з питань співробітництва в політичній, безпековій і оборонній галузях Департаменту Європейського Союзу МЗС України.

2007–2008—заступник директора департаменту—начальник відділу співробітництва у сфері зовнішньої безпекової політики Департаменту Європейського Союзу МЗС України.

2008–2008—радник-посланник Посольства України в Республіці Словенія.

2008–2008—заступник директора Департаменту—начальник відділу співробітництва у сфері зовнішньої безпекової політики Департаменту Європейського Союзу МЗС України.

2008–2011—радник-посланник Посольства України в Федеративній Республіці Німеччина.

Федеративна Республіка Бразилія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Юрій Богаєвський (2001–2006); Володимир Лакомов (2007–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2010 року

Ігор Грушко

Народився 19 жовтня 1952 року в с. Курчиця Новоград-Волинського району Житомирської області. У 1975 році закінчив факультет романо-германської філології Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, референт-перекладач іспанської та англійської мов.

1970–1975—студент факультету романо-германської філології Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1975–1977—військовий перекладач, Республіка Куба.

1977–1980—старший редактор Держтелерадіо УРСР, м. Київ. 1980–1983—військовий перекладач, Республіка Куба. 1983–1991—редактор, старший редактор Держте-

лерадіо УРСР, м. Київ.

1991–1994—оглядач, завідувач відділу газети Верховної Ради України «Голос України», м. Київ.

1994–1995—перший секретар Посольства України в Російській Федерації.

1995–1999—радник Посольства України в Російській Федерації.

1999–1999—виконуючий обов'язки начальника Управління інформації, керівник прес-центру Міністерства закордонних справ України.

1999–2001—начальник Прес-служби, речник Міністерства закордонних справ України. 2001–2003—радник-посланник Посольства України в Аргентинській Республіці.

2003–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Перу.

2004–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Колумбія за сумісництвом.

2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Еквадор за сумісництвом.

2006–2007—Посол з особливих доручень по посаді заступника директора Другого територіального департаменту МЗС України.

2007–2010—директор Другого територіального департаменту МЗС України.

Ватикан

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Ніна Ковальська (2000–2004); Григорій Хоружий (2004–2007)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з березня 2007 року

Тетяна Іжевська

Народилася 19 листопада 1956 року в м. Прилуки Чернігівської області. У 1978 році закінчила Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка, факультет романо-германської філології. Кандидат філологічних наук (1986), доцент. Володіє англійською, французькою та італійською мовами. Заміжня, має доньку.

1978–1979—перекладач Інституту термодинаміки АН УРСР. 1979–1981—інженер-перекладач Київського науково-дослідного інституту радіо виміральної апаратури. 1981–1986—старший лаборант, викладач, стажер-дослідник Державного педагогічного інституту іноземних мов, м. Київ. 1986–1987—аспірантка Державного педагогічного інституту іноземних мов.

1986–1990—викладачка кафедри практики англійської мови, старший викладачка кафедри лексикології та стилістики Державного педагогічного інституту іноземних мов. 1990–1993—старший викладач, доцент-керівник, керівник Курсів іноземних мов МЗС України.

1993–1996—перебувала у Швейцарській Конфедерації у зв'язку з довготерміновим відрядженням чоловіка (координатор ППУ при Відділенні ООН та інших МОУ Женеви з питань підготовки Всесвітньої конференції зі становища жінок).

1997—заввідділу координації програм двостороннього культурного співробітництва Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України.

1997–1998—виконувала обов'язки начальника Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України.

1998–2001—начальник Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України. 1998–2000—член Бюро Керівної Ради з питань культурного співробітництва РЄ. 2001–2003—перебувала у Королівстві Бельгія у зв'язку з довготерміновим відрядженням чоловіка.

2003–2005—начальник Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України.

2004—ц. ч.—заступник голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2004—ц. ч.—Представник України у Комітеті Ради Європи з питань рівноправ'я між чоловіками і жінками. 2005–2007—директор Департаменту культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

З березня 2009 року—Надзвичайний і Повноважний Посол України при Суверенному військовому Мальтійському Ордені за сумісництвом.

Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії

Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Володимир Василенко (1998–2002);
Ігор Мітюков (2002–2006);
Ігор Харченко (2006–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2010 року

Володимир Хандогій

Народився 21 лютого 1953 року в м. Черкаси. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1975), спеціаліст міжнародних відносин, перекладач-референт англійської мови.

1970–1971—студент факультету іноземних мов Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1971–1975—студент факультету міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1975–1976—перекладач англійської мови на будівництві металургійного заводу полінії ВО «Тяжпромекспорт», м. Карачі, Пакистан.

1976–1979—аташе, третій секретар відділу преси МЗС УРСР, м. Київ.

1979–1983—аташе Постійного Представництва УРСР при ООН, м. Нью-Йорк, США.

1983–1984—другий секретар відділу преси МЗС УРСР, м. Київ.

1984–1985—другий секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР, м. Київ.

1985–1988—перший секретар генерального секретаріату МЗС УРСР, м. Київ.

1988–1992—перший секретар Постійного Представництва СРСР при ООН, м. Нью-Йорк, США.

02.1992–12.1992—радник Постійного Представництва України при ООН, м. Нью-Йорк, США.

1992–1994—заступник Постійного представника, тимчасово виконуючий обов'язки Постійного представника України при ООН, м. Нью-Йорк, США.

1994–1995—начальник Управління міжнародних організацій МЗС України, м. Київ.

1995–1998 — заступник міністра закордонних справ України.
1998–2000—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивКанаді,ПредставникУкраїниприМіжнароднійорганізаціїцивільноїавіації(ІКАО).
01.2000–05.2000—ПосолзособливихдорученьГрупипослівтаголовних радників МЗС України.
2000–2005—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивКоролівстві Бельгія та Глава Місії України при НАТО за сумісництвом.
2000–2005—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивКоролівствіНідерланди за сумісництвом.
2000–2005—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїниуВеликомуГерцогстві Люксембург за сумісництвом.
2000–2002—ПостійнийпредставникУкраїниприОрганізаціїіззаборони хімічної зброї.
2005–2006 — директор Департаменту НАТО МЗС України.
2006–2007 — заступник міністра закордонних справ України.
2007–2010—першийзаступникміністразакордоннихсправУкраїни.
08.2010—ц.ч.—ПостійнийпредставникУкраїниприМіжнароднійморській організації (ІМО).

Соціалістична Республіка В'єтнам

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Ростислав Білодід (1999–2003);
Павло Султанський (2003–2008); Іван Довганич (2008–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2010 року

Олексій Шовкопляс

Народився 11 лютого 1956 року в с. Свяченівка Дворічанського району Харківської області. Закінчив Харківський державний університет (1981), філолог, викладач української мови і літератури; Національну юридичну академію України ім. Я. Мудрого (1999), юрист.

1973–1974 — курсант Чернігівського вищого військово-авіаційного училища льотчиків, Чернігів.

1974–1975 — командир відділення в 465386, Городня Чернігівської області. 1975–1976 — слухач підготовчого відділення Харківського державного університету.

1976–1981 — студент Харківського державного університету. 1981–1986 — кореспондент газети «Ленінська зміна», Харків.

1986–1989 — редактор видавництва «Знання», Москва.

1989–1991 — старший редактор АПН (Агентство друку «Новості»), Москва.

1991–1992 — заступник завідувача інформаційним відділом Посольства СРСР у Шрі-Ланці, м. Коломбо.

1992–1994 — викладач англійської мови, заступник декана Харківського державного економічного університету.

1994–1996 — провідний спеціаліст експертно-правового протокольного відділу комітету міжнародних тазовнішніх економічних зв'язках Харківського облвиконкому. 1996–1997 — заступник начальника Управління Європита Америки МЗС України. 1997–2000 — радник Посольства України в Турецькій Республіці.

2000–2001 — віце-президент державного підприємства «Кримська компанія розвитку і підтримки інвестицій».

2001–2002 — заступник начальника Управління ООН та інших міжнародних організацій ДППБ МЗС України.

2002–2003 — в. о. начальника Управління інформації МЗС України.

2003–2004 — начальник Управління інформації МЗС України.

2004–2004 — Посол з особливих доручень УІП МЗС.

2004–2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Македонія. 2005–2008 — перебував на дипломатичній службі.

2008–2010 — Посол з особливих доручень відділу міжнародного галузевого співробітництва ДЕС МЗС України.

Республіка Вірменія

**Надзвичайніта Повноважні Посли України: Олександр Божко (1996–2001);
Володимир Тягло (2002–2005); Олександр Божко (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2009 року

Іван Кухта

Народився 15 липня 1958 року, с. Велика Тур'я Долинського району Івано-Франківської області. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1987), викладач філософії; Дипломатичну академію при МЗС України (2001), магістр зовнішньої політики та дипломатії. Підвищення кваліфікації, перепідготовка (вт.ч. за кордоном): 03.2009—семінар з управління в органах державної влади і органах місцевого самоврядування в Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів НАДУ; 11.2009—українсько-польський семінар з питань оцінки робочих посад для працівників державної служби (Голов-

держслужба України).

1973–1977—студент хіміко-технологічного технікуму, Калуш Івано-Франківської області. 1977–1978—слюсар Кременчуцького заводу технічного вуглецю. 1978–1980—службавармії. 1980–1981—слюсар Кременчуцького заводу технічного вуглецю. 1982–1985—інструктор, завідувач організаційного відділу Ялтинського міськкому комсомолу.

1985–1989—завідувач організаційного відділу Ялтинського міськвиконкому.

1989–1990—інструктор Ялтинського міськкому Компартії України.

1990–1994—консультант, завідувач відділу міжнародних зв'язків Ялтинського міськвиконкому.

1994–1999—консул Генерального консульства України в Тюмені.

1999–2001—слухач Дипломатичної академії при МЗС України.

2001–2003—третій, перший секретар, радник, заступник начальника Консульського управління—начальник відділу міграційно-візової політики та євроінтеграції Департаменту консульської служби МЗС України.

2003–2007—радник консульських питань Посольства України в Російській Федерації. 2007—в.о. заступника директора Департаменту кадрів МЗС України.

2007–2008—заступник директора Департаменту кадрів МЗС України.

2008—заступник директора Департаменту персоналу МЗС України.

2009—в.о. директора Департаменту персоналу МЗС України.

Габонська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з грудня 2007 року

Сергій Мішустін

Народився 29 серпня 1946 року в м. Києві.
У 1971 році закінчив Київський державний університет
ім. Т.Г.Шевченка, за фахом «перекладач-референт» та
«викладач французької мови».

Володіє також англійською мовою.

Одружений, має двох дітей.

Був нагороджений Почесною Грамотою МЗС України
(2001) і Почесною Відзнакою МЗС України III ступеня
(2004).

1968–1969—перекладач французької мови групи
спеціалістів в Алжирській Народній Демократичній Рес-

публіці.

1971–1973—перекладач французької мови групи спеціалістів в Конго, Браз-
завіль.

1974–1979—1984–1992—старший, провідний, головний інспектор Управ-
ління іноземних студентів, аспірантів, стажистів ізовнішніх зв'язків Міністерства
вищої і середньої спеціальної освіти УРСР.

1979–1983—міжнародний чиновник Бюро персоналу Секретаріату ООН
(м. Нью-Йорк) за квотою України.

1992–1995—завідувач сектора, відділу, начальника відділу різних структур-
них підрозділів МЗС України.

1995–1999 — радник Посольства України в Королівстві Бельгія.

2002–2007 — радник, радник-посланник цього ж Посольства.

2005–2006—Тимчасовий Повірений у справах України в Королівстві
Бельгія.

Гвінейська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з лютого 2008 року

Андрій Заєць

Народився 27 жовтня 1971 року в Ужгороді.
У 1993 році закінчив факультет романо-германської
філології Ужгородського державного університету.

1993–1995—вчитель Часлівецької школи в Ужгород-
ському районі Закарпатської області.

1995–1998—референт, аташе, третій секретар По-
сольства України в Угорській Республіці.

1998–2000 — другий секретар МЗС України.

2000–2003—другий, перший секретар Посольства
України в Королівстві Бельгія.

2003–2004—консул Генерального консульства Укра-

їни в Ниредьгазі (Угорська Республіка).

2004–2005—начальник відділу аналізу і планування Департаменту консуль-
ської служби МЗС України.

2005–2006—заступник директора Департаменту Секретаріату міністра за-
кордонних справ України.

2006–2008—директор Департаменту Секретаріату міністра закордонних
справ України.

Грецька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2010 року

Володимир Шкуров

Народився 12 квітня 1958 року в м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1984), філолог, викладач російської мови літератури, викладач новогрецької мови літератури. Кандидат філологічних наук.

1976–1979 — служба у ВМФ СРСР.

1979–1984 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1984–1986 — вчитель середньої школи №217, м. Київ.

1986–1989 — науковий співробітник Інституту мовознавства НАН України, м. Київ.

1989–1992 — навчання в аспірантурі Інституту суходознавства АНГ ССР, м. Тбілісі.

1992–1995 — молодший науковий співробітник Інституту мовознавства НАН України.

1995–1996 — перший секретар відділу країн Західної Європи Управління Європи та Америки МЗС України.

1996–2000 — перший секретар, радник Посольства України у Грецькій Республіці.

2000–2001 — головний консультант Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

2001–2003 — радник Посольства України у Грецькій Республіці.

2003–2005 — Генеральний консул України в Салоніках.

2006–2009 — заступник директора департаменту — начальник відділу національних меншин і віросповідань Департаменту культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

2009–2010 — радник-посланник Посольства України в Державі Ізраїль, Представник України при Палестинській національній адміністрації.

Грузія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Степан Волковецький (1998–2003); Микола Спис (2003–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2009 року

Василь Цибенко

Народився 8 січня 1950 року на Черкащині. У 1972 році закінчив Київський автодорожній інститут.

Одружений, має двох дочок.

Професійну діяльність розпочав на посаді інженера Уманського автопідприємства.

1979–1994—працював у партійних, представницьких та виконавчих органах влади Черкаської області.

1994—обраний головою Черкаської обласної Ради народних депутатів.

1995–1999—очолював Черкаську обласну державну адміністрацію.

1999–2000—керівник Головного управління по контролю за виконанням актів Президента України Адміністрації Президента України.

2000–2001—заступник, перший заступник міністра транспорту України.

2001–2005—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Казахстан.

2005–2006—перший заступник міністра транспорту та зв'язку України.

Королівство Данія

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Михайло Скуратовський

Народився 25 лютого 1953 року в м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1975), перекладач-референт, викладач англійської і французької мов.

1976–1977—перекладач Київського зонального науково-дослідного проектного інституту типового експериментального проектування житлових та громадських будинків.

1977–1979—викладач-погодинник англійської мови, старший лаборант кафедри іноземних мов природничих факультетів Київського державного педагогічного інституту ім. М.

Горького.

1979–1982 — служба в армії, Республіка Замбія.

1982–1991—завідувач фонолабораторії, викладач, старший викладач англійської і французької мов Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького.

1991–1993—старший редактор, режисер-постановник Укрконцерту, м. Київ.

1993–1999—старший консультант, завідувач відділу офіційного листування і перекладів Служби Протоколу Президента України.

1999–2000—радник Постійного представництва України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

2000–2004—Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

2004–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Південно-Африканській Республіці.

2004–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіках Намібія, Замбія, Зімбабве, Мозамбик, Мадагаскар, Ботсвана за сумісництвом.

2006–2007—Посол з особливих доручень Департаменту культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

2007–2010.—директор Департаменту культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України (член Колегії МЗС України).

Естонська Республіка

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Микола Макаревич (1999–2006); Павло Кір'яков (2006–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з листопада 2010 року

Віктор Крижанівський

Народився 21 грудня 1961 року у м. Житомирі. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1984); за спеціальністю юрист; аспірантуру Інституту держави і права АН УРСР (1987), кандидат юридичних наук.

Одружений, має дочку.

Володіє англійською мовою.

Нагороди: Почесна відзнака МЗС України III ступеня (грудень 2007), медаль СЗРУ «За заслуги» (грудень 2008).

1984–1989 — аспірант, молодший науковий співробітник Інституту держави і права АН УРСР, м. Київ.

1990—1990 — головний економіст, завідувач відділу асоціації «Укрінтур», м. Київ.

1990–1992 — комерційний директор СП «Аполо», м. Київ.

1992–1993 — другий, перший секретар відділу НБСЄ та регіонального співробітництва МЗС України.

1993–1995 — т.в.о. завідувач відділу, завідувач відділу НБСЄ — т.в.о. начальника Управління НБСЄ та ЄРС МЗС України.

1995–1998 — радник Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні.

1998–1998 — в.о. заступника начальника, заступник начальника Управління європейської та трансатлантичної інтеграції МЗС України.

1998–1999 — в.о. начальника, заступник начальника Управління Євроатлантичної інтеграції МЗС України — завідувач відділу НАТО та ЗЄС.

1999–2000 — заступник начальника Управління Євроатлантичної інтеграції МЗС України.

2000–2003 — заступник Постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні.

2003–2005—заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

2005–2006—заступник Постійного представника України при Організації Об'єднаних Націй.

2006–2007 — в. о. Постійного представника України при ООН.

2007–2008—заступник Постійного представника України при Організації Об'єднаних Націй.

2008–2010—Спеціальний представник України з питань придністровського врегулювання.

2010–2010—Посол з особливих доручень на посаді директора Третього територіального департаменту МЗС України, Посол з особливих доручень Четвертого територіального департаменту МЗС України, Посол з особливих доручень на посаді заступника директора департаменту—начальника першого Західно-європейського відділу Третього територіального департаменту МЗС України.

Федеративна Демократична Республіка Ефіопія

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Владислав Дем'яненко (2005–2010)

Тимчасовий Повірений у справах України з вересня 2010 року

Олександр Буравченков

Народився 23 березня 1966 року у м. Вінниці. Закінчив Вінницький державний педагогічний інститут (1997); за спеціальністю — учитель англійської і німецької мов; Дипломатичну академію України при МЗС України (2003), магістр зовнішньої політики.

Володіє англійською та німецькою мовою.

Одружений, має сина.

1983–1984 — студент Вінницького технічного училища №1. 1984–1984 — водій III класу, Центральна міська клінічна лікарня №4, м. Вінниця. 1984–1986 — службав лавах Радянської Армії.

1987–1987 — водій III класу, Вінницький державний педагогічний інститут ім. М. Островського. 1990–1991 — лаборант кафедри іноземних мов, Вінницький медичний інститут ім. М.І. Пирогова.

1987–1992 — студент Вінницького педагогічного інституту.

1992–1994 — інструктор фірми «Вінінтер ЛТД», м. Вінниця.

1994–1995 — завідувач комерційним відділом, Вінницький ЦНТЕІ.

1995–1996 — спеціаліст відділу міжнародних і зовнішньоекономічних зв'язків, АТ «Футбольний клуб «Нива»», м. Вінниця.

1996–1998 — перекладач Місії благодійності і милосердя Найсвятішого серця Ісуса Римо-Католицької церкви, м. Вінниця.

1998–1999 — перекладач римо-католицької парафії Святого Франциска.

1999–2002 — головний спеціаліст відділу зв'язків з політичними партіями та громадськими організаціями Управління з питань внутрішньої політики Вінницької обласної державної адміністрації.

2002–2003 — слухач Дипломатичної академії України при МЗС України.

2003–2008 — другий секретар з консульських питань Посольства України в Ефіопії. 2008–2010 — третій секретар на посаді другого секретаря відділу консульського забезпечення захисту інтересів фізичних та юридичних осіб Департаменту консульського забезпечення МЗС України.

2010–2010 — перший секретар з консульських питань Посольства України в Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія.

Арабська Республіка Єгипет

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Андрій Веселовський (2001–2005); Євген Микитенко (2006–2010)

Тимчасовий Повірений у справах України з червня 2010 року

Валерій Григораш

Народився 6 серпня 1965 року у м. Черкасах. Закінчив Військовий інститут іноземних мов (1989); за спеціальністю — перекладач англійської та арабської мов; Дипломатичну академію України при МЗС України (1998); магістр зовнішньої політики.

Володіє англійською, іспанською, португальською, арабською мовами.

Одружений, має двох доньок.

1982–1983 — студент факультету іспанської мови Київського педінституту іноземних мов.

1983–1984 — служба в армії.

1984–1989 — курсант Військового інституту іноземних мов, м. Москва.

1987–1992 — перекладач арабської мови в групі військових радників у Іраку, Сирії, Лівані.

1992–1993 — третій секретар відділу країн Близького і Середнього Сходу та Африки Управління двосторонніх відносин МЗС України.

1993–1996 — третій, другий секретар Посольства України в Арабській Республіці Єгипет.

1996–1996 — перший секретар на посаді завідувача відділу країн Азії і Тихоокеанського регіону Управління країн АТР, БС та Африки МЗС України.

1996–1998 — слухач Дипломатичної академії при МЗС України.

1998–2004 — консул на посаді Генконсула Генерального консульства України в Куритібі (Федеративна Республіка Бразилія).

2004–2005 — начальник відділу іміджевої політики Управління інформаційної політики МЗС України.

2005–2005 — заступник начальника Управління інформаційної політики МЗС України. 2005–2005 — начальник відділу ГУАМ Політичного департаменту МЗС України.

2007–2010 — керівник ТЕМ Посольства України в Арабській Республіці Єгипет.

Держава Ізраїль

Надзвичайні та Повноважні Посли України: Дмитро Марков (1998–2004); Ігор Тимофєєв (2005–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2010 року

Геннадій Надоленко

Народився 7 червня 1970 року в смт Баришівка Київської області. Закінчив Національний аграрний університет (1994), економіст-організатор сільськогосподарського виробництва; Дипломатичну академію України при МЗС України (1998), магістр зовнішньої політики.

1987–1994—студент Української сільськогосподарської академії (Національного аграрного університету).

1988–1989 — служба в армії.

1994–1996—аташе відділу США і Канади Управління країн Європи та Америки МЗС України.

1996–1996—третій секретар відділу країн Західної Європи Управління країн Європи та Америки МЗС України.

1996–1998—слухач Дипломатичної академії України при МЗС України.

1998–1998—третій секретар відділу економічних та адміністративно-бюджетних питань Управління міжнародних організацій МЗС України.

1998–2001 — другий секретар Посольства України в США.

2001–2003 — перший секретар Посольства України в США.

2003–2004—головний радник Управління інформаційних технологій МЗС України.

2004–2004—виконуючий обов'язки начальника Управління інформаційної політики МЗС України.

2004–2005—начальник Управління інформаційної політики МЗС України.

2005–2006—заступник керівника Головної інформаційної служби—керівник департаменту забезпечення виконання конституційних повноважень Президента України в інформаційній сфері та міжрегіональної політики Секретаріату Президента України.

2006–2007—керівник Департаменту інформаційних стратегій Інформаційної служби Секретаріату Президента України.

2007–2010—керівник торговельно-економічної місії у складі Посольства України в США.

Республіка Індія

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Олег Семенець (2001–2006); Ігор Поліха (2007–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Олександр Шевченко

Народився 20 лютого 1961 року у с. Порошкове Перечинського району Закарпатської обл.

Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1983), спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач з англійської мови.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має сина та дочку.

Нагороди: Почесна грамота МЗС України (жовтень 2003).

1977–1978—учень, слюсар-інструментальник I розряду заводу «Маяк», м. Київ.

1978–1983—студент факультету міжнародних відносин міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1983–1986—кореспондент газети News from Ukraine, м. Київ.

1986–1987—керівник лекторської групи Київського міського ЛКСМУ.

1987–1991—другий, перший секретар Мінського райкому ЛКСМУ, м. Київ.

1991–1992—голова Спільки молодіжних організацій Мінського району, м. Київ.

1992–1995—другий, перший секретар Управління контролю над озброєнням та роззброєння МЗС України.

1995–1999—другий, перший секретар Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

1999–1999—в.о. начальника відділу, начальник відділу політичних питань ООН та її спеціалізованих установ Управління міжнародних організацій МЗС України.

1999–2001—радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

2002–2002—в.о. заступника начальника, в.о. начальника Шостої територіального управління—начальника відділу країн Близького та Середнього Сходу Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2002–2004—начальникШостоготериторіальногоуправлінняДепартаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2004–2009—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивМалайзії.

2005–2009—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивДемократичній Республіці Тимор-Лешті за сумісництвом.

2009–2010—заступникдиректорадепартаменту—начальниквідділуВТС таекспортногоконтролюДепартаментуконтролюнадозброєннямтавійськово-технічного співробітництва МЗС України.

Республіка Індонезія

Тимчасовий повірений у справах України
з вересня 2011 року

Олександр Сіренко

Народився 6 листопада 1966 року в м. Києві. Закінчив Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (1994), вчитель історії, методист виховної роботи; Дипломатичну академію України при МЗС України (2003), магістр зовнішньої політики. Володіє англійською мовою. Одружений, має дочку.

1984–1984 — учень електромонтера ремонту електромашин Київського ВО «Червоний екскаватор».

1984–1986 — служба в армії.

1987–1988 — учень слюсаря механо-складальних робіт, слюсаря з виготовлення деталей літаків Київського

авіаційного об'єднання ім. 50-річчя Жовтня. 1988–1989 — слухач підготовчого відділення факультету профорієнтації Київського державного педагогічного інституту ім. Горького.

1989–1994 — студент Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 1994–1995 — старший лаборант навчального відділу, старший методист, методист вищої категорії Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України.

1995–1996 — спеціаліст відділу прийому та влаштування біженців Міністерства України у справах національностей, міграції та культурів.

1996–1998 — третій, другий, перший секретар відділу країн СНД Управління СНД МЗС України.

1998–2001 — другий секретар Посольства України в Республіці Білорусь.

2001–2001 — перший секретар відділу Російської Федерації Першого територіального управління МЗС України.

2001–2003 — слухач Дипломатичної академії України при МЗС України.

2003–2004 — перший секретар відділу країн АТР П'ятого територіального управління МЗС України.

2004–2005 — радник відділу країн АТР П'ятого територіального управління МЗС України.

2005–2009 — перший секретар Посольства України в Туркменістані.

2009–2011 — радник відділу інспектування дипломатичної служби Управління генеральної інспекції МЗС України.

2011 — радник ПУ в Республіці Індонезія.

Ісламська Республіка Іран

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Костянтин Морозов (2000–2002); Вадим Примаченко (2002–2004);
Володимир Бутяга (2004–2007); Ігор Логінов (2007–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з жовтня 2010 року

Олександр Самарський

Народився 18 грудня 1956 року в м. Одесі.
Закінчив Черкаський державний педагогічний інститут (1979); за спеціальністю—учитель біології і хімії; кандидат філософських наук.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку.

Нагороди: Почесна грамота МЗС України (2005).

1979–1980—вчитель біології Балакліівської СШ №1,
Черкаська обл.

1980–1983—аспірант Інституту філософії АН УРСР,
м. Київ.

1984–1984—викладач кафедри марксизму-ленінізму філії Київського політехнічного інституту, м. Черкаси.

1984–1987—асистент, старший викладач кафедри філософії педінституту,
м. Житомир.

1987–1988—старший викладач кафедри марксизму-ленінізму філії Київського педінституту, м. Переяслав-Хмельницький Київської області.

1998–1990—завідуючий відділом, старший методист, старший науковий співробітник Товариства «Знання», м. Київ.

1990–1993—заступник головного редактора журналу «Ойкумена» АН України.

1993–1994—старший науковий співробітник інституту українознавства Київського університету ім. Тараса Шевченка.

1994–1994—заступник головного редактора журналу «Східний світ» Інституту сходознавства АН України, м. Київ.

1994–1995—перший секретар, радник відділу країн СНД Управління СНД МЗС України.

1995–1998—радник, завідувач відділу політичного планування Управління політичного аналізу та планування МЗС України.

1997–1998 — робота у складі Місії ОБСЄ у Нагірному Карабасі.

1998–1998—завідувач відділу аналізу процесів світового розвитку Управління політичного аналізу та планування МЗС.

1998–2001 — радник ППУ при МО у Відні.

2001–2002 — в. о. заступника директора Кабінету міністра.

2002–2002—начальник інформаційно-аналітичного відділу Управління політичного аналізу та планування МЗС України.

2002–2004—заступник начальника управління—начальник відділу ОБСЄ Управління євроатлантичного співробітництва МЗС України.

2004–2004—заступник начальника Управління євроатлантичного співробітництва МЗС України.

2004–2006—польовий помічник Офісу особистого представника Діючого голови ОБСЄ з питань конфлікту (Місія ОБСЄ в Нагірному Карабасі).

2006–2007—начальник Управління інформаційного забезпечення та іміджевої політики МЗС.

2007–2007—в. о. заступника директора Департаменту інформаційних технологій МЗС України.

2007–2009—заступник директора Департаменту інформаційних технологій МЗС України.

2009–2010—заступник директора Департаменту інформаційної політики МЗС України.

2010–2010—в. о. директора Департаменту інформаційної політики МЗС України.

2010–2010—Посол з особливих доручень відділу зв'язків зі ЗМІ та громадськістю України, відділу оперативного інформаційного реагування Департаменту інформаційної політики МЗС України.

2010–2010—Посол з особливих доручень на посаді заступника директора Департаменту—начальника відділу країн Арабського Магрибу П'ятого територіального департаменту МЗС України.

Ірландія

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Євген Перелигін (2004–2008); Борис Базилевський (2008–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Сергій Рева

Народився 13 вересня 1955 року у м. Севастополі. Закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин МЗС СРСР (1977) за спеціальністю «міжнародно-економічні відносини». Одружений, має дочку та сина.

Володіє англійською та французькою мовами. Нагороди: Почесна грамота МЗС України (2001), Почесна відзнака МЗС України II ступеня (2004).

1978–1978—інспектор Севастопольської митниці Мінзовнішторгу СРСР. 1978–1980—референт-секретар Генконсульства СРСР у Констанці (Румунія).

1980–1985—старший референт-секретар, аташе, третій секретар Посольства СРСР в Румунії. 1985–1991—другий секретар відділу міжнародних економічних організацій МЗС УРСР.

1991–1996—другий, перший секретар Постійного представництва України при Відділенні ООН та інших міжнародних організацій у Женеві (Швейцарія).

1996–1997—завідувач відділу економічних питань ООН та її спеціалізованих Управління міжнародних організацій МЗС України.

1997–1998—заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України—завідувач відділу економічних питань ООН та її спеціалізованих.

1998–1999—в.о. начальника Управління міжнародних організацій МЗС України. 1999–2000—начальник Управління міжнародних організацій МЗС України.

2000–2002—заступник Постійного представника України при Раді Європи.

2002–2003—директор Департаменту з питань політики та безпеки МЗС України. 2003–2007—заступник Постійного представника України при Раді Європи. 2007–2008—Посол з особливих доручень Департаменту економічного співробітництва МЗС України.

2008–2010—директор Політичного департаменту МЗС України.

2010–2010—Посол з особливих доручень відділу координації євроатлантичного співробітництва Департаменту євроатлантичного співробітництва МЗС України.

Королівство Іспанія

Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Олександр Гнєдих (Тимчасовий Повірений, 1995–1997);
Олександр Тараненко (1997–2004);
Олег Власенко (Тимчасовий Повірений, 2004–2006)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з травня 2006 року

Анатолій Щерба

Народився 17 липня 1962 року в с. Войкове Березанського району Київської області.

У 1985 році закінчив факультет міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Володіє іспанською та англійською мовами. Одружений, має сина та доньку.

З 1992 року — надипломатичний робітник МЗС України.

1992–1997 — на посадах від третього секретаря до начальника Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

1997–2000 — заступник Постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні (Австрія), Представник України у Спільній Консультативній групі Договору про звичайні збройні сили в Європі, Консультативній комісії Договору відкритого неба та у Форумі ОБСЄ з питань співробітництва в галузі безпеки.

2001–2005 — Представник України у Спільній комісії з виконання та інспекцій за Договором про СНО (START-1).

2003–2006 — начальник Управління контролю над озброєнням та авіаційно-технічного співробітництва МЗС України.

2004–2007 — член Колегії уповноважених при Комісії ООН з моніторингу, верифікації та інспекцій в Іраку (UNMOVIC).

Італійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Борис Гудима (2000–2005)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2005 року

Георгій Чернявський

Народився 31 липня 1946 року в м. Ташкенті (Узбекистан). У 1970 році закінчив факультет романо-германської філології Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, перекладач-референт англійської і французької мов.

Володіє англійською, італійською та французькою мовами.

Нагороджений орденом «За заслуги» І ступеня, чотирма медалями, Почесною грамотою Президії Верховної Ради СРСР, орденами іноземних держав. Має почесне звання «Заслужений працівник культури України».

1970–1972 — служба в армії.

1973–1978 — референт, старший референт президії Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами.

1978–1986 — завідувач відділу, член президії Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами.

1986–1992 — старший референт, завідувач сектора міжнародних зв'язків Секретаріату Верховної Ради України.

1992–2005 — завідувач відділу Державного Протоколу, керівник Служби Протоколу Президента України, керівник Управління Державного Протоколу та Церемоніалу Президента України.

01.2005–08.2005 — радник Президента України.

2006 — ц.ч. — Постійний представник України при Продовольчій та сільськогосподарській програмі ООН (ФАО).

Йорданське Хашимітське Королівство

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Віктор Нагайчук (2003–2008); Юрій Малько (2008–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2010 року

Сергій Пасько

Народився 22.12.1954 року в с. Лошнів Струсівського району Тернопільської області. Закінчив Вінницький медичний інститут ім. Пирогова (1978); спеціальну клінічну ординатуру з вивчення мавлітської мови при Київському медичному інституті ім. Богомольця (1985); Українську Академію державного управління при Президентів України (2001). Кандидат медичних наук, доцент, магістр державного управління.

Володіє англійською та арабською мовами.
1972–1978—студент Вінницького медичного інституту ім. Пирогова. 1978–1979—лікар анестезіолог-реаніматолог Черкаської обласної лікарні.

1979–1994—лікар анестезіолог-реаніматолог Черкаської міської лікарні № 3.
1994–1998—народний депутат України, секретар Комітету з питань охорони здоров'я, материнства і дитинства Верховної Ради України, заступник члена Постійної делегації Верховної Ради України у Парламентській Асамблеї Ради Європи.

1998–2000—головний консультант-експерт Управління Адміністрації Президента України з питань забезпечення зв'язків з Верховною Радою України.

2000–2004—радник Посольства України в Сирійській Арабській Республіці.

2004–2005—заступник начальника Управління—начальник відділу організації законотворчого процесу та зв'язків з ВРУ, КМ та регіонами України.

2005–2006—заступник начальника відділу організації законотворчого процесу та зв'язків з Верховною Радою України Департамент у секретаріату Міністра. 2006—заступник начальника управління взаємодії з державними органами та координації зовнішніх зносин—начальник відділу взаємодії з ВРУ.

2006–2007—радник, Тимчасовий Повірений у справах України в Об'єднаних Арабських Еміратах. 2007–2009—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

2008–2009—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Державі Катар за сумісництвом, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бахрейн за сумісництвом.

2009–2010—начальник Управління взаємодії з державними органами та координації зовнішніх зносин.

Республіка Казахстан

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Віктор Богатир (1993–1999); Євген Карташов (2000–2001);
Василь Цибенко (2001–2005); Микола Селівон (2006–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Олег Дьомін

Народився 1 серпня 1947 року в с. Лопатіно Тульської області (Російська Федерація). Закінчив Харківський інститут радіоелектроніки (1971), інженер-радіофізик; ВПШ при ЦК КПУ (1983); Інститут підвищення кваліфікації Міністерства промисловості України (1999). Кандидат економічних наук.

1966–1969 — слюсар Харківського трамвайно-тролейбусного управління.

1969–1971 — секретар комітету комсомолу Харківського трамвайно-тролейбусного управління.

1971–1976 — другий секретар, перший секретар

Комінтернівського райкому ЛКСМУ, м. Харків.

1976–1979 — другий секретар, перший секретар Харківського міського ЛКСМУ.

1979–1986 — другий секретар Комінтернівського райкому КПУ, м. Харків.

1986–1988 — перший секретар Комінтернівського райкому КПУ, м. Харків.

1988–1991 — другий секретар міського КПУ, секретар обкому КПУ, м. Харків. 1991–1994 — віце-президент корпорації «Укрсибінкор», президент фонду «Перспектива ХХІ», м. Харків.

1994–1996 — заступник голови Верховної Ради України.

1996–2000 — в. о. голови, голова Харківської облдержадміністрації.

2000–2005 — перший заступник глави Адміністрації Президента України.

2005–2006 — заступник голови Народно-демократичної партії.

2006–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Російській Федерації.

2008–2010 — директор Інституту міжнародних відносин Київського національного авіаційного університету.

Канада

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Юрій Щербак (2000–2004); Микола Маймескул (2004–2006);
Ігор Осташ (2006–2011)**

Тимчасовий Повірений у справах України
з серпня 2011 року

Михайло Хоменко

Народився 3 грудня 1977 року в м. Києві. Закінчив Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1999), магістр міжнародних відносин, перекладач з англійської мови. Кандидат політичних наук (2004).

Володіє англійською та іспанською мовами. Одружений.

1994–1999—студент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1999–2002—аспірант Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка.

1999–2006—помічник-консультант народного депутата України І. Осташа.

2004–2006—доцент кафедри політології та соціальних технологій Київського національного авіаційного університету.

2007–2008—другий секретар відділу аналізу процесів світового розвитку, другий секретар за посадою радника відділу ГУАМ Політичного департаменту МЗС України.

2008–2009—другий секретар за посадою радника Посольства України в Канаді.

2009–2011—перший секретар за посадою радника Посольства України в Канаді.

Республіка Кенія

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Володимир Забігайло (2003–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з лютого 2010 року

Володимир Бутяга

Народився 1949 року. У 1971 році закінчив Харківський державний університет за спеціальністю «історик, викладач історії та суспільствознавства»; у 1983—Дипломатичну академію МЗС СРСР—юрист-міжнародник зі знанням перської мови.

Володіє перською (дарі та фарсі) та англійською мовами.

1993–1996—перший секретар, радник Посольства України в Ісламській Республіці Іран.

1996–1997—Тимчасовий Повірений у справах України в Ісламській Республіці Іран.

1997–2000—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран.

2000–2001—перший заступник директора Українського центру досліджень проблем міжнародної безпеки.

2001–2003—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Федеративній Республіці Нігерія.

2003–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран.

2006–2010—працював у системі органів центральної виконавчої влади радником з питань міжнародного співробітництва.

Китайська Народна Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Ігор Литвин (1999–2001); Михайло Резник (2001–2004);
Сергій Камишев (2004–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з грудня 2009 року

Юрій Костенко

Народився листопада 1945 року в м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1968), історик-міжнародник, викладач історії суспільствознавства з правом викладання англійською мовою.

1963–1968—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1968–1970—аташе відділу міжнародних організацій МЗС УРСР, Київ.

1970–1971—третій секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР. 1971–1972—служба в армії.

1972–1974—третій, другий секретар Генерального секретаріату МЗС УРСР.

1974–1975—помічник міністра закордонних справ УРСР.

1975–1981—перший секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

1981–1984—радник відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

1984–1985—відповідальний секретар Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО МЗС УРСР. 1985–1988—член колегії, начальник відділу кадрів МЗС УРСР.

1988–1994—Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні. 1992–1994—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Австрія.

1994–1997—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Німеччина.

1997–2001—Посол з особливих доручень, Генеральний інспектор МЗС України. 2001–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії.

2004–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Філіппіни за сумісництвом.

2006–2008—заступник міністра закордонних справ України.

2008–2009—в.о. першого заступника міністра закордонних справ України.

2009—ц. ч.—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Монголії за сумісництвом.

Киргизька Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Петро Шаповал (2001–2003); Володимир Тягло (2005–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з січня 2008 року

Володимир Соловей

Народився 9 жовтня 1952 року в м. Кременчуці Полтавської області. У 1980 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, журналіст. Володіє німецькою мовою.

Одружений. Має сина і дочку.

Нагороджений Почесною Грамотою МЗС України (2002), медаллю «За працю і звитягу» (2002), медаллю міжнародного академічного рейтингу «Золота фортуна» (2003).

1977–1977 — завідуючий парткабінетом Міністерства харчової промисловості УРСР.

1977–1986 — заступник завідуючого відділом, головний інспектор Київської міської ради туризму та екскурсій, заступник завідуючого відділом Української республіканської ради з туризму та екскурсій.

1986–1991 — помічник першого заступника голови Держагропрому — міністра УРСР. 1991–1992 — помічник першого заступника міністра сільськогосподарства України.

1992–1993 — помічник віце-прем'єр-міністра України.

1993–1996 — радник Посольства України в Республіці Білорусь.

1996–1997 — заступник начальника Управління країн СНД МЗС України.

1997–1998 — виконуючий обов'язки начальника Управління країн СНД МЗС України.

1998–2000 — начальник Управління кадрів і учбових закладів МЗС України.

2000–2004 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Киргизькій Республіці.

2004–2005 — Генеральний консул України у Владивостоці, Російська Федерація.

2005–2008 — начальник Контрольно-ревізійного управління МЗС України, Посол з особливих доручень.

Республіка Кіпр

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Борис Гуменюк (2003–2007)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з січня 2008 року

Олександр Дем'янюк

Народився 5 січня 1950 року в с. Довгалівка Погребищенського району Вінницької області. У 1980 році закінчив факультет міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови. Володіє російською, англійською та французькою мовами.

Одружений, має двох дітей.

Має нагород: медаль «За працю і звитягу», Почесну відзнаку МЗС України II ступеня.

1968–1970 — служба в армії.

1970–1975—робітник Київського виробничого об'єднання ім. Артема.
1975–1980—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.
1980–1991—третій, другий, перший секретар Міністерства закордонних справ України.

1991–1995—перший секретар Постійного представництва України при ЮНЕСКО (Париж).

1995–1999—радник, завідувач відділу, заступник начальника Управління культурного співробітництва та гуманітарних питань Міністерства закордонних справ України, заступник Голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО та її відповідальний секретар.

1999–2003—заступник Постійного представника України при ЮНЕСКО (Париж).

2003–2005—радник-посланник Посольства України в Туніській Республіці, тимчасовий Повірений у справах України в Туніській Республіці.

2005–2008—директор Департаменту кадрів Міністерства закордонних справ України.

Республіка Корея

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Михайло Резник (1997–2001); Володимир Фуркало (2001–2005);
Юрій Мушка (2006–2008); Володимир Белашов (2008–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2011 року

Василь Мармазов

Народився 20 січня 1962 року в м. Донецьку. Закінчив Київський Державний університет ім. Т.Г. Шевченка за спеціальністю правознавство (1984), кандидат юридичних наук, доцент. Володіє англійською та французькою мовами. Одружений, має доньку.

Нагороди: Заслужений юрист України, Почесна відзнака МЗС України III ступеня.

1979–1984—студент Київського Державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1984–1984—стажист-викладач юридичного факультету Київського Державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1984–1986—аспірант Київського Державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1986–1996—асистент кафедри історії та теорії держави і права юридичного факультету Київського Державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1995–1995—запрошений юрист Лінклейтерз, м. Лондон, Великобританія.

1995–1996—запрошений дослідник Кембріджського університету, Великобританія. 1996–2000—доцент кафедри історії та теорії держави і права юридичного факультету Київського Державного університету.

2000–2003—докторант Київського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка.

2001–2001—юрист секретаріату Європейського суду з прав людини, м. Страсбург, Франція.

2003–2005 — заступник міністра юстиції України.

2005–2006—президент адвокатського об'єднання «Юріс», м. Київ.

2006–2008—заступник міністра внутрішніх справ України у зв'язках з Верховною Радою України та іншими органами державної влади.

2008–2010 — заступник міністра внутрішніх справ України.

2010–2011 — заступник міністра економіки України.

Республіка Куба

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Віктор Пащук (2001–2005); Олександр Гнедих (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2009 року

Тетяна Саєнко

Народилася 26 липня 1951 року в м. Дружківка. У 1974 році закінчила Київський державний педагогічний інститут іноземних мов (Київський національний лінгвістичний університет). Володіє іспанською, англійською та російською мовами.

Одружена. Має сина та доньку.

Після завершення інституту працювала референтом-перекладачем іспанської мови в Кубинському Інституті нафти (Гавана).

У системі Міністерства закордонних справ працює з 1983 року. Третій, другий, перший секретар Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Міністерства закордонних справ України.

1990 р. закінчила спеціальні курси в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі (Франція).

1994–1998 — Посольство України в Республіці Аргентина; Посольства Чилі, Уругваю, Парагваю — за сумісництвом.

1998–2000 — Департамент культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

2000–2004 — Посольство України в Мексиканських Сполучених Штатах.

2004–2006 — радник Департаменту культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

2006–2009 — призначена консулом України — керівником установи в м. Малага (Іспанія).

Держава Кувейт

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з листопада 2010 року

Володимир Толкач

Народився 17 січня 1959 року у м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1981); за спеціальністю інженер-гідрогеолог; аспірантуру Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка (1989), кандидат геолого-мінералогічних наук; Дипломатичну академію України при МЗС України (1999), магістр зовнішньої політики.

Володіє англійською та македонською мовами. Одружений, має двох дочок.

Нагороди: Почесна грамота МЗС України (грудень 2007), Почесна відзнака МЗС України III ступеня (лютий 2009).

1981–1984 — інженер Інституту геологічних наук АН СРСР, м. Київ.

1984–1986 — інженер наукової частини Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1986–1989 — аспірант Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка.

1989–1993 — молодший науковий співробітник, асистент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1993–1994 — начальник відділу управління дозиметричного контролю НВО «Прип'ять», м. Прип'ять.

1994–1995 — другий секретар відділу Росії Управління СНД МЗС України.

1995–1996 — перший секретар на посаді радника відділу Росії Управління СНД МЗС України.

1996–1997 — член Місії ОБСЄ в Грузії.

1997–1997 — перший секретар відділу Росії Управління країн СНД МЗС України.

1997–1999 — слухач Дипломатичної академії України при МЗС України.

1999–2001 — радник відділу проблем СНД Першого територіального управління МЗС України.

2000–2001 — польовий помічник Особистого представника Діючого голови ОБСЄ в Нагірному Карабасі.

2001–2004—радник, Тимчасовий Повірений Посольства України в Республіці Македонія.

2004–2004—радник відділу ОБСЄ Управління євроатлантичного співробітництва МЗС України.

2004–2005—радник на посаді начальника відділу, начальник відділу ОБСЄ Управління євроатлантичного співробітництва МЗС України.

2005–2009 — начальник відділу ОБСЄ ДООН МЗС України.

2009–2010—радник-посланник Посольства України в Республіці Ірак.

Латвійська Республіка

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Віктор Михайловський (1997–2004); Мирон Янків (2004–2005);
Рауль Чілачава (2005–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2011 року

Анатолій Олійник

Народився 8 лютого 1950 року у м. Вінниці.
Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1981); за спеціальністю — юрист-міжнародник, референт-перекладач з англійської мови.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку та сина.

Нагороди: орден «За заслуги» III ступеня (серпень 2005), орден «За заслуги» II ступеня (лютий 2010), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (листопад 2004), Почесна відзнака МЗС України III ступеня (липень 2006), Почесна відзнака МЗС України I ступеня (грудень 2007),

Почесна грамота Апарату РНБО України (грудень 2010).

1966–1968 — учень ПТУ № 36, м. Біла Церква.

1968–1968 — майстер з ремонту побутового обладнання, м. Вінниця.

1968–1970 — служба в збройних силах.

1971–1972 — апаратник молочногосаводу, майстер з ремонту приладів заводу «Ремпобуттехніка», електромонтер міського відділу внутрішніх справ, м. Вінниця.

1972–1973 — учень паркетника СБМУ № 38 БМТ № 3 комбінату «Київпромбуд».

1973–1976 — вихователь ЖКК БМТ № 3 комбінату «Київпромбуд».

1976–1981 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1981–1987 — третій, другий секретар відділу кадрів, другий секретар консульського відділу МЗС УРСР.

1987–1989 — перший секретар консульського відділу МЗС УРСР.

1989–1992 — перший секретар Постійного представництва УРСР при ООН.

1992–1995 — Генеральний консул України в Чикаго (США).

1995–1997 — заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України.

1997–1998—керівник регіонального офісу Цивільної служби Перехідної адміністрації Східної Славонії, Бараньї і Західного Срему, Хорватія.

1998–2003—керівник регіонального офісу Цивільної служби Місії ООН в Боснії і Герцеговині.

2003–2003—в.о. директора Департаменту нових викликів і загроз МЗС України.

2003–2004—директор Департаменту нових викликів і загроз МЗС України, Посол з особливих доручень з питань Іраку.

2004–2005—радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Іраку.

2005–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Сербії і Чорногорії.

2007–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Чорногорія за сумісництвом.

2006–2009—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Сербія.

2009–2010—директор Департаменту НАТО МЗС України.

2010–2011—директор Департаменту євроатлантичного співробітництва та нових викликів МЗС України.

Литовська Республіка

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Борис Клімчук (2004–2007); Ігор Прокопчук (2008–2011)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з травня 2011 року

Валерій Жовтенко

Народився 19 листопада 1951 року в Кіровограді.
Закінчив Київський політехнічний інститут за спеціальністю промислова електроніка, інженер (1979); Українську академію зовнішньої торгівлі за спеціальністю міжнародна економіка (2006).

Володіє англійською мовою.

Розлучений, має двох синів.

Нагороди: Почесна грамота Кабінету Міністрів України, (жовтень 2001), Грамота апарату Ради національної безпеки і оборони України (грудень 2010).

1969–1970—оператор звукозапису Черкаського обласного комітету радіомовлення та телебачення, м. Черкаси.

1970–1972 — служба в армії.

1973–1975 — слюсар черкаського заводу «Фотоприлад».

1974–1983—інженер, старший інженер, керівник групи центрального конструкторського бюро «Сокіл», м. Черкаси.

1983–1985—інструктор Соснівського райкому Компартії України, Черкаська область.

1985–1986—інструктор черкаського міського Компартії України, м. Черкаси.

1986–1990—інструктор, відповідальний організатор Черкаського обкому Компартії України.

1990–1991—заступник завідувача відділу в конкому Черкаської обласної Ради народних депутатів.

1992–1998—начальник черкаського обласного управління зовнішніх економічних зв'язків МЗЕЗіТ України.

1998–2004—керівник торговельно-економічної Місії у складі Посольства України в Латвійській Республіці.

2003–2004—Тимчасовий Повірений у справах України в Латвійській Республіці.

2004–2004—Посол з особливих доручень Центру оперативного реагування Кабінету Міністрів закордонних справ України.

2004–2005—Посол з особливих доручень Управління економічного співробітництва МЗС України.

2005–2006—радник відділу торговельної політики та міжнародних економічних організацій Департаменту економічного співробітництва МЗС України.

2006–2010—заступник директора Четвертого територіального департаменту – начальник відділу країн Південно-Східної Європи МЗС України.

2010–2011—заступник директора Четвертого територіального департаменту МЗС України.

2011–2011—в.о. директора Четвертого територіального департаменту МЗС України.

Ліванська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Валерій Рилач (2002–2006); Борис Захарчук (2006–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2009 року

Володимир Коваль

Народився 21 лютого 1946 року в с. Стадниця Тетіївського району Київської області. У 1969 році закінчив Львівський політехнічний інститут; аспірантуру (1975) Ленінградського електротехнічного інституту ім. В.І. Ульянова (Леніна), Ленінград (Санкт-Петербург), Росія. Доктор технічних наук, професор.

Одружений, має доньку.

1969–1996—асистент, доцент, професор, завідувач кафедри Національного університету «Львівська політехніка», Львів.

1993–1994—візитор-професор Carnegie-Mellon University, Pittsburgh, USA.

1979–1980—візитор-науковець Carnegie-Mellon University, Pittsburgh, USA.

1996–2000—радник з питань науки і технологій, Посольство України у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії.

2000–2002 — начальник управління МЗС.

2002–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Сирійській Арабській Республіці.

2006–2007 — Посол з особливих доручень МЗС.

2007–2009—директор Департаменту інформаційної політики МЗС.

Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамагірія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Олексій Рибак (1999–2006); Геннадій Латій (2006–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2010 року

Микола Нагорний

Народився 15 лютого 1969 року в с. Іванівка Ставищенського району Київської області. Закінчив Військовий червонопрапорний інститут (1991), перекладач-референт арабської мови та івриту; Національну академію державного управління при Президентові України (2010), магістр управління суспільним розвитком.

1986–1991—курсант Військового червонопрапорного інституту, м. Москва.

1991–1993—військовослужбовець Десятого управління Генерального штабу Міністерства оборони СРСР, м. Москва.

1993—третій секретар відділу країн Близького і Середнього Сходу та Африки Управління двосторонніх відносин МЗС України.

1993–1995—третій секретар відділу країн Близького і Середнього Сходу Першого територіального управління МЗС України.

1995–1996—другий секретар відділу країн БССУ управління Азії, Тихоокеанського регіону, Близького і Середнього Сходу та Африки МЗС України.

1996–2000—другий секретар Посольства України в Саудівській Аравії.

2000–2001—перший секретар відділу країн АТР П'ятого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2001–2004—перший секретар Посольства України в Сирійській Арабській Республіці. 2004–2005—радник Посольства України в Сирійській Арабській Республіці. 2005–2006—радник відділу країн Близького Сходу Третього територіального департаменту МЗС України.

2006–2007—радник, виконуючий обов'язки заступника директора ЗТД—начальника відділу країн Близького Сходу. 2007–2009—заступник директора ЗТД—начальник відділу країн Близького Сходу.

2009–2010—заступник директора Третього територіального департаменту МЗС України.

Республіка Македонія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Олексій Шовкопляс (2004–2005);
Віталій Москаленко (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2009 року

Юрій Гончарук

Народився 12 лютого 1953 року в м. Києві. У 1979 році закінчив факультет міжнародних відносин міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Одружений, має двох синів та дочку.

Володіє німецькою мовою.

На дипломатичній службі з березня 1992 року.

1992–1995—перший секретар, радник МЗС України.

1995–1999—радник, радник-посланник в Посольстві

України в Республіці Австрія.

1999–2005—завідувач відділу, заступник начальника,

начальник Управління політичного аналізу та планування МЗС України.

2005–2006—начальник департаменту зовнішньополітичних аспектів національної безпеки в апараті РНБОУ.

2006–2008—радник Секретаріату Президента України, Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

2008–2009—головний консультант відділу співробітництва з міжнародними організаціями департаменту багатостороннього співробітництва Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

2009 — заступник керівника департаменту МЗС України.

Малайзія

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Олександр Шевченко (2004–2009), Ігор Лоссовський (2009–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Ігор Гуменний

Народився 6 грудня 1956 року в м. Ковелі Волинської області.

Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1979); за спеціальністю — економіст-міжнародник, референт-перекладач з англійської мови.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має двох дочок.

Нагороди: Почесна грамота МЗС (серпень 2001), Почесна відзнака МЗС III ступеня (грудень 2006).

1979–1988 — економіст, заступник секретаря, секретар комітету комсомолу, заступник начальника відділу

ЦСУ УРСР, м. Київ.

1988–1990 — заступник начальника Управління Держкомстату УРСР, м. Київ.

1990–1992 — перший секретар відділу міжнародних економічних організацій МЗС України.

1992–1992 — перший секретар сектора міжнародних економічних і науково-технічних організацій відділу міжнародних організацій МЗС України.

1992–1995 — другий, перший секретар Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк, США.

1995–1998 — радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк, США.

1998–1998 — заступник начальника Управління резерву МЗС України.

1998–2001 — начальник Валютно-фінансового управління МЗС України.

2001–2002 — заступник директора Департаменту адміністративно-фінансових питань, документації та архіву, начальник Валютно-фінансового управління МЗС України.

2002–2002 — заступник директора Департаменту на посаді Посла з особливих доручень Управління Послів з особливих доручень та Головних радників.

2002–2004—радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Королівстві Таїланд.

2004–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Таїланд.

2004–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Лаоській Народно-Демократичній Республіці за сумісництвом.

2005–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Союзі М'янма за сумісництвом.

2008–2008—в.о. директора Третього територіального департаменту МЗС України.

2008–2010—директор Третього територіального департаменту МЗС України.

2010–2010—директор П'ятого територіального департаменту МЗС України.

Королівство Марокко

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Юрій Малько(2000–2004); Борис Гудима(2004–2007); Віталій Йохна(2007–2011)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з травня 2011 року

Ярослав Коваль

Народився 31 липня 1958 року в м. Ужгороді. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка за спеціальністю романо-германська філологія, перекладач-референт французької та англійської мов, викладач французької мови (1980); кандидат філологічних наук, доцент. Володіє французькою та англійською мовами.

Одружений, має дочку.

Нагороди: медаль «Заслуга в праці з внутрішніми військами МВС України» (грудень 2009).

1975–1980—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1980–1993—викладач, доцент

факультету романо-германської філології Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1993–1997—другий, перший секретар Постійного представництва України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

1997–1997—перший секретар, радник відділу країн Західної Європи та Америки МЗС України.

1997–1998—виконувач обов'язків завідувача, завідувач відділу країн Західної Європи та Америки МЗС України.

1998–1998—завідувач відділу країн Південно-Західної Європи Другого територіального управління МЗС України.

1998–2001 — радник Посольства України в Королівстві Бельгія.

2001–2003—начальник Другого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2003–2006—радник-посланник Посольства України у Французькій Республіці. 2006–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бельгія.

2007–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Великому Герцогстві Люксембург за сумісництвом.

2008–2008—в.о. директора Департаменту державного протоколу МЗС України. 2008–2010—директор Департаменту державного протоколу МЗС України. 2010—в.о. директора П'ятого територіального управління МЗС України.

2010–2011—директор П'ятого територіального управління МЗС України.

Мексиканські Сполучені Штати

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Олександр Тараненко (2004–2007)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2007 року

Олексій Бранашко

Народився 24 лютого 1952 року в м. Ленінабаді Таджицької РСР. У 1979 році закінчив факультет романо-германської філології Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, перекладач-референт іспанської та англійської мов, викладач іспанської мови.

Одружений.

Володіє іспанською, португальською та англійською мовами.

1979–1981 та 1989–1990—військовий спеціаліст у Народній Республіці Мозамбік.

1982–1989—завідувач відділення іноземних учнів фінансово-економічного технікуму у м. Черкаси.

1991–1994—відексперт адо директора у фірмі «Черкаси інтерконтинент», АТ «Рось».

1994–1995—другий секретар відділу країн Західної Європи Управління Європи та Америки МЗС України.

1995–1998—другий, перший секретар Посольства України в Королівстві Іспанія.

1998–2000—радник, завідувач відділу країн Південно-Західної Європи Другого територіального управління МЗС України.

2000–2004—радник, тимчасовий повірений у справах України в Португальській Республіці.

2004–2006—начальник відділу країн Латинської Америки та Карибського басейну Четвертого територіального управління, Другого територіального департаменту МЗС України.

2006–2007—заступник директора Другого територіального департаменту МЗС України.

Республіка Молдова

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Петро Чалий (2000–2006)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з березня 2007 року

Сергій Пирожков

Народився 20 червня 1948 року у Києві. У 1969 році закінчив Київський інститут народного господарства ім. Д.С. Коротченка. Доктор економічних наук, професор, академік Національної академії наук України.

Володіє французькою мовою.

Нагороджений орденом «За заслуги» III (1998) і III ступенів (2008). Лауреат Державної премії в галузі науки і техніки (2002). Заслужений діяч науки і техніки України (2003). Указом Президента Республіки Молдова В. Вороніна від 19 червня 2008 року № 1719-IV за «особливий внесок у розвиток і поглиблення молдавсько-українських відносин, дружби та співробітництва» був нагороджений

орденом «Ordinul de Onoare». Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2009).

1970–1973—аспірант, Київський інститут народного господарства ім. Д.С. Коротченка.

1974–1976—молодший науковий співробітник, Інститут економіки Академії наук УРСР.

1976–1990—вчений секретар Відділення економіки Академії наук УРСР, заступник начальника науково-організаційного відділу, Президія Академії наук Української РСР.

1990–1991—завідувач відділу, Інститут економіки Академії наук України.

1991–1997—директор-організатор, директор Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України.

1997–2001—директор Національного інституту українсько-російських відносин.

2001–2007—заступник Секретаря Ради національної безпеки та оборони України, директор Національного інституту проблем міжнародної безпеки.

Федеративна Республіка Нігерія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Володимир Бутяга (2001–2005); Олег Скоропад (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2009 року

Валерій Васильєв

Народився 28 березня 1950 року в м. Чернігові. У 1977 році закінчив факультет міжнародних відносин міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, спеціаліст економіст-міжнародник, референт-перекладач англійської мови.

Одружений, має сина.

Володіє англійською мовою.

1977–1993—працював на різних посадах на підприємствах, в науково-дослідних інститутах, партійних органах, міністерствах і відомствах України.

1993–1996—головний спеціаліст; заступник завідувача відділу міждержавних відносин з країнами СНД і Балтії, завідувач сектора міждержавних відносин з країнами Центральної Азії і Закавказзя Кабінету Міністрів України.

1996–1999—радник, радник-посланник Посольства України в Республіці Казахстан.

1999–2002—радник, заступник начальника П'ятого територіального управління МЗС України, начальник відділу Центральної та Південної Азії.

2002–2006—радник-посланник Посольства України в Туркменістані, Тимчасовий Повірений у справах України в Туркменістані.

2007–2009—начальник відділу Центральної та Південної Азії Третього територіального департаменту МЗС України.

Королівство Нідерланди

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Дмитро Марков (2002–2008); Василь Корзаченко (2008–2011)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з березня 2011 року

Олександр Горін

Народився 11 листопада 1956 року у м. Донецьку. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1978), за фахом — спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач з англійської мови (диплом з відзнакою); аспірантуру КДУ ім. Т.Г. Шевченка (1981); кандидат історичних наук, доцент.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку та сина.

Нагороди: медаль «Вірність та честь» І ступеня (грудень 2008), Почесна відзнака Апарату РНБОУ ІІІ ступеня

(грудень 2010).

1981–1991 — асистент, старший викладач, заступник декана з роботи зіноземними студентами, доцент кафедри історії міжнародних відносин зовнішньої політики СРСР КДУ ім. Т.Г. Шевченка.

1991–1993 — докторант Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1993–1997 — перший секретар, радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

1997–1999 — заступник керівника — завідувач відділу країн Європи, Північної Америки та Японії Управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

1999–1999 — заступник керівника Головного управління питань зовнішньополітичної діяльності Адміністрації Президента України.

1999–2002 — радник-посланник Посольства України в Канаді.

2002–2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Сінгапур.

2003–2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Брунеї, Дарусаламі за сумісництвом.

2006–2007—Посол з особливих доручень Першого територіального департаменту МЗС України.

2007–2007—Посол з особливих доручень Третього ТД МЗС України.

2007–2008—Посол з особливих доручень з питань протидії расизму, ксенофобії та дискримінації Третього територіального департаменту МЗС України.

2008–2008—Посол з особливих доручень з питань протидії расизму, ксенофобії та дискримінації Політичного департаменту МЗС України.

2008–2011 — Національний координатор ГУАМ від України.

2009–2011—Національний координатор співробітництва України з НАТО у сфері нерозповсюдження та експортного контролю ускладі Міжвідомчої комісії з питань підготовки України до вступу в НАТО.

2008–2011 — заступник міністра закордонних справ України.

Федеративна Республіка Німеччина

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Анатолій Пономаренко (1997–2004); Сергій Фаренік (2004–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2008 року

Наталія Зарудна

Народилася 15 лютого 1950 року в м. Чернівцях. У 1973 році закінчила Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка, за фахом — філолог, викладач англійської та іспанської мов. Володіє англійською, іспанською та французькою мовами.

Одружена, має двох синів.

Нагороди: орден Княгині Ольги III ступеня, Почесна грамота Верховної Ради України, Почесна відзнака МЗС України, Почесна відзнака Держголови служби України.

1973–1984 — перекладач, гід-перекладач Всесоюзного акціонерного агентства «Інтурист».

1984–1992 — гід-перекладач першої категорії, Київське відділення Державного комітету з іноземного туризму при РМ СРСР.

1992–1993 — другий секретар, перший секретар, виконуюча обов'язки начальника відділу інформації МЗС України.

1993–1996 — завідувач відділу Управління інформації, виконуюча обов'язки начальника Управління інформації МЗС України.

1996–1999 — радник, виконуюча обов'язки радника-посланника Посольства України в США, заступник постійного посла України при Організації американських держав.

1999–2000 — начальник Четвертого територіального управління МЗС України. 2000–2001 — прес-секретар прем'єр-міністра України В.Ющенка, керівник Прес-служби Кабінету Міністрів України.

2001–2002 — начальник Управління культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

2001–2004 — заступник голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, заступник Представника України у Виконавчій Раді ЮНЕСКО.

2002–2003 — заступник Державного секретаря МЗС України.

2003–2004 — Посол з особливих доручень.

2004–2008 — Надзвичайний та Повноважний Посол України в Королівстві Данія.

Королівство Норвегія

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Ігор Сагач (2004–2008)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2008 року

Олександр Цветков

Народився 31 жовтня 1950 року ум. Києві. У 1973 р. закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (у 1971–1972 рр. проходив стажування у Московському державному інституті міжнародних відносин).

Спеціаліст з міжнародних відносин, доктор історичних наук.

Має вчене звання старшого наукового співробітника, публікації в галузі соціальної політики та діяльності сучасних транснаціональних корпорацій, генезису соціальних програм та історії США новітнього періоду.

Працював в Інституті історії та Інституті соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук України.

Одружений, має двох синів.

На дипломатичній роботі в МЗС України з березня 1992 року.

У 1993–1994 рр. – глава Місії ОБСЄ в Грузії з регулювання конфлікту в Південній Осетії.

За кордоном працював радником Посольства України у Південно-Африканській Республіці, Генеральним консулом України в Единбурзі (Велика Британія).

Перед призначенням Послом України у Королівство Норвегія – директором Політичного департаменту МЗС України.

Об'єднані Арабські Емірати

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з листопада 2010 року

Юрій Полурез

Народився 23 вересня 1964 року у м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1986); за спеціальністю — економіст-міжнародник, референт-перекладач з англійської мови.

Одружений, має дочку.

Володіє англійською мовою.

Нагороди: Почесна відзнака МЗС України III ступеня (грудень 2008), орден «За заслуги» III ступеня (грудень 2009).

1986–1990 — стажист-викладач, аспірант кафедри політекономії Київського інституту народного господар-

ства.

1991–1992 — третій секретар відділу консульсько-правових питань Консульського управління МЗС України.

1992–1993 — другий секретар відділу НБСЄ регіонального співробітництва Консульського управління МЗС України.

1993–1997 — другий, перший секретар Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, Австрія.

1997–1998 — в.о. завідувача відділу багатостороннього роззброєння та заборони хімічної і біологічної зброї Управління контролю над озброєнням та роззброєння МЗС України.

1998–1998 — завідувач відділу багатостороннього роззброєння хімічної і біологічної зброї Управління контролю над озброєнням та роззброєння МЗС України.

1998–1999 — в.о. заступника начальника Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва — завідувач відділу багатостороннього роззброєння МЗС України.

1999–2001 — заступник начальника Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва — завідувач, начальник відділу багатостороннього роззброєння МЗС України.

2001–2003—радник Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні.

2003–2005—заступник Постійного представника України при МОУ у Відні.

2006–2007—заступник директора Департаменту контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України.

2007–2008—перший заступник керівника Служби Державного Протоколу та Церемоніалу Секретаріату Президента України.

2008–2010—керівник Головної Служби Державного Протоколу та Церемоніалу Секретаріату Президента України.

2010–2010—Посол з особливих доручень Департаменту Державного Протоколу МЗС України.

Ісламська Республіка Пакистан

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Володимир Пономаренко (2002–2004); Ігор Поліха (2004–2007);
Ігор Пасько (2007–2011)

Тимчасовий Повірений у справах України
з серпня 2011 року

Олег Шевченко

Народився 6 березня 1961 року в смт Лугини Коростенського району Житомирської області. Закінчив Українську сільськогосподарську академію (1983), Дипломатичну академію України при Міністерстві закордонних справ України (2002), магістр із зовнішньої політики.

Одружений.

Володіє англійською мовою

1978–1983—студент ветеринарного факультету Української сільськогосподарської академії.

1983–1986—ветеринарний лікар Семіпільківської птахофабрики.

1986–1987—ветеринарний лікар павільйону «Тваринництво» ВДНГ УРСР.

1987–1990—аспірант кафедри фізіології людини біологічного факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

1990–1991—молодший науковий співробітник НДІ фізіології при КДУ імені Тараса Шевченка.

1991–1992 — комерційний директор МП «Вінтер».

1992–1993—заступник директора Екологічної сільськогосподарської фірми «Агро еколог».

1993–1995—генеральний директор Екологічного Аграрного Фонду України.

1995–1997—третій, другий секретар відділу США і Канади Управління Європи та Америки МЗС України.

1997–2000—другий секретар за посадою першого секретаря Посольства України в США.

2000–2001—перший секретар відділу США і Канади Четвертого територіального управління МЗС України.

2001–2002—слухач Дипломатичної академії України при МЗС України.

2002–2003—радник, в.о.начальника відділу, начальник відділу США і Канади Четвертого територіального управління МЗС України.

2003–2008 — консул ГКУ в Чикаго.

2008–2009 — начальник відділу США і Канади II ТД.

2009–2010—начальник відділу координації співробітництва України з НАТО Департаменту НАТО МЗС України.

2010–2011—начальник відділу координації євроатлантичного співробітництва Департаменту євроатлантичного співробітництва танових викликів МЗС України.

2011 — радник ПУ в Ісламській Республіці Пакистан.

Південно-Африканська Республіка

Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Ігор Турянський (2000–2004); Михайло Скуратовський (2004–2008)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2008 року

Валерій Гребенюк

Народився 12 липня 1967 року в м. Кременна Луганської області. У 1993 році закінчив Національну юридичну академію ім. Ярослава Мудрого в м. Харкові, продовжив навчання в аспірантурі на кафедрі міжнародного права. Інститут Європейського права, Флоренція, Італія (1994). Кандидат юридичних наук з міжнародного права (1997).

Одружений. Має доньку.

1994–1996—дипломатична служба в Договірнo-правовому управлінні МЗС України.

1996–1998—головний консультант Управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

1998–2001—Генеральний консул, завідувач консульським відділом Посольства України в США.

2001–2002—заступник керівника Управління по роботі з представництвами України та міжнародної інформації Адміністрації Президента України.

2002–2003—заступник директора Департаменту консульської служби—начальник Управління консульсько-правового забезпечення МЗС України.

2003–2005 — Генеральний консул України в Сан-Франциско.

2005–2006—керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

2006–2008—перший заступник керівника Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

Республіка Польща

Надзвичайні та Повноважні Посли України:

**Геннадій Удовенко (1992–1994); Теодозій Старак (Тимчасовий Повірений) (1994–1995); Петро Сардачук (1995–1998); Дмитро Павличко (1999–2002);
Олександр Никоненко (2002–2003); Ігор Харченко (2003–2006);
Олександр Моцик (2006–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2010 року

Маркіян Мальський

Народився 16 березня 1954 року в с. Геленків Козівського району Тернопільської області.

Закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка (1977), викладач географії. Доктор економічних наук (1995), професор (1997).

1971–1972—вчитель англійської мови, середня школа села Мала Плавуча Козівського району Тернопільської області.

1972–1977—студент географічного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка.

1977–1980—заступник секретаря комітету комсомолу

Львівського державного університету ім. І. Франка.

1980–1983—аспірант кафедри економічної та соціальної географії Львівського державного університету ім. І. Франка.

1983–1986—старший викладач історії географії підготовчого факультету для іноземних громадян Львівського державного університету ім. І. Франка.

1986–1992—доцент кафедри економічної та соціальної географії Львівського державного університету ім. І. Франка.

1992–2010—зав. кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету ім. І. Франка.

1992–2010—декан факультету міжнародних відносин Львівського національного університету ім. І. Франка.

Португальська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Анатолій Зленко (за сумісництвом) (1997–2000);
Костянтин Тимошенко (2001–2005);
Ростислав Троненко (2005–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Олександр Никоненко

Народився 24 жовтня 1953 року в м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1976), перекладач-референт, викладач іспанської та англійської мов.

1971–1976—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1974–1975—студент Гаванського університету, Куба.

1976–1978 — служба в Радянській армії.

1978–1979—перекладач іспанської мови, в/ч 44708, м. Москва.

1979–1985—референт, старший референт, заступник завідувача відділу Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, м. Київ.

1985–1988—завідувач фільмотеки представництва Спілки радянських товариств дружби в Народній Республіці Мозамбик.

1988–1992—заступник завідувача, завідувач відділу країн Азії, Африки та Латинської Америки Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, м. Київ.

1992–1993—завідувач відділу країн Латинської Америки Управління двосторонніх відносин МЗС.

1993–1994—радник, тимчасовий повірений у справах України в Аргентинській Республіці.

1994–1995—заступник начальника, начальник Управління країн Азії, Тихоокеанського регіону, Близького і Середнього Сходу та Африки МЗС.

1995–1996—радник-посланник, тимчасовий повірений у справах України у Федеративній Республіці Бразилія.

1996–2000—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїниуФедеративній РеспубліціБразилія,НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивРеспубліці Болівія, Республіці Венесуела та Республіці Еквадор за сумісництвом.

2000–2001—в.о.начальника,начальникЧетвертого територіального управління МЗС України.

2001–2002—директор Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2002–2003—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивРеспубліці Польща.

2003–2004 — Посол з особливих доручень МЗС України.

2004–2008—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивАргентинській Республіці.

2004–2008—НадзвичайнийіПовноважнийПосолУкраїнивРеспубліціЧилі, Республіці Парагвай, Східній Республіці Уругвай за сумісництвом.

2008–2010—директор Департаменту контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України.

2008–2010—Представник України у Спільній комісії по виконанню та інспекціях (СКВІ).

Російська Федерація

Надзвичайні та Повноважні Посли України: Володимир Крижанівський (1992–1994); Володимир Федоров (1995–1999); Микола Білоблочський (1999–2005); Олег Дьомін (2006–2008); Костянтин Грищенко (2008–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2010 року

Володимир Єльченко

Народився 27 червня 1959 року в м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1981), юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови.

1976–1981—студент факультету міжнародних відносин міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1981–1984—третій секретар протокольного відділу Міністерства закордонних справ УРСР.

1984–1986—третій секретар, другий секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

1986–1992—другий секретар Постійного представництва УРСР при ООН, Нью-Йорк. 02.1992–04.1992—перший секретар сектора міжнародної безпеки відділу проблем обмеження озброєнь та роззброєння МЗС України. 1992–1993—в.о. заступник начальника відділу, заступник начальника відділу міжнародних організацій—завідуючий сектором політичних питань ООН і Ради Безпеки МЗС України. 02.1993–08.1993—спостерігач цивільних питань миротворчих сил ООН у колишній Югославії.

1993–1995—завідувач відділу політичних питань ООН та її спеціалізованих установ, заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України.

1995–1997—начальник Управління міжнародних організацій МЗС України, член Колегії МЗС України.

1997–1999 — Постійний представник України при ООН, США.

1999–2000 — Представник України в Раді Безпеки ООН, США.

2000–2001 — заступник міністра закордонних справ України.

2001–2003 — заступник державного секретаря МЗС України.

03.2003–07.2003 — державний секретар МЗС України.

2003–2004—перший заступник міністра закордонних справ України.

2004–2005—перший заступник міністра закордонних справ України—керівник апарату.

2005–2007—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Австрія та Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні.

2007–2010—Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні.

Румунія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Антон Бутейко (2000–2004); Теофіл Бауер (2004–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2008 року

Маркіян Кулик

Народився 27 липня 1970 року в м. Львові. У 1992 р. закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин МЗС РФ (МДІМО) за фахом «юрист-міжнародник».

Кандидат юридичних наук у галузі міжнародного права (2008).

Володіє англійською, російською, польською мовами. Одружений, має сина та двох дочок.

1991–1994—Договірно-правовий відділ МЗС України.

1994–1998 та 2001–2004—працював у Постійному представництві України при ООН, займався питаннями

міжнародного права, прав людини, соціальними проблемами в період головування України в Генеральній Асамблеї ООН.

1997–1998—юридичний радник в офісі Голови Генеральної Асамблеї. Під час членства України в Раді Безпеки ООН—заступник Постійного представника України при ООН.

Неодноразово обирався на керівні посади в робочих органах ООН, зокрема очолював Спеціальний комітет зі Статуту ООН та зміцнення ролі Організації, Комітет з програм та координації.

В різні роки був заступником директора Договірно-правового управління МЗС, начальником Управління ООН та інших міжнародних організацій.

До призначення Надзвичайним і Повноважним Послом України в Румунії працював заступником керівника Головної Служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

Королівство Саудівська Аравія

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Леонід Гур'янов (2002–2009)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2009 року

Петро Колос

Народився 11 липня 1948 року в м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка: у 1971 році факультет романо-германської філології, перекладач-референт, викладач англійської мови; у 1979 — юридичний факультет, юрист.

1966–1971 — студент факультету романо-германської філології Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1971–1972 — старший методист кафедри міжнародного права Київського державного університету.

1972–1975 — перекладач англійської мови; представник контракту № 77025, м. Багдад (Ірак).

1975–1981 — перекладач, викладач англійської мови Київського державного університету.

1981–1983 — заступник директора студентського містечка Київського державного університету з ідейно-виховної роботи.

1983–1984 — заступник декана по роботі зіноземними студентами та аспірантами, викладач десятимісячних курсів іноземних мов Київського державного університету.

1984–1988 — заступник головного редактора видавництва Київського державного університету.

1988–1989 — старший перекладач на будівництві металургійного комбінату, м. Аджакута (Нігерія).

1989–1994 — представник будівельно-монтажної організації на спорудженні Аджакутського металургійного комбінату, м. Лагос (Нігерія).

1994–1995 — представник Російської зовнішньоекономічної фірми «ЕЛЗА», старший експерт торговельного представництва Російської Федерації в Нігерії, м. Лагос.

1995–1995—представник об'єднання «За кордон будмонтаж» в Нігерії та Західній Африці, старший експерт торговельного представництва Російської Федерації в Нігерії, м. Лагос.

1996–1997—перший секретар, радник, в.о.зав.відділу країн Близької і Середнього Сходу Управління країн АТР, БСС та Африки МЗС України.

02.1997–07.1997—завідувач відділу країн Близької і Середнього Сходу Управління країн АТР, БСС та Африки МЗС України.

07.1997–08.1997—в.о.заступник начальника Управління країн АТР, БСС та Африки МЗС України.

1997–1998—заступник начальника—завідувач відділу Близької і Середнього Сходу Управління країн АТР, БСС та Африки МЗС України.

08.1998–10.1998—заступник начальника П'ятого територіального управління МЗС України.

1998–2000—радник-посланник Посольства України в Державі Ізраїль.

02.2000–09.2000—радник-посланник Посольства України у Федеративній Республіці Нігерія.

2000–2001—виконуючий обов'язки заступник начальника Першого територіального управління—заступник начальника, заступник начальника Шостого територіального управління—начальник відділу країн Близького та Середнього Сходу МЗС України.

2002–2005—перший секретар Посольства України в Ісламській Республіці Іран.

2005–2007—начальник відділу країн Азіатського-Тихоокеанського регіону Третього територіального департаменту МЗС України.

2007–2009—заступник директора Третього територіального департаменту МЗС України.

04.2010—ц.ч.—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Султанаті Оман за сумісництвом.

Республіка Сербія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Руслан Демченко (2003–2005); Анатолій Олійник (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2009 року

Віктор Недопас

Народився 23 липня 1962 року в м. Шпола Черкаської області. У 1985 році закінчив Київський політехнічний інститут. Військова післядипломна школа, Монтерей, Каліфорнія, США: курси з питань управління оборонними ресурсами (1998); Дипломатична академія України: магістратура міжнародних відносин (2002–2003); Королівський коледж з питань оборони, Національна академія оборони, Сполучене Королівство: післядипломні курси з питань міжнародних відносин (2005); Королівський коледж, Лондон; Лондонський Університет, Сполучене Королівство: магістратура міжнародних відносин (2005–

2006). Володіє англійською мовою. Одружений, має доньку.

1993–1999 — другий, перший секретар, радник, начальник відділу нерозповсюдження, військово-технічного співробітництва та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

1993 — член групи інспекторів за договорами CFE, START-1, INF.

1995–1996 — робота у складі Місії ОБСЄ у Грузії.

1999–2002 — перший секретар Посольства України в США.

2002–2003 — слухач Дипломатичної академії України при МЗС України.

2003–2004 — начальник відділу США і Канади, територіального Управління МЗС України.

2004–2005 — заступник директора Четвертого територіального Управління МЗС України.

2005–2006 — студент Королівського коледжу з питань оборони, Національна академія оборони, Сполучене Королівство; студент Королівського коледжу, Лондонський Університет, Сполучене Королівство.

2006–2008 — заступник директора Департаменту НАТО, Міністерство закордонних справ України.

2008–2009 — тимчасовий повірений у справах України в Республіці Ірак.

Сирійська Арабська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Володимир Коваль (2002–2008)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2008 року

Олег Семенець

Народився 14 червня 1946 року в Москві. У 1969 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. Перекладач-референт англійської мови. Доктор філологічних наук, професор (1986).

Відомий вчений, автор 13 книг та близько ста статей з етнолінгвістики, перекладознавства, країнознавства та міжнародних відносин.

Одружений, має сина.

1981–1992—декан факультету іноземної філології, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1992–1993—заступник голови Національного центру реалізації міжнародної технічної допомоги Україні при Кабінеті Міністрів України.

1993–1995—Тимчасовий Повірений у справах України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

1995–1998—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах та у Єменській Республіці (за сумісництвом).

1998–1999—начальник Першого територіального управління (РФ та СНД) МЗС України.

1999–2001—начальник Управління контролю над озброєннями та військово-технічного співробітництва МЗС України.

2001–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Республіці Індія, а також у Королівстві Непал, Народній Республіці Бангладеш, Демократичній Соціалістичній Республіці Шрі-Ланка (за сумісництвом).

2007—помічник заступника керівника Секретаріату Президента України.

2007–2008—директор Першого територіального Департаменту (РФ та СНД) МЗС України.

Республіка Сінгапур

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Павло Султанський

Народився 3 січня 1957 року у с. Костянтинівці Харківської області.

Закінчив Інститут країн Азії та Африки при Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова (1983); за спеціальністю — економіст-сходознавець.

Володіє англійською та китайською мовами. Одружений, має сина.

Нагороди: Почесна грамота МЗС України (грудень 2006).

1974–1975 — оператор ЕОМ Київського авіаційного виробничого об'єднання.

1975–1977 — служба у прикордонних військах.

1977–1977 — вантажник-водій електрокара Київського авіаційного виробничого об'єднання.

1977–1983 — слухач підготовчого відділення, студент, стажист Інституту країн Азії та Африки Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова.

1983–1984 — стажист кафедри міжнародних економічних зв'язків Інституту країн Азії та Африки при Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова.

1984–1987 — вчитель китайської мови Київської школи-інтернату № 1.

1988–1989 — старший експерт ВО «Укрімпекс», м. Київ.

1989–1990 — начальник відділу зовнішньої торгівлі Київського ВО ім. Артема.

1990–1992 — заступник директора ТОВ «Метас», м. Київ.

1992–1994 — другий, перший секретар відділу країн Азії Тихоокеанського басейну Управління двосторонніх відносин МЗС України.

1994–1995 — перший секретар Посольства України в Японії.

1995–1997 — перший секретар, радник, завідувач відділу аналізу регіональних проблем Управління політичного аналізу і планування МЗС України.

1997–1998 — в.о. заступника начальника, заступник начальника Управління європейської і трансатлантичної інтеграції — завідувач відділу Європейського Союзу МЗС України.

1998–2000—радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Китайській Народній Республіці.

2000–2003—заступник начальника, в.о. начальника, начальник Управління Європейського Союзу Департаменту європейської інтеграції МЗС України.

2003–2003—Посол Управління Послів з особливих доручень та Головних радників МЗС України.

2003–2008—Надзвичайний Повноважний Посол України в Соціалістичній Республіці В'єтнам та в Королівстві Камбоджа (за сумісництвом).

2008–2010—директор Департаменту економічного співробітництва МЗС України.

2010–2010—Посол з особливих доручень відділу міжнародного галузево-госпівробітництва Департаменту зовнішньоекономічного співробітництва МЗС України.

Словацька Республіка

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Роман Лубківський (1992–1993); Петро Сардачук (1993–1994);
Дмитро Павличко (1995–1998); Юрій Рилач (1998–2004);
Сергій Устич (2004–2005); Інна Огнівець (2006–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2010 року

Олег Гаваші

Народився 24 листопада 1958 року у м. Мукачевому Закарпатської області.

Закінчив Ужгородський державний університет (1982); спеціальністю — викладач математики; Київський університет права Національної академії наук України (2008), юрист.

Володіє угорською та англійською мовами.

Одружений, має сина.

Має почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

1976–1983 — лаборант, вихователь, вчитель математики середньої школи № 1, м. Мукачеве Закарпатської області.

1983–1985 — заступник директора загально-виховної середньої школи № 4, м. Мукачеве Закарпатської області.

1985–1986 — інспектор відділу народної освіти виконкому Мукачівської міської ради народних депутатів.

1986–1994 — директор середньої школи № 1 імені О.С. Пушкіна, м. Мукачеве Закарпатської області.

1994–05.1998 — директор Мукачівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 13.

1998–1999 — завідувач відділу освіти виконкому Мукачівської міської ради народних депутатів.

1999–2000 — начальник управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації, м. Ужгород Закарпатської області.

2000–2001 — заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації, м. Ужгород Закарпатської області.

2001–2001 — голова Виноградівської районної державної адміністрації, м. Виноградів Закарпатської області.

2002–2003 — перший заступник голови, виконуючий обов'язки міського голови, м. Мукачеве Закарпатської області.

2003–2005 — помічник-консультант народного депутата України, м. Мукачеве Закарпатської області.

2005–2005 — заступник голови Закарпатської державної обласної адміністрації, м. Ужгород Закарпатської області.

2005–2005 — перший заступник голови Закарпатської державної обласної адміністрації, м. Ужгород Закарпатської області.

2005–2010 — голова Закарпатської обласної державної адміністрації, м. Ужгород Закарпатської області.

Республіка Словенія

Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Іван Гнатишин (2004–2006); Вадим Примаченко (2007–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2011 року

Микола Кириченко

Народився 15 травня 1954 року в м. Києві. Закінчив факультет міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови (1978).

Вільно володіє англійською мовою.

Одружений, має доньку.

Нагороди: Почесна відзнака МЗС України І ступеня (грудень 2007), Почесна грамота МЗС України (липень 2009), медаль СЗР України «За заслуги» (грудень 2009), Грамота Державної прикордонної служби України (грудень 2010).

1971–1978 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1976–1977 — перекладач англійської мови в о. «Закордонбудмонтаж» Мінмонтажспецбуду СРСР, Республіка Сомалі.

1977–1978 — лаборант Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1978–1979 — референт Українського товариства дружби та культурного зв'язку з зарубіжними країнами, м. Київ.

1979–1979 — аташе відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

1979–1981 — третій секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

1981–1985 — другий секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

1985–1991 — перший секретар протокольного відділу МЗС УРСР.

1991–1991 — перший секретар консульського відділу МЗС УРСР.

1991–1992 — консул Генконсульства СРСР у м. Нью-Йорку.

1992–1994 — консул Генконсульства України у м. Нью-Йорку.

1994–1995 — завідувач відділу Управління міжнародних організацій МЗС України.

1995–1997 — перший заступник начальника Консульського управління МЗС України.

1997–2000 — Генеральний консул України у Торонто, Канада.

2000–2001—радник, завідувач консульського відділу Посольства України в Канаді.

2001–2002—в.о. начальника Четвертого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва.

2002–2003 — начальник Управління державного протоколу.

2003–2006 — Генеральний консул України в Стамбулі.

2004–2006—Представник України при Організації Чорноморського Економічного Співробітництва за сумісництвом.

2006–2009 — Генеральний консул України в Нью-Йорку (США).

2009–2011 — директор Департаменту персоналу МЗС України.

Сполучені Штати Америки

Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Костянтин Грищенко (2000–2003); Михайло Резнік (2003–2006);
Олег Шамшур (2006–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2010 року

Олександр Моцик

Народився 3 травня 1955 року в с. Городець Рівненської області. У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови.

1972–1973 — різнороб Домобудівельного комбінату № 3, м. Київ.

1973–1975 — служба в армії.

1975–1976 — монтажник Домобудівельного комбінату № 3, м. Київ.

1976–1981 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1981–1985 — третій секретар консульського відділу МЗС УРСР.

1985–1987 — третій, другий секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР. 1987–1990 — другий, перший секретар відділу кадрів МЗС УРСР.

1990–1992 — перший секретар договірно-правового відділу МЗС України.

1992–1995 — другий, перший секретар, радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

1995–1997 — начальник Договірно-правового управління МЗС України.

1997–2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці. 1999–2001 — Представник України при Організації Чорноморського Економічного Співробітництва.

2001–2003 — заступник державного секретаря МЗС України.

2003–2004 — заступник міністра закордонних справ України.

2004–2005 — перший заступник міністра закордонних справ України з питань європейської інтеграції. 2005–2006 — перший заступник державного секретаря Секретаріату Президента України.

01.2006–06.2010 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща.

Королівство Таїланд

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Ігор Гуменний (2004–2008)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з 2008 року

Маркіян Чучук

Народився 11 березня 1961 року в м. Івано-Франківську.

У 1983 році закінчив Чернівецький державний університет за спеціальністю «біологія».

Одружений.

1983–1990—старший лаборант, асистент кафедри біології Івано-Франківського медичного інституту.

1990–1994—депутат Верховної Ради України, голова підкомісії Комісії Верховної Ради України з прав людини.

В МЗС України працює з 1994 року на посадах: першого секретаря Посольства України в РФ, радника в відділу аналізу процесів світового розвитку Управління політичного аналізу і планування (УПАП) МЗС України, завідуючого відділом аналізу процесів світового розвитку УПАП, політичного радника Місії ООН по спостереженню в Грузії (UNOMIG), заступника директора—начальника в відділу аналізу міжнародних відносин України Політичного департаменту МЗС України, заступника директора Політичного департаменту МЗС України.

Туніська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з вересня 2007 року

Валерій Рилач

Народився 13 листопада 1950 року в с. Юрківка Уманського району Черкаської області.

У 1977 році закінчив філософський факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, у 1990 році — Дипломатичну академію МЗС СРСР. Кандидат філософських наук.

Володіє французькою мовою.

Одружений, один син.

Зачас дипломатичної роботи нагороджений Національним орденом Кедрів Вищого Ступеня (Ліван), Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною відзнакою МЗС України III ступеня, медаллю Генерального секретаря ООН «На службі миру».

1978–1981 — аспірант, викладач Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1981–1987 — на партійній роботі.

1987–1990 — слухач Дипломатичної академії МЗС СРСР.

1990–1992 — перший секретар Посольства СРСР (РФ) в Республіці Малі.

1992–1993 — доцент Українського інституту міжнародних відносин при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

1993–1998 — перший секретар, радник Посольства України у Французькій Республіці.

1998–2000 — заступник начальника Першого територіального управління — завідувач відділу Російської Федерації МЗС України.

2000–2001 — радник-посланник Посольства України в Російській Федерації.

2001–2002 — тимчасовий повірений у справах України в Ліванській Республіці, радник-посланник.

2002–2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ліванській Республіці.

2005–2007 — директор Третього територіального департаменту МЗС України.

Республіка Туреччина

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Ігор Долгов (2002–2008)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2008 року

Сергій Корсунський

Народився 10 серпня 1962 року в Києві. У 1984 році закінчив механіко-математичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка за фахом «механіка». У 1994 році закінчив курси підвищення кваліфікації у Київському інституті міжнародних відносин.

Доктор фізико-математичних наук, автор понад 120 наукових статей і публікацій, включаючи б монографій. Лауреат премії Європейської академії (1995), стипендіат ЮНЕСКО (1993), заслужений економіст України (2008).

Одружений, має двох доньок.

1984–1991—на дослідницькій та науково-організаційній роботі у Національній академії наук України.

1991–1994—начальник Управління державних науково-технічних програм Державного комітету України з питань науки і технологій.

1994–1995—перший секретар Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.

1995–1998—радник з питань економіки, науки і техніки Посольства України в Державі Ізраїль.

1998–2000—заступник начальника Управління економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України, Національний координатор України у Центральноєвропейській ініціативі.

2000–2006—радник, радник-посланник Посольства України у США, Тимчасовий Повірений у справах України у США.

2006–2008—директор Департаменту економічного співробітництва МЗС України.

Туркменістан

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Вадим Чупрун (1995–2004); Віктор Майко (2005–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з липня 2010 року

Валентин Шевальов

Народився в квітні 1950 року, Раменський район Московської області. Закінчив Київський інститут народного господарства (1975), економіст; Академію народного господарства при уряді Російської Федерації (1992), спеціаліст державної служби.

1969–1970 — кресляр-конструктор інституту «Укрводоканалпроект» (м. Київ).

10.1970–11.1970 — інженер комбінату комунальних підприємств (м. Київ).

1971–1973 — старший технік, інженер, ст. інженер проєктного інституту «Дніпробудматеріали» (м. Київ).

1973–1974 — старший інженер інституту «Укрліпродеревпром» (м. Київ). 1974–1980 — ст. інженер, начальник відділу СУ-2 тресту «Будмеханізація» Головкивбуду.

1980–1981 — начальник відділу тресту «Будмеханізація».

1981–1983 — заступник Генерального директора ВО «Укрпромдінамо».

04.1983–12.1983 — начальник відділу СУ-1 тресту «Будмеханізація».

1983–1992 — головний спеціаліст, начальник відділу Управління економіки Держбуду України. 1992–1993 — заступник начальника Головного управління економіки Мінінвестбуду України.

01.1993–09.1993 — начальник Управління економіки змін форм власності антімонопольних заходів в будівництві Мінбудархітектури України.

1993–1995 — заступник голови Київської міської державної адміністрації.

1995–2000 — заступник міністра, перший заступник міністра зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України.

2000–2003 — керівник торговельно-економічної місії у складі Посольства України в Словацькій Республіці.

2003–2005 — керівник торговельно-економічної місії у складі Посольства України в Республіці Болгарія.

2005–2007 — заступник генерального директора ЗАТ «Київбудінвест».

2007–2009 — заступник голови управління ЗАТ «Інтербудмонтаж» (м. Київ).

2009–2010 — начальник управління Міністерства регіонального розвитку і будівництва України.

Угорська Республіка

Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Орест Климпуш (1997–2003); Юрій Мушка (2003–2006); Дмитро Ткач (2006–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2010 року

Юрій Мушка

Народився 8 вересня 1964 року в м. Берегове Закарпатської області. Закінчив Інститут міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1991), спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови.

1981–1983 — електромонтер промкомбінату Берегівської райспоживспілки Закарпатської області.

1983–1985 — служба у збройних силах.

1986–1991 — студент Інституту міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1991–1992 — аташе, третій секретар Консульського управління МЗС України.

1992–1993 — другий секретар відділу консульсько-правових питань Консульського управління МЗС України.

1993–1997 — третій, другий секретар Посольства України в Угорській Республіці. 1997–1998 — радник, завідувач відділу країн Центральної та Східної Європи Управління Європи та Америки МЗС України.

1998–2000 — виконуючий обов'язки начальника Третього територіального управління МЗС України.

2000–2002 — радник, тимчасовий повірений у справах Посольства України в Угорській Республіці.

2002–2003 — радник-посланник Посольства України в Угорській Республіці

2003–2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорській Республіці.

2006–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Корея.

2008–2010 — Посол з особливих доручень Четвертого територіального департаменту МЗС України.

2010 — ц. ч. — Представник України в Дунайській Комісії.

Республіка Узбекистан

Надзвичайний Повноважний Посол України: Володимир Сметанін (1993–1999);
Анатолій Касьяненко (2000–2005); В'ячеслав Похвальський (2006–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з лютого 2011 року

Юрій Савченко

Народився 2 травня 1954 року у с. Потіївці Радомиського району Житомирської області.

Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1976); спеціаліст міжнародних відносин, перекладач-референт з французької мови.

Володіє французькою мовою.

Одружений.

Нагороди: Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2008).

1976–1978 — служба в лавах Радянської Армії.

1978–1982 — секретар комсомольської організації ТУ

№ 12, Подільський райком комсомолу, м. Київ.

1982–1983 — молодший науковий співробітник кафедри наукового комунізму Київського політехнічного інституту, м. Київ.

1983–1986 — навчання в аспірантурі Київського політехнічного інституту.

1986–1990 — референт, референт-виконуючий обов'язки керівника групи з пропаганди зовнішньої політики СРСР, керівник лекторської групи Правління товариства «Знання» Української РСР, м. Київ.

1990–1996 — президент Української інформаційно-просвітницької консультативної фірми «Укрінпроко», м. Київ.

1996–1998 — завідувач відділу країн Африки Управління країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Близького і Середнього Сходу та Африки МЗС України, м. Київ. 1998–1999 — завідувач відділу Центральної та Південної Азії П'ятого територіального управління МЗС України, м. Київ.

1999–2002 — перший секретар, радник Посольства України у Швейцарській Конфедерації.

2002–2003 — в.о. начальника Другого західноєвропейського відділу Другого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2003–2003—в.о.начальникаДругоготериторіальногоуправлінняДепартаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2003–2005—заступникначальникаУправлінняміжнародногоспівробітництва,міждержавнихвідносиназовнішньоекономічноїполітикиДепартаменту економічноїполітикиСекретаріатуКабінетуМіністрівУкраїни,завідувачсектора міждержавних відносин.

2005–2005—заступникначальникаУправлінняміжнародногоспівробітництва,міждержавнихвідносиназовнішньоекономічноїполітикиДепартаменту економічної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України.

2005–2008—заступникначальникаУправліннязовнішньоекономічноїполітикитаміжнародногоспівробітництваСекретаріатуКабінетуМіністрівУкраїни.

2008–2009—першийзаступникначальникаУправліннязовнішньоекономічноїполітикитаміжнародногоспівробітництваСекретаріатуКабінетуМіністрів України.

2009–2010—начальникУправліннязовнішньоекономічноїполітикитаміжнародногоспівробітництваСекретаріатуКабінетуМіністрів України.

2010–2011—директорБюрозовнішньоекономічноїполітикиСекретаріату Кабінету Міністрів України, м. Київ.

Республіка Фінляндія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Петро Сардачук (2001–2004); Олександр Майданник (2004–2007)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з грудня 2007 року

Андрій Дещиця

Народився 22 вересня 1965 року у Львівській області. У 1989 році закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка.

В 1993–1995 роках навчався в Альбертському університеті (Едмонтон, Канада) та отримав ступінь магістра гуманітарних наук. Кандидат політичних наук (1995).

Одружений, має доньку.

1996–1999 — прес-секретар, перший секретар Посольства України в Республіці Польща.

1999–2001 — старший координатор Програми ПАУСІ (Польсько-Українсько-Американська ініціатива про спів-

працю) в Україні.

2001–2004 — радник Посольства України у Фінляндській Республіці.

2004–2006 — радник-посланник Посольства України в Республіці Польща.

2006–2007 — речник Міністерства закордонних справ України.

Французька Республіка

Надзвичайніта Повноважні Посли України: **Юрій Кочубей (1992–1997);
Юрій Сергєєв (2003–2007); Костянтин Тимошенко (2007–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2010 року

Олександр Купчишин

Народився у червні 1952 року в с. Перегінськ Рожнятівського району Івано-Франківської області. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка (1974), юрист-міжнародник, перекладач-референт англійської мови; Дипломатичну академію МЗС СРСР (1990), дипломат; кандидат юридичних наук.

1969–1974—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1974–1982—аспірант, асистент кафедри міжнародного права та іноземного законодавства Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка.

1982–1988—співробітник (Р-3) Секретаріату Відділення ООН. 1988–1990—слухач Дипломатичної академії МЗС СРСР.

08.1990–09.1990 — другий секретар (по резерву) МЗС України.

1990–1992—перший секретар відділу міжнародних організацій МЗС України.

1992–1992—начальник договірно-правового відділу МЗС України.

1992–1993—начальник Договірно-правового управління МЗС України.

1993–1996—радник-посланник Посольства України у Французькій Республіці.

1996–1998—начальник Управління європейського регіонального співробітництва, Управління європейської і транссатлантичної інтеграції МЗС України.

1998–2001 — Постійний представник України у Раді Європи.

2001–2004—директор Правового департаменту МЗС України, Посол з особливих доручень.

2004–2005—Посол з особливих доручень Договірно-правового управління МЗС України.

07.2005–12.2005—Посол з особливих доручень Договірно-правового департаменту МЗС України.

2005–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Нідерланди.

2005–2008—Постійний представник України при Організації з оборони і мічної зброї.

2008–2010 — заступник міністра закордонних справ України.

02.2010–06.2010—Уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків.

2010 — ц. ч. — Постійний представник України у ЮНЕСКО.

Республіка Хорватія

**Надзвичайні і Повноважні Посли України:
Маркіян Лубківський (2007–2009); Борис Зайчук (2009–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з жовтня 2010 року

Олександр Левченко

Народився 3 листопада 1963 року у м. Києві. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1985) за спеціальністю «історія», викладач історії та суспільствознавства; Дипломатичну академію України (1999), магістр зовнішньої політики; Українську академію зовнішньої торгівлі (2003), магістр міжнародного менеджменту. Володіє англійською, хорватською, сербською мовами. Одружений, має дочку.

Нагороди: Почесна грамота МЗС України (серпень 2005), медаль «За працю і звитягу» (серпень 2007).

1985–1988 — вчитель історії та суспільствознавства СШ № 178, м. Київ.

1988–1991 — заступник директора середньої школи № 53, м. Київ.

1991–1992 — старший інспектор — заступник завідувача відділу народної освіти Ленінського райвиконкому. 1992–1993 — третій секретар відділу країн Центральної Європи Другого територіального управління МЗС України.

1993–1997 — віце-консул Генерального консульства України в СРЮ, другий, перший секретар Посольства України в Союзній Республіці Югославія.

1997–1999 — слухач Дипломатичної академії України при МЗС України.

1999–2001 — радник за посадою заступника начальника Управління інформації — завідувача інформаційно-аналітичного відділу МЗС України.

2001–2002 — в.о. заступника начальника Управління — начальника інформаційно-аналітичного відділу УПАП ДППБ МЗС України.

2002–2006 — радник Посольства України в Республіці Хорватія.

2006–2007 — заступник Постійного представника Президента України в АР Крим.

2007–2008 — заступник директора Четвертого територіального департаменту МЗС України.

2008–2010 — заступник директора Четвертого територіального департаменту МЗС України.

Чеська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Сергій Устич (1999–2004); Іван Кулеба (2004–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з червня 2009 року

Іван Грицак

Народився 14 листопада 1949 року в с. Червоне Ужгородського району Закарпатської області.

У 1976 році закінчив Ужгородський державний університет за спеціальністю «історія суспільствознавство». Володіє чеською, словацькою, польською мовами. Одружений, має двох дочок.

1968–1970 — служба в армії.

1976–1990 — працював на різних посадах в комсомольських, партійних та радянських установах.

1990–1998 — голова Іршавської районної Ради народних депутатів і виконкому, заступник голови Закарпатської обласної ради народних депутатів, Закарпатської обласної державної адміністрації.

1998–2001 — радник Посольства України в Чеській Республіці.

2001–2003 — головний радник Управління головних радників МЗС України, головний радник, керівник групи координації взаємодії МЗС України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та регіонами України, Посол з особливих доручень Управління послів з особливих доручень МЗС України.

2003–2007 — Генеральний консул України в м. Любліні (Республіка Польща).

2007–2009 — радник, заступник керівника Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

Чорногорія

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з грудня 2008 року

Оксана Слюсаренко

Народилася в Одесі 23 квітня 1962 року. У 1984 році закінчила факультет організації механізованої обробки економічної інформації Одеського політехнічного інституту за спеціальністю «інженер-економіст».

Доктор економічних наук (1998), професор (2003).

1984–1989 — інженер науково-дослідницької частини, асистент кафедри, аспірант Одеського політехнічного інституту.

1989–1993 — завідувач рекламно-інформаційним відділом, директор туристичної фірми, радник з економіки президента Одеського міжнародного інноваційного центру (АТ «Інноцентр»).

1993–1996 — докторант Одеського державного університету.

1995–1998 — президент Одеського міжнародного інноваційного центру (АТ «Інноцентр»).

1998–1999 — провідний науковий співробітник Ради з вивчення продуктивних сил України Національної академії наук.

1999–2002 — перший заступник голови правління, голова правління ЗАТ «Кредитно-гарантійна установа».

2002–2003 — начальник департаменту фінансових установ та ринків Міністерства фінансів України.

2003–2005 — радник першого віце-прем'єр-міністра України.

2005–2007 — проректор з наукової роботи, ректор Української академії бізнесу та підприємництва.

2007–2008 — заступник міністра економіки.

2008 — заступник глави Секретаріату Президента, представник Президента у Верховній Раді України.

Швейцарська Конфедерація

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Євген Бершеда (2000–2003)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з травня 2008 року

Ігор Дір

Народився 11 серпня 1971 року в м. Тбілісі, Грузія. У 1995 році закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин, факультет міжнародного права, юрист-міжнародник, магістр права. Володіє англійською, арабською та словацькою мовами.

Одружений, має сина.

Нагороди: орден «За заслуги» III ступеня, Почесна грамота Кабінету Міністрів України.

1995–1998—аташе, третій, другий, перший секретар відділу міжнародно-правових питань багатостороннього співробітництва Договірної-правового управління Міністерства закордонних справ України.

1998–2002—перший секретар (завідувач консульським відділом) Посольства України в Великій Британії, заступник Постійного представника України в Міжнародній морській організації.

2002–2004—начальник консульського управління Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України.

2004–2007—начальник управління європейської інтеграції, директор Департаменту Європейського Союзу Міністерства закордонних справ України.

2007–2008—керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

2009—ц. ч.—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Князівстві Ліхтенштейн за сумісництвом.

Королівство Швеція

Надзвичайний і Повноважний Посол України: Олександр Сліпченко (1999–2002)

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з серпня 2008 року

Євген Перебийніс

Народився 9 листопада 1968 року в м. Тернопіль.
У 1992 році закінчив Київський державний університет
ім. Т.Г. Шевченка.

Володіє англійською, чеською та словацькою мовами.
Одружений, має дочку.

1985–1987 — студент Київського університету
ім. Т.Г. Шевченка.

1987–1989 — служба в армії.

1989–1992 — студент Київського університету
ім. Т.Г. Шевченка.

1992–1994 — аташе, третій, другий секретар Управ-

ління інформації МЗС України.

1994–1998 — другий, перший секретар Посольства України в Чеській Рес-
публіці.

1998–2000 — старший консультант, головний консультант, заступник завіду-
вача відділу Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації
Президента України.

2000–2001 — радник Посольства України в Грецькій Республіці.

2001–2004 — радник Посольства України в Чеській Республіці.

2004–2006 — заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої
політики Адміністрації Президента України, заступник керівника Головної служ-
би зовнішньої політики — керівник департаменту двостороннього та регіонально-
го співробітництва Секретаріату Президента України.

2006–2008 — Генеральний консул України в Пряшеві (Словацька Респуб-
ліка).

Японія

**Надзвичайні та Повноважні Посли України:
Михайло Дашкевич (1995–1999); Юрій Костенко (2001–2006);
Володимир Макуха (2006–2006)**

Надзвичайний і Повноважний Посол України
з квітня 2007 року

Микола Кулінич

Народився 19 липня 1953 року в м. Києві. У 1976 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, факультет міжнародних відносин та міжнародного права за спеціальністю «міжнародні відносини».

1976–1979 — аспірант кафедри історії міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Кандидат історичних наук з історії міжнародних відносин (1982). 1994 р. — науковий дослідник університету штату Меріленд (США) та Університету Джона Хопкінса, Вашингтон (США).

Володіє англійською мовою.

Одружений, має двох синів.

1979–1988 — асистент, старший викладач.

1988–1991 — доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1991–1994 — перший заступник директора Інституту міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

1994–1997 — радник Посольства України в Японії.

1997–1998 — радник-посланник Посольства України в Японії.

1998–2001 — заступник начальника П'ятого територіального управління (Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Близький Схід, Африка) МЗС України.

2001–2003 — радник-посланник Посольства України в Республіці Корея.

2003–2007 — ректор Дипломатичної академії України при МЗС України.

Надзвичайні та повноважні посли іноземних держав в Україні

Біографічні довідки подаються станом на 1 вересня 2011 року. Дані про можливі зміни у складі керівників дипломатичних місій разом з біографічними довідками в наступних випусках

При підготовці щорічника використано матеріали
УДП МЗС України

Австрійська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Георг Гергардт Вайсс (1992–1997); Клаус Фаб'ян (1997–2001);
Міхаель Місс (2001–2006); Йозеф-Маркус Вукетіч (2006–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2010 року

Вольф Дітріч Хайм

Народився 23 липня 1967 року в Кірчдорф.
Закінчив Маріанопольський коледж, Монреаль (1986); Чилійський університет (1991); Віденський університет економіки та бізнесу (1994); Спільноту шкіл європейського менеджменту (ESADE) (Барселона) (1994); Національну академію адміністрації (Страсбург/Париж) (1996).

Одружений, має двох дітей.

1997–2001—директор Культурного форуму Австрійського Посольства в Токіо.

2001–2003—заступник Голови Місії Австрійського Посольства, Гельсінкі.

2004–2006—заступник Голови Секретаріату Президента Австрійської Республіки.

2006 — працював у Раді Європейського Союзу.

2006–2010—заступник Генерального інспектора Міністерства закордонних справ Австрійської Республіки.

Азербайджанська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Назім Гусейн-огли Ібрагімов (1977–2001);
Талят Мусеїб оглу Алієв (2001–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2010 року

Ейнулла Ядулла оглу Мадатлі

Народився в 1954 році в м. Нахічевань, Азербайджан. Закінчив історичний факультет Нахічеванського державного університету (1975); аспірантуру Інституту філософії і права Академії наук Азербайджану (1981).

Кандидат філософських наук, доцент.

Володіє турецькою, російською, перською, англійською мовами та мовою урду.

Одружений, має трьох дітей.

1975–1977 — викладач, середня школа.

1977–1996 — співробітник, завідувач відділу, про-
ректор, партійний комітет Шахбузького району, Науковий
центр Нахічевані, Нахічеванський державний університет, партійний комітет
Нахчиванської області.

1991–1995 — депутат Алі Меджлісу Нахічеванської Автономної Республіки.

1996 — Генеральний консул Азербайджанської Республіки в місті Тебрізі
Ісламської Республіки Іран.

1996–2001 — радник Посольства Азербайджанської Республіки в Ісламській
Республіці Іран.

2001–2002 — радник Міністерства закордонних справ Азербайджанської
Республіки.

2002–2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджанської
Республіки в Ісламській Республіці Пакистан.

2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджанської Республіки в
Ісламській Республіці Афганістан.

Алжирська Народна Демократична Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Бельрамуль Камерзерман (1992–1997); Шеріф Шихі (1997–2005); Мокадем
Бафдаль (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з січня 2009 року

Мохаммед Башир Маззуз

Народився 20 березня 1951 року. Закінчив Університет Ніцци (Франція), магістр з економіки.

Одружений, має трьох дітей.

1980–1982 — заступник директора з торгівлі, Міністерство торгівлі.

1982–1989 — директор Credit Agricole, Міністерство фінансів.

1989–1993 — заступник директора з персоналу, Міністерство закордонних справ.

1993–1997 — Повноважний міністр економічних питань, Посольство Алжиру в Парижі.

1997–2001 — заступник директора з персоналу, Міністерство закордонних справ.

2001–2005 — Консул Алжиру у Ніцці та Монако.

2005–2008 — заступник директора з економічних питань, Міністерство закордонних справ.

2008–2009 — директор з економічних питань, Міністерство закордонних справ.

Аргентинська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Луїс Бакеріса (1993–1999); Мігель Анхель Кунео (2000–2007)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2007 року

Ліла Ролдан Васкес де Муан

Народилася в Сан-Мігель-де-Тукуман, Аргентина. Магістр права з питань європейської інтеграції (Університет Комплутенсе, Мадрид, Іспанія), післядипломна освіта з адміністративного права (Національний університет провінції Тукуман), з міжнародного публічного права (Національний університет м. Буенос-Айрес). Професор міжнародного публічного права Національного університету м. Буенос-Айрес. Володіє англійською, французькою, португальською, німецькою, російською та італійською мовами. Одружена.

В апараті МЗС Аргентини займала посади:

— Генерального директора Головного управління боротьби з міжнародною наркоторгівлею Міністерства закордонних справ, Зовнішньої торгівлі та Культури Аргентинської Республіки;

— керівника Спеціального представництва з міжнародних переговорів у сфері навколишнього середовища;

— начальника Управління політичних питань МЕРКОСУР Підсекретаріату латиноамериканської політики;

— керівника Секретаріату з консульських питань;

— головного координатора Управління Південної Америки Підсекретаріату латиноамериканської політики;

— керівника відділу сусідніх країн та прикордонної політики;

— співробітника Головного управління зовнішньої політики, Спеціального офісу з питань роззброєння, Головного управління міжнародних організацій.

1983–1988 — співробітник політичної секції Посольства Аргентини в Мексиці.

1990–1992 — працівник Секретаріату Асоціації працівників дипломатичної служби.

1992–1994 — керівник політичної секції Посольства Аргентини в Іспанії.

1994–1997 — заступник Генерального консула, керівник торговельно-економічної секції Генконсульства Аргентини в Ріо-де-Жанейро, Бразилія.

2001–2003 — віце-президент Професійної Асоціації працівників дипломатичної служби. Член Аргентинсько-уругвайської комісії з використанням Руругвай, Міжурядового комітету українського басейну Ріо-де-Ла-Плата; координатор робіт Аргентинської міжміністерської комісії з прикордонних питань.

Ісламська Республіка Афганістан

Тимчасово Повірені:

Мухамад Амман (1995–2000); Сасд Махмуд Фарані (2000–2005)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2005 року

Мохаммад Асеф Делавар

Народився у 1948 році, за національністю — пуштун. Закінчив ліцей Махмуд-ракі (провінція Капіса), військово-піхотне училище та курси підвищення кваліфікації офіцерів.

Військове звання — генерал армії. Має державні нагороди.

1968–1980 — командир взводу, роти, батальйону, полку, 14-ї піхотної дивізії в м. Газна.

1980–1981 — заступник командира 14-ї піхотної дивізії.

1981–1982 — командир 14-ї піхотної дивізії.

1982–1985 — командир 12-ї піхотної дивізії 3-го Корпусу.

1985–1987 — командир 3-го і Центрального Корпусів.

1987–1992 — начальник Генерального штабу Збройних Сил Афганістану.

1992–2001 — старший офіцер в запасі.

2001–2003 — начальник Генерального штабу Збройних Сил Афганістану.

2003–2005 — старший офіцер в запасі.

Королівство Бельгія

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
ІнгеборгКрістоферсен(1992–1995); ВільфредНартнос(1995–1998); П'єрЖан
МаріАнтуанВазен(1998–2000); П'єрДебюісон(2000–2003); П'єрКоло(2003–
2006), Марк Вінк (2006–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з червня 2011

Яна Зікмундова

Народилася 2 грудня 1955 року в м. Рудніце.
Має диплом з історії мистецтва та археології
Університету Льєжу.

Одружена, має дві доньки.

1984–1986—центральний апарат МЗС Бельгії.

1986–1989—Посольство Бельгії в Лімі, Перу.

1989–1994—перший секретар, очолює роботу з
питань миру та збереження миру на Близькому Сході
в Постійному Представництві Бельгії при ООН у Нью-
Йорці.

1994–1997—Посольство Бельгії в Берні, Швейцарія.

1997–1998—керівник Департаменту Міністерства закордонних справ Бельгії
з питань спеціалізованих інституцій системи ООН.

1998–2000—Управління з Європейських Справ Міністерства Закордонних
Справ Бельгії.

2000—2004—радник Постійного представництва Бельгії при ООН у Женеві.

2004–2008—радник-посланник Посольства Бельгії в Лондоні у справах
Європи та Африки.

2008–2010—директор з питань торговельної політики ЄС та ВТО Управління
Європейських Справ Міністерства закордонних справ Бельгії, заступник
Представника Бельгії в Комітеті з торговельної політики ЄС.

2010–2011—очолює Комітет з торговельної політики ЄС нарівні з заступників
під час головування Бельгії в Раді.

Республіка Білорусь

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні: Віталій Курашик (1993–2001)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з липня 2001 року

Валентин Володимирович Величко

Народився 1944 року. Закінчив Ленінградський технологічний інститут холодильної промисловості та Академію суспільних наук при ЦК КПРС.

1962–1968 — машиніст холодильних установок Брестського молочного та Гомельського м'ясокомбінатів.

1968–1979 — другий, перший секретар Новобілицького та другий секретар Гомельського райкомів комсомолу; другий, перший секретар Гомельського обкому комсомолу.

1979–1982 — аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

1982–1983 — секретар Гомельської обласної Ради профспілок.

1983–1985 — голова Советського райвиконкому м. Гомеля.

1985–1989 — перший секретар Советського райкому КПБ м. Гомеля.

1989 — заступник голови Гомельського облвиконкому.

1990–1993 — голова об'єднання профспілок Гомельської області.

1993–1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Латвійській Республіці.

1997–1998 — міністр у справах Співдружності Незалежних Держав Республіки Білорусь.

1999–2001 — перший заступник міністра закордонних справ Республіки Білорусь.

Республіка Болгарія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Петар Крістєв Марков (1992–1998); Александр Димитров (1998–2002);
Ангел Ганєв (2002–2007)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з липня 2007 року

Дімітар Владіміров

Народився 26 березня 1949 року в м. Софія, Болгарія. В 1979 році закінчив Технічний університет, Софія. Володіє англійською, російською, українською мовами.

Одружений, має сина.

1996–1997—спеціалізація «бізнес-адміністрація та менеджмент», Німеччина.

1998–1999—спеціалізувався в науковій торгово-економічній інформації в країнах СНД.

1973–1990—займав різні адміністративні посади в управлінні м. Софія. Був обраний головою общини.

1990–1993—віце-президент Поліметімпорт експорту—державної зовнішньоторговельної компанії у галузі кольорової металургії.

1993–1999—виконавчий директор ТОВ «Динексим»—приватної компанії, що обслуговує комерційні банки в Республіці Болгарія.

1999–2003—генеральний представник «Булгартабак» в Україні.

2003–2006—Повноважний міністр Посольства Республіки Болгарія в Україні, заступник Глави Місії.

2006–2007—Тимчасово Повірений у справах Посольства Республіки Болгарія в Україні.

Федеративна Республіка Бразилія

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:

Асдубал Пінто де Уліссеа (1995–1998);

Маріо Августо Сантос (1998–2001);

Елдер Мартінс де Мораес (2001–2003);

Ренато Луїз Родрігес Маркес (2003–2009)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2009 року

Антоніо Фернандо Круз-де-Мелло

Народився 9 жовтня 1949 року в місті Ріо-де-Жанейро в Бразилії.

Громадянин Бразилії.

Одружений.

Початок місії — 17 серпня 2009 року.

Святий Престол (Ватикан)

**Апостольські Нунції в Україні:
Антоніо Франко (1992–1999); Нікола Етерович (1999–2004);
Іван Юркович (2004–2011)**

Тимчасовий Повірений у справах Апостольської Нунціатури
в Україні з 2011 року

Преподобний отець Вечеслав Тумір

Другий секретар Нунціатури—Преподобний отець Вечеслав Тумір.

Народився у 1977 році, рукоположений у священники 2002-го року. Після завершення студій з теології в Джаково, закінчив Папський Університет Святого Хреста та Папську Церковну Академію в Римі. Має докторський ступінь з канонічного права.

У 2007 році вступив на дипломатичну службу Святого Престолу та працював у Зімбабве.

У 2009 році Преподобний отець Тумір був призначений Секретарем Апостольської Нунціатури в Україні.

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Саймон Ніколас Пітер Хіманс (1992–1995); Рой Стівен Рів (1995–1999);
Роберт Роланд Гедлі Сміт (1999–2002); Роберт Едвард Брінклі (2002–2006)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з червня 2008 року

Роберт Лі Тернер

Народився 13 березня 1958 року.
Одружений, має сина та дочку.
1979–1983—державна служба у Міністерстві транспорту, Агенції з управління майном уряду, Міністерстві з питань навколишнього середовища та в Казначействі її Величності.

1984–1987—перше дипломатичне призначення до Посольства Великої Британії у Відні.

1987–1991—працював у Лондоні, де займався політичними питаннями, зокрема питаннями бюджету та фінансів Європейського Союзу.

1992–1995—перший секретар з економічних питань у Посольстві Великої Британії в Москві.

1995–1998—заступник голови, голова Департаменту Гонконгу Міністерства закордонних справ Великої Британії.

1998–2002—радник з економічних питань ЄС у Бонні, пізніше в Берліні.

2002–2006—журналіст Financial Times, Boston Globe та інших газет.

2006–2008—директор Департаменту із заморських територій Міністерства закордонних справ Великої Британії в Лондоні.

Соціалістична Республіка В'єтнам

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Чіонг Тунг (1993–1997); Доан Дик (1997–2002);
Бу Зоинг Хуан (2002–2006); Нгуен Ван Тхань (2007–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з травня 2010 року

Хо Дак Мінь Нгует

Народилася 26 червня 1959 року в провінції Нге Ан.
Закінчила Липецький педагогічний університет
(СРСР), спеціальність «російська мова і література».

Володіє англійською та російською мовами.
Одружена, має сина.

1981–1984 — старший референт Департаменту Ра-
дянського Союзу Міністерства закордонних справ.

1984–1988 — аташе Посольства В'єтнаму в Радян-
ському Союзі.

1992–1995 — третій секретар Посольства В'єтнаму в
Росії.

1995–1997 — слухач Дипломатичної академії в Російській Федерації.

1997–1998 — старший референт Департаменту Європи, Міністерство за-
кордонних справ.

1998–1999 — помічник генерального директора Департаменту Європи,
Міністерство закордонних справ.

2000–2002 — заступник генерального директора Департаменту Європи,
Міністерство закордонних справ.

2002–2006 — радник Посольства В'єтнаму в Росії.

2006–2009 — заступник генерального директора Департаменту Європи
Міністерства закордонних справ.

07.2009–12.2009 — генеральний директор, Міністерство закордонних справ.

06.2010 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної
Республіки В'єтнам в Республіці Молдова.

Республіка Вірменія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Грач Сілванян (1996–2003); Армен Авакович Хачатрян (2003–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з травня 2010 року

Андранік Єнокович Манукян

Народився 5 січня 1954 року в с. Агавнадзор Разданського району Республіки Вірменія.

Закінчив Єреванський Інститут народного господарства (1978); Ленінградський фінансово-економічний інститут ім. М.О. Вознесенського (1982); аспірантуру Ленінградського фінансово-економічного інституту ім. М.О. Вознесенського (1984). Кандидат економічних наук.

Одружений, має двох дітей.

1970–1973 — Разданський цементний завод.

1973–1975 — служба у прикордонних військах СРСР.

1985–1986 — старший науковий співробітник Єреванського інституту народного господарства.

1985–1990 — інструктор, завідувач відділу Єреванського міського комітету Компартії Вірменії.

1990 — генеральний директор торгово-промислової фірми «Армавтовазтехобслуговування».

1990–1995 — депутат Верховної Ради Вірменської РСР.

1999 — депутат Національних Зборів Республіки Вірменія. Член постійної комісії з фінансово-кредитних, бюджетних та економічних питань.

2000 — міністр-керівник апарату уряду Республіки Вірменія.

2000–2001 — міністр державних доходів Республіки Вірменія.

2001–2008 — міністр транспорту та зв'язку Республіки Вірменія.

2008–2010 — радник Президента Республіки Вірменія.

Грецька Республіка

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Васілеос Патсікакіс (1993–1998); Дімітріс Контумас (1998–2002);
Панайотіс Гумас (2002–2005); Харалампос Дімітріу (2005–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з листопада 2009 року

Георгіос Георгунтзос

Народився в 1949 році у м. Каламата. Закінчив юридичний факультет Афінського університету.

Володіє англійською, французькою, німецькою та італійською мовами.

Одружений, має двох дітей.

Має нагород: хрест «За заслуги» першого ступеня, Федеративна Республіка Німеччина; кавалер ордена «За заслуги», Австрія; кавалер ордена Фенікса, Греція; Великий Хрест династії Алавітів, Марокко.

1978–1979 — аташе Посольства в Міністерстві закордонних справ, дипломатичний офіс заступника міністра закордонних справ.

1980 — третій секретар Посольства.

1980 — Міністерство закордонних справ, Управління двосторонніх економічних відносин.

1981 — Посольство Греції в Бонні.

1983 — другий секретар Посольства.

1985 — перший секретар Посольства.

1986 — Генеральний консул Греції в Бенгазі.

1990 — Міністерство закордонних справ, Управління Кіпру.

1991 — Міністерство закордонних справ, Управління міжнародних організацій. 1992–1993 — дипломатичний радник Міністра Національної Оборони.

1994 — Посольство Греції в Алжирі.

1994 — Посольство Греції у Відні.

1998 — Міністерство закордонних справ, Управління юстиції в внутрішніх справах і Шенгена.

2000 — Міністерство закордонних справ, керівник Управління Олімпійських ігор і міжнародних спортивних відносин.

2005 — Посол Греції в Королівстві Марокко.

Грузія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Валерій Чечелашвілі (1994–1999); Малхаз Чачава (1999–2000);
Григол Катамадзе (2000–2007); Мераб Антадзе (2007–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з лютого 2009 року

Григол Катамадзе

Народився 12 серпня 1961 року в м. Кутаїсі, Грузія.
У 1985 році закінчив факультет міжнародного права і міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

У 1991 році захистив кандидатську дисертацію у Київському державному університеті та здобув науковий ступінь кандидата юридичних наук. Має низку наукових праць.

Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2006 р.), відзнакою Президента України «Орден князя Ярослава Мудрого» (2007 р.).

Одружений, має дітей та онуків.

1985–1993—працював на різних посадах в Міністерстві внутрішніх справ Грузії.

1993–1994—заступник директора Департаменту зовнішньоекономічних зв'язків Міністерства закордонних справ Грузії.

1995–1998—Надзвичайний і Повноважний Посланник в Посольстві Грузії в Україні.

1998–2000—заступник Міністра оборони Грузії з питань військової політики і міжнародного військового співробітництва.

2000–2007—Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні.

2007–2008—заступник Міністра закордонних справ Грузії.

2008–2009—директор міжнародного розвитку АТ «Банк Грузії», член наглядової ради «БГ-Банку», радник голови правління «БГ-Банку» з питань приватного банківського обслуговування.

Королівство Данія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Крістіан Фабер Род (1992–1997); Йорн Крогбек (1997–2001);
Мартін Кофод (2001–2002); Крістіан Фабер-Род (2002–2005)
з резиденцією у Копенгагені; Уффе Андерссон Балслєв (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з листопада 2009 року

Мікаель Борг-Хансен

Народився у Брюсселі, Бельгія, у 1951 році.
Одружений, має двох доньок.

1982—закінчив Університет міста Копенгагена за фахом «історія та російська мова» та вступив в державну дипломатичну службу.

1984—секретар Делегації на конференції, присвяченій заходам зміцнення безпеки довіри та роззброєнню в Європі, що проводилась у Стокгольмі.

1985—перший секретар, Посольство Данії у Москві.

1989—Міністерство закордонних справ Данії, Копенгаген.

1990 — Міністерство оборони Данії, Копенгаген.

1992 — радник з політичних питань, Посольство Данії у Вашингтоні.

1996—заступник директора Департаменту питань політики в сфері безпеки, Міністерство закордонних справ Данії, Копенгаген.

1996—представник Данії у Спеціальній групі високого рівня питань контролю над звичайними озброєннями (HLTF) при НАТО.

2001—старший радник з питань зовнішньої політики, Офіс прем'єр-міністра Данії.

2005—міністр-радник, заступник Голови Місії, Посольство Королівства Данія у Лондоні.

2009—Посол Королівства Данія в Україні, Грузії та Республіці Вірменія.

Естонська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Тіт Мацулевич (1996–1999); Тіт Набер (1999–2002);
Пауль Леттенс (2002–2006)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2006 року

Ян Хейн

Народився в березні 1961 року. В 1984 році закінчив Ленінградський державний університет (ЛДУ), філософський факультет, аспірантуру при ЛДУ. Здобував освіту: 1990–1991 — Інститут європейської історії, Майнц, Німеччина; 1992 — Інститут міжнародних відносин, Женева, Швейцарія; 1994 — Інститут Гувера, Стенфордський університет, Каліфорнія, США; 1997 — поглиблені курси національної оборони, Данія.

Володіє англійською, російською, фінською, німецькою та чеською мовами.

1990–1992 — Талліннський технічний університет, різні викладацькі посади.

1992–1994 — директор Бюро Центрально- та Східноєвропейських країн, Міністерство закордонних справ Естонії.

1994–1997 — радник з політичних та оборонних питань Посольства Естонії в Москві.

1997–2000 — радник Департаменту політичного планування Міністерства закордонних справ Естонії.

2000–2003 — Тимчасовий Повірений, Посольство Естонії в Празі.

2003–2004 — радник 3-го відділу 2-го політичного департаменту Міністерства закордонних справ Естонії.

2004–2007 — директор 5-го відділу (Східна Європа та Середня Азія), 3-го політичного департаменту Міністерства закордонних справ Естонії.

Арабська Республіка Єгипет

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Гусейн Камаль-Ел дін Шалаш (1993–1997); Омар Ель-Фарук Хассан Мохамед (1997–2001); Мона Алі Хашаба (2001–2005); Фсер Мустафа Зада (2005–2008)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з жовтня 2008 року

Ясір Мохамед Атеф Абдель Кадер

Народився 20 липня 1962 року.
Має ступінь бакалавра з політичних наук, у 1985 році закінчив Американський університет у Каїрі.

Володіє англійською, французькою мовами.
Одружений, має двох синів.

2004–2006—голова Спільного ринку Східної та Південної Африки (Common Market for Eastern and Southern Africa COMESA) Відділу країн Африки Міністерства закордонних справ.

2006–2007—директор Департаменту міжнародних економічних зв'язків Міністерства закордонних справ.

2006–2008—заступник виконавчого директора Спільного фонду товарів (Common Fund for Commodities CFC), виконавчий директор Фонду другого виборчого округу, що охоплює 7 країн-членів.

2007–2008—заступник помічника Міністра закордонних справ з питань міжнародних економічних відносин.

Держава Ізраїль

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
ЦвіМаген(1993–1998);ТимчасовоПовіренийЗєєвБен-Аріє(1998–1999);Анна
Азарі(1999–2003);НаоміБен-Амі(2003–2007);ЗінаКалай-Клайтман(2007–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з 2011 року

Реувен Дін Ель

Володіє англійською, російською, івритом.
Одружений.

Закінчив Тель-Авівський університет, факультет історії (1986), Хайфський університет, факультет міжнародних відносин (1991). Має першу академічну ступінь з політології та міжнародних відносин. Закінчив Військову академію ЦАХАЛа (Армія оборони Ізраїлю).

1991–2000—займав різні посади у Кабінеті міністрів Ізраїлю.

2001–2003—займав посаду генерального директора Міжнародного інституту соціально-політичних та академічних досліджень (ISS).

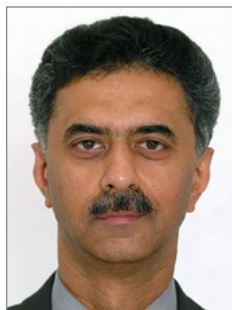
2004–2011—заступник генерального директора ізраїльських портів. Очолював ізраїльсько-українську робочу групу.

Республіка Індія

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
Судхір Тукарам Деваре (1992–1995); Раджендра Кумар Раї (1995–1997);
Вільдя Бушан Соні (1997–2002); Шаххолоен Кіпген (2002–2005);
Деабрата Саха (2005–2010); Джйоті Сваруп Панде (2010–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з 2011 року

Раджів Кумар Чандер

Народився 23 серпня 1960 року. Має диплом бакалавра з гуманітарних та історичних наук (з відзнакою), бакалавр права.

Володіє англійською та російською мовами. Одружений, має доньку.

1984–1987 — третій секретар Індійського зовнішньополітичного відомства у Москві.

1987–1992 — заступник секретаря Індійського зовнішньополітичного відомства у Бангладеші.

1992–1997 — перший секретар, радник, голова адміністрації Індійського зовнішньополітичного відомства у Бонні.

1997–1999 — директор (ООН), Нью-Делі.

2000–2002 — Генеральний консул, Санкт-Петербург.

2002–2006 — державний секретар, Катманду.

2006 — державний секретар, Нью-Делі.

2006–2009 — міністр/заступник постійного представника, Женева (Постійне представництво Індії).

Республіка Індонезія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Роні Хендраван Курніаді (1994–1997);
Где Арса Каджар (1997–2001);
Ремі Рамаулі Сіахаан (2001–2005);
Альбертус Емануель Александр (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з квітня 2009 року

Нінінг Сунінгсіх Рохадіат

Народилася 23 липня 1949 року. Закінчила соціально-політологічний факультет Паджаяранського університету в Бандунзі, магістр міжнародних відносин (1977); Національний освітній коледж США (1988).

Одружена. Має двох доньок і сина.

1982—очолювала відділ політичних справ Посольства Індонезії у Лондоні.

Брала активну участь у роботі Комітету Асоціації країн Південно-Східних азіатських націй ASEAN, дипломатичних форумах у Лондоні.

1986—працювала в Національному секретаріаті Асоціації країн Південно-Східних азіатських націй ASEAN у Джакарті.

1986–2002—міністр Ради інформації та соціальної культури посольства Індонезії в Сінгапурі.

Проводила форуми, зустрічі, конференції, зокрема, щорічну зустріч міністрів та екс-міністрів Асоціації країн Південно-Східних азіатських націй ASEAN у Сінгапурі.

2002—помічник міністра питань жіночих прав Департаменту іноземних справ у Джакарті. Брала активну участь у вирішенні питань з прав жінки і захисту дітей.

Республіка Ірак

Повірений у справах Гішам Абдель Разак Ібрагім (листопад 2001 – серпень 2002); Посол доктор Музгір Аль-Дурі (серпень 2002 — червень 2003); через військові події в Іраку Посольство Республіки Ірак в Україні тимчасово припинило роботу у 2003 й відновило у 2006 році; Тимчасовий Повірений у справах Алаа Ад-Дін Хусейн Алі (грудень 2006 — травень 2007); Тимчасовий Повірений у справах доктор Хусейн Аббас Хусейн (травень 2007 — червень 2007); Тимчасовий Повірений у справах Халід Джасім Мохаммад Аль-Шамарі (2007–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2010 року

Шорш Халід Саїд

Народився 1965 року в Ербіль, Республіка Ірак. Вивчав російську мову в Гірничому університеті (Санкт-Петербург) (1987).

Закінчив Гірничий університет, отримавступіньмагістра з геодезії (Санкт-Петербург) (1993).

Одружений, має сина та доньку.

1993–1996—заступниккерівникаофісузв'язківізгромадськістю Союзу Партії Курдистану.

1997–2007—ПредставникУрядурегіонуІракського Курдистану в Москві.

1999–2004—головнийредакторгазети «Новий Курдистан», яка виходить російською мовою в Москві.

2009—отримавдипломатичнийрангПослаприМіністерствізакордонних справ Іраку.

Ісламська Республіка Іран

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Бехзад Мазахері (1992–1998); Ахмад Садег-Бонаб (1999–2003);
Бахман Тахеріян Мобаракє (2003–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з травня 2010 року

Акбар Гасемі-Аліабаді

Народився 6 серпня 1961 року.

Закінчив Тегеранський університет зі спеціальності «історія та цивілізація», Університет Азад зі спеціальності «міжнародні відносини». Автор низки публікацій.

Одружений, має трьох дітей.

Володіє арабською, англійською та мовою урду.

1980–1981—експерт з політичних питань Першого управління Західної Азії Міністерства закордонних справ.

1981–1990—старший експерт з питань арабських країн Близького Сходу.

1991–1996—заступник начальника Управління арабських країн Близького Сходу та Північної Африки.

1996–2000—керівник Бюро захисту інтересів Ісламської Республіки Іран у Єгипті.

2000–2001—старший експерт з питань арабських країн Близького Сходу та Північної Африки.

2001–2006 — начальник Управління засобів масової інформації.

2006–2009—заступник директора Департаменту з питань інформації та преси та начальник Управління засобів масової інформації.

2009–2010—радник Міністра та начальник Управління засобів масової інформації Міністерства закордонних справ Ісламської Республіки Іран.

Королівство Іспанія

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Едуардо Хунко Бонет (1992–1997); Фернандо Хосе Бейосо Фернандес (1997–2001); Луїс Гомес де Аранда Війсн (2001–2005); Луїс Хав'єр Хіль Каталіна (2005–2009)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2009 року

Хосе Родрігес Мояно

Народився 22 лютого 1951 року у Кордобі (Іспанія). У 1978 році отримав вищу юридичну освіту і розпочав дипломатичну кар'єру.

Займав посади Посольствах Іспанії у країнах Латинської Америки, а саме: був заступником Глави Місії в Асунсьйоні, Бразилії і Каракасі, а також Генеральним консулом у Байїя Бланка (Аргентина).

У Міністерстві закордонних справ біймав посади заступника начальника Управління Північної Америки, заступника начальника Управління Східної Європи.

1978–1981 — секретар Посольства Іспанії у Москві.

2002–2006 — заступник Глави Місії Посольства Іспанії у Москві.

В останній час займав посаду заступника начальника управління Східної Європи та інших європейських країн-нечленів Євросоюзу.

Італійська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Вітторіо Клаудіо Сурдо (1992–1996); Джан Лука Бертінетто (1996–2000);
Іоланда Брунетті Гетц (2000–2004); Фабіо Фаббрі (2004–2008)**

Надзвичайний і Повноважений Посол в Україні
з січня 2008 року

П'єтро Джованні Доннічі

Народився 1954 року в м. Мессіна, Італія.
Закінчив факультет міжнародних відносин Університеті м. Падуя.

Одружений, має трьох дітей.

Кар'єрний дипломат, працював за кордоном у Посольстві Італії в Сінгапурі, в Італійській дипломатичній місії під час переговорів з питань звичайних збройних сил у Європі, в Постійному представництві Італії при Європейському Союзі в Брюсселі, був Генеральним консулом у Гонконзі.

В Римі працював у Міністерстві закордонних справ при Генеральній дирекції з політичних справ, Кабінеті Міністра та Генеральному секретаріаті на посаді керівника підрозділу аналітики та планування.

Опублікував дослідження з питань міжнародних політичних відносин, європейської інтеграції та міжнародної економіки.

Республіка Казахстан

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Олексій Клочков (1994–1997); Наджамеден Іскалієв (1997–1999);
Равіль Чердабаєв (1999–2004)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з лютого 2004 року

Жумабаєв Амангельди Жумабаєвич

Народився 1951 року. Закінчив Казахський державний університет, Алматинський інститут народного господарства та Академію народного господарства.

Володіє англійською і російською мовами. Одружений, має чотирьох дітей.

1974–1977—референт з іноземного туризму, інструктор Алматинського обкому комсомолу.

1977–1979—старший економіст Міністерства харчової промисловості КазРСР.

1979–1982—аспірант Всесоюзного науково-дослідного інституту економіки сільського господарства.

1982–1983—завідувач сектору, завідувач відділу сільського господарства Казахського філіалу Мінплодоовочгоспу СРСР.

1983–1988—лектор, інструктор, помічник першого секретаря Алматинського обкому КП Казахстану.

1988–1989—начальник відділу Державного комітету РМ Казахстану.

1989–1991—головний спеціаліст економічного відділу управління справами РМ Казахстану. 1991 (серпень–грудень)—помічник державного радника, помічник заступника прем'єр-міністра Казахстану.

1992–1993—консультант відділу зовнішніх зв'язків апарату Президента та Комітету Міністрів Казахстану.

1993–1994—заступник міністра зовнішніх економічних зв'язків Казахстану.

1994–1996—начальник управління з торгово-економічних зв'язків з іноземними державами Міністерства промисловості і торгівлі Казахстану.

1996 (квітень–листопад)—заступник міністра промисловості і торгівлі Казахстану. 1996–1999—Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Малайзії.

1999–2004—Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстану Туркменістані.

Канада

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Франсуа Антуан Матіс (1992–1996); Кристофер Уестдал (1996–1998);
Дерек Фрезер (1998–2001); Ендрю Норвал Робінсон (2001–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2008 року

Г. Даніель Карон

Народився 23 червня 1958 року.
У 1980 році закінчив університет Лаваль (ступінь бакалавра з економіки).

Одружений, має двох дітей.

У 1978 році пан Карон представляв Канаду в Уагадугу на міжнародній молодіжній конференції, організованій Франкофонною агенцією з питань культурної та технічної співпраці.

У 1990-х роках пан Карон працював торговельним представником у відділі Японії, а в 1980-х — радником та торговельним представником у Генеральному консульстві Канади в Бостоні.

Обіймав посаду заступника директора відділу країн Північної Європи, а також посаду регіонального директора Міністерства рибальства та океанів.

Працював директором відділу Японії у Міністерстві зовнішніх справ та міжнародної торгівлі Канади в Оттаві та радником у представництві Канади при Європейському Союзі в Брюсселі.

З 2005 року був заступником Голови Місії та міністром-радником у Посольстві Канади в Мексиці.

Киргизька Республіка

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
Улукбек Чіналієв (1993–1998); Жумагул Сааданбеков (1998–2001);
Есенгул Омуралієв (2001–2006); Єркін Мамкулов (2006–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з квітня 2011 року

Борубек Чийбилович Аширов

Народився 13 лютого 1956 року в селі Буденовка Таласького району Таласької області Киргизької ССР.

Закінчив Вищу комсомольську школу при ЦК ВЛКСМ за спеціальністю викладач історії та суспільствознавства (1980), аспірантуру Академії суспільних наук при ЦК КПРС (1988). Володіє казахською, англійською, іспанською мовами.

Нагороди: Почесна грамота Киргизької Республіки (1997), грамота СНД (2001).

1973—електромонтер-технік з сигналізації Свердловського відділу охороним. Фрунзе. 1974—1976—служба в Радянській армії.

1976—1980—слухач Вищої комсомольської школи при ЦК ВЛКСМ.

1980—методист Фрунзенської зональної комсомольської школи при ЦК ЛКСМ Киргизії. 1980—1983—завідувач відділу пропаганди та культурно-масової роботи Таласького облкому комсомолу. 1983—1985—лектор відділу пропаганди та агітації Таласького облкому комсомолу.

1985—1988—аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС, м. Москва.

1988—1989 — ЦК Компартії Киргизії. 1990 — ЦК КПРС, м. Москва.

1990—1993—заступник керівника Апарату Президента Республіки Киргизія.

1993—1997—Надзвичайний та Повноважний Посол Киргизької Республіки в Республіці Білорусь, Латвійській, Литовській Республіках та Республіці Польща.

1997—2000—Голова виконкому Міждержради Центральноазіатської економічної спільноти.

2000—2001—радник Голови виконкому Міждержради Центральноазіатської економічної спільноти. 2001—2005—керівник Департаменту Секретаріату Інтеграційного комітету Євразійської економічної спільноти, м. Алмати.

2008—2011—Надзвичайний та Повноважний Посол Киргизької Республіки в Туркменістані.

Республіка Кіпр

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з червня 2011 року

Евагорас Вріонідес

Народився 8 листопада 1965 року. Закінчив Економічний ліцей (1983), Нікозія, Кіпр; вивчав маркетинг та економіку в Університеті Фарлей Дікінсон США, бакалавр (1989); закінчив магістратуру з Управління бізнесом (MBA) в Університеті Фарлей Дікінсон США (Fairleigh Dickinson University) (1992).

Одружений, має 3 дітей.

1994–1996—різні керівні посади в наділових підприємствах Республіки Кіпр.

1996–1997—аташе в Департаменті Державного Протоколу, Міністерстві закордонних справ Республіки Кіпр, Нікозія, Кіпр.

1997–1999—консул, перший секретар Посольства Республіки Кіпр в Мехіко, Мексика.

1999–2003—консул, перший секретар Посольства Республіки Кіпр в Лісабоні, Португалія.

2003–2006—Генеральний консул Республіки Кіпр в Торонто, Канада.

2006–2007—заступник директора, Департамент з вирішення Кіпрського питання та європейсько-турецьких відносин, Міністерстві закордонних справ Республіки Кіпр, Нікозія, Кіпр.

2007–2009—заступник директора, Департамент Консульської служби та Шенгена, Міністерстві закордонних справ Республіки Кіпр, Нікозія, Кіпр.

2009–2011—Тимчасовий Повірений у справах Республіки Кіпр в Україні.

Китайська Народна Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Чжан Чжень (1992–1995); Пань Чжанлінь (1995–1998);
Чжоу Сяо Пей (1998–2000); Лі Гобан (2000–2003);
Яо Пейшен (2003–2007); Чжоу Лі (2007–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2010 року

Чжан Сіюнь

Народився у вересні 1955 року в провінції Хебей, Китай. Отримав вищу освіту.

Одружений, має доньку.

1976–1982—співробітник Департаменту СРСР країн Східної Європи МЗС КНР.

1982–1986—аташе, третій секретар Посольства КНР в СРСР.

1986–1988—третій, другий секретар Департаменту СРСР і країн Східної Європи МЗС КНР.

1988–1991—другий секретар Посольства КНР в СРСР.

1991–1992 — перший секретар Посольства КНР в СРСР.

1992–1995—заступник начальника відділу, начальник відділу Департаменту країн Східної Європи і Центральної Азії МЗС КНР.

1995–1997—помічник інспектора Канцелярії ззовнішніх зв'язків Державної ради Китаю.

1997–2001—радник-посланник, Повноважний міністр Посольства КНР в РФ.

2001–2005—Надзвичайний і Повноважний Посол КНР в Азербайджанській Республіці.

2005–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол КНР в Республіці Казахстан.

2008–2010—директор Департаменту країн Європи і Центральної Азії МЗС КНР.

Республіка Корея

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:

**АнХьонВон(1993–1995); ЛіХанЧун(1995–1998); КанГин-Тек(1998–2000);
ДжангШин(2000–2003); ЛіСонг-Джу(2003–2008); ПакРоБьок(2008–2011)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з квітня 2011 року

Кім Ин Цжун

Народився 20 січня 1959 року.

Закінчив Сеульський національний університет (Корея), бакалавр, спеціальність німецька мова і література (1981); Масачусетський університет (США) Школу права і дипломатії, магістр, спеціальність міжнародні відносини (1987).

Одружений. Має четверо дітей.

1981 — Міністерство закордонних справ.

1988 — Консул Кореї в Лос-Анджелесі, США.

1994 — перший секретар Корейського Посольства у

Російській Федерації.

1999 — директор Східноєвропейського відділу, Департамент європейських справ, Міністерство іноземних справ і торгівлі.

1999 — радник Посольства Кореї у Німецькій Федеративній Республіці.

2002 — радник Посольства Кореї у Російській Федерації.

2004 — заступник директора з Протоколу МЗС і торгівлі.

2007 — працює у Секретаріаті Національної Асамблеї.

2008 — генеральний директор Департаменту європейських справ МЗС і торгівлі.

2010 — слухач Джорджтаунського університету, Вашингтон, США.

Республіка Куба

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:

Діохенс Ернандес Асторґа (1992–1994);

Серхіо Лопес Бріель (1994–1999);

Хосе Діонісіо Пераса Чапо (1999–2004);

Хуліо Гармендія Пенья (2004–2008)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з жовтня 2008 року

Фелікс Леон Карбальо

Народився 17 травня 1952 року. Закінчив Дипломатичну академію СРСР, аспірантуру (міжнародні відносини).

Одружений, має двох дітей.

1975–1982 — третій, другий і перший секретар Посольства Куби в СРСР.

1983–1985 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

1985–1990 — радник Посольства Куби в СРСР.

1991–1993 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

1994–1998 — Генеральний консул Куби в Санкт-Петербурзі, Російська Федерація.

1999–2001 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

2001–2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол в Республіці Білорусь.

2006–2008 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

Держава Кувейт

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Ахмед Абдулла Аль-Мубаракі (1995–1997);
Халет Мутлак Заед Аль-Дуейлах (1998–2001);
Хафіз Мохамед Аль Аджмі (2001–2006);
Хамуд Юсіф Аль-Роудан (2006–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол
з листопада 2010 року

Юсеф Хусейн Аль-Габанді

Народився 4 липня 1955 року. Закінчив Каїрський університет, бакалавр комерції.

Одружений, має 3 дітей.

Нагороджений орденом визволителя Симона Болівара Урядом Боліваріанської Республіки Венесуела.

Під час роботи в Посольстві Держави Кувейт при Лізі арабських країн брав участь у засіданнях постійних комісій та спеціалізованих міністерських рад Ліги арабських країн. Представляв Державу Кувейт на засіданнях економічно-фінансових комісій в рамках арабо-європейського діалогу в Брюсселі та Тунісі. Постійний делегат

Держави Кувейт при Програмі ООН із збереження навколишнього середовища та Міжнародній організації з питань таборів біженців в Найробі. Представляє Державу Кувейт у міжнародних форумах та міжнародних арабських конференціях.

1978–1981 — працював в Посольстві Держави Кувейт в Пекіні.

1981–1987 — працював в Посольстві Держави Кувейт в Тунісі.

1987–1993 — працював в Генеральному Департаменті МЗС Держави Кувейт.

1993–1996 — дипломат Посольства Держави Кувейт в Російській Федерації.

1997–1999 — Голова місії Посольства Держави Кувейт в Кенії.

1999 — переведений до Генерального Департаменту МЗС Держави Кувейт, а також призначений заступником директора Департаменту Азії та Африки.

2004–2010 — Посол Держави Кувейт в Боліваріанській Республіці Венесуела, а також Посол за сумісництвом в Республіці Колумбія, Республіці Гондурас, Домініканській Республіці, Республіці Гватемала, Республіці Нікарагуа, Республіці Тринідад і Тобаго.

Латвійська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Петеріс Сімсонс (1994–1997); Петеріс Вайварс (1997–2001);
Андріс Вілцанс (2001–2007)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2007 року

Атіс С'янітс

Народився 12 жовтня 1964 року, Лієпайський район, Латвія.

Закінчив Латвійський університет, факультет права (1982–1989), Інститут іноземного та міжнародного права Макса Планка, Гамбург (1991), курси: з міжнародних відносин — Віденський університет (1992–1993), курс УНІДРУА, Рим (1994); брав участь у семінарах з європейського права, Лондон (1995), Комітет з правових питань Ради Європи, Страсбург (1995), Гаазькій конференції з міжнародного приватного права, Гаага (1996).

Володіє англійською, французькою, німецькою, литовською, російською.

Нагороджений орденами Князя Едмунда (Литва), Святого Григорія Великого (Святий Престол), «За заслуги» (Франція), відзнакою Президента України «Орден князя Ярослава Мудрого» V ступеня (Україна, 25 червня 2008 р.), Хрестом Великого офіцера (Мальта, 14 листопада 2008 р.).

1989–1992 — Латвійський університет, лектор.

1992–1996 — МЗС Латвійської Республіки: голова відділу міжнародного права; директор Правового департаменту; заступник державного секретаря з правових і консульських питань.

1996–2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Литовській Республіці.

1998–2002 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки у Святому Престолі.

2000–2002 — радник прем'єр-міністра Латвійської Республіки з міжнародних питань.

2003–2007 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Канаді.

Литовська Республіка

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Ромуальдас Рамошка (1993–1996); Вітаутас Пятрас Плечкайтіс (1996–2001);
Вікторас Баубліс (2001–2005); Альгірдіс Кумжа (2006–2009)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з січня 2010 року

Пятрас Вайтекунас

Народився 26 березня 1953 року, Маріямпольський р-н, Литва. Закінчив фізичний факультет Вільнюського університету (1976), Німецький економічний коледж стратегічного навчання оборони у Навчальному центрі європейської безпеки Д.С. Маршалла (1994).

Доктор природничих наук, Інститут фізики АН Литви, 1983. Володіє литовською, англійською, російською, латвійською мовами. Одружений. Має трьох синів.

1976–1990—науковий співробітник інституту фізики Академії наук Литви.

1990–1992—депутат Верховної Ради—Відновленого Сейму Литовської Республіки, Сигнатар Акту Відновлення Незалежності Литовської Держави.

1992–1993 — консультант Голови Сейму Литовської Республіки.

1993–1998—референт Президента Литовської Республіки з питань зовнішньої політики. 1998–1999—завідувач відділу країн Середньої Європи Міністерства закордонних справ Литовської Республіки.

1998–1999—радник міністра закордонних справ Литовської Республіки.

1999–2004—Надзвичайний і Повноважний Посол Литовської Республіки у Латвійській Республіці.

2004—радник Президента Литовської Республіки з питань зовнішньої політики. 2004–2005—Посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ Литовської Республіки.

2005–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол Литовської Республіки у Республіці Білорусь.

2006–2008 — Міністр закордонних справ Литовської Республіки.

2008—Посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ Литовської Республіки.

2008–2009—радник Голови Сейму Литовської Республіки з питань зовнішньої політики.

Республіка Ліван

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з березня 2006 року

Юсеф Садака

Народився 15 листопада 1955 року. Закінчив Ліванський університет зі спеціальності «Політична адміністративна наука» (1980), «Юридичне право» (1981), аспірантуру Політичних наук факультету правознавства і політичних наук Тунісу (1988); має професійний сертифікат Мадридської дипломатичної школи (2003).

Одружений, має двох дітей. Володіє арабською, французькою, англійською, російською мовами.

1982–1983 — аташе Міністерства закордонних справ і еміграції.

1983–1984 — керівник місії Посольства Лівану в Парижі.

1984–1991 — секретар Посольства Лівану в Тунісі.

1991–1992 — управління Протоколу Міністерства закордонних справ і еміграції.

1992–1994 — секретар Посольства Лівану в Москві.

1995–2001 — радник Посольства Лівану в Каїрі і представник Лівану в Лізі Арабських Держав.

2001–2002 — управління з політичних і консульських питань.

2003–2004 — директор Департаменту з питань Палестини.

2004–2005 — відділ при Міністерстві закордонних справ і еміграції.

Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамагірія

**Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні:
Аль-Седдіг Мохаммед Аль-Шібані-Аль-Гвері (2002–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з червня 2008 року

Фейсал Атія М. Альшаарі

Народився 5 січня 1958 року в м. Бенгазі. Закінчив
Університет Бенгазі, бакалавр політології.

Одружений, має чотирьох дітей.

1982—співробітник Міністерства закордонних справ
Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської
Джамахірії.

1982–1987—третій секретар офісу Міністра закор-
донних справ.

1987–1991—другий секретар в Лівійській Місії при
ООН, м. Нью-Йорк.

1992–1997—перший секретар вофісі заступника
Міністра закордонних справ у справах співробітництва.

1998–2003—радник Посольства Соціалістичної Народної Лівійської
Арабської Джамахірії в Австрійській Республіці.

2003–2008—старший радник в Генеральному управлінні європейських
справ, згодом вофісі Міністра закордонних справ Соціалістичної Народної
Лівійської Арабської Джамахірії.

Республіка Македонія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Владо Блажевські (1997–2003); Мартін Гулескі (2003–2008);
Ілія Ісайловські (2008–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з січня 2010 року

Ацо Спасеноскі

Народився 31 березня 1969 року в Кічево. Закінчив Вищу школу в Бітові (1987), ветеринарний технік; міжнародний тренер; сільськогосподарський факультет Університету Скоп'є (1994), інженер сільського господарства; курси «Створення підприємств внаслідок створення бізнесу» (SEFE) (1999); закінчив агроекономічні курси підвищення кваліфікації (2007).

Одружений, має три доньки.

Володіє англійською, сербською мовами.

1994–1996—засновник компанії з випуску молочної продукції.

1996–1997—агроном компанії «Сільськогосподарська фармацевтика».

1997–1999—кредитний радник регіонів Республіки Македонія, «Проекту підтримки приватних фермерів» (PFSP) Світового Банку і Міністерства сільського господарства, лісу та водної економіки.

1999–2002—засновник компанії «Сільськогосподарський консалтинг VIZI».

2002–2006 — менеджер компанії «Гарантійний фонд».

2006–2009—міністр Міністерства сільського господарства, лісу та водної економіки.

Малайзія

**Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
Амінахтун Бінті Хаджі А. Карім (2005–2008);
Дато Абдула Сані Омар (2008–2011)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з квітня 2011 року

Теон Бан Чуаха

Народився 25 січня 1961 року. Закінчив Малайський університет.

Одружений. Має двох дітей.

12.01.1988—призначений помічником секретаря Адміністративної дипломатичної служби Малайзії, МЗС;

10.06.1991—другий секретар Посольства Малайзії у Південній Кореї.

03.01.1996—помічник секретаря Південно-азійського департаменту, МЗС.

27.02.1999—перший секретар, Посольство Малайзії, Зімбабве.

14.04.2002 — радник міністра, Посольство Малайзії, Франція.

05.01.2007—заступник генерального директора азіатсько-малайзійського секретаріату, МЗС.

Королівство Марокко

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні: Мохамед Азгар (2000–2004)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2005 року

Абдельжаліль Саубрі

Народився у 1954 році. Закінчив юридичний факультет університету у м. Монпельє. Володіє арабською, французькою та англійською мовами. Одружений, має трьох дітей.

1985–1993 — радник Міністерства закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко.

1993–1994 — співробітник Кабінету Міністра закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко.

1994–2001 — радник Посольства, Тимчасовий Повірений у справах Королівства Марокко в Бельгії.

2001–2004 — начальник відділу Управління співробітництва з європейськими країнами МЗС та співробітництва Королівства Марокко.

Мексиканські Сполучені Штати

**Тимчасовий Повірений у справах:
Сесар Окаранса Кастаньєда (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2009 року

Беренісе Рендон Талавера

Народилася у м. Мехіко. Закінчила Гарвардський Університет, Кембрідж, Массачусетс, Сполучені Штати Америки (1984), Інститут дипломатичної підготовки ім. Матіаса Ромеро (1987).

В Дипломатичній Закордонній Службі Мексики з 1977 року.

Обіймала посади таких питань: захист та консульські справи, міжнародні економічні відносини; була директором Департаменту Скандинавських Країн.

Працювала помічником заступника Міністра з питань міжнародного співробітництва, особистим секретарем заступника Міністра «В» та начальником відділу в Генеральному управлінні Європи.

Відряджена до Консульства Мексики в Бостоні, Массачусетс, США, до Посольства Мексики в Республіці Куба.

Працювала Консулом Мексики у Браунсвілі, Техас, у Лас-Вегасі, Невада, США.

2005–2009—Надзвичайний і Повноважний Посол Мексики в Республіці Сальвадор.

Республіка Молдова

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Іон Гаврил Боршевич (1993–1994); Іон Ніколає Руссу (1994–1998);
Серژیу Статі (1999–2003); Ніколає Черномаз (2003–2005);
Міхаїл Лаур (2005–2009); Тимчасовий Повірений у справах
Ніколає Мийня (2009–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2010 року

Іон Стевіле

Народився 9 жовтня 1958 року в м. Оргеєв, Республіка Молдова.

Закінчив історичний факультет Молдавського державного університету (1981), аспірантуру Московського державного університету (1987).

Доктор історичних наук. Має публікації.

Володіє французькою, англійською, російською мовами.

Одружений, має дві доньки.

1981–1984—викладач кафедри всесвітньої історії
Державного педагогічного інституту, м. Кишинів.

1987–1991—старший викладач, заступник декана історичного та етнопедагогічного факультету Державного педагогічного інституту, м. Кишинів. 1991–1992—старший викладач кафедри нової та новітньої історії Молдавського державного університету.

1992–1996—директор Управління Європи і Північної Америки Міністерства закордонних справ.

1996–1999—міністр-радник Посольства Молдови в Королівстві Бельгія.

1999–2001—директор Управління європейської безпеки і воєнно-політичних питань, радник міністра закордонних справ, директор Головного управління міжнародної безпеки МЗС.

2001–2004—співробітник закордонних справ Республіки Молдова.

2004–2006—заступник Голови Місії Посольства Республіки Молдова в Україні.

2006–2009—заступник міністра реінтеграції Республіки Молдова.

2009–2010—начальник Бюро пореінтеграції Державної Канцелярії Республіки Молдова.

Федеративна Республіка Нігерія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Альфред Джон Нанна (2000–2004);
Аджуру Ігнатіус Хекайре (2004–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з червня 2008 року

Ібрагім Пада Касай

Народився 25 липня 1952 року, Зайді. Освіта: Медична школа Майдугурі, Університет міста Джос, Університет імені Амброуз Алі, місто Екпома, Юридична академія Нігерії.

Одружений.

Член Асоціації адвокатів Нігерії.

1979 — медичний працівник, загальний госпіталь, м. Джос.

1979–1983 — медичний представник компанії MAJOR&CO, LTD., м. Джос.

1984–1997 — старший медичний працівник.

1997–2003 — керуючий директор, Kasai Investment Ltd.

2003–2008 — практикуючий юрист, м. Джос.

Королівство Нідерланди

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Роберт Герман Серрі (1992–1996); Тимчасовий Повірений у справах
Адріан Кван'єр (1996–1997); Онно Хаттінга Ван'т Сант (1997–2001);
Монік Патрісія Антуанетта Франк (2001–2004); Рон Келлер (2005–2009)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2009 року

Пітер Ян Волтерс

Народився 27 травня 1948 року, Хілверсум. Закінчив факультет права Амстердамського університету (1975).

На дипломатичній службі з 1975 року, обіймав посади молодших хрангіву Посольств в Москві та Яунде, в представництві з питань взаємного і збалансованого скорочення сил (MBFR) у Відні, а також працював у Міністерстві в Гаазі.

1991–1995 — голова Бюро в ієрархії планування, Постійне представництво Нідерландів при НАТО.

1995–1999 — радник, Посольство у Варшаві.

1999–2000 — т.в.о. Тимчасового Повіреного у справах, Посольство в Тріполі.

2000–2005 — Надзвичайний та Повноважний Посол Королівства Нідерландів в Бухаресті.

2005–2009 — директор з правових питань МЗС у Гаазі.

Федеративна Республіка Німеччина

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Геннеке Граф фон Бассевітц (1992–1993); Александер Арно (1993–1996);
Ебергард Гайкен (1996–2000); Дітмар Гергард Штюдеманн (2000–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2008 року

Ганс-Юрген Гаймзьот

Народився 1953 року у Массурі, Індія.
Навчання в школах Нью-Йорка, Джакарти, Бандунзи,
Бельгії.

Атестат зрілості отримав 1971 р. в Брюсселі, Бельгія.
Державний іспит з історії, філософії та германістики
— Фрайбурзький університет 1976/77.

В 1979 р. отримав диплом паризького Інституту політичних досліджень (Institut d'Etudes Politiques).

Захистив дисертацію 1987 р. у Фрайбурзькому університеті.

1981–1983 — початок дипломатичної служби.

1983–1984 — відділ Радянського Союзу Федерального міністерства закордонних справ, Бонн.

1984–1987 — політичний відділ Посольства в Москві.

1987–1989 — постійний заступник Посла Посольства у Моґадішу.

1989–1994 — помічник Федерального президента Відомства Федерального президента.

1994–1997 — керівник економічного відділу Посольства у Бразилії.

1997–2000 — керівник політичного відділу Посольства у Варшаві.

2000–2001 — уповноважений з питань Балтійського моря Федерального міністерства закордонних справ, Берлін. Голова Комітету високопосадовців Ради держав Балтійського моря.

2001–2004 — керівник відділу Центрально-Східної Європи, країн Балтії, Норвегії, Ісландії та Ради держав Балтійського моря Політичного управління Федерального міністерства закордонних справ.

2004–2005 — керівник відділу Центральної Європи, країн Бенілюксу та транскордонного співробітництва Управління з питань Європи.

2005–2008 — Генеральний консул Федеративної Республіки Німеччина у Нью-Йорку.

Королівство Норвегія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Ойвінд Нордслеттен (1992–1997); Андерс Хельсет (1997–2000);
Йостейн Бернхардсен (2001–2006)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2006 року

Олав Берстад

Народився 19 вересня 1953 року у місті Тромсьо, Норвегія. У 1976—муздобув освіту в Університеті Осло. Бакалавр і з російської мови і літератури, історії і археології.

1980—Міністерство закордонних справ Норвегії, Осло.

1982–1985—аташе Посольства Норвегії в Туреччині, Анкара.

1985–1987—віце-консул Консульства Норвегії у США, Нью-Орлеан.

1987–1990—старший радник (питання ООН і Середнього Сходу) Міністерства закордонних справ, Осло.

1990–1993—перший секретар (економічні питання) Посольства Норвегії у США, Вашингтон.

1993–1996—радник (питання енергії і навколишнього середовища) Посольства Норвегії в Російській Федерації, Москва.

1996–1998—заступник генерального директора (питання навколишнього середовища і ядерної безпеки) Міністерства закордонних справ Норвегії, Осло.

1998–2001—Посол Норвегії в Азербайджані, Баку. (З 2000 року також акредитований у Грузії, Тбілісі.)

2001–2006—Спеціальний радник з питань Євро-арктичного співробітництва у Баренцовому регіоні Міністерства закордонних справ Норвегії, Осло.

Ісламська Республіка Пакистан

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Тарік Фарук Мірза (1997–2000); Шамун Алам Хан (2000–2004);
Таджул Хак (2004–2007); Газанфар Алі Хан (2007–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2010 року

Ахмед Наваз Салім Мела

Народився 1 січня 1952 року. Закінчив Національний університет оборони, магістр оборони стратегічних досліджень.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має двох синів.

Займав різні посади. Навчальні кадри призначення: майор головної піхотної бригади; командувач, командир батальйону Пакистанської військової академії; офіцер Генерального штабу класу I військових операційних дирекцій Головної штаб-квартири; командувач двох бригад; директор навчальної та оцінної Дирекції штаб-квартири;

головний офіцер двох піхотних дивізій Головної штаб-квартири.

Підвищений до рангу генерал-майора управління в 2000 році.

Директор Пакистанської сільськогосподарської організації (PASSCO).

Участь у міжнародних форумах: тричі представляв Пакистан на Міжнародному форумі/форумі Об'єднаних Націй, що стосувався сільськогосподарства і продовольчої безпеки — Рим (Італія), Австралія і Куала Лумпур (Малайзія).

Отримував численні нагороди і медалі впродовж служби.

Палестина

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні: Халід Арікат (2006–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з листопада 2010 року

Мохаммед Касем Ассад Аль-Ассад

Народився 10 жовтня 1958 року в Бетонії, Рамалла Західний берег, Палестина.

Закінчив Університет Дружби Народів, Москва, магістр спеціальністю «цивільне будівництво» (1985), диплом викладача російської мови (1986), Доктор технічних наук (1990).

Володіє англійською та російською мовами. Одружений, має доньку.

1987—ц.ч. — член Палестинського союзу інженерів.

1987–1991 — голова Комітету підтримки першої Інтифади в Москві.

1988–1991 — віце-президент Палестинської Спільноти, відповідальний за відносини з Росією.

1990–1995 — керівник Палестинських Культурних Центрив за сумісництвом у Москві, Ташкенті та Баку.

1990–2010 — секретар руху Фатх в Радянському Союзі та Росії.

1991 — спеціальний посланник для Й.В. Пана Президента з відносин між Палестиною та Казахстаном.

1993–1995 — керівник Палестинського Культурного Центру в Москві.

2005–2010 — віце-президент Арабського форуму в Москві.

Південно-Африканська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Діон Ван Скуєр (1993–1996); Пітер фан Рензбург Хуесен (1996–1998);
Тимчасовий Повірений Девід де Вільсдю Буїссон (1998–1999); Деларей Ван
Тондер (1999–2004); Ашраф Сентсо (2004–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з січня 2008 року

Андріс Фентер

Народився 15 жовтня 1951 року в Йоханнесбурзі, Південна Африка. Закінчив коледж Грей, м. Блумфонтейн. 1970–1976—бакалавр (торгівля і економіка), бакалавр з відзнакою (торгівля і економіка), магістр економіки, Університет Преторії. Володіє африканською, англійською мовами. Має орден «За заслуги» (Угорщина), Великий Хрест, орден «За заслуги» (Румунія).

Одружений, має трьох дорослих дітей.

1974–1977—економіст Бюро наукових досліджень у галузі економіки. 1977–1983—старший керівник Корпорації розвитку провінції Квазулу-Наталь (розвиток житлового господарства, малого бізнесу, малих підприємств, сільського господарства, фінансів і будівництва).

1984–1987—директор Департаменту країн Південно-Африканського регіону МЗС ПАР, Преторія. 1987–1991—головний директор Департаменту країн Південно-Африканського регіону МЗС ПАР, Преторія.

1992–1995—Посол ПАР у Кенії, Найробі, Посол за сумісництвом на Коморських Островах, у Республіці Руанда.

1994–1995—торговий представник Судані, Постійний представник у Програмі захисту навколишнього середовища ООН (UNEP), Найробі, Кенія, Постійний представник Центрі ООН з питань середовища проживання людини, Найробі, Кенія.

1996–2000—головний директор Департаменту країн Північної Африки і континентальних організацій МЗС ПАР, Преторія.

2000–2004—Посол в Угорщині, Посол за сумісництвом у Румунії та у Хорватії.

2004–2007—головний директор Департаменту країн Центральної та Східної Європи і Туреччини МЗС ПАР, Преторія.

Республіка Польща

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
ЄжиКозакевич(1993–1996); ЄжиБар(1996–2001); МарекЗюлковський(2001–2005), Яцек Ключковські (2005–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з червня 2011 року

Генрік Літвін

Народився 13 березня 1959 р. в м. Варшава, Польща.
Закінчив Інститут історії Варшавського університету,
магістр (1982); аспірантуру при Інституті історії Польської
академії наук у Варшаві (1986).

1988–1991 — викладач в Інституті історії ПАН у
Варшаві.

1991–1993 — консул, голова консульської агенції
Республіки Польща в Україні, м. Львів.

1993–1994 — консул Республіки Польща в Україні,
м. Львів.

1994–1995 — в.о. директора Польського історичного
інституту Ланкоронського фонду в Римі.

1995–1997 — заступник директора департаменту політики
східного МЗС Республіки Польща.

2007–2010 — Посол Республіки Польща в Мінську, Білорусія.

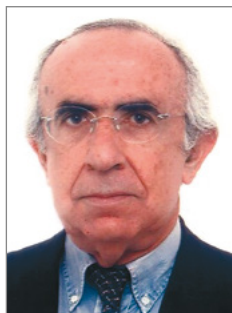
2010–2011 — державний секретар в МЗС.

Португальська Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Мануел Корте-Реал (1993–1998); Антоніу ді Фарія і Майя (1999–2001);
Педру Мануел Сарменту ді Вашконселуш і Каштру (2001–2004);
Жузе Мануел Пессанья Вієгас (2004–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з січня 2009 року

Маріо Жезуш Душ Сантуш

Народився 26 травня 1949 року в Монтіжу (Португалія).

Закінчив Вищий економічний інститут, Технічний університет Лісабона. Одружений, має чотири дітей.

1974–1977 — аташе Посольства при Міністерстві закордонних справ Португалії.

1977–1978 — третій, другий секретар Посольства МЗС Португалії.

1978–1982 — Консул у місті Тур (Франція).

1982–1985 — перший секретар Посольства МЗС Португалії у Белграді.

1985–1986 — МЗС Португалії.

1986–1990 — голова Інфраструктурного підрозділу Департаменту державної фінансової та державної майнової адміністрації.

1990 — заступник директора Департаменту державної майнової адміністрації.

1990–1993 — радник Посольства МЗС Португалії.

1993–1994 — Генеральний консул у Мілані.

1994–1997 — Повноважний Міністр.

1997–1998 — Постійна Місія Об'єднаних Націй і Міжнародних Організацій у Женеві.

1998–2000 — Повноважний Міністр першого рівня.

2000–2004 — Посол у Сан-Томе і Принсіпі.

2004–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол Португальської Республіки у Болгарії.

Російська Федерація

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Леонід Смоляков (1992–1996); Юрій Дубінін (1996–1999);
Іван Абоїмов (1999–2001); Віктор Черномирдін (2001–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з березня 2010 року

Михаїл Юрьєвіч Зурабов

Народився 3 жовтня 1953 року в м. Ленінграді. Закінчив Московський інститут управління ім. С. Орджонікідзе (1975), економіст-кібернетик.

Одружений, має п'ятеро дітей.

1975–1978 — інженер, асистент кафедри економічної кібернетики Московського інституту управління ім. С. Орджонікідзе.

1978–1981 — аспірант Всесоюзного науково-дослідного інституту системних дослідів.

1981–1982 — викладач Московського монтажного технікуму.

1982–1983 — інженер Інституту «Оргтехбуд-11», м. Москва.

1983–1988 — старший науковий співробітник, начальник галузевої лабораторії Науково-дослідного конструкторського інституту монтажно-технології.

1988–1993 — заступник начальника тресту «Моспромтехмонтаж».

1992–1998 — генеральний директор Московської акціонерної страхової компанії (АТ «МАКС»).

1994–1998 — генеральний директор Медичної акціонерної страхової компанії (АТ «МАКС-М»).

1998 — перший заступник міністра охорони здоров'я Російської Федерації.

1998–1999 — радник Президента Російської Федерації.

1999–2004 — голова управління Пенсійного фонду Російської Федерації.

2004–2007 — міністр охорони здоров'я і соціального розвитку Російської Федерації.

2008–2009 — радник Президента Російської Федерації.

01.2010 — ц.ч. — спеціальний представник Президента Російської Федерації по розвитку торгово-економічних зв'язків з Україною.

Румунія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Іон Бістреану (1993–1998); Міхай Дінуку (1998–1999); Тимчасовий
Повірений Корнел Іонеску (1999–2000); Александру Корнеа (2000–2005);
Траян-Лауренцю Хрістя (2005–2010)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з листопада 2010 року

Іонеску Корнел

Народився 31 серпня 1958 року в Лейчешті повіту Арджеш, Румунія.

Закінчив факультет іноземних мов та літератур Бухарестського університету (1981).

Володіє російською, французькою, англійською. Одружений.

1981–1985 — викладач школи Чорогирли, повіт Джіурджіу.

1985–1990 — експерт Міністерства національної економіки Румунії.

1990 — аташе МЗС Румунії.

1991–1992 — директор Дирекції Республіки Молдова МЗС Румунії.

1993–1996 — третій, другий секретар Посольства Румунії в Москві.

1996–1998 — заступник директора Дирекції Східної Європи та Російської Федерації МЗС Румунії.

1999–2002 — перший секретар, дипломатичний радник Посольства Румунії в Києві.

2003–2005 — заступник директора Дирекції Розширеної Європи та Республіки Молдова МЗС Румунії.

2005 — заступник Посла Посольства Румунії в Москві.

2006–2010 — Генеральний консул Румунії у Ростові-на-Дону (Російська Федерація).

Королівство Саудівська Аравія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2010 року

Джудія З. М. Алхазал

Народився 11 січня 1959 року в північній частині Королівства. Закінчив Університет Кувейту (1981), бакалавр з права та правознавства; навчався в Нью-Йорку (1984), магістр з державного управління.

Одружений, має два сина та доньку.

Володіє англійською мовою.

1982–1997—Юридичний департамент Міністерства закордонних справ Королівства Саудівська Аравія, вивчення ратифікації Королівством Саудівська Аравія конвенції ООН з морського права.

1997–1998—спеціаліст з планування, голова Відділу навчальних програм, директор Департаменту досліджень Інституту дипломатичних досліджень при Міністерстві закордонних справ Королівства Саудівська Аравія.

1998–1999—помічник директора, директор Департаменту двосторонніх економічних зв'язків економічного відділу Міністерства закордонних справ.

2001–2002—брав участь у Самітах Ліги Арабських Держав в Аммані та в Бейруті.

2003–2004—Тимчасово Повірений у справах Посольства Королівства в Німеччині (Берлін).

2004–2006—Повноважний міністр в Міністерстві закордонних справ.

2006—директор Департаменту зовнішньої допомоги Міністерства закордонних справ.

2006–2010—Посол Королівства Саудівська Аравія в Республіці Венесуела.

Республіка Сербія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні: Горан Алексич (2005–2010)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з листопада 2009 року

Душан Лазич

Народився 1937 року в Белграді. Закінчив юридичний факультет Белградського університету.

Володіє англійською та російською мовами.

Одружений, має сина.

Працював журналістом в тижневій газеті «Економічна політика»; асистентом-дослідником в Інституті міжнародного профспілкового руху.

Багато років працював чиновником у службі іноземної політики — Міжнародному відділі Центрального комітету Комуністичного союзу Югославії. Займав посади: Голови Групи аналізу та планування, Голови першого політично-

го відділу, радника у Федеративному секретаріаті іноземних справ.

Тричі був Послом Югославії в Москві.

1975–1979 — радник з політичних питань.

1984–1988 — радник міністра.

1992–1993 — Посол Федеративної Республіки Югославія в Росії.

1993–2000 — займався консалтинговою практикою.

2002 — отримав посаду Генерального секретаря Міністерства закордонних справ Югославії.

Є чинним членом Форуму міжнародних стосунків європейського руху Сербії, радником із закордонної політики Міністерства закордонних справ.

Сирійська Арабська Республіка

**Тимчасовий Повірений у справах в Україні
Гайсам Машфедж (2009–2011)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з квітня 2011 року

Мохамед Саїд Акіль

Народився 5 лютого 1954 року в Алеппо. Одружений, має чотирьох синів. Викладач Алепського університету (з 1984 р. пот. ч.) Закінчив електротехнічний факультет Московського енергетичного інституту (1978), докторантуру Московського енергетичного інституту (1980). Отримав стипендію Фулбрайт на проведення наукових досліджень в Каліфорнійському державному Університеті Сполучених Штатів Америки (1995).

Володіє російською, англійською, французькою мовами.

Професор (1997). Член Сирійської наукової асоціації з інформатики, Сирійсько-британської асоціації, Асоціації винахідників САР.

1978–1979 — керівник АТС на заводі № 790 (ВПК).

1989–1999 — завідувач кафедри автоматичного управління промислової електроніки факультету електротехніки.

1992–1994 — директор інженерного інституту при Університеті м. Алеппо.

1989–1993 — член Ради профспілки інженерів м. Алеппо.

1993–2000 — голова Ради профспілки інженерів м. Алеппо.

1999–2000 — голова міської ради м. Алеппо.

2000–2005 — губернатор Хами.

2005–2006 — губернатор Дамаської області.

Словацька Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Роберт Гаренчар (1993–1995); Йозеф Мігаш (1995–1996);
Тимчасовий Повірений у справах Ольга Мігалікова (1996–1999);
Василь Гривна (1999–2005); Урбан Руснак (2005–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з червня 2009 року

Павол Гамжік

Народився 20 серпня 1954 року.

Закінчив юридичний факультет Університету ім. Коменського (1978), м. Братислава; Дипломатичну академію (1991), м. Москва.

Одружений, має двох доньок.

Володіє англійською, німецькою, російською, чеською, угорською, французькою мовами.

1978–1984 — юрист.

1984–1992 — дипломат, Міністерство закордонних справ колишньої Чехословаччини.

1993–1994 — керівник урядової делегації Постійної Місії СР при Конференції з безпеки та співробітництва в Європі; на переговорах із роззброєння Договору про звичайні збройні сили в Європі та «Відкрите небо».

1994–1996 — Надзвичайний і Повноважний Посол Словацької Республіки в Федеративній Республіці Німеччина.

1996–1997 — Міністр закордонних справ Словацької Республіки.

1997–1998 — юрист, менеджер.

1999–2003 — голова Партії Громадянського Порозуміння.

1998–2001 — віце-прем'єр-міністр Словацької Республіки з питань європейської інтеграції.

1998–2002 — депутат Національної Ради Словацької Республіки.

2001–2002 — член Конвенту за майбутнє Європи, представник від Національної Ради Словацької Республіки.

2002–2006 — юрист, менеджер.

2006–2009 — Міністерство закордонних справ Словацької Республіки, генеральний державний радник; порадник прем'єр-міністра Словацької Республіки з питань закордонної політики.

Республіка Словенія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні: Прімож Шеліго (2004–2009)

Тимчасовий Повірений у справах в Україні
з вересня 2010 року

Наташа Прах

Народилась 8 лютого 1970 року в м. Крань, Республіка Словенія. Закінчила факультет міжнародного права Університету Марібора (1995), Словенія; Дипломатичну академію (1996), Відень, Австрія.

1995–1999— аташе, третій секретар Департаменту сусідніх країн та Департаменту зв'язків із громадськістю Міністерства закордонних справ Республіки Словенія.

1999— Посольство Республіки Словенія в Москві, консульські та політичні питання.

1999–2000— радник міністра, начальник Департаменту зв'язків із громадськістю.

2000— другий секретар Посольства Республіки Словенія в Анкарі.

2000–2004— начальник Департаменту зв'язків із громадськістю Міністерства закордонних справ Республіки Словенія.

2007–2008— радник Посольства Республіки Словенія в Україні, політичний радник Словенії під час головування в Євросоюзі.

2008— Тимчасовий Повірений у справах, Повноважний міністр Посольства Республіки Словенія в Україні.

2009–2010— Повноважний міністр, заступник начальника, начальник Департаменту Східної Європи та Центральної Азії Міністерства закордонних справ Республіки Словенія.

2010— ц. ч. — Тимчасовий Повірений у справах Посольства Республіки Словенія в Україні, Республіки Вірменія, Грузії та Республіки Молдова.

Сполучені Штати Америки

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Роман Попадюк (1992–1993); Уільм Грін Міллер (1993–1998);
Стівен Карл Пайфер (1998–2000); Карлос Паскуаль (2000–2003);
Джон Гербст (2003–2006); Вільям Б. Тейлор Дж. (2006–2009)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з грудня 2009 року

Джон Френсіс Теффт

Джон Теффт має ступінь бакалавра, отриманий університеті Маркетт, місто Мілуокі; ступінь магістра, отриманий у Джорджтаунському університеті, Вашингтон, округ Колумбія.

Нагороди: особлива почесна відзнака Державного Департаменту США у 1992 році, нагорода якнайкращому заступнику глави американської дипломатичної місії за 1999 рік (зароботу в Москві), президентська нагорода за віддану службу (2001 і 2005 роки).

Одружений, має дві доньки.

Служить у дипломатичному корпусі США вже понад тридцять років. Працював в Єрусалимі, Будапешті й Римі.

1996–1997 — Тимчасовий Повірений у справах США в Росії.

1996–1999 — заступник Глави дипломатичної місії США у Москві.

2000–2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол США у Литві.

2003–2004 — радник з міжнародних питань при Національному університеті коледжі у Вашингтоні.

2004–2005 — керівник відділу Державного департаменту США, відповідального за відносини з Росією, Україною, Білоруссю та Молдовою.

2005–2009 — Надзвичайний і Повноважний Посол США у Грузії.

Республіка Таджикистан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з квітня 2011 року

Шухрат Музафарович Султанов

Народився 23 травня 1951 року в м. Душанбе Республіки Таджикистан. Закінчив Таджицький політехнічний інститут за спеціальністю інженер—електрик (1973), Академію суспільних наук при ЦК КП СС за спеціальністю політолог (1988). Одружений, має трьох дітей.

1973—1975—інженер групи підготовки виробництва Ленінабадського будівельного треста.

1975—1978—завідувач відділу Ленінабадського горського комітету, завідуючий відділом Ленінабадського обласного ЛКСМ Таджикистан.

1978—1981—інструктор, завсектору відділу комсомольських органів ЦК ЛКСМ, м. Москва. 1981—1986—перший секретар ЦК ЛКСМ Таджикистану. 1986—1990—перший секретар центрального районного комітету партії м. Душанбе.

1988—1990 — слухач Академії суспільних наук, м. Москва.

1990—1991—завідуючий відділом партійної роботи ЦК КП Таджикистану.

1991—заступник голови Комітету з міжнародних справ Ради Республіки Верховної Ради СРСР, м. Москва. 1992—віце-президент Таджицької агропромбїржі. 1992—1994—заступник генерального директора таджицько-китайського спільного підприємства «Точін».

1994—1995—завідуючий промислового відділу Ленінабадського обласного виконавчого комітету. 1995—1996—заступник голови Державного комітету Республіки Таджикистан у справах промисловості.

1996—1999—Повноважний представник Республіки Таджикистан—член колегії Міждержавного економічного комітету Економічного союзу, м. Москва.

1999—2001—заступник Голови Виконавчого комітету—Виконавчого секретаря Співдружності Незалежних Держав, м. Москва.

2001—2003—керівник Виконавчого апарату Президента Республіки Таджикистан.

2003 доц. ч.—Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Таджикистан в Турецькій Республіці.

Республіка Туреччина

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:

**Аджар Гермен (1992–1997); Альп Караосманоглу (1997–2001);
Алі Більге Джанкорель (2001–2006); Ердоган Шеріф Ішджан (2006–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з грудня 2009 року

Ахмет Бюлент Меріч

Народився 22 лютого 1957 року в м. Анкарі. Закінчив Університет м. Анкара, факультет політології, міжнародні відносини (бакалавр); Університет м. Халл (Велика Британія), міжнародні відносини (магістр).

Одружений, має двох дітей.

Володіє англійською, французькою мовами.

1980–1981—помічник експерта Генерального департаменту казначейства Міністерства фінансів.

1981–1982—аташе, третій секретар Генерального департаменту багатосторонніх політичних організацій Міністерства закордонних справ Туреччини.

1982–1982—військова служба. 1982–1983—третій секретар Департаменту Ради Європи Міністерства закордонних справ Туреччини. 1983–1986—третій, другий секретар Посольства Республіки Туреччина, м. Тель-Авів. 1986–1988—другий, перший секретар Посольства Республіки Туреччина, м. Токіо. 1988–1990—перший секретар Департаменту Ради Європи Міністерства закордонних справ Туреччини. 1990–1992—перший секретар Посольства Республіки Туреччина у Гельсінкі. 1992–1994—перший секретар Постійного представництва Республіки Туреччина у Раді Європи.

1994–1996—перший секретар, керівник відділу Департаменту управління Міністерства закордонних справ Туреччини. 1996–2000—радник, перший радник Постійного представництва Республіки Туреччина в Офісі ООН, м. Женева.

2000–2002—перший радник Посольства Республіки Туреччина, м. Тегеран.

2002–2003—керівник управління Департаменту політичних питань НАТО і євроатлантичної безпеки.

2003–2004—керівник управління Департаменту глобального контролю над озброєнням та роззброєнням.

2004–2004—в.о. заступника генерального директора Департаменту глобального контролю над озброєнням та роззброєнням.

2004–2007—радник-посланник, заступник генерального директора Департаменту глобального контролю над озброєнням та роззброєнням.

2007–2009—Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Туреччина у Сінгапурі.

Туркменістан

**Надзвичайні та Повноважні Посли:
Недірмамед Аловов (1995–1999); Аман-Гельди Байрамов (1999–2005)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з травня 2010 року

Нурберди Аманмурадович Аманмурадов

Народився 12 березня 1961 року в с. Берекет Марійського вєлаята, Туркменістан.

Закінчив Туркменський сільськогосподарський інститут (1983) Дипломатичну академію МЗС РФ за спеціальністю «сучасне міжнародне право» (1993).

Володіє російською, турецькою мовами.

Одружений, має трьох дітей.

1983–1984—інженер ГМК-31 «Мургабремводбуд».

1984–1990—заступник секретаря, секретар комітету комсомолу (молодіжна організація) Туркменського сільськогосподарського інституту.

1990–1992—працював у Центральному комітеті комсомолу і Центральній раді Союзу молоді Туркменістану.

1994–1996—радник, начальник управління консульської служби, начальник відділу країн Азійсько-Тихоокеанського регіону Міністерства закордонних справ Туркменістану.

1996—перший радник Посольства Туркменістану в Турецькій Республіці (м. Анкара).

1996–2004—консул Генерального консульства Туркменістану в Турецькій Республіці (м. Стамбул).

2004–2009—Надзвичайний і Повноважний Посол Туркменістану в Турецькій Республіці (м. Анкара).

2009–2010—Надзвичайний і Повноважний Посол Туркменістану в Республіці Таджикистан (м. Душанбе).

Угорська Республіка

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:

Андраш Палді (1992); Іштван Варга (1992–1995); Лоранд Тот (1995–1997); Янош Кішфалві (1997–2001); Ференц Контра (2001–2003); Янош Тот (2003–2007); Андраш Баршонь (2007–2010); Тимчасовий Повірений у справах України Міклош Шандор Мороц (2010–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з листопада 2010 року

Міхаль Баєр

Народився 3 грудня 1954 року у м. Мезоберень. Закінчив Державний інститут міжнародних відносин (Москва, 1980 р.) За фахом економіст-міжнародник. Володіє англійською, арабською, російською мовами. Одружений, має двох дітей.

Нагороджений: відзнакою «Pro Turismo» (2004), Орденом Честі Республіки Молдова (2008), Середнім Хрестом Ордена за заслуги Угорської Республіки (2009).

1980–1981 — референт Головного управління Північно-африканських країн та країн Близького Сходу.

1981–1986 — аташе з питань культури та преси

Посольства, Триполі. 1986–1990 — референт Головного управління Північно-африканських країн та країн Близького Сходу.

1990 — заступник Посла, Посольство, Каїр.

1990–1994 — Надзвичайний і Повноважний Посол в Єменській Республіці.

1995–1999 — заступник керівника, керівник Головного управління Африканських країн та країн Близького Сходу.

1999–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол в Китайській Народній Республіці.

2000–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол в Кореїській Народно-Демократичній Республіці за сумісництвом.

2004–2006 — керівник Головного управління країн СНД.

2006 — головний радник директора з питань політики.

2007–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол в Республіці Молдова.

2008–2009 — посол з особливих доручень, уповноважений у справах проєкту газопроводу «Набукко».

2009–2011 — посол з особливих доручень у справах енергетичної безпеки.

Республіка Узбекистан

**Тимчасовий Повірений Алішер Агзамходжаєв (1993–1998);
Надзвичайний Повноважний Посли в Україні: Шамансур Шахалілов (1999–2003);
Равшанбек Алімов (2003–2006); Хайдаров Ілхом Уткурович (2006–2009)**

Тимчасовий Повірений у справах в Україні
з травня 2009 року

Батир Пулатович Юсупов

Народився 17 вересня 1961 року.
Закінчив Ташкентський інститут інженерів іригації та механізації і с/гта Всеросійську академію зовнішньої торгівлі (м. Москва).

Володіє англійською та російською мовами.
Одружений, має двох дітей.

1990–1995—працював на різних керівних посадах в Зовнішньоторговому об'єднанні «Інтералока» Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі Республіки Узбекистан.

1995–2000—заступник генерального директора зовнішньоекономічних зв'язків та маркетингу Державного виробничого об'єднання «Давлат белгісі» при Узцентробанку (Держзнак).

2000–2007—заступник голови управління Державної акціонерної зовнішньоторгової компанії «Узмарказімпекс» Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків інвестицій та торгівлі Республіки Узбекистан.

2007—поц.ч.—радник з торгово-економічних питань Посольства Республіки Узбекистан в Україні.

Республіка Фінляндія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Ерік Ульфстедт (1993–1996); Мартті Ісоаро (1996–2000);
Тімо Юхані Репо (2000–2003); Лаура Рейніля (2003–2007)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з вересня 2007 року

Крістер Міккелссон

Народився 27 березня 1957 року, Гельсінкі, Фінляндія.
Магістр права, Університет Гельсінкі, 1985.

Одружений, має двох дорослих дітей.

Володіє шведською, фінською, англійською, німецькою, російською, іспанською, французькою мовами.

1986–1987 — аташе, адміністративний департамент, Міністерство закордонних справ (МЗС).

1987–1990 — аташе, Посольство Фінляндії, Мадрид; аташе, зовнішньоекономічний департамент, бюро розпитань торгівлі з СРСР, МЗС; другий секретар, Посольство Фінляндії, Москва.

1990–1993 — перший секретар, Посольство Фінляндії, Бонн.

1993–1994 — Міжнародні навчальні курси, Institute Universaire des Hautes Etudes Internationales, Женева (за спеціалізацією «політика безпеки»).

1994–1995 — радник, Секретаріат у справах ЄС, МЗС.

1995–1997 — радник, Політичний департамент, МЗС.

1997–2000 — радник-посланник Посольства Фінляндії в Пекіні, КНР.

2000–2004 — керівник управління персоналом, адміністративний департамент, МЗС.

2004–2007 — посланник та заступник Глави Місії, Посольство Фінляндії, Москва.

Французька Республіка

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Юг Перне (1992–1993); Мішель-Ів Песік (1993–1995);
Домінік Жан-Ноель Шасар (1995–1997); Паскаль Фієскі (1997–2001);
Філіп де Сюремен (2002–2005); Жан-Поль Везіан (2005–2008)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2008 року

Жак Фор

Народився 31 січня 1947 року. Диплом провищу філологічну освіту, диплом Інституту політичних студій, диплом Національного інституту східних мов (китайська).

Повноважний посланник 1-го класу. Кавалер Національного Ордена Заслуг.

Володіє англійською, німецькою, китайською, польською, російською, словацькою мовами.

1975–1977 — аташе, керівник канцелярії в Посольстві Франції в Улан-Баторі.

1977–1980 — у центральному апараті МЗС (Управління Європи).

1980–1985 — другий, перший секретар Посольства Франції у Варшаві.

1985–1987 — у центральному апараті МЗС (Управління інформації і преси).

1987–1989 — (Управління Європи).

1989–1992 — в.о. заступника керівника Управління Східної і Центральної Європи.

1992–1994 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Тирані.

1994–1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Таллінні.

1998–2003 — заступник керівника в центральному апараті МЗС (Управління європейського співробітництва).

2003–2007 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Братиславі.

2007–2008 — керівник Управління континентальної Європи.

Республіка Хорватія

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Онесін Цвітан (1992–1995); Джуро Відмарович (1995–1999);
Мар'ян Комбол (1999–2002); Маріо Миколіч (2002–2006)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з лютого 2007 року

Желько Кірінчич

Народився 8 серпня 1959 року в Загребі, Республіка Хорватія.

Факультет зовнішньої торгівлі Загребського університету (спеціальність «бізнес-управління економіка»).

Одружений, має доньку.

Нагороджений орденом Хорватського трилисника, пам'ятною медаллю «Вдячність Батьківщини».

1985–1989 — старший радник у видавничій компанії «Младост», Загреб.

1989–1991 — директор з питань експорту у видавничій компанії «Младост», Загреб.

1992–1993 — старший радник у Міністерстві торгівлі, Загреб.

1993–1994 — начальник Управління міжнародних економічних зв'язків, Міністерство економіки Республіки Хорватія.

1994–1995 — заступник міністра з міжнародних економічних зв'язків, Міністерство економіки Республіки Хорватія.

1995–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Хорватія у Республіці Індонезія.

1999–2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Хорватія в Китайській Народній Республіці.

2004–2005 — керівник Управління двостороннього економічного співробітництва Міністерства закордонних справ Республіки Хорватія.

2005–2006 — директор Хорватської агенції зі сприяння експорту та інвестиціям, Загреб.

Чеська Республіка

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
Павел Маша (1993–1997); Йозеф Врабець (1997–2002);
Карел Штіндл (2002–2007); Ярослав Башта (2007–2010),
Тимчасовий Повірений у справах Вітезслав Півонька (2010–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з серпня 2011 року

Іван Почух

Народився у 1961 р. в м. Трнава.
Володіє англійською, російською та французькою мовами. Одружений, має двох дітей.

1990–1995—працював у Секції міжнародних відносин Міністерства оборони Чеської Республіки.

1995–1999—перший секретар Постійної місії Чеської Республіки при ООН у Нью-Йорку, член Чеської делегації в Раді безпеки ООН, відповідав за ведення справ 1-го комітету (міжнародна безпека та роззброєння) Генеральної асамблеї ООН, пов'язаних з участю ЧР у миротворчих операціях.

1999–2001—перший секретар Постійної делегації Чехії при НАТО, брав участь в оперативній роботі з творення концепції в області контролю за озброєнням і роззброєнням, протиракетної оборони та розробки основ Європейської політики безпеки та оборони і співпраці НАТО та ЄС при подоланні криз.

2001–2002—керівник секції НАТО в Управлінні безпекової політики Міністерства закордонних справ Чеської Республіки.

2002–2003—заступник директора, директор Управління безпекової політики Міністерства закордонних справ Чеської Республіки, відповідав за формулювання і реалізацію безпекової політики Чехії щодо НАТО, ЄС та ОБСЄ, координував роботу зі створення Безпекової стратегії ЧР.

2004–2009—Надзвичайний і Повноважний Посол, керівник Постійної місії ЧР при ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організаціях зі штаб-квартирою у Відні.

2009–2011—директор Управління безпекової політики Міністерства закордонних справ Чеської Республіки.

Швейцарська Конфедерація

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Армен Каммер (1993–1996); Сільвія Паулі (1996–1999);
Жан-Франсуа Каммер (2000–2005); Крістіан Феслер (2005–2007)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з травня 2007 року

Георг Цублер

Народився в 1949 році в містечку Мурі, кантон Ааргау. Після закінчення навчання в університеті Санкт-Галлена отримав диплом ліценціата політології та права.

1977—дипломатична служба Федеральному департаменту закордонних справ (ФДЗС) Швейцарії.

1979—дипломатична посада в фінансово-економічному управлінні ФДЗС.

1983—секретар з економічних питань Посольства Швейцарії в Югославії.

1986—ускладішвейцарської делегації при Організації з питань економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Париж.

1990—Федеральне відомство з питань зовнішньоекономічних відносин Федерального департаменту економіки, очолював в відділі країн Північної Америки та Південної Африки.

1994 — заступник Глави Місії Посольства Швейцарії у Швеції.

1997—начальник відділу кадрового забезпечення, заступник начальника Управління кадрів Генерального секретаріату ФДЗС.

2000—начальник Управління кадрів, заступник начальника управління ресурсного забезпечення Генерального секретаріату ФДЗС.

2002—Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарії в Республіці Гана.

Королівство Швеція

**Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні:
Мартін Халлквіст (1992–1996); Йоран Сігурд Якобссон (1996–2000);
Свен Улоф Оке Петерсон (2000–2004); Йон-Крістер Оландер (2004–2009)**

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з січня 2009 року

Стефан Гуллгрєн

Народився 8 листопада 1968 року в місті Йончопінг, Швеція.

Закінчив Упсальський університет (1994 р.), магістр права. Одружений.

Володіє англійською, російською, французькою, італійською мовами.

1990–1994—навчання у департаменті східноєвропейських досліджень та департаменті слов'янських мов, Упсальський університет.

1989–1994—факультет права, Упсальський університет, Швеція.

1993–1994—дослідник, департамент східноєвропейських досліджень, Упсальський університет.

1994–1998—другий секретар (політичні питання) Посольства Швеції, Москва.

1998–2002—референт (відповідальність за політичні питання в Росії), заступник голови відділу країн Східної Європи Міністерства закордонних справ, Стокгольм.

2002–2004—радник (політичні питання) Посольства Швеції, Москва.

2004–2005—радник та голова відділу економіки та торгівлі Посольства Швеції, Москва.

2005–2007—міністр-посланник та голова відділу економіки та торгівлі Посольства Швеції, Москва.

2007–2009—міністр-посланник та заступник Голови Місії Посольства Швеції, Москва.

Японія

Надзвичайні і Повноважні Посли в Україні:
Сьодзі Суєдзава (1993–1996); Юдзі Курокава (1996–1999);
Хітоші Хонда (1999–2002); Кішіро Амае (2002–2008);
Тадаші Ідзава (2008–2011)

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з 2011 року

Тоїчі Саката

Народився 24 листопада 1948 року в місті Осака, Японія. Закінчив Токійський університет, бакалавр (1972); магістр інженерії (спеціальність машинобудування) (1974); аспіранту руділового і державного управління Корнельського університету (1979), магістр відділення управління і менеджменту.

1974–1985—Японське Агентство науки і технології.

1985–1990—перший секретар посольства Японії в США. 1990–1993—директор відділення атомного палива Японського бюро атомної енергетики (Японське Агентство науки і технології).

1993–1995—директор відділення космічних стратегій бюро досліджень і розробок (Японське Агентство науки і технології).

1995–1996—радник Інституту фізичних і хімічних досліджень (RIKEN).

1996–1998—директор Департаменту стратегії бюро науки і техніки (Японське Агентство науки і технології).

1998–1999—директор Департаменту стратегії бюро атомної енергетики.

1999–2001—директор відділення загальної координації секретаріату міністра (Японське Агентство науки і технології).

2001–2003—заступник директора бюро сприяння розвитку наукових досліджень Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії.

2003—заступник генерального директора секретаріату Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії. 2003–2005—Генеральний директор бюро досліджень і розробок Міністерства освіти, культури, спорту/науки і технологій Японії. 2005–2007—виконавчий директор Інституту фізико-хімічних досліджень (RIKEN). 2007–2008—Генеральний директор секретаріату Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії.

2008–2009—заступник міністра Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії. 2009–2011—перший заступник Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії. 2010—старший радник Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії.

2010–2011—радник президента Японського Агентства науки і технології.

Європейський Союз

Надзвичайний і Повноважений Посол Європейського Союзу
в Україні з жовтня 2008 року

Жозе Мануел Пінту Тейшейра

Народився 11 серпня 1958 року.

Закінчив Португальську військово-морську академію (1972), Технічний університет Лісабона, Португалія (1976), аспірантуру Технічного університету Норвегії (1984), Лондонську школу економіки та політології (1994), курси з питань європейських переговорів при Дипломатичній академії (Відень) (2002). Володіє англійською, французькою, іспанською, італійською мовами.

1976–1977—інженер проекту CESL (консультування з питань проектування санітарно-технічних споруд), Португалія. 1978–1981—інженер проекту в Адміністрації

Південноафриканських залізниць і гаваней.

1981–1983—менеджер проекту у Республіці Зеленого мису, Саудівській Аравії. 1985–1988—менеджер проекту Норвезького агентства міжнародного розвитку в Мозамбіку. 1988—генеральний директор DG VIII, стажування для підготовки до служби у Європейській Комісії.

1988–1991—перший секретар Представництва Європейської Комісії у Свaziленді. 1991–1992—член Кабінету. Направлений до Міністерства закордонних справ Португалії під час головування Португалії як радник Європейської Комісії.

1992–1994—радник Повірений у справах Представництва Європейської Комісії в Анголі.

1994–1995—керівник сектору з питань Співдружності Незалежних Держав.

1996—заступник керівника відділу № 1 Бюро з питань гуманітарної допомоги Європейської Комісії.

1997–1998—Голова Місії Бюро з питань гуманітарної допомоги Європейської Комісії в Боснії і Герцеговині та Хорватії.

1998–2002—Посол, Голова Представництва Європейської Комісії у колишній Югославській Республіці Македонія.

2002–2005—Посол, Голова Представництва Європейської Комісії у Мозамбіку. 2006—керівник відділу DEV/02 з питань африканських відносин.

2006–2008—керівник відділу DEV/E/3 з питань відносин з південноафриканськими країнами та регіоном.

Надзвичайні та Повноважні Посли в Україні,
які посідають цю посаду за сумісництвом

№	Прізвище	Країна	Місце знаходження
1.	Майкл Джон Поттс	Австралія	Віен
2.	Флорент Челіку	Республіка Албанія	Варшава
3.	Самуел Тіто Арманду	Республіка Ангола	Москва
4.	Сайфул Хок	Народна Республіка Бангладеш	Москва
5.	Вісенто Аі д'Алмейда	Республіка Бенін	Москва
6.	МаріяЛуїса Рамос Урсагасте	Республіка Болівія	Москва
7.	Нікола Дукич	Боснія і Герцеговина	Будапешт
8.	Бернадетта Себаге Раседі	Республіка Ботсвана	Стокгольм
9.	Хав'єр Ніодого	Буркіна-Фасо	Берлін
10.	Ренова Ндайірукіє	Республіка Бурунді	Москва
11.	Уго Хосе Гарсія Ернандес	Боліварська Республіка Венесуела	Варшава
12.	Поль Біє-Ейене	Габонська Республіка	Москва
13.	Едвард Апау Мантей	Республіка Гана	Москва
14.	Артуро Ромео Дуарте Ортіз	Республіка Гватемала	Москва
15.	Ель-Хадж Амара Бангура	Гвінейська Республіка	Москва
16.	Дієго Стейсі Морено	Республіка Екватор	Вена
17.	Фаусто Абесо Фума	Республіка Екваторіальна Гвінея	Москва
18.	Теклай Мінассіє Асгедом	Держава Еритрея	Москва
19.	Текетель Форссідо Вамішо	Федеративна Демократична Республіка Ефіопія	Москва
20.	Мохамед Салех Ахмед Аль-Хелялі	Сменська Республіка	Москва
21.	Пітер Лусака Чінтала	Республіка Замбія	Москва
22.	Пелекезела Мпоко	Республіка Зімбабве	Москва
23.	Ричард Ріан	Ірландія	Прага
24.	Елін Флигенрінг	Республіка Ісландія	Гельсінкі
25.	Ахмад Аль-Хасан	Хашимітське Королівство Йорданії	Москва
26.	Ахмед С. Аль-Мідаді	Держава Катар	Москва
27.	Джордж Альберто Баррантес Уллоа	Республіка Колумбія	Варшава
28.	Жан-П'єр Луейбо	Республіка Конго	Москва
29.	Моїз Кабаку Мучаїл	Демократична Республіка Конго	Москва
30.	Кім Ен Дже	Корейська Народно-Демократична Республіка	Москва

№	Прізвище	Країна	Місце знаходження
31.	Гнаньо Філібер Фаніді	Республіка Кот-д'Івуар	Москва
32.	Тхонгсаван Фомвіхан	Лаоська Народно-Демократична Республіка	Москва
33.	Жан Фальц	Велике Герцогство Люксембург	Прага
34.	Махендр Досіа	Республіка Маврикій	Москва
35.	Сіді Мохамед Ульд Талеб Амар	Ісламська Республіка Мавританія	Москва
36.	Елуа Альфонс Максим Дуву	Республіка Мадагаскар	Москва
37.	Ісаак Ламба	Республіка Малаві	Москва
38.	Брахіма Кулібалі	Республіка Малі	Москва
39.	Пауль Фрідріх фон Фурхерр	Суверенний Військовий Орден Госпітальєрів Родосу і Мальти	Мінськ
40.	Бернарду Марселіну Шерінда	Республіка Мозамбік	Москва
41.	Отгон Дамбійням	Монголія	Варшава
42.	У Мін Тейн	Союз М'янма	Москва
43.	Самуель Кавето Мбамбо	Республіка Намібія	Москва
44.	Ієн Гілл	Нова Зеландія	Москва
45.	Омар Сайф Гобаш	Об'єднані Арабські Емірати	Москва
46.	Мохамад Аль Хасан	Султанат Оман	Москва
47.	Антоніо Фотіс Такіс Очоа	Республіка Панама	Греція
48.	Орасіо Ногес Субісаррета	Республіка Парагвай	Відень
49.	Марта Чаваррі-Дупуй	Республіка Перу	Варшава
50.	Паоло Еспозіто	Республіка Сан-Марино	Італія
51.	Сімон Де Круз	Республіка Сінгапур	Москва
52.	Сіраджуддін Хамід Юсуф	Республіка Судан	Москва
53.	Джон Сар Френсіс Ямбасу	Республіка Сьєра-Леоне	Москва
54.	Супот Діракаосал	Королівство Таїланд	Москва
55.	Яка М. Мвамбі	Об'єднана Республіка Танзанія	Москва
56.	Хмаїс Джинауї	Туніська Республіка	Москва
57.	Хорхе Альберто Мейер Лонг	Східна Республіка Уругвай	Москва
58.	Віктор Г. Гарсія III	Республіка Філіппіни	Москва
59.	Джибрін Абдул	Республіка Чад	Москва
60.	Сесар Августо Парра Муньос	Республіка Чилі	Москва
61.	Желько Радулович	Республіка Чорногорія	Гура
62.	Удаянга Віратунга	Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка	Москва
63.	Джой Елфреда Вілер	Ямайка	Берлін

Представники України при міжнародних організаціях

Біографічні довідки подаються станом
на 1 вересня 2011 року. Дані про можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій разом
з біографічними довідками в наступних випусках

При підготовці щорічника використано матеріали
УДП МЗС України

Глава Місії України при НАТО

з липня 2010 року

Ігор Долгов

Народився 6 червня 1957 року в м. Славути Хмельницької області. У 1980 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, філолог, викладач. Кандидат філологічних наук.

1974–1975—технік Інституту кібернетики АН УРСР.

1975–1980—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1980–1992—асистент кафедри російської мови і методики її викладання як іноземної КДУ ім. Т.Г. Шевченка.

1992–1993—перший секретар відділу інформації МЗС України.

03.1993–04.1993 — радник відділу інформації МЗС України.

1993–1994—помічник-радник Секретаріату міністра закордонних справ України.

01.1994–09.1994—радник Посольства України в Фінляндській Республіці.

1994–1997—радник-посланник Посольства України в Фінляндській Республіці.

10.1997–11.1997—виконуючий обов'язки заступника начальника Управління політичного аналізу і планування МЗС України.

1997–2000—заступник начальника Управління політичного аналізу і планування МЗС України. 2000–2001—заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

2001–2002—директор департаменту з питань політики та безпеки—начальник Управління політичного аналізу та інформації МЗС України.

2002–2004—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці. 2004–2006 — заступник міністра закордонних справ України.

2006–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Німеччина. 2008–2009—керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

2009–2010—Посол з особливих доручень Департаменту інформаційної політики МЗС України.

04.2010–07.2010—Посол з особливих доручень відділу оперативного інформаційного реагування Департаменту інформаційної політики МЗС України.

07.2010–07.2010—Посол з особливих доручень відділу координації євроатлантичного співробітництва Департаменту євроатлантичного співробітництва МЗС України.

07.2010—ц.ч.—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бельгія.

Представник України при Європейському Союзі

з липня 2010 року

Костянтин Єлисеєв

Народився 14 вересня 1970 року в м. Красноармійську Донецької області. У 1992 році закінчив Український інститут міжнародних відносин при Київському університеті ім. Т. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач французької мови.

1987–1992—студент Українського інституту міжнародних відносин при Київському університеті ім. Т. Шевченка.

1992–1993 — аташе групи колегії МЗС України.

01.1993–08.1993—аташе, третій секретар відділу міжнародних організацій МЗС України.

1993–1994—третій секретар відділу політичних питань ООН та її спеціалізованих установ Управління міжнародних організацій МЗС України.

1994–1997—третій, другий секретар Постійного представництва України при ООН.

1997–1999—другий, перший секретар Посольства України у Французькій Республіці.

1999–2000—головний консультант відділу двостороннього співробітництва Головного управління питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

2000–2004—директор Кабінету міністра закордонних справ України.

2004–2007—заступник Представника України при Європейських Співтовариствах.

2007–2010 — заступник міністра закордонних справ України.

Постійний представник України при ЮНЕСКО

з липня 2010 року

Олександр Купчишин

Народився 06.1952 року в с. Перегінське Рожнятівсько-горайово-Івано-Франківської області. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1974), юрист-міжнародник, перекладач-референт англійської мови; Дипломатичну академію МЗС СРСР (1990), дипломат; кандидат юридичних наук.

1969–1974—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1974–1982—аспірант, асистент кафедри міжнародного права та іноземного законодавства Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1982–1988 — співробітник (Р-3) Секретаріату Відділення ООН.

1988–1990 — слухач Дипломатичної академії МЗС СРСР.

08.1990–09.1990 — другий секретар (по резерву) МЗС України.

1990–1992—перший секретар відділу міжнародних організацій МЗС України.

01.1992–09.1992—начальник догівірно-правового відділу МЗС України.

1992–1993—начальник Договірнo-правового управління МЗС України.

1993–1996—радник-посланник Посольства України у Французькій Республіці.

1996–1998—начальник Управління європейського регіонального співробітництва, Управління європейської трансатлантичної інтеграції МЗС України.

1998–2001 — Постійний представник України при Раді Європи.

2001–2004—директор Правового департаменту МЗС України, Посол з особливих доручень.

2004–2005—Посол з особливих доручень Договірнo-правового управління МЗС України.

07.2005–12.2005—Посол з особливих доручень Договірнo-правового департаменту МЗС України.

2005–2008—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Нідерланди.

2005–2008—Постійний представник України при Організації з оборони і мічної зброї.

2008–2010 — заступник міністра закордонних справ України.

02.2010–06.2010—Уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків.

06.2010—ц.ч.—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Французькій Республіці.

Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві (Швейцарія)

з січня 2008 року

Микола Маймескул

Народився 18 грудня 1948 року в с. Приморське Татарбунарського району Одеської області.

У 1972 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, перекладач-референт, викладач французької та англійської мов; кандидат історичних наук (1988).

1966–1972—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1972–1974—інженер Центрального проектно-конструкторського бюро тресту «Енергоавтоматика».

1974–1977—перекладач французької мови групи радянських спеціалістів в італьйанській частині 44708, Централь-

ноафриканська Республіка, Республіка Чад.

1977–1980—старший лаборант, старший методист, старший інженер факультету міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1980–1981—аспірант Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1981–1983 — третій секретар консульського відділу МЗС УРСР.

1983–1986—третій, перший секретар відділу міжнародних економічних організацій МЗС УРСР.

1986–1992—другий, перший секретар Постійного Представництва СРСР при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

1992–1993—начальник відділу міжнародного економічного співробітництва МЗС України.

1993–1996—начальник Управління міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України.

1996–2000—Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві (Голова Конференції з роззброєння (1998), Голова Женевського Дипломатичного комітету (2000), Віце-голова Європейської економічної комісії ООН (1996–1998).

2000–2001—Посол з особливих доручень Групи послів з особливих доручень та головних радників МЗС України.

01.2001–07.2001—директор Департаменту європейської інтеграції, економічного та гуманітарного співробітництва—начальник Управління Європейського Союзу МЗС України.

07.2001–11.2001—Посол з особливих доручень по координації діяльності МЗС України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами, відомствами та регіонами України Управління послів з особливих доручень.

2001–2002—Посол з особливих доручень—керівник Групи координації взаємодії МЗС України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами, відомствами та регіонами України.

2002–2003—директор Департаменту консульської служби МЗС України.

2003–2004—Посол з особливих доручень Управління послів з особливих доручень та головних радників МЗС України.

02.2004–04.2004—Посол з особливих доручень Управління консульської служби МЗС України.

2004–2006—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді, Представник України при Міжнародній організації цивільної авіації (ІКАО).

2006–2008 — заступник міністра закордонних справ України.

Постійний представник України при Міжнародних організаціях у Відні (Австрія)

з липня 2010 року

Ігор Прокопчук

Народився 3 березня 1968 року в м. Коростені Житомирської області. У 1992 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, перекладач англійської та італійської мов.

1985–1986—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1986–1988—служба в армії.

1988–1992—студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1992–1993—аташе відділу інформації Управління інформації МЗС України.

1993–1994—третій, другий секретар відділу інформації Управління інформації МЗС України.

1994–1997—третій, другий секретар Посольства України в Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії.

1997–1998—другий секретар Постійного Представництва України при ООН.

02.1998–10.1998—помічник-радник Секретаріату міністра закордонних справ України. 10.1998–11.1998—радник відділу США і Канади Четвертого територіального управління МЗС України. 1998–2000—в.о. завідувача відділу США і Канади Четвертого територіального управління МЗС України.

2000–2001—заступник начальника управління—завідувач відділу США і Канади Четвертого територіального управління МЗС України.

2001–2002—радник-посланник Посольства України в Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії.

04.2002–11.2002—Тимчасовий Повірений у справах України в Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії.

2002–2004—радник-посланник Посольства України в Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії.

2004–2005—начальник Третього територіального управління МЗС України.

2005–2006—заступник директора Другого територіального департаменту—начальник відділу ЦС МЗС України. 04.2006–10.2006—в.о. директора Четвертого територіального департаменту МЗС України.

2006–2008—директор Четвертого територіального департаменту МЗС України.

2008–2010—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Литовській Республіці.

Постійний представник України при ООН

з квітня 2007 року

Юрій Сергєєв

Народився 5 лютого 1956 року в м. Ленінакані Вірменської РСР. У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, філолог-викладач; кандидат філологічних наук.

1973–1974—копіювальник архітектурно-планувальної майстерні Республіканського проектного інституту «Укрземпроект», м. Київ.

1974–1976—курсант Київського вищого загальної середньої школи ім. Фрунзе.

1976–1981—студент філологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1981–1989—асистент кафедри філологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1989–1992—доцент кафедри філологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1992–1993 — керівник Прес-центру МЗС України.

1993–1994 — начальник Управління інформації МЗС України.

08.1994–12.1994—керівник Секретаріату міністра закордонних справ України.

1994–1997 — начальник Управління інформації МЗС України.

01.1997–11.1997—радник-посланник Посольства України у Великій Британії.

1997–2000—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Грецькій Республіці.

1999–2000—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Албанія за сумісництвом.

2000–2001—керівник Головного управління питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

02.2001–07.2001—перший заступник міністра закордонних справ України.

2001–2003 — Державний секретар МЗС України.

2003–2007—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Французькій Республіці.

2003–2007 — Постійний представник України при ЮНЕСКО.

06.2008—ц.ч.—Надзвичайний і Повноважний Посол України у Співдружності Багамських Островів за сумісництвом.

Постійний повноважний представник України при координаційних інститутах СНД

з січня 2011 року

Іван Бунечко

Народився 8 липня 1950 року в с. Стрільськ Сарненського району Рівненської області. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1973), історик, викладач історії та суспільствознавства; Одеську вищу партійну школу (1980); аспірантуру Академії суспільних наук при ЦК КПРС (м. Москва) (1990); факультет підвищення кваліфікації Дипломатичної академії МЗС Росії за програмою Міжнародних дипломатичних курсів (2002). Кандидат філософських наук.

Нагороджений орденом преподобного Нестора Літописця, Рівноапостольного князя Володимира Великого, Кирила і Мефодія, Почесною грамотою МЗС України (серпень 2008 р.), Почесною відзнакою МЗС України III ступеня (чер-

вень 2010 р.).

Володіє білоруською та німецькою мовами. Одружений, має двох синів.

1966–1969—завідувач клубу, вчитель с. Костянтинівка Сарненського району Рівненської області. 1969–1970—секретар комітету комсомолу колгоспу «Комуніст», с. Костянтинівка Сарненського району Рівненської області.

1970–1972—інструктор Сарненського райкомунсомолу, м. Сарни Рівненської області. 1972–1973—голова профкому Сарненського профтехучилища №2, м. Сарни Рівненської області. 1973–1974—служба в армії.

1974–1977—лектор Сарненського райкому КПУ, м. Сарни Рівненської області.

1977–1978—завідувач відділу Рокитнівського райкому КПУ, м. Рокитне Рівненської області. 1978–1980—слухач Одеської вищої партійної школи, м. Одеса.

1980–1987—лектор Рівненського обкому КПУ, м. Рівне.

1987–1990—аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС, м. Москва.

1990–1991—секретар Рівненського міськкому КПУ, м. Рівне.

1991–1992—начальник відділу Асоціації господарського співробітництва «Восток». 1992–1996—директор Рівненської філії Української фондової біржі, м. Рівне.

1996–1999—перший секретар Посольства України в Республіці Білорусь.

1999–2001—перший секретар Посольства України в Туркменістані.

2001–2004—радник Посольства України в Російській Федерації.

2004–2005—головний радник Договірної-правового управління МЗС України.

2005–2007—радник відділу з питань тимчасового перебування ЧФРФ на території України Першого територіального департаменту МЗС України.

2007–2010—радник консульських питань Посольства України в Киргизькій Республіці.

Постійний представник України при Раді Європи

з травня 2010 року

Микола Тоцицький

Народився 22.09.1967 року в с. Жигалівка Калинівського району Вінницької області. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (1993), філолог, перекладач французької та англійської мов; Інститут міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка (1995), юрист-міжнародник.

07.1984—08.1984—робітник Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції, с. Уладовське Вінницької області. 1984—1985—учень групи монтажників радіоапаратури СПТУ № 19, м. Вінниця.

1985—1987 — служба в армії.

1987—1993—студент Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка.

1993—1994—аташе, третій секретар відділу оперативного зв'язку та комп'ютерного забезпечення Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

1994—1995—третій секретар відділу багатостороннього роззброєння та зброї хімічної і біологічної зброї Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

1995—1998—третій, другий секретар Посольства України в Королівстві Бельгія.

1998—1999—перший секретар відділу ядерного роззброєння та обмеження стратегічних озброєнь Управління контролю над озброєнням та НТС МЗС України.

1999—2000—перший секретар відділу ОБСЄ та Ради Європи Управління євроатлантичної інтеграції МЗС України.

2000—2001—радник відділу НАТО та європейської безпеки Управління євроатлантичного співробітництва Департаменту з питань політики та безпеки МЗС України. 2001—2003—радник Постійного представництва України при Раді Європи.

2003—2004—перший заступник директора Кабінету міністра з акордонних справ України.

01.2004—02.2004—директор Кабінету міністра з акордонних справ України.

2004—2005—начальник Управління консульської служби МЗС України.

2005—2008—Генеральний консул України в Сан-Франциско (США); перший заступник, керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України. 2008—2009—перший заступник керівника, керівник Головної служби з питань міжнародного співробітництва Секретаріату Президента України.

2009—2010—керівник Головної служби з питань міжнародного співробітництва Секретаріату Президента України.

Генеральні консули України в іноземних державах

Генеральний консул України в Республіці Білорусь (Брест)	Іван Баранчик
Т. в. о. Генерального консула України в Республіці Болгарія (Варна)	Ірина Дмитренко
Генеральний консул України у Федеративній Республіці Бразилія (Ріо-де-Жанейро)	Олександр Марков
Генеральний консул України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії (Единбург)	Михайло Оснач
Генеральний консул України в Грецькій Республіці (Салоніки)	Ігор Сибіга
Генеральний консул України в Державі Ізраїль (Хайфа)	Ігор Турчин
Генеральний консул України в Королівстві Іспанія (Барселона)	Олександр Хрипунов
Генеральний консул України в Італійській Республіці (Мілан)	Андрій Картиш
Генеральний консул України в Італійській Республіці (Неаполь)	Володимир Карачинцев
Генеральний консул України в Республіці Казахстан (Алмати)	Людмила Протасова
Генеральний консул України в Канаді (Торонто)	Олександр Данилейко
Генеральний консул України в Китайській Народній Республіці (Шанхай)	Сергій Бурділяк
Генеральний консул України у Федеративній Республіці Німеччина (Мюнхен)	Юрій Ярмілко
Генеральний консул України у Федеративній Республіці Німеччина (Франкфурт-на-Майні)	Альберт Черніюк
Генеральний консул України в Республіці Польща (Гданськ)	Мирон Янків
Генеральний консул України в Республіці Польща (Краків)	Віталій Максименко
Генеральний консул України в Республіці Польща (Люблін)	Олег Горбенко
Генеральний консул України в Російській Федерації (Ростов-на-Дону)	Віталій Москаленко
Генеральний консул України в Російській Федерації (Санкт-Петербург)	Наталія Прокопович
Генеральний консул України в Російській Федерації (Тюмень)	Михайло Колядін
Генеральний консул України в Румунії (Сучава)	Василь Боєчко
Генеральний консул України в Словацькій Республіці (Пряшів)	Ольга Бенч
Генеральний консул України у Сполучених Штатах Америки (Нью-Йорк)	Сергій Погорельцев
Генеральний консул України у Сполучених Штатах Америки (Сан-Франциско)	Сергій Альошин
Генеральний консул України у Сполучених Штатах Америки (Чикаго)	Костянтин Кудрик
Генеральний консул України в Республіці Туреччина (Стамбул)	Богдан Яременко
Генеральний консул України в Угорській Республіці (Ніредьгаза)	Сергій Бороденков
Генеральний консул України в Чеській Республіці (Брно)	Володимир Горбаренко

Генеральні консули іноземних держав в Україні

Генеральний консул Республіки Болгарія (Одеса)	Проданов Калінов
Генеральний консул Грецької Республіки (Маріуполь)	Маллі Софія
Генеральний консул Грецької Республіки (Одеса)	Хазіроглу Антоніос
Генеральний консул Грузії (Одеса)	Квачадзе Зураб Георгійович
Генеральний консул Грузії (Донецьк)	Нішніанідзе Теймураз Тімурович
Генеральний консул Китайської Народної Республіки (Одеса)	У Сяоін
Генеральний консул Республіки Молдова (Одеса)	Роша Петру
Генеральний консул Федеративної Республіки Німеччина (Донецьк)	Ціллікенс Клаус
Генеральний консул Республіки Польща (Одеса)	Стршельчик Йоанна
Генеральний консул Республіки Польща (Севастополь)	Мазур Веслав
Генеральний консул Республіки Польща (Луцьк)	Янік Томаш
Генеральний консул Республіки Польща (Львів)	Опалінській Гжеґож
Генеральний консул Республіки Польща (Харків)	Гранат Ян
Генеральний консул Республіки Польща (Вінниця)	Швідерек Кшиштоф
Генеральний консул Російської Федерації (Сімферополь)	Андрєєв Владімір Вадімовіч
Генеральний консул Російської Федерації (Одеса)	Грачов Александр Грігорьєвіч
Генеральний консул Російської Федерації (Львів)	Астахов Олег Юрьєвіч
Генеральний консул Російської Федерації (Харків)	Філіпп Всеволод Івановіч
Генеральний консул Румунії (Чернівці)	Попа Татіана
Генеральний консул Румунії (Одеса)	Ніколаш Черасела
Генеральний консул Словацької Республіки (Ужгород)	Сладечек Маріан
Генеральний консул Угорської Республіки (Ужгород)	Бачкаї Йозеф
Генеральний консул Угорської Республіки (Берегово)	Тот Іштван
Генеральний консул Чеської Республіки (Донецьк)	Мурґаш Антонін
Генеральний консул Чеської Республіки (Львів)	Павліта Давід

Марія Вітушок

ПОСТПРЕД УКРАЇНИ ІВАН ГРИЩЕНКО

Іван Філімонович Грищенко

За страшною статистикою минулого сторіччя лише три відсотки чоловіків, які народилися у Радянському Союзі в 1922–1924 роках, вижили. В Америці, яка постраждала від війни набагато менше, людей, які брали в ній участь, називають велично: «the Great Generation», себто «Велике Покоління». У нас їх називають скромніше — «фронтовики», хоча їх велич, неймовірна жертва, яку вони принесли — незмірно більша, ніж велич і жертва будь-якого іншого покоління у будь-який інший момент історії людства.

Видатний український дипломат Іван Філімонович Грищенко належав до цього покоління. Він був одним із фронтовиків, яким пощастило залишитися живим. Народившись у 1923 році, він застав 22 червня 1941 року курсантом військового авіаційного училища у російському містечку Вольск, де навчався на авіаційного механіка. Пройшов усю війну у фронтовій авіації, вижив. Пережив гітлерівські бомбування, смерть друзів, бачив муки своєї країни та був частиною її подвигу. Закінчив війну у Берліні. Від побачених людських страждань не зламався, а став ще сильнішим і все повоєнне життя мав у душі радість від кожного дня — бо жив «за себе і за того парня».

В Україні до подвигу цього покоління додалася й інша трагедія, через яку воно пройшло — Голодомор. Живучи у своєму рідному селі Покровка, що на Сумщині, ще маленьким хлопчиком він бачив голодну смерть багатьох односельчан — і з тих пір у їх родині було заведено: харчі на тарілці не залишати.

Після війни здавалося, що нема шляхів, які були б не до снаги фронтовикам. Кожен обирав той, про який мріяв. Іван Грищенко обрав шлях дипломата. З атестатом відмінника, посвідченням учасника війни та дев'ятьма бойовими нагородами, а головне нездоланим бажанням опанувати висоти дипломатичного фаху, він був часткою того потоку на щойно відкритому факультеті міжнародних відносин, який згодом формував українську дипломатію. Його однокурсниками були Геннадій Удовенко, Валентин Ліпатов та інші, кому потім судилося стати першопрохідцями спочатку дипломатії Української Радянської Соціалістичної Республіки, а згодом і незалежної України на дипломатичних теренах світу.

В університеті зустрів свою майбутню дружину Нонну, яка навчалася на біологічному факультеті, з якою вони побралися 1953 року. Невдовзі народився син Костянтин, а ще через п'ять років — син Дмитро.

У 1954 році прийшов у тоді ще молоде і маленьке Міністерство закордонних справ УРСР. Почалися будні молодого дипломата — відрядження, звіти, аналітичні листи, знову відрядження... Другий, перший секретар відділу міжнародних організацій, а в 1962–68 роках — робота у відділі технічної допомоги Секретаріату ООН.

Згодом Іван Грищенко багато розповідав про «демарш» Микити Хрущова на 15-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1960 році, коли радянський лідер зняв із ноги черевика і почав стукати ним по столу, вимагаючи від головуючого надати йому слово. Іван Филімонович сидів у залі і переживав, що віднині саме цей черевик буде мірилом радянської дипломатії. В ту мить пообіцяв собі ніколи і ні за яких обставин не втрачати терпіння та почуття такту, на яких споконвік базується справді професійна дипломатія.

Залишилась у пам'яті і карибська криза 1962 року, коли Іван Филімонович, разом з іншими радянськими дипломатами у Нью-Йорку, пакували валізи, готуючись або до екстреного відкликання, або ж і взагалі до повномасштабної світової війни.

У 1970 році, пропрацювавши у дипломатичній службі 16 років, Іван Грищенко був першим секретарем МЗС УРСР. У 1971-му очолив консульський відділ міністерства. А у 1974 році тодішній міністр закордонних справ УРСР Георгій Шевель запропонував відрядити його главою українського Постійного

Представництва при міжнародних організаціях у Женеві. Перевірка у КГБ, співбесіда у тодішнього першого секретаря КПУ Володимира Щербицького — і ось уже починається нова сторінка дипломатичної біографії, пов'язана із Женевою.

Постпред — звучить гучно і гордо, але насправді на перших порах все постпредство складалося із нього одного. Згодом приєднався один-єдиний помічник — Михайло Дашкевич, який згодом став першим послом України в Японії.

За великим рахунком, все починав сам — як свого часу, повернувшись із війни, сам будував собі дім на околиці зруйнованого Києва. Налагоджував контакти, привчав іноземців до звучання цього незвичного слова — «Україна». Сам собі і постпред, і перекладач, і повар, і водій. До речі, автомобілем навчився керувати тільки у 47 років, перед відрядженням. Потім часто із посмішкою розповідав, як здивовані місцеві мешканці оточували небачену до тих пір дивину — стару радянську «Волгу», якою пересувався Женевою український постпред.

Останні роки перед пенсією Іван Грищенко повернувся в центральний апарат міністерства, де і працював аж до 1992 року, коли в МЗС прийшов його син Костянтин. Два покоління дипломатів — це, мабуть, не достатньо для повноцінної династії, але Іван Филімонович і без цього мав всі підстави для гордості, спостерігаючи за стрімкою кар'єрою свого сина у новій, незалежній Україні.

Помер Іван Грищенко у 1998 році — у тому самому будинку, який свого часу збудував власними руками. Фронтовик, дипломат, інтелігент, батько, дідусь, пристрасний шахіст, людина веселої та щирої вдачі, він прожив яскраве та пам'ятне життя — справді видатний представник великого покоління.

* * *

Розповідь про життя і діяльність видатного українського дипломата Івана Филімоновича Грищенка буде надрукована у серії Бібліотеки наукового щорічника «Україна дипломатична» випуск 3.

Анатолій Денисенко,
Василь Туркевич

ГЕННАДІЙ УДОВЕНКО — ЛЮДИНА ПЛАНЕТИ

Геннадій Йосипович Удовенко — український дипломат і політик. Народився 22 червня 1931 у Кривому Розі. Закінчив факультет міжнародних відносин Київського університету (1954). 1952–1955 роках — працював у Міністерстві промислових і будівельних матеріалів УРСР, головою колгоспу на Київщині. Навчався в аспірантурі Інституту економіки і організації сільського господарства. 1959–1964 роках — 1-ий секретар, радник МЗС України, 1965–1971-ий — співробітник се-

кретаріату Відділення ООН у Женеві, 1971–1977 рр. — начальник відділу кадрів, начальник Відділу міжнародних економічних організацій МЗС України, 1977–1980-ий — на відповідальній посаді директора Управління конференцій і синхронного перекладу секретаріату ООН (Нью-Йорк), 1980–1985 рр. — заступник міністра закордонних справ України, 1985–1992 роках — Постійний представник України при ООН (Нью-Йорк), 1992–1994 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Польщі, 1994–1998 рр. — міністр закордонних справ, водночас (вересень 1997 — вересень 1998-го — Голова 52 сесії Генасамблеї Організації Об'єднаних Націй. З березня 1998 року — народний депутат України III, IV, V скликань від НРУ та

блоку «Наша Україна», голова Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. Голова НРУ (1999–2003). З 1998 року — член Ради президентів Генасамблеї ООН.

Почесна відзнака Президента України (1995), орден князя Ярослава Мудрого III, IV, V ступенів, орден «За заслуги» II ступеня (2011), численні нагороди зарубіжних держав.

Коли знайомишся з офіційною біографією Геннадія Йосиповича Удовенка, знаковою постаттю в українській дипломатії та політикумі останнього п'ятдесятиліття, дивуєшся як динамічно й водночас багатогранно складалася його професійна та громадська кар'єра, яким неординарним, насиченим було життя. Разом з тим, спіймавши себе на думці, що хронологічні дані не розкривають сутності цієї непересічної особистості. Що за кожним щаблем послужного списку людини, якій випало жити не тільки в координатах двох тисячоліть і двох століть, але й в двох різко відмінних політичних системах, де він повсякчас відчував себе потрібним, затребуваним, посідав не тільки помітні, але й чільні посади? Щасливий збіг обставин? Звичайне життєве везіння? Уміння скористатися ситуацією? Звичайно, що ні. Це — поєднання досвіду і неймовірної працездатності.

Все це властиво його біографії. Але є ще й дещо значно більше, навіть незбагненне для тих, хто не знає його особисто. Дивовижна як на наш час, наші політичні, моральні реалії риса: відповідальність перед собою, власним сумлінням і тією справою, за яку брався. Відповідальність перед рідним народом. Проте це тільки каркас його унікальної біографії, сповненої тисячами подій, справ, зустрічей, прийняття ординарних і неординарних рішень, які мали вплив на життя багатьох країн, а поінде навіть всієї планети. Він був причетний до народження нових країн, припинення десятилітніх міжусобиць, воєн, ухвалення рішень, які рятували мільйони людей від голоду, ініціювали боротьбу зі смертельними хворобами, знищення смертоносної зброї.

Геннадію Удовенку долею випало зайняти особливе місце в новітній світовій дипломатії останніх п'яти десятиліть. Але особлива заслуга перед світовою спільнотою полягає у тому, що саме йому в останньому десятилітті ХХ століття вдалося вивести на

світові обшири в досить прискореному темпі дипломатичну систему України — суверенної і незалежної держави. Досягнути того, на що інші країни витрачали десятки, а часом сотні років, задля чого працювали цілі покоління державних чиновників та кадрових дипломатів.

І не тільки тому, що жодному іншому українському дипломату не вдалося сягнути таких високих посад в Організації Об'єднаних Націй, починаючи з дня її створення у 1945 році, як Геннадію Удовенку, а насамперед тому, що з першого дня своєї дипломатичної діяльності він відчував себе українцем, а Україну — державою, нехай і в статусі колоніальної провінції, але державою, з твердою вірою у її майбутнє.

Успішно здійснював дипломатичну службу у двох політично-державних системах — і Радянської України, і незалежної Української держави, яка виникла на політичній карті світу в 1991 році. Системах — разюче несхожих, багато в чому взаємопротилежних, хоч здавалося б, дипломатія має досить усталені та традиційні форми свого буття, тому не варто було б чекати від неї різких змін. Адже вони відбулися, позначившись на його житті й кар'єрі. Порівнюючи на власному досвіді ці дві дипломатичні системи, він міг одверто і беззастережно сказати, що з проголошенням незалежності України було створено якісно нову державну багатофункціональну систему міжнародних стосунків, починаючи з Міністерства закордонних справ суверенної держави і завершуючи понад сотнею дипломатичних представництв на всіх континентах, представництвами практично у всіх міжнародних організаціях. Але сутність дипломатії полягає, звісно, не тільки у формальній розбудові мережі посольств, ролі у впливових міжнародних організаціях та інституціях, участі на правах рівного у міждержавних переговорах, офіційних зарубіжних візитах очільників держави, а насамперед — у створенні та функціонуванні власної, спрямованої на захист національних інтересів дипломатичної служби, яка б завжди, всюди і за будь-яких умов відстоювала інтереси власної держави, зміцнювала перспективу її подальшого статусу актора світового співжиття, впливового гравця на шахівниці міжнародного життя, давала повсякчас усім зрозуміти,

що інші гравці мають справу з державою, яку треба поважати, з якою варто рахуватися.

Українська дипломатія має багате, досить наповнене минуле. Її витoki сягають ще часів Русь-України, легендарних княжих часів Віщого Олега, Ольги, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Богдана Хмельницького, Івана Виговського, доби УНР. Це не тільки частка нашої славетної історії, але й велика школа спілкування з іншими народами, боротьби за визнання нашої держави як повноправного учасника міжнародного життя. Адже нам випало проживати в центрі Європи, відіграючи важливу геополітичну роль як у минулому, так і тепер. Не випадково Київську Русь у XI–XIII ст., аж до татаро-монгольської навали, визнавали другою після Візантії державою-імперією. Хтось думає, що все те розтануло, мов туман, втрачене назавжди. Але воно залишалось не тільки в піснях і думках, але й в ментальності народу. А коли є незабуте, непоховане під повним забуттям велике минуле — можна сподіватися і на велике майбутнє. Тільки треба невтомно, наполегливо працювати, не зупинятися на досягнутому рубежі, невтомно йти до все нових горизонтів, не заколисуватися успіхами, як і не впадати у відчай, коли дорога до утвердження стає занадто крутою... Працювати так, як це робив Геннадій Йосипович Удовенко на всіх посадах, які він обіймав: були ті посади різні за вагомістю, впливовістю, статусом, але він ніколи не забував, що є сином свого народу, і з якою мрією живе на цій землі. Він вважає себе дуже щасливою людиною. Бо те, до чого йшов так багато років — стало реальністю як для нього, так для всього світу. Він живе у своїй, у власній державі — Україні.

Прекрасна людина, видатний український дипломат Геннадій Йосипович Удовенко, якому нещодавно виповнилося 80 років, зробив вагомий внесок у розвиток української незалежної, суверенної держави, за що ми, наступники, йому глибоко вдячні.

* * *

Розповідь про Геннадія Йосиповича Удовенка буде надрукована у серії Бібліотеки наукового щорічника «Україна дипломатична, випуск 2.

РЕКТОР І НАДЗВИЧАЙНИЙ І ПОВНОВАЖНИЙ ПОСОЛ

Леонід Губерський — відома людина в Україні. Його знають і за межами нашої держави. Ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Герой України, професор, академік Національної академії наук України, академік Національної педагогічної науки України, Надзвичайний і Повноважний Посол. І ще один з творців унікального навчального закладу — Інституту міжнародних відносин. Саме його випускники складають основу кадрів Міністерства закордонних справ України, дипломатичного корпусу, займають поважні посади у вищих органах державної влади, в багатьох міжнародних організаціях.

І ще Леонід Губерський — фундатор і упорядник нашого видання «Україна дипломатична». Редакція вітає Леоніда Васильовича із 70-річчям і бажає козацького здоров'я і творчого довголіття.

Батьки і Бог знайшли дорогу,
А доля визначила путь.
Як вдячність за оту підмогу
Удача й успіх до мети ведуть.

І ось уже як потрясіння,
Як злет до Всесвіту висот
Душа у філософії спасіння
(Науки всіх людських чеснот)
Знайшла себе, і втілившись назавжди,
Отримала велике визнання.
Не обійшли заслужені принади:

Засідання редакційної колегії щорічника «Україна дипломатична». Леонід Губерський, Анатолій Денисенко, Павло Кривонос, Микола Кулінич. Вересень 2004 р.

Героя Зірка, академіка звання.
А на світанку миргородські ранки
Ще зваблюють уяву трудову,
Дарують творчі забаганки,
Народжують наснагу молоду.
Хай серце заколисує любов,
А прагнення до праці крізь роки
Все спокушає знов і знов,
Ім'я Губерського уславить навіки.

• • •

З роси й води!

Леонід Губерський, Анатолій Зленко, Борис Гуменюк. Грудень 2001 р.

**Генеральний секретар ООН пан Гі Мун серед студентів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

Фідель Кастро (син Фіделя Кастро), дійсний член Академії наук Куби, доктор фізико-математичних наук, гостьохуректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Леоніда Губерського

Ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Леонід Губерський і Міністр освіти і науки, молоді та спорту України Дмитро Табачник біля альма-матер

Сергій Пирожков,
*Надзвичайний та Повноважний
Посол України в Республіці Молдова*

УКРАЇНА І МОЛДОВА: РУХ ДО ЄС ПІСЛЯ 20 РОКІВ

У 2011 році Україна і Молдова відзначили 20-річчя незалежності, а наступного року будуть відзначати 20-ту річницю встановлення дипломатичних відносин. У розвитку двох держав за ці роки були як успіхи, так і невирішені проблеми, чітко позначився спільний шлях європейської інтеграції, разом з цим у двосторонньому співробітництві накопичився значний нереалізований потенціал, стала більш вагомим роль України у врегулюванні придністровського питання.

Від сусідства до партнерства

Україна є сусідом Республіки Молдова, а тому необхідно розвивати взаємовигідні відносини. У нас немає політичних або міжетнічних розбіжностей, а те, що нас справді об'єднує — це спільна стратегія європейської інтеграції. Єдині питання, які існують у рамках наших відносин, стосуються завершення демаркації кордону та визнання прав власності на об'єкти, які були побудовані ще за часів Радянського Союзу. На жаль, ці проблеми не орієнтують нас на майбутнє, а заважають розвивати двосторонні зв'язки та переорієнтують нас на минуле.

Принципове значення для активізації відносин України та Молдови мав той факт, що 30 червня 2011 року у Кишиневі було підписано Акт визначення та закріплення на місцевості меж земельної ділянки автомобільної дороги Одеса — Рені в районі н.п. Паланка, який був зареєстрований 5 липня в кадастрових

органах РМ як власність України. Шкода, але протягом тривалого часу деякі політичні партії використовували «проблему Паланки» у політичних цілях та часто інформація, яку розповсюджували ЗМІ, не відповідала дійсності. Юридичне оформлення земельної ділянки під автодорогою в районі Паланки дозволило Республіці Молдова виконати взяті на себе зобов'язання у рамках підписаної з Україною Угоди про державний кордон та Додаткового протоколу до зазначеної Угоди. Обидва документи були ратифіковані парламентами країн ще у 2001 році.

Остаточне вирішення проблеми Паланки кардинально змінило політичний діалог між нашими державами на вищому рівні. Тільки протягом липня–вересня 2011 року відбувся робочий візит у Молдову міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка, позитивні результати мала зустріч Віктора Януковича з в.о. Президента, спікером парламенту РМ Маріаном Лупу в Криму, офіційний візит останнього в Україну на запрошення Голови Верховної Ради Володимира Литвина після майже 10-річної перерви. У рамках зустрічі український і молдовський спікери 26 вересня підписали Угоду про співробітництво між Верховною Радою України і Парламентом РМ.

У вересні також відбулися зустрічі прем'єр-міністра РМ Володимира Філата з керівництвом нашої держави, які однозначно підтвердили готовність двох країн до поглиблення добросусідських відносин та виведення їх на рівень стратегічного партнерства, а також заклали підвалини для подальшого врегулювання застарілих проблемних питань. Для нас це важливо, особливо у контексті реалізації спільної стратегічної мети України і Молдови — вступу до Євросоюзу.

Основними спільними досягненнями на цьому шляху є ряд домовленостей: проведення у 2011 році 13-го засідання українсько-молдовської Міжурядової змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва; про початок переговорів з метою погодження тексту Угоди про умови функціонування Дністровського комплексного гідровузла. Останні збори Комісії відбулися у травні 2006 року. Порядком денний і дату проведення мають визначити співголови комісії — міністр енергетики та вугільної промисловості України Юрій Бойко і заступник прем'єр-міністра, міністр економіки РМ Валеріу Лазер. Однак вже зараз відомо, що обговорюватимуться питання співробітництва у сфе-

рах транспорту, енергетики, екології, сільського господарства, підвищення інвестиційної діяльності.

Значна увага приділятиметься питанням взаємного визнання прав власності, вдосконалення договірно-правової бази двосторонніх відносин. Так, 28 липня Парламент Молдови ратифікував міжурядовий Протокол про внесення змін в Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про взаємне визнання прав і регулювання відносин власності від 11.08.1994 року. Переговори з цього питання практично не переривалися. Договірно-правова база дає змогу вирішувати питання власності щодо об'єктів, розташованих як на території України, так і на території РМ, які за часів колишнього СРСР будувалися за рахунок республіканських бюджетів відповідно Молдавської РСР і Української РСР. При цьому на території України знаходиться велика кількість об'єктів рекреаційної сфери, що належать Молдові. Ратифікація документа, про який ідеться, допоможе розширити коло об'єктів, на які може бути оформлене право власності сторін. Ратифікація відповідного протоколу Верховною Радою України дозволяє відновити повномасштабні переговори.

Досягнуто домовленості щодо врегулювання торговельних суперечок шляхом консультацій між міністерствами економік.

Українські інвестиції в Молдові становлять 15 мільйонів дол. США. У зв'язку із світовою фінансовою кризою та нестабільною політичною ситуацією українські бізнесмени не інвестували останнім часом до цієї країни. Наразі у РМ функціонують 623 підприємства з українським капіталом. Підприємці зацікавлені у створенні спільних організацій, адже з 1 березня 2008 року для Молдови діють торговельні преференції ЄС. Тому залучення українських інвестицій є перспективним напрямом розвитку наших економічних відносин.

Важливо відзначити, що й наші молдавські партнери поділяють такий прагматичний підхід. Це дає змогу вже найближчим часом знайти конкретні узгоджені рішення й з інших важливих питань, які все ще залишаються на порядку денному. Актуальними у двосторонніх відносинах залишаються також поглиблене співробітництво у сфері європейської інтеграції, регіональної безпеки, придністровського врегулювання, торговельно-економічної взаємодії.

Завершення демаркації українсько-молдовського кордону

Демаркація кордонів є вкрай делікатною проблемою, рішення якої вимагає пошуку компромісу. Крім прикордонного аспекту, експерти з питань договірно-правового оформлення державного кордону повинні враховувати інтереси жителів прикордонних регіонів, особливості інфраструктури, ведення господарської діяльності. Раніше між радянськими республіками існував лише умовний адміністративний кордон, який постійно змінювався у зв'язку з рішеннями місцевої влади. За формального підходу лінія кордону зараз теоретично може розділити навпіл населений пункт або навіть окреме домогосподарство. Існує й інша проблема: що робити, коли місцевий газопровід проходить територією Молдови, потім на декілька кілометрів заходить в Україну і знову повертається на територію РМ? При цьому на українській території знаходиться та частина молдавського газопроводу, яка вимагає щоденного обслуговування.

Оскільки демаркація кордону — це двосторонній процес, що вимагає досягнення консенсусу, завдання експертів полягає у пошуку взаємоприйняттого рішення. Враховуючи, що українсько-молдавський державний кордон має протяжність більш як 1,2 тис. км, можна уявити обсяг і складність робіт, а також необхідний для цього час.

Ми потребували десяти років після отримання незалежності, щоб визначити делімітаційну лінію на карті між двома державами і тільки після цього почати демаркацію — нанесення цієї лінії на місцевість. Крім того, 452 км загального державного кордону між Україною і Молдовою припадає на центральну ділянку, де розташовано Придністров'я, що також створює певні проблеми для роботи Спільної українсько-молдавської демаркаційної комісії.

В той же час, варто підкреслити, що за останні два роки процес демаркації просувається досить успішно, є підстави вважати, що найближчим часом він може бути остаточно завершений.

Протягом 10 років Молдова та Україна демаркували 740 кілометрів. Недемаркованими залишилися лише декілька ділянок, з приводу яких розгорнулися певні дискусії. Протягом 2010–2011 років було зафіксовано прогрес у демаркації центральної ділянки — було розподілено 270 км, визначено 943 місця встановлення прикордонних знаків, затверджено 733 акти місць

встановлення прикордонних знаків, готується до затвердження 210 актів визначення місць встановлення прикордонних знаків, встановлено 215 прикордонних знаків. Труднощі пов'язані з тим, що експерти-геодезисти мають потрапити на територію Придністровського регіону для з'ясування точного місця розташування прикордонних знаків. Для цього необхідна згода придністровської влади. У вересні 2011 року проведено 42-ге засідання Спільної українсько-молдовської демаркаційної комісії, на якому затверджено 152 акти визначення місць встановлення прикордонних знаків. Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) має статус спостерігача за режимом функціонування кордону та надає практичну допомогу в процесі демаркації. Завдяки місії EUBAM було вирішено дві основні проблеми. По-перше, підтверджено, що на кордоні між нашими країнами не існує так званої «чорної дірки», що впливало негативно на імідж наших держав у ЄС. По-друге, було налагоджено активний діалог між прикордонними і митними службами держав. Функція безпеки та контролю належить до компетенції прикордонних та митних служб Молдови та України.

Разом з тим, наразі зберігаються концептуальні розбіжності з питань проходження лінії кордону в районі греблі Дністровської ГЕС-2 та в районі населеного пункту Джурджулешть.

Придністровське врегулювання

Україна, напевно, найбільш зацікавлена країна у якнайшвидшому врегулюванні придністровського конфлікту. Наша держава має чітку позицію щодо цього питання: вирішення придністровської проблеми має відбуватися виключно політичними засобами на основі дотримання принципів суверенітету та територіальної цілісності РМ, з урахуванням інтересів жителів Придністровського регіону. Досягти успіху можливо лише шляхом налагодження діалогу між Кишиневом та Тирасполем, якщо його не існуватиме, то ані посередники, ані спостерігачі не зможуть запропонувати остаточних рішень. Не випадково під час свого візиту до Молдови міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко відвідав м. Бендери, де зустрівся з придністровським лідером Ігорем Смирновим.

Завдяки зусиллям К. Грищенко відбулася зустріч прем'єр-міністра Республіки Молдова Влада Філата з лідером

Придністров'я під час футбольного матчу. Діалог відбувся у дружельюбній атмосфері, торкнулися питання щодо розблокування діяльності робочих груп на рівні експертів, а також якнайшвидшого вирішення питань транзиту залізницею товарів територією Придністров'я та відновлення телефонного зв'язку між двома берегами Дністра.

Тому візит К. Грищенка та подальші дії української дипломатії можна вважати важливими елементами участі України у процесі поновлення офіційного переговорного процесу. Відновленню офіційних переговорів у форматі «5+2» сприяла також робоча зустріч В. Філата та І. Смирнова в рамках міжнародної конференції з придністровської проблематики (8–9 вересня 2011 р. у м. Бад Райхенхаль, Німеччина), у ході якої сторони підписали один з небагатьох за останні 10 років документ — Регламент діяльності експертних робочих груп.

Незважаючи на перспективу відновлення офіційних переговорів у форматі «5+2», експерти не поділяють оптимістичних очікувань щодо активізації переговорного процесу з придністровського врегулювання, що пов'язано з низкою зовнішніх та внутрішніх факторів, а саме: відсутність тактики дій сторін та узгодженого порядку денного після прийняття рішення про відновлення офіційних переговорів, перманентна політична криза у Молдові і можливість перевиборів Парламенту РМ, «президентські» вибори у Придністров'ї (11 грудня 2011 р.), парламентські та президентські вибори у Росії тощо.

Європейський Союз також зацікавлений у забезпеченні регіональної безпеки. Успіх Молдови в рамках переговорів з ЄС матиме позитивний вплив на вирішення придністровського конфлікту. При цьому варто підкреслити, що, незважаючи на зусилля України, Російської Федерації, ОБСЄ, США і ЄС, остаточне рішення щодо придністровського врегулювання має бути досягнуто саме між Кишиневом і Тирасполем.

Українці Молдови

Під час візиту до Молдови К. Грищенко зустрічався з представниками української діаспори по обидва боки Дністра, які висловили пропозиції щодо подальшої взаємодії із захисту прав і задоволення культурно-мовних, освітніх, інформаційних та інших потреб місцевих українців, встановлення тісних зв'язків з Батьківщиною. Йшлося також про відновлення фінансуван-

ня бюджетної програми МЗС України «Заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами держави».

Конкретно йшлося про виділення коштів для встановлення пам'ятника Т. Шевченку в м. Бричани, періодичний випуск єдиної україномовної газети «Рідне слово», яка видається на громадських засадах, проведення науково-практичних конференцій, фестивалів, забезпечення колективів художньої самодіяльності музичними інструментами та українськими національними сценічними костюмами. Українці Придністров'я просили відновити окрему квоту для вступу до ВНЗ України місцевих випускників українських шкіл.

У цьому контексті в Україні завершується процес остаточного узгодження «Державної програми співпраці із зарубіжними українцями на період до 2015 року», на підставі якої буде відновлено фінансування згаданої бюджетної програми МЗС України. Це дасть змогу максимально задовольнити потреби українців Молдови.

У 2011 році Україна надала 105 бюджетних місць для молдавських випускників у своїх ВНЗ. За цією квотою вступили 56 абітурієнтів. Торік вступили 59 молдавських випускників, у 2009 році — 45, у 2008 — 62, у 2007 — 77. Швидше за все, це наслідки демографічної ситуації у Молдові, точніше — низького рівня народжуваності у 1993–1994 роках, що позначилося цього року на загальній кількості випускників молдавських середніх навчальних закладів. Адже у багатьох молдавських вишах зафіксовано недобір абітурієнтів навіть на бюджетні місця.

Аналіз набору у нинішньому році виявив чітку тенденцію «територіального» розподілу квотних місць серед кандидатів на навчання. А саме, уродженці північних районів Молдови заповнили місця у вишах Чернівців та Вінниці, а представники центральних районів Молдови віддали перевагу Одесі. Залишилися без уваги навчальні заклади Львова, Івано-Франківська, Ужгорода, Хмельницького, Запоріжжя, Дніпропетровська. Практично без уваги лишилися педагогічні спеціальності. Разом з тим, у порівнянні з минулими роками, коли найбільший конкурс був на економічні та правові спеціальності, підвищився інтерес до будівельних та інженерно-технічних спеціальностей.

Рух до Євросоюзу: разом чи окремо?

У Кишиневі міністри закордонних справ України та Республіки Молдова 7 липня 2011 р. підписали Спільну заяву про співробітництво у сфері європейської інтеграції. Це дуже важливий документ. Якщо до цього часу ми говорили лише про застарілі проблеми, то зараз Україна і Молдова вперше розпочали співпрацювати у сфері європейської інтеграції, що орієнтує наші відносини на майбутнє. Зазначеною Заявою передбачені конкретні заходи співпраці. Звісно, буде відбуватися обмін експертними думками, інтенсифіковано співпрацю у рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство». Ми вже значно просунулися на шляху до заснування Єврорегіону «Дністер», до складу якого увійдуть регіони України та Республіки Молдова. Буде активізовано співпрацю у рамках існуючих єврорегіонів «Верхній Прут» та «Нижній Дунай».

У зв'язку зі спільними євроінтеграційними спрямуваннями України і Молдови відносини двох країн стали наповнюватися новим змістом. Київ бачить розвиток двосторонніх відносин з Кишиневом у стратегічній взаємодії у рамках європейських інтеграційних проєктів. Це шлях непростий, але альтернативи йому немає. Причому кінцева мета — вступ України і Молдови до ЄС — не викликає сумнівів у більшості населення двох країн.

Як країни, що безпосередньо межують з ЄС, Молдова та Україна мають певні переваги у відносинах з Брюсселем, які необхідно активно використовувати. Йдеться про те, що Євросоюз зацікавлений мати у своєму найближчому оточенні стабільних і процвітаючих сусідів, готовий до значного підвищення рівня політичної взаємодії, широкої економічної інтеграції, збільшення фінансової допомоги, зокрема для реалізації низки конкретних програм.

Масштабне поле для взаємовигідної співпраці української та молдавської сторін надає проєкт «Східне партнерство». Його реалізація розглядається Брюсселем як своєрідний євроінтеграційний етап, який створює умови для введення безвізового режиму, входження України і РМ у зону вільної торгівлі, забезпечення їх підключення до європейської енергетичної системи.

Зараз для Києва і Кишинева актуальним завданням залишається швидке завершення переговорів, підписання з ЄС якісно нової Угоди про асоціацію, в якій була б чітко визначена перспектива євроінтеграції для наших держав.

У 2011 році Україна планує завершити переговори з підписання Угоди щодо зони вільної та поглибленої торгівлі. Для нашої країни це був найскладніший аспект переговорів. Підписання Угоди матиме значний вплив на європейську економіку.

У ході реалізації запропонованих Євросоюзом спільних програм співпраці Кишинів і Київ могли б об'єднати зусилля щодо вироблення вигідних двосторонніх пропозицій, підготовки узгоджених позицій, висунення зустрічних ініціатив. Передусім, це розвиток єврорегіонів за участю двох держав, а також прикордонна співпраця.

Активізація інтеграційних процесів наших країн сприяє співпраці в тристоронньому форматі ЄС–Україна–Молдова. Її позитивним прикладом служить діяльність місії EUBAM, яка відіграє важливу роль у сфері гарантування безпеки кордону України, Молдови і Євросоюзу.

Погляд у майбутнє

В контексті просування України до створення зони вільної торгівлі з ЄС, нашій державі доцільно вивчати та використовувати визнаний Союзом позитивний досвід РМ щодо гармонізації законодавства до європейських вимог у напрямі сертифікації та контролю якості продукції, досвід розвитку вільних економічних зон та технопарків, а також нормативного врегулювання економічної діяльності у цих зонах.

З огляду на значні податкові та митні пільги у вільних економічних зонах, а також наявність індивідуальних торговельних преференцій при постачанні молдовських товарів до країн ЄС, варто звернути увагу українського бізнесу на перспективність інвестування, створення виробничих підприємств у цих зонах з метою подальшого преференціального продажу товарів до країн ЄС.

Розпочати консультації експертів з метою погодження проекту Угоди про умови функціонування Дністровського комплексного гідровузла. При цьому, враховуючи взаємопов'язаність проблем підписання цієї Угоди, демаркації кордону в районі греблі Дністровської ГЕС-2, а також оформлення права власності на частину цієї греблі, було б доцільним на урядовому рівні затвердити склад міжвідомчої переговорної групи з цих

питань (Міненерговугілля, ФДМУ, Мінприроди, МЗС) та підготувати спільну позицію на переговорах.

Незважаючи на те, що офіційний Кишинів наразі не вбачає в Україні партнера на євроінтеграційному зовнішньополітичному напрямі, розглядаючи Київ як своєрідного конкурента на шляху до швидкого отримання статусу країни-кандидата на вступ до Євросоюзу, доцільно було б активізувати співробітництво Україна–Молдова у сфері євроінтеграції шляхом погодження позицій та вироблення взаємовигідних пропозицій щодо ініціатив ЄС та країн-членів Євросоюзу (зокрема й у рамках ініціативи «Східне партнерство»), а також під час переговорного процесу стосовно нової Угоди з ЄС про асоціацію.

Сприяти залученню Кишинєва до тристоронньої співпраці Україна—Молдова—ЄС у сфері енергетики, транскордонного співробітництва, боротьби з нелегальною міграцією та організованою злочинністю.

Двосторонній інтерес може мати взаємодія України та Молдови у рамках ПАРЕ та РЕ у контексті зняття моніторингу цієї європейської структури. Доцільно було б активізувати контакти з молдовськими депутатами у РЕ та ПАРЕ, зокрема враховуючи зацікавленість РМ у підтримці Києва в ході розгляду питання про зняття моніторингу РЕ. Українська сторона може запропонувати Кишинєву використання можливостей, які надає Києву головування у Комітеті міністрів Ради Європи. Йдеться про залучення РМ до програм співпраці та взаємодії, які надає ЄС країнам Східної та Центральної Європи.

Київ та Кишинів могли б взаємодіяти з таких пріоритетних для ЄС проблем, як вирішення правових питань, пов'язаних з нелегальною міграцією, боротьбою з торгівлею людьми, тероризмом, корупцією та організованою злочинністю; обмінюватися досвідом у сфері проведення конституційної реформи та реформи системи правосуддя на основі європейських стандартів. Певний спільний інтерес може представляти тема створення громадського телебачення. Значним інтересом для ПАРЕ можуть бути спільні зусилля Києва та Кишинєва, спрямовані на поліпшення відносин між Мінськом та Брюсселем, враховуючи особливий рівень стосунків Білорусі з Україною та РМ, який склався в період перебування у колишньому СРСР.

Враховуючи участь України та Молдови у Стратегії ЄС щодо Дунайського регіону (EUSDR), доцільно вивчити питання

Посол України в РМ Сергій Пирожков та виконуючий обов'язки Президента, спікер парламенту Республіки Молдова Маріан Лупу

Посол України в РМ Сергій Пирожков та Прем'єр-міністр Республіки Молдова Володимир Філат

щодо спільних дій двох країн у сфері охорони навколишнього середовища та управління водними ресурсами.

У форматі регіональної ініціативи ЄС «Чорноморська синергія» молдовська сторона виявляє зацікавленість до співпраці з Україною у рамках секторального партнерства «Навколишнє середовище». Беручи до уваги міждержавні домовленості щодо співробітництва у вирішенні глобальних, європейських та регіональних екологічних проєктів, передбачених статтею 20 Угоди про добросусідство, дружбу та співпрацю між Україною та РМ, Києву доцільно було б продовжити співробітництво з Кишиневом у цій сфері.

Спільні інтереси столиць у рамках ГУАМ, окрім іншого, могли б полягати у спільних економічних проєктах, зокрема й за участю Азербайджану як країни-постачальника вуглеводнів.

У рамках СНД Києву та Кишиневу доцільно було б об'єднати зусилля навколо реалізації ідеї укладення у найкоротший термін оновленої угоди про зону вільної торгівлі між країнами СНД.

З метою подальшої активізації позиції України в рамках придністровського врегулювання наразі вважалося б за доцільне головну увагу сконцентрувати на відновленні повномасштабної роботи робочих експертних груп з метою збільшення заходів довіри. Українська сторона може виступити головним ініціатором відновлення робочої групи зі взаємодії правоохоронних органів сторін та з питань економіки. Посилити зусилля нашої держави щодо просування українських ініціатив з відновлення політичних консультацій з придністровського врегулювання у форматі «5+2» під час її головування в ОБСЄ у 2013 році.

Юрій Костенко,
*Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Китайській Народній Республіці*

ВІД ВІДНОСИН ДРУЖБИ І СПІВРОБІТНИЦТВА ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

За двадцять років існування Української держави двосторонні відносини між нашою країною та Китайською Народною Республікою пройшли цікавий і повчальний шлях.

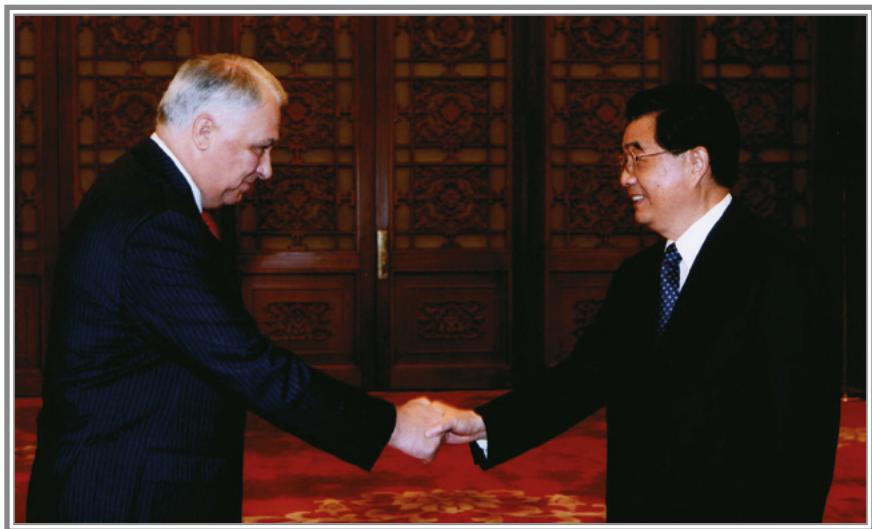
Як сказав славетний грузинський поет Шота Руставелі, «той, хто друзів не шукає, неприятель той собі». Не думаю, що варто когось переконувати, що мати дружні стосунки з одним із наймогутніших світових гравців, з країною, економіка якої вже вийшла на друге місце у світі за обсягами ВВП і має все необхідне, щоб із часом стати одноосібним світовим лідером у цій галузі (до речі, в цьому випадку мова йшла б лише про відновлення цього статусу — бо ж до 1820-го саме китайська була найбільшою економікою світу), не лише бажано, але й життєво необхідно.

Тим більше, що для українсько-китайських відносин завжди були характерними традиційна дружба, відсутність серйозних розбіжностей та проблемних питань, тотожність або близькість підходів до розв'язання актуальних міжнародних питань, спільність інтересів, включаючи прагнення до посилення внеску у зміцнення міжнародної безпеки та стабільності, протидію викликам сучасності, наявність значного потенціалу в торговельно-економічному, науково-технічному, військово-технічному та гуманітарному співробітництві.

У Китаї традиційно, і не лише в дипломатичній практиці, велику увагу приділяють афористичним, лаконічним формулюванням, які передають глибинний зміст тієї чи іншої ідеї сус-

пільних відносин. Цікаво простежити, як за двадцять років змінювались формули наших двосторонніх відносин. В Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною і КНР від 4 січня 1992 р. уряди двох держав погодились розвивати відносини дружби і співробітництва. Наприкінці цього ж року, 31 жовтня, у Спільному українсько-китайському комюніке ця формула набула більшої реальності — «між Україною і Китаєм успішно розвиваються відносини взаємовигідного співробітництва». У Спільній декларації між Україною і КНР від 6 вересня 1994 р. на додаток до вже зафіксованої до того формули «висловлюючи глибоке задоволення дедалі глибшими і ширшими відносинами дружби та взаємовигідного співробітництва» вперше фіксується прагнення двох «народів до подальшого поглиблення й розширення відносин дружби і партнерства». Наступного року у Спільному комюніке за підсумками офіційного візиту в Україну прем'єра Держради КНР Лі Пена від 25 червня 1995 р. «сторони висловили готовність і надалі докладати спільних зусиль для зміцнення й підвищення відносин двостороннього партнерства на новий рівень». Йшли роки, синусоїдно розвивались українсько-китайські стосунки. В Декларації про розвиток та поглиблення відносин дружби і співробітництва від 4 грудня 1995 р. сторони визначили їх як «відносини дружби, взаємної довіри та всебічного співробітництва», проте багато років термін «партнерство» не застосовувався в офіційних документах. Лише у Спільній декларації між Україною і КНР за підсумками візиту Президента України Л.Д. Кучми до КНР від 18 листопада 2002 р. знову вжито поняття «партнерство» з вагомим уточненням «довгострокове» — «глави держав підтвердили намір згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права і нормами міжнародних відносин розвивати відносини дружби, довгострокового партнерства і стабільного всебічного співробітництва на підставі досягнутого високого рівня та взаємодії».

Хоча наступні дев'ять років не можна назвати найяскравішими для наших двосторонніх відносин, у своїх документах сторони для їх характеристики вживали формулу «конструктивне партнерство». А у Спільній заяві України і КНР стосовно всебічного підвищення рівня українсько-китайських відносин дружби і співробітництва, підписаній 2 вересня 2010 р. в Пекіні Президентом України В.Ф. Януковичем і Главою КНР Ху

Посол України в КНР Ю.В.Костенко вручає вірчі грамоти Голові КНР Ху Цзіньтао.

Цзіньтао, сторони взяли на себе зобов'язання докласти «спільних зусиль щодо наповнення двосторонніх відносин стратегічним змістом з метою започаткування і розвитку відносин стратегічного партнерства».

Як бачимо, у коротких, але змістовних характеристиках наших двосторонніх відносин, що, як відомо, всебічно опрацьовувались як політичним керівництвом, так і дипломатами обох країн, віддзеркалюється увесь непростий шлях взаємодії сторін протягом двох десятиліть.

Китай був однією з країн, яка у 1994 році надала Україні гарантії ядерної безпеки у зв'язку з відмовою нашої держави від ядерної зброї та приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї у статусі без'ядерної держави. У липні 2001 року глави двох держав підписали Спільну декларацію про зміцнення відносин дружби і всебічного співробітництва у XXI ст., в якій Китаєм було підтверджено взяті зобов'язання. На сьогодні підходи офіційного Пекіна, як і раніше, полягають у тому, що Китай за жодних умов не застосовуватиме ядерної зброї і не загрожуватиме її застосуванням проти неядерних держав чи без'ядерних зон. Ця позиція поширюється також на Україну.

Відомо, що до 2010 року українсько-китайські відносини, передусім діалог на найвищому та високому рівнях, розвивалися без необхідного динамізму. Достатньо сказати, що до минулого року президент України востаннє відвідував Піднебесну у 2002 році, прем'єр-міністр — 1997 року, міністр закордонних справ — 2007-го. А особливості Китаю такі, що без візитів високого рівня, які розглядаються як найпоказовіший індикатор стану відносин із тією чи іншою країною, серйозні бізнесмени та впливові фінансисти вкрай обережно ставляться до участі у великих проектах на її території. Відтак зрозуміло, що без високих візитів годі було й думати не лише про прорив, а й скільки-небудь суттєве просування вперед в українсько-китайських взаєминах.

Дуже актуальним було й визначення новим керівництвом нашої держави відносин із Піднебесною як одного з першочергових зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних пріоритетів нашої держави. Це рішення, продиктоване об'єктивними факторами, є суто прагматичним, віддзеркалює і політичні зміни в Україні, й реалії міжнародного сьогодення, і необхідність якнайшвидшого подолання наслідків фінансово-економічної кризи.

Якісно новий етап взаємодії двох країн розпочався під час зустрічі Президента України В.Ф.Януковича з Головою КНР Ху Цзіньтао 12 квітня 2010 р. у рамках Саміту з питань ядерної безпеки у Вашингтоні. Головним підсумком переговорів стала домовленість щодо виведення українсько-китайських відносин на якісно новий рівень та наповнення їх стратегічним змістом, активізації міждержавного політичного діалогу, передусім шляхом здійснення обміну візитами найвищого рівня, а також підтвердження готовності сторін до подальшого розширення двостороннього практичного співробітництва в перспективних сферах.

У ході переговорів китайський лідер висунув такі пропозиції щодо напрямків подальшого розвитку двостороннього співробітництва:

1. Активізація взаємних візитів високого рівня, зміцнення політичної взаємодовіри (підтримання регулярних контактів на рівні глав держав, керівників урядів і парламентів КНР та України, своєчасне обговорення порядку денного двосторонніх відносин, а також актуальних міжнародних і регіональних проблем, підвищення взаєморозуміння).

**Посол України в КНР Ю.В. Костенко на зустрічі з Прем'єром
Державної Ради КНР Вень Цзябао**

2. Інтенсифікація практичного співробітництва на підставі принципу «взаємної вигоди та обопільного виграшу» (реалізація чинних механізмів координації співпраці, пошук шляхів та способів розширення і поглиблення торговельно-економічного співробітництва; продовження роботи над масштабними спільними проектами в галузях інфраструктурного будівництва, телекомунікацій, виробництва автомобілів тощо; оптимізація структури взаємної торгівлі; розширення міжрегіональної співпраці; використання переваг взаємодоповнюваності економік двох країн).

3. Тісна взаємодія в рамках багатосторонніх форумів та поглиблення координації з актуальних міжнародних питань (реформа Ради Безпеки ООН, подолання негативних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи, кліматичних змін), а також захист спільних інтересів.

4. Розширення співпраці в галузі науки і техніки, а також гуманітарних обмінів. Активна реалізація вже досягнутих домовленостей, пошук нових перспективних сфер співпраці (розвиток різноманітних культурних контактів, заохочення співпраці між закладами освіти двох країн, розширення міжлюдських обмінів).

Ці пропозиції китайського лідера знайшли розуміння й повну підтримку в Україні, що дало можливість активно втілювати їх у життя.

Важливим для відновлення високої динаміки міждержавного політичного діалогу став офіційний візит міністра закордонних справ КНР Ян Цзечи в Україну (м. Київ, АРК, 18–20 травня 2010 р.), який став першим візитом китайського посадовця високого рівня в Україну з часу обрання Президентом В.Ф. Януковича. У ході візиту відбулися переговори глави китайського зовнішньополітичного відомства з міністром закордонних справ України К.І.Грищенком, зустрічі з Президентом України В.Ф. Януковичем, Головою Верховної Ради України В.М. Литвином, прем'єр-міністром України М.Я. Азаровим, а також керівництвом АРК. Візит міністра закордонних справ КНР в Україну підтвердив зацікавленість офіційного Пекіна до активізації усього комплексу двосторонніх відносин.

Активний розвиток українсько-китайських політичних контактів на високому рівні було продовжено під час офіційного візиту міністра закордонних справ України К.І.Гриценка до КНР (м. Пекін, Гуанчжоу, 13–15 липня 2010 р.), у ході якого глава українського зовнішньополітичного відомства провів переговори з міністром закордонних справ КНР Ян Цзечи, зустрічі з прем'єром Держради КНР Вень Цзябао, завідуючим міжнародним відділом ЦК КПК Ван Цзяжуєм, головою Комітету в закордонних справах ВЗНП КНР Лі Чжаосіном, а також заступником голови Народного уряду провінції Гуандун Лей Юйлань.

К.І.Грищенко взяв участь у «круглому столі» з актуальних питань сучасної зовнішньої політики України та нинішнього стану і перспектив розвитку українсько-китайських відносин, організованому Китайською академією суспільних наук, а також дав інтерв'ю провідним китайським ЗМІ.

Як вже зазначалось, на сьогодні головним завданням у відносинах України з КНР у політичній сфері є підтримання активного двостороннього діалогу на найвищому рівні. У цьо-

Міністр закордонних справ України К.І. Грищенко з послами України в КНР М.Б. Резніком та Ю.В. Костенком

му контексті ключове значення мав державний візит до КНР Президента України В.Ф. Януковича (2–5 вересня 2010 р.).

Досягнуті в ході візиту домовленості, зокрема щодо підтримання інтенсивного міждержавного політичного діалогу на найвищому рівні, продовження активної роботи з наповнення двосторонньої взаємодії стратегічним змістом з метою встановлення між двома країнами відносин стратегічного партнерства, а також підвищення рівня українсько-китайської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва до Комісії зі співробітництва (на рівні віце-прем'єрів урядів) знаменували собою історичний прорив у розвитку українсько-китайської співпраці та створили необхідні передумови для поглиблення всього комплексу відносин між Україною і КНР.

Рік, що минув з часу державного візиту президента України до КНР, засвідчив — сторони доклали чимало зусиль для реалізації накреслених керівництвом двох держав завдань у політичній сфері двосторонніх зв'язків. По-перше, узгоджено текст Спільної декларації про встановлення і розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР. Виведення на-

ших двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства, безперечно, є історичною подією, наші стосунки з КНР піднято на якісно новий рівень, створюється правова основа для продовження успішної взаємодії сторін. По-друге, після майже 14-річної перерви відновлено контакти на рівні керівників урядів України та КНР. 14–18 квітня 2011 р. відбувся офіційний візит прем'єр-міністра України М.Я.Азарова в КНР, у рамках якого глава українського уряду взяв участь у 10-му щорічному засіданні Боаоського азійського форуму (БАФ) у провінції Хайнань, відвідав міста Шанхай і Пекін, провів переговори з головою КНР Ху Цзіньтао і прем'єром Державної Ради КНР Вень Цзябао, зустрічі з членом ПК Політбюро ЦК КПК Хе Гоцяном, членом Державної Ради КНР Дай Бінго, мерами Пекіна і Шанхаю, а також низку двосторонніх зустрічей з лідерами іноземних держав, що брали участь у БАФ. По-третє, 20 квітня 2011 р. в Києві перший віце-прем'єр-міністр України А.П.Клюєв та віце-прем'єр Державної Ради КНР Чжан Децзян провели установче засідання українсько-китайської Комісії зі співробітництва і тим самим започаткували новий етап міжгалузевої співпраці організацій та відомств двох країн. По-четверте, у рамках активізації міжпартійного діалогу, на виконання домовленості, досягнутої в ході візиту президента України в КНР, у присутності прем'єр-міністра України М.Я.Азарова 18 квітня 2011 р. в Пекіні укладено Договір про співпрацю між Партією регіонів України та Комуністичною партією Китаю. Питання взаємодії між двома партіями обговорювалося також у ході візиту в Україну члена Політбюро ЦК КПК, секретаря комітету КПК провінції Гуандун Ван Яна (вересень 2010 р.), візиту до КНР делегації Партії регіонів України на чолі з народним депутатом України Л.О.Кожарою (грудень 2010 р.), а також зустрічі в Пекіні прем'єр-міністра України М.Я.Азарова з членом Постійного комітету Політбюро ЦК КПК Хе Гоцяном (18 квітня 2011 р.).

В останні роки активно зміцнювалась договірно-правова база українсько-китайських відносин, яка, станом на травень 2011 року, нараховує 189 документів. У 2010 році підписано 25 договірно-правових документів, а протягом січня–квітня 2011 року — 15 документів, більшість з яких укладено в ході візитів у квітні 2011 року прем'єр-міністра України М.Я.Азарова до КНР та віце-прем'єра Держради КНР Чжан Децзяна в Україну.

Церемонія вшанування пам'яті полеглих радянських та монгольських воїнів при звільненні Києва

Низка підписаних 2011 року документів має основоположне значення для всього комплексу двосторонніх відносин. Так, важливим чинником подальшого поглиблення українсько-китайського співробітництва у перспективних сферах та пошуку нових, стало підписання угоди між урядом України та урядом КНР про створення Комісії зі співробітництва, діяльність якої покликана наповнити міждержавні відносини ще більшим практичним змістом.

Регулярність політичного діалогу забезпечується також взаємодією між зовнішньополітичними відомствами двох країн. У 2011 році відновились політичні консультації на рівні заступників міністрів закордонних справ, яких не було з 2008 року.

Так, 21 березня 2011 р. в Києві відбулися такі політичні консультації. Китайську делегацію на переговорах очолював помічник міністра (у ранзі заступника міністра) закордонних справ КНР Чен Гопін, українську — заступник міністра В.А. Майко. 16 квітня 2011 р. в Пекіні мали місце консультації між заступником міністра закордонних справ України Є.О. Микитенком і директором Департаменту Західної Азії та Північної Африки

МЗС КНР Чен Сяодуном щодо ситуації у Північній Африці та на Близькому Сході, які стали ще одним кроком у поглибленні співпраці між зовнішньополітичними відомствами. Регулярними стали й консультації на рівні територіальних та функціональних департаментів обох країн.

Сучасна внутрішня соціально-економічна ситуація в Україні та особливості зовнішньополітичної стратегії нашої держави викликають помітний інтерес в китайському суспільстві. Тривають інтенсивні контакти між провідними аналітичними центрами України та КНР, свідченням чого стала поїздка в Україну (жовтень 2010 р.) делегації Китайської академії суспільних наук на чолі з начальником Управління міжнародного співробітництва Ян Яном з метою ознайомлення з дослідженнями інститутів НАНУ в галузі світової економіки, сходознавства, соціології, демографії.

З 27 лютого до 3 березня 2011 р. на запрошення Академії суспільних наук КНР (КАСН) у Пекіні перебувала делегація Національної академії наук України на чолі з Генеральним директором Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України академіком О.С. Онищенком. Делегація відвідала Інститут соціології, Центр документації та інформації, Інститут археології, Інститут квантитативної та технічної економіки, Інститут історії КАСН. У квітні 2011 року Китай відвідали делегації Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України на чолі з Ю.М. Пахомовим та Центру ім. Разумкова на чолі з директором міжнародних програм М.Ю. Пашковим. Українські експерти взяли участь у Першому діалозі «мозкових центрів» України і Китаю, організованому Інститутом Росії, Східної Європи і Центральної Азії Китайської академії суспільних наук. 8–15 травня 2011 р. у Пекіні і Шанхаї перебувала делегація українських політологів на чолі з радником Президента України А.О. Фіалком. У рамках візиту відбувся українсько-китайський науковий «круглий стіл» з питань стратегічної взаємодії між Україною і Китаєм за участю провідних експертів Центру досліджень розвитку при Державній Раді Китаю.

Звичайно, розбудова стратегічного партнерства між Україною і Китаєм відбувається не тільки у політичній площині. Поглиблення політичної взаємодії закладає надійний фундамент для розвитку всебічного співробітництва в економічній

**Посол України в КНР Ю.В. Костенко вручає орден
«За заслуги» III ступеня академіку Гуа**

сфері, що має надзвичайно важливе значення для України. Це означає залучення величезного інвестиційного потенціалу та новітніх виробничих технологій Китаю для забезпечення модернізації української економіки та отримання доступу для українських товарів, послуг і технологій до потужного китайського ринку, що розвивається. Таке партнерство передбачає реалізацію конкретних проектів, вигідних для обох сторін. До речі, це є економічною політикою Китаю протягом останніх десяти років, так звана стратегія win-win (отримання обопільного вирашу).

Підвалини такого співробітництва якраз і були закладені у ході державного візиту президента України до КНР у 2010 році: окреслено декілька пілотних проектів, які реалізовуватимуться за участю китайських корпорацій і за кредитні гроші китайських банків у таких галузях, як інфраструктурне будівництво, енергетика, вугільна промисловість та сільське господарство.

Своєчасність і якість реалізації цих проектів у всіх відношеннях буде лакмусовим папірцем у визначенні міцності майбутніх стратегічних відносин — від цього також значною мірою залежатиме перспектива залучення китайських інвестицій в економіку України.

Слід зазначити, що китайські ділові кола вже давно чекали на такий сигнал від України й у період, що передував державному візиту нашого президента до КНР, обмежувались лише періодичним вивченням економічної ситуації в Україні та моніторингом її інвестиційної політики. Однак за рік після візиту активність китайського бізнесу на українському економічному напрямі серйозно зросла.

Вагомим позитивним сигналом китайським партнерам щодо нашої налаштованості на виконання взятих на себе зобов'язань стала постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2011 р. про надання державних гарантій для реалізації проекту організації залізничного пасажирського сполучення м. Київ — міжнародний аеропорт «Бориспіль», а також про вжиття додаткових заходів для опрацювання інших інфраструктурних проектів у Київському регіоні. Тим самим у фазу практичного втілення в життя переходить національний проект «Повітряний експрес».

Крім участі у виконанні намічених проектів, важливих для обох країн у плані стартового майданчика для розбудови стратегічного співробітництва, китайські партнери вже примірились і до практичного вкладання прямих інвестицій в Україну. Обсяги інвестицій, фактично здійснених Китаєм в нашу економіку до 2010 року, абсолютно не відповідають потенційним можливостям співробітництва між нашими державами (за українськими статистичними даними ці обсяги становлять близько 12 млн дол. США), тим паче, що інвестиційна політика Китаю в 11-й п'ятирічці (2006–2010 рр.) зазнала корінного перегляду в бік посилення виходу китайського капіталу на зовнішні ринки (у 2010 р. китайські зовнішні інвестиції склали 59 млрд дол. США).

У цьому плані активна співпраця розпочалась, зокрема, між автомобілебудівниками України і Китаю. За словами керівників Першого автомобільного заводу Китаю (FAW), в Україні інвестиційний клімат і законодавча база для реалізації проектів зі збирання автомобілів набагато кращі, ніж у Російській

Федерації. Тому FAW спільно з українськими виробниками планують створення на першому етапі великовузлового складання міських автобусів, вантажівок та легковиків економ-класу на підприємствах в Іллічівську, Запоріжжі та Ужгороді. Для України — це нові робочі місця і додаткові надходження до державного бюджету. Для Китаю — це нові ринки збуту, як в Україні, так і в Європі.

Китайська корпорація «Changyang Hongxin Industry Group» розгортає свою діяльність у Запорізькій області, де створюється спільне підприємство з видобутку та переробки марганцевої руди в украї необхідний українському ринку електролізний марганець, який наразі імпортується. Володіючи технологією переробки руди з низьким вмістом цінного матеріалу, китайський партнер планує вкласти в цей проект 150 млн дол. США у вигляді прямих інвестицій: у 2011 році має бути закладена перша шахта.

З 1998 року на телекомунікаційному ринку України присутня компанія «Хуавей» — високотехнологічне підприємство, що займається розробкою, виробництвом і продажем телекомунікаційного обладнання. Компанія — один з найбільших постачальників мережевих рішень у світі — приділяє велику увагу дослідженням, розробкам і навчанню персоналу, які є ключовими факторами її динамічного розвитку. Щороку вона спрямовує 10% коштів, отриманих від продажу, на дослідження й розробки. «Хуавей» посідає 13-те місце у світі за кількістю поданих патентних заявок.

Перший великий контракт в Україні компанія уклала в 2003 році. У 2005 році офіційно зареєстровано ТОВ «Хуавей Україна». На українському ринку телекомунікацій компанія посідає друге місце, співпрацюючи з найбільшими операторами країни: «Укртелеком», «Утел», «Київстар», «МТС», «Лайф», «Білайн», «Піплнет», «Інтертелеком». Обсяг експорту компанії до України в 2010 році склав понад 60 млн дол. США. «Хуавей Україна» внесла до українського бюджету і соціального фонду в 2010 році 21,5 млн гривень. Вона створила в Україні майже 300 робочих місць; 80% її співробітників є українцями. За період роботи на українському ринку компанія підготувала понад 1000 місцевих фахівців.

«Хуавей» розглядає український ринок як стратегічно важливий і прагне зробити свій внесок у розвиток телекомунікацій-

Школярі читають твори Т. Г. Шевченка китайською мовою

ної галузі України. Наразі «Хуавей» працює над такими проектами, як співпраця з «Лайф» щодо постачання базових станцій, розширення та модернізація її мережі, а також розвиток ключових магістральних мереж компаній «Київстар» та «МТС». Співпраця з «Укртелекомом» відбувається у напрямі розширення спектра його послуг: мережі зв'язку третього покоління (3G) та широкосмугового інтернету. Компанія має намір отримати ліцензію 3G для подальшого розвитку своїх технологій на українському ринку.

У ході переговорів під час державного візиту Президента України В.Ф. Януковича до КНР глави наших держав чітко визначили, що значний потенціал існує і в торговельному співробітництві між Україною і Китаєм. За китайською статистикою, зовнішній товарообіг між Україною і КНР у 2010 році склав 7,7 млрд дол. США, збільшившись майже на 34% порівняно з 2009 роком, що свідчить про відновлення наших торговельних стосунків після падіння у період фінансової кризи, однак

ці обсяги становлять лише 0,3% від загального зовнішньоторговельного обігу КНР. Визнаючи, що цей потенціал необхідно розвивати, лідери України й КНР поставили завдання довести двосторонній товарообіг до 10 млрд дол. США до 2012 року та плідно попрацювати над покращанням товарної номенклатури, особливо в частині українського експорту.

Значна територіальна віддаленість наших держав та відсутність спільного кордону, звичайно, звужують інструментарій, завдяки якому можна було б нарощувати обсяги торгівлі між нами. Ідеться, у першу чергу, про транскордонну торгівлю. Однак нам не бракує інших можливостей. Перш за все, це створення постійного механізму спілкування бізнес-кіл двох держав: у форматі бізнес-форумів, профільних галузевих конференцій, участі у міжнародних виставкових заходах обох сторін, у ході яких представники бізнесу могли б знайти свою комерційну вигоду, що б переважила проблеми, пов'язані з віддаленістю наших держав.

У ході державного візиту президента України до КНР між ТПП України і Китайським комітетом сприяння міжнародній торгівлі була підписана угода про створення Ділової ради, у рамках якої, зокрема, передбачено створення бізнесового майданчика для спілкування і прямих контактів. На виконання положень цієї угоди 20 квітня 2011 р. в Києві відбулось перше спільне засідання Українсько-китайської ділової ради, в роботі якого взяли участь понад 300 її членів, а також представники бізнесу з обох сторін, що представляли такі галузі, як машинобудування, енергетика, авіабудування, банківська сфера, високі технології, комунікації, транспорт, сільське господарство.

Вагомий потенціал плідного розвитку двостороннього українсько-китайського співробітництва мають міжрегіональні, побратимські зв'язки. Нинішнє побратимство — це не відлуння минулого, коли ми з метою інтернаціоналізму дружили з іншими заради самого процесу, що незмінно вело до вихолощення цієї ідеї й перетворення контактів з іноземними містами на чисто формальні й протокольні. Навпаки, прямі зв'язки областей та регіонів України з конкретними китайськими провінціями — це величезний потенціал взаємного розвитку, який, безумовно, може і має бути використаний, перш за все — в економічній сфері. Якщо наразі ми лише на початку шляху реалізації всіх перспектив двостороннього розвитку з такою країною, як Китай, і лише

починаємо розуміти і усвідомлювати всі можливості економічної та інвестиційної співпраці з китайськими партнерами, то між-регіональне співробітництво — ще менш реалізований напрям.

При цьому слід враховувати наступне. Господарські комплекси, як українських областей і регіонів, так і китайських провінцій, включають в себе підприємства загальнодержавного значення, розташовані на цих територіях. Безумовно, на місцях їх розвитку керівниками приділяється значно більше уваги, ніж профільними міністерствами, для яких ці підприємства є лише одними з низки тих, що знаходяться у їх підпорядкуванні. Керівництво на місцях досконаліше володіє ситуацією щодо потреб розвитку регіонів, щодо шляхів можливої співпраці своїх суб'єктів господарювання. Усі рішення про започаткування співпраці і впровадження тих чи інших проектів — інвестиційних, торговельних, виробничих — на місці можуть вирішуватись оперативніше й ефективніше.

Візьмімо хоча б інвестиційне співробітництво в рамках спільних проектів. Керівники китайських провінцій можуть оперувати сумами до 10 млн дол. США без погодження з центральною владою, а бюджети деяких провінцій знаходяться на рівні, а то й перевищують бюджет нашої країни. За багатьма показниками, включаючи населення, обсяги економіки, ВВП на душу населення, обсяги експорту, провінції та великі міста КНР можуть бути прирівняні до тієї чи іншої держави. Так, ВВП Шанхая перевищує цей показник Фінляндії, Тяньцзіня — Угорщини; провінції Гуандун — майже дорівнює індонезійському тощо.

Ось це і є той потенціал, який можна й треба використовувати у наповненні міжрегіонального співробітництва економічною складовою.

Практика прямих контактів між областями України та провінціями Китаю має вже досить давню історію. На цей момент договірно-правова база українсько-китайської міжрегіональної співпраці нараховує 77 документів (двосторонніх угод, меморандумів та протоколів про співробітництва), які регламентують встановлення дружніх та побратимських зв'язків між різними суб'єктами України та Китаю.

З метою реалізації економічного потенціалу міжрегіонального співробітництва протягом останніх чотирьох років Китай відвідало понад 20 делегацій із Запорізької, Луганської, Київської областей, АР Крим, міст Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса,

Маріуполь, Миколаїв та інших. Під час візитів підписано 13 двосторонніх угод та протоколів про наміри щодо співробітництва у різних сферах, у т.ч. інвестиційній, а також проведено низку українсько-китайських бізнес-форумів за участю представників ділових кіл регіонів.

Прикладом підвищення рівня роботи з налагодження міжрегіонального співробітництва можна вважати проведення низки українсько-китайських бізнес-конференцій на базі Посольства України в КНР. Зокрема, у 2007 році в Посольстві відбулась «Презентація економічного потенціалу Київської області», причому до складу української делегації входили не тільки керівники області, а й українського Центру сприяння іноземному інвестуванню, Київської обласної ТПП та бізнесмени. У заході взяли участь близько 100 представників банківсько-фінансових, страхових та комерційних структур КНР та ЗМІ.

У 2008 році в Пекіні відбулась українсько-китайська конференція «Презентація економічного потенціалу Луганської області». У роботі конференції взяли участь керівники Луганської облради та ОДА, а також Луганської регіональної торговельно-промислової палати, які ознайомили китайських підприємців з економічним потенціалом регіону, акцентуючи увагу на широких можливостях розвитку нових виробничих потужностей та використанні величезного транзитного потенціалу Луганської області.

У 2008 році в Пекіні пройшла конференція «Презентація туристичних можливостей Автономної Республіки Крим» за участю голови Ради Міністрів, міністра курортів та туризму АРК та керівників відомих курортно-рекреаційних закладів Криму, які ознайомили провідних китайських туристичних операторів зі станом та перспективами розвитку курортно-рекреаційної та туристичної галузей регіону, запропонували партнерам активніше використовувати кримський напрямок для туристичних поїздок китайських громадян.

У квітні 2010 року відбувся візит делегації Донецької обласної державної адміністрації до провінції Сичуань, а у червні цього року бізнес-делегація Донецької області взяла участь у роботі всесвітньої виставки ЕХРО-2010 в місті Шанхай.

Для поглиблення ділових стосунків та продовження започаткованого співробітництва, на запрошення Народного уряду провінції Хейлуанцзян у червні 2010 року делегація Житомирської

області на чолі з головою обласної державної адміністрації здійснила візит до м. Харбін для участі у 21-му Харбінському міжнародному торгово-економічному ярмарку. У другій половині липня цього ж року відбувся візит офіційної та бізнес-делегації провінції Хейлунцзян до Житомирщини.

Активну участь у розвитку міжрегіональної співпраці беруть працівники Посольства України в КНР. Під час візитів до регіонів Китаю вони детально інформують партнерів про пропозиції українських областей із започаткування чи розвитку співробітництва, до зацікавлених українських установ та підприємств доводять конкретні пропозиції китайської сторони.

Лише протягом 2010 року відвідано провінції Аньхой, Хейлунцзян (її ВВП трохи поступається українському), Гуандун, Чжецзян, Ляонін. Крім того, у Посольстві відбулися зустрічі з представниками провінційних урядів Ляоніну та Хейлунцзяну, на яких обговорювались конкретні питання економічної співпраці.

Китай завжди виявляв посилений інтерес до української науки та системи освіти. Незважаючи на стрімкий поступ Піднебесної в цих сферах (за темпами зростання заявок на патентування винаходів у 2009 році — на 30% порівняно з 2008-м — Китай упевнено посів перше місце в світі; за часткою ВВП, яка витрачається на розвиток системи вищої освіти, ця країна обійшла ЄС і зрівнялась із Японією), ми й сьогодні перебуваємо серед країн, розвиток співробітництва з якими розглядається китайцями як пріоритетний. Це пояснюється високим рівнем української фундаментальної і прикладної науки, вагомими досягненнями наших учених у таких галузях, як космос, авіабудування, суднобудування, ракетобудування тощо, досить конкурентоспроможною сферою освіти.

Між країнами налагоджено ефективні механізми координації двостороннього науково-технічного співробітництва.

У червні 2010 року в Міністерстві освіти і науки України відбулось Восьме засідання українсько-китайської Комісії з НТС, у ході якого сторони звітували про виконання спільних проектів у рамках Програми науково-технічного співробітництва, узгодили та затвердили проекти для включення до Програми науково-технічного співробітництва на 2011–2012 рр. Китайська сторона підтримала ініціативи МОН щодо організації виставкової діяльності у рамках науково-технічної співпраці, проведення щоріч-

Церемонія відкриття Дня української культури в Пекінському університеті політики і права

них Днів університетської науки України в КНР, спільних науково-технічних семінарів тощо.

Пріоритетними напрямками двостороннього науково-технічного співробітництва визначено: енергоефективність, авіабудування, суднобудування, раціональне природокористування, розвиток аерокосмічних, інформаційних та комунікаційних технологій, а також підготовку молодих науковців (стажування в Україні та Китаї).

У серпні 2010 року в Пекіні пройшло Сьоме засідання Підкомісії зі співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях, у ході якого було погоджено й підготовлено до підписання проект Програми українсько-китайського співробітництва в космічній сфері на 2011–2015 рр. Зазначений документ підписано під час державного візиту Президента України В.Ф. Януковича до КНР.

20 квітня 2011 р. в Києві відбулося 1-ше засідання Комісії зі співробітництва між Україною і Китаєм, на якому припинено

діяльність Спільної українсько-китайської комісії з науково-технічного співробітництва та Українсько-китайської Підкомісії у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях і створено, натомість, Підкомісію з питань науково-технічного співробітництва та Підкомісію з питань співробітництва в космічній галузі. Крім того, сторони обговорили перспективи співробітництва в галузі науки і технологій, особливо в сферах зварювання, морського обладнання, нових матеріалів, авіа-, судно- і машинобудування, телекомунікаційних технологій, раціонального використання природних ресурсів та медицини.

Триває активна співпраця між академіями наук двох країн. У грудні 2005 року НАН України підписано Договір про створення Міжнародного центру передачі технологій, індустріальної бази досліджень і розвитку НАН України у м.Цзясін (провінція Чжецзян). Діяльність Центру спрямовується на активізацію технологічної співпраці, спільні дослідження, а також впровадження технологій у виробництво.

Наразі Україною і Китаєм реалізуються такі перспективні форми науково-технічної співпраці, як українсько-китайські технопарки у м.Цзінань (провінція Шаньдун) та у м.Харбін (провінція Хейлунцзян).

Перший Українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва було відкрито у м. Цзінань у листопаді 2002 року. Основною метою діяльності цієї структури є формування ефективного механізму для налагодження взаємовигідного трансферу високих технологій, спільної розробки науково-технічних проектів та їх впровадження у виробництво; створення спільних підприємств з реалізації наукоємної і високотехнологічної продукції.

15–19 червня 2009 р. у Харбіні проходила виставка наукових розробок України у рамках ХХ Харбінської міжнародної торгово-економічної ярмарки. Українська національна експозиція високих та нових технологій була представлена 104 науковими розробками 14 наукових установ і вищих навчальних закладів України.

2 червня 2010 р. в Києві проведено VII Міжнародну науково-практичну конференцію «Актуальні питання та організаційно-правові засади співробітництва України та КНР у сфері високих технологій» за участю представників різних науко-

вих організацій, ВНЗ та промислових підприємств, профільних міністерств і відомств України, Національної академії наук України та галузевих академій наук, а також китайські делегації з Академії наук провінції Шаньдун, керівники Цзінаньської зони освоєння нових та високих технологій, представники Українсько-китайського технопарку, Департаменту науки і техніки провінції Цзілінь та ін.

2010 року в Україні відбулось понад 20 міжнародних науково-практичних конференцій та семінарів молодих учених і студентів за участю китайської сторони, зокрема «Економіка для екології» у Сумському державному університеті, «Інженер III тисячоліття» та «Екологічний інтелект» у Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту, «Сучасні проблеми ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств» у Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури, «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» у Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті, «Сучасні проблеми науки» у Національному авіаційному університеті.

Україна веде переговори з Організацією співробітництва країн Азійсько-Тихоокеанського регіону в космічній галузі (APSCO), штаб-квартира якої знаходиться у Пекіні, щодо набуття Україною асоційованого членства в цій організації. Так, представник України був учасником курсів APSCO з питань супутникової системи навігації та її використання (4–21 червня 2010 р., м. Пекін). У квітні 2011 р. представник КБ «Південне» взяв участь в обговоренні проекту APSCO щодо створення та виведення на орбіту штучного супутника з високою роздільною щільністю.

Активною є взаємодія наших країн у сфері освіти. У китайської молоді зберігається зацікавленість в отриманні вищої освіти в Україні. У наших вузах сьогодні навчаються близько 7 тис. китайців. Разом із тим, навчальні заклади України могли б прийняти набагато більше студентів із КНР за умови істотної активізації роботи на китайському ринку освітянських послуг. На сьогодні 35 українських університетів встановили прямі зв'язки з 98 ВНЗ і науково-дослідними інститутами Китаю. Особливо тісні зв'язки підтримуються з китайськими вищими навчальнимикладами, в яких відкриті кафедри української мови. Це, зокрема, Пекінський інститут іноземних мов і Шанхайський ін-

ститут міжнародних відносин. При Уханьському університеті діє Центр українознавства, співробітники якого написали понад 50 дисертацій з української тематики та взяли участь у 15 наукових конференціях з питань дослідження України. Факультатив з вивчення української мови відрито в Пекінському університеті. 13 травня 2010 р. у Чжецзянському педагогічному університеті відбулося відкриття Українського науково-дослідного центру. Тим самим було створено ще одну платформу для вивчення української тематики в Китаї та розвитку двосторонніх обмінів у науковій та освітній сферах.

У зв'язку з активізацією співробітництва між Україною і Китаєм у сфері освіти сторони дійшли висновку про необхідність підписання нової угоди про співробітництво у цій галузі. Наразі активно обговорюється проект цього документа. З метою підписання такої ж угоди з Гонконгом, який є одним із провідних світових центрів вищої освіти, Посольством розпочато переговори з Департаментом освіти цього регіону КНР. Підписання цих документів створить додаткові можливості для українських вузів брати участь в освітянських виставкових заходах на території Китаю, посилити обмін студентами та викладачами з Китаєм і Гонконгом та співпрацю на низці напрямів, насамперед у створенні науково-виробничих кластерів.

Основою українсько-китайських зв'язків у сфері культури є традиційна дружба між народами України і Китаю, взаємодоповнюваність їхніх культурних ареалів, вражаюча здатність минулих поколінь українців і китайців долати міжцивілізаційні та мовні бар'єри у пошуку спільних духовних цінностей. Важливе значення для розвитку гуманітарного співробітництва мало проведення Днів культури України в КНР (26 серпня–9 вересня 2010 р.), а також Дня України на Всесвітній виставці ЕКСПО-2010 у Шанхаї (24 серпня 2010 р.). У рамках Днів культури України в Китаї відбулись виступи українського балету у двох містах КНР, а також виставка творів традиційної народної вишивки України у китайській столиці. Останнім часом зросла активність українських організацій, артистів та художників у проведенні гастролей та виставок у КНР на комерційних засадах. Так, у 2010–2011 роках у ряді міст Китаю пройшли гастролі Харківського дитячого колективу, Театру сучасної хореографії м. Севастополь, окремих виконавців з України, у Пекіні організована виставка народного художника України М. Гуйди.

**Посол України в КНР Ю.В.Костенко та його дружина Л.М.Скирда
з випускниками українських ВНЗ**

Динамічно розвиваються контакти Посольства України в КНР не лише з державними, а й неурядовими організаціями Китаю, зокрема Асоціацією українсько-китайських культурних обмінів, Академією живопису і каліграфії, Галереєю Цзіньтай. У співпраці з Галереєю Цзіньтай проведено заходи з нагоди 196 та 197-ї річниць з дня народження Т.Г. Шевченка; Асоціація українсько-китайських культурних обмінів взяла участь в організації Виставки творів київських художників у Пекіні, спільно з Академією живопису і каліграфії проведено Виставку мистецьких творів художників Академії, надано сприяння в організації спільно з Центром культурних обмінів м. Ханчжоу вже згаданій персональній виставки відомого українського художника М. Гуйди у Пекіні, виставки факсимільних копій офортів Т.Г. Шевченка.

Значний суспільний резонанс мала публікація в Пекіні книги поезій китайською мовою «Подих Китаю» відомої української поетеси Людмили Скирди. Численні публікації рецензій на цю книгу в місцевій пресі та періодичних виданнях, у тому числі у провідній газеті «Женьмінь жибао», інтерв'ю поетеси,

презентації книги у Китайському народному товаристві дружби із закордоном, у Чжецзянському педагогічному університеті, Університеті м. Цзямуси (провінція Хейлунцзян), Пекінському університеті політичних наук і права виявили великий інтерес китайського суспільства до сучасної української літератури, до творчості поетеси.

Отже, сьогодні Україна і КНР декларують намір встановити й на довгостроковій основі всеохоплююче розвивати рівноправні відносини стратегічного партнерства. Вони прагнуть зміцнювати політичну довіру, співпрацю у перспективних сферах, вишукувати нові можливості взаємовигідних контактів, розширювати гуманітарні обміни. Безперечно, це буде сприяти спільному розвитку й процвітанню, відповідати інтересам народів двох країн. Майбутнє покаже, чи зможе Україна скористатись унікальним історичним шансом на рівноправній та взаємовигідній основі будувати нові відносини з авангардною силою сучасного світу, з Китайською Народною Республікою.

Юрій Костенко,
*Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Китайській Народній Республіці,
в Монголії (за сумісництвом)*

ВІЗИТ, ЩО ВІДКРИВ НОВІ ГОРИЗОНТИ СПІВПРАЦІ

Історія тисячами міцних уз пов'язала український та монгольський народи. Від драматичних подій середньовіччя, коли територія сучасної України входила до імперії Юань зі столицею в Пекіні, заснованою онуком Чингізхана Хубілаєм, через спільну боротьбу з японським милітаризмом у 30–40-ві роки минулого століття до участі у повоєнні часи українських спеціалістів у створенні економіки нової Монголії, навчанні тисяч монгольських юнаків і дівчат в українських вишах формувались основи сучасного етапу динамічного розвитку відносин двох держав – України і Монголії.

Розташовані на великій відстані одна від одної, наші держави за багатьма показниками доволі різні. Почати хоча б з того, що у два з половиною рази більша за Україну за територією Монголія має населення менше у 15 разів. ВВП в Україні у 50 разів більший за монгольський, у 17 разів більший обсяг зовнішньої торгівлі у нашої країни.

Монголія визнала незалежність України 17 січня 1992 року, а вже через чотири дні, 21 січня, було встановлено дипломатичні відносини між країнами. Правову основу двосторонніх зв'язків у політичній сфері було закладено саме у перші роки наших взаємин, у чинному нині Договорі про дружні відносини і співробітництво між Україною та Монголією від 1992 року.

Треба визнати, що співдружність з цією дуже цікавою азійською, другою після Казахстану найбільшою у світі державою, з усіх боків оточеною сушею, тривалий час була на периферії інтересів української дипломатії. Як відомо, вагомим показни-

ком динамічного розвитку відносин між країнами є обмін візитами на найвищому рівні: перший державний візит до Монголії Президента України Л.М. Кравчука відбувся у 1992 році, а наступний — Президента Л.Д. Кучми, вже у 2003-му. Аналогічна ситуація є і з візитами керівників Монголії в Україну: у 2002 році Президент Н.Баганді побував у нашій країні та лише у 2011 р. відбувся державний візит в Україну Президента Ц.Елбегдоржа. Ще більш показовим є той факт, що міністр закордонних справ Монголії з візитом в Україну був у квітні 1992 року.

Тим вагомішим став державний візит на запрошення Президента В.Ф. Януковича до нашої країни керівника монгольської держави Цахіягіна Елбегдоржа 26–29 червня 2011 року. Розпочався він відвідинами Львова, де у 80-х роках минулого століття Президент Монголії навчався у Львівському вищому військово-політичному училищі, нині Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Життєвий шлях та політична кар'єра Ц.Елбегдоржа є відображенням основних віх історії сучасної Монголії. Народився він 1963-го року у багатодітній родині вівчаря. Він був наймолодшим з восьми дітей. Його батько у 1936–1939 роках був учасником бойових дій проти японців. Після закінчення середньої школи працював ремонтником та машиністом на радянсько-монгольському спільному підприємстві «Ерденет» — найбільшому в Монголії виробнику міді. У 1982 році Ц.Елбегдоржа було призвано до лав народної армії, де вступив до Монгольського революційного союзу молоді. Під час служби в армії він захоплювався поезією та писав вірші. З урахуванням високих показників у військовій службі отримав направлення до Львівського вищого військово-політичного училища, де навчався протягом 1983–1988 років. Отримавши диплом військового журналіста, повернувся до Монголії і почав працювати кореспондентом військової газети «Червона зірка». Під впливом ідей гласності та перебудови він разом із соратниками, яких називали «тринадцять перших демократів», заснував організацію «Монгольський демократичний союз». 10 грудня 1989 року, у Міжнародний день захисту прав людини, вони провели першу демонстрацію, вимагаючи від влади введення багатопартійної системи, приватизації соціалістичної власності, проголошення свободи слова та віросповідання. З того часу Ц.Елбегдорж зарекомендував

себе як талановитий оратор. У 1990 році почав видавати власну газету «Демократія», у березні цього ж року після народних акцій протесту Політбюро правлячої Монгольської народно-революційної партії (МНРП) пішло у відставку, а за результатами перших демократичних виборів до парламенту Монголії — Великого Державного Хуралу — у червні 1990 року його було обрано депутатом.

Ц. Елбегдорж брав активну участь у розробці та прийнятті нової Конституції Монголії, в якій центральне місце відведено питанням забезпечення демократії, захисту прав та основних свобод людини. Ставши віце-спікером парламенту другого скликання та лідером парламентської більшості, він одночасно очолив Монгольську народну демократичну партію (МНДП) та Державну комісію у справах реабілітації жертв політичних репресій. У 1998 році він став наймолодшим прем'єр-міністром Монголії за останні півстоліття. У серпні 2004 року його вдруге призначено прем'єр-міністром, політик формує коаліційний уряд з представників демократичних партій та МНРП, оскільки парламентські вибори не принесли однозначної перемоги жодній з партій. У січні 2006 року через наполягання МНРП його було відправлено у відставку. У березні цього ж року Ц. Елбегдоржа обрано головою Демократичної партії Монголії, яка створена у грудні 2000 року в результаті злиття МНДП та Монгольської соціал-демократичної партії. Улітку 2006-го експерти та джерила в дипломатичних колах називали Ц. Елбегдоржа одним з можливих кандидатів на посаду генерального секретаря ООН, проте цю посаду обійняв південнокорейський дипломат Пан Гі Мун. На президентських виборах 24 травня 2009 року Ц. Елбегдорж набрав 51,24% голосів, перемігши чинного на той час Президента Монголії Н. Енхбаяра.

Зі своєю дружиною Болормаа познайомився на студентській вечірці у Львові. Подружжя виховує п'ятеро дітей: чотирьох синів та прийомну дочку. Старший син подружжя народився у Львові. Тому не випадково, що державний візит в Україну Президент Монголії розпочав зі Львова, з відвідин Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. У стінах цього одного з найстаріших військових навчальних закладів України він був удостоєний звання Почесного доктора Академії. Виступаючи на прес-конференції у рідному виші, Ц. Елбегдорж тепло згадував свої студентські роки, за які здобув не лише осві-

ту, а й уроки життя. Президент відзначив орденами та медалями Монголії ректора Академії генерал-лейтенанта П.Ткачука, ряд офіцерів, які були його вихователями, викладачів геологічного факультету Львівського університету, де навчалась його дружина Болормаа. Церемонія нагородження, зустріч з колишніми вчителями та однокурсниками подружжя Елбегдоржів були посправжньому душевними і незабутніми.

Перебуваючи у Львові, Президент Монголії зустрівся із головою обласної державної адміністрації М.Цимбалюком, під час якої обговорено питання активізації взаємовигідної співпраці між регіонами двох країн, перш за все у торговельно-економічній сфері.

29 червня 2011 року відбулася зустріч Президентів України і Монголії «віч-на-віч» та переговори у складі офіційних делегацій. Глави держав також взяли участь у церемонії відкриття українсько-монгольського бізнес-форуму, організованого ТПП двох країн. У заяві для представників ЗМІ Президент України відзначив дружню атмосферу, в якій проходили переговори. За його словами, головна увага приділялася зростанню позитивної динаміки політичного діалогу на найвищому рівні, яка має стимулювати розбудову міждержавних відносин. Два лідери із задоволенням відзначили відновлення двосторонніх політичних контактів на найвищому і високому рівнях та підтвердили налаштованість на подальший розвиток партнерських відносин між Україною та Монголією з метою максимального використання потенціалу сторін, консолідації зусиль у протидії глобальним викликам, а також обговорили низку актуальних питань міжнародного порядку денного.

Особливий наголос у ході переговорів було зроблено на потребі розширення торговельно-економічної співпраці сторін у найбільш перспективних сферах, передусім у сільському господарстві, машинобудуванні, енергетиці, інфраструктурному будівництві, а також у галузі спільної геологорозвідки і видобутку корисних копалин на території Монголії. При цьому увагу було також акцентовано на доцільності започаткування спільних виробничих проектів у цих галузях у тристоронньому форматі, із залученням можливостей третіх країн. Сторони підкреслили нагальну необхідність диверсифікації та оптимізації структури двостороннього товарообігу, зокрема шляхом підвищення питомої частки високотехнологічної продукції, розширення номен-

клатури імпорту та експорту, і відзначили актуальність активізації діяльності Міжурядової українсько-монгольської комісії з питань торговельно-економічного, науково-технічного співробітництва. Було також позитивно оцінено започаткування в рамках візиту роботи Українсько-монгольської Ділової ради як базової платформи налагодження прямих контактів між промисловцями і бізнесменами двох країн.

Варто наголосити, що економічні інтереси України в Монголії обумовлені певною взаємодоповнюваністю національних економік, що сформувалась ще за радянських часів, а саме: наявністю в цій країні значних природних ресурсів, потребою Монголії в продукції українського машинобудування, літакобудування тощо. Проте, реально оцінюючи сьогоднішній стан двосторонньої співпраці в торговельно-економічній сфері, варто зазначити, що як її обсяги, так і характер не відповідають реальним можливостям, потенціалу наших країн. Хоча у 2010 році відбулося збільшення обсягів двостороннього товарообігу, вони були незначними і становили 44,4 млн дол. США (у 2009 р. — 35 млн). Збільшення товарообігу у 2010 році відбулося внаслідок зростання обсягів як імпорту, так і експорту. Імпорт становив 11,14 млн дол. (збільшився в 1,7 разу або на 4,62 млн дол.), експорт зріс на 4,71 млн дол. (на 16,5%) та склав 33,28 млн дол. Сальдо на користь України становило 22,14 млн дол. Як і в минулі роки, у 2010-му провідну позицію в структурі українського експорту посідають продукція харчової промисловості, а також традиційно машини, устаткування та механізми, паперова маса, засоби наземного транспорту. Структура імпорту має монокультурний характер. Основу його традиційно продовжує складати одна товарна позиція — плавиковий шпат, питома вага якого у 2010 році становила 99,5%. Збільшення обсягів імпорту з Монголії відбулося саме внаслідок зростання закупок плавикового шпату.

Виступаючи на відкритті українсько-монгольського бізнес-форуму у Києві, Президент Ц. Елбегдорж наголосив, що Монголія належить до першої десятки найбагатших на корисні копалини країн світу. Основними напрямками її добувної сфери є золото, кам'яне вугілля, мідна руда, уранові руди. За останні десятиліття країна зробила серйозний крок у соціально-економічному розвитку. Тепер інвестори й західні компанії буквально стоять у черзі, аби вкласти фінансові ресурси розвиток її господарського комплексу. Нині понад шістдесят відсотків від за-

гального обсягу іноземних інвестицій в Монголію припадає на гірничобудівну галузь. Провідну роль у розбудові родовищ відіграють фінансові та гірничодобувні корпорації Китаю, США, Росії, Японії, Канади, Південної Кореї, Австралії.

Починаючи з 1997 року, 42% всіх ліцензій, виданих на освоєння корисних копалин в Монголії, становлять дозвільні документи на видобуток золота. Його найбільшим родовищем є «Бумбат», що знаходиться на відстані 200 км від столиці Улаанбаатара. Вугільна промисловість є основною базою паливно-енергетичної галузі Монголії. Сприятливі геологічні умови залягання вугільних пластів і гірничотехнічні умови розробки родовищ забезпечують видобуток дев'яноста відсотків вугілля відкритим способом. Окремі вугільні розрізи, що були введені в дію за сприянням радянських спеціалістів, як наприклад «Багануур», працюють вже не один десяток років. Великим перспективним родовищем кам'яного вугілля є «Таван Толгой», розташоване в Південногобійському аймаку на півдні Монголії. За оціненими запасами вугілля, 40% якого припадає на коксівне, це родовище є найбільшим у світі. Його запаси становлять 6 млрд т. У 2010 році урядом Монголії оголошено тендер на розробку проекту цього родовища. У липні 2011 року переможцями тендера стали китайський холдинг «Шеньхуа груп», який отримав найбільшу частку — 40%, а також консорціум з участю російської компанії «РЖД» та кількох південно-корейських та японських фірм (36%) й американська компанія «Peabody Energy Corporation» (24%). Усі три фіналісти будуть брати участь у розробці блоку Цанхі у центральній і західній частинах родовища.

Родовище «Ою Толгой» вважається одним з найбільших у світі за запасами міді та золота. Воно розташоване у пустелі Гобі (80 км на північ від кордону Монголії з КНР). Запаси родовища, за даними канадської компанії «Ivanhoe» станом на 2009 рік, оцінювались у 35,74 млн т міді та 45,2 млн унцій золота. Між урядом Монголії та компаніями «Ivanhoe Mines TOB» і «Rio Tinto Group» підписано угоду про розробку зазначеного родовища. Згідно з її положеннями виробництво на «Ою Толгой» планується розпочати у 2013 році, а через п'ять років довести випуск до повного обсягу в 450 тис. т міді і 33 тис. унцій золота на рік.

На початку 80-х років минулого століття у східних районах Монголії радянсько-монгольськими геологами вівся пошук родовищ уранової руди. За даними Управління атомної енергетики Монголії, з 63 тис. т підтверджених запасів урану країна посідає 15-ту позицію у світі. А всього, за оцінкою МАГАТЕ, поклади урану в Монголії становлять 1,5 млн т. Під час візиту до Монголії у серпні 2011 року Президента Республіки Корея Лі Мйон-бака був підписаний меморандум про розвідку та розробку на території цієї країни родовищ урану та рідкоземельних металів.

Враховуючи зазначені вище величезні запаси корисних копалин на території Монголії, не випадково тема участі української сторони в їх розробці виразно звучала на переговорах лідерів двох держав. «Безумовно, ми маємо велику зацікавленість, щоб брати участь у розробці корисних копалин з подальшою переробкою їх на території Монголії», — сказав Віктор Янукович на зустрічі з Президентом Монголії Цахіягійном Елбегдоржем. За його словами, мова може йти про видобуток вугілля, сировини для мінеральних добрив, уранової руди, яка є паливом для атомних електростанцій. «І ми не виключаємо відкриття відповідних виробництв на території Монголії, — сказав Президент. — Найближчим часом наші експерти вивчатимуть питання щодо способів видобутку такого вугілля, його якості, а також транспортування».

За підсумками візиту В.Ф. Янукович та Ц. Елбегдорж підписали Спільну заяву про розвиток партнерських відносин між Україною і Монголією. Крім того, в присутності глав держав було укладено:

— Угоду між Урядом України та Урядом Монголії про співробітництво в галузі вищої освіти;

— Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Монголії про культурне співробітництво;

— Протокол між Урядом України та Урядом Монголії про внесення змін до Положення про Міжурядову українсько-монгольську комісію з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, затвердженого Протоколом між Урядом України і Урядом Монголії про створення Міжурядової українсько-монгольської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва від 5 листопада 1992 року;

— План співробітництва між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Монголії на період 2012–2013 рр.

Під час зустрічі Президента Монголії з Головою Верховної Ради України В.М. Литвином було обговорено перспективи активізації двостороннього політичного діалогу між усіма гілками влади, зокрема на рівні законодавчих органів двох держав, що сприятиме поглибленню взаємної довіри і розширенню можливостей взаємодії на багатьох конкретних напрямках. Сторони із задоволенням констатували створення парламентських груп дружби у законодавчих органах України та Монголії і висловили необхідність подальшої активізації співпраці на рівні встановлення прямих робочих контактів між українськими та монгольськими парламентарями. Окремий наголос було зроблено на важливості активізації співпраці між регіонами України і Монголії.

В.М. Литвин також висловив сподівання, що візит Президента Монголії сприятиме інтенсифікації двосторонньої співпраці в освітній сфері та між Академіями наук України та Монголії і наданню цій співпраці системного характеру.

У рамках візиту в МЗС України відбулася окрема зустріч Міністра закордонних справ України К.І. Грищенка з Міністром закордонних справ і торгівлі Монголії Г. Занданшатаром.

Міністри акцентували увагу на необхідності піднесення динаміки політичного діалогу на найвищому рівні та активізації взаємодії між двома МЗС. Було здійснено обмін думками щодо інструментів і засобів економізації двосторонніх зв'язків і ключових напрямків. Співрозмовники підкреслили важливість підписання Плану співпраці між МЗС України і МЗСіТ Монголії на 2012–2013 роки та обмінялись запрошеннями здійснити офіційні візити. Окрему увагу було приділено перспективам взаємодії в структурах ООН, співпраці у рамках «Спільноти демократій», де Монголія головуватиме упродовж найближчих двох років, а також нагальним питанням глобального порядку денного. Глави зовнішньополітичних відомств також погодились з необхідністю проведення у 2012 році урочистостей з нагоди відзначення 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною і Монголією.

Перебування Президента Монголії в Україні широко висвітлювалось провідними українськими та зарубіжними ЗМІ.

Зокрема, газета «Голос України», відзначаючи традиційно дружні взаємовідносини наших країн, назвала візит Президента Ц. Елбегдоржа «знаковою подією в сучасних українсько-монгольських відносинах». Своєю чергою газета «Урядовий кур'єр» у статті «Улан-Батор цікавий спільними проектами» К. Мацегора серед іншого зазначала, що «Цахіягійн Елбегдорж також задоволений результатом діалогу з українським Президентом: «Наше співробітництво переходить на новий рівень і ми маємо змогу співпрацювати у багатьох галузях, зокрема таких, як військова, гірничодобувна, сільське господарство»». Цікаву статтю про Президента Монголії надрукувала О. Мельник в «Урядовому кур'єрі» під назвою «Ви про мене ще почуєте!». В ній розповідається про студентські роки родини Президента Ц. Елбегдоржа у Львові. Напередодні та під час державного візиту в Україну глави монгольської держави було надруковано ряд аналітичних статей про цю країну. Показовою є ґрунтовна, насичена цифрами стаття А. Кукоби під назвою «Степь возможностей», що побачила світ у виданні «Инвест газета» у рубриці «Выход на новые рынки». Детальний аналіз програми візиту до Львова та Києва, про його результати, інформація про стан двосторонніх відносин наведені у статті монгольської англомовної газети «The Mongol Messenger» під назвою «Президент Ц. Елбегдорж відвідує Україну. Підписані угоди та збільшено кількість стипендій».

Наведемо основні угоди, підписані під час візиту Президента Монголії до України, а саме:

1. Спільна заява про розвиток партнерських відносин між Україною і Монголією,
2. План співробітництва між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Монголії на період 2012–2013 років.

Спільна заява
про розвиток партнерських відносин
між Україною і Монголією

26–28 червня 2011 року за запрошення Президента України Віктора Януковича, Президент Монголії Цахіягійн Елбегдорж здійснив державний візит в Україну.

Під час візиту Президент Монголії Цахіягійн Елбегдорж провів переговори з Президентом України Віктором Януковичем у вузькому колі та у складі офіційних делегацій, зустріч із Головою Верховної Ради України Володимиром Литвином і Прем'єр-міністром України

Миколою Азаровим. Президенти держав взяли участь в українсько-монгольському бізнес-форумі. В ході візиту Президент Монголії відвідав також м. Львів.

В атмосфері дружби і відвертості Глави двох держав обговорили поточну внутрішню політичну і соціально-економічну ситуацію в Україні та Монголії, здійснили обмін думками щодо сучасного стану українсько-монгольської співпраці, стосовно перспектив її подальшої розбудови, було також розглянуто широкий спектр міжнародних і регіональних питань, що становлять спільний інтерес.

Глави двох держав високо оцінили багаторічну дружбу між Україною і Монголією, а також підтвердили прагнення керувати дванадцятьма народів до зміцнення в усіх сферах розвитку існуючих партнерських відносин.

Два лідери визначили сучасну позитивну динаміку двосторонніх контактів на найвищому рівні, зачаткованих їхньою зустріччю в рамках Економічного форуму в м. Давос (Швейцарія) у січні 2011 р. Вони підтвердили наші сподівання на подальший розвиток багатогранних партнерських відносин між Україною та Монголією, з метою максимального використання потенціалу кожної зі Сторін, консолідацію зусиль у протидії глобальним викликам, а також досягати консенсусу щодо багатьох питань міжнародного порядку денного.

Керуючись спільним прагненням активізації двосторонньої співпраці між двома державами, Президенти України і Монголії (далі — Сторони) заявили про наступне.

1. Сторони вітають поновлення між державних контактів і погоджуються, що забезпечення регулярного обміну візитами на найвищому та високому рівнях сприятиме динамічній, ефективній розбудові відносин взаємовигідної співпраці між двома державами, активізації взаємодії у політичній, торговельно-економічній, науково-технічній, культурній та інших сферах, з урахуванням потенціалу, потреб розвитку України і Монголії.

2. Два Президенти поновлюють взаємну повагу до обраних шляхів розвитку України і Монголії, їхніх незалежності, суверенітету і територіальної цілісності.

3. Сторони висловлюють готовність усіляко сприяти підвищенню ефективності роботи Міжурядової українсько-монгольської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, а також розвивати необхідні різнопланові двосторонні механізми взаємодії.

4. Сторони вважають, що з огляду на наявний невикористаний потенціал співпраці, причетним державним органам України та Монголії необхідно забезпечити сприятливі умови для його належної реалізації, надаючи підтримку представникам ділового кіла, зокрема на таких перспективних напрямках, як сільське господарство, машинобудування, енергетика, будівництво, спільна розробка корисних копалин.

Сторони погоджуються з необхідністю диверсифікації та оптимізації структури товарообігу між двома країнами, передусім шляхом підвищення уній питомої частки високотехнологічної продукції.

5. Два лідери високо оцінюють зачаткування двостороннього діалогу з метою розширення співробітництва у сфері науки і передових технологій, включаючи авіабудування, суднобудування, гірничодобувну галузь, виробництво сучасного медичного обладнання, зручуванням наявного науково-технічного потенціалу України і зростаючих потреб Монголії у цих сферах, а також в інших галузях, які становлять спільний інтерес.

6. Сторони, відзначивши необхідність розширення прямих контактів між діловими колами двох країн, висловлюють зацікавленість у створенні національними торгово-промисловими палатами Українсько-монгольської Ділової ради, а також наголошують на актуальності регулярного проведення двосторонніх бізнес-форумів в рамках наступних українсько-монгольських заходів високого рівня.

7. Два Президенти підтверджують підтримку активної розбудови двосторонньої співпраці в галузі безпеки і оборони, принципів погодившись з необхідністю започаткування спеціального механізму у формі Міжурядової українсько-монгольської координаційної комісії з питань ВТС.

8. Сторони висловлюють задоволення станом співпраці в галузі освіти, зокрема щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів для Монголії у вищих навчальних закладах України, а також готовність до подальшого поглиблення взаємодії у цій сфері.

9. Два лідери наголошують на важливості подальшого розширення українсько-монгольської договірної-правової бази, вітаючи підписання в ході візиту:

— Угоди між Урядом України та Урядом Монголії про співробітництво в галузі освіти;

— Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Монголії про співробітництво в галузі культури;

— Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Монголії про співробітництво в галузі попередження надзвичайних ситуацій та ліквідації їхніх наслідків;

— Протокол між Урядом України та Урядом Монголії про проведення між двома державами про Міжурядову українсько-монгольську комісію з питань торгівельно-економічного та науково-технічного співробітництва;

— Оновленого Протоколу про політичні консультації між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Монголії.

10. Сторони відзначають суттєвий внесок громадян України, що працюють чи навчаються в Монголії, та громадян Монголії, що працюють або навчаються в Україні, у поглиблення традиційних відносин дружби та взаєморозуміння між двома народами, домовившись надалі забезпечувати сприятливі умови для їхнього проживання, праці та навчання на території України та Монголії, згідно з чинним законодавством двох держав.

11. Президенти України та Монголії визнають необхідність консолідації зусиль у боротьбі з наслідками світової фінансово-економічної кризи, з метою забезпечення сталого збалансованого глобального економічного зростання.

Сторони відзначають актуальність невідкладного вирішення таких глобальних проблем, як зміна клімату, незаконний обіг наркотичних речовин і зброї, бідність, охорона здоров'я. Вони підтверджують готовність сприяти в рамках міжнародних форумів мирному врегулюванню між державних конфліктів, керуючись Статутом ООН, нормами і принципами міжнародного права, а також формуванню справедливої рівноправного економічного, торговельного, фінансового міжнародного порядку, який відповідав би інтересам усіх країн.

12. Сторони рішуче засуджують тероризм, екстремізм і сепаратизм в усіх формах, просях та наголошують на важливості багатосторонніх міжнародних заходів у сферах боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму, екстремізму.

13. Два Президенти підтверджують необхідність зменшення ядерної загрози світу, ухваливши рішення щодо посилення взаємодії в галузі роззброєння і нерозповсюдження ядерної зброї, зокрема у плані якнайшвидшого набуття чинності Договором про всеосяжну заборону ядерних випробувань.

14. Сторони позитивно оцінюють співпрацю між Україною і Монголією в рамках Організації Об'єднаних Націй, її інституцій та інших міжнародних організацій. Дві держави виступають за реформування Ради Безпеки ООН та підвищення її ефективності та авторитету шляхом адаптації до нових реалій міжнародного співтовариства XXI століття. Сторони дійшли згоди, що ключовим аспектом реформи ООН є розширення представництва в Раді Безпеки країн, що розвиваються, та забезпечення їхніх прав у процесі ухвалення рішень.

Монголія підтримує кандидатуру України на виборах до складу неперсійних членів РБ ООН на період 2016–2017 рр.

15. Президент України підтвердив готовність української сторони продовжувати докла-дати зусиль для досягнення Цілей розвитку тисячоліття, високооцінивши успіхи Монголії на цьому шляху.

16. Президент Монголії подякував Президенту України за теплий прийом і запропонував відвідати Монголію з державним візитом у зручний для нього час. Президент України з вдяч-ністю прийняв запрошення.

Вчинено у м. Київ «29» червня 2011 року в двох примірниках, кожен українською і мон-гольською мовами.

Президент України
Віктор ЯНУКОВИЧ

Президент Монголії
Цахіягийн ЕЛБЕГДОРЖ

План співробітництва між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Монголії на період 2012–2013 років

Міністерство закордонних справ України та Міністерство закордонних справ і торгівлі Монголії (далі — Сторони), виходячи з положень Договору про дружні відносини і співро-бітництво між Україною та Монголією від 5 листопада 1992 року, керуючись положеннями Протоколу про консультації між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Монголії від 5 листопада 1992 року, прагнуть всебічно сприяти подальшому розвитку відносин партнерства між Україною та Монголією, активізації політич-ного діалогу, підвищенню ефективності співпраці в торговельно-економічній, науково-техніч-ній, культурній, гуманітарній та інших галузях розвитку договірно-правової бази співробіт-ництва, з метою взаємодії на міжнародній арені, зокрема в рамках ООН та інших міжнародних організацій, домовилися про взаємодію за такими напрямками на 2012–2013 роки:

I. 2012 рік

1. Проведення офіційного візиту Міністра закордонних справ України до Монголії (II-й квартал 2012 року, м. Улаанбаатар).

2. Проведення консультацій Заступників Міністрів закордонних справ з актуальних пи-тань двосторонніх відносин та міжнародної політики (II півріччя 2012 року, м. Улаанбаатар).

3. Проведення консультацій Сторін на рівні керівництва підрозділів:

3.1. Проведення консультацій з консульських питань (II півріччя 2012 року, м. Київ).

3.2. Проведення консультацій з питань взаємодії в рамках Організації Об'єднаних Націй, а також інших міжнародних і регіональних організацій (II півріччя 2012 року, м. Улаанбаатар).

II. 2013 рік

1. Проведення офіційного візиту Міністра закордонних справ і торгівлі Монголії до України (I півріччя 2013 року, м. Київ).

2. Проведення консультацій Заступників Міністрів закордонних справ з актуальних пи-тань двосторонніх відносин та міжнародної політики (I півріччя 2013 року, м. Київ).

3. Проведення консультацій Сторін на рівні керівництва підрозділів:

3.1. Проведення консультацій з консульських питань (I півріччя 2013 року, м. Улаанбаатар).

3.2. Проведення консультацій з питань взаємодії в рамках Організації Об'єднаних Націй, а також інших міжнародних і регіональних організацій (I півріччя 2013 року, м. Улаанбаатар).

III. У разі необхідності сторони проводять по зачергові або екстрені консультації з питань, що перебувають у їхній компетенції.

IV. Сторони сприяють проведенню регулярних консультацій на рівні постійних представництв при міжнародних організаціях з питань, що становлять взаємний інтерес, які розглядаються на міжнародних форумах та в рамках міжнародних організацій.

V. З метою сприяння розвитку двосторонньої торговельно-економічної та науково-технічної співпраці Сторони братимуть участь у підготовці та проведенні щорічних засідань українсько-монгольської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічної та науково-технічної співпраці, її робочих органів та міжсесійних зустрічей співголів Комісії.

VI. З метою розвитку співпраці у сфері підготовки і перепідготовки кадрів Міністерств закордонних справ України та Монголії сторони передбачають: можливість запрошення дипломатичних працівників однієї Сторони для участі у семінарах, конференціях та курсах з міжнародної проблематики, що організуються іншою Стороною; обмін думками встановлення довгострокової співпраці між дослідними інституціями Сторін з питань міжнародних відносин. Профільні заклади Сторін будуть визначені додатково.

VII. Узгоджені пункти Плану співпраці між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Монголії на 2012–2013 роки можуть бути відкоректовані або змінюватися у процесі його виконання.

VIII. План не є міжнародною угодою, не створює прав та обов'язки, які регулюються міжнародним правом.

Вчинено у м. Київ «29» червня 2011 року в двох примірниках, кожний українською та монгольською мовами.

За Міністерство
закордонних справ України

За Міністерство
закордонних справ
і торгівлі Монголії

Вручення Вірчих грамот Президенту Монголії Ц. Елбегдоржу Надзвичайним і Повноважним Послом України в Монголії за сумісництвом Юрієм Костенком

Розмова Надзвичайного і Повноважного Посла України Ю.В. Костенка з Міністром закордонних справ і торгівлі Монголії Г. Занданша

Зустріч Надзвичайного і Повноважного Посла України Ю.В. Костенка із Міністром оборони Монголії, Співголовою Міжурядової українсько-монгольської комісії з питань торгівельно-економічного співробітництва Л. Болдомом

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Монголії (за сумісництвом) Ю.В. Костенко з Почесним консулом України в Монголії Пуревсам Буу Батсайханом

Олександр Купчишин,
Надзвичайний та Повноважний Посол України у Французькій Республіці, Постійний представник України при ЮНЕСКО, кандидат юридичних наук

ЩОДО 20-РІЧЧЯ ВСТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНОЮ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН З ФРАНЦІЄЮ

Цього року наша країна урочисто відзначатиме 20-річчя своєї незалежності. Ця визначна подія створила необхідні умови для розвитку дипломатії незалежної України, представлення її інтересів на міжнародній арені, започаткування двосторонніх відносин з іншими державами та забезпечення повноцінної участі в діяльності міжнародних організацій та багатосторонніх форумів. Ювілей здобуття незалежності нашою державою обумовлює і наближення 20-річчя визнання України та встановлення з нею дипвідносин цілою низкою провідних держав світу. Однією з перших таких держав була Франція.

Чимало вже написано про те, що сучасні взаємини між Україною та Францією спираються на зв'язки, які сягають у сиву давнину, пов'язані людськими долями та взаємною симпатією між українським та французьким народами. Нагадаю лише кілька імен і фактів.

Першою з відомих вихідців з українських земель, які з XI ст. мешкали у Франції та залишили слід в її державотворенні, була дочка Великого київського князя Ярослава Мудрого — Анна Ярославівна, яка в XI ст. стала королевою Франції. Щороку 5 вересня у заснованому нею монастирі у м. Санліс неподалік Парижа відправляється богослужіння на її честь, покладаються квіти до її пам'ятника, відкритого у 2005 році. А у травні цього року українська громада Франції разом з французькою громадськістю відзначили 960-річчя одруження княгині Анни з Генріхом I у 1051 році та її інтронізацію як королеви Франції.

Помітний слід у військовій історії українсько-французьких відносин залишила участь понад двохтисячного загону українських реєстрових козаків у складі французької армії при взятті міста Дюнкерк у 1646 році під час тридцятилітньої війни. Син гетьмана Пилипа Орлика Григорій (1702–1759 рр.), згодом французький дипломат і генерал, прибув з України до Франції з першою хвилею еміграції у XVIII ст. і створив окремий загін запорозьких козаків у французькій армії. Й дотепер в середовищі української громади Франції існує версія, яка, втім, не підтверджена документально, що назва містечка Орлі під Парижем, відомого сьогодні у світі передусім своїм міжнародним аеропортом, походить від імені саме Г. Орлика. Україні часів Запорозжя було присвячено статті та історико-хронологічні праці таких відомих французьких вчених тієї епохи, як Вольтер, Гійом Боплан, Жан-Бенуа Шерер, які були чи не єдиним джерелом фактологічної інформації про події в Україні для всієї тогочасної Європи.

Говорячи про спільний українсько-французький внесок у спадщину світової культури, не можна не згадати ім'я українця, відомого сьогодні як кожному французу, так і будь-якій освіченій людині в інших країнах. Йдеться про всесвітньо відомого корифея балету Сержа Лифаря, який народився у Києві у 1905 році. Переїхавши до Франції 1922 року, митець понад 30 років свого життя віддав балетній трупі паризького театру «Гранд Опера», будучи його солістом, хореографом і педагогом, примножуючи його славу та світове визнання. Незаперечним фактом історії культури Франції є те, що саме С.Лифар відродив французький балет, створив його тогочасну трупу і новітній репертуар, започаткував його сучасну школу, ставши основоположником нового напрямку в балеті — неокласицизму.

Нарешті, не можна уникнути згадки і про те, що доля навівки пов'язала з Францією історичні постаті перших керівників Директорії Української Народної Республіки — Володимира Винниченка та Симона Петлюри, які останні роки свого життя провели саме в цій країні і тут поховані. Саме на паризькому кладовищі Пер-Лашез покоїться і прах контроверсійної, але непересічної особистості з історії України доби УНР та громадянської війни — Нестора Махна.

Ці далеко не єдині, проте одні з найяскравіших прикладів переплетіння історії народів двох країн, які дають підста-

ви стверджувати, що Україна та Франція мали протягом ХІ–ХХ ст. різнопланові контакти, які передували сучасному етапу розвитку відносин.

Отже, з часу відновлення Україною своєї незалежності розвиток двосторонніх відносин з Францією стає одним з пріоритетів української зовнішньої політики. Уперше про це було офіційно заявлено у Парижі під час зустрічі 3 жовтня 1991 року тодішніх голови Верховної Ради України Л.М. Кравчука з президентом Французької Республіки Ф. Міттераном.

Не буде перебільшенням стверджувати, що і Франція прагнула отримати в особі України надійного партнера. Про це, зокрема, свідчить той факт, що вона була однією з перших країн Західної Європи, які визнали незалежність України (27 грудня 1991 р.), а вже за чотири тижні потому, 24 січня 1992 р., міністр закордонних справ Франції Р. Дюма здійснив офіційний візит в Україну. Саме під час візиту і було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин між двома країнами. Мені приємно згадати, що я мав честь особисто взяти участь у підготовці та проведенні цієї історичної події.

Слід відзначити, що на сьогодні договірно-правова база українсько-французьких відносин налічує 65 чинних та загалом 80 двосторонніх документів, основним з яких по праву вважається міждержавний Договір про взаєморозуміння та співробітництво. Підписаний 16 червня 1992 року, цей документ заклав надійне правове підґрунтя для розвитку двосторонньої співпраці у політичному, економічному, культурному та науковому аспектах.

Основними його положеннями є розвиток співробітництва на основі «взаєморозуміння та взаємної довіри» у перспективі «розбудови мирної та єдиної Європи». Документом передбачено функціонування механізму двосторонніх консультацій двох країн у політико-безпековій площині, а також у рамках міжнародних організацій. У ньому зафіксовані зобов'язання Франції сприяти розвитку відносин України з Європейським Союзом та Радою Європи, напрями українсько-французької співпраці з питань міжнародної безпеки, у військовій сфері та у галузі безпеки ядерної енергетики, зокрема у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Інакше кажучи, документ по суті охопив більшість зовнішньополітичних пріоритетів незалеж-

ної Української держави, просуванню яких покликана сприяти взаємодія з Францією.

Разом з тим, треба відверто визнати, що на початковому етапі динаміка, спрямована на подальший розвиток наших взаємовідносин відповідно до укладеного договору, певним чином загальмувалася. Це, зокрема, знайшло своє відображення у явному зволіканні процедури ратифікації Францією Договору про взаєморозуміння та співробітництво з Україною, яка відбулася лише у лютому 1996 року. Зі свого боку, Україна ратифікувала цей документ вже 17 вересня 1992 року.

На нашу думку, значною мірою такі підходи Франції були обумовлені необ'єктивним уявленням як її політичною елітою, так і пересічними громадянами про процеси, які відбувалися на теренах колишнього СРСР. На той час у свідомості французького загалу наша країна залишалась однією з провінцій Росії, а внаслідок подекуди помилкового трактування положень Біловезької угоди у французьких мас-медіа СНД сприймалося як нова назва СРСР. Окрім того, офіційний Париж дещо повільно усвідомлював необхідність виведення своїх двосторонніх відносин з Україною з французько-російського контексту, який, як відомо, складався віками.

Все це викликало необхідність подвоєних зусиль української дипломатії з метою переконання французького керівництва у тому, що наша молода держава зможе відстояти свою незалежність і забезпечити її стабільний розвиток. У цьому зв'язку не можу не віддати належне високому професіоналізму та результативності роботи на різних етапах цих 20-ти років моїх попередників, послів України у Франції Ю.М. Кочубея (1992–1997 рр.), А.М. Зленка (1997–2000 рр.), Ю.А. Сергєєва (2003–2007 рр.), К.В. Тимошенка (2007–2010 рр.). Значною мірою завдяки їхнім особистим зусиллям Україна та Франція за цей період пройшли непростий шлях еволюції міждержавного діалогу від пошуку взаємовигідних напрямків співробітництва через «стале ділове партнерство» до нинішнього рівня дружніх взаємин.

На розвиток положень згаданого базового міждержавного Договору 1992 року про взаєморозуміння та співробітництво за 20 років дипломатичних відносин між Україною та Францією укладено 20 міжурядових домовленостей практично на всіх напрямках співробітництва. І ця вкрай важлива робота не стоїть на місці. Одним з останніх прикладів обопільної зацікавленості у

налагодженні різнопланової співпраці можна вважати укладення Міжурядової угоди про спільне кіновиробництво, підписаної міністрами культури України та Франції під час роботи 64-го міжнародного Каннського фестивалю у травні 2011 року.

Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що сучасний етап українсько-французьких стосунків характеризується дедалі зростаючою динамікою політичного діалогу на найвищому рівні, започаткованою офіційним візитом 7–8 жовтня 2010 року до Франції Президента України В.Ф. Януковича. Характерною особливістю цього візиту стало безпрецедентне наближення його статусу з протокольної точки зору до найвищого за рівнем — державного візиту.

Про підсумки зустрічей та переговорів глави Української держави в рамках візиту з Президентом Франції Н. Саркозі, Прем'єр-міністром Ф. Фійоном, Головою Національних Зборів Франції Б. Аккуає можна написати не одну статтю. Проте обмежуся лише констатацією їх головних підсумків. Як у Києві, так і в Парижі відзначають, що візит засвідчив спільність поглядів і значну сумісність позицій наших держав з усього спектра міжнародної проблематики. По-друге, надано потужного поштовху подальшому розвитку українсько-французького політичного діалогу саме на найвищому рівні. По-третє, офіційний Париж задекларував свою політичну підтримку курсу України на здійснення подальших внутрішньополітичних та економічних реформ, подолання наслідків фінансово-економічної кризи. І, нарешті, не в останню чергу завдяки двадцятирічній дипломатичній роботі продемонстровано готовність французької сторони до переведення двосторонніх відносин з Україною на новий рівень — рівень стратегічного партнерства.

Цікава деталь. Порівняно з низкою європейських країн, які мають різні, часом значно відмінні конституційні устрої, спільним для України та Франції є наявність широких повноважень у їх президентів, які зокрема здійснюють зовнішньополітичні курси своїх держав. Така спільна для двох країн риса є, вочевидь, дуже важливим та сприятливим фактором для поглиблення політичного діалогу на найвищому рівні, кращого розуміння внутрішньополітичних процесів в обох країнах, оперативності ухвалення рішень щодо можливих спільних зовнішньополітичних кроків двох країн.

Слід особливо наголосити, що у ході зазначеного офіційного візиту Президента України В.Ф. Януковича французьке керівництво заявило про цілковиту згоду із запропонованою українською стороною новою філософією двосторонніх відносин з Францією, яка має ґрунтуватися на прагматизмі, конкретиці та уникненні декларативних підходів.

Дороговказом на цьому шляху слугує підписана під час візиту Дорожня карта розвитку відносин між Україною та Францією на 2011–2012 роки. У цьому документі, зокрема, визначено дев'ять перспективних напрямів співробітництва, які представляють обоюсторонній інтерес для двох країн, та передбачено конкретні спільні заходи для їх реалізації у цей дворічний період. До найбільш актуальних з цих напрямів можна віднести підтримку Францією реформ, спрямованих на зближення України з ЄС, посилення торговельно-економічного співробітництва, зокрема поліпшення умов залучення в українську економіку французьких інвестицій, сприяння процесу підготовки до Євро-2012 в Україні. Переконали, що саме скоординовані кроки двох країн у реалізації визначених Дорожньою картою завдань на коротко- та середньострокову перспективу і є запорукою подальшої розбудови їхніх відносин.

Серед найбільш вагомих результатів активізованого останнім часом двостороннього співробітництва слід особливо відзначити перший за 20-річну історію українсько-французьких стосунків візит до України Прем'єр-міністра Франції Ф. Фійона, який відбувся 18–19 квітня 2011 року. Головною метою візиту стало співголошення глави уряду Франції, яка у 2011 році очолює «Велику вісімку» та «Велику двадцятку», на Міжнародній донорській конференції у Києві зі збору коштів на завершення чорнобильських проєктів, а також участь у саміті з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії. За оцінками міжнародних та вітчизняних експертів, Київська донорська конференція у порівнянні з попередніми подібними заходами стала справжнім проривом, а її науково-практична частина набула особливої актуальності на тлі трагічних подій внаслідок аварії на японській АЕС «Фукусіма 1».

Із задоволенням відзначаю, що саме Франція як цьогорічна країна-голова «Великої вісімки» доклала чимало зусиль для сприяння Україні в організації зазначених заходів з нагоди 25-річчя аварії на Чорнобильській АЕС та в їх успішному про-

веденні. Зокрема, на підготовчому етапі була застосована практика поширення дипломатичними каналами України та Франції спільних листів-звернень від імені президентів Н. Саркозі та В.Ф. Януковича до лідерів всіх чинних та потенційних держав-донорів. Окрім того, у ході самої донорської конференції Франція, яка у попередні роки вже зробила внески в обсязі 160 млн євро до чорнобильського фонду, призначеного для зведення об'єкту «Укриття», зобов'язалася додатково виділити на ці цілі 47 млн євро.

Покажемо з точки зору тієї уваги, яку Франція приділяє чорнобильській проблематиці, може бути цитата з виступу на Київській конференції Ф. Фійона, який зокрема заявив: «Ми хочемо дійти до визначеної мети у наших зусиллях, ми хочемо вирішити цю проблему і покласти край тому, що отримали у спадок».

У рамках перебування глави французького уряду в Києві 19 квітня 2011 року відбулися його повномасштабні переговори з Президентом України В.Ф. Януковичем, під час яких обговорено увесь комплекс питань двостороннього політичного та економічного співробітництва. Свідченням зростаючої взаємодії двох країн у сфері ядерної безпеки стала заявлена готовність керівника уряду Франції запросити представників України на експертне засідання країн «Великої двадцятки» з метою обговорення та вироблення нових міжнародно-правових норм щодо безпечного використання ядерної енергії.

На моє глибоке переконання, серед характерних рис, які є спільними для французів та переважної більшості українців і які нас природно зближують, є усвідомлення себе європейцями, представниками європейського цивілізаційного простору.

При цьому важливо враховувати, що Франція є однією з шести країн-засновниць ЄС. Вона стояла біля витоків концепту «об'єднаної Європи». Адже згадаймо, що основою Паризького договору 1951 року про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі та Римських договорів 1957 року щодо створення Євроатому була т.зв. «декларація Шумана», оприлюднена 9 травня 1950 року. Саме ідея створення після Другої світової війни наднаціонального демократичного співтовариства країн Європи на основі принципів поваги до прав людини та фундаментальних свобод належала видатному французькому політичному діячу Роберту Шуману, який у різні часи був прем'єр-

міністром і міністром закордонних справ Франції, а потім першим головою Європейської Парламентської Асамблеї.

Виходячи з цього, французи відчувають свою особливу відповідальність за успішну реалізацію «проекту Європейський Союз», справедливо вважаючи себе «локомотивом» усіх сучасних євроінтеграційних процесів, вбачаючи у подальшому розвитку ЄС найкращий шлях захисту, забезпечення просування та ствердження своїх національних інтересів через ефективність колективних зусиль.

Хотів би тут згадати один красномовний епізод щодо сприйняття самими французами поняття ЄС, який мені запам'ятався за результатами одного із соціопитувань, що проводилося кілька років тому у Франції з питання: «Що для вас є ЄС?» Відповідь одного з пересічних робітників французького автомобільного заводу, явно не переобтяженого знаннями геополітичних реалій та етичних норм, була для мене вражаючою за своєю щирістю та кумедністю, але глибокою та показовою за своїм змістом. Він зокрема зауважив: «Євросоюз для нас, французів, — це власне Франція, але дещо розширена за рахунок інших країн Європи!»

З іншого боку, курс на європейську інтеграцію є природним наслідком здобуття Україною своєї незалежності. Його витоки — в історії нашого народу, який за своїми історичними, геополітичними, культурними, ментальними, мовними ознаками є невід'ємною складовою європейської цивілізації. Відповідно до засадничих принципів створення та функціонування Євросоюзу Україна має повне право стати його членом. Адже стратегічний курс на європейську інтеграцію обумовлюється не лише його економічною привабливістю, але скоріш тим, що в основі ЄС лежить система цінностей, які поділяють українці. Це європейська ідентичність, повага до прав людини, принцип верховенства права і закону, демократія та толерантність. Європейський вибір України — це вибір ціннісних орієнтирів розвитку, надання переваг тим перевіреним життям засадам, які забезпечують найвищі на сьогодні стандарти життя в усіх його сферах: соціальній, економічній, політичній, правовій.

Україна здійснює послідовні кроки, аби стати повноправним членом європейської спільноти. Приведення умов функціонування національної економіки та правової системи у відповідність до критеріїв членства в ЄС є головним завданням, яке стоїть наразі перед нашою державою. Одна з найважливіших засад як

внутрішньої, так і зовнішньої політики України полягає у посиленні економічної складової. У цьому контексті євроінтеграційний курс України слід розглядати як динамічний засіб та потужний стимул для модернізації та інноваційного розвитку нашої держави.

Одним з найперспективніших шляхів реалізації стратегії інтеграції України до ЄС є системне поглиблення двостороннього співробітництва з його країнами-членами, яке спонукає до реформування української економіки, стає неодмінною передумовою її конкурентоспроможності на світовому ринку та каталізатором інтеграційного процесу до ЄС. Саме з цієї точки зору ми розглядаємо Францію як країну, яка є одним з провідних рушіїв розвитку та прогресу Євросоюзу. Ми не можемо недооцінювати її роль у контексті посилення наших відносин з ЄС та реалізації нашого стратегічного курсу.

Вже тривалий час Україна розглядається представниками французької влади як важливий стратегічний партнер ЄС. І французьке керівництво, і французький народ вже не ставлять під сумнів європейську ідентичність нашої держави та бажають, аби вона, як тільки буде готовою до цього, теж стала частиною сім'ї європейських народів, які об'єдналися у рамках Євросоюзу.

Париж завжди був і лишається адвокатом поступального зближення України з ЄС. Не підтримуючи «декларативного підходу» до євроінтеграції України та обережно ставлячись до гучних заяв про чіткі перспективи членства України в ЄС, французька сторона неодноразово висловлювала ідею поетапного зближення шляхом поступового «асоціювання» України з ЄС у різних сферах та розширення її участі у конкретних політиках та програмах Євросоюзу.

Прихід до влади Н. Саркозі у травні 2007 року знаменував трансформацію позиції Франції щодо України. Ще під час передвиборних дебатів майбутнім президентом Франції висловлювалася теза про те, що для таких держав, як Україна, потрібно віднайти нову формулу відносин з ЄС, яка передбачатиме посилене економічне й політичне співробітництво, а також сприятиме розвитку демократії в Українській державі.

Слід підкреслити, що пропозицію про початок переговорів про поглиблення відносин та укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка включала б зону вільної торгівлі і

перспективу безвізового режиму, було висунуто на Паризькому саміті Україна–ЄС 9 вересня 2008 року саме Францією, яка тоді головувала в ЄС. З огляду на це, Франція вітала заяви нового керівництва України за результатами президентських виборів у 2010 року про те, що європейська інтеграція залишається пріоритетним напрямком зовнішньої та внутрішньої політики нашої країни. Саме з огляду на таку оцінку офіційні представники Франції постійно висловлюють готовність сприяти якнайшвидшому завершенню переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію та належному виконанню Україною Плану дій з лібералізації Євросоюзом візового режиму. Реалізація цих пріоритетних завдань закладе підґрунтя для подальшого зближення України з ЄС та виведення у найближчій перспективі наших відносин на якісно новий рівень.

За ці роки налагоджено та успішно триває співробітництво України та Франції у політико-безпековому вимірі як у рамках міжнародних організацій, так і на двосторонньому рівні. У цьому контексті багаторічним і визначальним для нас фактором розвитку відносин є те, що Франція незмінно залишається однією з ядерних держав-гарантів безпеки України відповідно до Будапештського меморандуму 1994 року. Приєднавшись до цього міжнародного документа своєю офіційною заявою, Франція вважає надані нею Україні гарантії безпеки чинними до цього часу й такими, що носять для цієї країни односторонній юридично зобов'язуючий характер. При цьому зазначені гарантії Франції були закріплені у низці підсумкових документів ДНЯЗ та ряді резолюцій Ради Безпеки ООН.

Торкаючись діяльності двох країн у міжнародних організаціях, варто особливо згадати взаємодію їх делегацій у Раді Безпеки ООН у 2000–2001 рр., коли Україна входила до складу її непостійних членів. Існувала тісна співпраця української і французької делегацій практично з усього спектра тогочасної проблематики РБ ООН, особливо у контексті врегулювання конфліктів у Косово, грузинсько-абхазького, ізраїльсько-палестинського, ситуацій на півдні Лівану, в Іраку, Демократичній Республіці Конго, з реформи механізмів миротворчих операцій та удосконалення функціонування санкційних режимів тощо.

Миротворці двох країн (військові, поліцейські, цивільні фахівці) успішно взаємодіяли в рамках багатьох миротворчих операцій та місій ООН, НАТО, ОБСЄ, у т.ч. в Боснії і Герцеговині,

Косово, Анголі, Лівані, Грузії, у зоні конфлікту між Ефіопією і Еритреєю тощо. Сьогодні вони разом несуть службу в рамках міжнародних миротворчих зусиль в Косово, Кот-д'Івуарі, Ліберії, Афганістані, ДР Конго.

Україна всіляко вітає активні зусилля Франції з розбудови спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, зокрема її інтегрального компонента — європейської політики безпеки та оборони. Наша країна неодноразово заявляла про свою готовність активно долучитися до практичного співробітництва з ЄС у цій сфері. І таке співробітництво сьогодні вже триває, зокрема в рамках операції ЄС з протидії піратству біля берегів Сомалі. Ми розраховуємо на подальшу підтримку Францією таких кроків України, у т.ч. більш активного використання можливостей її військово-транспортної авіації.

З поверненням у 2009 році Франції до військових структур НАТО простежується тенденція до посилення ролі країн ЄС в Альянсі, яка відбиває політику цієї країни, спрямовану на зміцнення європейських механізмів безпеки та підвищення глобальної ролі ЄС. Коментуючи нову Стратегічну концепцію НАТО, ухвалену на саміті у Лісабоні у листопаді 2010 року, Президент Н. Саркозі відзначив два найбільш принципових для Франції положення, а саме: фіксацію важливості відносин Альянсу з ЄС, який був визнаний у документі як його унікальний та принциповий партнер, а також співробітництва з Росією для створення спільного простору миру, безпеки та стабільності.

Цілком очевидно, що французькі пріоритети нової Стратегічної концепції НАТО повною мірою відповідають національним безпековим інтересам України як позаблокової країни, яка продовжує конструктивне практичне співробітництво з Альянсом та проводить стратегічний курс на інтеграцію в ЄС. Можна констатувати й тотожність бачень України та Франції щодо неможливості забезпечення європейської безпеки без посередньої участі Росії у рамках цих процесів.

У контексті проблематики ядерного роззброєння не можемо не згадати і про співробітництво України з Францією в рамках ініціативи «Великої вісімки» «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення», 10-річчя якої також відзначатиметься у 2012 році. Цього року саме Франція як голова «Великої вісімки» є головою робочої групи в рамках зазначеної ініціативи. На високу оцінку заслуговує

укладений у жовтні 2010 року між Міністерством з надзвичайних ситуацій України та Комісаріатом уряду Франції з атомної енергетики та альтернативних енергій контракт з технічної допомоги Україні на суму близько 2 млн євро щодо постачання Францією спеціалізованих мобільних контейнерів, призначених для перевезення та зберігання відпрацьованих матеріалів з іонізуючою радіацією. Безперечно, реалізація цього контракту протягом 2011–2012 рр. розширить можливості України для більш безпечного самостійного поводження з такими матеріалами та зміцнить систему міжнародного контролю у сфері забезпечення ядерної та радіологічної безпеки.

Представлення сучасної картини українсько-французьких відносин було б неповним без згадки її важливої військової складової. У 1996 році підписано українсько-французьку міжурядову угоду про налагодження співробітництва у військовій галузі, яка успішно здійснюється до цього часу на підставі щорічних програм двостороннього співробітництва між оборонними відомствами. Так, наприклад, чинною програмою на 2011 рік передбачено близько 40 спільних двосторонніх заходів, в рамках яких відбуваються зокрема візити високого рівня та обмін військовим персоналом, заходи військової освіти та мовні курси. Особливе значення для ЗС України має взаємодія з Францією з професійної підготовки, зокрема стажування українських офіцерів у пунктах управління, центрах моделювання і планування штабів різних родів військ ЗС Франції.

Велике значення та безцінний досвід приносять передбачені згаданими двосторонніми програмами спільні військові навчання із залученням інших країн-членів і країн-партнерів НАТО. Так, як приклад центральних спільних навчань у 2011 році, які проходять на території України, можна назвати «Сі-Бріз» та «Репід Трайдент». Перше навчання, у якому візьме участь група офіцерів ЗС Франції, матиме за мету удосконалення рівня взаємодії між офіцерами ЗС країн-партнерів під час миротворчих, гуманітарних та антитерористичних операцій. До другого, яке є українсько-американським командно-штабним навчанням, спрямованим на набуття його учасниками спільних навичок планування та проведення миротворчих операцій у складі багатонаціональних штабів, буде залучено окремий підрозділ сухопутних військ Франції.

Важливо підкреслити, що така практична співпраця з Францією у військовій сфері, особливо з урахуванням існуючих у нашій країні бюджетних обмежень на оборонні витрати, має неабияку цінність для ЗС України. Адже вона сприяє розвитку та підтримці їх боєздатності, набуттю ними передового досвіду армій провідних країн світу, підвищує рівень їх сумісності з країнами-членами та партнерами НАТО в рамках здійснення спільних миротворчих, гуманітарних та антитерористичних операцій тощо. З іншого боку, така взаємодія зміцнює міжнародний авторитет ЗС України, які демонструють у взаємодії з нашими іноземними партнерами свій високий професіональний рівень. Саме таку оцінку отримали українські вертолітники у складі миротворчих сил ООН у Кот-д'Івуарі від французьких військових за підсумками спільних дій у квітні 2011 року в цій країні, охопленій збройним конфліктом внаслідок легітимної зміни глави держави.

Як країна з місцем розташування найстарішої європейської правозахисної організації — Ради Європи, Франція приділяє значну увагу діяльності цієї організації. У цьому контексті важливо згадати, що запропоновані Україною пріоритети її цьогорічного головування у Комітеті міністрів Ради Європи, а саме: захист прав дітей, права людини та верховенство права в контексті демократії і стабільності в Європі, зміцнення і розвиток місцевої демократії, знайшли повне розуміння та підтримку Франції.

Україна розраховує на підтримку Францією її зусиль як країни, що головуватиме в ОБСЄ у 2013 році. Особливий інтерес у цьому зв'язку представляє для України експертиза та досвід Франції як співголови Мінської групи ОБСЄ з урегулювання нагірно-карабаської проблеми.

Ні для кого не є секретом, що політика та економіка нерозривно пов'язані між собою, є взаємодоповнюючими елементами розвитку міждержавних контактів, які вже впродовж двадцятирічного періоду відіграють визначальну роль у наших дипломатичних відносинах з Францією.

Слід відзначити, що за ці два десятиліття наші торговельно-економічні контакти розвивалися по-різному: було й затишшя, були й відносні «сплески» у двосторонній торгівлі.

Така ситуація пояснювалася, з-поміж іншого, кон'юктурою як галузевого (наприклад, енергетика, сільське господарство чи

банківська справа), так і регіонального ринкового характеру (сезонний попит на певні види сільгосппродукції, страховий чи готельний бізнес). А це, своєю чергою, автоматично збільшувало присутність на українському ринку відповідних французьких бізнес-операторів, які в результаті своїх контрактів та, відповідно, хоч і незначних, але інвестицій покращували двосторонній зовнішньоторговельний баланс.

Водночас типовим не лише для торговельно-економічних відносин України з Францією є те, що як тільки така кон'юнктура вичерпувалася, певний сегмент бізнесу (французький готельний бізнес в Україні, наприклад) втрачав темп та займав позицію «пасивного очікування» покращання ситуації в Україні. Це означає, що наразі у співробітництві між нашими країнами практично ще немає активних регулярних операцій, які б передбачали інвестування чи класичне фінансування у «добротні» проекти.

Якщо ж спробувати кваліфікувати поточний стан нашої двосторонньої торгівлі чи інвестиційного співробітництва, то вони без перебільшення набувають «другого дихання».

За підсумками 2010 року зовнішньоторговельний оборот з Францією склав 1 млрд 930 млн дол. США, що на 7,1% більше, ніж за аналогічний період 2009 року. Український експорт склав майже 600 млн дол. США (збільшення на 14% порівняно з 2009 р.), імпорт — 1330 млн дол. США (збільшення на 2,4%). Загальний обсяг французьких інвестицій в Україну на кінець вересня 2010 року склав 2 млрд 367 млн дол. США.

З часткою французького капіталу в Україні працюють близько 300 підприємств. Мають свої представництва у нашій країні такі великі компанії, як «Danone» та «Lactalis» (молочна продукція), «Agrogeneration» (вирощування зерна та олійних культур), «Groupe Soufflet» (виробництво солоду, мукомельна справа, хлібобулочне виробництво), «Louis Dreyfus» (вирощування та комерціалізація зернових), «Lafarge» (виробництво будівельних матеріалів), «Areva» (виробництво ядерної енергії), «АХА» (страхування ризиків, пенсійне страхування, фінансове планування та управління активами), «BNP Paribas» (банк), «Crédit Agricole Corporate & Investment Bank» (банк) та інші.

На мою думку, наше спільне з французькими партнерами завдання наразі в економічній галузі — це якнайґрунтовніше та

системно ідентифікувати «точки дотику», певні з яких, до речі, колись мали місце, але, на жаль, були втрачені з різних причин.

Вкрай важливим вбачаю також і те, аби нашу з Францією взаємодію було покладено у чітку, зрозумілу та прогнозовану систему координат реального партнерства. Сьогодні французькі партнери починають дещо по-іншому дивитися та оцінювати Україну — як потенційний ринок своїх послуг чи товарів. Це викликано, насамперед, економічною політикою, головним вектором якої стали конкретика, прагматизм, реальна взаємна віддача та цілковита відсутність декларативних заяв чи обіцянок.

Показовим у цьому сенсі стала зустріч Президента України В.Ф. Януковича з представниками великого французького бізнесу у «МЕДЕФ» (Рух підприємців Франції) під час його вищезгаданого візиту до Парижа у жовтні 2010 року. Мало того, що майже 20 компаніям було просто відмовлено у зустрічі з Президентом України, бо фізично не було місця у залі, але Президента буквально «завалили» безліччю запитань про Україну та її бізнесовий клімат, який би дозволив французькому бізнесу більш комфортно працювати в нашій країні. У своїх відповідях на ці запитання Президент В.Ф. Янукович зокрема заявив: «Україна — перспективний ринок для Франції. У разі виникнення питань — будемо їх вирішувати спільно. Я як Президент особисто контролюватиму ситуацію з французьким бізнесом в Україні». Зрозуміло, це був серйозний сигнал з боку глави нашої держави, який був почутий французами.

З огляду на це зазначу, що саме таку філософію ми вкладали у підготовку до 6-го засідання українсько-французької міжурядової комісії з економічного співробітництва, яке відбулося влітку цього року у Києві. Заключний протокол Комісії став справді чітким, виваженим, конкретним та реалістичним дороговказом у наших економічних стосунках з французькими партнерами на найближчу перспективу.

Йдеться, насамперед, про транспортну галузь, розвиток інфраструктурних проектів, зокрема у рамках підготовки України до Євро-2012, сільське господарство, енергетику, авіабудування, суднобудування та інші галузі.

Франція, яка є найбільшою сільськогосподарською країною ЄС з найбільшим дотаційним бюджетом (до 10 млрд євро), розглядає Україну одночасно і як потенційного конкурента на європейському ринку сільськогосподарської продукції, і як парт-

нера (за умови приходу в українське сільське господарство значних французьких інвестицій). Відтак, розвиток співпраці з Францією у цій галузі має усі шанси стати знаковим та визначальним.

Франція усвідомлює також і виняткову транзитну роль України. Сьогодні французькі компанії зацікавлені в розвитку автодорожньої та портової інфраструктури в Україні. Проте, з одного боку, недосконалість українського законодавства у сфері концесій, а з іншого — певні економічні ризики не дають поки змоги французьким інвесторам наважитись на масштабні проекти в Україні.

В економічному плані Україна, як і Франція, потребує збільшення обсягів експорту задля зростання економічної динаміки та ВВП. Відтак, на нашу думку, у стратегічному плані Україні було б корисно здійснити пошук та започаткувати економічну співпрацю з Францією за поетапною системою економічної кооперації, що широко застосовується у світі.

На першому етапі головну увагу варто було б зосередити на нарощуванні взаємного експорту товарів та збільшенні двостороннього зовнішньоторговельного обороту. На другому етапі зусилля мають бути спрямовані на нарощування експорту спільно вироблених товарів на ринки третіх країн. Для найефективнішої реалізації другого етапу було б доцільним об'єднати зусилля двох держав для спільного виробництва та збуту товарів (авіакосмічна сфера, виробництво електроенергії, транспортування енергоносіїв, сільськогосподарська галузь тощо) через формат створення спільних підприємств або обмін активами між уже існуючими підприємствами наших держав.

Суттєво допомогти у процесі нарощування обсягів інвестицій в Україну може також і міжпарламентське співробітництво, зокрема його регіональна складова. Адже загальновідомо, що кожний депутат представляє той або інший регіон і, відповідно, володіє інформацією про найсильніші сторони його економічного потенціалу. З огляду на це вбачаються серйозні перспективи перенесення міжпарламентських контактів на регіональний ґрунт, зокрема у питанні активізації українсько-французького діалогу на рівні малих і середніх підприємств, які, до речі, дають близько бюджетних надходжень обох країн. Парламентський інструмент має стати не лише стимулюючим, а й патронатно-регулюючим органом розвитку регіонального співробітництва, що

сприятиме подальшому розвитку українсько-французьких торговельно-економічних відносин.

Плідна робота між парламентаріями України і Франції, окрім системного поглиблення двостороннього співробітництва у міжрегіональному вимірі, може також стати додатковим ефективним механізмом реалізації стратегії інтеграції України до Євросоюзу, оскільки гармонізація українського законодавства із законодавством ЄС є одним з головних завдань нашої держави на шляху до членства. Наші французькі партнери неодноразово підкреслювали, що в основі реалізації євроінтеграційних пріоритетів України повинна лежати добре розвинута нормативно-правова база, яка забезпечуватиме і відповідність стандартам ЄС, і надійну платформу для багатостороннього міжнародного співробітництва. У цьому контексті слід відзначити, що Національні Збори та Сенат Франції володіють колосальним досвідом законотворчої діяльності та готові ним ділитися зі своїми українськими колегами.

Не могу не згадати про ту важливу роль, яку у багатогранній палітрі українсько-французьких відносин відіграє культурно-гуманітарний вимір. Адже життям доведено, що культура та мистецтво є найкращими послами своєї нації.

Робота українських дипломатів на цьому напрямі покликана, передусім, сприяти зміцненню привабливого і позитивного іміджу нашої держави у Франції, збільшенню презентації та взагалі присутності культурних надбань України у цій країні, всебічному розширенню українсько-французьких міжлюдських контактів, постійній взаємодії з українською громадою Франції.

У цьому зв'язку приємно відзначити, що з року в рік культурна присутність України у Франції стає дедалі помітнішою. З успіхом проходили в останні роки гастролі у Франції Державної капели бандуристів України, солістів Національної опери та балету України, Одеського театру опери та балету, Львівського симфонічного оркестру, Національної філармонії України. Щороку з десятків художніх колективів України брали та беруть участь у міжнародних фестивалях і конкурсах, гастролуючи з творчими програмами Парижем і французькими регіонами.

Одним з останніх прикладів такого успіху став концерт класичної та національної музики, з яким виступив колектив Національної філармонії України перед французькою громад-

ськістю, представниками дипкорпусу та української громади 31 травня цього року у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі.

У контексті налагодження та розвитку культурних, гуманітарних, спортивних, туристичних обмінів слід визнати активну роботу численних громадських організацій Франції, що очолюються українцями. Це, зокрема, товариства «Ельзас–Лотарингія–Україна», «Лотарингія–Україна: спорт і культура», «Бретань–Україна», асоціація «Допомога дітям України», Французько-український культурний центр м. Реймс та інші.

На сьогодні у Франції діє низка громадсько-політичних об'єднань української громади, серед яких провідну роль відіграє Об'єднаний репрезентативний комітет українців у Франції, створений 1997 року. До нього входять Український центральний громадський комітет у Франції та Центральне представництво українців у Франції. Зазначений комітет практично координує громадське та культурне життя всієї української громади Франції.

Нові акценти у діяльність французьких українців привносить останнім часом т. зв. «нова» громада — прошарок молодих активних людей останніх поколінь, що згуртувалися навколо Асоціації українських фахівців у Франції. При підтримці тісних зв'язків з Посольством України з ними проводяться регулярні зустрічі і круглі столи з історичної, економічної, наукової тематик, які стосуються як України, так і українсько-французьких відносин.

Провідну роль консолідуючого чинника української спільноти у Франції традиційно відіграють українські церкви. У 1928 році в Парижі з'явилася і діє понині українська православна церква, а 1937 року було засновано греко-католицьку місію, яка отримала приміщення церкви на бульварі Сен-Жермен та згодом стала собором Святого Володимира Великого. Протягом десяти років приміщення українських церков у Франції слугують місцем зустрічі і спілкування для представників української громади, які збираються в них майже щотижня, беручи участь у Службі Божій, відзначаючи як події церковного життя, так і світського.

Так, за усталеною багаторічною традицією, на день народження Т.Г. Шевченка 9 березня щороку відбувається церемонія вшанування його пам'яті за участю української громади Франції та співробітників Посольства України. До погруддя

**Покладання квітів до пам'ятника
Т.Г. Шевченку у Парижі**

Великого Кобзаря, розташованого біля церкви Св. Володимира у Парижі, покладаються вінки, звучать його вірші, лунають гімн України та «Заповіт».

Окремо слід розповісти про діяльність відкритого у 2004 році при Посольстві України у Франції Культурно-інформаційного центру (КІЦ), функціонування якого насправді дозволило систематизувати і перевести на постійну основу інформаційну, культурно-пропагандистську, виставкову і навчально-патріотичну роботу, яка здійснюється у тісній співпраці з українською громадою.

З метою забезпечення культурних потреб закордонних українців у Франції з 2005 року при КІЦ успішно працює Українська дитяча школа мистецтв, в якій здійснюється викладання української мови та історії нашої держави, пластичних видів мистецтва, співу, танцю для дітей віком від 4 до 16 років. Школа приєдналася до

започаткованого МОН України проекту «Міжнародна українська школа», а з 2008 року двічі на рік там складаються іспити та видаються атестати про середню освіту.

Починаючи з 2007 року, на базі КІЦ працює кіноклуб українського фільму, на щомісячних сеансах якого для всіх бажаних демонструються як класичні, так і сучасні фільми з фондів французьких фільмотек мовою оригіналу з французькими титрами. Кожному сеансу передує представлення фільму, який демонструватиметься, і творчого шляху його українського режисера французьким кінознавцем українського походження. Після

Під час дипломатичної зустрічі

сеансу обов'язково відбувається обговорення цього фільму глядачами та мистецтвознавцем.

З особливою приємністю можу констатувати, що Посольство України підтримує контакти з такими зірками французького кіно, як Жерар Депардьє, Ален Делон, П'єр Рішар, Мілен Демонжо.

Взагалі, приміщення КІЦ має безпосереднє відношення до Алена Делона, його колишнього власника, оскільки у 1970-х роках він мешкав саме тут разом з відомою французькою акторкою Ромі Шнайдер. Отже, мандруючи кімнатами приміщення КІЦ, його гості відчувають, що воно скрізь просякнуте духом романтизму та пов'язано з історією кохання двох зірок французького кіно.

Говорячи про незабутніх П'єра Рішара та Мілен Демонжо, варто згадати їхню участь у якості головних членів журі у кінофестивалі 2008 року «Харківський бузок», історія виник-

нення та назва якого безпосередньо пов'язана з біографією М. Демонжо.

Річ у тім, що її мати народилася у Харкові у 1905 році та невдовзі на тлі переламних і трагічних подій у Російській імперії, на які припали її юнацькі роки, емігрувала до Франції. За спогадами акторки, її мати протягом усього свого життя ніколи не розповідала про місце свого народження. І лише за кілька років до смерті (1985 р.) вона розповіла Мілен історію свого життя та про обставини, які змусили її емігрувати, взявши з неї слово, що дочка напише про це книжку. Спочатку зірка кіно не збиралася цього робити. Проте якось на одному з кінофестивалів повз неї пройшла незнайома жінка, яка несподівано кинула їй фразу: «Ви повинні написати книжку». Вражена М. Демонжо окремо зустрілася з цією жінкою, яка виявилася провидицею. Під час зустрічі остання повідомила акторці, що завдяки своїм здібностям вона знає, що Мілен повинна написати книжку, однак не відомо, про що власне. Так, під впливом цієї зустрічі французька зірка написала згодом книжку про життя своєї матері, давши їй назву «Харківський бузок», оскільки, за розповідями матері, Харків запам'ятався їй понад усе своїм квітучим бузком. Назва книжки і дала назву згаданому вище Харківському фестивалю, а сама французька кінозірка стала головою його журі.

На розвиток цих подій, у лютому 2011 року в приміщенні КІЦ у присутності М. Демонжо відбулася вистава Харківського народного студентського театру — учасника фестивалю мистецтв «Харківський бузок», який став щорічним.

На базі КІЦ також надається сприяння Французькій асоціації українських студій та діяльності Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Західній Європі. У контексті цієї роботи проводяться семінари, колоквиуми, конференції, присвячені життю та діяльності видатних українських політичних діячів та митців, щороку проходять заходи з ушанування пам'яті Тараса Шевченка.

КІЦ є місцем постійного проведення виставок робіт українських та французьких митців, яких лише в останні кілька років проведено кілька десятків. Найбільший інтерес серед таких виставок останнього періоду викликали у французької громадськості картини донецької художниці Тетяни Понамаренко-Лeverаш, присвячені підготовці України до Євро-2012 та футбольному клубу «Шахтар», київських митців Юрія Нагулка,

Сергія і Тетяни Колечко, Анатолія Твердого та Євгена Ройдмана, талановиті роботи французького фотохудожника М. Жеді, присвячені 25-річчю аварії на ЧАЕС, та багатьох інших.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що за два десятиріччя існування дипвідносин між Україною та Францією досягнуто чималих результатів, головне — закладено солідні підвалини для нарощування співробітництва на всіх пріоритетних напрямках. Проте потенціал взаємодії між Україною та Францією залишається далеко не вичерпаним, і, вочевидь, багато ще має бути зроблено обома країнами з метою майбутнього поглиблення їхніх двосторонніх відносин.

Переконали: за наявності політичної волі, яку демонструють сьогодні дві країни, підкріпленої подальшими конкретними справами, що зближатимуть український та французький народи, Франція та Україна мають всі підстави для виведення своїх відносин на вищий щабель стратегічного партнерства вже у найближчій перспективі.

Микола Кулінич,
*Надзвичайний та Повноважний
Посол України в Японії*

20 РОКІВ УКРАЇНСЬКО- ЯПОНСЬКОЇ СПІВПРАЦІ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Після проголошення незалежності України за результатами всеукраїнського референдуму, що відбувся 1 грудня 1991 року, між Україною та Японією вже до кінця січня 1992 року були здійснені всі необхідні дипломатично-правові формальності, які відкрили шлях до розбудови подальшого співробітництва на міждержавному рівні, оскільки 28 грудня 1991 року Японія визнала незалежність України, а 26 січня 1992-го між нашими країнами були встановлені дипломатичні відносини.

Протягом наступних кількох років у столицях двох держав були відкриті дипломатичні установи. Першими були наші японські друзі, які 20 січня 1993 року офіційно відкрили Посольство Японії в Україні. При цьому слід зазначити, що свою роботу на українському напрямку Японія розпочала ще раніше, у червні 1992 року, коли Посол Японії в Російській Федерації Суміо Едамура був акредитованим в Україні як Посол Японії в Україні за сумісництвом.

Україна, серйозно розуміючи необхідність забезпечення своєї дипломатичної присутності в Країні Східного Сонця, не зтягувала з відповіддю. І вже у другій половині 1994 року в Токіо працювали кілька українських дипломатів, у т. ч. і я як радник Посольства. Перший Посол України в Японії М.П. Дашкевич прибув до Токіо у січні 1995 року, а офіційне відкриття укра-

їнського Посольства відбулось 23 березня 1995 року за участю міністра закордонних справ України Г.Й. Удовенка, який власноруч підняв український прапор на даху будинку, де розмістилась наша дипмісія.

Дотепер місце розташування Посольства України в Токіо вже тричі змінювалось, головним чином через необхідність забезпечити робочими місцями всіх співробітників дипустанови, кількість яких з роками зростала. Наразі ми орендуємо будинок під приміщення Посольства, але я глибоко переконаний, що в майбутньому в такій провідній державі світу та надзвичайно важливій для нас країні, якою є Японія, Україна обов'язково матиме свій куточок державної власності.

1995 рік для України і Японії став насправді історичним, фактично відправною точкою започаткування повноцінних двосторонніх відносин нової незалежної України зі світовим фінансовим та технологічним лідером у світі, адже саме того року відбувся перший офіційний візит президента України до Японії (22–25 березня). Під час візиту президентом України Л.Д. Кучмою та японським прем'єр-міністром Т. Мураямою було підписано Спільну заяву між Україною і Японією, яка заклала політичний фундамент взаємодії та основи всебічного співробітництва. Були також знайдені перші точки дотику взаємовигідної співпраці в торговельно-економічній і кредитно-фінансовій сферах. Завдяки поступовому виконанню двосторонніх домовленостей, досягнутих під час першого саміту лідерів України та Японії, була визначена робота наших країн, спрямована на реалізацію перших спільних проектів за різними напрямками співробітництва на найближчу перспективу.

З власного досвіду пригадую, як співробітники щойно відкритого у Токіо Посольства «засукавши рукава», усвідомлюючи нагальність якнайшвидшого втілення в життя цілої низки задекларованих обома сторонами напрямів майбутньої співпраці, з великим оптимізмом та натхненням розпочали повсякденну і копітку роботу з представниками урядових, ділових та наукових кіл, громадськістю Японії для налагодження перших зв'язків та контактів, з багатьма з яких або їх наступниками й досі підтримується активний та плідний діалог.

Під час першого «президентського» візиту політичний та діловий істеблішмент Країни Східного Сонця «з перших вуст» ознайомився з можливостями та потенціалом нашої держави.

Урочиста церемонія вручення Почесної відзнаки Міністерства закордонних справ України легендарному чемпіону з боротьби сумо Кокі Ная (Тайхо), який має українське коріння

Українською стороною було донесено до японських партнерів значну зацікавленість у плідному та активному розвитку двосторонніх відносин, зокрема у сфері залучення потужних японських фінансових ресурсів та новітніх технологій, конче необхідних для становлення і розвитку молодого економіки, а також модернізації вітчизняної промисловості.

І цей месидж був позитивно сприйнятий Японією, яка висловила свою готовність надавати всіляку підтримку демократичним та ринковим перетворенням в нашій країні. Японською стороною було чітко наголошено, що офіційний Токіо розглядає Україну як важливу для Японії велику східноєвропейську країну з надзвичайно вигідним геополітичним положенням, потужним економічним, науковим та людським потенціалом.

На знак підтримки становлення нашої держави Ексімбанком Японії були виділені так звані реабілітаційний кредит на суму 150 млн дол. США для збалансування державного бюджету і підтримки платіжного балансу України та товарний кредит на суму 50 млн дол. США для стимулювання японського експорту в нашу державу. Крім цього, Україну було включено до

японської національної генеральної системи преференцій (GSP). До того ж напередодні візиту були закладені реальні передумови для подальшого розвитку міжпарламентських зв'язків шляхом заснування парламентської Асоціації японсько-української дружби, а також інституціалізовано економічну взаємодію між українськими підприємцями та японськими діловими колами, які входили до найбільш потужної та найвпливовішої економічної організації Японії — Федерації економічних організацій «Кейданрен» (наразі Федерація бізнесу «Кейданрен»).

Протягом наступних років значно активізувався політичний діалог між двома країнами шляхом проведення цілої низки візитів на високому рівні. Так, у червні 1996 року та травні 1997 року відбулися перші офіційні візити в Україну та Японію міністрів закордонних справ двох країн відповідно Ю. Ікеди та Г.І. Удовенка, а у серпні 1997 року з метою зміцнення міжпарламентських зв'язків в Україні з візитом перебував голова (спікер) Палати радників Парламенту Японії Дзюро Сайто. У рамках місії «Кейданрен» японські підприємці та бізнесмени відвідали Україну з ознайомчими поїздками у травні 1996 та листопаді 1998 років для більш активного просування свого бізнесу.

Протягом останніх 10 років з кожним роком інфраструктура двосторонніх відносин поступово нарощувалась та розширювалась, що слугувало більш змістовному та плідному діалогу між нашими країнами. У цьому контексті важливо виокремити візити голови Верховної Ради В.М. Литвина (2003 р.), президента України В.А. Ющенко (2005 р.), прем'єр-міністра України Ю.В. Тимошенко (2009 р.), президента України В.Ф. Януковича (2011 р.), а також на рівні міністрів закордонних справ України: К.І. Грищенка і В.С. Огризка відповідно у 2004 та 2008 роках, та міністрів закордонних справ Японії Й. Кавагуті та Т. Асо відповідно у 2003 та 2006 роках. Згадані візити засвідчили високий рівень політичної довіри між країнами, заклали міцну основу для переходу від декларування сторонами загальних намірів до практичної реалізації наявного потенціалу двосторонньої співпраці, започаткування нових форм співробітництва, розширення кола взаємодії та удосконалення наявних механізмів співпраці.

Проте, попри динамічний розвиток двосторонніх відносин, все ж таки слід зазначити, що чималий потенціал у торговель-

но-економічній, кредитно-фінансовій та інвестиційній сферах, залученні японських високоінтелектуальних та новітніх технологій для підтримки основних секторів економіки та сфер життєдіяльності нашої держави продовжує залишатися нереалізованим у повному обсязі. Хоча порівняно з десятирічною давниною Україна і Японія у процесі розвитку двосторонньої економічної складової відносин суттєво просунулися вперед.

Показники торгівлі між Україною та Японією, включно до 2008 року, мали сталу динаміку збільшення. З 2001 до 2008 року товарообіг збільшився майже у 12,5 разу, досягнувши 2,9 млрд дол. США, що стало найбільшим показником за всю історію двосторонніх відносин. Хоча висока динаміка збільшення двостороннього товарообігу забезпечувалася за рахунок різкого збільшення імпорту японських товарів до України (особливо у 2006–2008 рр.), а саме автомобільної продукції; водночас український експорт до Японії мав тенденцію до незначного зростання. Зазначене призвело до збільшення негативного сальдо для України у 2008 році до 2670,3 млн дол. США. У 2009–2010 рр. під впливом наслідків світової фінансової кризи відбулося падіння обсягів двостороннього товарообігу (2009 р. — 630,67 млн дол. США, 2010 р. — 906,57 млн дол. США), і особливо імпорту.

Традиційно основу двосторонньої торгівлі майже на 90% становить японський імпорт транспортних засобів та високотехнологічного обладнання. У структурі українського експорту в останні роки переважають неблагородні метали та вироби з них (в основному чорні метали, алюміній і вироби з нього), продукти рослинного походження (кукурудза, ячмінь, пшениця), мінеральні продукти та хімічна продукція. Серед товарів українського експорту в Японію також можна відзначити сухе молоко та продукцію з титану.

Слід відзначити активну діяльність на українському ринку підприємств з японським капіталом, яких станом на кінець 2010 року нараховується 24. Серед них слід виділити представництва провідних торгових домів Японії: «Сумітомо», «Іточу», «Міцубісі», «Марубені», «Міцубісі», «Соджіц», торговельні представництва всесвітньо відомих автомобілевиробників — «Ісудзу», «Ніссан Моторз», «Хонда Моторз», «Субару-Україна», «Тойота», а також представництво промислово-виробничої компанії «Міцубісі Хеві Індастріз».

Торкаючись розвитку інвестиційного співробітництва з Японією, варто зазначити, що починаючи з 2001 року обсяг прямих інвестицій з Японії в економіку України до 2010 року збільшився у 45 разів з 2,88 млн дол. США до 130,74 млн дол. США. Найбільший обсяг японських інвестицій залучено у сферу торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку на суму 83,90 млн дол. США або 64,2% японських інвестицій в Україні. Інвестиції в українську промисловість склали 46,72 млн дол. США або 35,7%.

Водночас, з урахуванням прямих інвестицій з філій японських корпорацій, розташованих в Європі, японські інвестиції в економіку України значно перевищують зазначену вище статистику. Найбільші японські промислові інвестори в Україні компанія «Джапен Табако», яка є третім найбільшим світовим виробником сигарет, та компанія «Ядзакі», яка є світовим лідером з виробництва електронного обладнання, інвестували у виробництво в Україні саме через свої європейські філії. Зокрема, «Джапен Табако» протягом останніх 10 років інвестувала у виробничі потужності на Кременчуцькій тютюновій фабриці 130 млн дол. США та створила 2000 робочих місць. Інвестиції корпорації «Ядзакі» у виробництво електрокабельної продукції для автомобілів Opel, Ford, Volkswagen, Jaguar, Volvo в Ужгороді склали 31,7 млн євро. На сьогоднішній день на підприємстві «Ядзакі Україна» працює близько 1500 чоловік.

Успішно розвивається виробнича кооперація українського промислово-торговельного холдингу «Богдан» з японськими корпораціями «Ісудзу» і «Соджіц» щодо виробництва автобусів середньої місткості «Богдан» та вантажівок «Ісудзу-Ельф» у Луцьку та Черкасах.

Важливим елементом економічного співробітництва з Японією є співпраця у кредитно-фінансовій сфері, яка здійснюється у трьох напрямках: 1) єнові пільгові кредити та гранти у рамках державної урядової програми Офіційної допомоги розвитку (ОДР) з боку Японської агенції з міжнародного співробітництва (ДЖАЙКА); 2) експортні кредити Японського банку міжнародного співробітництва (ЯБМС); 3) фінансова допомога в рамках співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями.

Так, у рамках ОДР 29 березня 2005 року були підписані установчі угоди стосовно залучення єнового міжурядового кредиту з метою реалізації першого проекту «Реконструкція ДМА

“Бориспіль”». Відповідно до умов кредитної угоди уряд Японії надав уряду України кредит у сумі до 19 млрд єн (орієнтовно 173 млн дол. США) на 30 років, з яких перші 10 років — пільгові, під 1,5% річних. З 2009 року почалось будівництво нового пасажирського терміналу «Д», який має бути зданий в експлуатацію до проведення чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012».

Другим проектом за програмою ОДР може стати будівництво мостового переходу через р. Південний Буг у м. Миколаєві, як це передбачено загальнодержавною Комплексною програмою утвердження України як транзитної держави у 2002–2010 рр., затвердженою Законом України від 07.02.2002 року.

Окрім цього, починаючи з 1997 року в рамках програми ОДР Україна регулярно отримує технічну допомогу від уряду Японії у вигляді грантової допомоги для розвитку культурних ініціатив в Україні, грантової допомоги загального типу, допомоги для впровадження малих проектів, допомоги для подолання наслідків природних катастроф; залучення японських експертів-радників, підготовка (навчання) українських спеціалістів в Японії, семінари з питань ядерної безпеки, співробітництво проектного і непроєктного типу тощо. Пріоритетами японської сторони є розвиток культури та мистецтва, освіта, охорона навколишнього природного середовища, охорона здоров'я, а також підтримка економічних реформ, розвиток банківсько-фінансового сектора, реструктуризація промислової політики. З часу встановлення дипломатичних відносин загальний обсяг технічної допомоги (грантів) в рамках програми ОДР на двосторонній основі склав понад 150 млн дол. США.

Важливим продовженням двосторонньої співпраці у кредитній сфері, започаткованій 1995 року, стало надання у 2005 році Японським Банком міжнародного співробітництва (колишній Ексімбанк Японії) «товарного» кредиту на суму 28,5 млн дол. США та підписання у рамках візиту Президента України В.Ф. Януковича до Японії у січні 2011 року угоди про відкриття цієї японською фінансовою установою нової кредитної лінії на загальну суму 100 млн дол. США для поставки японського промислового обладнання.

Крім цього, між двома країнами у березні 2009 року підписаний Меморандум про взаєморозуміння між ВАТ «Укрексімбанк» та японською Агенцією зі страхування експорту та інвестицій (NEXI) щодо страхування японського експорту в Україні.

Цей Меморандум окреслює основні напрямки співпраці двох фінансових установ та спрямований на розширення співробітництва у сфері підтримки і стимулювання торгівлі та інвестицій між Японією і Україною, створенню взаємовигідних умов для реалізації як масштабних українсько-японських проектів, так і невеликих проектів малого та середнього бізнесу.

Політичним і економічним пріоритетом для України продовжує залишатися підвищення енергоефективності та модернізація української промисловості, що можливо реалізувати у рамках імплементації Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. З цією метою 14 липня 2008 року в Києві підписано Меморандум між Урядом України та Урядом Японії про співпрацю з упровадження Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї відповідно до Статей 6 і 17 Кіотського протоколу, що створило основу для подальших переговорів стосовно торгівлі квотами на шкідливі викиди парникових газів, так званих «одиниць встановленої кількості» (ОВК), за схемою зелених інвестицій (СЗІ). 18 березня 2009 року в Києві було підписано Угоду про придбання одиниць встановленої кількості (ОВК) за «схемою зелених інвестицій» між Національним агентством екологічних інвестицій України та Організацією розвитку нових видів енергії та промислових технологій Японії на загальну суму 300 млн євро. У результаті імплементації Угоди у червні 2009 року та у липні 2010 року японський уряд перерахував у держбюджет України інвестиційні кошти у обсязі 300 млн євро для реалізації проектів, що передбачають пряме або опосередковане скорочення шкідливих викидів парникових газів в енергетиці, житлово-комунальному господарстві, вугільній галузі, газотранспортній системі та інших сферах. Додатково у 2009 році три японські електричні компанії купили в Україні ОВК на суму 140 млн євро. Окрім цього, японські компанії реалізували в Україні чотири проекти «спільного впровадження» у рамках Кіотського протоколу.

Особливе значення надається співпраці з Японією у галузі сільського господарства. Цей напрямок набуває особливої актуальності в умовах загострення світової проблеми з постачанням продовольства. Зважаючи на те що Японія імпортує майже 60% продуктів харчування, ми можемо запропонувати свої агропромислові потужності для виробництва та експорту зернових і бобових для японського ринку, «органічних» харчових продуктів.

Японські компанії проявляють зацікавленість до аграрного сектора України. Зокрема, у 2009–2010 рр. відновились експортні поставки зернових з України до Японії, а поставки кукурудзи посіли перше місце у структурі українського експорту до Країни Східного Сонця на суму 43,22 млн дол. США у 2009 році та 26,99 млн дол. США у 2010-му. Окрім цього, у 2010 році Україна експортувала до Японії 71 тис. тонн ячменю та 13 тис. тонн пшениці.

За оцінками ООН, Україна входить до трійки світових лідерів з динаміки зростання продовольчої продукції. Ми готові надавати всіляку підтримку японським інвесторам у сільсько-господарську інфраструктуру нашої країни, зокрема у будівництво елеваторів, зернових терміналів, та вирощування зернових і бобових на родючих українських землях.

Важливого значення в умовах глобальної кризи набуло кредитно-фінансове співробітництво з урядом Японії із залученням міжнародних фінансових організацій. Так, за інформацією Міністерства фінансів Японії, розповсюдженої 29 липня 2009 року, Україна отримала третій транш МВФ (3,3 млрд дол. США) за рахунок ініціативного внеску уряду Японії обсягом 100 млрд дол. США у фонд цієї організації, зробленого у лютому 2009 року з метою підтримки країн, що найбільш потерпають від наслідків кризи.

* * *

У рамках співпраці з Японією на багатосторонньому рівні свого роду проривом для України на «японському» напрямку, точніше, визначення її місця у зовнішньополітичних пріоритетах Японії, можна вважати зовнішньополітичну концепцію «Дуги свободи і процвітання», яку було виголошено 30 листопада 2006 року в Інституті міжнародних відносин (м.Токіо) тодішнім міністром закордонних справ, колишнім прем'єр-міністром Японії Т. Асо.

Згідно з цією концепцією, опорою, довкола якої «обертатиметься» зовнішня політика Японії, визначена дипломатія, орієнтована на «загально визнані цінності»: демократію, свободу, права людини, верховенство права та ринкову економіку. Більш концентровано мета такого зовнішньополітичного курсу у розвитку відносин з країнами Кавказу і Східної Європи, зокрема, нашою державою, була окреслена керівництвом Японії абсолют-

но конкретно тезою: «Принести стабільність до країн ГУАМ — України, Грузії, Азербайджану та Молдови». Ця концепція формулює підвищений інтерес Японії до політичних та економічних процесів у Чорноморсько-Каспійському регіоні, насамперед у державах ГУАМ.

Наразі ми маємо значний інтерес до реалізації конкретних проектів з Японією у форматі ГУАМ–Японія, зокрема у сферах туризму, запобігання надзвичайним ситуаціям, розвитку транспортних коридорів, підвищення статусу України як транзитної держави, диверсифікації джерел енергопостачання, торгівлі та інвестицій, охорони навколишнього середовища. На нашу думку, Україна могла б відігравати важливу роль серед країн ГУАМ у контексті використання її транзитних потужностей морських портів на Чорному та Азовському морях для інтенсифікації прямих вантажопотоків між Японією і країнами ГУАМ, насамперед, при поставках японських автомобілів та дорожньої і гірничої техніки. У цьому контексті ми також зацікавлені у спільній реалізації з Японією інфраструктурних проектів, включаючи будівництво та модернізацію доріг, морських портів на умовах концесії та державно-приватного партнерства.

На цьому етапі співпраці у форматі ГУАМ–Японія за ініціативи уряду Японії проведено цілу низку семінарів для експертів країн ГУАМ, присвячених енергозберігаючим технологіям, малому та середньому підприємству, інвестиціям та торгівлі, а також запобіганню надзвичайним ситуаціям. Японія також активно підтримує туристичне співробітництво у форматі ГУАМ–Японія, проводить відповідні семінари. Наразі, наприклад, завдяки семінарам туристичні компанії ГУАМ розробляють спільний тур по чотирьох країнах Організації для японських туристів. Ми високо цінуємо такі ініціативи з боку японської сторони.

Важливим елементом взаємодії у форматі ГУАМ–Японія на робочому рівні стало проведення з 2008 року за нашої ініціативи на регулярній основі неформальних консультацій у форматі Клубу послів країн ГУАМ, акредитованих у Токіо, з керівництвом Європейського бюро МЗС Японії, які дають можливість ґрунтовно обговорити нові ідеї та пропозиції, перспективні спільні проекти, актуальні питання та проблеми спільної взаємодії тощо.

На сучасному етапі українсько-японські відносини продовжують свій інтенсивний розвиток у світлі успішних результатів офіційного візиту Президента України В.Ф. Януковича до Японії (18–21 січня 2011 р.), який зробив нові якісні акценти у подальшій взаємодії двох країн для реалізації чергових взаємовигідних і перспективних ініціатив та спільних проектів. Нові передумови для активізації та розширення двосторонньої співпраці були окреслені двома сторонами в підсумковому спільному документі. Слід відзначити, що підписана у ході візиту Спільна заява щодо українсько-японського глобального партнерства стала основоположним документом двосторонніх відносин на сучасному етапі, що визначила пріоритети співробітництва між Україною та Японією та програму реалізації першочергових завдань на найближчу та середньострокову перспективу. Це — перший в історії української дипломатії документ, що окреслює рівень двостороннього співробітництва як глобальне партнерство.

Результати візиту дали підстави стверджувати про готовність японської сторони до більш системного і регулярного діалогу з Україною у політичній сфері. Було підтверджено серйозну зацікавленість до інтенсифікації економічної складової двосторонніх відносин шляхом реалізації низки перспективних та взаємовигідних проектів. Не залишилось поза увагою сторін обговорення питань щодо поступального розширення і оптимізації договірно-правової бази обох країн, активізації усього спектра науково-технічного та культурно-гуманітарного напрямів співпраці тощо.

Нині в умовах розширення інвестиційної співпраці з Японією у галузі енергозбереження та сільського господарства склалися всі передумови для укладання двосторонньої Угоди про сприяння та захист інвестицій. У цьому зв'язку суттєвим досягненням візиту глави української держави до Японії у січні 2011 року стало досягнення домовленості між лідерами обох країн щодо започаткування переговорів стосовно укладання Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій. Підписання зазначеної Угоди стимулюватиме надходження японських інвестицій та збільшить потоки японського капіталу в Україні.

Важливими елементами на шляху ефективної імплементації домовленостей січневого українсько-японського саміту стане про-

ведення чергових засідань у рамках роботи спільних інституціалізованих механізмів між двома країнами, які були засновані у попередні роки. Мова йде про діяльність Спільного Комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ обох країн, роботу якого започатковано у 2006 року. У цьому форматі сторони мають можливість ґрунтовно проаналізувати сучасний стан та перспективи всього комплексу двосторонніх відносин. До сьогоднішнього дня відбулось два засідання Комітету у Києві в 2006 році та у Токіо в 2008-му. Наразі опрацьовуються строки наступного Третього засідання Комітету, яке має відбутися у Києві.

Значних успіхів досягнуто в інституалізації економічного співробітництва. З 2007 року у найвпливовішій економічній організації Японії — Японській федерації бізнесу «Кейданрен» — Україна вже представлена окремим Комітетом. З липня 2008 року його очолив голова однієї з провідних японських торговельно-промислових корпорацій «Сумітомо» М. Ока. У 2008 та 2009 роках відбулося два спільних засідання між Координаційною радою економічного співробітництва з Японією при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України і Комітетом з ділового співробітництва з Україною «Кейданрен», на яких обговорювались конкретні напрямки розвитку торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між двома країнами. Планується, що третє засідання відбудеться восени 2011 року в Києві.

Ще одним дієвим механізмом співпраці є створена у 2006 році Українсько-Японська комісія з науково-технічного співробітництва (НТС), яка у Києві провела своє перше установче засідання. Двома сторонами було виявлено зацікавленість у виконанні спільних проектів, організації спільних семінарів, регулярному обміну інформацією між науковцями та експертами, впровадженню науково-дослідних проектів та досліджень, зокрема у таких пріоритетних сферах, як матеріалознавство, нанотехнології, інформаційні технології, науки про життя, а також енергозберігаючі технології. З японською стороною наразі опрацьовується його проведення у Токіо у другій половині 2011 або протягом 2012 року.

Ми активно продовжуємо працювати з японською стороною задля проведення першого в історії двосторонніх відносин та незалежної України візиту Прем'єр-міністра Японії, який з різних

об'єктивних обставин до цього часу не відбувся. Проведення згаданого візиту продовжуватиме залишатися найбільш пріоритетним завданням на осяжну перспективу для української дипломатії на японському напрямку роботи.

Торкаючись останніх тенденцій розвитку українсько-японських відносин, не можна не торкнутися драматичних подій, що відбулися в Японії у березні 2011 року внаслідок потужного землетрусу, руйнівного цунамі та аварії на АЕС «Фукусіма-1», які, безумовно, у найближчій перспективі внесли свої корективи та акценти у поступальний розвиток нашої співпраці. Хотів би віддати належне стійкості та мужності японського народу, який одночасно пережив подвійний удар природної стихії та ядерну аварію на АЕС. Думаю, що «внутрішня готовність» японців до випробувань у боротьбі з наслідками подібних аномальних природних та техногенних катаклізмів, організованість, сконцентрованість, відсутність будь-яких ознак паніки, почуття взаємодопомоги глибоко вразили всіх людей у світі, які з великою симпатією та моральною підтримкою спостерігали за розвитком подій в Японії. Ставши безпосереднім свідком того, як японці долали усі негаразди та труднощі, ще раз переконався в надзвичайній силі їх духу та національного характеру, неймовірній згуртованості та монолітності японської нації, що відразу виявилось тоді, коли в країну прийшла справжня біда національного масштабу. На нашу думку, саме ці риси та особливості японського характеру дозволили значно зменшити кількість потенційних жертв природної стихії. Глибоко переконаний, що такий народ упевнено здолає усі негативні наслідки катастрофи та через кілька років зробить Японію ще більш потужною у фінансово-економічному плані державою в світі. Переважна більшість експертів стверджує, що Японія не тільки зможе ефективно подолати усі наслідки стихійного лиха, але й вже у середньостроковій перспективі збільшить свій потенціал економічного зростання. Як один з аргументів ці експерти пропонують пригадати, якою Японія «вийшла» з післявоєнної кризи (1945 рік) та енергетичної кризи 1970-х років — у першому випадку ця країна згодом отримала статус «другої економіки світу», у другому — змогла забезпечити найвищий серед розвинутих країн рівень енергозбереження в економіці.

Торкаючись двосторонньої взаємодії України з Японією у ті складні дні і тижні, хотів би зазначити, що наша країна як

справжній дружній партнер відразу відгукнулась щодо надання необхідної допомоги для подолання наслідків цих катастрофічних подій. Україна стала однією з перших країн у світі, яка запропонувала Японії гуманітарну, технічну та експертну допомогу. 17 березня до Токіо прибув український чартерний літак з гуманітарним вантажем (2 тис. ковдр), який через неурядові японські організації був переданий постраждалим від землетрусу та цунамі. Особливо хотів би відзначити діяльність Громадської ради з міжнародних дружніх обмінів (FEC) та транспортної компанії «Сагава Кюбін», які в умовах напівзруйнованої інфраструктури регіону Східної Японії у стислі строки забезпечили всю логістику зі збереження та доставки української гуманітарної допомоги до евакуаційного центру.

Наразі на підставі офіційного звернення уряду Японії нашою державою у рамках гуманітарної допомоги виготовляються дозиметри індивідуальні (1000 шт.) та повітряні (1000 шт.), протигази (1000 шт.) та фільтри до них (1000 шт.), які у липні 2011 року мають бути доставлені в Японію.

До того ж Hi-Tech Центр при Національній академії оборони у координації з урядовими структурами Японії (МЗС та Міністерство економіки, торгівлі та промисловості) наразі надає консультативну допомогу Токійській енергетичній компанії «ТЕРСО» — оператору аварійної АЕС «Фукусіма-1» щодо можливих шляхів подолання наслідків на цій АЕС.

Крім цього, наразі японська сторона активно вивчає можливість оздоровлення японських дітей у МДЦ «Артек» у контексті пропозиції президента України В.Ф. Януковича, озвученої ним під час відвідин Посольства Японії в Україні для здійснення запису у Книзі співчуття.

В умовах надзвичайної ситуації в Японії з усіх точок зору Україна змогла підтвердити імідж надійного, послідовного, передбачуваного та дружнього партнера Японії, що було високо оцінено японською стороною.

Хотів би також відзначити і роботу всього колективу нашого Посольства, який у найбільш кризовий час працював у цілодобовому режимі для надання необхідної консультативної і практичної допомоги громадянам України. У результаті з урахуванням значної кількості звернень від громадян України з проханням сприяти у від'їзді з Японії через ризики, пов'язані з життям та здоров'ям у зв'язку з постійно триваючими афтершо-

ковими поштовхами та можливою загрозою радіаційного опромінення, було забезпечено дві евакуації наших співвітчизників, переважно жінок та дітей, спеціальними чартерними рейсами Токіо–Київ.

В умовах надзвичайно складної внутрішньої ситуації в Японії на особливу увагу заслуговував і той факт, що високий представник уряду, Державний секретар МЗС Японії Т.Такахасі взяв участь у Київському саміті з питань безпечно-го та інноваційного використання ядерної енергетики, який проходив у квітні 2011 року за ініціативи президента України. Цей жест японської сторони в умовах тієї ситуації засвідчив про те, що Японія надає важливого значення розбудові плідних і дружніх відносин з нашою країною та намагається підтримувати високий рівень взаємодії з Україною, у т.ч. у рамках нових ініціатив та форм співпраці.

На нашу думку, в умовах нинішньої ситуації в Японії набуває актуальності поглиблення діалогу в науково-технічній сфері, зокрема у сфері ядерної енергетики, обміну досвідом через тематичні програми та семінари. Враховуючи наш досвід подолання наслідків чорнобильської аварії, Україна могла б багато в чому допомогти Японії у скорішому відновленні, а також подальшому зростанні її економіки за рахунок збільшення критичного японського експорту, в аграрному секторі за рахунок збільшення обсягів експорту українських продуктів харчування, створення спільних підприємств в Україні тощо.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що сучасні реалії розбудови в Україні демократичного суспільства, удосконалення політичної системи, здійснення соціально-економічних реформ на принципах ринкової економіки та з метою покращання добробуту українського народу, створюють необхідні передумови для більш ефективної та тісної співпраці України з Японією. Тим більше спільність підходів та позицій з питань вирішення багатьох актуальних міжнародних питань та відсутність будь-яких проблемних ознак у політичній площині співробітництва між нашими державами відкривають значні перспективи та можливості для плідного розвитку всього спектра взаємовигідних відносин, якими Україна зобов'язана скористатися.

Олег Волошин,
*здобувачкафедрикраїнознавствіаінститутуміж-
народнихвідносинКиївськогонаціональногоуніверси-
тетуіменіТарасаШевченка,директорДепартаменту
інформаційної політики МЗС України.*

ІНІЦІАТИВИ РОСІЇ В НАПРЯМІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СНД ТА ПРИЧИНИ ЇХНЬОГО ПРОВАЛУ В 1998–1999 РР.

Проблематика дипломатичних зусиль Російської Федерації в напрямі підвищення ефективності Співдружності Незалежних Держав наприкінці 1990-х років до цього часу залишається повністю недослідженою українськими вченими-міжнародниками. Взагалі цей етап політики Москви на пострадянському просторі вітчизняними дослідниками, як правило, вивчається в контексті перегляду відносин з Україною після підписання «Великого договору» 1997 року та нових спроб залучення нашої держави російських економічних та політичних проектів у регіоні.

У Росії ця проблематика досліджена також не дуже широко. При цьому переважна більшість учених, розглядаючи особливості російських підходів до розвитку Співдружності на цьому етапі, зосереджують увагу переважно на проблемах зміщення акцентів з не підкріплених реальним змістом інтеграційних мегапроектів на вужчі напрями багатостороннього співробітництва. Зокрема, підґрунтя активних зусиль Росії щодо розвитку на просторі СНД таких проектів, як ЄврАзЕС та Організація Договору про колективну безпеку у своїй монографії «Содружество Независимых Государств: факторы развития» глибоко аналізує А.М. Михайленко (Михайленко А.Н. Содружество Независимых Государств: факторы развития.

М.: РАГС, 2003. — 15,2 п.л.). Пошук Росією нових шляхів активізації інтеграції на пострадянському просторі, особливо в торговельно-економічній сфері, у науковому дослідженні «Глобалізація и регионализация в свете российских интересов и перспектив интеграции на постсоветском пространстве» розглядає А.М. Биков (Биков А.Н. Глобалізація и регионализация в свете российских интересов и перспектив интеграции на постсоветском пространстве. М.: ИМЭПИ РАН, 2001. — 3.0 п.л.). Водночас позицію скептиків, які за допомогою глибокого аналізу причин низької ефективності СНД для реалізації Росією своїх інтересів у регіоні підтримували заклик до переключення уваги на інші напрями зовнішньої політики у своїх роботах відображали Д.Є. Фурман (Фурман Д.Е. О будущем «постсоветского пространства». — Внешняя политика и безопасность современной России. Хрестоматия в двух томах / Сост. Т.А. Шаклеина. Т. 1. Кн. II. Исследования. М., 1999, С. 6–19.) та С. Караганов (аналітична доповідь «Стратегия для России. 10 лет СВОП». (М., 2002. С. 156–164).

При цьому фактично недослідженою залишається проблематика спроб Росії провести реформування власне Співдружності Незалежних Держав як міжнародної регіональної організації та причини провалу цих ініціатив. При всій безсистемності, обмеженості цілей та залучених ресурсів ці зовнішньополітичні кроки Москви і, особливо, їх невдача істотним чином вплинули на базові характеристики російської політики щодо СНД від початку 2000-х років і до сьогодні, і тому їх вивчення становить інтерес для дослідження. Ця стаття є спробою проаналізувати мотиви та зміст ініціатив Росії щодо реформування СНД у 1998–1999 роках та визначити основні фактори, що призвели до безрезультатності цих зусиль.

Активна критика того курсу, що Росія реалізовувала по відношенню до СНД, яка звучала в 1995–1997 роках як з боку експертного співтовариства, так і з боку політиків, що представляли всі впливові російські політичні сили, фактично була сприйнята правлячою частиною російської еліти як така, що в своїй основі відповідає реальному стану речей.

Розуміння цієї проблеми призвело не лише до обмеження сподівань, що пов'язувало керівництво Росії із Співдружністю як інструментом реалізації національних інтересів на пострадянському просторі (що знайшло своє відображення у постійно

зростаючому збільшенні підтримки міждержавних політичних процесів на основі не СНД, а ЄврАзЕС, Союзу Росії та Білорусі, Договору про колективну безпеку), але і до ініціювання певних спроб підвищити ефективність самого СНД. Фактично в кінці 90-х років Москва вдалася до політики стимулювання реформи Співдружності, що втім залишилась малопоміченою дослідниками міжнародних відносин. Це не повинно дивувати, оскільки політика ця з самого початку була непослідовною, обмеженою у цілях і засобах, до чого додалися об'єктивні перешкоди її реалізації.

Точкою відліку для реалізації Росією низки кроків щодо вдосконалення структури та функцій Співдружності став саміт СНД в Кишиневі, що відбувся 23 жовтня 1997 року. На ньому більшість глав держав-учасниць організації різко розкритикувала президента Росії Бориса Єльцина як голови Ради глав держав СНД за втрату Співдружністю динаміки розвитку, надмірну забюрократизованість її структур, низьку ефективність взаємодії між членами організації в економічній сфері. Тоді ж було вирішено провести позачергове засідання Ради глав держав СНД [1].

Такий позачерговий саміт відбувся 29 квітня 1998 року в Москві. На засіданні глави держав схвалили Рішення про проведення Спеціального міждержавного форуму для обговорення питань вдосконалення СНД та його реформування. Також за ініціативою президента України Леоніда Кучми на посаду Виконавчого секретаря СНД було призначено впливового російського політика і власника однієї з найпотужніших на пострадянському просторі фінансово-промислових груп Бориса Березовського [2]. Сам він став основним виконавцем перших заходів із реформи СНД. Але саме призначення Березовського на посаду Виконавчого секретаря Співдружності створило надзвичайно негативний фон для запланованих реформ й істотною мірою зумовило їх подальшу невдачу.

Слід звернути увагу на те, що хоча саме призначення Б. Березовського формально відбулося за ініціативою українського президента, більшість дослідників сходяться на думці, що причину такого рішення слід шукати у проблемах внутрішньої російської політики того періоду. З початку 1998 року на тлі проблем із здоров'ям Б. Єльцина в Москві посилилась боротьба за владу між різними групами політичної еліти. Однією

з таких груп був тандем колишнього спікера Державної думи РФ Івана Рибкіна та бізнесмена Б. Березовського. Рибкін, що у лютому 1998 року обійняв в уряді Росії посаду віце-прем'єра з питань відносин із СНД, не відчував себе впевнено у владній структурі і прагнув посприяти підвищенню статусу свого стратегічного партнера Б. Березовського. Останній на цей момент вже істотною мірою втратив довіру російського президента і мав гострі конфлікти з багатьма впливовими російськими бізнесменами та політиками. Відтак його призначення до якоїсь впливової державної структури було неможливим. Саме це, на думку окремих російських політичних аналітиків, спонукало І. Рибкіна до того, щоб використати свою посаду з метою знайти місце для свого союзника в структурах СНД [3]. Він здійснив турне низкою країн Співдружності, намагаючись домовитись з їхніми лідерами (в першу чергу з Н. Назарбаєвим та Л. Кучмою) про підтримку кандидатури Б. Березовського на посаду Виконавчого секретаря СНД, на якій він мав замінити І. Коротченко, що мав великий досвід роботи у структурах КПРС за часів СРСР і тому був добре особисто знайомий з більшістю глав пострадянських держав. Ця обставина та загальна негативна репутація Б. Березовського спочатку викликала великий спротив його призначенню з боку лідерів республік колишнього СРСР. Але з іншого боку, на думку окремих дослідників, призначення Б. Березовського відкривало для тих президентів країн СНД, які виступали проти посилення цієї організації та активізації інтеграційного процесу в її рамках, шлях до того, щоб понизити рівень контактів у рамках Співдружності, фактично перевівши їх в площину особистих комунікацій між лідерами. В результаті така точка зору взяла гору [4].

Окрім того, сам Б. Єльцин призначив Б. Березовського Виконавчим секретарем СНД сприймав як засіб його відсторонення від активної участі в російській політиці. Президента дратувала підтримка, яку Березовський надав політичній кар'єрі О. Лебедя та В. Черномірдіна, і перспектива того, що він буде вимушений здійснювати регулярні турне по пострадянському простору, а також проводити багато часу в штаб-квартирі Виконавчого секретаріату СНД у Мінську, цілком влаштувала Єльцина. Такий збіг інтересів президента Росії та деяких його колег по СНД призвело до того, що пропозиція І. Рибкіна була підтримана на позачерговому саміті в Москві [5].

Виходячи з вищенаведених фактів, стає очевидним, що призначення Б. Березовського Виконавчим секретарем СНД не мало майже нічого спільного з прагненням російського керівництва стимулювати розвиток та реформування Співдружності. Більше того, цей крок значною мірою створював суттєві перешкоди для успішного проведення такої політики. Той факт, що після свого призначення Б. Березовський активно взявся за просування ініціатив з трансформації структури та функцій СНД, пояснюється як його особистим бажанням перетворити політичне заслання на широко розрекламований успіх (враховуючи популярність в російському суспільстві ідей збереження та розвитку Співдружності), так і загальним консенсусом політичної еліти Росії щодо необхідності вживання надзвичайних заходів для виведення з кризи основного на той момент політичного проекту Москви на пострадянському просторі. Але все ж таки, на нашу думку, перший мотив у реформаторській діяльності Березовського переважав, а самі реформи були надзвичайно сильно пов'язані з його особистими уподобаннями та прагненнями, що від початку створило численні проблеми для їх реалізації [6].

З самого початку своєї діяльності новий Виконавчий секретар СНД став на бік послідовних критиків Співдружності. Зокрема, в історії навколо виходу Грузії з Договору про колективну безпеку держав-учасниць СНД Березовський став на бік Тбілісі, заявивши, що «цей договір не приніс цій країні користі, і це вже не проблема Грузії, а проблема тих, хто мав забезпечити інтереси кожної з країн-учасниць договору» [7]. Він також висловив думку, що якщо будь-яка країна СНД не задоволена діяльністю тієї чи іншої структури організації, вона має право визначитись щодо неї самостійно.

Але сама по собі ця критика СНД з боку Б. Березовського використовувалась ним для обґрунтування необхідності докорінного реформування цієї організації відповідно до планів її Виконавчого секретаря. В основу своєї програми підвищення ефективності Співдружності Березовський поклав практично забутий з початку 1990-х років концепт посилення наднаціональної складової в діяльності СНД. Основною ідеєю Виконавчого секретаря було серйозне посилення функцій Міждержавного економічного комітету (МЕК) СНД, який би взяв на себе функції, аналогічні до повноважень Єврокомісії Європейських

Співтовариств, тобто займався би поточною координацією економічного, правового та політичного співробітництва між державами-учасниками організації, готував би засідання Ради глав держав та Ради глав урядів СНД. Також для зміцнення МЕК його планувалось об'єднати з Виконкомом СНД. Це дозволило б не лише консолідувати кадрові ресурси організації, а й відкрило б шлях для того, щоб новий наднаціональний орган очолив Б. Березовський [5]. Для того щоб такий амбіційний план реформ отримав легітимізацію через його висунення від певного колегіального органу, Березовський наполіг на перенесенні засідання Спеціального міждержавного форуму з питань вдосконалення Співдружності та її реформування з липня на вересень 1998 року. Цей час він планував використати для того, щоб схилити впливових представників еліт країн-учасниць СНД до підтримки згаданих трансформацій.

Істотним ударом по згаданих планах реформування Співдружності стала глибока фінансова-економічна криза, що вибухнула в Росії в серпні 1998 року. «Серпневий дефолт» значно послабив можливість економічного впливу Москви на своїх сусідів та підірвав позиції прихильників тіснішої інтеграції на пострадянському просторі навіть у тих державах, які традиційно позитивно до цього ставилися. Саме на тлі такої економічної кризи 15–16 вересня в Мінську пройшло засідання Спеціального міждержавного форуму з питань вдосконалення Співдружності та її реформування. Навіть рівень його учасників (Росію, зокрема, представляв заступник міністра закордонних справ Б. Пастухов) показав різке падіння інтересу до проєктів реформування СНД, в тому числі і в колах російського державного керівництва. В результаті цього в рамках форуму було лише погоджено проєкт положення про Раду міністрів закордонних справ (ні до чого не зобов'язуючий механізм періодичних консультацій зовнішньополітичних установ), а також порядок головування держав в органах Співдружності. Ані об'єднання МЕК з Виконавчим комітетом СНД, ані питання розмежування компетенції різних органів Співдружності, ані шляхи створення механізму контролю над реалізацією рішень СНД на форумі в Мінську ґрунтовно не обговорювалися [8]. В рамках цього міжнародного заходу виявилось й розчарування самого Б. Березовського у можливості провести швидко та глибоку реформу Співдружності. У своєму виступі на форумі

Виконавчий секретар СНД істотну частину часу присвятив темі необхідності розширення Співдружності за межі пострадянського простору, зокрема за рахунок прийому до його складу Ісламської Республіки Іран. Такі гіпотетичні плани, що, очевидно, були мало пов'язані з реальним станом речей, яскраво засвідчили визнання зриву програми реформування навіть з боку її розробника.

В цей період вже стало зрозуміло, що плани Б. Березовського щодо змін в структурі Співдружності та розподілу повноважень між її органами натикаються на відчутну опозицію з боку декількох держав-членів Організації. Особливо активно планам Виконавчого секретаря опонував офіційний Мінськ, в якому вважали неприпустимим посилення наднаціональних функцій Міжнародного економічного комітету за рахунок фактичного послаблення впливу Ради глав держав, Ради глав урядів та Міжпарламентської асамблеї на процес розробки та прийняття рішень в СНД. Тим більше, що керівництво Білорусі вбачало в такій перспективі загрозу встановлення одноосібного контролю самого Б. Березовського над процесами розвитку Співдружності. В цьому розрізі звертає на себе увагу позиція голови Постійної комісії з міжнародних справ та зв'язків з СНД Палати представників білоруського парламенту Олександра Козиря. Щодо планів Б. Березовського у період розпалу їх обговорення він висловив таку думку: «Прямо ніхто не говорив про те, що саме Березовський очолить новий наднаціональний орган, але можна припустити, що Борис Абрамович не відмовився б від таких функцій. Думаю, що Березовському варто було б обрати дещо інше поле діяльності, а не СНД, яке є достатньо специфічним міждержавним утворенням» [9]. З відкритою критикою планів реформи виступив і сам президент Білорусі А. Лукашенко, який заявив, що неможливо підвищити ефективність діяльності Співдружності за рахунок простих змін в її адміністративних структурах. На його думку, це є питанням бажання глав держав-учасниць розвивати СНД. «Необхідна, передусім, воля президентів, а не реформування апарату», — зазначив Лукашенко [12].

Остаточо по планах реформування СНД, що їх ініціював Б. Березовський, було нанесено удар самою Москвою. Як і призначення Березовського на посаду Виконавчого секретаря Співдружності, так і його відставка з цього поста були

пов'язані виключно із ходом внутрішньополітичних процесів у самій Росії, а не з процесами та дискусіями в рамках СНД. Рішення про звільнення Березовського фактично приймалося в Кремлі на стадії загострення відносин між Виконавчим секретарем СНД та Президентом Росії Б. Єльциним. Формальним підґрунтям для такого рішення стало ухвалене 19 лютого 1999 року звернення Державної Думи РФ до Ради глав держав СНД з пропозицією звільнити Б. Березовського з посади Виконавчого секретаря Співдружності, яке він «використовує в особистих цілях, а його діяльність більше сприяє розпаду СНД, ніж його зміцненню та розвитку». За це звернення проголосували 314 з 450 депутатів Держдуми. [10]. Рішення про звільнення Березовського одноосібно приймав Б. Єльцин, користуючись статусом голови Ради глав держав СНД. Хоча формально процедура звільнення Виконавчого секретаря повинна була включати попереднє погодження цього рішення з усіма дванадцятьма президентами країн-учасниць Співдружності. Натомість, російський президент пояснив своє рішення в телефонному режимі лише президентам Білорусі, Молдови, Казахстану, України і Грузії. І лише кількома днями пізніше МЗС Росії спільно з Виконавчим секретаріатом СНД підготував та розіслав у столиці держав-учасниць СНД належним чином оформлені пропозиції щодо зміни Виконавчого секретаря. Вся ця ситуація призвела до того, що більшість президентів країн-учасниць СНД залишилися вкрай незадоволеними тим, що Москва продовжує самостійно приймати рішення в організації, фактично не консультиуючись з партнерами. Тим більше, що напередодні ухвалення Б. Єльциним рішення про відставку Березовського, в кінці лютого 1999 року, той здійснив турне столицями країн СНД, в рамках якого вів важкі дискусії про майбутнє реформування Організації, переконуючи своїх візаві в тому, що він налаштований на довгострокову роботу в структурах Співдружності [11].

Такі обставини звільнення Березовського змусили російське керівництво піти на поступки найбільш скептично налаштованим президентам окремих країн-учасниць СНД та різко обмежити програму реформування Співдружності. Москва проявила авторитарність у питаннях, пов'язаних із вирішенням внутрішньополітичних проблем, що змусило її поступитися своїми інтересами в регіоні. Виступаючи за день до саміту СНД перед студентами Московського інституту міжнародних відносин, го-

лова уряду Росії Є. Примаков вже говорив не про глибоке реформування Співдружності, а лише про необхідність моніторингу ефективності роботи її структур та оптимізацію їх кількості. Основний акцент він запропонував робити на економічній інтеграції, відкладаючи на другий план політичні проблеми [13].

Під час саміту СНД 2 квітня 1999 року в Москві Б. Єльцин в основному говорив про Співдружність як про клуб колишніх радянських республік, покликаний допомагати налагоджувати співпрацю між ними. Він заявив, що Росія виступає проти створення наддержавних структур у рамках Співдружності, оскільки рівень інтеграції ще цього не вимагає. Тим самим президент РФ запевнив своїх колег, що разом із звільненням Б. Березовського Москва відмовляється і від ідеї посилення керівних органів СНД та спроб поглибити інтеграцію в рамках об'єднання. «Суверенне право кожної країни — самостійно обирати форми та масштаби своєї участі в СНД. Ми не хочемо порушення принципу добровільності участі держав у Співдружності» [14]. В результаті на саміті замість амбітного плану реформ були ухвалені лише технічні рішення про розмежування повноважень Ради глав держав і Ради глав урядів СНД, а також затверджене Положення «Про Раду міністрів закордонних справ країн-учасниць СНД» [15].

Чергова зміна підходів Росії до розвитку СНД, відхід від активної налаштованості на реформи до політики «малих справ» та зосередженості на двосторонніх зв'язках знайшли своє повне відображення у кандидатурі Юрія Ярова, обраного Радою глав держав Виконавчим секретарем СНД. Ця людина з типовою кар'єрою чиновника ані претендувала на самостійну роль в СНД, ані була прихильником докорінних змін в Організації. Щоправда, ініційований Москвою за підтримки Казахстану процес об'єднання Міжнародного економічного комітету з Виконавчим секретаріатом та створення на їх базі Виконавчого комітету СНД був продовжений і успішно завершений у 2000 році. Ця структура, на думку російських дипломатів, повинна була стати не лише виконавчим, а й адміністративно-координуючим центром. Але ці її функції поширювались лише на рівень органів Співдружності і передбачали підвищення ефективності її апарату. Про наднаціональність та поглиблення інтеграції вже не йшлося. Замість цього Ю. Яров запропонував переробити Угоду про зону вільної торгівлі СНД, яка повинна стати

новим економічним стрижнем Співдружності [16]. В цьому позиція Москви в цей період зонайбільше зблизилась з баченням майбутнього СНД в Україні, Молдові, Азербайджані та інших країнах, що опонували тісній інтеграції на пострадянському просторі.

Таким чином, наприкінці 90-х років, під завісу президентства Бориса Єльцина, Москва не змогла провести комплексного реформування СНД. Цьому заважали як суб'єктивні фактори, пов'язані із загостренням боротьби всередині російської політичної еліти, відсутності у російського керівництва рішучості та політичної волі просувати програму перетворення Співдружності на більш консолідовану структуру з наднаціональними органами, що мали б чіткий обсяг повноважень. Але ще більше до цього призвела об'єктивна слабкість Росії в цей історичний період. Глибока економічна криза серпня 1998 року, загострення боротьби за владу при хворому Єльцині між різними групами політичної еліти, невирішеність проблеми сепаратизму в Чечні — все це позбавляло Росію необхідних внутрішніх ресурсів для активної політики на міжнародній арені та в регіоні СНД зокрема. А без таких ресурсів просування амбітного плану реформування Співдружності перетворилося на нереалістичне завдання. Росія потребувала паузи у своїх інтеграційних зусиллях для зосередження на внутрішньому зміцненні свого економічного, політичного та військового базису. Саме потребою в такій паузі визначались підходи Москви до розвитку СНД в наступний період. Зміцнивши свою державність та отримавши величезні економічні ресурси Росія через п'ять-шість років після розглянутих у цій статті процесів знову повернулась до активної політики в СНД, але вона вже базувалась на значно інших ідеологічних та програмних принципах.

1. *Тихонов В.* СНГ переживает кризис. Итоги саммита Содружества в Кишиневе // *Международная жизнь*, № 11. — ноябрь 1997. — С. 14.

2. *Решетников А.* Борис Березовский займется реформой СНГ // *Независимая газета*. — 1998. — 30 апреля. — С. 4.

3. *О политической ситуации в России* в мае 1998 года // *Обзор Аналитической лаборатории «Веди»* (см. http://www.vedi.ru/w_pr/pr0101_r.htm).

4. *Бардин В., Левин К.* Как Березовский потрясет мир // *Коммерсантъ-Власть*. — 1998. — 19 мая. — С. 18.

5. *Пивоваров А., Бабичев Н., Рябо А.* АОЗТ «Содружество Независимых Государств» // *Коммерсантъ-Власть*. — 1998. — 12 мая — С. 17.

6. 10 лет Содружества независимых государств: иллюзии, разочарования, надежды. — М., 2001. — С. 25.

7. Электронная газета Gazeta.Ru від 02.03.1999 (<http://gazeta.ru/daynews/02-03-1999/50berez.htm>).

8. *Новопрудский* С. СНГ повернулось к России спиной // Русский телеграф. — 1998. — 25 сентября. — С. 3.

9. *Петровский* А. СНГ нужно реформировать иначе // Народная газета. — 1999. — 6 января. — С. 2.

10. Дума предложила освободить СНГ от Березовского // Независимая газета. — 1999. — 18 февраля. — С. 5.

11. *Иванец* А. Содружество раскалывает самодеятельность Ельцина // Белорусская деловая газета. — 1999. — 6 марта. — С. 3.

12. *Отрош* С. Планы Березовского вызывают скепсис в столицах СНГ // Независимая газета. — 1998. — 19 декабря. — С. 4.

13. Выступление главы Правительства России Е. Примакова перед студентами МГИМО 1 апреля 1999 г. // Дипломатический вестник. — 1999. — № 4. — С. 11.

14. *Кальценис* С. Москва против национальных структур СНГ // Российская газета. — 1999. — 3 апреля. — С. 1.

15. Ксаммиту главу государств в Минске / Досье Белорусского телеграфного агентства (див. <http://www.belta.by/ru/info?id=123174>).

16. *Яров* Ю.: СНГ получит экономический стержень / РИА «РосБизнесКонсалтинг», 12 мая, 1999.

Досліджуються несистемні спроби Російської Федерації ініціювати наприкінці 1990-х років процес докорінного реформування Співдружності Незалежних Держав, яка на той момент була визнана Москвою як організація з низькою ефективністю, що далеко не повною мірою задовольняє національні інтереси Росії в регіоні. Автор розглядає підходи Москви до корекції змісту і форм діяльності СНД, роблячи особливий акцент на аналізі причин їх повного провалу.

Ключові слова: інтеграція, національні інтереси, міжнародна організація.

Russian initiatives on enhancement of CIS effectiveness in 1998–1999 and the reasons of their failure

In this article the author studies Russian initiatives aimed at the restructuring and reshaping of the Commonwealth of Independent States that were put on the foreign policy agenda of Moscow in 1998–1999. The author underlines that those attempts to add new momentum to CIS were closely accompanied by skeptic attitude towards CIS as a workable instrument of Russian policy on the post-Soviet space. The research shows that political and economic weakness of Russia in the studied period and the desire of Russian political elite groups to misuse the CIS topic in their rivalry for the domination in the country caused the inevitable failure of the reformist initiatives and deepened the crisis of the Commonwealth.

Key words: integration, national interests, international organization.

Дипломатична академія України

Борис Гуменюк,
*ректор Дипломатичної академії України при МЗС
України, Надзвичайний і Повноважний Посол України,
заслужений діяч науки і техніки України, професор, доктор
історичних наук*

НАЦІОНАЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ СУЧАСНОЇ ДОБИ: НОВІ ВИКЛИКИ І ЗАВДАННЯ

В умовах значної активізації глобалізаційних процесів будь-яка країна не може існувати ізольовано від світового співтовариства. Особливо це стосується міжнародних економічних відносин, які є тим базисом, тією передумовою для подальшого розвитку політичних, культурних та інших стосунків між країнами. Водночас, окрім позитивних моментів розвитку, глобалізаційні процеси несуть і загрозу зовнішнього негативно впливу на внутрішньодержавний розвиток будь-якої країни.

Остання світова економічна криза, на жаль, не оминула Україну, болісно зачепивши майже всі галузі економіки нашої держави, тисячі підприємств та мільйони громадян України. В умовах, коли джерела швидкого зростання докризових років було вичерпано, єдиним шляхом надання Україні позитивної динаміки сталого економічного розвитку може стати проведення рішучих системних реформ, спрямованих в першу чергу на підвищення конкурентоспроможності економіки нашої держави на світовому ринку та формування її позитивного інвестиційного клімату.

В матеріалах підготовленого та оприлюдненого проектом Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації «Doing Business» у листопаді 2010 року економічного рейтингу привабливості ведення бізнесу (дослідження охоплюють період з червня 2009 по травень 2010 рр.) Україна зайняла 145 міс-

це з 183 країн світу [18]. Для порівняння: основні регіональні конкуренти нашої держави на світових ринках посіли значно вищі місця, зокрема Грузія посіла 12 місце, Словацька Республіка — 42, Угорська Республіка — 46, Румунія — 56, Республіка Білорусь — 68, Республіка Польща — 70, Республіка Молдова — 90, в той час як Російська Федерація — 123 місце [18].

Така ж негативна, на жаль, для України тенденція простежується й за результатами проведення інших досліджень, зокрема розробленого рейтингу бельгійської компанії зі страхування ризиків міжнародної комерційної діяльності «Ducroire-Delcreder», фахівці якої 24 вересня минулого року наділили Україну найвищим показником комерційного та найвищим показником середнього та довгострокового політичного ризиків [20].

Вказане може свідчити, з одного боку, про нагальну необхідність завершення внутрішньодержавних реформ в нашій державі, зокрема адміністративної, податкової, митної та трудової, а з іншого ж — про необхідність активізації формування позитивного іміджу нашої держави, її привабливого інвестиційного клімату на міжнародній арені, що, в свою чергу, є одним з головних завдань зовнішньополітичного відомства України [5]. У цьому контексті, зокрема, особлива увага української дипломатії повинна приділятися роботі впливових у світі міжнародних консалтингових компаній, таких зокрема, як «PricewaterhouseCoopers», «KPMG», «Baker & McKenzie» та інших, висновками яких досить часто й користуються рейтингові агенції.

Власне бачення подальшого розвитку України Президентом нашої держави було чітко окреслено під час проведення 17 листопада минулого року одного з чергових засідань РНБО України. «На моє глибоке переконання, — заявив тоді В. Янукович, — ключовим сьогодні є: по-перше, успішне проведення реформ і модернізація країни; по-друге, ефективність самої влади як у внутрішній, так і в зовнішній політиці; по-третє, наявність у влади довгострокової стратегії розвитку держави, яку розуміє і поділяє суспільство; по-четверте, широка соціальна база державної політики, збереження стабільної суспільної підтримки дій влади; і по-п'яте — недопущення нових політичних криз та революцій» [6].

Все це свідчить про стійкі наміри влади довести до кінця проведення довгоочікуваних реформ та завершити процес мо-

дернізації України для подальшого утвердження демократії, забезпечення основних прав та свобод людини, внутрішньополітичної стабілізації, реструктуризації української економіки, підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку та забезпечення основних стандартів соціально-економічного розвитку країни. Для забезпечення ефективного використання інвестиційних ресурсів держави, сприяння залученню інвесторів до реалізації пріоритетних для держави проектів, прискоренню відновлення економіки та переходу до її сталого зростання 8 вересня 2010 року Президент України В. Янукович своїм Указом № 895/2010 «Про заходи щодо визначення і реалізації проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку» затвердив чотири основні пріоритетні напрями соціально-економічного та культурного розвитку України [4], а саме:

1) «Нова енергія» (проекти, що передбачають використання альтернативних джерел енергії або диверсифікацію постачання енергоносіїв в Україну);

2) «Нова якість життя» (проекти, спрямовані на розв'язання проблеми забезпечення громадян доступним житлом, створення умов для здобуття громадянами якісної освіти, поліпшення медичного обслуговування, забезпечення безпечного для життя і здоров'я довкілля);

3) «Нова інфраструктура» (проекти, спрямовані на підвищення ефективності використання транзитного потенціалу України) та

4) «Олімпійська надія-2022» (проекти, спрямовані на підтримку олімпійського руху в Україні, розвитку спорту вищих досягнень).

Аналіз ситуації свідчить про те, що так звані світові виклики та загрози ХХІ ст., зокрема проблеми міжнародного тероризму, транскордонної організованої злочинності, конкуренції за природні ресурси, нерозповсюдження зброї масового ураження, зміни клімату на планеті тощо, які нині широко обговорюються на різноманітних міжнародних заходах, в тому числі й за участю українських експертів, на щастя, не є для сучасної України першочерговими. Для нашої держави, на нашу думку, пріоритетом сьогодення повинно стати завершення процесу ефективної модернізації соціально-економічного розвитку України — надійного підґрунтя для її подальшого вигідного позиціювання

на міжнародній арені та експансії інтересів нашої держави за кордоном. Тому й метою цієї статті стало проведення аналізу можливих шляхів модернізації України, в першу чергу реформування курсу її економічного розвитку — важливої складової утвердження в державі демократичних процесів, забезпечення формування позитивного іміджу нашої країни на міжнародній арені, а також опрацювання напрямів участі зовнішньополітичного відомства України у згаданих процесах.

Питання науково-практичного осмислення та обґрунтування процесу проведення модернізації та реформування усіх складових функціонування Української держави на сьогодні є надзвичайно актуальними та пріоритетними. Значна увага до вказаних проблем приділялася останнім часом переважно більшістю представників наукових кіл нашої держави та навіть цілими авторськими колективами. Особливо слід відзначити роботу на цьому напрямку таких фахівців, як Андрій Кудряченко (Інститут європейських досліджень НАН України), Ігор Бураковський, Вероніка Мовчан, Оксана Кузяків, Олександра Бетлій, Сергій Кандюл, Алла Кобилянська, Віталій Кравчук, Ганна Кузнєцова, Катерина Куценко, Дмитро Науменко, Катерина Пількевич, Наталія Сисенко, Ганна Чухай (Інститут економічних досліджень та політичних консультацій), Євген Бистрицький (Міжнародний фонд «Відродження»), Ігор Коліушко, Віктор Тимошук, Олександр Банчук, Мар'яна Демкова, Роман Куйбіда, Юлія Кириченко, Дмитро Український (Центр політико-правових реформ), Анатолій Ткачук (Інститут громадянського суспільства), Денис Ковриженко (Лабораторія законодавчих ініціатив), Анна Нечай (Інститут фінансового права), Олександр Сушко, Володимир Горбач (Інститут євроатлантичного співробітництва), Олексій Коломієць (Центр європейських та трансатлантичних студій), Наталія Пархоменко (Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України) та багато інших. Зазначеною проблематикою займаються й фахівці МЗС України та Дипломатичної академії України при МЗС України. Водночас цілком зрозуміло й те, що вказана тематика потребуватиме подальшого доопрацювання.

Діяльність Міністерства закордонних справ у системі органів державної влади України об'єктивно торкається практично всіх сфер життя держави та її громадян, які мають зовнішній вимір, — дипломатичних зв'язків, оборони, зовнішньої торгівлі

та економічного співробітництва, туризму і приватних поїздок, наукових, спортивних, культурних обмінів і багато іншого [5]. Водночас можливість ефективного міжнародного співробітництва значною мірою визначається внутрішньополітичними реаліями, де пріоритетами повинні бути активізація процесів політичного реформування, зміцнення позицій політичних партій та становлення потужних незалежних ЗМІ як одного з визначальних елементів демократизації суспільства. Здійснення політичної та економічної реформ, посилення дієвості влади та держави беззаперечно слугуватиме головним чинником завершення пострадянського етапу розвитку незалежної України, гарантією незворотності її переходу до європейських норм і цінностей. Засвоєння цих цінностей залежить одночасно від результативності соціально-економічних перетворень, наслідком яких має стати ефективна економічна система, побудована на ринкових принципах. Якщо перед більшістю країн світу сьогодні стоїть завдання забезпечити 2–3% економічного зростання, то для України йдеться про сталі темпи на рівні 6–7%.

Сьогодні Україна перебуває в умовах реформування в усіх без виключення сферах нашої життєдіяльності, пов'язаного з упровадженням ринкових механізмів, забезпеченням макроекономічної стабілізації та формуванням конкурентоспроможної національної економіки на загальноновизнаних економічних, правових, організаційних та соціальних засадах. Високі темпи економічного зростання мають закріпитися у національній економіці лише за рахунок введення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. У свою чергу, це потребує комплексного запровадження цільових заходів у грошово-кредитній, бюджетно-податковій та інших сферах, які сприятимуть розвитку підприємництва, розширенню реалізації трудового потенціалу нації та зменшенню соціальної напруженості. У кінцевому підсумку країна має отримати додаткові можливості для відчутного скорочення тіньової економіки, удосконалення відносин власності, розмежування влади та власності, зміцнення позицій національного капіталу і водночас — удосконалення економічної та політичної системи держави. Особливо важливим для України є подолання міжрегіональних диспропорцій, котрі заважають етнополітичній консолідації суспільства, утвердженню середнього класу.

Роль дипломатії як знаряддя зовнішньої політики держави завжди була надзвичайно великою. Адже навіть між варвар-

ськими племенами існували більш-менш стабільні відносини, відбувалися переговори, укладалися угоди і союзи як економічного, так і військово-політичного характеру. Багатий матеріал для розуміння витоків дипломатії, як одного із видів державної діяльності, дає історія стародавнього Єгипту. В одній із гробниць у свій час було знайдено зображення міністерства закордонних справ, його канцелярії та архіву, яке датується 1400 роком до н. е. Це свідчить про те, що Давній Єгипет підтримував різнобічні стосунки із сусідніми державами, а отже проводив активну дипломатичну діяльність.

Зовнішньополітична служба України також має давні традиції, засновані передусім на дипломатичному досвіді Київської Русі-України. Водночас варто зазначити, що витoki української дипломатії є значно глибшими, а відтак її коріння слід шукати на стику візантійської і римської традицій, що лежать в основі усіх сучасних європейських держав.

Новітній історичний етап у розвитку української дипломатії розпочався 16 липня 1990 року, коли Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, в якій зазначалося, що Україна «як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій...» [1].

В наші дні активного глобалізаційного розвитку світу професія дипломата набула ще більшої ваги. Дипломатія стала надзвичайно значущою, впливовою, відповідальною. Саме він, дипломат, у складних умовах сьогодення покликаний знаходити ефективні формули компромісу, розблокувати конфлікти, запобігати негативному розвитку подій, давати Президенту та уряду бездоганно виважені пропозиції та слушні поради.

Роль сучасної дипломатичної служби на нормативно-правовому рівні було визначено у 2006 році Указом Президента України «Про Положення про Міністерство закордонних справ України», згідно з яким саме МЗС України, як центральний орган виконавчої влади, є головним органом держави у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики щодо зовнішніх зносин України та координації заходів у цій сфері.

За оцінками переважної більшості фахівців, минулий рік уже став для України роком позитивних якісних зрушень та перетворень як в політичній, так і в економічній сферах. Чого варте лише прийняття 1 червня 2010 року Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», який не лише остаточно закріпив статус України як європейської позаблокової держави, яка прагне до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи при цьому залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур, а й визначив конкретні напрями реформування та розвитку нашої держави [3]. Таким чином, чи не вперше в історії незалежної України на законодавчому рівні було визнано нерозривний зв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою нашої держави.

З прийняттям вищезгаданого закону України вперше в історії нашої держави на законодавчому рівні були закріплені основні засади зовнішньої політики, що базуються на принципах суверенної рівності держав: утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини та її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування Збройних сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканість державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам, а також своєчасності та адекватності заходів захисту національних інтересів перед реальними і потенційними загрозами Україні, її громадянам і юридичним особам [3].

Положеннями цього ж закону безпосередньо визначаються й засади зовнішньої політики України, основними з яких є забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права, забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів, а також дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з НАТО та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес [3].

Таким чином, в цілому, з урахуванням світових тенденцій та основних напрямків світового розвитку, перед українською дипломатією постають нові завдання, які можна класифікувати за наступними вимірами: політичний аспект; економічний аспект; соціокультурний вимір та захист прав та свобод громадян України за кордоном. Розглянемо їх більш детально.

За останній час у широкому міжнародному спілкуванні — офіційному, діловому, культурно-гуманітарному тощо — Україна досягла незаперечних успіхів. Як результат, вплив та імідж нашої держави поступово зростають, а ми можемо пишатися зміцненням міжнародних і регіональних позицій України, підвищенням уваги до неї з боку світової спільноти. Водночас поява нових, пов'язаних з міжнародними глобалізаційними процесами, викликів ставить перед МЗС України нові завдання, основними з яких є зміцнення міжнародних та регіональних позицій України в світі, підвищення рівня участі нашої держави в ООН та інших міжнародних організаціях, поступова інтеграція до ЄС та активізація всебічного співробітництва з її країнами-членами, особливо з тими, які межують з Україною, а також забезпечення рівноспрямованого співробітництва з НАТО та Російською Федерацією.

Курс на європейську інтеграцію — визначальний пріоритет України — є природним наслідком здобуття державної незалежності, багатовікової історії українського народу, його мен-

тальності та етнічних коренів. Він передбачає європейську самоідентифікацію громадян, визначення відповідних стратегічних орієнтирів внутрішніх перетворень та логіки трансформаційних процесів. Розширення ЄС відкриває нові перспективи та можливості поглиблення євроінтеграційної політики нашої держави. Йдеться про вплив ЄС на процеси демократизації, забезпечення прав і свобод людини, зміцнення позицій ЗМІ, утвердження основних засад громадянського суспільства. Цей же процес зумовлює й зворотну зацікавленість ЄС у демократичній Україні. Особливої важливості у цьому контексті набуває укладення та реальне наповнення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, а також створення зони вільної торгівлі та запровадження безвізового режиму між Україною та державами-членами ЄС.

Розвиток стратегічного співробітництва з Російською Федерацією також залишається одним із головних напрямів зовнішньої політики України, який не лише не суперечить євроінтеграційному курсу, а й посилює необхідність оптимізації та запровадження дійсно стратегічних взаємовигідних відносин з РФ на рівні конструктивного партнерства. Свого рішення тут очікують проблеми зміцнення економічного співробітництва, делімітації та демаркації кордону, поглиблення зовнішньополітичної і міжпарламентської співпраці [11]. Подальша інституалізація українсько-російських відносин задля рівноправного взаємовигідного співробітництва, позбавленого деструктивних політичних нашарувань, повинна набувати все більшого розвитку з урахуванням стратегічної важливості для України геополітичної ролі РФ, залежності нашої держави від російських енергетичних ресурсів, історичної пов'язаності наших двох народів та високого рівня взаємної інтеграції промисловості.

Питання війни і миру сьогодні дедалі більше турбують світову спільноту. Щоденно засоби масової інформації приносять нам звістки, які більш походять на фронтові зведення. За подіями в Іраку, Афганістані, Палестинській Автономії, державах Північної Африки та Близького Сходу, в інших «гарячих» точках планети з великим занепокоєнням спостерігають і в Україні. Формування воєнних альянсів, участь військових підрозділів в антитерористичних, гуманітарних, стабілізаційних та миротворчих операціях стають чи не найактуальнішими питаннями міжнародних відносин. Ці аспекти сьогодні визначають нову архітектуру міжнародної безпеки та місце в ній кожної з

країн, у тому числі й України. Загалом, нова парадигма оборонної політики, що формується в реаліях сучасного світу, спрямована на створення ефективних механізмів безпеки, орієнтованих на протидію асиметричним загрозам. Вона не тільки пов'язана з посиленням у міжнародній політиці ролі сили, а й потребує глибшої кооперації та ширшого співробітництва між військово-політичними структурами цивілізованих країн, запровадження нових механізмів взаємодії, зокрема шляхом створення більш гнучких альянсів та коаліцій. Суттєві трансформації відбуваються на національному та регіональному рівнях. Принцип превентивного застосування сили за межами національної території став визначальною ознакою нової оборонної стратегії та політики США. Доктрину «превентивних ударів» доповнює політика розширення територій, охоплених військовими базами передової присутності, та формування гнучких коаліцій для боротьби з конкретними загрозами. Підтримка військових акцій США проти так званих «країн-ізоїв» і участь у міжнародних антитерористичних заходах стали основними чинниками формування міжнародного рейтингу будь-якої держави, успішності двостороннього співробітництва зі США. Необхідність реагувати на асиметричні загрози стала потужним поштовхом до реформування збройних сил, які мають бути більш мобільними, швидкими й гнучкими. Водночас для боротьби із загрозою тероризму американські збройні сили передбачено використовувати й у самих Сполучених Штатах. Посилюється роль органів виконавчої влади в управлінні кризовими ситуаціями, для вирішення яких можуть залучатися військові. Зокрема, в країні сформована нова структура — Міністерство внутрішньої безпеки, яке перетворюється на найвпливовішу управлінську структуру США.

Посилюється роль силового компонента й у сфері оборонної політики та політики безпеки іншого стратегічного партнера України — Російської Федерації, яка до того ж відіграє координуючу функцію у сфері військово-політичної діяльності низки країн СНД у рамках ОДКБ. Негативно оцінюючи тенденцію до нівелювання ролі Ради Безпеки ООН і перехід до застосування збройних сил на основі національних рішень, Росія також задекларувала власне право на превентивне застосування своїх збройних сил. Інтенсивне співробітництво силових структур різних країн у відповідь на сучасні загрози розглядається

Росією як одна з умов її успішної інтеграції у систему міжнародних відносин [8].

Оборонна політика НАТО, своєю чергою, зосереджується на розробці всеохоплюючої програми заходів щодо забезпечення спроможності Альянсу виконувати весь спектр сучасних завдань у сфері безпеки. Передбачається, зокрема, зміцнення союзницьких відносин, розширення безпекового простору НАТО через прийняття нових членів та розвиток партнерських стосунків з країнами Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП). Планується формування гнучких передових військових контингентів, оснащених сучасним озброєнням та військовою технікою із забезпеченням можливостей їх оперативної передислокації на значну відстань у будь-який конфліктний регіон світу. Пріоритетним є вдосконалення воєнно-технічного потенціалу, створення ефективних засобів реагування на поширення зброї масового ураження. Значна увага приділяється підтримці цивільних структур у надзвичайних ситуаціях.

У тому ж руслі прагне організувати оборонну політику і Європейський Союз, консолідуючи зусилля в рамках Спільної європейської політики безпеки й оборони (СЄПБО). Особлива увага при цьому приділяється узгодженню та координації оборонної політики ЄС та НАТО як ключового елемента євроатлантичної безпеки. Важливим знаряддям реалізації цих завдань мають стати європейські сили швидкого реагування, здатні до проведення самостійних акцій у визначених зонах відповідальності. До них належать можливі превентивні удари поза межами національних територій, операції «примусу до миру» та гуманітарні інтервенції. Активними темпами йде інституціоналізація силових структур Євросоюзу. ЄС працює в напрямі розвитку співробітництва у галузі озброєнь та оборонних можливостей у сфері врегулювання криз, зокрема підвищення ефективності миротворчої діяльності на Балканах, яку він перебрав від НАТО [7].

Таким чином, посилення у міжнародній політиці ролі силового компонента та розвиток консолідації воєнно-політичної діяльності з боротьби із нетрадиційними загрозами спричинили до зміцнення діючих та запровадження нових механізмів взаємодії як у двосторонніх, так і у багатосторонніх відносинах, а на національному рівні прискорили процес об'єднання можливостей різних силових структур, оптимізації їх взаємодії у

боротьбі з новими загрозами. Водночас ефективність державної політики у цих напрямках визначальним чином впливає на місце країни у новому глобальному порядку. Світ стає більш взаємопов'язаним. Жодна держава не спроможна гарантувати свою безпеку виключно власними силами. Погіршення економічної ситуації, виникнення конфліктів, екологічних криз навіть у найвіддаленіших його куточках може породити загрозу глобального масштабу. У протистоянні таким загрозам, як міжнародний тероризм та розповсюдження зброї масового ураження, автономні національні системи безпеки виявляються недієздатними.

Враховуючи це, Україна активно долучилася до міжнародної антитерористичної коаліції. Вона підтримала дії коаліції у війні в Афганістані, ратифікувала 12 з 13 міжнародних конвенцій щодо боротьби з тероризмом та прийняла відповідні закони в зазначеній сфері. Значну увагу Україна повинна приділяти й посиленню ролі міжнародних інституцій і, насамперед Організації Об'єднаних Націй, у боротьбі з міжнародним тероризмом, зокрема в контексті резолюції Ради Безпеки від 28 вересня 2001 року № 1373, та інших.

Таким чином, Україна повинна продовжувати розглядати свою зовнішню політику як значимий чинник успішної інтеграції у нову архітектуру глобальної та регіональної безпеки — важливу складову всієї системи міжнародних відносин.

Одним з головних економічних завдань для української дипломатії залишатиметься необхідність створення передумов для активного використання вигідного геополітичного розташування України — як важливого енерготранзитного та транспортного регіонального партнера — в міжнародному економічному співробітництві. Визначальний вплив регіональних чинників на зовнішню політику України простежується у розвитку двосторонніх відносин із сусідніми країнами та у її діяльності в регіональних та субрегіональних організаціях. При цьому регіональна політика постає складовою реалізації стратегічного курсу держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Одним з найважливіших напрямів реалізації Україною прагнень щодо регіонального лідерства є її активна співпраця в рамках Організації за демократію та економічний розвиток ГУАМ. На сьогоднішній день країни-учасниці цього об'єднання відводять Україні провідну політичну роль як гаранта стабільності в конфліктних регіонах пострадянського простору, чому також спри-

яє її імідж «держави-миротворця» з досвідом. Крім цього, важливим напрямом взаємодії в рамках ГУАМ є транзитно-транспортна, безпекова, енергетична та політична сфери.

Прийняття Стратегії галузевого співробітництва ГУАМ на Бакинському саміті 19 червня 2007 року стало новим фактором розвитку Організації, що відображає готовність країн до взаємодії, розвитку спільних підходів за всіма напрямками, практичного наповнення ідеї спільного простору інтеграції та безпеки.

Послідовна інтеграція України в Європейську економічну спільноту, співробітництво з країнами пострадянського простору передбачають серйозні можливості для просування продукції українського виробництва на ринки іноземних держав. Водночас, за інформацією Держкомстату України, лише у 2010 році негативне для України сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 9,3 млрд доларів США, що удвічі менше, ніж у 2008 році, коли воно дорівнювало 18,6 млрд доларів США. З метою виправлення ситуації МЗС України мусить запроваджувати відповідні заходи, спрямовані на сприяння українським виробникам у їх виході на іноземні ринки продукції та надання послуг.

З метою створення сприятливих умов для збільшення обсягів іноземних інвестицій в економіку України та діяльності іноземних інвесторів, прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і пріоритетних галузей виробництва нашої держави, МЗС України повинно активізувати формування привабливого інвестиційного іміджу України та її регіонів, надання іноземним партнерам консультацій економічного та правового характеру щодо можливостей внесення іноземних інвестицій в економіку України, посилити пошук потенційних інвесторів для вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності, активізувати сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підготовку пропозицій щодо стимулювання інвестиційної діяльності, зокрема з урахуванням досвіду інших держав у сфері залучення іноземних інвестицій, та щодо усунення перешкод, які негативно впливають на інвестиційний клімат в Україні, активізувати запровадження заходів, спрямованих на заохочення іноземних інвесторів до внесення інвестицій в розбудову міжнародних транспортних коридорів, розвідку та видобування ко-

рисних копалин, у тому числі шляхом укладання договорів концесії та угод про розподіл продукції.

Встановлення принципового контролю за адекватністю та сприяння покращанню оцінок України провідними міжнародними рейтинговими агенціями — наступний напрямок для роботи української дипломатії.

Глобалізаційні процеси стали передумовою для створення міжнародних рейтингових агенцій, провідними з яких на даний час є «Moody's», «Standard&Poor's» та «Fitch». Їх головними завданнями є проведення аналізу економічної діяльності країн, а також окремих суб'єктів підприємницької діяльності та прогнозування можливих варіантів розвитку ситуації. Зовнішні запозичення України можуть обходитися бюджету дешевше за умови підвищення так званого суверенного міжнародного рейтингу України, який, на жаль, продовжує залишатися на досить низькому рівні. Хоча й останні економічні успіхи держави не викликають сумнівів у аналітиків провідних рейтингових агенцій, свою низьку оцінку вони мотивують політичним чинником. Зважаючи на вищевикладене, МЗС України повинно вжити заходів щодо активізації роботи з провідними міжнародними рейтинговими агентствами, спрямованої на забезпечення об'єктивного визначення місця України в системі міжнародних інвестиційних рейтингів та сприяти розробці методики рейтингової оцінки інвестиційної привабливості галузей, регіонів та суб'єктів господарювання України, а також забезпечити висвітлення результатів відповідних оцінок серед потенційних іноземних інвесторів.

Отримання упереджувальної інформації стосовно негативних процесів у провідних країнах світу та можливого їх впливу на розвиток економіки України є також важливим напрямком діяльності МЗС України, яке повинно швидко та адекватно реагувати на будь-які зміни в розвитку економік провідних країн світу з подальшим інформуванням вищого керівництва країни для прийняття відповідних заходів протидії. Також на підрозділи економічного спрямування зовнішньополітичного відомства України повинні покладатися завдання стосовно проведення моніторингу та попередження потрапляння на український ринок недоброякісної продукції іноземного виробництва. На жаль, законодавство розвинутих країн дозволяє виробляти продукцію, яка не відповідає вимогам безпеки, за умови реалізації її в тре-

тих країнах. Більше того, досвід роботи органів із сертифікації доводить, що є випадки, коли продукція, що має сертифікати, видані за межами України, не відповідає вимогам стандартів, що діють в Україні і гармонізовані з міжнародними. Результати сертифікації свідчать, що фактично бракується 10–15% імпортової продукції, яка проходить сертифікацію, а відсоток імпортової харчової продукції ще вищий. Це часто відбувається тому, що метою переговорів з боку більшості розвинутих країн є забезпечення безперешкодного доступу їхніх виробників на ринок України без жодних зустрічних зобов'язань. Вихід з цієї ситуації — лише у зближенні національного технічного регулювання з міжнародними і європейськими вимогами.

Сприяння захисту прав та інтересів представників закордонного українства є основним завданням української дипломатії в рамках соціокультурного виміру. Метою політики, яка проводиться МЗС України щодо закордонного українства повинно, перш за все, стати створення належних умов для продуктивної співпраці українського суспільства із закордонним українством у різноманітних сферах життя, для захисту національних, інтелектуальних і духовних цінностей в Україні й за кордоном та задоволенні національно-культурних та мовних потреб закордонного українства, для розвитку національної ідеї, що об'єднає всіх українців, де б вони не мешкали. Зовнішня політика щодо закордонного українства повинна спрямовуватися на розвиток відносин українського суспільства із співвітчизниками за кордоном як складової частини зовнішньополітичної, культурної, соціально-економічної політики держави, її стратегії розвитку та ефективного використання інтелектуального, духовного, фізичного потенціалу нації, а також на створення позитивного міжнародного іміджу України. При цьому головними завданнями МЗС України повинні бути: розроблення та реалізація основних напрямків державної політики у сфері розвитку відносин із закордонним українством; розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів у сфері регулювання відносин із закордонним українством; координування діяльності інших органів виконавчої влади з питань розвитку відносин із закордонним українством; розроблення і подання на затвердження Кабінету Міністрів України програм підтримки культурної, освітньої, інформаційної та іншої діяльності українських закордонних громад; здійснення підтримки та співробітництва із на-

ціонально-культурними центрами закордонних українців, національними меншинами українців, національними об'єднаннями закордонних українців; розроблення міжнародних договорів та здійснення міжнародного співробітництва у сфері розвитку відносин із закордонним українством; інформування Президента України та Кабінету Міністрів України про хід реалізації національної політики щодо закордонного українства; забезпечення реалізації першочергових заходів щодо підтримки закордонного українства в країнах СНД тощо.

Головними цілями діяльності МЗС України в напрямі просування української культури за кордоном повинні стати: інтеграція української культури і мистецтва у європейський та світовий простір, просування українського мистецького продукту на світовий культурний ринок, а також поглиблення культурного співробітництва з українською діаспорою. В Україні є добра воля до розвитку співпраці з ЄС та іншими розвиненими країнами. Однак через пострадянську систему координат офіційної культурної політики України для побудови таких взаємин від обох сторін потрібне усвідомлення, зокрема на концептуальному рівні, відмінностей між політикою стратегічного розвитку культури (характерною для більшості країн Європи) та політикою прямого управління державною культурою (ця традиція й досі жива в Україні). Використовуючи європейський досвід, МЗС України повинно чітко визначити майбутні пріоритети у вказаній сфері та розвивати свої можливості відповідно до нових глобалізаційних викликів. За останнє десятиліття ЄС зокрема сформулював кілька ключових принципів своєї культурної політики. У звіті Ради Європи «In from the Margins» (1997 рік) йдеться про те, що більшість європейських країн повинні здійснювати свою культурну політику відповідно до чотирьох ключових принципів: сприяння розвитку культурної ідентичності, сприяння культурному різноманіттю, сприяння творчості та сприяння участі у культурному житті. У зв'язку з вищевикладеним, МЗС України разом з Міністерством культури України потрібно підтримувати культурну діяльність українства за кордоном, підтримувати українську культуру як засіб досягнення певних цілей соціально-економічної політики уряду України, визнати вплив культурного сектора як самостійного сектора економіки та важливої взаємодії між неприбутковою діяльністю та культурними і творчими індустріями, заохочувати створення та

розвиток самоврядних інституцій та мереж культурно-освітнього спрямування, налагоджувати співробітництво з різноманітними партнерами в державному, приватному та незалежному секторах, а також визначити відповідальність органів влади на національному, регіональному та місцевому рівнях. МЗС України збалансовано, через гнучкі програми фінансування проєктів, повинно реагувати на потреби культурних інституцій, всіляко заохочуючи творчий розвиток, індивідуальні мистецькі ініціативи та нові методи роботи.

Україна менш ніж варто було б входити до європейської культурної мережі, дебатів, механізмів обміну досвідом та розробки культурної політики. Рівень знань про Україну в інших країнах Європи все ще залишається відносно низьким. Необхідно робити ще більше, аби максимізувати можливості професійних контактів в культурно-просвітницькій сфері і збільшувати їх кількість. До того ж підтримка та просування вітчизняного культурного надбання одразу ж створить Україні та українським компаніям позитивний імідж у світі. Останні зможуть проявити себе і як справжні патріоти, і як соціально відповідальні «корпоративні громадяни», а це сьогодні дуже важливо, якщо компанія має намір бути присутньою на світовому ринку.

Наступне завдання української дипломатії — сприяння покращанню міжнародного іміджу України, особливо в контексті покращання іміджу нашої держави як засобу залучення міжнародного капіталу, є одним з найголовніших, які стоятимуть перед МЗС України в епоху активізації процесів глобалізації. На наше глибоке переконання, інвестиційний імідж України значною мірою залежить від поінформованості міжнародної спільноти про її інвестиційний клімат. На тлі міжнародної кризи керівництво провідних країн світу переглядає свою політику у сфері інвестицій, адже фінансові потоки скеровуються на подолання кризових явищ. Оскільки позитивне сприйняття держави інвесторами є дієвим чинником динамічного соціально-економічного розвитку, Україні зараз важливо терміново вжити комплекс антикризових заходів. Значна їх частина полягає у сфері саме іміджу і комунікацій між владою та населенням, владою і міжнародною спільнотою. Питання формування позитивного іміджу України, без сумніву, є елементом національних інтересів і набуває особливого значення у контексті підготовки та проведення в країні фінальної частини Євро-2012.

У зв'язку з цим на особливу увагу МЗС України повинно заслуговувати вирішення питання активізації співробітництва з урядовими та недержавними організаціями, які прагнуть формувати та підтримувати позитивний імідж нашої держави на міжнародній арені, зокрема Державним агентством з інвестицій і інновацій, Українським центром сприяння іноземному інвестуванню, фундацією «Open Ukraine» тощо.

В останні 5–10 років трудова міграція з України набула величезних масштабів. В окремих регіонах нашої держави є цілі села, де можна побачити лише малих дітей, які не пам'ятають своїх батьків, та старих людей, адже усі працездатні їх мешканці вирушили по світах у пошуках кращої долі. Проте основна проблема полягає в тому, що переважна більшість працюючих українців за кордоном перебувають там на нелегальному становищі, раз по раз ризикуючи потрапити до в'язниці та бути депортованими. Крім того, очевидно, що такі люди є абсолютно безправними. Вони не мають доступу до медичного обслуговування, не мають жодних соціальних гарантій та юридичного захисту. За різними підрахунками, зараз за межами України перебувають від 2 до 7 млн наших співгромадян. За офіційними даними МЗС, на нелегальному становищі за кордоном знаходяться близько 1,5 млн осіб. Таким чином, захист прав громадян України за кордоном повинен бути головним пріоритетом діяльності МЗС України. Крім того, зовнішньополітичне відомство України повинно якнайактивніше вести роботу, спрямовану на покращання становища українців за кордоном, на його легалізацію. Тим самим можна уникнути багатьох неприємних ситуацій та значно поліпшити імідж нашої держави за кордоном.

Однією з форм нелегальної міграції, яка широко поширена та викликає особливе занепокоєння, є торгівля людьми, особливо жінками та дітьми. Вона включає вербування жінок у бідніших країнах Східної Європи для вивезення їх до країн Центральної та Західної Європи, де їх примушують до проституції або ж вони потрапляють у пастку до шахраїв, які відбирають у них паспорти, погрожують та шляхом шантажу привласнюють більшу частину грошей. Дані від дипломатичних представництв та відомств за кордоном свідчать про тенденцію до збільшення кількості незаконного вивезення жінок — громадян України до іноземних держав. До такої надзвичайно прибуткової незаконної діяльності залучаються великі трансна-

ціональні злочинні угруповання, часто пов'язані зі структурами державної влади. Боротьба з цим ганебним явищем є дуже складною. Тому МЗС України повинно звернути особливу увагу на проблему викорінення торгівлі людьми, докласти усіх зусиль задля розвитку міжнародного співробітництва у цій галузі та активізувати відповідну роботу наших закордонних представництв у вказаному напрямку.

Отже, з вищевикладеного видно, що на плечі національної дипломатії в умовах всебічної трансформації українського суспільства покладено надзвичайно велику відповідальність. І двадцятирічний досвід українського державотворення недвозначно свідчить, що українська дипломатія досить упевнено демонструє готовність та здатність впоратись із завданням будь-якого масштабу труднощів. Національна дипломатія, спираючись на багаті вікові традиції, безумовно виступить надійним важелем в модернізації українського суспільства і сприятиме тому, щоб Україна посіла своє законне місце серед 20 найрозвиненіших країн Європейського континенту вже в найближчому майбутньому.

Список використаних джерел та літератури

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року №55-ХІІ/ Верховна Рада УРСР. — Офіц. вид./ Відомості Верховної Ради УРСР, 1990. — №31. ст. 429.
2. Про дипломатичну службу. Закон України від 20 вересня 2001 року №2728-ІІІ/ Верховна Рада України. — Офіц. вид./ Відомості Верховної Ради України, 2002. — №5. ст. 29.
3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI/ Верховна Рада України. — Офіц. вид./ Відомості Верховної Ради України, 2010. — № 40. ст. 527.
4. Про заходи щодо визначення реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку. Указ Президента України від 8 вересня 2010 року №895/2010/[Електронний ресурс]// Офіційний електронний портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=895%2F2010>.
5. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 року №960/[Електронний ресурс] // Офіційний електронний портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=960-2006-%EF>.
6. Під головуванням Президента України відбулося засідання РНБО [електронний ресурс]: заданими Прес-служби Президента України// Офіційний електронний портал Президента України. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/18731.html>.
7. Трансформація європейського та євроатлантичного простору безпеки. Наслідки для України/ Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/41.htm>.

8. Проект Договора о европейской безопасности/Президент России. Официальный сайт. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/news/6152>.
9. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство, или глобальное лидерство. — М., 2004.
10. Гуменюк Б., Щерба О. Сучасна дипломатична служба. — К., 2001.
11. Жанов І. Внешняя политика России в эпоху глобализации. Статьи и выступления. — М., 2002.
12. Лебедева М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии. — М., 1997.
13. Лихачев О. Экономическая дипломатия России. Новые вызовы и возможности в условиях глобализации. — М., 2006.
14. Никольсон Г. Дипломатическое искусство. — М., 1962.
15. Тойнби А. Дж. Постигение истории. — М., 1991.
16. Boutros Boutros-Ghali. Report of the Secretary-General dated 17/06/1992 №A/47/277 — S/24111 pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, „An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping”.
17. Berridge G. Diplomacy. Theory and Reality. — L., 1995.
18. Economy Rankings [электронный ресурс]: заданими проекту «Doing Business» // Офіційний електронний портал проекту «Doing Business». — Режим доступа: <http://www.doingbusiness.org/rankings>.
19. Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth / European Commission. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm.
20. Risk Assessment Ukraine by Ducroire/Delcredere SA. NV [электронный ресурс]: заданими рейтингу компанії Ducroire/Delcredere // Офіційний електронний портал компанії Ducroire/Delcredere. — Режим доступа: <http://www.ducroiredelcredere.co.uk/WebDuk/WebSite.nsf/AllWeb/Ukraine?OpenDocument&Disp=1>.
21. White B. Diplomacy // The Globalization of World Politics. An Introduction Relations/ed. by I. Bailis, S. Smith. — N.Y., 1997.

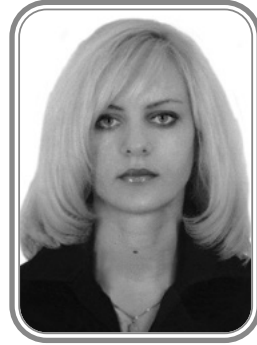

Вячеслав Ціватий

Кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби. Перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України. Заслужений працівник освіти України. Заступник головногo редактора фахового видання історичних, політичних і юридичних наук — «Науковий вісник Дипломатичної академії України» (видається з 1998 року). Член редакційної колегії наукового журналу «Зовнішні справи».

Колонаукових інтересів — компаративна історія теорії дипломатії; дипломатичний протокол і церемоніал; зовнішня політика і дипломатія держав Європи і Північної Америки.

Наталія-Тереза Аношина

Кандидат юридичних наук. Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України.

Колонаукових інтересів — дипломатична і консульська служба зарубіжних держав; зовнішня політика і дипломатія держав Європи; юридична компаративістика; міжнародне публічне право.

ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА І ДИПЛОМАТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ, СУЧАСНА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ (ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ)

На початку ХХІ століття одним із пріоритетних завдань людства є пошук ефективних шляхів розв'язання глобальних проблем — економічних, екологічних, технологічних, соціально-політичних, ресурсних тощо. Розвиток і конкурентоспроможність фахівців зовнішньополітичної сфери у світовому просторі безпосередньо пов'язані з оновленням людських ресурсів, джерелом яких є система освіти з властивими їй гнучкістю, відповідністю викликам і загрозам сучасності, тенденціям, які мають місце у сьогоднішній, та національним інтересам. Нинішнє

суспільство потребує підготовки кадрів, здатних відповідати реаліям часу і ефективно здійснювати свою професійну діяльність. На сьогодні шляхом компаративних досліджень здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, у тому числі — моделей підготовки дипломатів. Світовий досвід підтверджує, що саме освіта є найбільш ефективним, найбільш перспективним засобом і водночас запорукою прогресу людства в третьому тисячолітті¹.

Пріоритетними напрямками розвитку освіти XXI століття є формування високого рівня інформаційної культури кожного громадянина своєї держави, впровадження сучасних інформаційних технологій у практику освітнього процесу, підготовку дипломатів і фахівців у сфері зовнішніх зносин нового покоління.

Зміни, що відбуваються у вищій освіті провідних держав світу, вимагають розробки нових інституціональних моделей підготовки кадрів (зокрема, моделей підготовки дипломатів) відповідно до нових реалій, перспектив інституціонального, суспільно-політичного і науково-технічного розвитку держав, у тому числі й України. З використанням найкращого світового досвіду в Україні також має бути побудована і впроваджена нова інституціональна модель підготовки дипломатів, зорієнтована на підготовку особистості компетентної та висококваліфікованої, патріотично вихованої та налаштованої на саморозвиток і навчання впродовж усього життя; особистості, якій притаманне інноваційне мислення та європейське світобачення².

Особливий інтерес для України становить досвід кадрового забезпечення дипломатичної служби Великої Британії — держави класичної та елітарної освіти, консервативних поглядів, що приєдналася до країн-засновниць Європейського Союзу ще в 1973 році, у рамках другого етапу євроінтеграції (разом із Данією та Ірландією), коли Європою вже був накопичений більш ніж двадцятирічний досвід співробітництва у сфері освіти, зокрема для сфери зовнішніх зносин. У представників вітчизняної системи вищої освіти принципи її становлення й розвитку у Великій Британії викликають неабияку зацікавленість. Окремі аспекти аналізу історичних традицій, процесів модернізації та реформування на сучасному етапі системи вищої освіти Великої Британії досить детально висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені-компаративісти: Н. Бідюк, Г. Бутенко, А. Вос-

кресенська, Т. Десятов, О. Джуринський, Т. Зонова, О. Кузнєцова, В. Лапчинська, Дж. Лоуеріс, В. Матвєєв, Н. Ничкало, Е. Ніколас, Н. Ханс, Б. Холмс, В. Ціватий та інші. Водночас питання підготовки дипломатичних кадрів і система їх відбору для дипломатичної служби Великої Британії залишаються недостатньо вивченими і потребують більш ґрунтовного наукового дослідження.

За визначенням фахівців, серед чинників, що впливають на освіту Великої Британії, слід виділити її прагматизм. На відміну від так званих «енциклопедичних» освітніх систем, у яких домінує принцип обов'язкового вивчення великої кількості дисциплін (наприклад, у Франції), у британській освітній системі головним є розвиток професіоналізму, що свідчить про її демократичність. Водночас і сама структура системи британської освіти різниться і зводиться до такої: за адміністративним розподілом і національними традиціями — освітня підсистема Англії та Уельсу, освітня підсистема Північної Ірландії, освітня підсистема Шотландії; за освітніми ступенями — початкова освіта (Elementary school), середня освіта (Secondary school), система подальшої освіти (Further education), вища освіта (Higher education); за формами власності — державний сектор освіти (безкоштовний) і приватний сектор освіти (платний)³.

У той же час незаперечним є те, що дипломатія Великої Британії є класичною та слугує взірцем для багатьох зовнішньополітичних відомств інших країн. Її найбільш виразною рисою є високий професіоналізм, бездоганне знання предмета, що підлягає вирішенню чи обговоренню, знання країн та енциклопедичні дані, які передаються з покоління в покоління⁴. Принагідно зазначимо, що початкові форми інституціоналізації моделей дипломатії виникають на рівні самоорганізуючих процесів, як, наприклад: реалізація зовнішніх функцій держав з упорядкованими й спрямованими діями; лідери (держави-лідери), здатні очолити й спрямувати цей процес; зачатки постійних керівних органів зовнішніх зносин, а саме явище піддається (реально чи формально) керуванню (управлінню) — наприклад, європейська система держав XVI–XVIII століть в еволюційно-часовому вимірі⁵.

І в історичному минулому, і сьогодні дипломати Великої Британії надзвичайно вміло захищають національні інтереси, які виносяться на найвищий щабель завдань зовнішньополітич-

ного відомства. Величезний досвід роботи, вплив на становлення світової дипломатії, надзвичайна обізнаність та фаховість не можуть не привертати увагу. Праці британських дипломатів завжди вивчаються з особливою ретельністю не лише тими, хто готується опанувати галузь зовнішньої політики, а й визнаними професіоналами у цій сфері. Все це є свідченням того, що накопичений досвід у сфері відстоювання державних інтересів, захисту власних громадян, ведення переговорів, встановлення дипломатичних контактів, здійснення офіційного листування є надзвичайно цінним не лише для сучасних дипломатів Великої Британії, а й для представників інших країн. Однак досягнення бездоганного рівня британської дипломатії було б неможливим без тих, хто власне творить це мистецтво, — без професійних кадрів.

Як же формується кадровий склад, які вимоги до освіти та який шлях необхідно пройти, щоб стати співробітником зовнішньополітичного відомства Великої Британії — Форін Офісу?

Добір кадрів на дипломатичну службу Великої Британії є достатньо ґрунтовним та ретельним. Серед вимог до осіб, які мають намір працювати в МЗС Великої Британії, вирізняють загальні та спеціальні. Загальні — висуваються до всіх претендентів (це стосується як державних службовців, так і дипломатичних працівників), а спеціальні — лише до окремих категорій співробітників зовнішньополітичного відомства.

Загальні вимоги — громадянство Великої Британії та проживання на території Британії не менше двох з останніх десяти років. Більше того, особа-претендент має безперервно проживати на території Великої Британії протягом останніх 12 місяців, за винятком, якщо в цей період вона знаходилась у закордонному відрядженні як представник уряду або у зв'язку з роботою за кордоном батьків чи дружини (чоловіка) особи-претендента⁶.

Знання іноземної мови (через об'єктивні чинники) не є обов'язковою умовою для того, щоб стати співробітником британського МЗС. Це підтверджує і Посол Великої Британії в Україні Лі Тернер, який в одному зі своїх інтерв'ю зазначив: «Щоб отримати роботу у Міністерстві закордонних справ, не обов'язково володіти іноземними мовами. Однак досвід життя в інших країнах та знайомство з іншими культурами стає у нагоді. Якщо ви не надто любите подорожувати чи жити за кордоном, то, можливо, ця робота не для вас!»⁷. Відповідний міф про

необхідність знання іноземної мови та наявність освіти, здобутої у Кембриджі чи Оксфорді, як передумови працевлаштування у МЗС Великої Британії, був розвіяний і Послом Великої Британії у США — паном Нігелем Шейнвальдом⁸.

Співробітником МЗС, із дотриманням обов'язкових умов щодо громадянства та терміну проживання, може стати будь-яка особа незалежно від статі, кольору шкіри, релігійного сповідання, наявності фізичних вад чи інших ознак. Залучаючи кадри, МЗС намагається дотримуватись у зв'язку з цим наступної мети — репрезентувати усіх представників Британського суспільства XXI століття⁹.

Доречним є зауважити, що певні посади дипломатичних представництв Великої Британії за кордоном формуються не зі складу МЗС Великої Британії, а залучаються безпосередньо з країни перебування¹⁰. Такий принцип кадрової політики передбачений статтею 8 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року¹¹.

Необхідно зазначити, що особа, яка прагне стати співробітником МЗС Британії, має пройти двоступеневу перевірку¹²:

1) базову перевірку особистісних даних. Відповідна ідентифікація здійснюється з метою запобігання потрапляння на службу до МЗС осіб за підробленими документами чи іншим обманним шляхом;

2) перевірку особистісних характеристик претендента.

Перший вид перевірки здійснюється на підставі заповненого особою-претендентом формуляра та поданих документів.

Другий вид перевірки є найвищою формою та проводиться у наступних цілях¹³:

— отримання гарантій того, що особа не може піддаватись тиску з боку іноземних розвідувальних служб, терористичних угруповань чи інших організацій, які намагаються завдати шкоду британським інтересам;

— підтвердження того, що особа може отримувати доступ та працювати із конфіденційною інформацією та матеріалами;

— встановлення відповідності вимогам доступу до інформаційних матеріалів з інших країн чи міжнародних організацій.

Водночас цей вид перевірки включає перевірку документів щодо попереднього досвіду роботи, освіти, матеріального стану, притягнення до кримінальної відповідальності, стану здоров'я тощо.

Загалом перевірка здійснюється протягом чотирьох місяців, однак її тривалість може змінюватись залежно від особистісних характеристик відповідного претендента¹⁴.

Спеціальні вимоги — формуються для окремих категорій працівників МЗС Британії. Так, у зовнішньополітичному відомстві розрізняють генералістів та спеціалістів, при цьому до кожної із цих груп є окремі вимоги. Доречно доповнити, що в сучасній дипломатії, з розширенням її функцій та зміни ролі, виділяють дві кадрові концепції — генералізм та спеціалізація¹⁵.

Генералісти — це особи, які є фахівцями широкого профілю та володіють знаннями в різних сферах. У зв'язку з цим варто пригадати слова відомого французького дипломата Жюля Камбона, який говорив, що не знає більш різномірної діяльності, ніж професія дипломата¹⁶. Цей вислів означає, що дипломати мають бути здатними до роботи у будь-яких напрямках діяльності зовнішньополітичного відомства. При цьому сьогодні це може бути діяльність у сфері консульської служби, завтра — у сфері кліматичних змін, потім — у сфері військових конфліктів і так далі. Такий підхід підтверджує те, що дипломатична діяльність є надзвичайно різноплановою. Про зростаючу роль генералістів свого часу згадував і американський дослідник В. Беккус, зазначаючи, що «у минулому їх значення рідко було таким високим, як тепер»¹⁷. Водночас колишній міністр закордонних справ Російської Федерації І. Іванов зазначив, що «є прихильником тієї дипломатичної школи, яка передбачає підготовку фахівців широкого профілю, сьогодні необхідно бути універсальним фахівцем»¹⁸.

Генералісти залучаються на три рівні — А1, А2, С4, які відрізняються між собою за сферою діяльності, обсягом повноважень, можливістю працювати за кордоном чи на території Великої Британії¹⁹ тощо.

А1 — Адміністративні помічники (Administrative Assistants)²⁰ — до цієї категорії входять особи, які мають знання у сфері високих технологій, адміністративні та організаційні навички, у тому числі вміння працювати із документацією, а також обізнані у бухгалтерії. Набір кадрів до А1 здійснюється за наявності потреби. До цієї категорії набираються тільки державні службовці. Дипломатичні працівники не входять до А1.

А2 — Виконавчі помічники (Executive Assistants)²¹ — забезпечують здійснення дипломатичної служби як на території Великої Британії, так і за кордоном. Серед обов'язкових вимог

до працівників А2 є вимога високої освіченості та грамотності, оскільки саме вони готують проекти листів, які направляються до тих чи інших державних органів, а також доводяться до відома громадськості. Знання у сфері бухгалтерії та високих технологій є необхідними. Виконавчі помічники, на відміну від адміністративних помічників, входять до складу дипломатичної служби, відтак можуть працювати не лише на території Великої Британії, а й за кордоном.

Набір кадрів до групи А2 також здійснюється за необхідності. Претенденти мають відповідати вимогам національності та проживання на території Британії, пройти два етапи перевірки спецслужбами. Крім того, особа має отримати сертифікат про наявність середньої освіти (General Certificate of Secondary Education) із зазначенням про складання п'яти екзаменів, серед яких обов'язково математика та англійська мова, на оцінки рівня від А до С.

С4 (Policy Entrants) — категорія осіб, які є випускниками спеціальної державної програми – Civil Service Fast Stream²². Відбір випускників зазначеної програми до МЗС Великої Британії проводиться щороку.

Протягом першого року відповідні особи залучаються до політичної роботи, участі у вирішенні питань захисту та оборони чи забезпечення прав британських громадян за кордоном. Наступний рік вони в основному проводять у консульському департаменті, допомагаючи британським громадянам, які знаходяться за кордоном у скрутному становищі.

Працівники категорії С4 входять до складу дипломатичної служби²³.

Варто зауважити, що відбір до програми Fast Stream є досить складним. Відібрані кандидати, охочі працювати в зовнішньополітичному відомстві, мають продемонструвати свої знання у наступних сферах:

- управління та розвиток персоналу;
- прийняття рішень;
- вирішення проблем;
- управління у сфері міжнародних відносин;
- стратегічне мислення;
- вміння працювати з людьми;
- спілкування;
- здатність до навчання та постійного розвитку.

Претенденти на дипломатичну службу в МЗС Великої Британії також мають пройти кінцеве тестування для доведення того, що вони здатні виконувати спеціальні завдання, доручення департаментів МЗС.

Крім того, випускники згаданої програми мають відповідати загальним вимогам щодо національності та осілості, пройти необхідну перевірку, а також мати диплом бакалавра ступеню 2.2 чи вище²⁴.

Для осіб категорії С4 знання іноземної мови, а також досвід у сфері менеджменту, економіки, фінансів та інших галузях, є достатньо вагомим критерієм при прийнятті на роботу.

Доречно відзначити, що за попереднього керівника зовнішньополітичного відомства — Девіда Мілібенда налічувалась ще одна категорія генералістів, а саме: В3 — Оперативні співробітники (Operational Officers). Відповідні працівники належали до дипломатичної служби. Претенденти на цю категорію мали бути обізнаними у сфері зовнішньої політики та міжнародних відносин, бути здатними працювати за кордоном не лише в нормальних умовах, а й у випадку стихійного лиха чи терористичних актів.

Серед вимог, які пред'являлися до претендентів на роботу в групу В3, окремо виділялось те, що особа мала вміти проявляти гнучкість (flexibility). Власне ця риса є притаманною дипломатії Великої Британії — виявлення гнучкості на переговорах та вміння уникати під час бесіди «гострих кутів». Крім того, особа мала бути освіченою, ініціативною, вміти виявляти і вирішувати проблеми та працювати в команді. Володіння іноземними мовами не було обов'язковою вимогою.

Таким чином, сучасна структура зовнішньополітичного відомства налічує три категорії генералістів, при цьому до однієї із них входять лише державні службовці — А1, до інших двох (А2, С4) — входять дипломатичні співробітники.

Спеціалісти — це особи, які мають спеціальні знання (освіту) у певній галузі. Вони можуть потрапити на службу у випадку, якщо МЗС у зв'язку з оперативною діяльністю потребує відповідної категорії фахівців. При цьому спеціалісти можуть працювати як у самому зовнішньополітичному відомстві, так і бути відрядженими від МЗС на роботу за кордон. Серед спеціалістів залучають економістів, юристів, аналітиків тощо. При цьому вони мають бути знаними фахівцями у відповідних сфе-

рах²⁵. Обов'язковою вимогою для осіб-претендентів на посаду спеціаліста в певній галузі є наявність спеціальної освіти, іноді навіть досвід роботи за фахом.

Таким чином, розглянувши вимоги до генералістів та спеціалістів та виявивши їхню сутність, можливим є виділити відмінності між ними:

1) генералісти залучаються для виконання завдань, покладених на МЗС Великої Британії загалом. Натомість спеціалісти наймаються на роботу для здійснення спеціальних функцій у тій чи іншій сфері, вони мають більш вузьку спеціалізацію;

2) генералісти мають чіткий поділ на категорії: А1, А2, С4, у той час як штат спеціалістів не має такого поділу;

3) генералістам не потрібно мати спеціальної освіти у сфері міжнародних відносин, спеціалістам потрібно мати спеціальну освіту саме у тій сфері, до якої вони залучаються для роботи в МЗС Великої Британії.

Аналізуючи вимоги (загальні та спеціальні) для осіб-претендентів на роботу в МЗС Великої Британії, варто зазначити, що така вимога, як наявність спеціальної освіти у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики чи дипломатії, відсутня. Це пояснюється тим, що особа може здобути необхідні професійні навички безпосередньо під час роботи. Головне, щоб майбутній дипломат мав здатність швидко опановувати нові навички та знання у різних сферах. Прикладом може слугувати досвід Посла Великої Британії в Україні Лі Тернера, який заявив наступне: «Я із задоволенням закочував рукави та заглиблювався у переговори на складні та технічні теми: від особливостей міграції кальмарів між Фолклендськими островами та Аргентиною до переконання Німеччини прийняти експорт британської яловичини після кризи, спричиненої епідемією коров'ячого сказу»²⁶.

Водночас відомий англійський дипломат Гарольд Нікольсон у своїй книзі «Дипломатія» вважав, що для ідеального дипломата важливим є передовсім його особистісні характеристики, зокрема такі, як: правдивість, акуратність, спокійний та гарний характер, терпеливість, скромність, лояльність²⁷.

Наведені вимоги, які встановлюються для осіб, бажаючих поповнити кадровий склад МЗС Великої Британії, є підтвердженням того, що кожна держава створює власне мистецтво дипломатії. Більше того, як писав американський дослідник і дипломат В. Мекомбер, «нині працездатність будь-якої дипло-

матичної служби практично цілком залежить від кадрової політики, яка формує національну дипломатію і надає імпульсів її функціонуванню»²⁸.

У зв'язку з цим варто звернутись до кадрової політики МЗС України, зокрема тих вимог, що висувуються до осіб, які мають намір стати дипломатичними працівниками. Так, у статті 9 Закону України «Про дипломатичну службу» від 20.09.2001 (у редакції від 09.02.2011) зазначається, що «дипломатичними працівниками можуть бути громадяни України, які мають відповідну фахову вищу освіту, необхідні професійні та ділові якості, володіють державною та іноземними мовами і за станом здоров'я можуть бути направлені у довготермінове відрядження»²⁹.

Отже, порівнюючи вимоги національного МЗС із загальними вимогами, встановленими Форін Офісом до дипломатичних працівників, можна зазначити, що спільною для обох відомств є вимога громадянства. Водночас українське законодавство робить акцент на необхідності фахової освіти та володінні іноземною мовою, а також стані здоров'я та професійних і ділових якостях претендента.

У той же час порівняння вимог до дипломатичних працівників зовнішньополітичних відомств Великої Британії та України є досить умовним, оскільки мова йде про різні дипломатичні служби, різні інституціональні моделі із власними пріоритетами, напрямками діяльності і національними особливостями.

У підсумку доречно зауважити, що дипломатична служба Великої Британії пройшла тривалий шлях свого становлення й розвитку. Це безсумнівно сприяло виробленню власних традицій та нарощуванню відмінних ознак³⁰. Сьогодні Форін Офіс залучив до співпраці понад 14 000 осіб. Незважаючи на таку вагому цифру, для бездоганного втілення в життя всього, що віднесено до сфери повноважень МЗС Великої Британії, проводиться достатньо ретельний добір кадрів, який власне і реалізовує зовнішню політику однієї із країн Європейського Союзу.

Провідне місце серед модернізаційних змін у світовій та українській практиці, освітній парадигмі посідають оновлені еталони змісту і форм вищої освіти й навчання дипломатів, орієнтовані на створення моделі якісної підготовки фахівців на основі стандартів компетентності. Це актуалізує для України питання необхідності компаративного (порівняльного) аналізу моделей, стану і розвитку освітніх систем держав-членів

Європейського Союзу. Адже питання стратегічної стратифікації орієнтирів української моделі дипломатії до світового освітнього простору, питання наукового обґрунтування та адекватного методологічного інструментування психолого-педагогічного процесу організації підготовки дипломатичних кадрів має здійснюватися відповідно до параметрів тотожності та відмінності згідно з міжнародними угодами і досвідом розвинених європейських держав.

Пошук нової парадигми кадрової політики МЗС України має відбуватися за умови збереження власного і набутого досвіду підготовки дипломатичних кадрів та збереження своєї національної ідентичності, з урахуванням сучасних реалій українського суспільного та соціально-економічного розвитку, і беззаперечно — практичного використання позитивного досвіду розвинених держав світу, зокрема Великої Британії.

Саме тому предметом порівняння (компаративізму) й узагальнення є основні тенденції розвитку та функціонування освітніх систем, які, незважаючи на свою специфічність, містять актуальні інтеграційні підходи до управління, змісту, форм і методів навчання дипломатів, ґрунтовне дослідження та впровадження яких слугує формуванню єдиного простору, відкритого для світової спільноти.

Компаративні дослідження є важливим перспективним напрямом, який відкриває нові можливості для наукового аналізу сучасних моделей дипломатії та прогресивних ідей зарубіжного досвіду з метою уникнення його механічного перенесення на український ґрунт, а вивчення головних рушійних сил та етапів співробітництва держав-членів Європейського Союзу у сфері підготовки дипломатичних кадрів має практичну значущість.

¹ Ничкало Н. Г. Непереривна професійна освіта як світова тенденція // Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. — К.: Вибір, 2002. — С. 345–346.

² Див.: Гуменюк Б. І. Нові підходи в підготовці кадрів у Дипломатичній академії України при МЗС України // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К., 2008. — Вип. 14. — С. 10–15; Кулінич М. А. Освітня підготовка сучасного дипломата: міжнародний вимір // Україна дипломатична. — К., 2005. — Вип. V. — С. 33–40; Ціватий В. Г. Значення та роль гуманітарних наук у підготовці дипломата XXI ст. // Україна дипломатична. — К., 2005. — Випуск VI. — С. 636–652; Ціватий В. Г. Дипломатія і підготовка дипломата XXI століття: традиції, інновації, моделі // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К., 2004. — Вип. 10. — Ч. I. — С. 26–29.

- ³ Див. дет.: *Пальчук М.* Еволюційний розвиток професійної підготовки виробничого персоналу в країнах ЄС: досвід Великої Британії // Вища школа. — 2011. — № 2. — С. 88–89; *Пономаренко О.* Особливості професійної роботи у навчальних закладах Великої Британії // Вища школа. — 2011. — № 3. — С. 69–77.
- ⁴ Див. дет.: *Матвеев В. М.* Дипломатическая служба Великобритании // Дипломатия иностранных государств / под ред. Т. В. Зоновой. — М., 2004. — С. 21–37; *Матвеев В. М.* Британская дипломатическая служба. — М., 1990. — 2-изд.; *Пахомов Е. Ю.* Современная английская дипломатия и дипломатическая служба. — М., 2000; *Lane A.* Modernising the management of British diplomacy: towards a Foreign Office policy on policy-making? // Cambridge Review of International Affairs, Volume 20, Number 1, March 2007. — P. 179–193.
- ⁵ Див. дет.: *Цівацій В. Г.* Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2000. — Вип. 4. — С. 268–274.
- ⁶ *Dolhabetobe BritishtoworkfortheFCO?* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/careers-faqs#>.
- ⁷ *Our Man in Kiev* — Leigh Turner to Manchester Evening News (22 March 2010) // <http://ukinukraine.fco.gov.uk/uk/about-us/our-embassy/our-ambassador/ambassador-interviews/men-interview1>.
- ⁸ *York Memberby. Flying the British flag at the court of Barack Obama* // The Times. — July 8, 2009.
- ⁹ *Diversity* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/diversity>.
- ¹⁰ *Careers* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/careers-faqs>.
- ¹¹ Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_048.
- ¹² *Vetting* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/vetting>.
- ¹³ *Ibid.*
- ¹⁴ *Ibid.*
- ¹⁵ *Гуменюк Б. І., Щерба О. В.* Сучасна дипломатична служба. — Київ: «Либідь», 2001. — С. 78.
- ¹⁶ *Камбон Ж.* Дипломат. — Київ: Визант, 1997. — С. 13.
- ¹⁷ *Vacchus W. I.* Staffing for Foreign Affairs. — Princeton. 1983. — P. 10.
- ¹⁸ *Иванов И.* В одну дипломатию нельзя войти дважды // Век. — 1999. 12.11.
- ¹⁹ *Generalists* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/generalist>.
- ²⁰ *Administrative Assistants (A1)* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/generalist>.
- ²¹ *Executive Assistants (A2)* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/generalist>.
- ²² <http://www.civilservice.gov.uk/jobs/FastStream/FastStream/index.aspx>.
- ²³ *Policy Entrants (C4)* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/generalist>.
- ²⁴ *Ibid.*
- ²⁵ *Specialists* // <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/specialist>.
- ²⁶ *Our Man in Kiev* — Leigh Turner to Manchester Evening News (22 March 2010) // <http://ukinukraine.fco.gov.uk/uk/about-us/our-embassy/our-ambassador/ambassador-interviews/men-intervie>.
- ²⁷ *Никольсон Г.* Дипломатия. Пер. с англ. — Киев. [б.г.]. — С. 93.
- ²⁸ *Macomber W.* The Angel's Game. — New York, 1976. — P. 105.
- ²⁹ Закон України «Про дипломатичну службу» від 20.09.2001 р. (уредакції від 09.02.2011 р.) // zakon1.rada.gov.ua.

³⁰ Див.: Lane A. Modernising the management of British diplomacy: towards a Foreign Office policy on policy-making? // Cambridge Review of International Affairs, Volume 20, Number 1, March 2007. — P. 179–193.

У статті розглянуто досвід і особливості кадрового забезпечення сучасної дипломатичної служби Великої Британії. Значна увага при аналізі інституціональної моделі дипломатії Великої Британії акцентується на національних особливостях. Проаналізовано професійні вимоги до дипломатів і державних службовців, які займаються питаннями зовнішньої політики.

Ключові слова: дипломатична служба, дипломат, кадри, кадрова політика, кадрове забезпечення, Велика Британія, Форін Офіс, МЗС України.

В статье рассматривается опыт и особенности кадрового обеспечения современной дипломатической службы Великобритании. Особое внимание при анализе институциональной модели дипломатии Великобритании акцентируется на национальных особенностях. Проанализированы профессиональные требования к дипломатам и государственным служащим, которые занимаются вопросами внешней политики.

Ключевые слова: дипломатическая служба, дипломат, кадры, кадровая политика, кадровое обеспечение, Великобритания, Форин Офис, МИД Украины.

The article reviews experience and features of human resourcing in modern diplomatic service in UK. Special attention to national peculiarities is paid when analyzing the institutional model of British diplomacy. Professional requirements to diplomats and foreign policy public officials are analysed.

Key words: diplomatic service, diplomat, staff, staff policy, human resourcing, UK, Foreign Office, MFA of Ukraine.

3 життя Дипломатичної академії України

Виступ асколишній прем'єр-міністр Великої Британії Ентоні Блер. Квітень 2011р.

На зустрічі в Дипломатичній академії України: Ентоні Блер, Борис Гуменюк, Віктор Пінчук, Арсеній Яценюк

ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ
З ОБСЛУГОВУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ
ПРЕДСТАВНИЦТВ

GENERAL MANAGEMENT
SERVICES TO THE FOREIGN
REPRESENTATIVES

ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ З ОБСЛУГОВУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв

Павло Кривонос,
*генеральний директор Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв*

ДЛЯ ДИПЛОМАТІВ І ПРО ДИПЛОМАТІВ

Вже двадцять років Україна діє у світовому просторі як повноправний суб'єкт міжнародних відносин. Керована духовними цінностями й національними інтересами, зовнішня політика країни спирається на адекватне сприйняття глобального розвитку та своєї ролі у міждержавному спілкуванні. Як нація ми виражаємо свою ідентичність через зовнішню політику, визначаємо своє місце у системі світових координат.

Перші роки нашого державотворення вже стали історією. Але у тяглоті часу немає перерв. І те, що ми робимо сьогодні, ті рішення, що ми приймаємо, реагуючи на розвиток міжнародних подій і свої власні потреби, вже завтра окремим струмочком ввіллються у загальний потік історичного поступу всього людства, додаючи до нього — хай не надто масштабну — але своєрідну краплину.

Саме з відчуттям такої відповідальності перед нацією та перед людством має працювати справжня дипломатія, яка завжди була своєрідною квінтесенцією здорового глузду, притаманного людській спільноті. Важко зараз сказати, якою постане в оцінці наших нащадків двадцятирічна ретроспектива молоді української дипломатії, але у тих позитивах, якими ми сьогодні пишаємось, і

в тих прорахунках, які з часом стають очевиднішими, є і її вагома частка. Безперечним здобутком нашого розвитку протягом двох минулих десятиліть є, як здається, створення дипломатичної служби України, здатної обслуговувати її національні інтереси, ефективно реагувати на виклики часу.

Звичайно, досконалість не є константою, будь-який живий організм має жити спілкуванням із собі подібними, знати та вміло застосовувати досвід інших. Саме в цьому контексті дуже цінними для професійного зростання нинішнього покоління українських дипломатів слугують видання, здійснені за роки незалежності України Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв.

Сьогодні українській дипломатії належить особлива місія — бути рушієм і важливим актором у справі реалізації національних інтересів нашої країни. Зокрема, брати участь, з одного боку, у вихованні нашого суспільства, його мобілізації на досягнення високих міжнародних цілей, а з іншого — забезпечувати сприятливі зовнішні умови для реалізації цих цілей. Включаючи і такий важливий компонент, як підвищення поваги до України в світі, поліпшення взаєморозуміння із зовнішніми партнерами, більш чітке й дохідливе роз'яснення зарубіжній громадськості завдань і надій, з якими наша країна виходить у зовнішній світ, уже в третє десятиліття свого незалежного державного поступу.

Тому видавнича діяльність — окремий важливий напрям нашої роботи. Постійно готуємо до друку й видаємо книги дипломатичного спрямування, фірмові календарі, листівки та сувенірну продукцію. До наших безумовних здобутків можна віднести фотопутівник «Перлини древнього Києва», книги «Представництва іноземних держав в Україні» та «Основи консульських зносин», довідник «Дипломатичний корпус», який видається нами у тісній співпраці з МЗС України, посібник «Стислий український дипломатичний довідник», збірник документів і матеріалів 1991–1995 рр. «Україна на міжнародній арені» у двох книгах. Наша організація долучилася до здійснення фундаментальних проектів «Розмай Незалежної України. Художники Києва. Українське образотворче мистецтво 1991–2011 рік», «На межі II–III тисячоліть. Художники Києва», «Шевченківська листівка», замітки про

дипломатію і дипломата Олександра Сліпченка у трьох книгах та інше.

Коли дванадцять років тому презентували перший науковий щорічник «Україна дипломатична», реакція запрошених (серед них відомі історики, дипломати, громадські, політичні діячі) була, принаймні для засновників цього видання, надзвичайно приємною новиною. Загалом і думка наукової громадськості, і відгуки засобів масової інформації сходилися до одного: настав час предметно та періодично відтворювати історію дипломатичного життя України, публікувати змістовні, глибокі розвідки про діяльність творців зовнішньої державної політики, знайомити читачький загал з епістолярієм відомих дипломатів, з ґрунтовними науково-теоретичними дослідженнями цієї важливої галузі міжнародних відносин. Отримавши загальне визнання, редакційна колегія новоствореного щорічника з ентузіазмом взялася за справу. Наслідки не забарилися. Наповнення редакційного портфелю — свідчення необхідності, популярності видання у наукових колах. А творчі пошуки, поєднані на реальні завдання сьогодення, стали запорукою зарубіжної популярності. І вже третій випуск нашого щорічника започаткувала стаття Генерального секретаря ООН Кофі Аннана «Демократія — це спосіб життя».

Україна дипломатична. У цьому словосполученні віддзеркалено все: минуле і сучасне, документи і спогади, актуальні теоретичні дослідження та інтерв'ю, есе, дипломатична хроніка. За ці роки склалася усталена модель нашого науково-енциклопедичного періодичного видання, у якому задіяно автуру вітчизняного і зарубіжного дипломатичного корпусу, наукові сили Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дипломатичної академії, Національного інституту стратегічних досліджень, ряду інститутів гуманітарного профілю Національної академії наук України, викладачі провідних вишів. Формування моделі видання — безпосередня справа авторитетної редакційної колегії.

Впродовж років визначилися основні напрямки видання, а саме: висвітлення здебільшого невідомих або малознаних сторінок історії української дипломатії, аналіз сучасного дипломатичного життя України у світовому вимірі, теоретичні аспекти міжнарод-

3 лютого 2011 р. Учасники засідання редакційної колегії щорічника «Україна дипломатична», присвяченого двадцятиріччю незалежності України.

Нафотозліванаправо:начальникУправліннядержавногоархівуМЗСУкраїниОлександрШульга,відповідальнийсекретарщорічникаВолодимирДенисенко,начальниквідділуНаціональноїкомісіїУкраїниусправахЮНЕСКОРоксоланаІванченко,директорінститутузовнішньоїполітикиДипломатичноїакадеміїприМЗСУкраїниГригорійПерепелиця,проректорНаціональногопедагогічногоуніверситетуім. М.П.ДрагомановаВолодимирЛавриненко,редакторжурналу«Зовнішнісправи»ОльгаТаукач,директорЦентральногодержавногоархівугромадськихоб'єднаньУкраїниВолодимирЛозицький,директорДепартаментуінформаційноїполітикиМЗСУкраїниОлегВолошин,ректорДипломатичноїакадеміїУкраїниБорисГуменюк,генеральнийдиректорГенеральноїдирекціїзобслуговуванняніземнихпредставництвПавлоКривонос,генеральнийдиректорвидавництваНАНУкраїни«Науковадумка»ІгорАлексєенко,головнийредакторщорічникаАнатолійДенисенко,помічникпрезидентаВідкритогоміжнародногоуніверситету розвитку людини «Україна» ОлександрКривоносов,першийзаступникголовиДержавногокомітетуархівівУкраїниРинаМатяш,заступникголовногоредактораВсесвітньоїслужбирадіо«Україна»АнтонГончарський,начальникДепартаментузв'язківіззакордоннимукраїнствомтакультурногоуманітарногоспівробітництвав.о.заступникаголовиНаціональноїкомісіїУкраїниусправахЮНЕСКОВолодимирЯценківський,директорінститутуукраїнознавстваМіністерстваосвіти наукиУкраїниПетроКононенко,заступникголовногоредакторащорічникаВасильТуркевич,директорінститутуенциклопедичнихдослідженьНАНУкраїниМиколаЖелезняк

них політичних відносин, хронологія найважливіших подій поточного року. Щорічник постійно друкує біографічні довідки зарубіжного і вітчизняного дипломатичного корпусу. Популярністю викладу матеріалу приваблюють есе-портрети українських дипломатів, спогади, мемуари. Дбаємо ми й про наповнення ілюстративного ряду.

Започаткована серію «Бібліотека наукового щорічника “Україна дипломатична”», перший випуск — «Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині». На черзі книги про українських дипломатів Геннадія Удовенка та Івана Грищенка.

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв є видавцем журналу «Пам'ять століть», щорічника «Історичний календар», квартальника «Духовні студії», на сторінках яких розповідається про дипломатів, історію та сучасний стан української дипломатії, виступають представники зарубіжного дипломатичного корпусу.

Олексій Кийков,
заступник директора
дирекції «Колцентр»

УКРАЇНСЬКІ МАРШРУТИ ЗАРУБІЖНИХ ДИПЛОМАТІВ

Спілкування з іноземними дипломатами переконує у їхньому постійному інтересі до нашої країни, її культури та духовності. Є вислів: дороги, які ми обираємо. Але часто буває

так, що дороги обирають нас. Вони кличуть, спонукають до пошуків, відкриттів, збагачення свого духовного світу, розширення світогляду. Хіба можна з чимось порівняти таке задоволення.

Безумовно, Україна у цьому сенсі — держава неперевершених можливостей. Такої скарбниці історичної прадавньої краси треба ще пошукати. Чернігів, Львів і Чернівці, Кам'янець-Подільський і Ужгород, замки Волині і дерев'яні храми Тернопільщини, тому, працюючи постійно зі співробітниками закордонних місій, намагаємося якнайповніше ознайомити їх з нашою державою. І це, безперечно, велика честь — бути проповідником історичних та культурних надбань нашого народу, ширити їх, пропагувати.

З цією метою Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв постійно популяризує туристичні маршрути України, шукаючи нові форми ознайомлення дипломатів і членів їхніх родин з красою нашої Батьківщини, з висвітленням історії тієї чи іншої місцевості. Розмаїття маршрутів, різноплановість їхнього втілення — запорука успішного виконання поставленого завдання.

Люди приїждять до нас з усього світу, вони тут живуть, працюють, відпочивають. І від того, яке у них складається враження про нашу країну, залежить надзвичайно багато. Насамперед, це імідж нашої держави, який не треба заново створювати, його

вже створили до нас, треба просто вміло його розкрити, зробити правильний акцент, зосередити увагу на цікавому та найцікавішому.

І ще одне. Показуючи ту чи ту перлину України, розповідаючи про неї, ти сам усе більше й більше закохуєшся в свою землю, починаєш розуміти всю велич слова «Батьківщина».

Ні, іншої нам не шукати, ми народжені тут, у цій багатій історичними традиціями і прекрасній країні.

Тож, дороги, які нас обирають...

Насамперед це столиця нашої суверенної держави, місто Київ.

Наскільки воно величне: Свята Софія та Києво-Печерська лавра — найдавніші витвори духу, мистецтва, краси, відроджений Михайлівський Золотоверхий монастир та церква Богородиці Пирогощої, Кирилівський та Видубецький чоловічі монастирі, Покровська та Фролівська жіночі обителі. Київ можна і треба показувати. У нас є майже двадцять різноманітних маршрутів: пішохідних, автобусних, пароплавом по Дніпру і навіть вертольотних.

І в підземних печерних лабіринтах, і серед золотої вишуканості скіфів, і в офіційній витонченості Печерська, і на натхненних вуличках Подолу — скрізь відчуваєш подих цього неперевершеного у красі, архітектурній вишуканості міста, яке багато разів намагалися зруйнувати вщент, стерти з лиця землі. Та щоразу місто відроджувалося, ставало ще кращим, перетворювалося на здійснену казку багатьох поколінь. Ми показуємо, пропагуємо його, бо всі головні посольські установи держав, що налагодили з Україною дипломатичні зносини, — тут, у Києві; всі представництва основних міжнародних організацій — тут, у Києві; всі найвпливовіші світові фірми — тут, у Києві.

Давні поселення людей на київських пагорбах відомі від часів пізнього палеоліту. В IX столітті це місто об'єднало навколо себе практично всі східнослов'янські племена й стало їх політичним центром. Фактично Київ — це колиска всіх східнослов'янських народів і культур. Наше завдання — донести нашу історію до свідомості та серцець дипломатичних представників із усього світу. Ми проклали спеціальні маршрути для наших зарубіжних гостей через один з найдавніших районів Києва — Поділ, відомий усьому світу ще з X століття як великий ринок, на якому купці з Німеччини, Італії, Скандинавських

країн, Польщі, Чехії, Угорщини, Візантії, Хазарії, Болгарії, країн Арабського сходу та Кавказу торгували заморськими товарами й сільгосппродуктами, та через Печерськ, назва якого походить від печер, що існують тут віддавна.

Атмосфера Києва, міста затишного і неметушливого, завжди надихала на творчість багатьох всесвітньо відомих митців. Київські вулиці, якими ми проводимо дипломатів, ще пам'ятають ходу Шевченка та Врубеля, Булгакова й Ахматової, та охоче діляться своїм настроєм та таємницями. Цей цикл маршрутів отримав назву «Історія однієї вулиці». Ми вдячні представникам дипломатичних місій за їхню небайдужість, інтерес до київської архітектури, монастирських комплексів, церков.

Але, крім столиці, є й інші міста, і кожне з них — це намистинка загальноукраїнських коралів. Тому ми охоче залучаємо до подорожі зарубіжних дипломатів, шукаємо для них рідкісні взірці національної спадщини. А вони в Україні скрізь.

«Там дух Європи повіває, і Південь там розкішно сяє, племен і лиць різноманіть...», — так писав молодий Олександр Пушкін про юне тоді місто.

Одеса вабить до себе м'яким кліматом, теплим морем, сонячними пляжами. Особливого колориту та принадності надають місту його вулиці, ошатні будинки, затишні площі. Це — яскраве, сонячне, чудове місто, архітектура якого зачаровує свіжістю та своєрідністю.

Майже два століття тому на Чорноморському узбережжі, серед пустельних та диких степів розпочало своє існування невеличке тоді поселення Гаджибей, а через рік воно одержало нове ім'я — Одеса. Морське торгове місто стало бурхливо розвиватися, швидко зростало його населення і незабаром, наприкінці ХІХ ст., воно вже мало півмільйона жителів, посідаючи в царській Росії третє місце після Петербурга та Москви.

Пересип, Молдованка, Потьомкінські сходи, катакомби — історична візитівка цього міста, яка назавжди залишає помітний слід в пам'яті відвідувачів.

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, продовжуючи традицію знайомства закордонного дипломатичного корпусу з історичними містами України, цього року обрала маршрут — місто Одеса.

Дипломати 40 посольств відгукнулися на чергову ініціативу Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв глибше ознайомитися з життям цього Чорноморського регіону.

Одразу з аеродрому, прийнявши традиційний хліб-сіль, гості направилися до Одеської мерії на презентацію інвестиційної та туристичної привабливості Південної Пальміри, як здавна величають це чудове місто.

Мер Одеси Олексій Костусєв, привітавши гостей, розповів про цілий ряд міжнародних проектів, пов'язаних з життям міста. Зокрема, Одеса стала 86-м членом Європейської коаліції міст проти расизму, куди входять 12 країн, і другим після Санкт-Петербурга серед міст країн СНД. Мер охарактеризував відносини Одеси з містами-побратимами, які, окрім економічної складової, мають багато цінних напрацювань у гуманітарній та культурній сферах, створюючи чудову основу для взаємовигідного партнерства.

— Магістральним шляхом розвитку міста може бути створення економіки відкритого типу, яка останнім часом отримала велику кількість прихильників у всьому світі, — розповів О. Костусєв. — Це дозволить Одесі стати набагато зрозумілішою для міст-побратимів, образно кажучи, спілкуватися з ними однією мовою.

Після презентації в мерії Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні, дуаєн дипломатичного корпусу Валентин Величко відзначив, що завдяки таким зустрічам не лише столиця України, Київ, а й регіони, зокрема такий великий і важливий, як Одеса, матимуть більш глибокі стосунки з цілим рядом країн. Щодо рідної Білорусі, за його словами, цей процес давно відбувається.

Потім гості відвідали Алею Слави, помилувалися Чорним морем, а дехто на перепочинку навіть намагався освоювати ази української мови.

Важливим пунктом програми першого дня став виступ Міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка перед представниками дипломатичного корпусу, студентами та викладацьким складом факультету міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» з лекцією на тему «Зовнішня політика України: п'ять причин для оптимізму».

Гості побували в Одеському національному академічному театрі опери та балету, ознайомилися з його історією та внутрішньою архітектурою з елементами бароко та рококо; легендарною завісою, зробленою за ескізами місцевого художника та головною більш як двотонною люстрою, яка нагадує «розквітку троянду». З величезним задоволенням було переглянуто балет «Вальпургієва ніч» Шарля Гуно та хореографічну сюїту «Шопеніана». Особливого шарму виставі додав дебют біля диригентського пульта молодого лауреата міжнародного конкурсу Оксани Линів. На знак подяки за подароване мистецтво під бурхливі оплески митцям театру були піднесені чудові букети квітів від Міністра закордонних справ Костянтина Грищенка та Наталії Грищенко, а також від Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв.

Треба було бачити очі гостей, коли вони дякували за отримане задоволення. Як знак оклику поставив Посол США Джон Ф. Теффт висловом: «Спасибі! Thank you!». Що тут додаси...

Вже за підсумками першого дня стало зрозуміло — те, що роблять працівники ГДІПу, до дрібниць продумуючи кожен захід, даючи змогу місцевій владі безпосередньо звертатися до представників дипкорпусу із своїми пропозиціями, презентуючи регіон, а послам якнайповніше ознайомлюватися з економічними та культурними можливостями краю, є неоціненною допомогою у спільній роботі, яка конкретизує і структурує враження від таких поїздок. Врешті, це й називається — сприяти утвердженню позитивного іміджу власної країни у світі.

На зустрічах, які відбулися під час поїздки, Генеральний директор ГДІПу Павло Кривонос вручив міській та обласній владі від імені послів унікальне багатотомне видання «Україна дипломатична», підкресливши, що Одесі та Одеській області в ньому відводиться також значне місце.

Другий день ознайомлювальної поїздки розпочався з презентації найбільшої в Україні — Одеської області. Як дізналися гості зі слів губернатора Едуарда Матвійчука, виконуючи вказівки Президента України Віктора Януковича, основним пріоритетом у своїй роботі обласне керівництво обрало залучення інвестицій, намагаючись створювати комфортні умови для зарубіжного бізнесу та організувавши для цього спеціальне управління.

— Ми готові супроводжувати кожен бізнес-проект і брати на себе відповідальність за те, що у нього не виникатиме адміністративних перешкод, — сказав губернатор. — Ми чітко розуміємо, що гроші заробляти на цьому має інвестор, як і бюджет нашої області має відповідно поповнюватися.

Едуард Матвійчук висловив упевненість у тому, що отримана інформація допоможе донести до відповідних кіл своїх країн головну думку про те, що з Одеською областю можна стабільно працювати, люди тут зацікавлені у залученні інвестицій і роблять усе для того, щоб ті негативні процеси, які були раніше, залишилися в минулому.

Три дні на Одещині для зарубіжного дипломатичного корпусу — приємна мить знайомства з чарівним куточком України.

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

На зустрічі в Одеській міській раді. Зліва направо: генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривонос, дуаєн дипкорпусу, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко, мер м. Одеса Олексій Костусєв

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

На прийнятті в Одеській міській раді

Зарубіжні дипломати у залі засідань Одеської міської ради

Надзвичайний і Повноважний Посол ісламської Республіки Пакистан Ахмад Наваз Салім Мела з дружиною на відпочинку

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

На березі Чорного моря

Надзвичайний і Повноважний Посол Арабської Республіки Єгипет Ясір Мохамед Атеф Абдель Кадер дає інтерв'ю українським журналістам

Зарубіжні гості під час перебування у славному місті Одеса: Надзвичайний і Повноважний Посол Федеративної Республіки Нігерія Ібрагім Пада Касай, генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривонос, Надзвичайний і Повноважний Посол Грецької Республіки Георгіос Георгунтзос, Надзвичайний і Повноважний Посол Сполучених Штатів Америки в Україні з дружиною Джон Френсіс Теффт, дружина Надзвичайного і Повноважного посла Нідерландів в Україні, дружина Надзвичайного і Повноважного посла Турецької Республіки в Україні, Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджанської Республіки Ейнулла Ядуллаоглу Мадатлі

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Бельгія Яна Зікмундова і дружина Надзвичайного і Повноважного Посла Королівства Данія Маріанне Борг-Хансен

Відвідини Інституту виноградарства та виноробства ім. В.Е.Таїрова

На морському вокзалі за дружньою розмовою у дуаєнди корпусу, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко, генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривоноста, директор обласного комунального підприємства з обслуговування іноземних представництв Анатолій Попов

«У синього моря...»

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко та Надзвичайний і Повноважний Посол Федеративної Республіки Нігерія в Україні Ібрагім Пада Касай

Надзвичайний і Повноважний Посол Арабської Республіки Єгипет в Україні Ясір Мохамед Атеф Абдель Кадер, Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Марокко в Україні Абдельжаліль Саубрі, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Ірак в Україні Шорш Халід Саїд

Дружини Надзвичайних і Повноважних Послів Туреччини,
Південно-Африканської Республіки, Лівії та Марокко

Біля пам'яток Одеси

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

На згадку про добрі зустрічі

Біля морського причалу

ЗадружньоюбесідоюНадзвичайнийіПовноважнийПосолАрабськоїРеспублікиЄгипетвУкраїні ЯсірМохамедАтефАбдельКадер,НадзвичайнийіПовноважнийПосолІсламськоїРеспубліки ПакистанАхмадНавазСалімМелаздружиноютаНадзвичайнийіПовноважнийПосолВеликої СоціалістичноїНародноїЛівійськоїАрабськоїДжамагіріїФейсалАтіяМ.Альшааріздружиною

Зустрічі, зустрічі, зустрічі...

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

Вже навіають приємні спогади

Оплески і вітання

На екскурсії

Надзвичайний Повноважний Посол Федеративної Республіки Нігерія в Україні Ібрагім Гада Касай та Надзвичайний Повноважний Посол Алжирської Народної Демократичної Республіки в Україні Мохамед Башир Мазуз

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

**Третій зліва Надзвичайний і Повноважний Посол Сполучених Штатів Америки в Україні
Джон Френсіс Теффт**

**Під час презентації видань Генеральної дирекції із обслуговування іноземних представництв
в Одеській облдержадміністрації**

Надзвичайний Повноважний Посол Південно-Африканської Республіки в Україні Андрій Фентер з дружиною та Почесний Консул Південно-Африканської Республіки в Одесі Лариса Поплавська

Директор Інституту виноградарства та виноробства ім. В.Е. Таїрова В'ячеслав Ласові та генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривонос

Дипломатичне життя в ілюстраціях: відвідини Одеси

Зарубіжні дипломати у парку Перемоги м. Одеса

**Інститут виноградарства та виноробства ім. В.Е. Таїрова.
Зарубіжних гостей вітає весела дітвора**

Сучасна українська дипломатія

Василь Дурдинець,

перший заступник Голови Верховної Ради України, голова Комісії Верховної Ради України з питань оборони державної безпеки першого скликання

Народився 27 вересня 1937 року в селі Ромочевича Мукачівського району Закарпатської області селянській родині. Закінчив юридичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка (1960). Працював у комсомольських партійних органах (Львів, Москва, Київ, 1958–1978 рр.). У 1978 році призначений заступником, а в 1982-му — першим заступником міністра внутрішніх справ України. На цій посаді працював до лютого 1991 року. У 1986 році очолював оперативний штаб з забезпечення правопорядку взоні аварії на Чорнобильській АЕС.

Двічі (березень 1990 та 1994 роки) обирався народним депутатом України. З 1991 року — член Президії, голова Постійної Комісії Верховної Ради України з питань оборони державної безпеки. 29 січня 1992 року обраний першим заступником Голови Верховної Ради України. У липні 1995 року увійшов до

складу Кабінету Міністрів України як віце-прем'єр-міністр з питань державної безпеки та надзвичайних ситуацій.

18 червня 1996 року призначений першим віце-прем'єр-міністром України — одночасно залишався головою Координаційного комітету по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю при Президентові України. 30 липня 1997 року призначений директором Національного бюро розслідувань України. В червні–липні виконував обов'язки прем'єр-міністра України.

Від 22 березня 1999 року і до 2 грудня 2002 року — міністр з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, ініціатором та організатором утворення якого виступив у 1996 році. В серпні 1999 р. призначений представником України в постійних органах Частково відкритої угоди Ради Європи щодо запобігання, захисту та надання допомоги в разі великих природних і техногенних катастроф.

З грудня 2002 до 23 вересня 2003 року В. В. Дурдинець Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорській Республіці. З грудня 2003 року — Радник Міністерства внутрішніх справ України, голова Української асоціації «Чорнобиль» організації в іськ МВС, голова Громадської колегії при Міністерстві України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, голова Наглядової ради Національної академії внутрішніх справ.

У 1997 році В. В. Дурдинець присвоєно звання Генерала внутрішньої служби України і звання Почесного професора Національної академії внутрішніх справ України в 1996 році.

Має державні нагороди. Серед них: два ордени Князя Ярослава Мудрого IV та V ступенів (2000 та 2002 роки); ордени «За заслуги» III ступеня, «Трудового Червоного Прапора» (1977), «Знак Пошани» (1971), «За особисту мужність» (1991), відзнака Президента України «Іменна вогнепальна зброя», «Золота зірка генерала армії України».

Почесні відзнаки: «Почесна грамота Президії Верховної Ради Української РСР» (1987), «Почесна грамота Кабінету Міністрів України» (1998), «Почесна грамота Верховної Ради України» (2002), 35 медалей та 7 міжнародних нагород. Заслужений юрист України, заслужений працівник МВСС РСР. Лауреат Державної премії імені Ярослава Мудрого (2008).

Його успішну діяльність відзначено понад 60-ма відомчими нагородами та відзнаками МВС, СБУ, УДО, Міністерства оборони, Державної прикордонної служби та інших державних і громадських організацій України. «Почесний громадянин міста Бобринець». «Почесний громадянин міста Котовськ». «Народний посол України». Одружений, має доньку.

НА ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ

Волею майже 29 мільйонів громадян 1 грудня 1991 року на всеукраїнському референдумі було стверджено створення самостійної української держави — Україна. Це означало, що її територія є неподільною і недоторканою і на ній мають чинність виключно Конституція і закони України. Ці історичні акти вимагали цілеспрямованої правової діяльності найвищого законодавчого органу — Верховної Ради України.

На мою долю випало в цей період очолювати Комісію ВР України з питань оборони і державної безпеки, а потім на посаді першого заступника Голови ВР України забезпечувати організацію її роботи і здійснювати контроль за виконанням прийнятих законів, постанов, всіх інших доручень владних державних органів.

Захист суверенітету України та її територіальної цілісності, безумовно, потребував створення власних збройних сил.

Очолювана мною комісія за стислий проміжок часу — менше року — на розгляд ВР України подала шість законопроектів та 20 постанов з цих питань. Усі вони були прийняті. А крім цього, готувалися проекти постанов і указів щодо забезпечення оборони і державної безпеки, всього близько 70 документів.

Враховуючи особливості цього періоду і необхідність здійснення наступних кроків у військовій сфері ВР України 24 серпня 1991 року своєю Постановою підпорядкувала всі військові формування, дислоковані на Україні, Верховній Раді України. А вже 11 жовтня цього ж року була ухвалена Концепція оборони та будівництва Збройних сил України.

Вона передбачала, що Україна поступово (з урахуванням всіх факторів національної безпеки) реалізовуватиме намір про одержання в майбутньому статусу нейтральної, без'ядерної держави, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти та не набувати ядерної зброї.

Цей документ чітко окреслював основні принципи створення Збройних сил України, визначав органи військового управління, фінансово-економічного забезпечення, соціального захисту військовослужбовців та ветеранів військових формувань.

Після прийняття першого пакета документів Комісія разом із спеціалістами зацікавлених міністерств і відомств, громадськими організаціями продовжувала опрацювання другого пакета законопроектів. До нього входили проекти законів про загальновійськовий обов'язок і військову службу, про пенсійне забезпечення військовослужбовців та працівників органів внутрішніх справ України, про статус військових, дислокованих на території України, про Службу національної безпеки, про конверсію оборонної промисловості, цивільну оборону.

Опрацьовувалися також проекти законодавчих актів про права та обов'язки особового складу Національної гвардії України, про структуру та чисельність Збройних сил України, а також Прикордонних військ, про органи урядового та шифрованого зв'язку тощо.

В процесі підготовки виникали непрості численні запитання, вносились пропозиції, часом діаметрально протилежного характеру. Це були, так би мовити, внутрішні проблеми.

Особлива гострота була довкола ліквідації КДБ і створення Служби безпеки України. Для підготовки нормативної бази вирішення цього питання ВР України створила тимчасову комісію з представників усіх політичних сил, представлених у парламенті. Мені, як голові цієї комісії, довелося проводити доволі непрості, численні пошуки юридично вивірених, практично необхідних і реальних та узгоджених з членами комісії проектів законодавчих актів для подання на розгляд ВР України. І цього вдалося досягти завдяки активній роботі всіх членів комісії і залучених фахівців з питань законодавства.

В той же час особливої гостроти набували і зовнішні чинники.

Все це змусило мене 21 січня 1992 року виступити у Верховній Раді України з викладенням власної позиції щодо роботи очолюваної комісії.

Загалом ВР України підтримала озвучені у вступі пропозиції, з урахуванням яких головне завдання комісії полягало в тому, щоб у тісному контакті та співдружності з іншими постійними комісіями та керівництвом Верховної Ради внести максимально можливий вклад у стабілізацію соціально-економічного та політичного становища в республіці, забезпечення надійного конституційного порядку, дисципліни, громадського миру, спокою та злагоди в Україні.

Що ж стосується зовнішніх чинників, то наступного дня, 22 січня 1992 року, комісія оприлюднила заяву щодо воєнної політики України.

В ній зазначалося, що прагнення незалежної України мати власні Збройні сили як неодмінний атрибут державності чимдалі більше зустрічає шалений опір колишнього центру, його засобів масової інформації — преси, радіо та телебачення.

Вкотре штучно та з далекосяжними намірами нагнітається напруженість, робляться некоректні заяви окремих політиків і керівників колишнього союзного Міністерства оборони. Справа доходить до перекручення фактів, дешевих політичних спекуляцій, вигадок, вкрай упередженої оцінки подій. В цілому все відбувається за добре відомим з попередніх років сценарієм.

Відверто неправдивим були твердження, які прозвучали зі сторінок окремих центральних газет, у передачах центрального радіо і телебачення та на всеармійських офіцерських зборах, що нібито Україна створює власні Збройні сили нецивілізованим шляхом, захоплює війська явочним порядком, приводить військовослужбовців до присяги на вірність народу України насильницькими методами.

Ми, народні депутати України — члени Комісії ВР України, вимушені були нагадати тим, хто нагнітає напруженість, непродуктивно сіє зерна розбрату, що Українська держава вкрай зважено, тверезо, послідовно і без будь-якого поспіху майже рік працює над підготовкою надійної правової бази для будівництва Збройних сил України.

Адже ще 30 грудня 1991 року в Мінську на нараді керівників держав Співдружності Президент України Леонід Кравчук оголосив заяву, що Україна з 3 січня 1992 року розпочинає реалізацію свого права на створення власних Збройних сил і в добровільному порядку приводить війська до присяги на вірність народові України. А 2–3 січня 1992 року він же в Києві провів нараду з вищим військовим керівництвом з питань організації роботи зі створення Збройних сил України.

Реальним результатом законотворчої роботи є прийняття ВР України цілого пакета законів та інших актів з проблем військової сфери. В заяві зазначалися всі вищезгадані закони і законодавчі акти, які були прийняті ВР України в цьому напрямку.

На підставі викладеного ми рішуче відкинули всілякі необґрунтовані докори щодо відсутності правової бази, звинувачення у нецивілізованості обраного шляху.

Ми з усією відповідальністю заявили, що спроби розіграти «армійську карту» нічого доброго не принесуть, Україна є і буде незалежною державою, послідовно зміцнюватиме свою державність і процес практичного створення власних Збройних сил набув поетапного та незворотного характеру.

Ці постулати сьогодні і незрячими добре засвоєні.

Вважаю за необхідне привернути увагу нинішніх читачів до проблеми напруженої, послідовної і наполегливої роботи ВР України зі збереження територіальної цілісності нашої держави. Адже й нині окремі політики сусідніх держав виголошують своє бажання на відторгнення окремих територій України.

Тоді ж на порядку денному гостро постало питання Криму. Верховна Рада Російської Федерації 21 травня 1992 року прийняла постанову «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році».

Ми негайно зреагували на цей сигнал недружелюбності до України. Відповідаючи на цей «пробний крок», ВР України прийняла відповідну заяву, в якій було окреслено неправомірність Постанови Верховної Ради Російської Федерації, оскільки вона суперечила Договору між Українською РСР і РРФСР від 19 листопада 1990 року, Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав та Гельсінському Заключному актові.

Російській стороні ще до прийняття зазначеної постанови було запропоновано провести робочі зустрічі делегацій парламентаріїв України і Російської Федерації з тим, щоб обговорити доцільність такого кроку.

Зустрічі та обміни думками між російськими і українськими парламентаріями відбулися в Москві 19–20 травня 1992 року.

Відбулися також дві гострі дискусії з керівниками фракцій Верховної Ради Російської Федерації. Крім того, я мав особисті зустрічі і бесіди з Головою Верховної Ради Російської Федерації Русланом Хасбулатовим і з його заступниками.

Після завершення всіх цих зустрічей з метою широкого оприлюднення позиції України наша делегація провела три прес-конференції: дві в Москві, а після повернення — в Києві.

Зустріч з журналістами після завершення переговорів

Вручення документів про Чорнобильську катастрофу Генеральному секретарю ООН Кофі Аннану. 2001 р.

**Символічний ключ від Посольства України в Угорщині передає власник будинку
Йосиф Вайс**

**Заступник Генерального секретаря ООН Кензо Оштмаї Василь Дурдинець відповідають
на запитання журналістів**

2 червня 1992 року на п'ятій сесії Верховної Ради України я виступив з доповіддю про «Кримську карту» російського парламенту. В ній детально було проаналізовано політико-правові аспекти неправомірності прийняття Верховною Радою Російської Федерації зазначеної постанови.

Верховна Рада України чітко вказала, що Крим, його територія є складовою частиною України.

Розгляд питань, пов'язаних із зміною статусу Криму будь-якою іншою державою, є неправомірним.

Республіка Крим є автономною республікою в складі України, яка за Конституцією України самостійно вирішує питання, віднесені до її відання.

Одночасно, поважаючи історичні та суто людські зв'язки, що склалися між Кримом та Росією, необхідно все зробити, щоб вони й надалі розвивались, але не тільки виключно на засадах міждержавних угод України з Росією.

За таким принципом незалежна Україна всі наступні роки вибудовувала добросусідські, взаємовигідні, корисні для потреб наших людей стосунки з усіма іншими державами.

Кримська «карта» виявилася тісно пов'язаною із флотською. Рупором усієї антиукраїнської кампанії в Севастополі виступив прес-центр Чорноморського флоту, який зосереджував усі ідеологічні й інформаційні структури флоту і Севастополя. Під його контроль підпала й абсолютна більшість ЗМІ Криму.

Таким чином, суто внутрішня проблема України дуже швидко набула міждержавного статусу, перетворилася на політичну й уміло пов'язану з економічними проблемами, які виразно почали проявлятися в Україні.

Політизація флотської проблеми та її штучне перенесення на гребінь міждержавних стосунків України і Російської Федерації визначили відмінний від армії шлях розвитку будівництва вітчизняного флоту.

Ця відмінність процесу становлення національного військового флоту полягала в тому, що він пішов двома паралельними напрямками.

Перший напрямок необхідно окреслити такими етапами:

— період прийняття військової присяги українському народу, який тривав з 3 січня до 5 квітня 1992 року, до прийняття Указу Президента України про створення Військово-Морських сил України на базі Чорноморського флоту, що дислокується на території нашої держави;

— період будівництва Військово-Морських сил України, який тривав з 13 квітня 1992 року, часу створення організаційної групи ВМС України, до 28 травня 1997 року, часу завершення розподілу Чорноморського флоту колишнього СРСР.

Другий напрямок будівництва Військово-Морських сил України визначав, власне, переговорний процес з розподілу Чорноморського флоту між Україною і Російською Федерацією, який тривав з 5 січня 1992 року до 28 травня 1997 року, до дня підписання міждержавних угод про розподіл Чорноморського флоту.

Ключовим документом створення ВМС України став Указ Президента України Леоніда Кравчука від 5 квітня 1992 року, який заклав правову базу відродження національного флоту.

6 квітня ситуацію навколо Криму і Чорноморського флоту розглянула Президія Верховної Ради України. В прийнятій заяві до Верховної Ради РФ та до моряків-чорноморців Президія Верховної Ради України однозначно заявила:

...Україна, будуючи власні Збройні сили на чіткій правовій основі, не раз висловлювала, свою позицію відносно Чорноморського флоту... Україна зробила значний внесок у будівництво Балтійського, Північного, Тихоокеанського і Чорноморського флотів колишнього СРСР. Україна претендує лише на ту частину Чорноморського флоту, яка приписана в її портах, що є значно менше внеску України у будівництво військово-морських сил колишнього Союзу.

Наступного дня, 6 квітня, за рішенням Президії Верховної Ради України парламентсько-урядова комісія, яку я очолював, прибула до Севастополя. У складі комісії були голова СБУ Є. Марчук, міністр внутрішніх справ Д. Васишин, 1-й заступник міністра оборони України генерал-лейтенант І. Біжак, народні депутати України Д. Павличко, М. Спес та ряд генералів і офіцерів Головного штабу ЗС України.

У зв'язку з прибуттям нашої делегації на флоті було оголошено бойову тривогу і, щоб «націоналісти» і «бандерівці» не змогли захопити кораблі, оперативним черговим флоту було віддано наказ створити на кораблях бойові загони захисту, встановити кулеметні пости і підняти на борт трапи.

На майдані Нахімова були негайно зібрані штатні мітингувальники.

В таких умовах 1 квітня 1992 року проходила зустріч парламентсько-урядової комісії з членами військової ради ЧФ.

Пояснивши мету прибуття та довівши до присутніх Указ Президента України про створення Військово-Морських сил України і заяву Президії Верховної Ради України, я звернувся до військової ради ЧФ проявити здоровий глузд і сприяти створенню та будівництву Військово-Морських сил України. У відповідь Командувач Чорноморського флоту зачитав заяву, написану у доволі різкій формі, яка не допускала і найменшої можливості сприяння будівництву українського флоту.

Розмови, як-то кажуть в таких випадках, не вийшло. Тоді ми пішли на зустріч з особовим складом надводних кораблів, з депутатами Севастопольської міської ради та колективами севастопольських заводів. Нам вдалося донести до севастопольців істинні прагнення Української держави, певною мірою розвіяти світло кривих дзеркал російської пропаганди і, що найголовніше, засіяли в душах людей початок важкої роботи з будівництва національного флоту.

Цього ж дня в присутності державної адміністрації міста Севастополя я оголосив Указ Президента України про призначення першим Командувачем Військо-Морських сил України командира Кримської військово-морської бази (ВМБ) контр-адмірала Бориса Борисовича Кожина і представив його керівником міста.

7 квітня 1992 року 37 офіцерів і мічманів штабу і управління Кримської ВМБ прийняли присягу Україні, після чого розповсюдили звернення до офіцерів флоту. Після обіду адмірал І. Касатонов по мережі оперативного зв'язку оприлюднив по флоту Указ Президента Російської Федерації: «О переходе под юрисдикцию Российской Федерации Черноморского флота». Наступного дня Головнокомандувач Об'єднаних Збройних сил СНД видав відповідний наказ на виконання Указу Президента Російської Федерації. За цими документами Чорноморський флот на всій українській території визнавався російським. Це ще більше поглиблювало конфлікт.

Пізно ввечері 7 квітня адмірал І. Касатонов особисто оголосив по флоту, що в Новоозерному повстали націоналісти і штурмують штаб бази, мовляв, у селищі йде бій. В глибоку ніч з 7 на 8 квітня, коли насправді селище мирно спало, а офіцери штабу бази були у своїх домівках, за наказом командувача Чорноморського флоту в Донузлавський гарнізон увійшли танки і бронетранспортери з озброєним десантом. Штаб бази оточили офіцерською вартою з автоматами і кулеметами в руках.

В Донузлавську затоку по бойовій тривозі зайшли два протичовнових кораблі з Севастополя і два чергових по флоту ракетних катера. В селищі були закриті всі установи, школа і навіть пошта, з якої було відправлено телеграму — доповідь міністру оборони України.

Інформація про прийняття присяги більшістю офіцерів Кримської ВМБ і призначення командира цієї бригади Командувачем ВМС України блискавично облетіла флот, чим викликала таке ускладнення, що з Москви до Севастополя терміново прибув Головнокомандувач Об'єднаних Збройних сил СНД адмірал флоту В. Чернавін. Прибувши до штабу флоту, він одразу наказав підняти вранці 9 квітня на всіх кораблях і суднах ЧФ андріївські прапори. Та виконали наказ лише в бригаді рятувальних суден. Робилося це ніби на протигагу міністру оборони України, який 8 квітня підписав директиву № 8 «Про формування Військово-Морських Сил України».

Врешті, демонстрації сили не вийшло, й адміралу флоту В. Чернавіну довелося сідати за стіл переговорів з українською делегацією.

З урахуванням усіх обставин, які склалися на флоті, Верховна Рада України рішуче заявила, що дії російських політиків і військового керівництва «...об'єктивно спрямовані на розвал добросусідських українсько-російських відносин, дестабілізацію становища в Україні, де зберігається політичний і національний спокій...».

Того ж дня Верховна Рада України постановою про неправомірність дій керівництва Об'єднаних Збройних сил СНД запропонувала Президенту України Л.М. Кравчуку висловити недовіру Є.І. Шапошникову і звернутися до голів держав СНД про його невідповідність посаді Головнокомандувача Об'єднаних Збройних сил СНД.

Події з переходом військових моряків на службу Українській державі почали прискорюватись. Готувалися прийняти присягу Україні в бригадах ракетних і протичовнових кораблів 30-ї дивізії, в Феодосійській бригаді, в Керчі та Ізмаїлі.

Вранці 8 квітня сорок матросів і старшин сторожового корабля «Пытливый» звернулися до командира корабля з вимогою організувати на кораблі урочистий прийом присяги українському народу під Державним прапором України. У випадку підняття на кораблі андріївського прапора вони обіцяли зірвати з себе погони і залишити екіпаж. Подібне морально-політичне

становище склалося і на інших кораблях 30-ї дивізії, де громадяни України в екіпажах були в переважній більшості і хотіли служити в своїй країні, своєму народові.

10 квітня на Чорноморському флоті оголосили, що Президенти України і Російської Федерації Леонід Кравчук і Борис Єльцин по телефону домовилися про мораторій на свої рішення по флоту і призупинили дію своїх указів стосовно Чорноморського флоту.

Питання вирішення державної приналежності Чорноморського флоту з того дня віддавалося на розгляд спеціально створених державних делегацій України і Російської Федерації.

Переговорний процес між Україною і Російською Федерацією розпочався з часу оголошення мораторію і тривав до кінця травня 1997 року. В ньому брали участь військові і дипломати, фахівці багатьох відомств, високі посадові особи, включаючи Президента, керівників Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України.

Аналіз більш ніж п'ятирічного переговорного процесу з розподілу Чорноморського флоту потребує окремого ґрунтовного дослідження. У цьому форматі хочу лише зазначити, що на першій зустрічі державної делегації України і Російської Федерації в Одесі ми затвердили початок ділового переговорного процесу і обопільно зміцнили зацікавленість у тому, щоб він продовжувався і завершився результативно. Мені, як керівникові делегації, довелося докласти чимало зусиль, аби питання Чорноморського флоту України розглядалися не як звичайний поділ кораблів, суден чи іншого майна, а вирішувалось у сукупності з проблемами особового складу, який служить на них, членів їхніх сімей, населення міст і інших пунктів у місцях базування флоту.

На зустрічі в Одесі в квітні 1992 року ми особливо підкреслили, що безумовним пріоритетом зовнішньої політики України є дружні стосунки з Росією, і в наших спільних інтересах вирішувати всі проблеми в дусі співробітництва, довіри при повазі суверенітету, рівноправності, незалежності і територіальної цілісності.

Сьогодні констатуємо, що засівали ми свою ниву у важких умовах. Вона зростає, а разом з тим міцніє наша людська й державна гідність. Ми докладали свої сили з упевненістю, що вистоятимемо на своїй рідній землі. І вистояли.

Володимир Євтух,

Надзвичайний і Повноважний Посол України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ
УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ
ТА ТРАНСАТЛАНТИЧНИМИ
СТРУКТУРАМИ У КОНТЕКСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ
ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Для ефективної й адекватної дискусії із зазначеної теми варто чітко визначитися з науковими засадами. Передусім, важливо означити два поняття — «взаємодія» та «ідентичність» — для того, щоб коректно застосовувати їх у контексті розгляду проблеми.

Отже, термін «взаємодія» пропонуємо трактувати у широкому значенні, варто врахувати досить просторове поле функціонування власне явища взаємодії. Ця інтерпретація найкраще реалізується, на нашу думку, в концепції інтеракціонізму. З цього погляду, взаємодія — це вид дії, яка виникає тоді, коли два чи більше об'єктів впливають один на другого й, власне, двосторонній вплив є ключовим моментом у концепції інтеракціонізму [12, 5–24; 350]. У конкретній реалізації — це система безпосередніх й опосередкованих контактів, зв'язків, відносин спілкування на індивідуальному й груповому рівнях в усіх сферах суспільного життя, у процесі яких здійснюється обмін інформацією, створюються союзи, реалізуються різноманітні спільні проекти тощо [5, 99–100]. Вищою формою взаємодії виступають інституалізовані союзи й її найефективніші результати досягаються тоді, коли ця взаємодія відбувається у рамках цих союзів (які, до речі, й самі можуть бути наслідком тієї ж таки

взаємодії), що веде до формування великих інтегративних суспільних систем. Прикладами останніх є, скажімо, Рада Європи (РЄ), Європейський Союз (ЄС), НАТО, Єдиний економічний простір (ЄЕП) тощо.

Цілком очевидно, що ідентичність (ідентичності) населення, груп здебільшого визначає позиції еліт й широкої громадськості щодо взаємодії й інтеграції будь-якої країни, й, безумовно, України у європейські та трансатлантичні процеси й структури (у більш широкому сенсі, інтегративні системи), а, зрештою, й у європейський і міжнародний простір. Власне, у цій статті ми прагнемо довести цю залежність.

Структурно-тематично виклад і аргументацію вибудовано так:

1) передусім, необхідно визначитися з базовими у цьому контексті поняттями «ідентичність», «ідентичності», а також критеріями класифікації ідентичностей в українському контексті; відтворити маркери ідентичностей, зокрема національної ідентичності. При цьому варто пам'ятати, що ці маркери, як, зрештою, й ідентичності, мають різні форми вияву, принаймні, на трьох рівнях: а) у теоретичних уявленнях науковців — дослідників проблем соціокультурних та етнополітичних ідентичностей; б) як вони функціонують у практиках; в) як вони (маркери, а у кінцевому результаті й ідентичності) інтерпретуються й використовуються елітою, принаймні, тією її частиною, яка тією чи іншою мірою визначає або ж регулює процес взаємодії та входження України у європейські та трансатлантичні структури; 2) розглянути фактори та причини, котрі впливають на зміст та динаміку ідентичностей; 3) спроектувати шляхи подолання розбіжностей та посилення засад зконсолідованої української ідентичності й координації її функціонування у контексті сучасних глобалізаційних процесів, у більш вузькому сенсі, інтеграційних процесів; 4) з поміж великої кількості трансатлантичних та європейських структур для чинного аналізу я обираю Європейський Союз, Раду Європи, Північноатлантичний Союз (НАТО) та інші.

Сьогодні ми можемо констатувати, що у соціогуманітарних науках існує дуже багато визначень поняття «ідентичність», а також її типів [2]. Проаналізувавши їх масив, пропонуємо узагальнене визначення, яке можна застосувати у контексті цього обговорення проблеми, а саме — у ракурсі залежності перспек-

тив взаємодії України з міжнародними структурами й, безумовно, її участі у них.

Зазначимо, що ідентичність — це парасольковий термін, який, з одного боку, використовується носієм цієї ідентичності для відтворення сприйняття (розуміння) самого себе як складної, особливої істоти, а з іншого — є вираження сприйняття індивіда іншими. Власне, ідентичність має два аспекти: внутрішній, пов'язаний з самоідентифікацією особи, та зовнішній — її ідентифікація іншими. Звертаємо увагу — другий аспект є важливим у плані можливого маніпулювання процесом формування громадської думки з приводу тієї чи іншої ситуації, у нашому випадку, поведінки індивідів у ході вироблення їх ставлення до того чи того вибору й під час голосування за той чи той вибір.

Отже, найбільш поширеним визначенням ідентичності, принаймні у соціогуманітарних науках, є наступне: ідентичність — процес або ж результат ідентифікації (співвіднесення) індивідуума себе (іншими), з тією чи тією групою, територією, країною, нацією, етнічністю, або віднесення індивіда іншими до перерахованих категорій [6]. У рамках зовнішньої ідентифікації, зазвичай, ідентичності конструюються штучно, дуже часто, виходячи із мети, яку ставлять ті, хто ідентифікує індивіда. Рівень їхньої адекватності реальному стану речей залежить від рівня інформації та знання про предмет й можливості поля, у якому перебуває об'єкт ідентифікації. Залежно від поля та критеріїв, що кладуться в основу класифікації, розрізняється кілька типів ідентичності: 1) просторово-територіальна ідентичність: співвіднесення з конкретною місциною проживання (локальна), регіоном (регіональна), країною (геополітична), континентом (континентальна), з усім світом (ідентифікація себе як громадянина світу); 2) політико-громадянська ідентичність: усвідомлення себе як громадянина конкретної держави (громадянська), належність до нації — політична нація, нація-державна (національна), належність, чи прихильність до політичних структур суспільства (політична); 3) соціокультурна ідентичність: включеність у соціальні структури й соціальні відносини (соціальна), ідентифікація з певною системою культурних цінностей (культурна), співвіднесення себе з тією чи іншою етнічною спільнотою або якісними (етнокультурними) характеристиками, властивими цій спільноті (етнічна); 4) релігійна ідентичність: сповідування відповідної релігії, вірувань.

Для нашого дослідження особливої ваги набирають два перших типи ідентичностей, хоча б з тієї точки зору, що вони фіксують результати їх формування, тобто ми маємо можливість оцінювати настрої громадян й співвідносити їх з реальними перспективами наближення до міжнародних структур чи віддалення від них. У нашому контексті важливо враховувати ще одну класифікацію ідентичностей: залежно від суб'єкта та кількості носіїв усвідомлення приналежності до певної групи ідентичність поділяється на індивідуальну та колективну. Цей момент відіграє важливу роль у формуванні позиції щодо вступу України до міжнародних структур, бо колективна поведінка має перевагу над сукупністю індивідуальних думок. Це особливо очевидно виявляється під час проведення опитувань, референдумів тощо. Варто враховувати й ту обставину, що ідентичність — це завжди продукт соціальної взаємодії індивідів у просторово-територіальних, соціопсихологічних, етнокультурницьких, політико-громадянських полях, що у результаті має, принаймні, два важливі наслідки: 1) продукує нові ідентичності, а отже, і нові типи груп й інституцій; 2) формує умови для діалогу чи протистояння акторів суспільних процесів. Ці особливості мусять бути відтворені при аналізі результатів опитувань громадської думки й з'ясуванню її можливих впливів на прийняття рішень владними структурами щодо вступу (приєднання, інтеграції) до тих чи тих міжнародних структур або взаємодії з ними.

Серед численних факторів, які впливають на формування ідентичностей, а відтак, й на визначення інтегративних бажань населення і, відповідно, їх тиску на прийняття рішень, я пропоную виділити такі: 1) етнічний склад населення (особливості його формування); 2) поселенська структура населення з врахуванням етнічного чинника; 3) формування географічних меж нинішньої території України (належність її частин до різних етнополітичних організмів — держав); 4) політичні орієнтації (політизація життєдіяльності суспільства), поділ території України на сфери партійного впливу; 5) міграції (внутрішні й зовнішні); 6) ступінь взаємодії компонентів етнонаціональної структури населення України з країнами походження носіїв тієї чи іншої етнічності; 7) можливості інформування населення про сутність діяльності трансатлантичних та європейських структур (регіональна, етнічна специфіка).

Щодо формування етнічного складу населення України та його поселенську структуру, сучасну динаміку, варто зазначити такі важливі моменти:

1) наявність автохтонного й аллохтонного населення (їх нащадків). Перші це ті, хто постійно проживав на теренах нинішньої України, власне самі слов'янські племена, котрі склали основу для формування українського, російського й білоруського етносів. При цьому, український етнос практично повністю зосередився на території України у її теперішньому вимірі, а щодо російського та білоруського, то лише їхні невеликі частини залишилися в Україні. Другі — ті, хто у різний час прибули на територію України (євреї, поляки, вірмени тощо). Отже, до нинішньої багатоетнічності складу українського суспільства спричинили два фактори: а) міграція, б) виокремлення самостійних народів із древніх слов'янських племен, котрі проживали на території Київської Русі.

2) оскільки закономірності та особливості формування й динаміки етнічного складу населення України можна прослідкувати на прикладі поселення вихідців з різних етносів у різні історичні періоди, то цей момент мусить враховуватися у нашому викладі. Упізнавальність етнонаціональної палітри, безумовно, визначають найбільш чисельні етнічні спільноти та спільноти з усталеними культурницькими й етнодемографічними традиціями. У цьому контексті варто зазначити, що для поселенської структури етнічних спільнот України властиве, переважно, дисперсне розселення, хоча у певних регіонах зберігаються компактні поселення, де представники тих чи тих етнічностей складають відчутний відсоток населення того чи іншого регіону. Ми зосереджували увагу переважно на тих етнічних спільнотах, які певним чином впливають на формування підходів в українському суспільстві щодо взаємодії України з міжнародними структурами й разом з тим є об'єктом інформаційного впливу з боку зацікавлених кіл в етнічних батьківщинах: поляки, росіяни, румуни, словаки, угорці й молдовани.

Переписи населення засвідчують, що сьогодні компактні поселення росіян поширені у Харківській, Луганській, Сумській та Донецькій областях, а також на півдні Миколаївської, Херсонської та Одеської областей. Регіонами з великою концентрацією росіян можна також назвати Дніпропетровськ, Запоріжжя та Київ. Саме тут зосереджена значна частка представників російської етнічної спільноти. Однак найбільший їх

відсоток серед населення регіону — в Автономній Республіці Крим (понад 50%). Білоруси розселені, передусім, у прикордонних районах між Республікою Білорусь та Україною. Поселення поляків в Україні були у Східній Галичині та в ареалах на правому березі Дніпра. Нині переважна більшість поляків проживає у змішаних українсько-польських селах Вінницької, Хмельницької та Житомирської областей, а також у містах Київ, Львів, Рівне та Чернівці. Молдавани також належать до чисельної меншини України: компактні молдавські поселення виникли у прикордонних українських регіонах.

Представники інших чисельних етнічних меншин таких, як угорці, румуни, греки і вірмени, з'явилися в Україні за різних умов. Наприклад, угорці селилися на території нинішньої Закарпатської області у IX ст. Міжетнічні відносини, що були характерними для багатоетнічної Австро-Угорської монархії, залишили свій особливий відбиток у цих регіонах, де досить рельєфно відчувалися угорський менталітет і традиції. Перші румунські поселення в Україні були засновані селянами з північно-західної Валахії та південної Трансильванії. Як і у вищезгаданому випадку, етнічні румунські спільноти відіграють важливу роль у сучасному політичному житті регіону.

Необхідно зважити на той факт, що вимір етнонаціональної динаміки не обмежується лише кількісними показниками, він має ще і якісні характеристики. Останні пов'язані з етнокультурними традиціями, які змінюються й трансформуються у результаті взаємодії представників різних етнічних спільнот, що простежується у межах одного й того ж етнополітичного організму (ЕПО), у нашому випадку Української держави. Мова йде про ті характеристики, які набуваються у результаті історичного розвитку спільнот й здебільшого визначаються їхньою належністю до тієї чи іншої групи, сім'ї народів. Цікаво, що в Україні є вихідці із 14 сімей народів (усього їх у світі 58) та із 18 груп (усього їх 300) [8].

Таким чином маємо змогу зафіксувати важливий для нашого аналізу фактор — поліетнічність складу населення та компактне розміщення кількох його компонентів (поляки, росіяни, румуни, угорці).

Наступний чинник — належність певних частин нинішньої території України у різні періоди історії до різних етнополітичних організмів та близькість до, або віддаленість від країн походження представників етнічних спільнот. Нагадаю, що

частини території нашої країни певний час перебували у складі таких держав: Австро-Угорщина, Польща, Росія, Румунія, Чехословаччина. Сьогодні Україна межує: на заході — з Польщею, Словаччиною, Угорщиною; на південному сході — з Молдовою та Румунією; на північному та південному сході — з Білоруссю й Росією. Ніхто не може заперечувати впливу як історичного перебування частини населення у складі інших держав, так і «сусідської» взаємодії на формування ставлення громадян України до міжнародних структур та співробітництва з ними. Як наслідок виникає ще один чинник впливу на формування ідентичностей (зконсолідованої та окремих — ситуативних) — пограниччя, де у результаті інтенсивної взаємодії носіїв різних етнічностей творяться свого роду ідентичності [1], які, за нашими спостереженнями, стримують формування цілісних підходів до визначення позицій українського населення щодо вступу України у міжнародні структури.

Залежність орієнтацій, можливо, трохи іншого характеру, можна прослідкувати й від партійно-політичного чинника. Сьогоднішні соціологічні дослідження (особливо ті, які проводяться під час президентських та парламентських виборів) однозначно засвідчують існування «зон партійно-політичного впливу», котрі здебільшого корелюються з своєрідними регіонами, якщо не з усталеною (стійкою) парасольковою ідентичністю, то, принаймні, з ситуативною. Я не буду ідентифікувати політичні сили, у цьому контексті достатньо загальної констатації факту. Цей момент надто важливий для логіки роздумів про вплив тих чи тих чинників на формування ідентичностей, до певної міри штучно конструйованих (як у цьому випадку), на орієнтації населення регіонів, а згодом й на перспективи вступу (інтеграції) України до трансатлантичних та європейських структур. Це особливо чітко виявляється у тих випадках (наприклад, НАТО), коли існує чітко окреслена поляризація населення й коли виникає необхідність проведення референдумів. Системні дослідження соціологів від Інституту соціології НАН України (Українське суспільство. Соціологічний моніторинг) та Центру імені Олександра Разумкова дають великий масив даних для формування висновків про перспективи взаємодії України з міжнародними структурами. До аналізу проблеми залучені кілька конкретних досліджень, передусім опитувань, зокрема: 1) дослідницький проект «Львів-Донецьк», виконаний львівськими дослідниками 1994 року, 1999 року, 2004 року; 2) про-

ект «Багатоманітні ідентичності у сучасній Україні: Чи можуть вони подолати розкол на Схід і Захід?», здійснений у 2010 році на базі Львівського національного університету імені Івана Франка та Університету Штату Мічіган (США); 3) опитування етнічних спільнот України, проведене у 2003 році під керівництвом професора Володимира Євтуха (тоді Київський національний університет імені Тараса Шевченка) та професора Вікі Хеслі (університет штата Айова, США); 4) дослідницький проєкт «Регіони в Україні: динаміка, рухи і політика»; 5) спільний проєкт Інституту соціології НАН України та Інституту соціології Російської академії наук «Національно-громадянські ідентичності та толерантність. Досвід Росії і України у період трансформації»; 6) аналітична доповідь Центру Разумкова «АР Крим: люди, проблеми, перспективи (Суспільно-політичні, міжнаціональні та міжконфесійні відносини в Автономній Республіці Крим); 7) проєкт «Соціальні трансформації у Прикордонні — Білорусь, Україна, Молдова»; 8) проєкт «Взаємодія європейської, національних та регіональних ідентичностей: нації між державами вздовж нових східних кордонів Європейського Союзу», який виконується дослідниками десяти країн — сім представляють ЄС і три країни співдружності незалежних держав. Їх результати дають певні можливості встановити вектори орієнтацій населення етнічно маркованих регіонів, зокрема наскільки регіони (через думку їх населення) пов'язують майбутнє з незалежною державою чи орієнтуються на сусідні держави; як вони сприймають можливості взаємодії України з європейськими та трансатлантичними структурами.

Міграційний чинник завжди мав місце у формуванні української нації [9, 51–68], а сьогодні його вплив на різні сфери суспільного життя нашої країни стає все відчутнішим; цей вплив відчувається й у сфері, яку аналізуємо, принаймні, варто звернути увагу на зв'язок міграційних процесів з перспективами вступу України у європейський та міжнародний соціальний, культурний простори, зокрема й через входження до структурованих інституцій, які визначають, якщо не стовідсотково, то здебільшого тенденції розвитку (особливо країн Європи). Тут виникає два спостереження: а) Україна стає все активнішим актором цих процесів — мається на увазі той факт, що вона одночасно є країною входу й країною виходу мігрантів. До речі, для мого аналізу більш привабливою є Україна як країна виходу; б) носії міграційних настроїв, які складають досить таки чималу кіль-

кість, більш відкриті євроінтеграційним перспективам України, аніж ті, хто не збирається іммігрувати. Й певний потенціал посилення європоцентричних та трансатлантичноцентричних тенденцій варто шукати саме у міграційно, точніше, еміграційно налаштованому середовищі, оскільки більшість із тих, хто висловлює думку про еміграцію, пов'язують її з європейськими країнами, Сполученими Штатами Америки та Канадою.

Тепер поглянемо, що показує нам аналіз взаємодії компонентів етнонаціональної структури українського суспільства (етнічних спільнот — національних меншин) з батьківщинами їх походження у контексті розгляду нашої проблеми. Звернемо увагу на те, яким чином цього роду виклики впливають на консолідацію українського суспільства у напрямку формування української політичної (пов'язаної з єдиним українським етнополітичним організмом — державою) ідентичності, що забезпечує його єдність й визначає можливості вирішення актуальних, часто-густо дискусійних проблем суспільного розвитку. Історично ситуація склалася таким чином, що найбільш інтенсивно ця взаємодія відбувається з країнами походження, котрі межують з Україною. Тут маємо дві групи країн, а отже, й дві групи впливу (передусім, йдеться про етнічний фактор — вплив через підтримку тих чи тих ідей, які генеруються у цих країнах); 1) північно-східна — Росія й Білорусь; 2) західна й південно-західна — Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина. Із цього переліку ми виключаємо Молдову й ставимо її окремо, оскільки у самостійному плані вона не справляє помітного впливу на перебіг консолідаційного процесу української (у політичному сенсі слова) ідентичності. У цьому контексті цей вплив (тобто той, який може здійснюватися через присутність в українському суспільстві молдовської етнічності) сам по собі є конфліктогенним: з одного боку Росія (через фактор Придністров'я, яке перебуває під тотальним тиском Росії) прагне формувати громадську думку українських молдован з тих чи інших питань, а з другого — румунський чинник значно відбивається у настроях молдован, які проживають в Україні.

Розглядаючи ці дві групи впливу, очевидно, що вони діють у різних напрямках. Російський чинник орієнтується на відрив (або хоча б завадити) Україні у європейських інтеграційних процесах, ізоляції її від трансатлантичних можливостей. Інший чинник (особливо, Польща), навпаки прагне посилювати міжнародноінтеграційні прагнення частини українського населен-

ня й владних структур України. Це особливо відчувається під час головування Польщі у Європейському Союзі (друга половина 2011 року). Приклади такої різновекторної дії сьогодні легко віднайти, порівнюючи деякі заяви та вчинки офіційних кіл та їх рефлексацію у середовищі етнічних спільнот, своїм походженням пов'язаних із згаданими країнами, а також російсько-налаштованих політиків.

Чинник інформованості українського населення, зокрема й іноетнічного походження, також відіграє свою визначену роль у формуванні зконсолідованої ідентичності, передусім, щодо ставлення до ідеї вступу України у європейські та трансатлантичні інституалізовані структури. Інформація може надходити двома шляхами: 1) безпосередньо на території України завдяки діяльності українських урядових та громадських організацій й міжнародних центрів, які працюють за домовленостями, скажімо, представництва Європейського Союзу, Ради Європи, Центр НАТО тощо; 2) через представників етнічних батьківщин, які відвідують Україну, через спілкування представників материнської й української частин відповідного етносу, зазвичай, російського, оскільки під таким потоком інформації перебувають саме вихідці із російської етнічної спільноти України. варто зазначити, що інформативний вплив, пов'язаний з інтеграційними настроями, становить лише частку, можливо й не дуже вагому, інформаційного масиву, який формується під час зазначених заходів. Якщо обсяги інформації з першого джерела можна виміряти, то з другого — практично неможливо, оскільки вона надходить з різноманітних джерел: зустрічі російських політиків з російською діаспорою в Україні, забезпечення громадських організацій російської національної меншини засобами масової інформації, використання всесвітніх зібрань російської діаспори у Росії тощо. Така ж ситуація спостерігається й серед представників діаспор, етнічні батьківщини яких знаходяться на захід від України. Різниця зберігається у тому, що у першому випадку переважний масив інформації спрямований на формування такого іміджу міжнародних структур, передусім, НАТО, який не стимулює євро- та трансатлантичні прагнення, зокрема у представників російськоналаштованої частини українського суспільства, а у другому навпаки — інтегрованість Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини в міжнародні структури об'єктивно сприяє поширенню й зміцненню такого роду прагнень. Однак за будь-яких обставин потоки інформації, пов'язаної саме з

наявністю відповідних етнічних спільнот, мають чітко окреслений регіональний характер — на місця компактного розселення різних етнічних спільнот (Автономна Республіка Крим, Закарпатська та Чернівецька області).

У нашому контексті не варто детально зупинятися на якості інформації, обмежимося лише кількома прикладами. Для нашого аналізу достатньо калькулювати цей факт при фіксації проблемності формування цілісної (свідомо не вживаємо слово «єдиної») української ідентичності, принаймні, стосовно проблеми, яка дискутується у цьому викладі.

Вважаємо доцільним подати кілька таблиць з соціологічного моніторингу, який з 1992 року здійснює Інститут соціології НАН України, щоб проілюструвати залежність формування українських ідентичностей, зокрема й зконсолідованої, від чинників, про які мова йшла вище.

1. Якому шляху розвитку України Ви віддаєте перевагу (тут виділимо чотири позиції, що перебувають у взаємозв'язку з запропонованим аналізом (1994 — 2010 рр.): першою чергою розширювати зв'язки у рамках СНД — від 40.5 до 12.5%; розвивати відносини переважно з Росією — від 16.6 до 10.5%; зміцнювати східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь) — від 23.7 (1998 р.) до 29.8% (найвищий показник у 2004 р. — 34.3%); встановлювати зв'язки з розвиненими країнами Заходу — 12.6 — 17.7%.

2. Як Ви ставитесь до ... Вступу України до Європейського Союзу (2000–2010 рр.): скоріше позитивно — від 56.0 до 44.1%; скоріше негативно — від 9.6 до 18.8% (найвищий показник у 2005 р. — 19.9%); важко сказати — від 34.4 до 36.9% (найвищий показник у 2002 р. — 40.1%).

3. Як Ви ставитесь до ... Вступу України до НАТО (2000–2010 рр.): скоріше позитивно — від 24.9 до 12.7%; скоріше негативно — від 33.5 до 64.4% (найвищий показник у 2006 р. — 64.4%); важко сказати — від 42.6 до 24.1% (найвищий показник у 2002 р. — 42.6%) [10, 494–496].

Поки що в українській соціології не має достатнього масиву досліджень, щоб робити узагальнені висновки про рівень впливу регіональних чи етнічних чинників на відмінності у формуванні ідентичностей, що має безпосередній зв'язок з перспективами взаємодії України з міжнародними структурами. Однак їх достатньо, щоб прослідкувати деякі закономірності. Результати дослідницького проекту «Львів-Донецьк», виконаного львів-

ськими дослідниками у 1994-му, 1999-му, 2004 роках, дають можливість розмірковувати про настрої населення регіонів щодо співпраці з міжнародними структурами [8, 317–334].

Характерними у контексті нашого викладу є відповіді на питання «Якому з можливих варіантів розвитку України в майбутньому Ви надаєте перевагу?»: Україна залишається повністю незалежною, позаблоковою державою (вочевидь, передусім, поза НАТО) — Львів (62.2; 43.2; 41.6%), Донецьк (13.3; 18.5; 25.8%); Україна стає великою частиною союзу, що включає Росію — Львів (5.4; 2.3; 2.5%), Донецьк (57.0; 47.0; 55.6%); Україна стає частиною Європейського Союзу — Львів (25.2; 47.3; 47.4%), Донецьк (18.0; 21.5; 6.1%); Україна стає частиною великого союзу, куди також входять країни Центральної і Східної Європи — Львів (5.9; 6.7; 8.3%), Донецьк (6.6; 12.7; 8.1%). У цьому ж плані працює і відповідь на питання про рівень можливої взаємодії з різновекторними структурами. Передусім, Росією та СНД налагоджувати більш тісні стосунки бажають у Львові — 14.1% (1999 р.) та 9.4% (2004 р.), у Донецьку — 73.8 та 87.2%; передусім, з США й країнами НАТО у Львові — 59.2 та 51.5%, у Донецьку — 10.5 та 1.6%.

Пошук аргументів для дискурсу з проблеми взаємодії України з міжнародними структурами спричинив до появи думки про використання у ньому зафіксованих у соціологічних опитуваннях ставлення громадян нашої країни до таких, на наш погляд, важливих нині явищ суспільного життя (суспільної думки) як «національна ідея» та «культурницька традиція». Перше, на нашу думку, віртуальне (воно більше конструюється у роздумах політиків та дослідників й доволі слабо, системно, усвідомлюється громадською думкою); друге — досить реальне, більш зрозуміле для великої кількості мешканців України.

Одне з останніх досліджень (2007 р.) такого типу, як наведено вище, свідчить, що більшість населення України (65%) вважає, що сьогодні національна ідея не сформована. Для нашого випадку цікавим буде розподіл за регіонами: виявляється тут майже немає розходжень. Вони фіксуються у твердженні про її сформованість: західні області — 15%; центр й східні області — приблизно — 8–9%. Не будемо заглиблюватись, якими чинниками мешканці регіонів наповнюють зміст поняття «національна ідея», але звернемо увагу на не чітко визначене його розуміння (сприйняття): такий стан властивий для 30% мешканців західних й 43% південно-східних областей [14]. Ведучи мову

про національну ідею, варто передусім, розглядати її у контексті з таким явищем, як «патріотизм». На питання Центру імені Олександра Разумкова із опитування, проведеного напередодні Дня незалежності 2009 року, «Чи вважаєте Ви себе патріотом України?» чітко позитивні відповіді за регіонами розподілилися таким чином: Захід — 56.3, Центр — 35.2, Південь — 31.8, Схід — 33.4% [3].

Щодо культурницької традиції, то перспективи формування цілісної системи дещо оптимістичніші, що може мати позитивні наслідки для згуртування громадян України у своїх ставленнях до різноманітних явищ її суспільного розвитку. Підстави для такого твердження дають дані згаданого опитування «Культура і мистецтво»: 60 відсотків ідентифікує себе як представників української культурницької традиції; щоправда, регіони здебільшого різняться відповідями своїх мешканців: Захід — 84, Центр — 77, Південний Схід — 39%. Інше опитування (Центр імені Олександра Разумкова, грудень, 2005 р.) підтверджуючи попередні дані, подає нові, які конкретизують наші роздуми щодо можливостей впливу культурницької традиції на формування зконсолідованої ідентичності громадян України. Цей шлях, вочевидь, залишається нелегким: за рік збільшилася частка прихильників «радянської культурницької традиції» — до 19.4% (проти 16.4%); серед етнічних українців лише 43.1% вважає, що у майбутньому буде переважати «українська національна культурницька традиція»; 21.0% вважають, що у різних регіонах переважають різні культурницькі традиції, а 18.7 віддають перевагу «загальноєвропейській традиції» [7].

Ідентифікаційну матрицю українського населення доповнюють й інші дані, пов'язані з визначенням громадян України належними себе до територіальних та політико-територіальних утворень. Їх ми знаходимо у дослідженнях Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (вони є найбільш адекватними): мешканцями місцевості чи міста, де вони проживають, вважають на Заході — 39.4, у Центрі — 43.1, на Півдні — 29.8, на Сході — 37.0% (по Україні — 38.2%); мешканцями регіону, де проживають громадяни, відповідно: 15.4, 22.9, 24.5, 19.1% (20.4%); мешканцями України в цілому — 34.8, 25.2, 35.8, 32.0% (30.7%); мешканцями Європи — 2.4, 1.8, 3.3, 0.2% (1.6%); мешканцем Землі у цілому — 4.0, 1.4, 1.0, 3.3% (2.9%) [4].

Цікаві дані було зібрано у результаті соціологічного дослідження, проведеного колективами українського й американського університетів — вони підтвердили нашу тезу про безпосередню залежність дії трьох чинників (етнічного походження, поселенської структури та політико-партійних преференцій) щодо характеру формування та змісту українських ідентичностей. В опитуванні брали участь представники семи етнічних спільнот (українці, росіяни, кримські татари, поляки, угорці, євреї, цигани) у чотирьох соціокультурних регіонах (Західна Україна, Центральна Україна, Східна Україна, Південна Україна). Щодо поселенської структури, то: 1) найбільш компактно розселені кримські татари (Автономна Республіка Крим — майже 99 %) та угорці (Закарпатська область — майже 97 %); 2) середнього рівня компактність характерна для поляків та циган; 3) достатньо високого рівня розсіяність у росіян (у певних областях спостерігається досить високий ступень їх концентрації — від 33 до 56 % (Харківська, Донецька, Луганська області та Крим); 4) найвищий рівень розсіяності (по усій території країни) характерна для українців. Для нашого аналізу найбільш релевантними були дві групи питань: 1) пов'язані з визначенням свого ставлення до групи країн та міжнародних організацій (США, Росії, Німеччини, Європейського Союзу, НАТО); 2) пов'язані з оцінкою рівня відносин з країнами Європи, США та Росією. Картина дозволяє зробити таку типологію: серед українців, угорців, кримських татар, поляків в усіх регіонах фіксується значно вищий, ніж у середньому по Україні рівень їх прихильності до міжнародних структур, зокрема й НАТО (порівнювалися дані цього етносоціологічного дослідження з даними досліджень, які наводилися вище); росіяни у своїх преференціях орієнтувалися переважно на Росію й нижчим був їх рівень прихильності до Європейського Союзу й зовсім низьким до НАТО; євреї за різними показниками перебували у середині преференційної ієрархії; високий ступінь невизначеності був характерний для циган. Особлива позиція фіксувалася у кримських татар, коли мова йшла про ставлення до країн Близького Сходу — тут відсоток був досить високим [13, 1–28].

Отже, аналіз конкретних соціологічних даних, фактів історичного розвитку, характеру політичного процесу, логічної побудови обґрунтування взаємозалежності дії різного роду явищ і подій, їх взаємовпливу та деяких інших чинників дає підстави зробити такі висновки щодо взаємозв'язку між українськи-

ми ідентичностями та перспективами взаємодії з міжнародними структурами, зокрема інтеграції України у деякі з цих структур:

1) поліетнічна строкатість населення країни поки що не стала в Україні, як це прийнято твердити в Європі [14], чинником згуртованості етнополітичного організму й чинником її міцності. Етнічні спільноти України перебувають у стадії відродження (така можливість з'явилася з отриманням Україною незалежності й розгортанням демократичних процесів, зокрема у сфері етнонаціонального розвитку), що стимулює дезінтегративні процеси й концентрацію уваги на внутрішніх проблемах своїх етнічних спільнот та на змагальності за більш комфортні (більш престижні) ніші у соціальній (а подеколи й у політичній) ієрархії українського суспільства. Останнє час від часу зумовлює, якщо й не відверту, то приховану конфронтацію, що це врешті-решт перешкоджає підтримці зконсолідованого рішення щодо взаємодії України з європейськими та трансатлантичними структурами та відсуває перспективу її інтеграції у ці структури;

2) в українському суспільстві існують дві чітко окреслені тенденції в орієнтації населення щодо взаємодії України з міжнародними структурами: а) більш тісна співпраця з Росією й інтеграція у структури, ініційовані Росією; б) просування до взаємопорозуміння з європейськими та трансатлантичними організаціями й до участі у них. У першому випадку тенденція посилюється із Заходу до Сходу, а у другому — навпаки, зі Сходу на Захід. У цьому процесі чітко прослідковується регіональний чинник з врахуванням етнічного складу населення;

3) наявність відносно значного російського компонента в етнонаціональному складі населення України, а у більш широкому сприйнятті, так званої російськомовної людності, який, вочевидь, перебуває під впливом ідеології Росії, яка, безумовно, не сприймає позитивно євроінтеграційних прагнень України, принаймні, не бажає, щоб наша країна була попереду у цих процесах, зменшує інтеграційний потенціал України, й, натомість, зміцнює східноорієнтаційні тенденції в українському соціумі;

4) чітко виражений регіональний аспект впливу політичного чинника, що результується у преференціях й прихильностях до того чи іншого орієнтаційного напрямку розвитку України, що підтверджується наведеними вище даними соціологічних досліджень, не сприяють консолідації зусиль українського суспільства на підтримку євро- та трансатлантичних прагнень й відтермінують вступ України у міжнародні структури;

5) відтік громадян України, зокрема тих, хто підтримує її західні орієнтації, послаблюють процеси формування цілісної ідентичності частини, зорієнтованої на тіснішу взаємодію України з західними міжнародними структурами.

1. *Гвоздецька Б. Г.* Особливості ідентичностей мешканців пограниччя карпатського регіону (наприкладі Львівської та Івано-Франківської областей) // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. — 2010. — Випуск 4.

2. *Даниленко О. А.* Язык конфликтов трансформирует общество: реконструкция истории — формирование социокультурных идентичностей. — Вильнюс: ЕГУ, 2007; Социокультурные идентичности та практики. — Київ: Інститут соціології, 2002.

3. День незалежності. Патріотизм. 21 серпня 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rasumkov.org.ua

4. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2007/12/17/68517.htm>

5. *Євтух Володимир*. Етнічність. Глосарій. — Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009.

6. Ідентичність як соціокультурний феномен. — Київ: 2002; Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні // Україна молода. Спеціальний випуск. — Львів: 2007; *Нагорна Лариса*. Регіональна ідентичність: український контекст. — Київ, 2008.

7. Культура і місце. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rb.com.ua. — 2007.

8. Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні // Україна молода. Спеціальний випуск. — Київ; Львів: Критика, 2007.

9. *Малиновська О.* Міграція та міграційна політика. Навчальний посібник. — Київ: Центр учбової літератури, 2010.

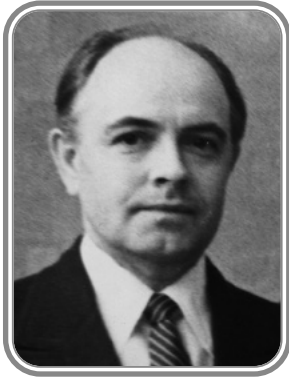
10. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. — Київ: Інститут соціології НАН України, 2010.

11. *Цалок Сергій*. Етнодемографічна картина світу. — Львів, 2007.

12. *Burman Gerhard M. (Hrsg.)*. Total Interaction. Theory and Practice of a New Paradigm for the Design Disciplines. — Birkhaeuser, Basel, Wien, New York: 2005; Duden Band 5, 4. Auflage 1982; *Quiring O., Schweiger W.* Interaktivitaet — ten years after. Eine Bestandsaufnahme und eine Analyse der Medien // Medien und Kommunikationswissenschaft. — 2006. — 54. Jg.

13. *Holley E. Hansen*. National Identity: Civic, Ethnic, Hybrid, and Atomised Individuals // Europe-Asia Studies. — Vol. 61. — Issue 1, January 2009.

14. *Multikulturalitaet und Multiethnizitaet in Mittel-, Ost- und Suedosteuropa* / Herausgegeben von Ernst-Peter Brezovszky, Arnold Supan, Elisabeth Vyslonzil. — Frankfurt am Main: Europaeischer Verlag der Wissenschaft, 1999.

Георгій Крючков,
*народний депутат України III–IV скликань,
голова Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки і оборони
(1998–2000, 2002–2006 рр.)*

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ПОЗАБЛОКОВОСТІ

Кардинальні зміни, що відбулися в світі за минулі два десятиліття і відбуваються зараз, обумовлюють необхідність нових підходів до проблем зовнішньої, оборонної, безпекової політики. Серед цих змін слід особливо виділити:

— крах концепції однополюсного світу з домінуванням в ньому однієї наддержави і поступове перетворення світу на багатополлярний, становлення в ньому нових потужних центрів сили і міжнародного впливу;

— появу нових викликів і загроз міжнародному миру і безпеці: вступ в новий етап гонки озброєнь, активізацію міжнародного тероризму з агресивною насильницькою ідеологією, екстремістських проявів із численними людськими жертвами, наркобізнес, торгівля людьми, загострення проблеми забезпечення потреб у стратегічних ресурсах (передусім в енергетичних і продовольчих) і боротьби за доступ до джерел цих ресурсів та шляхів їх транзиту, якісно нову гостроту екологічних проблем і проблем технологічної безпеки;

— посилення прагматизму та ізоляціоністських настроїв у політиці багатьох держав в умовах глобальної фінансової і економічної кризи, яка розпочалася у 2009 році, що впливає на діяльність потужних міжнародних об'єднань (зокрема, Європейського Союзу), провокує виникнення в них відцентрових тенденцій;

— послаблення впливу Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки і співробітництва в Європі на розвиток ситуації в світі, зокрема на Європейському континенті, на врегулювання конфліктів, що виникають, фактичне перебирання у ряді випадків їх повноважень Європейським Союзом і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) у відповідності з її новою Стратегічною концепцією;

— новий характер війн, що відбуваються у різних регіонах.

Нині, коли минає двадцять років після зруйнування Радянського Союзу, розпаду соціалістичної співдружності держав, Організації Варшавського договору, є підстави говорити про те, що реставрація капіталістичного ладу на постсоціалістичному просторі хоча й змінила характер відносин у світі, однак не зняла проблему міждержавних протиріч і блокового протистояння. Це стосується й відносин між Заходом, передусім Сполученими Штатами Америки, і Російською Федерацією. Проголошене з обранням президентом США Барака Обами «перезавантаження» відносин з Росією поки що не призвело до врегулювання ряду гострих проблем в американо-російських відносинах, які справляють вплив на ситуацію в усьому світі, зокрема проблем, пов'язаних із обмеженням звичайних озброєнь в Європі, створенням системи протиракетної оборони та інших. Навіть злочасну «поправку Джексона-Веніка», дискримінаційну щодо Росії, американським конгресом досі не скасовано. А в конгрес вже внесений законопроект про припинення «перезавантаження» відносин з Росією.

Все це безпосередньо стосується безпеки нашої держави. Займаючи унікальне стратегічне становище в центрі Європейського континенту, Україна після проголошення у 1991 році незалежності постійно перебуває в ситуації, коли кожний з провідних суб'єктів міжнародного політичного процесу намагається тримати її у сфері свого впливу, вдаючись, коли це вважає за необхідне, до прямого диктату.

Конкретними проявами таких підходів до нашої країни з її ослабленою економікою, низьким життєвим рівнем переважної більшості населення, зруйнованими Збройними силами, нестабільною політичною ситуацією є узгоджена Резолюція № 120 обох палат конгресу США «На захист незалежності України» (вересень 1996 р.), в 15-ти пунктах якої було чітко визначено і продиктовано, що належить робити українському президенту,

парламенту, уряду, зокрема протидіяти «появі будь-якої політичної або військової організації, яка могла б сприяти реінтеграції держав колишнього Радянського Союзу» (офіційно американську резолюцію в Україні не було оприлюднено, хоча всі українські уряди ні на крок від неї не відступали); сьогоденні вимоги Міжнародного валютного фонду до України стосовно підвищення пенсійного віку, плати за газ, електроенергію, тарифів на житлово-комунальні та інші послуги як умову надання нашій країні кредитів; проведення європейськими інституціями перманентних «моніторинрів» дотримання в Україні свободи слова, засобів масової інформації; відверте втручання у деякі резонансні судові справи. Прагне тримати нашу країну у сфері свого впливу й Російська Федерація. До того ж Україна розташована поблизу «зони нестабільності», де зберігаються «заморожені» або відбуваються збройні конфлікти (Північна Африка, Закавказзя, Придністров'я).

Не можна не враховувати й того, що лідерами деяких іноземних держав робляться заяви, в яких, по суті, містяться територіальні претензії до нашої країни.

Про зростання викликів і наявність загроз національній безпеці України доводиться говорити в умовах, коли її сектор безпеки і оборони, за визнанням найвищого українського політичного керівництва, є критично послабленим. Безпековий ресурс, що залишився після розпаду колишнього СРСР, майже вичерпаний. Збройні сили України лише обмежено готові до використання за призначенням. Їх стан, як і стан оборонної промисловості, характеризується глибокою депресією. Основні види озброєння та військової техніки у переважній більшості морально і фізично застаріли, більшість з них вже до кінця 2011–2012 років вийдуть з ладу. За роки незалежності українська армія не отримала жодної нової системи озброєння, яка б мала стратегічне значення для підвищення обороноздатності нашої країни*.

До цього слід додати, що під тиском великих держав, передусім США і єльцинської Росії, Україна після проголошення незалежності інтенсивно роззброювалась, втрачаючи свою обороноздатність. Відмову від третього за потужністю в світі потен-

* Див.: Модернізація України — наш стратегічний вибір. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України, 2011 рік, с. 126. Далі посилання на цей документ даються в тексті з посиланням на сторінку Послання.

ціалу ядерної зброї не було підкріплено надійними міжнародними, юридично зобов'язуючими гарантіями її безпеки.

З цього приводу Верховна Рада України рік тому змушена була прийняти спеціальну постанову, якою доручено Уряду здійснити необхідні кроки для розробки спільно з державами-гарантами без'ядерного статусу України належного правового оформлення і реалізації надійних гарантій її безпеки. На жаль, громадськості не відомо, що за цей час зроблено і робиться урядом, зовнішньополітичним відомством для виконання зазначеної постанови.

Слухняно виконувались вимоги Заходу (точніше — США) стосовно ліквідації шахтно-пускових установок для запуску ракет з ядерними боєголовками (боєголовки в короткі строки були вивезені до Росії), суперсучасних бойових літаків, переносних зенітно-ракетних комплексів та іншої зброї. При цьому належного відшкодування витрат чи допомоги нашій країні у більшості випадків не надавалося (як, між іншим, і у зв'язку з виведенням з експлуатації Чорнобильської АЕС). Величезну кількість сучасної бойової техніки, майна Збройних сил вартістю в десятки мільярдів доларів, що дістались (як «спадщина») від Радянського Союзу, було розкрадено, хоча реалізація їх у законом визначеному порядку дозволила б здійснити радикальне переоснащення української армії, вирішити гострі соціальні проблеми.

Проблеми оборонного сектора не тільки не діставали належної уваги й вирішення з боку держави, а й нерідко використовувались у політиканських цілях. Досить згадати хоча б популістські, нічим не підкріплені обіцянки Ю. Тимошенко здійснити, починаючи з 2008 року, повний перехід на контрактну форму комплектування Збройних сил. Між тим через вкрай низький рівень оплати ратної праці і незабезпечення більше 45 тисяч сімей військовослужбовців житлом цю проблему неможливо вирішити й у найближчі 10–15 років.

Показовим є і ставлення державних органів до фінансування потреб оборони й безпеки — всі роки воно здійснювалося за «залишковим» принципом. Прийнятим у жовтні 2000 року Законом «Про оборону України» передбачалося, що на потреби оборони кошти з державного бюджету мають виділятися в обсязі не менше 3% від внутрішнього валового продукту (ВВП). Ця вимога жодного разу не виконувалася: фактичні витрати у

більшості випадків не перевищували 1,5% ВВП. Фахівці вже кілька років тому відзначали, що у фінансуванні Збройних сил України перейдено критичну межу, за якою почалося їх руйнування. При затвердженні Державного бюджету України на 2008 рік уряд Ю. Тимошенко провів через парламент поправку до Закону «Про оборону України», згідно з якою положення про фінансування потреб оборони в обсязі не менше 3% від ВВП із закону було вилучене. Фактичні витрати на оборону у 2008 році склали всього 0,99% від ВВП. Такого в історії Збройних сил України ще не було. А коли ухвалювався Державний бюджет України на 2011 рік, члени фракції Блоку Ю. Тимошенко, вже перебуваючи в опозиції, критикували нинішній уряд за недостатню увагу до потреб оборони, звинувачуючи його у розвалі вітчизняних Збройних сил, і пропонували записати в Законі «Про оборону України», що на потреби оборони має спрямовуватись бюджетних коштів не менше 2% від обсягу ВВП. Як тут не погодитись з тим, що, як кажуть, «кочка сидения определяет точку зрения»...

В умовах триваючої системної кризи, обмежених фінансових можливостей держави такі безвідповідальні, волюнтаристські підходи до питань оборони створюють серйозну загрозу національній безпеці і обороноздатності України.

Ситуація особливо загострилася в роки, коли при владі були «помаранчеві». Зовнішньополітичний курс був занадто політизованим, набрав одностороннього, орієнтованого в основному на якнайшвидше набуття членства в НАТО, характеру. Суспільству нав'язувалась думка, нібито лише членство в Альянсі і Європейському Союзі гарантує Україні незалежність, динамічний економічний розвиток, утвердження демократичних засад державного життя, дотримання прав і свобод громадян. Розвитку вигідних для нашої країни відносин з іншими державами, у тому числі з тими, які набирають все більшої ваги і впливу в світі (Китайська Народна Республіка, Японія, Індія, країни Близького і Середнього Сходу, Латинської Америки), належної уваги не приділялося. Зацикленість на ідеї членства в НАТО, яку не підтримує значна більшість наших співвітчизників, спричинилася до певної стагнації української зовнішньої політики, провокувала загострення політичної ситуації. Контакти найвищого політичного керівництва держави обмежувалися в основному зустрічами з лідерами Польщі, Грузії,

Литви, заходами в рамках маловпливових, позбавлених реальної перспективи угруповань типу ГУАМ.

При цьому нерідко ухвалювалися управлінські рішення, які завдавали прямої шкоди національним інтересам України, її безпеці і обороні. Скажімо, в умовах, коли керівництво Румунії заявляє про «незаконність» входження деяких територій (Ізмаїльщини, Буковини) до складу України, було вирішено перемістити аеромобільну бригаду, дислоковану в районі м. Болграда (Одеська область), у Дніпропетровську область («ближче до кордонів з Росією»). Але вже через деякий час постало питання про повернення бригади в інтересах зміцнення безпеки на південно-західному напрямі на місце її попередньої дислокації. Але скільки через волюнтаристське рішення недолугих політиків і безпринципність військових було втрачено коштів, техніки, підготовлених, унікальних кадрів! Або переміщення найстарішого в Україні військового навчального закладу — Одеського інституту сухопутних військ до м. Львова — через те, мовляв, що «в Одесі розмовляють російською мовою, а у Львові вищий рівень патріотизму»... Явно не відповідали інтересам України поставки — за прямою вказівкою Президента В. Ющенка, у тому числі зі зняттям з бойового чергування військової техніки (протиракетних комплексів) — у район потенційного збройного конфлікту Грузію, де в серпні 2008 року відбулися відомі трагічні події.

Варто нагадати й про наслідки форсованого вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ). У квітні 2008 року В. Ющенко так вихваляв «переваги», які очікують нашу країну після того, як вона стане членом цієї організації: «Коли ми говоримо про СОТ, то говоримо як про двері, за якими ми стаємо рівноправними партнерами... Мова йде про те, що біля 5 млрд доларів — це той приріст товарообігу, який ми очікуємо тільки через те, що ми стали рівноправними гравцями...» Де ці 5 млрд доларів? Вже через півроку після таких оптимістичних заяв В. Ющенко змушений був вимагати від Кабінету Міністрів «невідкладно провести консультації із заінтересованими державами-членами СОТ і Міжнародним валютним фондом про необхідність застосування Україною заходів захисту національного товаровиробника».

Така політика «помаранчевого» уряду аніскільки не наблизила Україну до членства в Європейському Союзі. Скигненнями

і безкінечними проханнями прийняти в Альянс і ЄС Україна «набридла» Європі. До того ж у країні мало що робилося для реальної перебудови на сучасній інноваційній основі вітчизняної економіки, піднесення життєвого рівня народу, вдосконалення функціонування демократичних інститутів.

Водночас зовнішньополітичний курс В. Ющенко і його «по-маранчевої» команди, конкретні кроки і заяви керівництва Міністерства закордонних справ відзначалися все більшою антиросійською спрямованістю, а то й відвертою русофобією, що призвело до небезпечного погіршення — на шкоду національним інтересам України — відносин з нашим найближчим сусідом і стратегічним партнером. Фактично були припинені контакти державних діячів України і Росії на найвищому рівні. Згорталися економічні відносини. Відчуження між нашими країнами і народами наростало й у зв'язку з насадженням в Україні націонал-шовіністичної ідеології, суб'єктивістським переглядом подій Великої Вітчизняної війни, реабілітацією і героїзацією колабораціоністів — пособників гітлерівських окупантів. На це була спрямована навіть діяльність української Служби безпеки, тодішнє керівництво якої проголошувало: «...Незалежна українська держава досі не визнала УПА (Українську повстанську армію — Г.К.). Міцна імперська пуповина заважає владній еліті назвати окупанта (воїнів Радянської армії, які визволяли Україну від фашистських окупантів. — Г.К.) окупантом, а борців за свободу (тобто “упівців”. — Г.К.) — героями нації». Дійшло до того, що дипломи випускникам елітного навчального закладу СБУ вручалися в присутності посла Сполучених Штатів Америки...

На президентських виборах 2010 року згубний для нашої країни політичний курс було відкинуто. Реалізовано важливу конституційну вимогу — Верховною Радою ухвалено Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», законодавчо закріплено політику позаблоковості як основу курсу України, наріжний камінь її зовнішньополітичної та безпекової доктрини. Було відновлено добросусідські, стратегічні відносини з Росією. Міжнародна діяльність набула динамізму, відновлено її різновекторний і, я б сказав, рівновекторний характер. Організовано підготовку важливих концептуальних, основоположних документів нової редакції Стратегії національної безпеки, Стратегічних напрямів зовнішньої політики. Вносяться

корективи у поетапну Програму реформування та розвитку сектора безпеки і оборони. Вживаються заходи до завершення формування вітчизняного оборонно-промислового комплексу.

Перші кроки нової влади не тільки були позитивно оцінені більшістю в нашому суспільстві, а й сприяли зміцненню зовнішньополітичних позицій України, піднесенню її авторитету на міжнародній арені.

На жаль, з часом у діяльності уряду стали появлятися акценти, які свідчать про певний відступ від декларованого під час виборчої кампанії курсу. Різновекторний характер політики позаблоковості все більше трансформується в стратегію європейської інтеграції як домінанту, фундаментальну складову української зовнішньої політики. Курс на набуття повноправного членства в ЄС проголошений «пріоритетним як для внутрішнього розвитку України, так і в її зовнішніх відносинах». Усі завдання внутрішньої і зовнішньої політики підпорядковуються досягненню умов і критеріїв членства в ЄС. Інтеграція в європейський політичний, економічний, правовий та гуманітарний простір стала для нової влади орієнтиром при проведенні системних реформ з модернізації країни.

Існує загроза того, що, домагаючись форсованого членства в ЄС, нинішня влада може припуститися таких же помилок, як і «помаранчевий» режим при вступі до СОТ. Це стосується, зокрема, ставлення до умов, які висуваються Європейським Союзом стосовно доступу на європейські ринки продукції українського агропромислового комплексу. «Зелене світло» відкрито, по суті, лише для соняшнику і ріпаку — культур, які виснажують ґрунт і тому в країнах Європи не вирощуються. Цього не можна сказати ні про зернові культури, ні — тим більше — про тваринницьку продукцію, значну частину якої Україна вже імпортує з інших країн.

Нові акценти з'явилися і в ставленні до членства в НАТО. Якщо в Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (ст. 11) дотримання політики позаблоковості визначається як «неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес», то в Щорічному Посланні Президента України

до Верховної Ради України говориться про відмову України від «форсованого набуття членства в НАТО» (с. 125). Насправді співпраця з Альянсом стала ще активнішою, ніж за часів президентства Ющенка. Свідченням тому є затверджений урядом на 2011 рік План співробітництва з НАТО.

То ж, мабуть, не без підстав один з керівників Інституту стратегічних досліджень при Президентові Україні, який відверто репрезентував себе прихильником членства нашої країни в НАТО, у передачі радіо «Ера-FM» нещодавно заявляв: «Раніше ми багато говорили про вступ в НАТО, але мало що робили для цього, тепер — навпаки: менше говоримо, а реально працюємо». Суттєвим є й те, що відносини із Сполученими Штатами Америки ґрунтуються на Хартії про стратегічне партнерство між нашими країнами, в якій питання про американське сприяння вступу України в НАТО займає центральне місце. А в президентському Посланні до Верховної Ради України особливо наголошується на тому, що «розвиток стратегічного партнерства України з РФ не може відбуватися за рахунок стратегічних відносин з ЄС та США, вибудованих за попередні роки» (с. 137).

Питання щодо української позиції стосовно членства в НАТО є особливо чутливим в українсько-російських відносинах. Саме завдяки декларованій в ході президентської виборчої кампанії і закріпленій в Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» неучасті України у військово-політичних союзах (малося на увазі насамперед НАТО) вдалося, як було сказано в Посланні, у стислий термін зняти напруженість у відносинах з Російською Федерацією (с. 125). Зрозуміло, що найменший відступ від цієї позиції не може не позначитися на відносинах між нашими країнами. Між тим дрейф у цьому питанні стає все очевиднішим. Поза увагою політиків і аналітиків, насамперед російських, не залишилось те, що в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» в кількох місцях підкреслено говориться про інтеграцію України в європейський простір, а про відносини з Російською Федерацією навіть не згадується.

Курс на євроінтеграцію все більше протиставляється, у тому числі й у публічних виступах високих посадовців, пропозиціям Російської Федерації про приєднання України до Єдиного Економічного Простору у складі Росії, Республіки Білорусь і Казахстану і входження у Митний союз. Сьогодні доводиться

відмічати певне, вже доволі помітне, охолодження у відносинах між нашими країнами, появу в російській стороні сумнівів щодо щирості намірів українського керівництва у двосторонніх відносинах. Це не може не викликати занепокоєння.

Розходження у конкретних питаннях не є чимось незвичайним у міждержавних відносинах: кожна суверенна держава має свої інтереси, які можуть і не збігатися з інтересами держав-партнерів. Знаходження взаємоприйнятних рішень при добрій волі сторін можливе. Добиватися цього не завжди просто, зокрема і з огляду на жорсткість російської позиції, особливо в умовах, коли в суспільстві, насамперед у засобах масової інформації, нагнітається атмосфера неприязні, лунають взаємні звинувачення. А саме з цим сьогодні доводиться мати справу і в Україні, і в Росії.

Широкомасштабна кооперація, особливо в галузях оборонно-промислового комплексу, розгалужені зв'язки між вченими України і Росії, залежність нашої економіки від поставок російських енергоресурсів, значно більша відкритість російського ринку порівняно з країнами Європи для української продукції, родинні та інші особисті зв'язки мільйонів людей наших країн — все це вимагає особливо зважених підходів і високого професіоналізму при пошуку взаємоприйнятних рішень з питань, в яких інтереси України і Росії можуть не збігатися.

Політика країни — і зовнішня, і внутрішня — має повною мірою враховувати реальну ситуацію, яка складається на Європейському континенті і в світі, бути динамічною і конструктивною, гнучкою і послідовною, підпорядкованою захисту і реалізації національних інтересів, забезпечувати зміцнення економічної могутності, надійної обороноздатності і міжнародних позицій України.

На даному етапі цьому сприяє саме політика позаблоковості, яка не має нічого спільного із самозамкненістю, ізоляціонізмом, а передбачає активну співпрацю з країнами всіх континентів, насамперед з сусідами.

Позаблоковий статус України склався історично і має як позитивні сторони, так і породжує певні проблеми, в тому числі пов'язані із забезпеченням надійної оборони. Наша країна, що має оборонну доктрину, мабуть, більше, ніж будь-яка інша, зацікавлена у подоланні конфронтаційного мислення, блокових підходів у міжнародних відносинах. Україні, як кажуть, сам

Бог велить активно добиватися створення єдиної — загальноєвропейської — системи колективної безпеки, яка охоплювала б усі держави нашого континенту, — від Ванкувера до Владивостока — і ті, що входять до військово-політичних блоків (передусім НАТО і ОДКБ), і позаблокові. В разі реалізації цього проекту сама собою відпаде проблема вступу чи невступу України в НАТО або до іншого військово-політичного блоку. Одне з гострих питань, яке розколює наше суспільство, було б зняте.

Не вважаю продуктивним, таким, що відповідає інтересам нашої країни, протиставлення курсу на інтеграцію України в європейські структури подальшому розвитку добросусідських відносин з Російською Федерацією, іншими колишніми союзними республіками, поглибленню інтеграційних процесів на пострадянському просторі, в тому числі приєднанню до Митного Союзу, входженню в Єдиний Економічний Простір. Навпаки, тісна співпраця, узгоджені дії з Росією, її союзниками, активна позиція України у Співдружності Незалежних Держав, на моє переконання, тільки сприятимуть досягненню європейських стандартів в економіці, соціальній, гуманітарній сферах, утвердженню демократичних засад державного і суспільного життя, спільному вирішенню гострих питань, що їх висуває життя, зокрема проблем енергетичної, екологічної, продовольчої безпеки. Тоді й питання інтеграції України в європейську структуру будуть ставитись інакше, без загострень і ускладнень у відносинах з сусідами. Адже в світі поважають і рахуються лише з сильними, багатими і розумними.

Події розвиваються так, що, з одного боку, загроза виникнення повномасштабного воєнного конфлікту на нашому континенті оцінюється як низька, а з іншого — зазнають докорінних трансформацій підходи, методи та засоби ведення збройної боротьби, а сукупний ефект від дії новітніх загроз може мати для нашого субконтиненту руйнівні наслідки. Вже сьогодні жодна з європейських країн не може самостійно гарантувати свою безпеку. До того ж суттєво змінюються техніка та озброєння, засоби комунікації, оснащення військовослужбовців. Це вимагає значних бюджетних витрат. Вкрай важливо змінити ставлення держави до соціальних і правових проблем захисників Вітчизни. Адже в соціальному плані вони, як мінімум, на порядок гірше

Бесіди з воїнами-прикордонниками на острові Зміїному (квітень 2003 р.)

Під час проведення круглого столу (другий зліва Г.К. Крючков)

Розмова з Послом Великобританії в Україні Робертом Брінклі (2003 р.)

Зустріч з еміром Королівства Кувейт Джабером-аль-Ахмедом-аль-Джабером-ас-Сабахом (2003 р.)

Розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом США Карлосом Паскуалем

забезпечені і захищені, ніж у Російській Федерації, Республіці Білорусь, не кажучи вже про країни Європейського Союзу.

З огляду на ці обставини поставлене у президентському Посланні завдання — розробити прогнозну модель сектора безпеки і оборони, зокрема Збройних сил України, до 2025 року, що мала б гарантувати захист суверенітету і територіальної цілісності держави, належну ефективність дій при вирішенні принаймні одного локального конфлікту по периметру кордонів України, є надзвичайно важливим і актуальним.

Це висуває, як невідкладне, завдання — якомога швидше визначитись з основними напрямками реформування Військової організації України на найближчі 10–15 років з тим, щоб вивести вітчизняні Збройні сили з глибокої кризи, перетворити їх на сучасну, оптимальну за чисельністю, всебічно забезпечену, оснащену сучасною військовою технікою і озброєнням, соціально захищену армію, здатну виконувати покладені на неї Конституцією обов'язки.

Назріла потреба чіткіше сформулювати в Основному Законі функції держави щодо захисту суверенітету і територіальної ці-

лісності України, забезпечення її безпеки і на цій основі системно оновити нормативно-правову базу у сфері національної безпеки і оборони.

В нинішніх умовах особливо зростає значення узгоджених дій у сфері зовнішньої політики з політикою в оборонній і безпековій сферах, що вимагає посилення координації і контролю діяльності усіх державних органів. Ефективніше має використовувати свої повноваження конституційний координуючий орган при Президентові України — Рада національної безпеки і оборони України, активність якої останнім часом чомусь помітно знизилась.

Своєю реалістичною, прагматичною зовнішньою політикою держава повинна множити коло друзів і ні в якому разі не породжувати недругів, тим паче ворогів, а розумною внутрішньою політикою, у тому числі політикою у сфері безпеки і оборони, зміцнювати економічну і оборонну могутність України — найважливішу гарантію її безпеки, мирної праці нашого народу.

*Сергій Нагорний,
експерт з питань європейської безпеки,
Європейський Геополітичний Форум «EGF»
(Київ–Брюссель–Москва)*

• • •

*Денис Нагорний,
журналіст (Україна–
Німеччина–Росія)*

УДК 327 + 620.9(477)(470+571)(55)

РОСІЙСЬКІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО СТВОРЕННЯ «ГАЗОВОЇ ОПЕК»: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

«XXI століття — століття газу»¹

Останнім часом ідея створення «газової ОПЕК» стала однією з найбільш політизованих тем на світовому енергетичному ринку. В сучасних умовах з «трансформацією» нафтового бізнесу відбувається паралельно й одночасно трансформація світового нафтогазового ринку². Це відбувається під впливом взаємопов'язаних факторів глобалізації та регіоналізації економічних процесів [1, с. 22–23].

У цьому контексті глобалізація світових енергетичних ринків (нафтовий і газовий) є закономірним етапом їх еволюційного розвитку, кінцева мета — формування глобального енергетичного простору. Тому нині, за багато років до того як такий простір буде сформовано³, йде боротьба за майбутні ключові позиції.

В цих умовах провідні світові центри політики та економіки (Росія, ЄС та інші) активізують співробітництво з країнами Близького та Середнього Сходу (Катар, Іран тощо) у багатьох сферах й, насамперед, в енергетичній галузі.

Мета цієї статті — висвітлити перспективи розвитку позиції Росії у співробітництві з країнами Близького та Середнього Сходу (Катар та Іран) щодо створення «газової ОПЕК».

Об'єкт дослідження цієї статті є артефактом, і проблема, що полягає у створенні технологічного аналога ОПЕК — за ймовірного об'єднання — «газової ОПЕК».

Серед праць, присвячених дослідженню створення «газової ОПЕК», її ролі щодо забезпечення попиту на газ у світі, здатності цієї організації визначати політику в сфері транспортування газу на світових ринках, слід відзначити роботи провідних експертів — *ad hoc*, аналітичні праці та матеріали конференцій західних⁴, українських⁵, російських⁶ та східних⁷ центрів досліджень та інститутів.

Аналізу діяльності «газової ОПЕК» і міжнародного співробітництва в межах цієї організації в контексті розширення енергетичної взаємозалежності та росту конкуренції в країнах-членах присвячена низка наукових праць відомих вітчизняних і закордонних учених. Серед них велике теоретико-методологічне значення мають книги видатних західних економістів, таких як: Д. Віктор, М. Хейс, Е. Джаффа, Е. Кордесмен, Х. Халлоуш, Дж. Стерн, В. Сокоп, М. Тертеров; також роботи українських (В. Саприкін, М. Гончар, С. Корсунський); російських (В. Ісаєв, В. Сажін, В. Бушуєв, Н. Мамєдова, Н.К. Тер-Оганов); арабських та іранських (Хашемі Коземпур, Алі Хачд, М. Нобахт, Халід Р. ар-Родхан, Абдулазіз О. Сагер, Алі аль-Хіджрі) вчених, які розкрили різні аспекти сучасної політики Росії щодо співробітництва з Іраном в енергетичній сфері, зокрема створення «газової ОПЕК» [2].

У цьому контексті предметом дослідження статті є сучасна політика Росії щодо співробітництва з країнами Близького і Середнього Сходу у газовій сфері, в першу чергу з Іраном і Катаром.

Обрана авторами тема є актуальною проблемою міжнародних відносин та міжнародної політики, однак як об'єкт окремого дослідження є нерозкритою в українській науці.

Тематика цього дослідження щодо створення «газової ОПЕК» привертає увагу світової спільноти, науковців і фахівців майже сорок років та залишатиметься актуальною ще на довгі роки [3, с. 15].

Енергополітичний контекст: ринок газу як частина глобального енергетичного ринку

Нині найбільші обсяги споживання природного газу у США, Канаді, країнах Європи та СНД. Це було зазначено у 2009 році за підрахунками аналітичних оцінок Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), в яких прогнозується, що вони зростатимуть вищими темпами порівняно з нафтою, вугіллям, ядерною та відновлювальною енергетикою і становитиме 125,5 трлн куб. футів на рік у 2020 році та майже 170 трлн куб. футів на рік у 2030 році [4]. Експерти прогнозують, що споживання газу в Азії зростатиме за цей період лише на 2-3%. На відміну від нафти природний газ не є і, не виключено, не стане основою енергетичного забезпечення економіки «азійських тигрів». У роботі Дж. Стерна зазначається, що лише експорт газу з країн Близького та Середнього Сходу збільшиться в 4,5 разу протягом менш ніж 30 років. В абсолютному вимірі експорт газу з країн зазначеного регіону у 2030 році сягатиме понад 444 трлн куб. футів на рік [5, с. 9–10].

Найбільшу стурбованість ситуація у газовій сфері викликає в першу чергу у США. Адміністрація США розглядає необхідність істотного збільшення імпорту ЗПГ щодо забезпечення потреб економіки країни, яка все більше орієнтується саме на цей вид палива. Відчутне зростання ціни на газ у США розглядається як реальна загроза темпам зростання національної економіки⁸.

За даними провідних експертів, нині Росія (32,5%), Іран (20%) та Катар (10%) контролюють 65,2% світових покладів газу (див. табл. 1). Проведений аналіз засвідчує наступне: по-перше, на території колишнього СРСР і Близького та Середнього Сходу разом розташовано майже 77% газових покладів планети; по-друге, саме Росія, Іран та Катар:

- контролюють понад половину світових запасів газу;
- здатні відігравати дедалі зростаючу роль у забезпеченні енергетичних потреб (зрідженого газу) у світі;
- не виключено, що у найближчому майбутньому будуть учасниками світового ринку зрідженого газу⁹ (курсив наш. — Авт.).

За висновками експертів, загальні доведені світові поклади газу — понад 100 трильйонів кубічних метрів. Газові родовища

Таблиця 1

Країни, що володіють найбільшими підтвердженими покладами природного газу, споживання і виробництво ними газу (трлн м³)

Країна	Підтверджені запаси газу	Обсяги споживання	Обсяги виробництва	Країна	Підтверджені запаси газу	Обсяги споживання	Обсяги виробництва
Росія	1,685–1,700	14,5	22,0	Норвегія	82,0–102,7	0,30	2,5
Іран	943,0–1,046	3,0	2,7	Австралія	80,0–88,6	1,0	1,23
Катар	758,0–912,0	0,4	1,05	Малайзія	76,0–84,3	1,0	2,0
Сауд.				Туркменістан	72,0–100,0	0,5	2,0
Аравія	230,0–267,3	2,0	2,0	Казахстан	65,0–100,0	0,6	0,48
США	205,0–237,1	23,0	20,0	Узбекистан	64,5–65,0	1,8	2,05
ОАЕ	205,0–227,1	1,3	1,6	Єгипет	59,0–76,6	0,95	0,95
Нігерія	159,0–184,2	0,25	0,50	Кувейт	53,0–62,9	0,50	0,50
Алжир	159,1–163,0	1,0	3,0	Канада	57,7–60,0	3,0	7,0
Венесуела	150,0–170,9	1,05	1,05	Китай	63,3–86,7	1,15	1,2
Ірак	111,9–115,0	1,0	1,0	Лівія	46,9–54,4	0,2	0,22
Індонезія	85,0–112,0	1,0	3,05	Україна	32,6–39,6	2,78	0,65
				Світ загалом	6,534	94,5	94,7

Джерело: Наведені дані віддзеркалюють повідомлення International Energy Agency (World Energy Outlook 2009), BP (Statistic Review of World Energy, June 2009), Arab Oil and Gas Journal, US Energy Information Administration, US Geological Survey, Dec. 2009.

розташовуються на всіх континентах, а також у шельфі морів та океанів. Поклади найбільших перевищують 5 трлн кубометрів газу. Основні поклади зосереджені в трьох країнах: Росії, Ірані та Катарі [6]. В Ірані зосереджено найбільше родовище у світі — «Північний/Південний Парс», друге місце займає найбільше російське родовище «Уренгойське». За даними «Бритіш Петролеум», з 1997 до 2009 року Іран спожив природного газу більше, ніж видобув¹¹ [7].

Зазначимо, що важливе значення іранське керівництво надає багатосторонньому формату енергетичної взаємодії. По-перше, поступово розвивається російсько-ірано-азербайджанське співробітництво щодо об'єднання енергетичних систем цих країн. По-друге, Іран розглядає плани енергетичного співробітництва з Росією. По-третє, ірано-азербайджанське співробітництво планується в перспективі конвертувати у створення Транскаспійського енергетичного простору з орієнтацією на ЄС.

Поклади природного газу: Південного Парса становлять 50% всього іранського газу. Південний Парса вважається найбільшим родовищем газу в офшорній зоні (слід зауважити, що офшорна зона поділена між Іраном та Катаром; частка Ірану становить 3,7 км² і містить 14,2 трлн кубометрів природного газу – приблизно 8% всього світового запасу, і понад 18 млрд барелів газового конденсату; Північного Парса (в провінції Бушехр, Іран) у шельфі Перської затоки – поклади газу становлять 2 трлн куб. м.

Джерело: Матеріали МЗС Ірану щодо виконання робіт протягом 2009 р. – Р. 10^о.

На нашу думку, це може створити додаткові проблеми реалізації Україною, самостійно чи у співпраці з іншими країнами, диверсифікаційних проектів. Одностороння орієнтація українського ПЕК на російські джерела містить ризики для розвитку економіки України та стану її енергетичної безпеки.

Таким чином, Росія, Іран та Катар можуть не тільки

зберегти найближчим часом свої позиції на світовому енергетичному ринку як найбільші постачальники енергоносіїв, а також якісно змінити характер своєї присутності на ньому за рахунок диверсифікації товарної структури і напрямків російського енергетичного експорту, активного розвитку нових форм міжнародного енергетичного бізнесу на кшталт «газової ОПЕК» та розширення присутності російських компаній за кордоном. Це дозволить знизити монозалежність російського енергетичного сектора від експорту енергоносіїв до Європи та збільшити прибутковість і ефективність міжнародної діяльності російських паливно-енергетичних компаній без збільшення обсягів експорту первинних енергоносіїв.

У цьому контексті на Заході існує декілька поглядів щодо ролі Росії у розвитку світової енергетики, а саме: по-перше, фахівці, такі як президент Асоціації енергетичних досліджень США Даніель Ергін (Daniel Yergin) та інші, відзначають, що головним споживачам енергоносіїв необхідно терміново змінити ставлення до виробників і назавжди позбавитися від колоніальних і неокolonіальних схем «співробітництва»¹²; по-друге, не випадково багато інших науковців і лідерів, наприклад прем'єр-міністр Великобританії Гордон Браун та американський вчений Маршалл Голдман (Marshall Goldman) та інші, висловлюють занепокоєння щодо «жорсткої» політики Росії в енергетичній сфері¹³; по-третє, деякі вчені, політики та бізнесмени взагалі не намагаються осмислити реальну роль Росії у вирішенні сьгоднішніх і майбутніх світових — у тому числі енергетичних — проблем.

Сьогодні в більшості країн світу в експертному середовищі та ЗМІ затвердився і широко використовується термін «газова ОПЕК».

Спочатку позиція Росії не була схильною щодо газової структури на кшталт ОПЕК. Але пізніше президент Володимир Путін оголосив, що ця ідея була «цікавою». Він говорив про це кілька разів так само, як і про дисконт, що змінюється та існує між цінами на нафту марки «уралс» й еталонної марки «брент». Отримання більш справедливої ціни за експортовану енергію — заявлений пріоритет російського уряду. На думку спостерігачів, основна причина, чому В. Путін оголосив газову ОПЕК «цікавою ідеєю»¹⁴, полягає в тому, що ця тема забезпечує дуже корисне тло у поточних переговорах з ЄС щодо двосторонньої торгівлі та інвестицій.

Після того як В. Путін підтвердив необхідність координації дій виробників газової сировини під час свого першого візиту до Катару в лютому 2007 року, ідею щодо створення «газової ОПЕК» підтримали лідери майже всіх найбільших країн — постачальників газу. Зустріч уповноважених високопоставлених держав з представниками основних газовидобувних країн, яка була запланована на 9 квітня 2007 року, розглядалася передусім як важлива геополітична подія. Хтось із надією, а хтось із побоюванням чекали створення структури, що спробує зайняти на газовому ринку положення, яке займає ОПЕК на міжнародному нафтовому ринку.

По суті, з погляду авторів, Форум країн — експортерів газу (ФКЕГ)¹⁵ ототожнюється саме як «газова ОПЕК». В першу чергу мова іде про створення механізму, за допомогою якого у майбутньому країни, де розташовано основні поклади газу (Росія, Іран та Катар, див. табл. 1), забезпечать контроль щодо обсягів газовидобутку/вироблення. Не виключено, що «газова ОПЕК» наполягатиме на закріпленні твердих тарифів, що апріорі призведе до максимізації ціни на газ у довгостроковому періоді (після завершення трансформаційних процесів нафтогазового ринку).

У цьому контексті наприкінці 2009 року заступник голови правління «Газпрому» Олександр Медведєв зробив заяву, що «...об'єктивно газ має коштувати вище, ніж нафта, оскільки теплопродуктивність газу вища» [8]. Експерти зазначають, що

у короткостроковий період (найближчі 5–10 років) навряд чи можлива зміна існуючої системи ціноутворення.

Росія прагне утворити з Іраном «газовий ОПЕК», саме цю назву запропонували країни-спостерігачі 21 жовтня 2008 року, коли Росія, Іран та Катар ухвалили рішення про створення «великої газової трійки». Західні вчені, такі як Ханспітер Маттес (Dr. Hanspeter Mattes), арабські лідери і фахівці — президент Алжиру Абдельазіз Бутефліка, Х. ар-Рохдан та інші зазначають, що Іран є ініціатором цього проекту, а Росія веде латентну політику щодо створення «газової ОПЕК» [9, с. 7]. Попри той факт, що російська влада всіляко уникає називати ФКЕГ «газовою ОПЕК», прагнення впливати на світові ціни явно простежується, хоча в досить обережних формулюваннях.

Розглянемо Форум країн — експортерів газу (ФКЕГ) як показовий приклад створення майбутньої «газової ОПЕК»

За ініціативи Ірану ФКЕГ неформально утворився у травні 2001 року на зустрічі в м. Тегерані міністрів енергетики 11 країн¹⁶ світу, пізніше до форуму приєдналися інші країни. Нині постійними членами ФКЕГ вважаються 13 країн (Алжир, Болівія, Венесуела, Екваторіальна Гвінея, Єгипет, Іран, Катар, Лівія, Нігерія, Росія, Тринідад і Тобаго, Норвегія і Казахстан (у статусі спостерігача)¹⁷.

Основною метою заснування ФКЕГ було: 1) встановлення балансу взаємних інтересів виробників та споживачів газу за допомогою діалогу; 2) побудова майданчика із заохочення досліджень та обміну науковими знаннями в енергетичній сфері між країнами-учасниками й керівниками національних газових компаній; 3) заохочення та розробка стабільних і прозорих енергетичних ринків.

До місії ФКЕГ належить:

— Виявлення та заохочення заходів і процесів, необхідних для забезпечення отримання країнами-членами максимальної віддачі від своїх газових ресурсів, враховуючи той фактор, що природний газ є не відновлювальним джерелом енергії.

— Сприяння діалогу між виробниками газу і країнами-споживачами щодо забезпечення належного балансу розподілу ризиків (які пов'язані з газовим ринком) та встановлення справедливої ціни для виробників і споживачів.

— Сприяння спільним програмам щодо забезпечення доступу до капіталу, фінансових ресурсів та прозорості серед країн-членів в обміні капіталу, фінансових даних, а також ноу-хау.

— Створення платформи для досліджень та обміну досвідом.

— Обмін інформацією про інвестиційні можливості в країнах-членах.

— Сприяння взаємній роботі інтеграції газових ринків та їх стабільності.

— Створення стійкого та прозорого ринку енергії.

— Сприяння придбанню та обміну технологіями і досвідом, а також оснащенню країн-членів ноу-хау щодо ефективної та дієвої експлуатації своїх ресурсів природного газу на благо своїх країн і народів [10].

Іран залучає країни-учасниці міжнародного ФКЕГ до переговорного процесу, який проводиться щороку, починаючи з 2001-го. Протягом 2001–2010 рр. країни-учасниці міжнародного ФКЕГ провели десять зустрічей на рівні міністрів¹⁸. Зазначимо лише ключові, а саме: 23 грудня 2008 року в Москві під час чергового Форуму було ухвалено статут організації та визначено штаб-квартиру ФКЕГ, яка розміститься в столиці Катару (м. Доха); 9 грудня 2009 року в м. Доха (Катар), на дев'ятому Форумі Генеральним секретарем ФКЕГ був одноголосно обраний (відповідно до чинного статуту ФКЕГ) кандидат від Росії — віце-президент «Стройтрансгаза» Л. Бохановський [11, с. 1].

В енергетичній Стратегії Росії на період до 2030 року зазначено, що «Росія розглядає саме ФКЕГ як головну організацію, за допомогою якої “Ведеться активний енергетичний діалог з найбільшими країнами — виробниками і споживачами енергоресурсів... з великими регіональними об'єднаннями країн”» на кшталт ЄС, ЄврАзЕС тощо. В документі також вказано, що рішення такого завдання здійснюється з використанням дипломатичної підтримки інтересів російських енергетичних компаній за кордоном, заходів та механізмів державної енергетичної політики «через координацію діяльності на світових ринках нафти і газу з країнами ОПЕК та ФКЕГ» [12, с. 31–32].

На нашу думку, засідання ФКЕГ у 2008–2009 рр. (в Москві та в Досі) — це перші кроки щодо створення нового газового об'єднання або системи картельного типу¹⁹, яка могла б керувати лівовою часткою постачання газу на Захід. Роль Росії як ініціатора в цій організації — головний чинник.

Таким чином, незважаючи на відсутність підписаних документів про створення «газової ОПЕК», Дохійський Форум може увійти в аннали історії, як перший крок щодо тісної координації продавців газу. Стратегічну лінію було на ньому, воістину, вироблено. Перша її риса — курс на відділення ціноутворення на газ від ціноутворення на нафту й спроба зробити газ самостійним товаром. І друга — у перспективі учасники Форуму придуть до принципового поділу ринків в інтересах кожної з країн-експортерів, які входять у «газовий клуб». Метою вищезазначеної стратегії є зростання ціни на газ і збільшення поставок. Не виключено, що при цьому квотування не буде введено: цей механізм і на нафтовому ринку вже працює неефективно.

Фахівці називають вищезазначену ініціативу «газова ОПЕК». Однак зазначають: якщо ця ініціатива буде імплементована у життя, організація не діятиме як ОПЕК, але, тим не менш, матиме структуру картельного типу. Саме такий розвиток подій передбачила уповноважена група НАТО у листопаді 2006 року, коли повідомила у своєму докладі, що «Росія буде прагнути до створення газового картелю в контексті використання енергоресурсів для досягнення політичних цілей» [13].

На думку відомого економіста Джонатана Стерна, на сьогодні «ФКЕГ має найменше шансів метаморфози “газової ОПЕК”... йому (Форуму) необхідно буде розробити значно більше інституційного потенціалу та бути більш згуртованим, щоб вона (“газова ОПЕК”) стала реальністю у довгостроковій перспективі». В роботі, де основну частину присвячено порівнянню ФКЕГ та «газової ОПЕК», автор зазначає, що ці організації швидше будуть розвиватися в контексті кризи для експортерів: «Спочатку експорт зрідженого природного газу (ЗПГ) буде орієнтовано не на газопровід; потім буде спільно розроблено постачання ЗПГ з регіональною спрямованістю — Європа або Атлантичний басейн — а не як глобальний картель» [14].

Англійський вчений Хаді Халлоуш в дослідженні про ФКЕГ, проводячи деякі паралелі з нафтовою ОПЕК, припускає, що впродовж декількох років країни-імпортери можуть зіткнутися з еквівалентом «ОПЕК для газу». На думку вченого, конструктивно «ФКЕГ просувається повільно, але надійно протягом п'яти років... члени Форуму прагнуть зобразити ФКЕГ не як картель... скоріше як Форум з обміну ідеями, а не організацією, яка приймає рішення» [15, с. 3]. Можемо погодитись

з цією думкою у зв'язку з тим, що справді нафта і газ є принципово різними товарами з погляду ринкової структури, ціноутворення та заміщення можливостей.

Останні засідання ФКЕГ в м. Доха (2009 р.) показують, що Форум існує для обміну ідеями, досвідом і результатами досліджень про питання, що становлять взаємний інтерес для експортерів газу. Також у своєму дослідженні Х. Халлоуш робить висновки, що систематичні припущення деяких країн-споживачів або ЗМІ стосовно ФКЕГ, який буде автоматично перетворений у «газову ОПЕК», не є обґрунтованими. Крім того, структура Форуму, включаючи Секретаріат, покликана внести прозорість у дії ОПЕК та виступати за діалог з торговельними партнерами.

Основні підсумки газового форуму в Катарі

Підбиваючи підсумки минулого газового форуму в м. Доха (2009 р.), відзначимо низку ключових моментів.

- Країни-експортери газу поступово доходять думки щодо необхідності узгоджених дій. Сценарій падіння цін на енергоносії в найближчі 10–15 років і, відповідно, втрати доходів експортерів газу видається цілком реальним.

- Політичні пристрасті й пріоритети поступаються місцем тверезому економічному розрахунку. Звідси посилення контактів між Росією та Катаром, Росією та Іраном у газовій сфері.

- Росія починає грати домінуючу роль у світовому газовому альянсі (понад чверті світових покладів газу), особливо в умовах зростаючого на неї тиску з боку Заходу. Тим не менш, зміцнити цю роль буде непросто через прив'язку країни до постачань магістрального газу за раніше прокладеними маршрутами й з огляду на проблеми взаємовідносин на пострадянському просторі.

- У цих умовах формування «газової ОПЕК» виглядає швидше як віддалена перспектива, що пов'язана зі зміною світової енергетичної політики. Разом з тим позиції країн-експортерів газу зближуються і вже сьогодні у них виникають точки дотику, перш за все, з питань узгодженої цінової політики.

- За оцінками фахівців, роль газу в енергетичному балансі буде неухильно зростати, що неминуче призведе до посилення ролі експортерів газу у світовому господарському процесі. Таким чином Росія відіграватиме особливу роль і вона прямо

зацікавлена в тісних контактах з іншими провідними експортерами газу. Початок цього процесу вже покладено.

• Неформальний, але важливий вислід має заклик країн-експортерів газу до країн-споживачів, який сформулював міністр Катару. «Захід реагує негативно, — сказав катарський міністр. — Але вони повинні сісти і обговорити з постачальниками нові форми регулювання або зборів перш ніж їх уводити. Нам потрібно створити довірчі відносини між виробниками і споживачами, послати позитивний сигнал один одному, а не сипати взаємні звинувачення».

Через колосальні втрати на будівництві терміналів з виробництва та експорту зрідженого природного газу (ЗПГ), які мали бути зроблені Катаром до кінця минулого десятиліття, як найбільшим виробником ЗПГ у світі, частина проектів відкладена, а інша під загрозою зриву.

На думку міністра Катару, незважаючи на бурхливий розвиток газової галузі та зростаючий попит на імпорт з боку споживачів, країни-виробники стоять перед великими труднощами при будівництві заводів, необхідної інфраструктури, газопроводів та експортних терміналів під постачання ЗПГ на світові ринки. Ці чинники знижують темпи будівництва і збільшують терміни реалізації проектів. Через ці проблеми американська компанія «Ексон-Мобіл» відмовилася від одного із ЗПГ-проектів у Катарі. Тим самим під загрозою зриву опинилися не тільки майбутнє лідерство Катару на світовому ринку ЗПГ (за рахунок розробки найбільшого у світі родовища Північне в Перській затоці), а й цілком конкретні, довгострокові контракти на постачання газу. Саме тому експерти зазначають, що досягнення домовленостей між постачальниками і споживачами є необхідним.

Нині в Москві з'явилися надії на більш тісне співробітництво на зовнішніх ринках щодо узгодження дій між держкомпаніями ВАТ «Газпром» та «Катаргаз», зокрема й на основі обміну активами. Для Заходу такий альянс становить значну небезпеку, бо він у змозі контролювати значну частину ринку Європи і понад чверті обсягів експорту ЗПГ у світі. Однак, як зазначають експерти, ні Росія, ні Катар не мають у своєму розпорядженні технологічний потенціал для самостійного освоєння складних шельфових проектів, що робить ідею альянсу двох виробників газу важкорезалізовуваною на сучасному етапі.

Фахівці, такі як Х. Маттес, Х. Халлоуш, Халід Р. ар-Родхан, говорячи про ФКЕГ зазначають, що Форум йде шляхом ОПЕК. Не виключено, що за десять років структура членства в ОПЕК може змінитися на кшталт ФКЕГ (те, що спостерігаємо зараз).

Міністр енергетики Норвегії підкреслив, що не підтримує ідею створення «газової ОПЕК». «Норвегія не братиме участь в жодних форматах картелів — ні в нафтових, ні в газових». Нагадаємо, що Норвегія є третім найбільшим експортером нафти і газу у світі. Так, наприклад, за підсумками 2006 року обсяги експорту новреського газу становили майже 85 млрд м³. Фахівці зазначають, що останнім часом норвезькі компанії відіграють дедалі зростаючу роль і в російському нафтогазовому секторі.

Голова третьої за величиною європейської нафтогазової компанії «Тоталь» Крістоф де Маржері підтримав ідею створення аналога ОПЕК. Він заявив, що «ймовірний картель світових виробників газу міг би відігравати позитивну роль в умовах стрімкого зростання цін на це паливо». У висновках експертів переважає думка, що діяльність найбільших спілок з видобутку нафти й газу завжди негативно позначається на споживанні. Однак керівник французької компанії не згоден з подібним твердженням. Де Маржері відзначив успішну роботу картелю нафтовидобувних держав, передусім, у сфері ціноутворення. Нині ОПЕК у глобальному масштабі робить дуже важливу роботу, утримуючи ціни під контролем. На його думку, сьогодні без ОПЕК ціни на нафту були б набагато вищими. Крім того, «газова ОПЕК» допомогла б уникнути неефективних інвестицій, які працювали б на користь споживачів.

Надзвичайний і Повноважний Посол султанату Оман у Москві Мохаммад бін аль-Лаваті заявив, що «його країна з розумінням ставиться до створення такої організації, бо Оман має намір прискореними темпами розвивати видобуток і переробку газу, а також експорт газопродуктів. Ми виступаємо за співпрацю з Росією в цій сфері, а в ширшому контексті — ми за те, щоб у світі ціни на газ не залежали від нафтових котировань». Надзвичайний і Повноважний Посол емірату Катар у Москві Шамлян Марзук аш-Шамлян зазначив, що «...ми давно підтримуємо ідею міжнародної газової організації, яка могла б відстоювати інтереси країн-виробників/постачальників та стимулювати розвиток газопереробки. Потрібна чітка, причому довгострокова, узгодженість всіх дій між постачальниками газу

на світовому ринку, спрямованість їх на розвиток виробництва та експорту зрідженого газу. Тільки така політика дозволить сформувати дієздатну міжнародну організацію країн-експортерів природного газу». Президент Туркменії Сапармурат Ниязов відзначив: «Ініціатива створити міжнародну організацію країн-експортерів природного газу підтримується багатьма країнами, у тому числі Туркменією. Річ у тім, що загальносвітове газоспоживання зростає, але експортні ціни на газ прив'язані до нафтових, що часто не вигідно багатьом країнам-постачальникам. Тому держави СНД, які володіють великими покладами газу, можуть об'єднати свої зусилля і приступити до створення нової міжнародної організації, яка сприяла б погодженню цінової політики». Голова правління ВАТ «Газпром» Олексій Міллер заявив: «Росія послідовно прагне координації цінової та маркетингової політики з іншими країнами-виробниками газу, передусім, у регіоні колишнього СРСР».

На думку Анатолія Дмитрівського, директора Інституту проблем нафти і газу РАН, всі розмови про газовий аналог ОПЕК викликані атаками споживачів. У 1998 році ЄС ухвалив газову директиву, мета якої — зниження ціни на газ. У Росії весь майбутній видобуток пов'язаний з арктичним шельфом і Крайньою Північчю Росії — газ буде коштувати дорожче! У зв'язку з цим Росія і заявляє, що надалі шукатиме надійних покупців та буде говорити про диверсифікацію експорту. Захід розвиває спотовий ринок, але він не забезпечує розподіл ризиків. Тому створення «газової ОПЕК» не зможе змінити ціни: занадто мала частка газу, яка може постачатися на спотовий ринок, а на довгострокові контракти ніякі картелі не поширюватимуться. Протилежної думки дотримується Євгеній Ясін, науковий керівник Вищої школи економіки Росії: новий газовий картель не потрібен. Він зазначає, що положення стороннього спостерігача Росії щодо ОПЕК надзвичайно вигідне. Країна не бере на себе жодних формальних зобов'язань, має можливість підтримувати конструктивні стосунки з усіма країнами-членами і при цьому користується всіма перевагами високих цін на нафту.

На думку спостерігачів, Росія, напевно, спробує використати тему «газової ОПЕК» у переговорах з усіма європейськими партнерами у сфері постачання енергоресурсів. Москва розраховує на те, що на тлі переговорів щодо створення нового картелю Європа буде прихильнішою до проведення рівноправного

енергетичного діалогу з обміном активами та укладенням «ексклюзивних» довгострокових договорів з нафто- і газопостачання. Оскільки західні країни, швидше за все, відмовляться від російської пропозиції про початок справді рівноправного співробітництва (за винятком окремих країн, на кшталт Німеччини й Італії), не виключено, що вже до кінця 2011 року буде створено не просто «газову ОПЕК», а новий об'єднаний картель з вуглеводнів, що об'єднає нафто- і газовиробників. Воістину, більшість з цих країн мають великі потенційні запаси рідких та газоподібних вуглеводнів.

Таким чином, доцільно розглянути позицію Росії на засіданнях ФКЕГ у м. Доха (30 червня та 9 грудня 2009 р.), яка була зосереджена на:

- узгодженні єдиних методів ціноутворення;
- призначенні конкретних ринків у країнах-споживачах або регіонах конкретними країнами-експортерами на умовах останніх;
- уникненні конкуренції серед країн-експортерів газу всередині групи на встановлених або нових ринках. Експерти зазначають, що цей намір не збігається з політикою конкуренції ЄС;
- забезпеченні «надійності ринку» за визначенням Росії. Тобто це може призвести, на думку фахівців, до довгострокового блокування на великих частках ринку;
- досягненні стратегічного порозуміння всередині групи з об'єктами експорту та графіків поставок у різних напрямках;
- попередньому узгодженні нових проектів будівництва трубопроводів всередині групи. Фахівці зазначають, що це дозволило б Росії затвердити свої власні угоди щодо розподілу ринку між конкретними країнами-експортерами;
- «спільній» розвідці та розробці газових родовищ у країнах-членах. Експерти зазначають, що це призведе до прямого доступу Росії до запасів газу країн-членів та її контролю за збутом продукту;
- координуванні компаній-початківців і виробничих графіків щодо введених в експлуатацію газових родовищ у країнах-членах;
- спільному плануванні розвитку заводів зрідженого природного газу (ЗПГ) та експорту ЗПГ.

Під час виступу на 24-му Світовому газовому конгресі голова «Газпрому» О. Міллер зробив заяву (Буенос-Айрес, 5–9 жов-

тня 2009 р.): «Нині ФКЕГ вже не є неформальним об'єднанням і отримує постійно діючу організаційну структуру, яка має посилити координацію постачальників» [16]. У цьому контексті виникає ідея, яка давно «виношується» РФ — «відв'язати» ціну на газ від світового нафтового кошика. Сьогодні ціни на газ «впливають» з нафтових із затримкою у шість–дев'ять місяців. Тобто після зниження чи підвищення вартості нафти на світових ринках пропорційно змінюється ціна на газ.

Довідка: Експерти зазначають, що плани «Газпрому» протягаються за вплив на світові газові ціни, але нинішній стан, на їх думку, змінити буде вкрай складно, принаймні протягом найближчих десяти років. Сьогодні в довгострокових контрактах, які укладає «Газпром», застосовуються різні формули щодо обчислення ціни на газ, яку прив'язують до кошика конкуруючих енергоносіїв. Основні споживачі газу, такі як електростанції, технологічно можуть використовувати альтернативне паливо. За високих цін на мастила електростанції переходять на газ і навпаки. Провідний аналітик інвестиційної компанії «Тройка Діалог» В. Нестеров вважає: «Для того щоб сформувати ціну на газ у відриві від конкуруючого палива, як мінімум, необхідне створення світового ринку газу». Фахівці вказують, що формула розрахунку ціни на газ може стати іншою або ніякої формули не буде взагалі, і поточні ціни регулюватимуть біржові торги — це не призведе до різкої зміни співвідношення ціни нафти і газу. На думку провідного аналітика «Файненшл Брідж» Д. Александрова, спроби «напівдирективного» перегляду цін у рамках ФКЕГ виключати не можна, але ніякої фундаментальної вигоди для Росії можливі зміни існуючого ціноутворення не принесе, оскільки технологічна прив'язка двох видів палива — нафти і газу — занадто велика²⁰.

Експерти зазначають: до 2010 року тематика «газової ОПЕК» не була розвинена у зв'язку з тим, що жодна країна і будь-яка комбінація країн-експортерів газу не відчували себе достатньо потужними, аби кинути виклик Заходу. Росія — найбільша країна покладів, виробник, експортер і транзитер газу — сьогодні може очолити «газову ОПЕК» на кшталт домінуючої Саудівської Аравії в ОПЕК, хоча й іншими методами, деякі з яких наведено вище.

Негативні сторони створення «газової ОПЕК»

Нафтовий ринок значно відрізняється від газового, що робить створення газового картелю вельми проблематичним з низки причин, особливо з урахуванням позиціонування на ньому Росії.

- Як продукт газ менш значущий, ніж нафта: лише 26% обсягів газу, що видобувається, йде на експорт.

- Нині на ринкових умовах реалізуються порівняно малі обсяги газу. У Європі газ продається і купується в рамках довгострокових контрактів, які «прив'язані» до ринкової котировки нафти. Крім того, експерти американського аналітичного центру «РФС» зазначають, що підвищення ціни на газ може вдарити по самим країнам-експортерам, оскільки багатьом споживачам стане вигідніше використовувати не природний газ, а вугілля або відновлювальні джерела енергії, а також переходити на атомну енергетику.

- Ринок газу менш розвинений порівняно з нафтовим. На відміну від нафтового ринку, він не є глобальним, а залежить від систем трубопроводів і розпадається на безліч регіональних ринків. Постає інше питання — хто буде виплачувати компенсації країнам-транзитерам, територією яких будуть проходити трубопроводи, за пошкоджену екологію? У цьому контексті інвестиції можуть сягнути трильйонів дол. США.

- Одна з головних проблем на шляху появи «газової ОПЕК» лежить у політичній площині. Кожна країна — потенційна учасниця великої «газової ОПЕК» — має власні інтереси на світовій політичній арені, які у деяких випадках настільки відрізняються один від одного, що ставлять під сумнів саму ідею створення реальної організації.

- Якщо порівнювати нове об'єднання газодобувних країн з ОПЕК, необхідно відзначити, що, на думку фахівців, ефективність організації експортерів нафти з кожним роком знижується, а її політичний вплив не настільки потужний, як про це думали напочатку. Чи ефективна ОПЕК щодо контролю ринків нафти? На це питання важко відповісти однозначно. Основна мета нового картелю — контроль ціни газу. ОПЕК домагається цього за рахунок зниження обсягів видобутку нафти, передусім, доводиться скорочувати обсяги Саудівській Аравії, яка є лідером нафтового картелю. У разі створення газового картелю, швидше за все, таким лідером буде Росія, таким чином вона ж

перша буде змушена скорочувати свій видобуток газу щодо вирівнювання ціни на газ, що є малоймовірним. Нині виникнення схожого картелю на ринку газу здається зайвим — стрімке економічне зростання в низці регіонів світу, в першу чергу в Китаї та Індії, які споживають і вимагають все більше палива. Це означає, що сьогодні державам, які видобувають енергоносії, потрібно думати швидше не про те, як утримати ціни на високому рівні, а як задовольнити зростаючий попит.

Проти створення «газової ОПЕК» критично висловлювалися США та ЄС, адже, на їхню думку, подібний картель ставить під загрозу енергетичну безпеку всього світу, але вони не в змозі, на нашу думку, стати на заваді зазначеної ідеї.

Саме на цьому питанні зауважив сенатор, співголова Комітету у закордонних справах Сенату США Ричард Лугар під час слухання в справі затвердження Гілларі Клінтон на посаду держсекретаря США (січень 2009 р.). «Росія намагається створити газовий еквівалент ОПЕК, який надав би їй можливість на додаток до контролю над газом з її боку, ще й більші міжнародні спроможності для доступу до цієї сировини. Отже, це загальне питання енергетичної безпеки, — відзначила Г. Клінтон, — має величезне значення для нашої країни, для Європи, як і для світу загалом» [17].

Позиція провідних міжнародних організацій з питань створення «газової ОПЕК»

Позиція ЄС

Європейські країни взимку 2006 і 2009 років зіткнулися з неодноразовими «зривами» поставок нафти і газу з Росії. Це породило сумнів щодо поглиблення залежності від «Газпрому».

Як зазначають експерти, в коротко- і середньостроковій перспективі в «Газпрому» немає альтернативи продажу газу в Європу і Туреччину, які споживають понад третини сировини, що добувається компанією і надає їй левову частку доходів. Щоб експортувати газ іншим основним споживачам, у Росії немає ані трубопроводів, ані інфраструктури для скрапленого газу. На нашу думку, Росія залишатиметься й надалі прив'язаною до Європи.

У Європи існують альтернативні варіанти надходжень газу. Об'єднання трубопровідних систем окремих країн, добування трубопроводів з Норвегії та будівництво нових ЗПГ у перспек-

тиві може забезпечити широку диверсифікацію постачання газу якщо не всім 27 країнам ЄС, то принаймні більшості держав Західної Європи. При цьому рівень ціни, за яким газ продається в Європу, вихід на цей ринок для альтернативних постачальників буде доволі привабливою перспективою.

Наразі складно відповісти на запитання чи зважиться Європа розпочати якісь дії, щоб не допустити зростання своєї залежності від російського газу. Особливо з урахуванням того, що на сьогодні Росія — не тільки найбільший у світі постачальник та експортер цього палива, але і спостерігач за чвертю всіх запасів у світі. Тим не менш, перспектива переорієнтації російських експортних потоків змушує Європу враховувати потенційну можливість дефіциту газу в деяких країнах-членах ЄС. Все голосніші розмови про створення «газової ОПЕК» можуть змусити ці країни засумніватися, чи варто в перспективі розраховувати на купівлю газу в Росії чи є сенс уважніше розглянути можливості задіяти інші джерела постачання.

Проблема полягає в тому, що спроби почати реальну координацію дій з одного боку негайно призведуть до таких же дій з іншого, і подальші відносини виробників та споживачів складатимуться у взаємній підозрі.

Тим більше що в Європі розглядають «газову ОПЕК» не як бізнес-проект, а як політичний інструмент, за допомогою якого багаті на газ країни, в яких відчувається брак демократії, диктуватимуть свою волю газодефіцитним демократичним режимам.

Така типова для Європи точка зору на газовий картель не є зовсім далекою від істини, але й не можна вважати її вичерпним поясненням проблеми. Зокрема, у виробників газу є законне право уникнути щодо Європи такої ситуації, в яку потрапила Туреччина, де надлишок трубопроводів і постачальників призвів до диктату споживачів країн ЄС і різко збільшив терміни окупності інфраструктури проектів.

Побоювання споживачів Європи, що на додаток до нафтової вони можуть отримати ще й «газову ОПЕК», виникли у середині 90-х років. Тим не менш, особливих підстав для цього в них не було. ВАТ «Газпром» та інші монополії працювали за довгостроковими контрактами, ціни були прив'язані до нафтового кошика, що влаштовувало як продавців, так і покупців. Проблеми з'явилися з початком реформування газової галузі. На початку 90-х років США розпочали лібералізацію внутрішнього ринку.

У кожному регіоні були введені квоти поставок для незалежних виробників газу, яким було дозволено безпосередньо виходити на споживачів.

Споживачі отримали можливість вибирати між постачальниками газу, що спричинило значне зниження роздрібних цін на газ і загальне пожвавлення економіки. Великобританія пішла за цим прикладом і у 1998 році відкрила для конкуренції свій газовий ринок. Того ж року континентальна Європа розробила Газову директиву, її втілення в життя розпочалося з 2000 року. У 2003-му з'явився варіант директиви, що відкрив шлях до формування конкурентного газового ринку в Європі.

Бажання йти американською моделлю змусило ЄС вимагати від газових компаній надати незалежним виробникам частину роздрібного ринку, а також вільний доступ до трубопроводів, пізніше — виділити транспортні потужності в окремі підприємства і передати їх під контроль компаніям, уповноваженим Єврокомісією. Наслідки цих заходів виявилися неоднозначними: 1) газ у деяких випадках дешевшав; 2) іноді почали виникати збої щодо постачання газу; 3) ціни на спотовому ринку на газ «злетіли до небес».

Вочевидь, в Європі не можна копіювати заокеанську модель лібералізації. В Америці безліч газових родовищ, відносно невеликі відстані між центрами видобутку і споживання й рівномірний економічний розвиток основних регіонів споживання. У Європі ж власних джерел газу стає все менше, імпорتنих — також небагато, та й ті знаходяться за тисячі кілометрів від ринку.

Таким чином доцільно розглянути питання, у чому суть нової газоімпоротної політики Євросоюзу: 1) країни (зокрема, транзитні) і компанії зможуть перепродувати газ у будь-яких обсягах і за будь-яку ціну; 2) залежність держав-членів ЄС та асоційованих з ЄС країн від імпорту газу з одного регіону не повинна перевищувати 30%. В іншому випадку ЄС може директивно обмежити такий імпорт; 3) максимальний термін контрактів на постачання газу не повинен перевищувати шести років у зв'язку з тим, що нині термін дії близько 75% контрактів на постачання газу становить 15–25 років. Сенс нового обмеження ЄС — створення газового ринку «спот», що має серйозно погіршити переговорні позиції при укладанні контрактів.

Не можна забувати, що в довгостроковому плані в новій газоімпортній політиці ЄС закладене фундаментальне протиріч-

ця. Щоб забезпечувати зростаючі потреби Європи в газі (нині ЄС має намір до 2012 року подвоїти його споживання), країнам і компаніям-постачальникам слід інвестувати величезні кошти у розвиток нових родовищ та всього газопромислового комплексу і транспортної інфраструктури. У цих умовах залучити необхідні інвестиції можна буде лише за умови достатньої рентабельності видобутку і транспортування газу. Виробникам газу не вигідні короткострокові контракти та перехід на спотове ціноутворення, тому що всі ці заходи призведуть до різкого зниження цін. Після «газової війни» між Росією та Білоруссю напруга зросла ще більше, а відгуки європейських політиків і аналітиків про енергетичний курс Росії стали все більш критичними. Немає сумнівів, що найближчим часом Європа буде вимогливішою до Росії з широкого спектра питань. Прийдешня лібералізація європейського газового ринку могла б стати для ЄС одним з інструментів тиску на Росію. Тоді як перспектива створення газового картелю може використовуватися Росією як спосіб протистояти тиску Європи і переконати її не заходити надто далеко у своїй боротьбі проти російської газової експансії на Захід.

Країни старого світу майже 50% природного газу отримують з Росії (див. табл. 2).

Позиція НАТО

У середині листопада 2006 року економічний комітет НАТО поширив конфіденційну експертну доповідь, в якій попередив 26 країн-членів Північноатлантичного альянсу про те, що Росія, можливо, прагне до створення міжнародного газового картелю за типом ОПЕК, зокрема, для того, щоб використовувати енергетику в політичних цілях. Членами газового картелю крім Росії можуть стати Алжир, Катар, Лівія, держави Центральної Азії і, можливо, Іран. Якщо це відбудеться, то такий енергетичний союз буде контролювати майже 80% світових покладів газу і понад 40% світового видобутку газу й систем транспортування. Такий потенціал країни НАТО сприймають вже як пряму «загрозу енергетичній безпеці». Ця доповідь оперує терміном «енергетична зброя» і повідомляє про «можливість того, що великі країни-постачальники газу будуть координувати свої інвестиції і плани щодо вироблення з метою недопущення перевищення і утримання ціни газу на високому рівні». Експерти НАТО попередили ЄС про «необхідність вжити заходів щодо

Таблиця 2

Залежність деяких країн Європи від постачання російського газу

№ пор.	Країна	Обсягпостачання, млрд куб. футів на рік	Частка російського газу, %	№ пор.	Країна	Обсягпостачання, млрд куб. футів на рік	Частка російського газу, %
1	Австрія	212	69	13	Німеччина	1290	39
2	Бельгія	7	1	14	Польща	212	43
3	Білорусь	698	99	15	Румунія	138	22
4	Болгарія	99	99	16	Словаччина	226	99
5	Греція	78	82	17	Словенія	20	52
6	Грузія	39	100	18	Туреччина	506	56
7	Естонія	34	100	19	Угорщина	318	64
8	Італія	855	24	20	Україна	850	40
9	Латвія	62	100	21	Фінляндія	163	98
10	Литва	103	100	22	Франція	406	24
11	Молдова	77	100	23	Чехія	253	77
12	Нідерланди	94	6	24	Швеція	39	<0,5

Джерело: За даними Дослідницької служби Конгресу США. RS 22562 «Russia Natural Gas: Regional Dependence». — P. 7–9, від 10.01.2010 року.

захисту від будь-яких спроб Росії створити “газову ОПЕК”, оскільки це посилить важелі Москви на Європу.

Незважаючи на сумніви в тому, що Росія справді може спромогтися створити подібний картель, вищезазначена доповідь свідчить про зростаючу напругу між Західною Європою і Росією з питань енергетичної безпеки.

У Кремлі висновки доповіді були спростовані. Голова експертного управління президента РФ Аркадій Дворкович заявив, що Росія не має наміру ініціювати питання про створення газового картелю за типом «ОПЕК». «Я не думаю, що створення газової ОПЕК відбудеться, це може призвести скоріше до дестабілізації, ніж до стабілізації ринку», — заявив глава експертного управління.

«Можливе створення так званої газової ОПЕК за участю Росії та інших країн стане “потужною, довготривалою загрозою для світових енергопостачань і негативно позначиться на російсько-американських відносинах”». Про це на початку квітня 2007 року заявила заступник голови комітету у закордон-

них справах палати представників Конгресу США Ілеана Рос-Летінен. Вона закликала адміністрацію Дж. Буша виробити разом із союзниками спільну стратегію щодо протидії створенню газового картелю. Рос-Летінен проінформувала Катар, який називають серед можливих учасників організації, що американський уряд не буде надавати «сприяння країнам, які братимуть участь у змовах з підриву безпеки США». Конгресмен також запропонував адміністрації Дж. Буша «заявити російському уряду про те, що США будуть вважати створення картелю недружнім актом, що негативно позначиться на співпраці в інших сферах». Вашингтон повинен активізувати своє сприяння країнам Центральної Азії щодо будівництва трубопроводів та іншої інфраструктури, що позбавить їх від залежності в експорті газу від Росії, Ірану або інших країн.

Створення газового картелю за прикладом ОПЕК, який контролював би поставки і ціни на газ, призведе до появи проблем як у країнах, що споживають газ, так і в постачальників за відсутності умов для конкуренції. Таку думку висловив міністр енергетики США Семюел Бадман.

В кінці квітня 2007 року юридичний департамент сенату США схвалив законопроект, текст якого передбачає судове переслідування в Сполучених Штатах держав-учасниць нафтових і газових картелів. Цей законопроект зокрема забороняє іноземним державам створення міжнародних нафтових і газових картелів за принципом ОПЕК. Офіційний представник МЗС РФ Михайло Каминін у зв'язку з підготовкою цього законопроекту заявив, що Росія вважає суверенним право будь-якої держави створювати союзи у нафтогазовій сфері. Російський дипломат підкреслив, що США вже не вперше намагаються поширити дію своїх законів «за межі національної території». Міністр промисловості та енергетики Росії Віктор Христенко заявив, що ініціатива американських сенаторів викликає здивування і висловив упевненість, що сумнівна законодавча ініціатива сенаторів юридичного комітету не пройде.

Позиція Міжнародного енергетичного агентства

Заступник виконавчого директора МЕА Вільям Ремсей вважає, що створення «газової ОПЕК» не тільки небезпечно для країн-споживачів, але й може призвести до негативних результатів для країн-виробників. Формування картелю і, як наслідок,

зростання ціни на газ підштовхне споживачів до зниження попиту та переходу на інші види палива.

Заміщення газу вугіллям або атомною енергією вимагає тривалого часу — 10–15 років. Стільки ж займає розвиток нових газових провінцій, таких як Ямал тощо. Тому створення «газової ОПЕК» у короткостроковій перспективі може поставити під питання освоєння нових покладів, зруйнувавши «безпеку попиту» на ці поклади до моменту початку їх поставки. МЕА вважає, що лібералізований ринок більш ефективний. Картелі спотворюють поведінку учасників ринку і не сприяють підвищенню безпеки поставок газу.

Фахівці зазначають, що в Європі виробництво газу пройшло свою пікову стадію, що викликає підвищений інтерес у встановленні кращих відносин з Росією, а також у пошуку альтернативних джерел газу, в основному у формі ЗПГ. Згідно з базовим сценарієм, опублікованим МЕА в «Огляді світової енергетики» за 2006 рік, імпорту газу в ЄС зросте до 2030 року приблизно наполовину і перевищить 700 млрд м³ на рік.

За словами пана Рамсея, пропозиції ЄС, які МЕА підтримує, передбачають розкриття ринку ЄС усім виробникам, включаючи ВАТ «Газпром». Європейські споживачі хочуть побачити у відповідь, що країни-виробники відкривають свої запаси європейським компаніям. Це забезпечить надійність попиту виробникам і підвищену надійність постачання споживачам, сприяючи зниженню зайвих витрат, ризиків й підвищенню можливості вибору. З міркуваннями пана Рамсея згоден глава Управління енергетичної інформації США (EIA) Гай Карузо. За його словами, малоімовірно, що газодобувні країни створять картель, схожий на ОПЕК, особливо в середньостроковій перспективі, тому що основні обсяги газу продаються за довгостроковими контрактами. Поки не буде створено серйозного спотового ринку, газовий картель не буде ефективним, а спотовий ринок, швидше за все, в короткостроковій перспективі буде обмежений 10–20% продажу газу.

Сьогодні Захід (США, ЄС) побоюється, що посилення позицій експортера призведе до підвищення ціни на газ. Західні країни-експортери газу — Канада, Норвегія, Нідерланди — виступають проти ініціативи «газової ОПЕК», як і орієнтований на Захід Азербайджан, хоча це не факт.

Позиція Міжнародного альянсу національних неурядових газових організацій

Розробка концепції «газової ОПЕК» була схвалена 22 лютого 2007 року на засіданні Наглядової ради Російського газового товариства (РГТ). Розглядалася ідея глобальної газової організації на базі країн ЄврАзЕС (куди входять Росія, Білорусь, Казахстан, Узбекистан, Таджикистан і Киргизстан) з приєднанням структур з Туркменістану, України та Молдови. Експерти запевняють, що це абсолютно логічно: країни, які входили до СРСР, об'єднані загальною інфраструктурою і традиційно узгоджують свою політику в газовій сфері. У цьому контексті головним інтегратором об'єднання має стати Росія. Зрозуміло, що Росія завжди буде шукати точки взаємодії зі своїми найближчими сусідами. Відповідно до концепції до альянсу можуть приєднатися Алжир, Катар, Нігерія, Венесуела та інші країни, що володіють найбільшими ресурсами газу. Ця організація отримала назву МАННГО (Міжнародного альянсу національних неурядових газових організацій країн, що виробляють і транспортують газ).

Пізніше в тому випадку, якщо врегулюється криза навколо іранської ядерної програми, до складу МАННГО може увійти Іран, що забезпечить картель майже половиною світових покладів газу. ВАТ «Газпром» поки не бере участі у формуванні концепції МАННГО, але нині «Газпром» є найбільшим членом РГТ.

Аналітики вважають, що реалізація проекту МАННГО може заблокувати багато альтернативних шляхів доставки газу в Європу. Приєднання ж Ірану до такого «картелю» малоймовірно у зв'язку з відсутністю транспортної залежності від Росії (на відміну від середньоазіатських республік колишнього СРСР). Як наслідок, завдання умовити Іран відмовитися від проекту «Nabucco» (газотранспортна «проектвана» артерія в Європу), а також згорнути роботи на родовищі Південний Парс є практично нездійсненним. Це може статися лише у двох випадках: 1) початок бойових дій проти Ірану (що малоймовірно); 2) введення проти Ірану більш жорстких санкцій з боку Ради Безпеки ООН, ніж ті що були прийняті у 2010 році.

Прихильники МАННГО вважають, що об'єднана Європа по суті виступає з позицій інтегрованого споживача енергоресурсів. Росія має стати інтегратором альянсу газодобувних країн,

щоб протистояти тиску на її енергетичну політику з боку європейських споживачів палива. Реально функціонуюча «газова ОПЕК», в якій Росія була б однією з перших скрипок, могла б стати серйозним інструментом політичного тиску. Експерти зазначають, що газовий союз можливий зокрема як глобальна противага картелю споживачів, особливо європейських. Наприклад, країни-експортери можуть підстрахувати один одного щодо реалізації довгострокових угод зі споживачами. За словами Валерія Язова, «Картель споживачів енергоресурсів в Європі вже створений — це ЄС загалом. Є ще низка структур: Єврогаз, Міжнародне енергетичне агентство. “Газова ОПЕК” як елемент, як крок до створення світової системи торгівлі енергоресурсами зі справедливими правилами на основі фундаментальних економічних принципів для Росії — благо».

ЄС вже багато років веде змістовний діалог з нафтовою ОПЕК. Вона не може знехтувати думкою картелю щодо обсягів постачання, квотування видобутку і цінових питань. З цієї точки зору цілком логічно припустити наявність «газової ОПЕК», хоча й аналогія з традиційною ОПЕК дуже умовна. З європейським картелем споживачів повинен вести конструктивний діалог картель країн-виробників і транспортувальників газу, за неодмінної умови взаємної відповідальності країн. Коли буде створена така стійка система, з'являться координати, в яких можна буде домогтися енергетичної безпеки у світовому масштабі.

У цьому контексті, на думку експертів, перед ВАТ «Газпром» запалено зелене світло. Мало того, що експорт газу законодавчо оголошений його монополією, а всі дії спрямовані на те, щоб потреби внутрішнього ринку обслуговували незалежні виробники, ВАТ «Газпром» повністю зосередився на експорті газу. Нині концепція МАННГО відпрацьовується у провідних міністерствах (Мінпроменерго Росії, Мінекономрозвитку Росії і МЗС Росії).

Фахівці зазначають, що країни Центральної Азії, які не мають альтернативних шляхів експорту, могли приєднатися до «газової ОПЕК», очолюваної Росією, тим самим посиливши вплив Росії на них самих і на інших, поки Захід не запропонує Туркменістану та Казахстану прямого доступу до європейських ринків.

Зауважимо, що Росія досі не проявила готовності допустити центральноазійські країни в «газову ОПЕК». Не виключено,

що Росія може максимізувати свої власні сили всередині пропонованої «газової ОПЕК» за рахунок здійснення контролю над газовим експортом з Центральної Азії. Крім того, за нашими розрахунками, Росія продовжуватиме купувати ще 10–15 років газ з Центральної Азії за більш низькими цінами.

На нашу думку, загалом можна навести декілька сценаріїв створення «газової ОПЕК»:

Варіант перший — консультативний. По суті, це збереження існуючого майданчика у вигляді щорічної конференції в Катарі. У рамках конференції в основному проводиться мікроаналітична робота, всі учасники енергетичного ринку обмінюються думками.

Другий варіант — розвиток ринку зрідженого газу. Саме поширення контактів на постачання ЗПГ може призвести до створення «газової ОПЕК». Те, що відбувається, а саме кардинальна зміна структури світового ринку газу, призведе до появи подібної організації. Ринок ЗПГ зможуть контролювати Росія, Катар, Алжир, Малайзія та Індонезія. Також відбудеться зростання поставок ЗПГ з Ірану, Нігерії та Австралії. Збільшення поставок з Катару — ключовий чинник на глобальному ринку: вони зможуть здійснюватися як на атлантичний, так і на тихоокеанський ринок, що призведе до розвитку нових потужностей для перевезення ЗПГ з Ірану, Росії і Ємену. Це дозволило б «відв'язати» поставки газу від трубопроводів і поставляти газ в будь-яку країну, створивши повноцінний ринок. Однак така перспектива належить до середньострокової. Крім того, ця ідея недостатньо цікава Росії. Показово, що ВАТ «Газпром» пішов на заморожування розробки родовища Штокман, газ з якого спочатку планувалося використовувати переважно для ЗПГ. Мабуть, в Росії схиляються до пріоритетного розвитку трубопровідного транспорту, а не ринку ЗПГ. Хоча стратегічно це, можливо, і не так.

Кінець 2009—початок 2010 року ознаменувався двома важливими подіями:

по-перше, 22 грудня 2009 року під час офіційного візиту президента Росії Д. Медведєва до Туркменістану була підписана Угода про відновлення постачання туркменського газу до Росії, яке було перервано у квітні 2009-го через аварію (різка із значескорочення відбору туркменського газу «Газпромом» призвело до вибуху на газопроводі в Туркменістані)²¹;

по-друге, вперше за останні роки «Газпром» став купувати природний газ в Азербайджані. Експерти наголошують важливу ролі підписаної угоди з 11 січня 2010 р.: не встановлено верхньої межі обсягів закупівлі газу (такого не було в жодному іншому договорі «Газпрому» з австрійською компанією).

Третій варіант — об'єднання на основі єдності газотранспортної інфраструктури. Унікальна газотранспортна система, побудована ще в радянські роки, може стати реальним енергетичним стрижнем можливого альянсу країн-виробників газу за участю Росії (Росія, Україна, Білорусь, Казахстан і країни Середньої Азії). Наразі країни ближнього зарубіжжя намагаються будувати альтернативну газотранспортну інфраструктуру, технічно не пов'язану з радянською. У цьому беруть активну участь європейські країни-споживачі газу, зацікавлені в ослабленні своєї залежності від російської «газової труби». Таким чином, центральною ідеєю цього варіанта альянсу є формування єдиного міжнародного центру щодо диспетчеризації газових поставок між Європою і Азією на основі радянської системи газотранспортного забезпечення. Це має послужити певною гарантією щодо відмови країн СНД брати участь у розвитку альтернативних шляхів експорту газу. У перелік завдань альянсу в такому випадку повинна увійти розробка системи міждержавних газових балансів, прийнятних маршрутів постачання газу споживачу і схем узгодженого введення в експлуатацію нових родовищ для забезпечення щонайвигіднішого використання країнами-членами інфраструктурного газового альянсу їх ресурсного потенціалу. Це фактично гарантувало б Росії ринки збуту газу і значно ускладнило б створення альтернативних трубопроводних шляхів експорту газу до Європи. Однак такий варіант розвитку подій може викликати різкий опір США і частини Європи, оскільки в цьому випадку претендувати на альтернативні російському джерела газу майже неможливо.

Висновки

На тлі експансії «Газпрому» в Європі та Азії на початку 2009–2011 рр. існує передумова, що тренд створення «газової ОПЕК» може перейти від діалогу до більш конструктивних результатів протягом 15–20 років — це підвищить рівень цього проекту. Росія прагне хоча б частково розблокувати Іран для міжнародних проектів: зовсім не випадково обидві країни згадуються серед тих, що ініціюють створення «газової ОПЕК». Експерти зазначають те, що Росія вже стикається з дефіцитом газу як для внутрішніх потреб, так і щодо експорту на Захід (США, ЄС). У зв'язку з цим, можемо говорити про російський контроль над центральноазійським газом. Не виключено, що на-

ступним логічним кроком Росії буде поширення політики «координації» експорту газу на інші держави, зокрема Іран, які не мають великого вибору.

На нашу думку, поки що немає жодних підстав для створення так званої «газової ОПЕК», попри побоювання та, навіпаки, сподівання в деяких високих кабінетах великих держав. Цьому твердженню є низка об'єктивних причин: 1) доволі широко використовується термін «газова ОПЕК» у світових ЗМІ як інформаційна хвиля. Хоча, без сумніву, термін «газова ОПЕК» — використовується неправильно. Газ переміщується в основному по трубопроводах в одному напрямку і тому торгівля газом ведеться на субрегіональних та національних ринках, а контракти на постачання газу, як правило, є довгостроковими; 2) ринку природного газу на кшталт нафтового не існує. Нині справді є світовий ринок зрідженого природного газу (ЗПГ), який постачається лише танкерами. Однак він становить менше третини всього продажу газу, а лівова частка цього ринку зорієнтована тільки на довгострокові контракти; 3) як можливу основу «газової ОПЕК» називають Росію, Іран і Катар. Ці країни володіють майже 65,2% світових покладів газу. Катар експортує значні обсяги газу у зрідженому вигляді (ЗПГ). Росія лише готується стати експортером ЗПГ. Іран експортує менш 8 трлн куб. футів газу на рік. Отже спільного між учасниками «газової ОПЕК» обмаль.

Таким чином, нова інформаційна хвиля щодо створення «газової ОПЕК», *ante factum*, є швидше емоційною реакцією окремих нафтовидобувних країн на значне падіння цін на нафту на світовому ринку, *de facto* й на природний газ. Основна мета такого демаршу власників найбільших покладів газу — прагнення не допустити подальшого зниження ціни на енергоносії.

Сполучені Штати, Європейський Союз мають три варіанти дієвих заходів щодо запобігання виникненню очолюваної Росією «газової ОПЕК», а саме:

- по-перше, рішуче діяти, щоб забезпечити прямий доступ до газу Каспійсько-Центральноазійського регіону (КЦАР) в умовах конкуренції. Експортний потенціал КЦАР — це ключ диверсифікації постачання газу до Європи. Подальше відновлення Транскаспійського проекту не повинно обмежуватися тільки відведенням газу з шельфових покладів;

- по-друге, вже зараз готуватися до дня, коли освоєння газових родовищ Ірану стане політично можливим, і з цього погляду намагатися його наблизити. Утримання Іранського газу в землі не може бути стійкою політикою в контексті зростаючого попиту і зростаючих цін, обмеженості запасів, недостатньої конкуренції та надмірних важелів тиску Росії;

- по-третє, підвищити виробництво зрідженого природного газу (ЗПГ) за межами впливу «Газпрому». Виробництво ЗПГ по праву вважається одним із способів протидії пануванню «Газпрому».

Незрозуміло тільки, чи хочуть Брюссель і Вашингтон діяти у відповідності з цими варіантами з метою запобігання створення «газової ОПЕК», але це питання вже іншого дослідження.

Таким чином, підбиваючи підсумок, починаючи з 2010 року Росія, Іран і Катар — ключові фігури у великій газовій грі XXI століття. На засіданнях ФКЕГ протягом 2009–2010 рр. вже чітко закладено фундамент нової газової гри — це означатиме прогрес на шляху створення картелю на кшталт «газової ОПЕК». Захід у цій грі поки вичікує, мабуть не помічаючи, що саме його життя пов'язане зі ставкою на газ.

Експерти зазначають, що впродовж 15 років, коли відбуватиметься трансформація світових ринків газу на кшталт «газова ОПЕК», західні та українські споживачі можуть зіштовхнутися з суттєвими проблемами (оскільки ціна газу формуватиметься ринком за участю провідних індустріальних держав. На нашу думку, виправити ситуацію для України можуть наступні три чинники: 1) структурні перетворення в економіці, спрямовані на розвиток менш енергоємних галузей; 2) зменшення обсягів споживання; 3) збільшення власного видобутку газу.

Таким чином зазначимо, що формування «газової ОПЕК», здатної керувати ринком, є вельми проблематичним з низки причин.

- Як продукт експорту газ менш значущий, ніж нафта. В світі не існує надвиробництва газу, попит на газ зростатиме, і в цьому випадку «газовий ОПЕК» безсилий: безглуздо намагатися обмежувати поставки при величезному попиті.

- В Європі газ продається і купується в рамках довгострокових контрактів, які «прив'язані» до ринкових котирувань нафти. Просування ідеї «газової ОПЕК» призведе до зростання

частки короткострокових контрактів у структурі торгівлі, що суперечить ВАТ «Газпром».

- Підвищення ціни на газ може вдарити по самим країнам-експортерам, оскільки багатьом споживачам стане вигідніше переходити на інші джерела енергії. Існує ринок ЗПГ, на якому справді можливе створення картелю, схожого на ОПЕК, але Росія на сьогодні поставками ЗПГ не займається.

- Газовий ринок не є глобальним, залежить від мережі трубопроводів і розпадається на безліч регіональних ринків. У результаті газовий бізнес характеризується обмеженими можливостями транспортування газу на далекі відстані. Проведення єдиної цінової політики через різницю вартості природного газу в різних регіонах нині уявляється важкоздійсним завданням.

- У кожній країні — потенційної учасниці у великій «газовій ОПЕК» є власні інтереси на світовій політичній арені, які в низці випадків настільки відрізняються один від одного, що піддається сумніву ідея створення реальної організації. На європейському ринку проблема полягає в тому, що провідним постачальникам газу в ЄС — Росії, Норвегії та Алжиру — важко домовитися між собою.

- На цьому етапі створити «картель» на зразок ОПЕК неможливо. Тому під «картелем» слід розуміти підвищення рівня координації співробітництва між членами організації, розвиток діалогу між виробниками та споживачами газу.

- У разі створення газового картелю, швидше за все, контроль над ціною на газ візьме на себе Росія, і вона ж першою змушена буде скорочувати видобуток газу для вирівнювання ціни. Але це навряд чи можливо як з точки зору експортної політики Росії, так і контрактних взаємин із західними партнерами в межах довгострокових контрактів.

- Не виключено, що певним поштовхом до створення «газової ОПЕК» може стати глобалізація поставок ЗПГ. До 2020 року частка зрідженого газу на світових ринках зросте до 38%. Зі створенням масштабного ринку ЗПГ виробники і споживачі зможуть домовлятися між собою про ціну в оперативному режимі.

- Російське газове товариство (РГТ) запропонувало ідею глобальної газової організації МАННГО на базі країн ЄврАзЕС з приєднанням структур з України, Молдови і Туркменістану. Реалізація проекту МАННГО може заблокувати більшість альтернативних шляхів доставки газу в Європу. Газовий союз мож-

ливий як глобальна протидія картелю споживачів. Основні питання можливих узгоджень: координація щодо великих видобувних проєктів, транспортних потоків, доступу та розвитку газотранспортної інфраструктури, впровадження сучасних технологій, в тому числі щодо цін, стратегічного планування, введення нових транспортних коридорів та визначення правил гри з найбільшими споживачами.

Список використаних джерел

1. «Глобальная энергетика и Россия: ключевые вопросы»: Председатель Совета Союза нефтегазопромышленников России, Председатель Совета Директоров Института Энергетической Стратегии, доктор экономических наук Шафраник Ю. К. Выступление в Институте Кеннана (Вашингтон, США), 29 Мая 2009 г. [Електронний ресурс]—Режим доступу: // http://www.energystrategy.ru/ab_ins/source/Shafir_Kennan-29.05.09.rar.

2. Amy Jaffe, Mark H. Hayes, David G. Victor «Gas Geopolitics: Vision to 2040». Program on Energy and Sustainable Development. Geopolitics of Natural Gas Project Summary: Insights to 2040. Working Paper #36 (2005). [Електронний ресурс]—Режим доступу: http://iis-db.stanford.edu/pubs/20813/WP36_Conclusions.pdf; Cordesman A. The Changing Dynamics of Energy in the Middle East/Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan. —USA: Publisher Praeger/CSIS, 2006. —488 p.; Stern J. The Future of Russian Gas and Gazprom/ Jonathan Stern. —London: Oxford University Press, 2005. —298 p.; Socor, Vladimir (2008). «ARussian-led «OPEC for Gas»? Design, Implications, Countermeasures». Lithuanian Foreign Policy Review (Foreign Policy Research Center) (20). Retrieved 2008-12-26. P. 112–119. —[Електронний ресурс]—Режим доступу: http://www.lfpr.lt/uploads/File/2008-20/Socor_ENG.pdf; Terterov M. Russian and CIS Relations with the Gulf Region: Current Trends in Political and Economic Dynamics/ Marat Terterov. —UAE: Gulf Research Center, 2009. —602 p.; Корсунський С. В. Енергетична дипломатія: [навч. посіб.] / Сергій Володимирович Корсунський. —К.: Вища школа, 2008. —159 с.; Окремі питання енергетичної безпеки України: Доповідь на щорічній конференції «Нафтогазовий комплекс України як складова енергетичної безпеки Європи» (4 листопада 2008 року, м. Київ) / Саприкін Володимир Леонідович, директор енергетичних програм Українського центру економічних та політичних досліджень. О. Разумкова. [Електронний ресурс]—Режим доступу: [http://razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=648;23rdWorldGasCongress.June6,2006Conference.DavidG.Victor,MarkH.VictorPresentation\(modifiedJune2006\).PDF:Victor_WGC_9_June.pdf\(675.3KB\)](http://razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=648;23rdWorldGasCongress.June6,2006Conference.DavidG.Victor,MarkH.VictorPresentation(modifiedJune2006).PDF:Victor_WGC_9_June.pdf(675.3KB)); [Електронний ресурс]—Режим доступу: http://iis-db.stanford.edu/evnts/4533/Victor_WGC_9_June.pdf; Бушуев В. В. Газовая ОПЕК: Утопия или реальность // Мировой рынок НЕФТИ и ГАЗА. Ежемесячный Аналитический Обзор № 05 (май) 2007 /—С. 7–27; Заливанов Н. П. Нефтегазоносность акваторий мира: Учебное пособие / Заливанов Н. П. —Новосиб. гос. ун-т. Новосибирск, 2009. —260 с.; ХХI век—век газа. [Електронний ресурс] / П. М. Тер-Саркисов // Газовая промышленность. —2009. —№ 12/639/2009—С. 43. —Режим доступу до журн. [http://www.ecssr.ac.ae/CDA/ar/Activities/ActivitiesListEventMoreInfo/0,2027,3200,00.html](http://www.gas-journal.ru/gij/gij_detailed_work.php?GIJ_ELEMENT_ID=12886&WORK_ELEMENT_ID=13105;НобахтМ.М.Перспективы развития газовой отрасли и сопоставления цен на нефть и газ / Мохаммад Б. Нобахт; [перською мовою]. —Тегеран: Марказ тахкіка атістра тіжік, 2009. —150 с.; Марказ аль-імарат ліль-дірасат ва аль-бахвасаль-істратеджія (Еміратський центр стратегічних досліджень, м. Абу-Дабі./арабською мовою). [Електронний ресурс]—Режим доступу: <a href=).

3. *Victor D. Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040* / David G. Victor, Amy M. Jaffe, Mark H. Hayes. Cambridge University Press, 2006. — 534 p.

4. International Energy Agency, *World Energy Outlook 2009*, Paris: OECD, 2009. — P. 178–179, 560, 564, 568, 592, 596, 600, 604.

5. *Stern J. The new security environment for Europe as gas: worsening geopolitics and increasing global competition for LNG* [Электронный ресурс] / Jonathan Stern, — Oxford Institute for Energy Studies. NG15. October 2006. — P. 31. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG15.pdf>.

6. В Латинской Америке зреет газовый мегапроект. 6 октября 2009 г. [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://russianforum.blogspot.com/2009/10/blog-post_06.html.

7. *Statistic Review of World Energy*. BP. — 2008/2009, June. — P. 6–7.

8. *Новости «Газпрома»*. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.gazprom.ru/press/news/2009/december/>.

9. *Mattes H. Die «Gas-OPEC» — Schwierigkeiten einer Kartellbildung*. [Электронный ресурс] / Dr. Hanspeter Mattes // — GIGA-Publikation zum Thema. Institut für Nahost-Studien. — Mai, 2007. — P. 1–8. (Volltext) — Режим доступа до журн.: http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/staff/mattes/publications/giga_mattes_erdgasOPEC_0705.pdf; Gas-Opec worth consideration. *Iran Daily*. — 2007. 13 лютого. — 12 p.

10. Більш докладно про країну-члени Форуму країн-експортерів газу (з прапорами) можна дізнатись з вебсайту. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.gecforum.org>.

11. аш-Шаркаль-Іктисад. — 2009. — № 7847. — 10 грудня. — С. 1–16. (арабською мовою) [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.al-sharq.com/pdfs/files/economics_20091210.pdf.

12. Энергетическая стратегия России на период до 2030 года. — [Утверждена от 13 ноября 2009 г.]. № 1715-р. — М.: Правительство РФ, 2009. П. 9. Внешняя энергетическая политика. — 117 с. (Распоряжение Правительства Российской Федерации). [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.gazo.ru/images/upload/ru/1557/ENERGETICHESKAYA_STRATEGIYA_DO_2030_3.doc.

13. *Energy security: is this a challenge for the markets or for the strategic community as well?* [Электронный ресурс]: Lecture 4 / Jamie Shea // *NATO Review* — 2006. — Spring-Summer. — Режим доступа до журн. та аудіо: <http://www.nato.int/docu/review/2009/ARCHIVES/EN/index.htm>; http://www.nato.int/nato_static/assets/audio/audio_2010_01/20100108_20092910_NSC_Jamie_Shea-lectures-4.mp3.

14. *Stern J. The new security environment for Europe as gas: worsening geopolitics and increasing global competition for LNG*. — С. 16–17. Зазначена праця.

15. *Hallouche H. The Gas Exporting Countries Forum: Is it really a Gas OPEC in the Making?* / Hadi Hallouche. — UK: Oxford Institute for Energy Studies, 2006. — 72 P.;

16. *Security of Supply and Related Investments / Speech by Alexey Miller at the 24th World Gas Conference. Keynote Sessions: Buenos Aires, Argentina. 5–9 October 2009*. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.wgc2009.com/admin/archivosNew/Speaker%20Presentations/Keynote%20presentations/3.%20Alexey-B-Miller.pdf>.

17. *Opening Statement for Confirmation Hearing of Senator Hillary Clinton to be Secretary of State. / Senator Richard G. Lugar. U. S. Senate Committee on Foreign Relations*. — January 13, 2009. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://foreign.senate.gov/testimony/2009/LugarStatement090113a.pdf>; 2nd Questions at Senator Clinton's Nomination Hearing. *Foreign Relations Committee SH-216*. — January.

- 1 Mot d'ordre (фр.). Гасло.
- 2 Наприклад: Трансформації нафтогазового ринку в просторовому напрямку пов'язані з посиленням диференціації між регіонами-виробниками і регіонами-споживачами енергоносіїв, зі зростанням кількості країн регіонів, розвитку яких не забезпечено власними енергоресурсами. Якщо у 1990 р. такі країни виробляли 87% світового ВВП, то наприкінці першої декади XXI ст. — вже майже 92%.
- 3 Створення «газової ОПЕК». — Тут і далі прим. автора.
- 4 Херітеджфаундейшн (США), Інстїтїютфоренерджїлоу (США), Сентерфорамерїкенендїнтернешнллоу (США), Кембрідженерджїрісерчассошіейтс «КЕРА» (Велика Британія), Інстїтїюдфрансіасдесрілейшнсїнтернаціоналс «ІФРІ» (Франція), Арабпетролеумрісерчсентер «АІРС» (Франція), Оксфордїнстїтїютфоренерджїстадіс «ОІЕС» (Велика Британія), Інстїтут фюр Нохост-Штудїєн (Німеччина).
- 5 Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД).
- 6 Центр ЕнергетическихиследованїїМЕМБРАН, ГУ Інстїтутенергетическоїстратегїї, ЕКЦ «Мировая Энергетика».
- 7 Марказаль-їмаратлїль-дірасатвааль-бахвасаль-їстратеджїя (ОАЕ), Галфрісерчсентер (ОАЕ), Марказ тахкіаат їстраатїжік (Іран).
- 8 За останні п'ять років відбулось майже двократне зростання.
- 9 Нинїчерезполїтїчнїтагеографїчнїчиннїкї Росїїтаїранееїглобалїнїмїграцїямінарїнку: російський газ споживається переважно в ЄС, іранський — здебільшого в середині країни.
- 10 The Report on the Developments in the Iranian Oil, Gas and Petrochemical Industries. — 28 р.
- 11 Оскільки немає можливості збільшити експорт газу натурецькому напрямі через проблемизякістю експортованого газу та сезонним коливанням в постачанні газу до Туреччини у зв'язку зі зростанням споживання газу в Ірані в холодний період.
- 12 Прихильники цього погляду вказують, що країна-виробник, отримуючи власні неоправні ресурси, навіть якщо не унезалящається щонайменше за 100 років — це мізерно для її історичного виживання, тим більше, процвітання. Країна-виробник за відпущення її природними багатствами термін повинна зробити дуже багато, щоб зберегтися та розвиватися вже без статку таких покладів.
- 13 Лейтмотив — звинувачення на адресу нинішнього керівництва Росії, тайсамої країни, щодо прихильності до енергошантажу, енергопретензій і енергодиктату.
- 14 Сам термін «газова ОПЕК» мимоволї створїює аналогію з нафтовим картелем ізмушує згадати організації експортерів нафти, що була створена у 1960 р. Більше десяти років ця організація залишалася достатньо беззмістовною структурою, що не викликає жодних побоювань у Заході. Але коли настав 1973 р., їчлени ОПЕКу зв'язку з черговою арабїзрайльською війною організовановвели нафтове ембарго проти США і Західної Європи, атако жпочали скорочувати видобуток, це спровокувало найглибшу енергетичну кризу. За півроку ціна на барель нафти зросла з 2 до 12 дол. США. Іранї Венесуела їзкошишнїми засновнїкама нафтової ОПЕК, що збираютьсїя нинї створитї її газову «сестру», дали зрозумїти, що готовї застосувати енергетичну зброю проти Заходу, як у 1973 р.
- 15 Англ. Gas Exporting Countries Forum (GECF).
- 16 Алжиру, Брунею, Індонезїї, Ірану, Малаїзїї, Нїгерїї, Катару, Оману, Росїї та Туркменїстану плїус Норвегїї (у статусї спостерїгача).
- 17 У деяких нарадах нарівнї міністрів ФКЕГ також брали участь представнїкї Туркменїстану, Брунею, Індонезїї, Малаїзїї, ОАЕ, Оману. ФКЕГ немає фіксованого членства структури. Проперспективисїлївробїтнїцтва заявїлї тако ж Венесуела та країни Перської затоки.

- ¹⁸ В Ірані (19–20 травня 2001 р., м. Тегеран), в Алжирі (лютий 2002 р.), в Катарі (4 лютого 2003 р., м. Доха), в Єгипті (14 березня 2004 р., м. Каїр), в Тринідаді і Тобаґо (26 квітня 2005 р., м. Порт-оф-Спейн), в Катарі (9 квітня 2007 р., м. Доха), в Росії (23 грудня 2008 р., м. Москва), в Катарі (30 червня 2009 р., м. Доха), в Катарі (9 грудня 2009 р., м. Доха), в Алжирі (21 квітня 2010 р., м. Оран).
- ¹⁹ В експертному середовищі використовується назва «газова ОПЕК».
- ²⁰ Джерело: ІК «Трійка Діалог». [Електронний ресурс]— Режим доступу: // <http://www.troika.ru/IK> «Файненшл Брідж». [Електронний ресурс]— Режим доступу: // <http://www.superbroker.ru/>.
- ²¹ Цей приклад може дати відповідь щодо запитання, хто зупинив постачання газу до Європи у січні 2009 року.

Стаття присвячена аналізу сучасної політики та позиції Росії щодо співробітництва з країнами Близького і Середнього Сходу (Катар, Іран) в енергетичній сфері, зокрема щодо створення «газової ОПЕК». Сформульовані висновки стосовно ймовірного об'єднання — «газової ОПЕК».

Ключові слова: Росія, Іран, Катар, Форум країн-експортерів газу (ФКЕГ), газова ОПЕК, зріджений природний газ (ЗПГ).

Статья посвящена анализу современной политики и позиции России относительно сотрудничества со странами Ближнего и Среднего Востока (Катар, Иран) в энергетической сфере, в частности создание «газовой ОПЕК». Сформулированы выводы относительно вероятного объединения — «газовой ОПЕК».

Ключевые слова: Россия, Иран, Катар, Форум стран-экспортеров газа (ФСЭГ), газовая ОПЕК, сжиженный природный газ (СПГ).

The article analyses contemporary policy and positions of Russia concerning cooperation with the Middle and Near East countries (Qatar, Iran) in energy sphere, in particular, establishment of «gas OPEC». There were formulated conclusions of concerning association — «gas OPEC».

Keywords: Russia, Iran, Qatar, the Gas Exporting Countries Forum (GECF), Liquefied Natural Gas (LNG), energy sphere.

Леонід Шкляр,

доктор політичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України.

Народився 1953р. наКиївщині. ЗакінчивфілософськийфакультетКиївськогодержавногоуніверситетуім. Т. Г.Шевченка(1979р.). З 1979до1982р.—аспірантІнститутуфілософіїАНУРСР.Кандидатфілософськихнаук(1985р.). З1982до1996р.—науковийспіробітникІнститутуфілософіїім. Г.Сковороди,аз1996до1997р.—провіднийнауковийспіробітникІнститутуполітичнихтаетнонаціональнихдослідженьНАНУкраїни. Докторполітичнихнаук(1996р.). З1997до2000р.—головнийконсультант,завідувачсекторуатазавідувачвідділуАдміністраціїПрезидентаУкраїни. З2001року—начальниквідділусуспільнихнаукВАКУкраїни. З2009до

2011р.—заступникголовиВАКУкраїни. Засумісництвом—головнийнауковийспіробітникІнститутуполітичнихтаетнонаціональнихдослідженьНАНУкраїни. Професор(2002р.). ЛауреатДержавноїпреміїгалузінаукиітехніки(2007р.). Автормайжедвохсотнауковихтанауково-публіцистичнихпрацьзпроблемтеоріїтаметодологіїкультури, етносу, особистості. Останнімирокамиколонануковихінтересівв'язанезпроблемамиетнополітикитаполітичнихпроблемдержавознавства. Йогоперуналежатьіндивідуальнітаколективнімонографії, навчальніпосібники, статтііенциклопедичнихвиданнях. Середних: «Етнос. Культура. Личність» (К., 1992); «Нарисизісторіїукраїнського державотворення» (К., 1995); «Вступдоетнодержавознавства» (2002); «ПолітичнаісторіяУкраїниXXст.» (убт.—автордвохрозділів; К., 2003); «Політичнаіінститутивпроцесіреформуваннясистемивлади» (К., 2003)таін. ЗаслуженийдіячнаукиітехнікиУкраїни.

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Двадцять років існування суверенної держави українська зовнішня політика не змогла позбавитись залежності від впливів з боку основних суб'єктів геополітики, насамперед Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу та Російської Федерації, які продовжують виступати визначальними чинниками зовнішньополітичних стратегій нашої країни.

Особливо показовими є впливи Росії, які мають здебільшого циклічний характер. Нині, зокрема, українсько-російські відносини знову переживають період інтенсивного розвитку й поглиблення, що може змінитись за декілька років у разі загострення і невирішеності конфліктів економічних інтересів між

українським та російським великим бізнесом, а також обраної зовнішньополітичної стратегії української влади на європейську інтеграцію.

Втім, новий цикл зовнішньої політики України нині характеризується зближенням з Росією, врахуванням побажань Євросоюзу без нав'язливого наміру отримати гарантії членства в найближчій перспективі та збереженням доволі стриманих відносин зі Сполученими Штатами Америки з огляду на зменшення ролі вектора євроатлантичної інтеграції України. При цьому нинішня українська влада намагається віднайти баланс у трикутнику Росія–Євросоюз–США попри деяке зміщення зовнішньополітичних акцентів у бік Москви.

Після відверто прозахідного курсу зовнішньої політики, який здебільшого декларувався, аніж реалізовувався за часів президентства В. Ющенка, Україна знову повертається до політики багатовекторності з основним акцентом на поглиблення відносин з Росією. Водночас, в нинішньому світі, що динамічно змінюється внаслідок розгортання фінансово-економічної нестабільності та енергетичних проблем, з'являються нові ризики і виклики для Української держави, на які багатовекторна зовнішня політика без чітко визначеного курсу не зможе дати відповідь. В умовах посилення «валютних війн», економічного протекціонізму, інтенсивного розвитку інформаційних та інноваційних технологій Україна потребуватиме реалізації ефективної зовнішньої політики для збереження перспектив існування як суб'єкта культурно-цивілізаційного процесу в Європі та світі.

У цьому контексті доцільно детальніше розглянути зміни зовнішньополітичних пріоритетів України, пов'язані зі зміною політичної команди на вищих щаблях української влади.

З приходом на посаду Президента України 25 лютого 2010 року Віктора Януковича та подальшими кадровими ротаціями у провідних органах вищої державної влади країни розпочався процес «перезавантаження» зовнішньополітичної стратегії держави.

На європейському напрямку визначальною відмінністю зовнішньої політики нової влади стала євроінтеграція та європеїзація України при дотриманні максимально дружніх, прагматичних відносин з Росією. На думку нинішнього глави МЗС України К. Грищенка, це дозволило не лише покласти край розвитку кризи у відносинах з Російською Федерацією, а й ство-

рити більш струнку логіку європейської інтеграції України. З точки зору чинного глави української дипломатії, нормалізація відносин зі східним стратегічним партнером при збереженні європейського змісту реформ та відданості європейським цінностям — це єдино можливий ключ до більшості внутрішніх і зовнішньополітичних проблем нашої країни та єдиний шлях уникнути її розколу [1, с. 5].

Відмінністю нинішньої української влади від попередньої став більший прагматизм у політиці, зокрема у зовнішній. На європейському напрямі це втілюється у позицію, за якої Україна як європейська демократія має абсолютне право стати членом Європейського Союзу (ЄС), коли буде до цього готова. Таке формулювання зняло роздратування з боку провідних членів ЄС, в першу чергу — Франції та Німеччини, щодо необхідності надання гарантій членства в Євросоюзі для України на середньо- чи довгострокову перспективу. То ж нині Берлін та Париж у відносинах з Києвом акцентують свою увагу на більш прикладних проблемах, передусім економічного характеру [12].

Кардинально відмінним від часів попередньої влади став підхід Президента України В. Януковича до відносин з Російською Федерацією, які знову перемістились на найбільш пріоритетну позицію. Так протягом першої половини 2010 року щомісяця відбувалися зустрічі з вищим російським керівництвом, що в результаті втілюється у пакет підписаних двосторонніх угод та домовленостей в різних сферах життя. Найбільш гучним політичним документом стали «Харківські угоди», підписані президентами обох країн, що пролонгували перебування ЧФ РФ в Криму до 2042 року в обмін на економічні преференції у питанні ціни на російський газ.

Одним з ключових кроків нової влади у формуванні зовнішньополітичних цілей та завдань стало прийняття Верховною Радою та підписання В. Януковичем Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», який набув чинності 20 липня 2010 року. Закон визначає принципи внутрішньої політики у сфері розвитку державності, місцевого самоврядування і стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, у сфері національної безпеки та оборони. Також визначаються принципи внутрішньої політики в економічній і соціальній сферах, екології і техногенної безпеки, гуманітарній сфері. Законом також визначаються принципи

зовнішньої політики держави. Заключними положеннями закону вносяться зміни до Закону «Про основи національної безпеки України». Зокрема, зі статті 6 цього закону з числа пріоритетів національних інтересів виключається інтеграція України в євроатлантичний простір безпеки. У статті 8 Закону «Про основи національної безпеки України» з основних напрямів державної політики у питаннях національної безпеки вилучається пункт про забезпечення повноправної участі України в Організації Євроатлантичного договору [11, с. 4–5].

Після набуття чинності згаданим законом нова влада на законодавчому рівні закріпила позаблоковий статус України. Він заснований на трьох базових принципах: неучасті у військових союзах чи блоках; активної ролі при обговоренні проблем європейської безпеки; формування власного підходу у відносинах з ЄС та Російською Федерацією. Передбачається, що параметри позаблоковості українська влада визначатиме самостійно. При цьому наразі механізмів, які забезпечували б фактичну реалізацію цього статусу, немає, їхня розробка має стати першочерговим завданням відповідних державних структур. Зокрема, статус позаблоковості не передбачає перебування іноземної військової бази на території держави, в той час як термін перебування Чорноморського флоту Російської Федерації в Криму відповідно до «Харківських угод» продовжено до 2042 року.

Уточнюючи своє розуміння статусу позаблоковості України, закріпленої Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», чинний глава зовнішньополітичного відомства України К. Грищенко відзначає, що нинішня позаблоковість робить Україну відкритою, а не закритою, у тому числі для співробітництва з НАТО. Крім того, позаблоковий статус України, на його думку, виступає прагматичним інструментом реалізації національного і геополітичного потенціалу української нації. Стверджується, що політика стратегічного балансування не повинна перемістити НАТО вниз у шкалі пріоритетів української зовнішньої політики [1, с. 5].

Окреме питання — ставлення нової влади до євроатлантичної інтеграції нашої держави. Фактично Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» зняв із зовнішньополітичного порядку денного України питання про вступ до НАТО. Додамо, що зазначений закон залишає для України можливість входження в регіональні системи безпеки. Враховуючи чіткі

акценти на зближення з Росією, не виключено, що нове українське керівництво зупинить свій вибір на підвищенні співпраці з Організацією договору з колективної безпеки (ОДКБ), де Російська Федерація відіграє ключову роль. На думку деяких фахівців, реалізація цього сценарію остаточно унеможливить для України перспективу інтеграції в НАТО. У будь-якому разі, самим лише прийняттям закону проблему дефіциту безпеки для України наразі не вирішено, необхідно наповнити його положення практичним змістом.

Ще одним характерним для нової української влади зовнішньополітичним наміром є модернізація України, за аналогією з масштабною програмою Президента Російської Федерації Д. Медведєва. Модернізація країни у розумінні чинної влади пов'язана зі ствердженням на міжнародній арені через розбудову, передусім, потужної економіки. Наскільки вдасться втілити цю тезу у практичне життя, стане зрозумілим вже за декілька років. Водночас, виступаючи в Брюсселі на дискусії «Україна: новий президент, нова зовнішня політика?», яка була організована Центром європейських політичних досліджень та Фондом Дж. Маршалла, К. Грищенко відзначив, що «нова траєкторія зовнішньої політики України охоплює Брюссель, Москву та Вашингтон, а також виходить за межі зазначених столиць». З точки зору керівника українського МЗС, політична асоціація і економічна інтеграція з ЄС, стратегічні відносини з такими партнерами, як Російська Федерація, США, Китай, прагматичне і взаємовигідне співробітництво з іншими країнами є пріоритетами, які не суперечать один одному, а зовнішню політику, яка втілює їх, слід вважати єдиним способом виживання в сучасному світі [4, с. 3].

Окремо варто зупинитися на зміні характеру і стану українсько-російських відносин. Після інавгурації В. Януковича наприкінці лютого 2010 року розпочався процес нормалізації українсько-російських відносин, зумовлений як позитивним сприйняттям особи українського президента з боку російського керівництва, так і передвиборчими зобов'язаннями лідера Партії регіонів, направленими на встановлення більш тісних і дружніх відносин з Росією.

У зв'язку з цим новий український президент розпочав застосування нового зовнішньополітичного підходу до відносин з Росією. Утім, одразу з'явилися і передумови для майбутніх кон-

фліктів інтересів сторін та можливого охолодження відносин. Вони полягають у тому, що Москва прагнула від В. Януковича комплексної ревізії двосторонніх відносин, включаючи відмову від західних інтеграційних проектів (ЄС і НАТО) на користь російських, зокрема Митного союзу, ЄврАзЕС та, ймовірно, ОДКБ. Без цього російське керівництво не пішло й не піде на серйозні поступки в економічних питаннях. Практичного втілення це набуло під час травневого (2010 р.) візиту Д. Медведєва в Україну, на якому представники великого бізнесу висунули прохання щодо дозволу Росії на транзит середньоазійського газу російською територією для України, однак отримали відмову Президента Російської Федерації.

Зі свого боку, В. Янукович, розбудовуючи відносини з Росією, одразу зробив акцент на селективній, вибірковій ревізії, — перегляду, в першу чергу, підпали газові угоди, отримання преференцій для експортерів сировини, товарів та послуг на російському ринку, режим кордонів і статус Азово-Керченської акваторії та інші питання в обмін на перегляд української політики в гуманітарних питаннях, поступки у пролонгації перебування ЧФ РФ в Криму тощо. Результат — протягом 2010 року обсяги українського експорту в Росію зросли більше ніж на 75% [3, с. 4].

Наразі у трикутнику Україна–Росія–ЄС нова українська влада спробує досягти балансу між європеїзацією України, з одного боку, та максимально дружніми, прагматичними відносинами на російському напрямі — з іншого. Ця концептуальна ідея одержала формулу «3+1», озвучену у Посланні президента Верховній Раді України у квітні 2011 р.

Політичні оглядачі ЗМІ та аналітики припускають думку, що для нинішньої Росії важливо окреслити свій вплив на Україну, причому таким чином, щоб це визнали міжнародні гравці, в тому числі ЄС і НАТО [10]. Це завдання вже майже реалізоване, що призводить до позбавлення України самостійної зовнішньої політики, зменшення поля для маневру, зокрема й у безпековому напрямі. При цьому сама Росія продовжує досить активно розвивати відносини з НАТО, обговорювати нові форми безпеки у Європі.

На сьогодні динамічний темп розвитку двосторонніх відносин дещо уповільнюється, що зумовлено, в першу чергу, посиленням конфліктів інтересів в українських бізнес-колах,

орієнтованих на чинну владу, на тлі масштабного приходу російського капіталу в Україну. Першим сигналом було скасування приватизаційного рішення про передачу російському «Брянськмашзаводу» компанії «Луганськтепловоз». Нині це питання розв'язано на користь росіян. Каменем спотикання могло стати питання приватизації «Укртелекому», на який претендувало декілька російських інвесторів, їх конкурентами виступали також представники українського великого бізнесу. Як відомо, приватизація об'єкту відбулася, але очікуваного конфлікту бізнес-інтересів не сталося. Натомість виникли нові, пов'язані з газовими угодами, підписаними у 2009 році.

Водночас з російської сторони наростає роздратування небажанням чинної української влади зробити остаточний вибір на користь Москви з відповідною її участю у комплексі російських інтеграційних проєктів. Особливо гостро питання остаточного визначення зовнішньополітичної позиції України постане, вочевидь, в середині 2011 року, коли робитимуться основні ставки на російські президентські вибори 2012 року.

У разі продовження чинною українською владою політики стратегічної багатовекторності, Москва може розпочати новий варіант тиску із застосуванням традиційного набору заходів вже на Президента України В. Януковича та його управлінську команду. Частково — це вже відбувається у формі позбавлення України статусу країни-транзитера енергоресурсів до країн-членів Європейського Союзу [9]. Зокрема, попри тривалі переговори між Києвом та Москвою, остання продовжує активно розвивати проєкт будівництва газопроводу «Південний потік», який більше ніж наполовину зменшить щорічні обсяги транспортного російського газу до країн-членів ЄС українською територією. Паралельно російські компанії відмовились від реверсного використання українського нафтопроводу Одеса–Броди, змушуючи В. Януковича та уряд України шукати можливості заповнення українських транзитних нафтових потужностей за рахунок азербайджанської, казахстанської та венесуельської нафти.

Враховуючи суттєві зміни на російському напрямі українського зовнішньополітичного курсу, постає питання про перспективи розвитку відносин України та ЄС.

Європейський вектор зовнішньої політики, остаточною метою якого є інтеграція у Євросоюз, формально був і залишається для української влади не лише геополітичною стратегією,

а й цивілізаційним вибором. Актуальність євроінтеграційного напрямку для України зумовлена й економічними чинниками. Зокрема, за даними віце-прем'єр-міністра України С. Тігіпка, 80% інвестицій, що надійшли в Україну, походженням з ЄС. Важливо зауважити, що сьогодні понад 30% обсягів української зовнішньої торгівлі припадає також на Євросоюз [7, с. 4].

На відміну від попередньої команди, яка страждала на своєрідний «євроромантизм», багато говорячи, але нічого не роблячи для реалізації європейського вибору, нинішня влада сповідує стиль ділового прагматизму. Його характерною ознакою є наголос на практичних питаннях, які цікавлять як державу загалом, так і пересічного громадянина країни зокрема. З-поміж них особливо важливими є Угода про Асоціацію, включно із зоною вільної торгівлі, та безвізовий режим. Про це йшлося на саміті Україна–ЄС, що проходив у Брюсселі 22 листопада 2010 року, де було схвалено План дій стосовно безвізового режиму.

Одним з вищезазначених кроків поглиблення відносин з ЄС є реалізація Угоди про Асоціацію, яка дає можливість перевести відносини Україна–ЄС з формату партнерства та співробітництва до поглибленої філософії, яка базуватиметься на засадах політичної асоціації та економічної інтеграції. Водночас ця Угода дає конкретні рекомендації щодо необхідних дій з адаптації українського законодавства для створення зони вільної торгівлі. Наразі на цьому шляху українська сторона прийняла закони про державні закупівлі та про захист персональних даних, доповнення до чинного закону про Національний банк України тощо.

Проте на цей час Україна має низку зауважень до позиції Європейського Союзу стосовно переговорів навколо створення зони вільної торгівлі. Передусім це стосується відмови від експортних субсидій у двосторонній торгівлі та скасування механізму встановлення вхідних цін на сільськогосподарську продукцію, а також питання тарифних квот і мита. Крім того, на переговорах з керівниками ЄС українські політики регулярно відстоюють позицію щодо необхідності відмовитися у вільній торгівлі від інструментів торгового протекціонізму.

Всі вищезазначені питання були вкотре обговорені під час візиту до Києва комісара ЄС з питань торгівлі Карела де Гухта, який відбувся наприкінці жовтня 2010 року і на якому представник Євросоюзу озвучив можливість використання Україною перехідного періоду для інтеграції до внутрішнього ринку ЄС.

Було також чітко заявлено, що переговори щодо угоди про зону вільної торгівлі завершаться у будь-якому випадку не раніше літа 2011 року [2, с. 3]. При цьому слід зважати на те, що на ринок країн ЄС наразі довозиться лише 1% товарів з України, в той час, як імпорт з Євросоюзу в Україну, навіть за існуючих митних тарифів, становить 30%.

Наслідком створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС може стати те, що 80% продукції українського виробництва отримають доступ до європейського ринку, а українські споживачі — можливість купувати товари з країн Євросоюзу за нижчими від нинішніх цінами [5, с. 6].

Щодо програми «Східного партнерства», то, за словами В. Януковича, для України це, скоріше, тактичний засіб, а не стратегічна мета. Нині перспективи поглиблення відносин між Україною та ЄС залежать від низки дій кожної зі сторін. Від України Брюссель, в першу чергу, очікує на реальні зрушення у сфері боротьби з корупцією, налаштування ефективної системи реадмісії, облаштування кордонів системами антропометричного контролю, створення нового сучасного типу українського паспорта та неухильне дотримання демократичних принципів та норм тощо. Від ЄС для Києва важливо зафіксувати остаточне рішення Брюсселю, що на Україну може поширюватися принцип, який застосовується до низки держав без статусу кандидата, але з безвізовим режимом і цілою низкою свобод у торгівлі з країнами ЄС.

Таким чином, листопадовий саміт 2010 р. став важливим кроком у розвитку взаємовідносин між українською та європейською сторонами. Зокрема, під час його проведення сторони оцінили хід переговорів з Угоди про Асоціацію та про створення зони вільної торгівлі, а також з питань регіонального співробітництва у відносинах з Росією, Білоруссю, врегулювання Придністровського конфлікту, запровадження безвізового режиму. У зв'язку з цим, як було зазначено, схвалено План дій з візової лібералізації для України, який визначає всі технічні умови, які повинна виконати Україна для забезпечення прогресу у напрямку введення безвізового режиму. Водночас серед експертів та політичних оглядачів ЗМІ домінує слушна, на наш погляд, думка, що скасування візового режиму з ЄС навряд чи буде можливо зробити раніше, ніж через 3–5 років. Адже мова йде про ухвалення Україною необхідного законодавства та державних програм у сферах, охоплених візовим режимом: безпека

документів, що передбачає впровадження біометричних даних; боротьба з нелегальною міграцією; реадмісія; громадський порядок та безпека; зовнішні відносини [8, с. 3].

Загалом президент Європейської комісії Ж.М. Баррозу та президент Європейської Ради Г. ван Ромпей надали позитивну оцінку 14-му саміту «Україна–ЄС», згадавши про широкі перспективи для співробітництва. У цьому контексті 2011 рік європейська сторона вважає важливим для завершення переговорів з укладання Угоди про Асоціацію, пов'язує цей процес із розвитком демократії в Україні. У відповідь В. Янукович запевнив, що Україна виконає все необхідне для завершення переговорів про Асоціацію і виконання Плану дій з надання безвізового режиму вже в 2011 році [6]. Втім, в умовах подальшого розвитку фінансово-економічних кризових процесів у світі, прагматичний підхід все більше матиме пріоритетне значення для ЄС, особливо в контексті розбудови тісних стосунків з Росією, що означатиме посилення уваги Європи саме на прикладних економічних, а не на політичних питаннях у розбудові відносин з Україною. Водночас нинішня українська влада відкрито заявляє, що очікує від ЄС поступового відкриття свого ринку та поширення на Україну чотирьох свобод — свободи руху товарів, послуг, капіталів та людей. У разі відсутності чітких сигналів з боку Брюсселя стосовно перспективи задоволення українських очікувань можна прогнозувати, що акценти зовнішньої політики України активніше почнуть зміщуватися у східному напрямку.

Зроблений аналіз річного перебування при владі команди В. Януковича дає підстави для наступних висновків. Перше, головним пріоритетом сучасної зовнішньої політики України є поглиблення стосунків з Російською Федерацією на прагматичній основі, яка для нинішньої української влади проявляється у домінуванні економічного порядку денного двосторонніх відносин.

Друге, перспективи європейської інтеграції України, розвиток її відносин з ЄС сьогодні визначає нова позиція української влади, за якою «приєднання до ЄС лише тоді, коли Україна буде до цього готова». Це дозволяє зняти «роздратованість і втому від України» з боку Франції і Німеччини, а також більше зосередитись на реалізації таких практичних кроків, як створення зони вільної торгівлі, підготовка Угоди про Асоціацію та запровадження безвізового режиму. При цьому варто відзначити, що політики ЄС позитивно сприймають нормалізацію відносин України та Росії.

Третє, питання євроатлантичної інтеграції України набуває меншого значення у зовнішній політиці держави у зв'язку з прийняттям Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України», де інтеграція в НАТО на законодавчому рівні знята, натомість за Україною закріплено позаблоковий статус. Водночас, на нашу думку, відносини з Альянсом продовжуватимуться. Підсилює таку думку підписання Президентом України 18 листопада 2010 року Указу «Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору», відповідно до якого при Президентові України діятиме Комісія з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору, вводиться інститут національних координаторів з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору у сферах зовнішньої політики та економіки, оборони та військовій сфері, ресурсного (фінансового) забезпечення, а також у сферах безпеки та права.

З огляду на домінування російського напрямку у зовнішній політиці та гальмування процесу інтеграції України у НАТО, можна припустити, що відносини нашої держави із США носитимуть менш інтенсивний характер. Хоча ситуація може змінитися після президентських виборів у Росії, які відбудуться 2012 року. Зокрема, у разі переобрання Д. Медведєва Вашингтон, імовірно, збільшить зовнішньополітичну активність на українському напрямі, що зумовить відповідну реакцію з боку Києва.

Не можна виключати й того, що на тлі нових ризиків і загроз, що постають у світі внаслідок інтенсивних змін під впливом глобальної фінансово-економічної нестабільності, Україна для реалізації ефективної зовнішньої політики приділятиме більшу увагу азійському напрямку, де провідну роль відіграє Китай, а також регіонам Латинської Америки, які частково зможуть відкрити нові перспективи для розвитку української економіки.

1. Грищенко К. За межами шахівниці / Костянтин Грищенко // Дзеркало тижня. — 2010. — № 27. — 17 липня — 6 серпня. — С. 5.

2. ЄС пропонує найвищий рівень лібералізації / Урядовий кур'єр. — 2010. — № 202. — 29 жовтня — С. 3.

3. Карасьов В. Україна–Росія: несиметричне партнерство / Вадим Карасьов // Дзеркало тижня. — 2010. — № 11. — 20–26 березня. — С. 4.

4. Нова траєкторія зовнішньої політики // День. — 2010. — № 195. — 27 жовтня. — С. 3.
5. Переговори про зону вільної торгівлі з ЄС зтягуються // Голос України. — 2010. — № 204. — 30 жовтня. — С. 6.
6. Президент Єврокомісії назвав успішним результативним саміт Україна—ЄС [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.interfax.com.ua/rus/pol/54073>.
7. Репетиція перед самітом «Україна—ЄС» // Голос України. — 2010. — № 208. — 5 листопада. — С. 4.
8. Сірук М. Ще один крок до ЄС, а бо які сподівання покладають у Брюсселі на Януковича / Микола Сірук // День. — 2010. — № 214. — 23 листопада. — С. 3.
9. Толстов С. Новый курс Украины спасет ее от дефолта / Сергей Толстов [електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ng.ru/courier/2010-05-17/11_ukraina.html.
10. Україна і Росія откритою сторінкою економічних відносин [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.voanews.com/russian/news/Analysis-and-perspectives/Russia-Ukraine-Gas-Deal-2010-04-30-92524839.html>.
11. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI // Голос України. — 2010. — № 132. — 20 липня. — С. 4–5.
12. Top U.S. diplomat: Ukraine can have good relations with Russia, U.S., EU simultaneously [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.interfax.com.ua/eng/main/52957>.

У статті йдеться про зміни пріоритетів у зовнішній політиці України після завершення президентських виборів на початку 2010 року. При цьому аналізуються відмінності політики В. Януковича порівняно із зовнішньою політикою України за часів президента В. Ющенка. Окрема увага приділена зовнішньополітичним змінам на російському та європейському напрямках, а також окреслені перспективи подальшого розвитку відносин з ЄС та Росією. Також розглянуто прийнятий статус позаблоковості України з можливими наслідками для політичного розвитку держави.

THE MODERN PRIORITIES OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY

The article deals with the changes of priorities in foreign policy of Ukraine after the finish of presidential election at the beginning of 2010. The differences of Victor Yanukovich's policy compared to the foreign policy of President Victor Yushchenko are being analyzed. The separate attention in the article is paid to the changes in foreign policy on European and Russian directions and the perspectives of relations with European Union and Russian Federation are given. Besides, the accepted status of non-alignment of Ukraine is researched with forecasting of possible consequences for the political development of the country.

Юрій Шаповал,

професор, доктор історичних наук

Народився у 1953 році, закінчив Національний Київський університет імені Тараса Шевченка (1975), професор (2000), доктор історичних наук (1994), заслужений діяч науки і техніки України (2003), завідувач відділу етнополітології і Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України імені Ф. Кураса (2006), автор понад 400 публікацій, численних наукових розвідок, присвячених проблемам політичної історії України ХХ століття, історії комуністичного тоталітаризму, життєписам багатьох діячів.

Друкувався в Австрії, Великій Британії, Італії, Канаді, Німеччині, Польщі, Росії, США, Франції, Чехії. Лауреат премії імені Миколи Костомарова Національної академії наук України (1996), лауреат премії Служби

безпеки України (1996, 1997), лауреат премії Фондації Омеляна і Тетяни Антоновичів (США) за наукові праці з історії України (2002), лауреат Всеукраїнського щорічного конкурсу за способів масової інформації «Золоті перо» — найвищанагорода в галузі журналістики (2002), лауреат премії журналу «Сучасність» та Ліги українських меценатів (2004), лауреат премії імені Івана Франка у галузі інформаційної діяльності (2008).

ШЛЯХ ДОВЖИНОЮ У 15 РОКІВ

Шлях до минулого оповитий таємницею не менш, ніж шлях до майбутнього. Часом навіть здається, що таїна минулого міцніша. Проте так лише здається. Таїну минулого можна розкрити, якщо рухатись. Якщо є рух пошуку, неупередженості, доброї волі.

Побутує стереотип: архівні документи здатні промовляти. Насправді документи радше здатні зберігати мовчання. Особливо, коли доступ до них обмежено або навіть закрито. Документи створюють люди. І завдяки людям документи мовчать або «говорять».

Недоступні донедавна (і унікальні!) документи «заговорили» завдяки членам Спільної польсько-української робочої групи. Вже 15 років група готує спільну видавничу серію «Польща та

Україна в 30–40-х роках ХХ століття. Невідомі документи спеціальних служб».

Світ побачили вже 8 томів. Кожен з них обсягом близько 1000 сторінок, а деякі мають більший обсяг. Кожен з томів відкривається вступною статтею «Від редакційної колегії», яка характеризує стан розробки проблеми, наявні точки зору, аспекти, що потребують подальшої розробки, принципи відбору документів і матеріалів для цього тому. За вступною статтею подається документальний масив. Як правило, це недруковані раніше документи з польських і українських архівів. До кожного з томів спільною групою готується відповідний довідковий апарат, коментарі, іменний і географічний покажчики. Видавнича серія є по суті тримовною: тексти подаються українською та польською, а також російською мовами (остання — це мова переважної більшості документів комуністичної спецслужби).

Наша спільна робоча група відразу визначила принципи, що ними доцільно керуватись, якщо ми насправді прагнемо досягнути результату, а не збиратися для нескінченних і нудних розмов про «тяжкі питання» минулого. З-посеред цих принципів було визначено і такий: якомога менше особистісних оцінок і рефлексій — якомога більше документів, недоступних фахівцям і широкому загалу раніше. Можливо, це рятувало й рятує нашу спільну групу від фатальних непорозумінь, безплідних дискусій і взаємних підозр і обвинувачень. Хоча — зізнаюся чесно — історичних підстав для цього було і є більш ніж достатньо.

На теренах колишнього Радянського Союзу і колишнього європейського «соцтабору» польсько-український спільний видавничий проект за тривалістю, за результатами роботи, за якістю архівних першодруків є наймасштабнішим нині міждержавним науково-видавничим проектом. Адже йдеться про архіви спецслужб.

З самого початку створення проекту мене уведено до спільної робочої групи. Як і іншим її членам, доволі часто доводилося і доводиться перетинати українсько-польський кордон — для архівних пошуків, для обговорень змісту публікацій, для визначення подальших планів.

А на початку 1990-х років цей кордон перетнув тодішній співробітник Міністерства внутрішніх справ і Адміністрації Республіки Польща пан Енджей Тухольський. Він їхав до Києва з особливою місією.

Начальник Відділу архівних досліджень та видання джерел Бюро надання доступу та архівації документів Інституту національної пам'яті Республіки Польща Марцин Маєвський згадує: «Пан Єнджей Тухольський тоді був радником міністра внутрішніх справ Пана Мільчановського. І, власне, у 1995 році він приїхав до Києва з певними повноваженнями міністра з метою налагодження по можливості співпраці і з метою з'ясування долі польських громадян, які після 1939 року опинилися на теренах, зайнятих Радянським Союзом. Ну і їхні долі просто не були відомі, не було відомо, що з ними сталося. І ось в ході проведених розмов вдалося дійти порозуміння і створити такі основи для дальшої співпраці. Очевидно, все це було пов'язане із позитивним ставленням Служби безпеки України, якщо йдеться про пошуки долі батька міністра Мільчановського, який був прокурором у Рівному перед війною, перед 1939 роком»¹.

У ході тих пошуків, проведених за участі Служби безпеки України, вдалося з'ясувати, що батько міністра Анджея Мільчановського віднайшовся у так званому «українському катинському списку», себто у списку осіб, які перебували в Україні і долю яких ще належить з'ясувати. Можна стверджувати, що та місія Єнджея Тухольського започаткувала співпрацю і власне формування спільної робочої групи.

9–12 квітня 1996 року у Варшаві мені довелося взяти участь у першому засіданні групи, яка тоді мала таку офіційну назву: «Спільна робоча група Служби безпеки України і Міністерства внутрішніх справ і Адміністрації Республіки Польща». До української частини групи, крім мене, увійшли заступник начальника Архіву СБУ Петро Кулаковський, директор Центрального державного архіву громадських об'єднань України Руслан Пиріг, а очолив українську частину заступник голови СБУ, генерал-майор Володимир Пристайко. З польської сторони до групи увійшли директор Центрального архіву МВС РП Гжегож Якубовський (голова польської частини робочої групи), його заступник Єнджей Тухольський, співробітниця Кабінету Міністра внутрішніх справ РП Тамара Нізьол.

Тоді було підписано перший протокол, який офіційно започаткував співпрацю. Було декларовано, що робоча група вважає за необхідне надати співробітництву «систематичного характеру» і було домовлено про необхідність проводити «регулярні розвідки з метою розшуку в своїх відомчих архівах, а також в

інших архівних установах, матеріалів, що є актуальними для обох держав»².

Восени 1996 року до робочої групи долучилися тодішній начальник Архіву СБУ Олександр Пшенніков, а з польської сторони — головний спеціаліст Центрального архіву МВС РП Іоланта Гайовнічек³. В лютому 1997 року у Варшаві було підписано третій спільний протокол, який містив вже більш конкретні плани. Було визначено, що першою книжкою серії буде том, присвячений польському підпіллю у 1939–1941 роках (Львів–Коломія–Стрий–Одесько). До протоколу було додано план-проспект майбутнього видання⁴.

У багатомісячному, непростою, часом заплутану історію польсько-українських взаємин ХХ століття вписало нові драматичні сторінки. Достатньо згадати антипольські акції українських націоналістів і антиукраїнські акції польського уряду на кшталт сумнозвісної «пацифікації». Приєднання Західної України і його наслідки, кривавий конфлікт поляків і українців на Волині влітку 1943-го, польсько-українські переселення і антиукраїнська операція «Вісла» у 1947-му — ці та багато інших подій відбулися у документах спецслужб Польщі та України. З постановням Спільної робочої групи належало обрати, з чого почати? З якої саме теми?

Провідний науковий співробітник Галузевого державного архіву Служби безпеки України Петро Кулаковський згадує: «Перший том ми присвятили польському підпіллю. Давайте пригадаємо, чому так сталося, чому ми почали цю серію з проблеми польського підпілля в Західній Україні в 1939–1941 роках? Робота наша розпочалась із знайомства, з вивчення архівних кримінальних справ на польських громадян, які були заарештовані у 1939, 1940, 1941-му і пізніше.

Польські колеги бачили, наскільки багатий архівний матеріал про польське підпілля, яке діяло

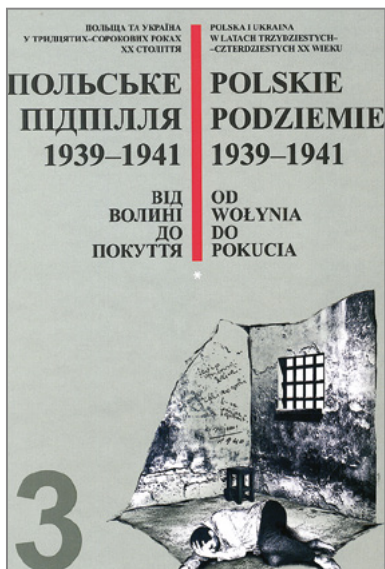
на території, яка відійшла до України в той час. Зрозуміло, у них були свої погляди на ці події, у них були прізвища окремих керівників польського підпілля. І коли вони побачили ці архівні кримінальні справи, то, звичайно, вони не могли не запропонувати роботу саме над польським підпіллям. І по-друге. В цей час дуже багато людей звертались для з'ясування долі своїх рідних. А через документи про польське підпілля пройшла маса людей, які були заарештовані»⁵.

Марцин Маєвський згадує про перший том спільної серії так: «Слід сказати, що коли та книжка виходила, то був 1998 рік. Практично знали про проблему польського підпілля у тих східних воєводствах колишньої II Речі Посполитої від 1989–1990 років, коли історичні дослідження вже не були нічим зв'язані, мовби вже не було цензури в тих дослідженнях. Проте відсутність доступу дослідників до архівів радянських, а особливо коли йдеться про архіви спецслужби, органів безпеки, — все це спричиняло те, що знали небагато. І ця співпраця, і публікації, та перша публікація, давала такий потужний матеріал взагалі до дослідження польсько-українських взаємин. Ну і то була така типова ліквідація білих плям»⁶.

У 1998 році передмови до 1-го тому написали президенти обох країн — Леонід Кучма і Александр Квасневський. Вихід цього тому, власне, поява спільної видавничої серії не залишилася непоміченою. «Ластівка українсько-польської весни?» — так назвав у 1999 році свою публікацію один з рецензентів першого тому спільної видавничої серії у журналі «Нові книжки»⁷. Один з авторитетних дослідників польсько-українських взаємин Ігор Ільюшин назвав вихід першого тому непересічною подією в історичній науці та громадському житті України та Польщі⁸.

У вересні 1997 року під час переговорів у Варшаві робоча група вирішила присвятити польському підпіллю у Західній Україні ще один том. Це буде третій том і вийде він у 2004 році у 2-х книгах під назвою «Польське підпілля, 1939–1941. Від Волині до Покуття».

Поляки, які мешкали у Західній Україні, не сприймали сталінський режим. Цей режим, своєю чергою, ретельно підготувався до зустрічі з поляками у вересні 1939-го. Планові арешти, переслідування, депортації — все це було зародком багатьох наступних трагічних подій. Найвідоміша серед них — розстріл польських офіцерів у Катині.

Проте переслідування, репресії та депортації торкнулися також і українців. Спільна робоча група не обійшла цю тему увагою, підготувавши два томи публікацій про польсько-українські переселення у 1944–1946 роках і про печально відому операцію «Вісла» у 1947 році.

Том другий, присвячений переселенням 1944–1946 років, вийшов друком у 2000 році. Не можна сказати, що бракує публікацій на цю тему. Однак, враховуючи те що в архівах спецслужб обох наших країн збереглося чимало документів (і вони були віднайдені робочою групою), і те що вони є важливими, ми вважали за необ-

хідне їх оприлюднити, ввести в науковий обіг.

Як відомо, 9 вересня 1944 року в Любліні між урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного Визволення (ПКНВ) було підписано Угоду про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР. За уповноваженням уряду УРСР її підписав Голова Раднаркому УРСР Микита Хрущов, за уповноваженням ПКНВ — Голова Комітету Едвард Осубка-Моравський. Звертає на себе увагу той факт, що цей обмін населенням польська сторона не мотивувала необхідністю ліквідації діючих у Польщі частин УПА, на чому буде зроблено акцент пізніше, під час операції «Вісла».

Угодою була передбачена евакуація на територію УРСР всіх гро-

мадян української, білоруської, російської і русинської національностей, які проживали в Холмському, Грубешівському, Томашівському, Любачівському, Ярославському, Перемиському, Лісківському, Замостівському, Красноставському, Білгорайському, Влодавському повітах. Це стосувалося також інших районів Польщі, де могли виявитися громадяни цих національностей, які б побажали переселитися з території Польщі на Україну, а також евакуації в Польщу всіх поляків і євреїв, які перебували в польському громадянстві до 17 вересня 1939 року, мешкали в західних областях УРСР і які б виявили бажання переселитися на територію Польщі. В Угоді наголошувалося на тому, що евакуація є добровільною і тому примус не може бути застосований ні прямо, ні опосередковано. Термін проведення евакуації встановлювався з 15 жовтня 1944 року до 1 лютого 1945 року.

Цього терміну не буде дотримано, а самі переселення стануть однією з драматичних сторінок у польсько-українських взаєминах. З наступом зими кількість бажаючих евакуюватися з обох сторін значно скоротилася. Основною причиною цього було те, що Люблінська угода не отримала масового схвалення ні з боку українського, ні з боку польського населення. Це змусило українську і польську сторони, по-перше, неодноразово змінювати і відсовувати термін завершення переселенчої акції, а по-друге, з кінця літа — початку осені 1945 року перейти до застосування виключно примусових заходів щодо переселень.

Під час роботи в архівах нашу увагу привернули також документи, які відіграють велику роль для відтворення статистичного виміру польсько-українських переселень 1944–1946 років. Це дуже важливий аспект проблеми, що знайшов своє відбиття у матеріалах спецслужб. Зокрема, виявлені у Галузевому державному архіві СБУ довідки, записки по ВЧ, донесення, телефонограми, шифрограми тощо дозволяють розширити уявлення про кількісну динаміку процесу переселень, відтворити цю динаміку буквально по днях. Всі ці матеріали оприлюднені у другому томі вперше. Вони підтверджують, що спецслужби мали власну статистику, яка, поза сумнівом, становить інтерес і має бути врахована при подальших дослідженнях. Всього станом на жовтень 1946 року, за відомостями Міністерства державної безпеки УРСР, в Польщу з УРСР було переселено та репатрійовано 812 688 осіб (до переселень загальна чисельність поляків в Україні становила 1 033 899 осіб). З Польщі до УРСР

на березень 1947 року, за даними МДБ УРСР, було переселено 472 635 осіб.

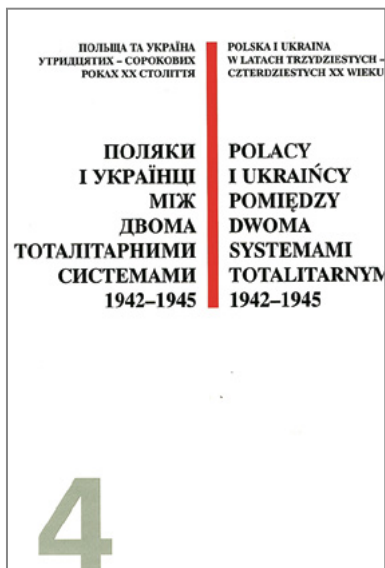
Нарешті архіви спецслужб зберегли численні документи, що відбивають факти спротиву переселенням 1944–1946 років, показують, як тодішні панівні системи Польщі та України протидіяли такому спротиву. При цьому спецслужби спрямовували свою діяльність і проти польського підпілля, і проти українського руху спротиву.

Цікаво, що від початку робоча група планувала присвятити другий том переселенням не лише 1944–1946, а й 1947 року, себто мало йтися про відому акцію «Вісла»⁹. Однак після численних і часом напружених дискусій було вирішено присвятити згаданій акції окремий том.

Тим часом у складі робочої групи восени 2001 року стався зміни. З польської сторони до групи увійшли директор Департаменту європейської інтеграції та міжнародного співробітництва МВС і А РП Пйотр Мерецькій та директор Бюро використання і архівізації документів створеного у 2000 році у Варшаві Інституту національної пам'яті (ІПН) — Комісії з переслідування злочинів проти польського народу (така точна назва цієї структури) РП Бернадетта Гронек¹⁰. Після передчасної смерті Гжеґожа Якубовського польську частину спільної робочої групи очолить Пйотр Мерецькій.

Саме його підпис разом із підписом Володимира Пристайка стоїть під протоколом засідання робочої групи у Києві від 21 березня 2003 року, в якому було записано про початок роботи над томом, присвяченим кривавому протистоянню поляків і українців під час 2-ї світової війни¹¹. Ця робота була стимульована і 60-ю річницею того, що називають «Волинською різаниною» (а ця річниця наближалась), і гостротою обговорення цієї проблеми в Польщі та Україні. Щоправда, був ще один фактор, майже скандальний.

21 травня 2003 року Державний секретар і Голова Бюро національної безпеки Польщі Марек Сівець надіслав на ім'я Секретаря Ради національної безпеки і оборони України Євгена Марчука листа, в якому обвинуватив нового директора Архіву СБУ Сергія Богунова в тому, що останній «не виконав завдання передачі огляду джерел, що стосуються волинського злочину...»¹².

Насправді Сергій Богунов нічого не приховував, він просто знав, що невдовзі спільна робоча група видасть том, у якому будуть надруковані нові документи про Волинську трагедію. І це видання у 2-х книгах, що стало четвертим томом спільної видавничої серії, під назвою «Поляки і українці між двома тоталітарними системами: 1942–1945» побачило світ у 2005 році.

Безумовно, 60-та річниця кривавих подій на Волині стала неабияким викликом для польсько-українських взаємин. Президенти Польщі і України 11 липня 2003 року, як відомо, навіть зробили спільну заяву «Про примирення

— в 60-ту річницю трагічних подій на Волині». В ній, зокрема, наголошувалось на необхідності продовження спільного пошуку історичної правди про згадані події.

Однак ми не поспішали видавати том про ці події, оскільки не бажали спрощувати фактори, що їх спричинили, пам'ятали про сили, що були зацікавлені у роздмухуванні польсько-українського конфлікту. Цікаво, що у травні 2004 року робоча група працювала саме на Волині, на тих місцях, де відбувалися події, про які йшлося. В якийсь момент навіть здалося, що дискусія зайшла у безвихідь: надто болючою і контроверсійною є тема «Волинської різанини», що неодмінно впливає у польсько-українських дискусіях про минуле.

Ця біда вибухнула влітку 1943 року на Волині. Вона забрала життя десятків тисяч мирних жителів, а серед них жінок, дітей, старших людей. У Польщі донині чимало тих, хто покладає провину за це винятково на УПА. А в Україні не бракує тих, хто твердить: винні поляки.

У місті Рівному є пам'ятник Дмитру Клячківському — він же Клим Савур. Стверджують (хоча документально це не підтверджено), що це він як командувач УПА віддав наказ розпочати терор проти поляків. А у Варшаві є пам'ятник 27-й дивізії

Армії Крайової. Саме на неї деякі українські дослідники покладають провину за нищення українського населення на Волині. Отже, у поляків та українців різні герої. Як за таких умов писати спільно історію?

На це моє запитання відома польська публіцистка, керівник стипендіальної програми *Gaude Polonia* в Національному центрі культури Богуміла Бердиховська зауважила: «І в польському, і в українському суспільстві існують крайні точки зору на польсько-українську історію, так вони справді існують. Які рецепти? На мою думку, рецепт є такий, який дав ще Єжи Гедройць, творець паризької "Культури": послідовність, консеквенція, спокій і піклування про те, щоб не довести історичної дискусії до такої точки, з якої вже не можна буде повернутися. Тобто, коли напруга вже йде задалеко, краще зробити один чи два кроки назад, щоб завтра чи післязавтра зробити наступні кроки вперед».

І робоча група змогла знайти компроміс тоді, у травні 2004-го, на Волині. В якийсь момент відомому польському історичному доктору Гжегожу Мотиці (він тоді був у польській частині спільної «команди») і мені було доручено ізолюватись в окремій кімнаті і підготувати проект вступної статті. Ми дійшли висновку, що насамперед слід викласти точки зору на «Волинську різанину» польської та української історіографії (хоч би якими різними вони були), зіставити їх у світлі тих невідомих джерел, що ми їх збиралися оприлюднити у четвертому томі.

Ця наша схема стала своєрідною матрицею для протокольного запису під час наступного засідання робочої групи у вересні 2004 року про те, що «польська і українська сторони представляють кожна свій варіант 4-го тому і остаточно узгоджують його зміст»¹³.

У згаданому протоколі було зафіксовано й те, що з огляду на зміни у керівництві СБУ українську частину спільної робочої групи відтепер очолить Сергій Богунов, а до складу групи увійде Марцин Маєвський, який тоді вже став співробітником Інституту національної пам'яті Польщі¹⁴. Заступником Богунова в Архіві СБУ був Сергій Кокін, який у 2000 році став членом нашої спільної групи.

Четвертий том спільної серії був надрукований і став важливим кроком до неупередженої інтерпретації складних подій. Найбільший інтерес представляють документи з окремих слідчих справ на учасників польського і українського націоналіс-

тичного підпілля (ОУН і УПА), їхні інформаційні матеріали, доповідні записки і аналітичні матеріали, оперативні зведення НКВД/НКГБ (МВД/МГБ), що стосуються українсько-польського протистояння.

Опрацьовуючи їх, ми переконалися, що з початком Другої світової війни поляки і українці опинились у жорнах двох диктатур — гітлерівської і сталінської. Документи комуністичної спецслужби показують, що усвідомлення цього було, а тому були спроби (на жаль, невдалі) порозуміння, спроби польської і української сторін домовитись перед наявністю спільних ворогів. Архівні джерела дають неабияку «інформацію для роздумів» про ту провокативну роль, що її відігравали у польсько-українському протистоянні «треті сили». Йдеться насамперед про нацистів, але також і про комуністів. Ще одна важлива тема — географія польсько-українського конфлікту. Як відомо, наприкінці 1943-го і на початку 1944 року польсько-український конфлікт переноситься на Галичину, а у 1944 році розпочинаються антиукраїнські акції на Холмщині. Документи спецслужби віддзеркалюють ці події.

Однією з ключових і активно дискутованих тем у контексті обговорення польсько-українського конфлікту є тема наявності тих сил, за допомогою яких, власне, цей конфлікт матеріалізувався. Спираючись на джерела спецслужби, можна і у цьому випадку рішуче відкинути тезу про чийсь односторонню провину. Ми вперше оприлюднили документи про ліквідаційні загоны Армії Крайової (АК), які нищили українців. Свідчення колишніх учасників цих польських загонів (надруковані вперше) є дуже цінним джерелом ще й з огляду на те, що вони містять розповідь про механізм каральних акцій.

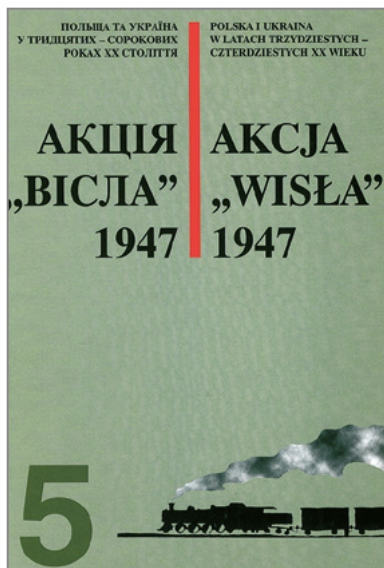
Документи, що стосуються волинської трагедії 1943 року і польсько-українського протистояння в роки Другої світової війни загалом, ще раз доводять хибність, сказати б, маніхейського бачення і інтерпретації історичного процесу з розподілом на «хороших» і «поганих» учасників цього процесу. Архівні джерела показують, що криваве протистояння було детерміноване польським і українським обопільним екстремізмом, що робив людей жертвами, виправдовуючи це державницькими (геополітичними) інтересами чи патріотизмом. Тут не може бути виправдання жодній стороні і це — як і будь-яке насильство — підлягає засудженню.

Цим пафосом був просякнтий і п'ятий том видавничої серії, що мав назву «Акція „Вісла” 1947» і вийшов у 2006 році. Згадана акція (операція) являла собою примусове виселення українців (близько 150 тисяч осіб) у глиб Польщі і розпочалася 28 квітня 1947 року. Українців переселяли із так званого Закерзоння (це Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Лемківщина), що опинилися на польському боці лінії кордону.

Саме цю лінію запропонував ще у 1920 році міністр закордонних справ Англії лорд Керзон ленінському урядові як межу для припинення наступу Червоної Армії. У вересні 1944-го ця лінія і справді стала прикордонною, а незабаром було ухвалено рішення про те, що українське населення мусить переселитися з цих територій. Це широкомасштабне переселення здійснювалось у 1944–1946 роках і про це йшлося у другому томі нашої серії.

Спротив переселенням чинили польська Армія Крайова та Українська Повстанська Армія. АК прокомуністичній польській владі вдалося приборкати, але навіть в кооперації з СРСР не вдалося це зробити з УПА. Дії УПА стимулювали жорстокість польської влади проти потенційних «націоналістів», до яких тепер зараховували мешканців фактично кожного українського села. В черговий раз розпочалося жорстоке польсько-українське протистояння. Наприкінці 1946 року на південно-східних територіях Польщі мешкало близько 200 тисяч осіб української національності. Для польської влади це означало: українська проблема не розв'язана.

Таке «остаточне розв'язання» розпочалося з того, що у січні 1947 року військові відділи на території південно-східних воєводств одержали наказ скласти списки українських сімей, що не переселилися у 1944–1946 роках. Через місяць виник план переселення українців у західні землі, що за рішенням Потсдамської конференції відійшли від Німеччини до Польщі.

Йдеться про так звані «ziemie odzyskane» (повернуті землі), тобто про Південну Пруссію та Сілезію. Саме на цих землях українці повинні були асимілюватись з поляками.

Операція «Вісла» проводилася військом, всього в цій акції брали участь 20 тисяч польських вояків, не беручи до уваги відділів місцевої міліції, безпеки і прикордонників. Формально акція «Вісла» завершилась у липні 1947-го. Однак переселення продовжувалось і пізніше. Депортація українського населення позбавила збройну боротьбу УПА в Закерзонському краї основної мети — збройного захисту цього населення. УПА припинила боротьбу на Закерзонні.

Марцін Маєвський у зв'язку з виходом п'ятого тому зауважував, що у Польщі найбільше публікацій на цю тему з'явилося на основі документів Центрального військового архіву, зокрема збірки документів, опрацьованих Євгеном Місілом: «Якщо йдеться про наші документи, то маємо в томі всі комунікати-повідомлення міністра національної оборони, щоденні звіти військові, у яких йдеться про військові дії, додано також списки місцевостей, з яких виселяли українське населення, і там просто подано підрахунки, з якої місцевості і скільки виселено українців. Все це, на мою думку, дуже придатне для дослідників конфлікту чи навіть для тих, хто займається місцевою історією. Також є документи, що походять з архіву Служби безпеки України про те, що знали, наприклад, у внутрішньому війську МВД і у керівництві того війська, що відбувається у Польщі і якою є, наприклад, структура УПА. І це також є нові документи»¹⁵.

На момент виходу п'ятого тому презесом (головою) Інституту національної пам'яті Польщі став доктор Януш Куртика. Він очолив ІНП у 2005 році. Він доклав великих зусиль, щоб поживити роботу цієї важливої установи, надати нові імпульси, особливо у науково-дослідницькій та архівно-публікаторській сферах. Він сприяв перетворенню Інституту на найбільш активний центр досліджень новітньої історії Польщі. Саме за той час, коли він був презесом, ІНП підготував величезну кількість науково-документальних і монографічних видань, виставок.

Та справа не лише в цьому. Куртика добре знав, для чого існує ІНП, він вбачав в інституті потужний інструмент декомунізації, демонтажу того політико-ідеологічного минулого, що його Польща мала неодмінно здолати, щоб перетворитись на справді

Після презентації 7-го тому вручення польських державних нагород членам робочої групи. Зліва направо: професор Юрій Шаповал, Сергій Богунов, Олександр Пшенніков, Петро Кулаковський, Януш Куртика, Пйотр Мєрецький, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Яцек Ключковський, Володимир В'ятрович, Сергій Кокін. Київ, Український дім, 21 листопада 2008 р.

Під час презентації видавничої серії в Парижі. Квітень 2010 р.

Під час презентації видавничої серії в Лондоні. Виступає Генеральний секретар Союзу Українців у Великій Британії Федір Курляк. Квітень 2011 р.

Йоанна Карбач, Марцин Маєвський, Єжи Беднарек під час засідання робочої групи. Ужгород, червень 2011 р.

Юрій Шаповал, Сергій Кокін, Петро Кулаковський під час засідання робочої групи. Ужгород, червень 2011 р.

демократичну й незалежну державу, сформувати громадянське суспільство.

Януш Куртика з самого початку високо цінував наш спільний польсько-український проект. І це були не лише слова, оскільки саме ІНП РП взяв на себе фінансові видатки з підготовки до видання та видання результатів нашої спільної праці. Презес знаходив час приїздити на зустрічі нашої спільної робочої групи, спілкувався з нами, бачив, що робота наша достатньо інтенсивна і не проста, а тому сприяв оприлюдненню результатів цих зусиль.

Не випадково вже у 2007 році вийшов друком шостий том спільного видання, який мав назву «Операція “Сейм” 1944–1946». Ми готували його, спираючись лише на архівні документи. І це не дивно, адже до сьогоднішнього дня не з'явилося жодного наукового чи науково-документального дослідження, спеціально присвяченого перебігу операції «Сейм». Та й навіть коротких відомостей про саму цю операцію неможливо віднайти в енциклопедичних і довідкових виданнях — адже сама операція була ініційована та реалізувалась в обстановці секретності, а відомості про неї на багато десятиліть були запроторені до архівних сховищ.

Тим часом ідеться про важливий епізод. Операція «Сейм» була організована радянською спецслужбою за згодою з найвищим кремлівським керівництвом з метою нищення структур польської Армії Крайової (АК) і Делегатури Польського емігрантського уряду. На території України операція здійснювалась у 1944–1946 роках.

Польський еміграційний уряд прагнув залишити в українських західних областях якомога більше поляків, щоб міг обґрунтувати свої претензії на Західну Україну. Проте Сталін на цей час вже мав своїх ставлеників у самій Польщі. Це автоматично перетворювало прибічників і представників Польського

уряду у Лондоні на персон non-grata, а відтак на жертв комуністичної спецслужби. На згаданих теренах і в самій Польщі була відновлена та активізувала свою діяльність Польська організація військова (ПОВ). До того ж у радянської сторони з'явилась інформація про евентуальний альянс Організації українських націоналістів (бандерівців) — ОУН(Б) і ПОВ.

Все це, на думку керівників радянської спецслужби, створювало небезпечну обстановку, могло негативно вплинути на ситуацію після вигнання нацистів. 6 листопада 1943 року з'явилась орієнтировка, підписана наркомом держбезпеки УРСР Сергієм Савченком і надіслана до місцевих органів НКГБ. В цьому документі, зокрема, підкреслювалось, що «хоча повстання, що готується, заздалегідь приречене на поразку, як це визнає саме керівництво “ПОВ”, тим не менш, за задумом останнього, воно повинно бути здійснене для того, щоб показати всьому світові “небажання” населення колишньої Польщі прийняти радянську форму державного устрою». На цей час керівництво СРСР і УРСР мало відомості про засилання польським емігрантським урядом з Великобританії на територію Західної України та Західної Білорусії емісарів для керівництва польським підпіллям і для здійснення підривної роботи.

У наступній орієнтировці від 24 листопада 1943 року Савченко підкреслив важливість видобування інформації про колишніх громадян Польщі, які осіли у східних областях України. Серед них імовірно могла бути польська агентура, заслана польським підпіллям. Директива вимагала виявляти представників підпілля, а також виявляти агентів інших іноземних розвідок. Не підлягає сумніву, що директиви Савченка були інспіровані Москвою. Це засвідчив наказ за підписом заступника народного комісара держбезпеки СРСР комісара держбезпеки 2-го рангу Богдана Кобулова від 25 січня 1944 року.

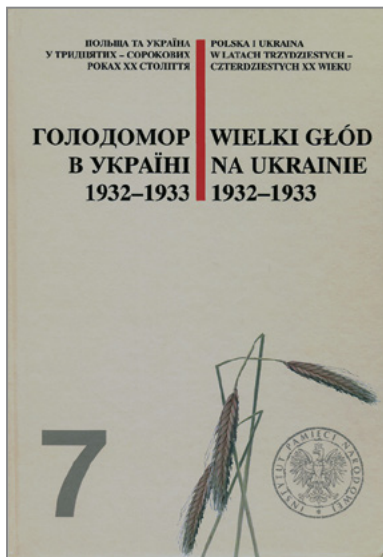
На початковій фазі операції «Сейм», як свідчать документи, радянська спецслужба наносила превентивні удари по польському підпіллю. Однак чим далі Радянська Армія просувалася на Захід, тим більш конкретних форм набувала робота польських підпільних структур, тим активніше діяли органи НКВД, які вели боротьбу не лише проти польського, а й проти українського підпілля. Всього у 1944–1946 роках було ліквідовано 168 «польських антирадянських організацій і груп», заарештовано близько 4000 осіб.

Цілком очевидно, що розпочинаючи операцію «Сейм», радянський істеблішмент намагався розв'язати для себе щонайменше два завдання. По-перше, йшлося про протидію політиці польського еміграційного уряду (який, до речі, СРСР визнав у липні 1941 року і з яким розірвав дипломатичні стосунки в 1943 році після того, як нацисти оприлюднили інформацію про Катинський розстріл) на відновлення своєї незалежної держави в кордонах 1939 року. По-друге, Кремль мав на меті знекровити ті політичні сили польського суспільства, які намагалися заблокувати перехід Польщі під сферу впливу Радянського Союзу і недопустити встановлення влади комуністів у своїй країні.

Презентація шостого тому відбулася в січні 2008 року в містах Варшаві та Жешуві. У варшавській презентації взяли участь Януш Куртика і Посол України в Польщі Олександр Моцик. Присутніми були науковці, журналісти, всі, кого цікавить не проста історія польсько-українських взаємин. Велелюдною була презентація і у відділенні ІНП у місті Жешуві (це відділення очолює пані Ева Ленярт, яка багато зробила, щоб жешувська презентація була успішною).

На той момент у складі спільної робочої групи вже працювали директор Бюро надання доступу та архівізації документів ІНП, доктор історії Збігнєв Навроцький і керівник Видавничої секції згаданого Бюро, доктор історії Єжи Беднарек. Невдовзі до групи приєднується Йоанна Карбаж, старший інспектор Відділу Бюро громадської освіти ІНП РП. Ось як вона згадує про це: «Я почала працювати в Інституті національної пам'яті з 2007 року, з вересня. А до складу українсько-польської робочої групи мене включили вже у жовтні або у листопаді 2007 року. І першим таким проектом, в якому я мала взяти участь, була робота на 7-м томом польсько-української видавничої серії. Це був том, присвячений проблемі «великого голоду» на Україні у 1932–1933 роках. І якби я мала можливість підсумувати мою дотеперішню працю над томами серії, то вважаю, що том про голод був дуже важливий і суттєвий, оскільки це була перша книжка, перший том, в якому я могла брати участь, могла бути співтворцем якоюсь мірою. Я дуже задоволена тим проектом»¹⁶.

Том сьомий вийшов у 2008 році і мав назву «Голодомор в Україні 1932–1933». Передмову до нього написали президенти Віктор Ющенко і Лех Качинський. Голодомор в Україні 1932–1933 років неможливо замовчувати чи ігнорувати, оскільки ка-

тастрофа голоду була важливою ланкою в історичному ланцюзі гуманітарних катастроф, які торкнулися Європи в ХХ столітті. Це знайшло своє віддзеркалення, зокрема, в тому, що парламенти багатьох країн прийняли спеціальні рішення про визнання Голодомору геноцидом українського народу. У 2003 році зробила це Верховна Рада України, а в грудні 2006 року — Сейм і Сенат Польської Республіки.

Знання про Голодомор розширюються, поволі стають доступними документи, що відбивають діяльність найвищого керівництва СРСР у 1932–1933 роках, поведінку

регіональних лідерів, зокрема партійно-державної номенклатури. Ці знання дозволяють зрозуміти технологію злочину, як саме, за допомогою яких механізмів сталінський режим видобував хліб, мотивуючи це потребами модернізації. Доступні документи дозволяють чіткіше усвідомити доктринальні й ситуативні мотиви, якими керувався комуністичний істеблішмент, дозволяють відтворити тодішню ситуацію на макро- і мікрорівні, що вкрай важливо для загальних реалістичних висновків і оцінок. Нові знання з-поміж іншого дозволяють дезавувати твердження про відсутність специфіки і особливостей у діях влади у тому або іншому регіоні колишнього СРСР у 1932–1933 роках.

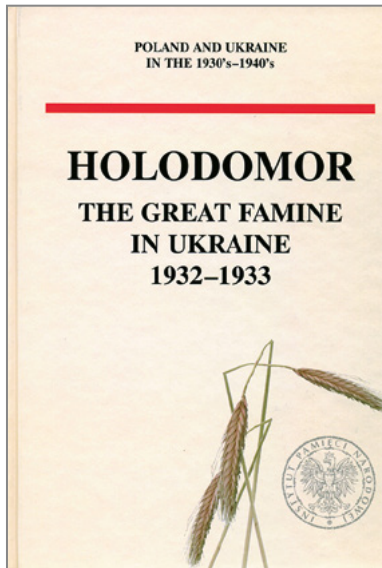
230 документів, надрукованих у цьому томі, у переважній більшості не публікувались. Вони сприяють поглибленню знань і розширенню джерельної бази досліджень голоду в Україні та в СРСР у 1932–1933 роках. Це матеріали польської розвідки, дипломатів, поліції і адміністрації, агентурні донесення ГПУ, директиви, повідомлення, а також протоколи допитів, обвинувальні висновки. До найцікавіших належать, безсумнівно, документи, що стосуються візиту французького державного діяча Едуарда Еррію в УСРР. Окрім обставин перебування колишнього прем'єра в Одесі, є інформація про оперативне забезпечення візиту, реакції місцевого населення на цю подію.

Особливе значення мають документи, що представляють погляди і думки закордонних дипломатів, які спостерігали ситуацію в УСРР. Як відомо, радянські органи безпеки мали розгалужену інформаційну мережу, а їхні агенти працювали навіть при дипломатичних представництвах. Їхні донесення віддзеркалюють висловлювання, а одночасно погляди працівників консульств на наростаючу кризу, колективізацію і голод. Крім цього, частину документів, що походять з німецьких дипломатичних представництв, посадові особи ГПУ здобули оперативним шляхом. ГПУ володіло повною інформацією про те, що саме писали дипломати до своїх міністерств закордонних справ. Згадані документи з ГДА СБУ доповнюються дипломатичними рапортами з польських архівів, а також розвідницькою інформацією з II Відділу Головного штабу Польського війська.

Деякі дипломати підкреслювали особливо катастрофічну ситуацію в УСРР, яка значно відрізнялася від південних регіонів Росії. Ось що, наприклад, зафіксував у своєму звіті польський генконсул, який у травні 1933 року здійснив поїздку з Харкова до Москви: «В цілій подорожі найбільше мене вразила різниця у вигляді сіл і ланів України в порівнянні з сусідньою ЦЧО (Центральна Чорноземна область), і навіть неврожайними околицями Москви. Українські села знаходяться в значному занепаді, віє від них порожнечою, безлюддям і нуждою, хати наполовину розвалені, часто з позриваними покрівлями, ніде не видно нових садиб, діти й старці подібні до кістяків, ніде не видно худоби [...]. Коли я безпосередньо потім прибув в ЦЧО (перш за все в околицях Курська й Орла), я мав враження, що приїхав з Країни рад в Західну Європу. Значно більше там заораних і засіяних полів, села чисті, більш пристойні, хати відновлювані і серед людей видно відносно кращий добробут, видно худобу, що пасеться...»¹⁷.

Унікальні матеріали сьомого тому виразно відбили специфіку ситуації в Україні і це викликало найбільший інтерес. Не випадково, за словами Єжи Беднарека, презес Януш Куртика вніс пропозицію, щоб «том про трагедію українського народу на початку 1930-х років видати англійською мовою, щоби інформація про ці події дійшла до найширших кіл не лише польської, а й європейської думки»¹⁸.

Відтак за сприяння польської сторони було підготовлено також англійську версію 7-го тому¹⁹. Він вийшов друком у 2009

році. Цей том було розіслано до найбільш авторитетних академічних закладів світу.

Презентація сьомого тому в Україні, в Києві, відбулась 21 листопада 2008 року за участю Президента України Віктора Ющенка та інших офіційних осіб під час державних заходів до річниці Голодомору. У презентації взяв участь Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Яцек Ключковський. Він же вручив польські державні ордени українським учасникам спільного дослідницького проекту.

Януш Куртика у своєму виступі говорив про збереження пам'яті

польського та українського народів у контексті подолання стереотипів минулого. Володимир В'ятрович, який з 2008 року очолив українську частину спільної робочої групи, говорив про результати і перспективи співпраці польських і українських дослідників. Проведені у 2008 і 2009 роках засідання робочої групи (а в них взяли участь включені до української частини групи провідний науковий співробітник ГДА СБУ Діана Бойко, заступник начальника відділу ГДА СБУ Віктор Тихомиров) стимулювали пошуки матеріалів для наступного тому. У червні 2006 року до складу редакційної колегії нашої спільної видавничої серії було введено заступника начальника ГДА СБУ Сергія Кокіна²⁰, а у березні 2010 року він очолив згаданий архів.

У 2010 році члени Спільної робочої групи вирушили для презентації томів видавничої серії до Німеччини та Франції. Особливий акцент було зроблено на томі, присвяченому Голодомору 1932–1933 років в Україні. У Мюнхені та Парижі презентації пройшли успішно. Проте 10 квітня 2010 року ми дізналися про катастрофу польського урядового літака Ту-154М поблизу аеродрому Смоленськ-Північний. На борту був Президент Польщі Лех Качинський, інші керівні польські діячі. На борту

був і тодішній презес Інституту національної пам'яті, доктор історії, професор Януш Куртика. Він мав бути разом з нами на презентації видавничої серії в Європарламенті у Брюсселі.

...Про цю катастрофу наша група дізналася в Парижі, біля Ейфелевої вежі, серед натовпу безпечних і веселих туристів з цілого світу. Панові Збігнєву Навроцькому передзвонять з Варшави. Ми не могли повірити, що Януша вже немає. Частина польських колег відразу повернеться до Варшави, а для нас від цього моменту це вже буде подорож із присмаком трагедії. Ми таки доїдемо до Брюсселя. Доїдемо, щоб просто зупинитись на ніч в готелі і поїхати назад, до Варшави.

На зворотному шляху ми будемо безкінечно згадувати Януша. Його посмішку і жарти, його серйозність і відповідальність. Той щирий ентузіазм, з яким він сприяв нашому проекту, як стимулював роботу над поточними томами, квапив, підбадьорював нас.

Отже, з 2007 року Спільна робоча група надрукувала чотири великі томи. Один том стосувався операції «Сейм». Черговий том було присвячено Голодомору. Вдалося також видати цей том англійською мовою. Наступним за ліком став том восьмий, присвячений «великому терору» 1937–1938 років і проведеній тоді «польській операції». Цей том під назвою «Великий терор: польська операція 1937–1938» вийшов у 2010 році.

Його презентація відбулася у вересні 2010 року у центрі Варшави, на вулиці Маршалковській. Зазвичай саме тут, у будинку, що належить ІНП, відбуваються презентації чергових томів спільної видавничої серії. Восьмий том великий за обсягом, майже 2 тисячі сторінок, складається з двох частин. До видання додано диск, на якому унікальні статистичні матеріали.

Під час презентації Гжегож Мотика, який нині є членом Ради ІНП, підкреслив: «Гадаю, що це — один з найцікавіших польсько-українських наукових проєктів. І взагалі один з найцікавіших

історичних проєктів, що з'явилися і в Польщі, і на Україні. Результатом тієї праці спільної робочої групи є вже 8 томів, а невдовзі — маю надію — буде ще більше. І кожен з них дає історикам винятково цікавий і широкий обсяг матеріалів з тієї історичної проблематики, що дуже часто — якщо йдеться про джерела — погано вивчена істориками. Вельми цікавий останній 8-й том... У минулі 20 років у Польщі було відкрито історію репресій, репресій комуністичних, але насамперед увагу було зосереджено на 2-й світовій війні і на повоєнних подіях»²¹.

«Великий терор», що лютував у СРСР у 1937–1938 роках, забрав багато людських життів. Розпочата та керована Йосифом Сталіним хвиля репресій охопила не лише «контрреволюційний і антирадянський елемент», а й членів комуністичної партії, апарат безпеки і звичайно національні меншини Країни рад. Сталін акцентував особливий удар по поляках, які проживали у Білорусії, в Україні, у численних містах Росії і навіть у Сибіру.

Восьмий том присвячено саме так званій польській операції, проведеній радянськими органами державної безпеки УРСР протягом 1937–1938 років. Формально «польська операція» НКВС почалася з того, що 11 серпня 1937 року Микола Єжов підписав оперативний наказ № 00485 та «Закритий лист про фашистсько-повстанську, шпигунську, диверсійну, пораженську й терористичну діяльність польської розвідки в СРСР». Найбільш характерним елементом цього наказу була класифікація осіб польської національності, які підлягали арешту. Це не були особи, підозрювані у якомусь конкретному злочині, але всі, хто залишився у СРСР, втікачі, емігранти, члени партії, реальні та евентуальні націоналісти. До цих останніх можна було зарахувати кожного.

Було встановлено дві черги для арештів. До першої було включено тих, хто працював в органах НКВС, служив у Червоній армії, на військових заводах, в оборонних цехах інших заводів, на залізничному, водному та повітряному транспорті, на електростанціях всіх промислових підприємств, на газових та нафтоперегонних заводах. До другої черги було віднесено всіх інших, хто працював на промислових підприємствах необоронного значення, у радгоспах, колгоспах та установах. Для організації слідства по «польській операції» створювалися особливі групи оперативних працівників.

Заарештовані у процесі слідства підлягали розподілу, залежно від ступеня провини, на дві категорії: перша (всі шпи-

гунські, диверсійні, шкідницькі та повстанські кадри) передбачалася до розстрілу, друга (менш активні) — ув'язненню до тюрми та таборів терміном від 5 до 10 років. Визначення належності до певної категорії, на підставі розгляду агентурних та слідчих справ, здійснювалося наркомом внутрішніх справ республіки, начальником відповідного Управління НКВС області або краю спільно з відповідним прокурором. Вироки виконувалися негайно після винесення рішення.

Згідно з наказом припинялося звільнення з в'язниць та таборів ув'язнених, засуджених за ознаками польського шпигунства; матеріали на кожного з них необхідно було надсилати на розгляд Особливої наради НКВС СРСР з метою підготовки повторного акту обвинувачення і повторного засудження.

З метою проведення польської операції наказ № 00485 сформував принципово новий у практиці ОДПУ–НКВС процесуальний порядок засудження. Коли завершувалося слідство, на обвинуваченого складалася довідка зі стислим викладом слідчих та агентурних матеріалів. Ці довідки протягом 10 днів належало збирати і передруковувати у вигляді списку, який надходив на розгляд керівника НКВС або відповідного Управління НКВС і прокурора. Цей порядок засудження у листуванні НКВС почали називати «альбомним» (швидше тому, що машинописні списки заповнювалися на аркушах, розташованих горизонтально, зшивались по вузькій стороні і зовні нагадували альбом). Комісію, до складу якої входили прокурор та представник НКВС, почали називати «двійка» і до її компетенції відносився вирок — по 1-й (розстріл) чи по 2-й категорії (ув'язнення від 5 до 10 років). Після цього список надсилався на затвердження до Москви, де його повинні остаточно розглядати і затверджувати нарком внутрішніх справ і Генеральний прокурор СРСР (Микола Єзов і Андрій Вишинський). Потому список повертався до відповідного регіону для виконання вироку. На практиці на місцях, після того, як оперативний співробітник складав довідку, він же, разом з начальником відділку чи відділу, пропонував те чи інше покарання. Начальники управлінь і прокурори, які ставили підписи під списками, робили це автоматично, зазвичай окремо одне від одного, без аналізу, обговорень, без звернення до слідчих справ.

Всього по СРСР за «польським» наказом були розглянуті справи на 143 810 осіб, засуджено 139 835 осіб, розстріляно 111 091 особу. На 1 листопада 1937 р. в УРСР по «польській

лінії» було заарештовано 19 030 громадян, завершено розгляд справ на 7 069 осіб, 4 854 з яких було засуджено до розстрілу. Всього ж у 1937–1938 роках під приводом боротьби з контрреволюцією в Україні було репресовано близько 50 тис. громадян польської національності.

Ми вмістили у томі рапорти, зведення, інформації, накази щодо організації та ходу роботи органів безпеки СРСР проти поляків у другій половині 30-х років. Читач знайде також слідчі матеріали — протоколи допитів, постанови, акти обвинувачення у справах проти поляків. Okремо ми розмістили документи, що стосуються організації та перебігу операції. І нарешті, окремо розміщені документи про зловживання, про те, як співробітники НКВС видобували потрібні їм зізнання. У цьому томі вміщено переважно раніше не друквані документи.

Єжи Беднарек вважає, що це «є унікальне видання, оскільки вперше у такому обсязі вдалося зібрати документи, що підтверджують факти репресій не лише проти польських громадян — хоча, очевидно, ми зосередили увагу у цьому томі на так званій польській операції, на діях проти поляків або тих, хто зголошувався такими...

Проте в такому обсязі до цього часу ніхто не виявляв і не друкував стільки документів, що показують, з одного боку, підготовку цієї операції, її механізм і перебіг, її наслідки, а також приклади конкретних репресивних дій проти поляків.

І що дуже важливо, ми представляємо віднайдені в архіві Служби безпеки України документи, які є звітами, складеними виконавцями з радянських органів безпеки, які під час слідства вже проти них — і в цьому також є парадокс історії, що виконавці репресивних дій самі під час Великого терору стали жертвами репресій... Вони в тих протоколах допитів часом говорять про жорстокі слідчі методи, застосовані проти допитуваних осіб. І все це творить певну цілісність, сказати б, монографічну цілісність. І в тому полягає величезне значення цієї книжки».

Не дуже оптимістичні сюжети й теми доводиться досліджувати учасникам спільної робочої групи. Що ж, як було так було. Недаремно мовиться, що історію роблять кров'ю, а пишуть чорнилами. Проте навіть найсумніші сюжети не впливають на людську, теплу, доброзичливу атмосферу, що склалася у спільній групі. Її учасники здатні, коли це потрібно, знайти консенсус,

порозумітися задля того, щоб усі зацікавлені отримали якісні документальні джерела для своїх розвідок, роздумів, студій.

Богуміла Бердиховська прокоментувала це так: «Коли йдеться про спільну групу, про роботу спільної групи істориків, у мене три позитиви, так би мовити, існування і роботи групи. По-перше, документи, які дуже часто оприлюднені вперше. По-друге, це є історики. Цим займаються професійні історики, які вміють відкласти свої політичні, ідеологічні й інші погляди убік і приступити до професійної історичної роботи. По-третє, і це, як я б сказала, навіть головне, це один з небагатьох прикладів інституційної співпраці польсько-української. Тобто незалежно від того, чи люди, члени цієї комісії, мінялися протягом тих років, група існувала і працювала над наступними томами. Я пригадую, що з польського боку це починалося тоді, коли група була офіційована ще при Міністерстві внутрішніх справ Польщі, тобто там був архів і не існувало Інституту національної пам'яті. І попри те що зайшла інституційна зміна по польському боці, виявилось, що група і те, що створили історики, які входили в ту групу, настільки серйозно і ніби виправдало себе, що це продовжує існування і маю надію, що буде існувати і далі, що будуть наступні результати»²².

Начальник Галузевого державного архіву Служби безпеки України, кандидат історичних наук Сергій Кокін висловлює свою думку: «Я можу сказати, що я почав працювати в цьому проекті, вже будучи вченим з досвідом, з академічним вишколом, але робота архівіста (і архівіста спецслужби) — специфічна. А коли це міжнародна співпраця і виходимо ми на такі серйозні теми, то я скажу, що за ці роки я професійно зріс»²³.

За 15 років, що минули, склалася не лише традиція інтенсивної, напруженої і націленої на результат співпраці. Склалася й традиція знайомити одне одного з історичними місцями наших країн. Не лише історичними, а й просто красивими. І справді, за роки, що минули, ми чимало поїздили з польськими колегами по Україні та Польщі. Це теж живить нашу співпрацю, дає інформацію до роздумів, зацікавленостей. Зрештою збагачує інтелектуально, а часом підштовхує, стимулює до обрання наступних тем спільного видання.

Позаду 15 років роботи, але ресурс спільного проекту ще не вичерпано. Спільна група вибудовує плани на майбутнє, шукає нові історичні сюжети. І знову архівні пошуки, обговорення, прагнення щонайточніше передати мовою документів суть істо-

ричних подій. Одне слово, нормальна робота в рамках спільного проекту, що триває.

Post scriptum

Всю видавничу серію і спеціально англomовну версію 7-го тому члени робочої групи презентували у листопаді 2010 року в Торонто (Канада), у квітні 2011 року в Лондоні (Великобританія).

Спільна робоча група нині здійснює підготовку наступних 9 та 10 томів видавничої серії. 9 том присвячено боротьбі органів безпеки комуністичної Польщі з ОУН і УПА у 1944–1950-х роках, а 10-й — підготовці та здійсненню органами НКВС антипольської операції у 1939–1941 роках.

-
- ¹ Архів автора.
 - ² Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ), Київ. — Ф. 38. — Оп. 11, порядковий 1. — Спр. 28, т. 1. — Арк. 6.
 - ³ Там само. — Арк. 28.
 - ⁴ Там само. — Арк. 89–91.
 - ⁵ Архів автора.
 - ⁶ Там само.
 - ⁷ Див.: *Bohdan Skaradziński*. *Jaskółka ukraińsko-polskiej wiosny? // Nowe Książki*. — 1999. — № 5. — С. 36.
 - ⁸ Див.: *Ігор Ільошин*. *Довиходу усвіт 1-го тому спільного польсько-українського видання // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. — 1999. — № 1-2. — С. 505.
 - ⁹ Див.: ГДА СБУ, Київ. — Ф. 38. — Оп. 11. — Спр. 28, порядковий 1, т. 1. — Арк. 181–182.
 - ¹⁰ Там само. — Ф. 38. — Оп. 17. — Спр. 28, порядковий 1, т. 1. — Арк. 276.
 - ¹¹ Там само. — Арк. 74а.
 - ¹² Там само. — Арк. 95.
 - ¹³ Там само. — Ф. 38. — Оп. 21. — Спр. 28, порядковий 35, т. 1. — Арк. 210.
 - ¹⁴ Там само. — Арк. 211.
 - ¹⁵ Архів автора.
 - ¹⁶ Там само.
 - ¹⁷ *Польщата Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи архівів спеціальних служб*. — Том 7. — Голодомор в Україні, 1932–1933. — Варшава-Київ: Інститут національної пам'яті, 2008. — С. 548.
 - ¹⁸ Архів автора.
 - ¹⁹ *Holodomor. The Great Famine in Ukraine 1932–1933*. — Warsaw-Kiev: Instytut Pamięci Narodowej, 2009.
 - ²⁰ ГДА СБУ, Київ. — Ф. 38. — Оп. 21, порядковий 36, т. 2. — Арк. 244.
 - ²¹ Архів автора.
 - ²² Там само.
 - ²³ Там само.

Політичний дискурс

Віктор Андрущенко,
*ректор Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова*

ПІДГОТОВКА НОВОГО ВЧИТЕЛЯ ДЛЯ ОБ'ЄДНОЇ ЄВРОПИ XXI СТОЛІТТЯ

Майже 100 років тому видатний німецький філософ і культуролог О. Шпенглер видав свою знамениту працю під назвою «Присмерк Європи». Аналізуючи типи культур та динаміку їх розвитку, він прийшов до висновку, що в період остаточного утвердження класичного капіталізму Європу очікує неминучий занепад.

Скажу відверто: О. Шпенглер майже не помилився. ХХ століття для Європи обернулось такими історичними катаклізмами, яких не знав за всю історію жоден регіон світу. По її території і людності у буквальному розумінні пронеслися буреломи двох світових війн, кількох революцій, голодоморів і геноцидів. Європа зігнулась під тиском фашизму і комунізму. Здавалося б, ще крок і...

І все ж Європа не занепадала. Попри велетенські людські втрати, руйнацію матеріальних цінностей і серйозні збочення країн так званого соціалістичного табору Європа не впала у відчай, знайшла, очевидно, єдино вірний алгоритм розвитку. Вона об'єднується, поступово повертає свою колишню славу, активність і лідерство у світовому просторі.

Об'єднання Європи — процес об'єктивний і невідворотний, однак далеко не безпроблемний. На його шляху стоять серйозні перепони. Серед них нині знаходяться глобалізаційні і міграційні процеси, масове переселення до Європи біженців з різних,

особливо азійських та африканських, країн, помітна вульгаризація інформаційного та мас-медійного процесів, активізація транзиту через Європу наркотичних засобів, осіб, причетних до світової організованої злочинності, торгівлі живим товаром тощо.

Ці процеси різко збільшили критичну масу людей так званої групи ризику. Збільшилась кількість дітей-мігрантів у загальноосвітній школі європейських країн. Як представники своїх етносів, національностей, релігійних спільнот, конфесій, майнових груп тощо вони несуть із собою цінності, які не завжди уживаються з традиційно домінуючими. Гострі суперечності виникають, скажімо, між носіями мусульманських і християнських цінностей. Навіть у демократично розвинених суспільствах деякі батьки не хочуть, щоб їхні діти навчались в одному класі (в одній школі) разом з дітьми — представниками інших ціннісних систем.

Не менш гостро стоїть проблема спілкування школярів, представників так званих демократичних народів і народів підвищеного рівня ризику з точки зору міжнародного тероризму. Діти останніх автоматично потрапляють в поле підвищеної підозри й почуваються далеко не комфортно навіть тоді, коли їх батьки до цього ганебного явища не мають жодного відношення.

Школа цих дітей не приймає, вулиця — також. Ще трохи — й перед нами людина з надломленою психікою, ображена, конфронтаційна, озлоблена, а відтак — потенційно злочинна. Вона готова зруйнувати, знищити все, що виходить за межі її вузької субкультури. Особливу ненависть у неї викликає комфорт так званих благополучних спільнот. Відомі вибухи незадоволення міграційної молоді в Парижі, Лондоні, Берліні є яскравим свідченням потенційних загроз порядку і комфорту демократичного світу. Характерним є і те, що представники так званих благополучних спільнот практикують до дітей-мігрантів подібне ж ставлення.

У справу подолання означених і низки інших суперечностей зобов'язані включитись науковці і політики, діячі культури і мистецтва, бізнесмени. Визначальна ж роль належить представникам особливого роду людської діяльності — духовної, а саме — священнослужителю і учителю.

Духовна особа і вчитель безпосередньо і коженденно формують шкалу цінностей, яка забезпечує єдність людини і суспільства, людини і держави, людини і людини у єдиному європей-

ському просторі. Поважаючи і підтримуючи роль духовенства в житті суспільства зазначу, що вклад вчителя у цю благородну справу є значно більшим. І це зрозуміло. До служителя культу йдуть переважно віруючі; до учителя ж своїх дітей чи онуків веде кожна сім'я!

Саме тому головним суб'єктом європейського об'єднавчого процесу слід визнати його величність Учителя.

Навчаючи й виховуючи дітей, формуючи їхній світогляд і культуру, він вирощує майбутніх європейців, виховує здатність жити і працювати в умовах полікультурної взаємодії народів, співдружності, толерантності, поваги до прав людини, інших гуманістичних цінностей.

Логічно поставити запитання: а чи готовий сучасний вчитель до реалізації цього історичного завдання. Очевидно, що не зовсім і не повною мірою. Отже перед нами — представниками інтелектуального корпусу Європи — стоїть завдання формування нового вчителя, здатного виконати нову історичну місію. Реалізація цього завдання потребує модернізації навчально-виховного процесу педагогічних університетів, облаштування його змісту на засадах спільної, вивіреної європейським і світовим досвідом шкали цінностей, які б об'єднували народи, піднімали людину, формували її найкращі людські якості.

Майже століття навчання і виховання в школі і вузі здійснювались на конфронтаційній основі. Учителю і школі виявилися заручниками ціннісного розколу цивілізації. Як представник «свого» особливого світу, учитель формував образ «іншого» як чужого, виховував жорстку шкалу протистояння, недовіри, ворожості.

Нинішній європейський світ поступово стає іншим — толерантним, відкритим, співдружним. Це дає змогу й формує потребу виховання вчителя в системі цінностей, зрозумілих і прийнятних для різних народів і культур, незалежно від їх майнового статусу, релігійних орієнтацій, етнонаціонального походження, кольору шкіри тощо. Толерантність, миролюбство, екологічна безпека, свобода, демократія і права людини мають стати спільною філософсько-ціннісною платформою підготовки вчителя в усіх країнах європейського простору.

Першим кроком реалізації цього завдання є створення Консорціуму європейських університетів педагогічного профілю. Другим — формування єдиної шкали цінностей підготовки

Анкара. Зустрічу Посольстві України в Туреччині. В центрі—Надзвичайний і Повноважний Посол України в Туреччині Сергій Корсунський з дружиною

нового вчителя в усіх країнах Європи. Третім — звернення до парламентаріїв та урядів країн Європи щодо підтримки вчителя й педагогічної освіти. І тільки тоді, коли толерантність, миролюбство, екологічна безпека та інші фундаментальні цінності утвердяться у якості нової філософії змісту й організації підготовки нового вчителя у більшості, а з часом і в усіх країнах європейського простору, ми можемо бути впевненими у незворотності європейського об'єднувачого процесу, утвердження нового гуманітарного обличчя Європи.

Українська асоціація ректорів педагогічних університетів України, яку я маю честь очолювати, має достатні підстави ініціювати цей процес у європейському просторі. І ось чому. По-перше, ми, українські педагоги, є прямими й безпосередніми спадкоємцями найбільш глибокої за змістом і потужної за своїм навчально-виховним впливом педагогічної традиції, творці якої — М. Пирогов, К. Ушинський, А. Макаренко і В. Сухомлинський — справедливо очолюють дев'ятку найкращих педагогів Європи й світу. Ми виховані на ній. Ця традиція ввійшла в нашу плоть і кров, тоді як для західних фахівців вона існує як зовнішнє вчення, яке все ще належить освоїти. По-друге, українська педагогічна традиція за своєю сутністю

Наприкінціквітня2011рокугрупаукраїнськихректорів(ЛеонідГуберський,Віктор Андрущенко,ІгорКоваль)разомзпрезидентомНАПНУкраїниакадемікомВасилем Кременем,головоюГромадськоїрадиосвітянінауковцівУкраїниСтаніславом НіколаєнкомтаголовоюМіжнародноїгромадськоїорганізації«Платформа“Діалог Євразії”»ВолодимиромСергійчукомвзялаучастьуміжнародномусамітї«Платформа “Діалог Євразії”»

Виступ ректора НПУ імені М.П.Драгоманова академіка В. ВАндрущенка на міжнародній науково-практичній конференції «Україно-Турецькі університетські студії: двадцять років співробітництва»

є найбільш привабливою для європейців саме тому, що вона формує й відлюнює своїм єством внутрішню природу людини як творця культури, людини як вільної істоти, діяльність якої базується на фундаментальних загальнолюдських цінностях. Своєрідним стрижнем цієї традиції є філософське кредо, визначене В. Сухомлинським: «серце віддаю дітям». По-третє, ми готові поділитись її знанням і розумінням з педагогами європейських і неєвропейських країн світу.

У вересні-жовтні цього року ми плануємо проведення Першого міжнародного саміту ректорів педагогічних університетів країн європейського простору, де ці питання отримають більш глибоке й практичне обговорення. Запрошую до участі всіх бажаючих.

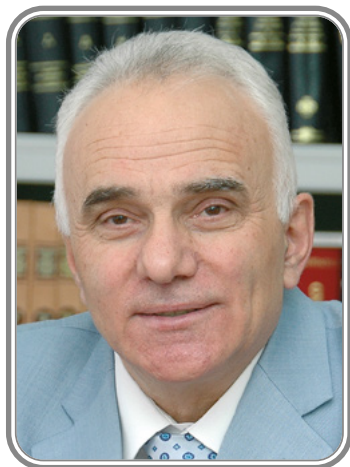
Сьогодні Європа об'єднується. У виробничій сфері й споживанні, промисловості, туризмі, політиці, у царині захисту довкілля, обміну культурними цінностями тощо. Люди тягнуться одне до одного, розуміючи, що тільки спільними зусиллями зможуть протистояти тим глобальним викликам, які несуть з собою реалії XXI століття.

Іноземні студенти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова співали для Президента України Віктора Януковича та Президента Китайської Народної Республіки Ху Цзіньтао

Однак, хоч би якими досконалими були ці об'єднання, хоч які б передові технології їх організації впроваджувались і які б переконливі гасла їх супроводжували, ефективність цього процесу буде близька до нульової позначки, якщо їх суб'єкт — людина — не побачить в іншій людині партнера, а не ворога, якщо між людьми не встановляться добросусідські відносини, якщо вони не об'єднуються задля вирішення проблем, що стоять перед людством.

Роль учителя тут безмежна. Він навчає і виховує, формує гуманістичні норми і принципи, залучає молодь до культури. Саме вчитель готує особистість як активного поборника єдності суспільства і його прогресивних змін, заснованих на гуманістичних і демократичних началах, глибокій єдності і співпраці народів і культур, пріоритетах збереження миру, екологічної безпеки, добробуту і суспільного порядку, толерантності і солідарності.

Костянтин Балабанов,
*ректор Маріупольського державного університету,
Почесний консул Республіки Кіпр в Маріуполі, доктор
політичних наук, професор, член-кореспондент
НАПН України, член-кореспондент академічного
Філологічного товариства «Тарнас» (Греція), член-
кореспондент Пелоританської академії (Італія)*

БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ
МІЖНАРОДНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА
СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(ДОСВІД МАРІУПОЛЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

В сучасних умовах розширення й поглиблення університетської співпраці, заснованої на солідарності та взаємній повазі, просуванні гуманістичних цінностей і міжкультурного діалогу, міжнародне співробітництво стає гарантією зміцнення потенціалу ВНЗ країн світу в умовах глобальної нестабільності.

Розвиток якісної університетської освіти і науки в умовах глобалізації потребує узгодженого вирішення конкретних наукових завдань, до яких в першу чергу відноситься досягнення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти через активізацію міжнародного співробітництва.

Саме університетська освіта спроможна створити належний науковий потенціал суспільства і забезпечити відповідний інноваційний розвиток України — шлях, якому нема альтернативи [8]. Демократичний розвиток країни, реформи, які відбуваються в українському суспільстві, створили якісно нові умови розвитку університетської освіти.

Маріупольський державний університет (МДУ) — ровесник незалежної української держави — за 20 років свого стрімкого й динамічного розвитку став значним науково-освітнім і культурним центром якісної підготовки спеціалістів у Донецькій облас-

ті, одним із провідних центрів співробітництва України із зарубіжними країнами в галузі освіти, науки та культури.

Заснований у 1991 році, завдяки ефективній і самовідданій роботі викладачів і співробітників, наполегливості студентства, МДУ стрімко пройшов складний шлях становлення: коледж—інститут—університет—класичний університет і став авторитетним вищим навчальним закладом не тільки в Україні, а й за кордоном, важливим науково-освітнім і культурним осередком підготовки кадрів української інтелігенції, провідним центром духовного відродження греків України, а також важливим центром дружби та міжнародного співробітництва у галузі освіти, науки та культури.

Звичайно, все це було б неможливо без постійної підтримки та сприйняття Адміністрації Президента України, Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України, Донецької обласної державної адміністрації, Донецької обласної і Маріупольської міської ради, Федерації грецьких спілок України та численних міжнародних партнерів і друзів.

На початку існування вищого навчального закладу контингент студентів налічував лише 102 особи, професійну підготовку яких за п'ятьма спеціальностями забезпечували 12 викладачів. За короткий період фактично з нуля у великому промисловому півмільйонному місті сформовано сучасну матеріально-технічну, науково-методичну базу, інформаційну інфраструктуру, міцний професорсько-викладацький колектив, налагоджено широкі міжнародні зв'язки з багатьма провідними університетами світу.

Сьогодні Маріупольський державний університет — вищий навчальний заклад, що функціонує на засадах автономії та академічної свободи, на основі принципів демократії, гуманізму, патріотизму та інших загальнолюдських цінностей, який забезпечує високу якість надання освітніх послуг відповідно до міжнародних стандартів. В університеті навчається понад 4500 студентів денної і заочної форм навчання та екстернату. Навчальний процес здійснюють понад 350 висококваліфікованих викладачів, серед яких 48 докторів наук, професорів, понад 150 кандидатів наук, доцентів не тільки МДУ, а й провідних університетів України, Греції, Росії, Кіпру, Німеччини, Італії та інших країн.

За роки розвитку університету було відкрито 5 факультетів, 22 кафедри, 20 спеціальностей за 10 галузями знань (педагогіч-

на освіта, культура, гуманітарні науки, соціально-політичні науки, міжнародні відносини, журналістика та інформація, право, економіка та підприємництво, менеджмент і адміністрування, природничі науки). У МДУ успішно розвивається система підготовки науково-педагогічних кадрів. Розвиток з 2005 року власної аспірантури, а також планова робота щодо підготовки науково-педагогічних кадрів в аспірантурі та докторантурі інших провідних наукових інститутів і університетів дозволили суттєво зміцнити науковий потенціал МДУ.

Випускники університету завдяки здобутій якійсній вищій освіті мають високий рівень конкурентоспроможності на ринку праці, що підтверджується показниками їх щорічного працевлаштування (90–95%) в органах державної влади та місцевого самоврядування, закладах освіти всіх рівнів акредитації, на промислових підприємствах, у правоохоронних та судових органах, банківських установах, засобах масової інформації, дипломатичних установах тощо. Понад 500 випускників МДУ успішно працюють і продовжують навчання за кордоном у більш ніж 20 країнах світу.

МДУ розробив та успішно втілює власну модель міжнародної діяльності [2], яка передбачає комплексне співробітництво з міністерствами освіти, міністерствами закордонних справ, посольствами, обласними адміністраціями, меріями, провідними університетами, фондами іноземних держав, серед яких Австрія, Австралія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Грузія, Індія, Іспанія, Італія, Китай, Латвія, Марокко, Молдова, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Польща, Білорусь, Кіпр, Росія, Румунія, США, Туреччина, Франція, Чехія, Швеція, Швейцарія та ін.

В сучасних умовах міжнародне співробітництво університету є одним з найважливіших і найвідповідальніших напрямів його діяльності. Завжди будуть співпрацювати, дружити з ВНЗ, який має гарну репутацію і добре відомий за кордоном. Такий ВНЗ має велике майбутнє. Велика Хартія університетів передбачає регулярний обмін інформацією між ВНЗ, збільшення спільних наукових проектів як активний засіб постійного прогресу знань. Саме тому у 2004 році МДУ одним із перших ВНЗ України підписав Велику Хартію університетів (м. Болонья), а вже в 2005 році вперше в Україні на базі МДУ та ДонНУ відбулося засідання Наглядової Ради Великої Хартії університетів.

Україна постійно декларує своє прагнення стати повноправним членом ЄС. Саме тому університет активно розвиває співпрацю із закордонними університетами і є повноцінним учасником європейського та світового освітнього простору. І цей факт підтверджує високий рівень іноземних делегацій, які регулярно відвідують МДУ. За роки діяльності університет відвідало понад 1000 офіційних закордонних делегацій загальною кількістю учасників більше 1700 осіб, серед яких — президенти, прем'єр-міністри, депутати Європарламенту, міністри, губернатори та мери міст, ректори провідних університетів, послы багатьох країн. Укладено понад 80 угод про наукове співробітництво із зарубіжними партнерами.

Викладачі та студенти МДУ беруть участь у багатьох міжнародних заходах, успішно працюють над зміцненням міжнародних позицій та авторитету України, створенням сприятливого міжнародного клімату для її розвитку та процвітання. Щороку більше 300 викладачів і студентів університету беруть участь в освітніх, наукових та культурних програмах у 20 країнах світу. Виступаючи провідниками української культури й духовності, вони сприяють поширенню позитивного іміджу України за кордоном. Таким чином, студенти та викладачі не на словах, а на ділі виконують основні принципи Болонської декларації: мобільність викладачів і студентів, навчання протягом усього життя тощо, що дає можливість підвищувати рівень і якість підготовки молодих фахівців і бути конкурентоспроможними як в Україні, так і за кордоном.

МДУ входить до складу багатьох міжнародних організацій: Асоціації Середземноморських університетів (Мессіна), Європейської організації публічного права (Афіни), Асоціації юридичних ВНЗ країн СНД (Москва) та інших. За активного сприяння Маріупольського державного університету у 2006 році Україна як держава була обрана до складу Європейської організації публічного права — авторитетної міжнародної організації.

В університеті на державному рівні проведено 6 міжнародних науково-практичних конференцій, які забезпечили значне розширення наукових і культурних зв'язків України з багатьма зарубіжними країнами. За підтримки численних іноземних партнерів у МДУ успішно працюють: представництво Європейської організації публічного права, регіональний пункт європейської інформації Представництва ЄС в Україні, Інститут українсько-

грецької дружби та елліністичних досліджень, Італійський, Китайський, Ізраїльський, Грецький, Польський культурні центри, представництво міжнародної спілки «Данте Аліг'єрі», Центр гендерних досліджень і освіти, Міжнародний центр з навколишнього середовища тощо.

Успіх міжнародної діяльності МДУ досягнуто значною мірою завдяки підтримці університету на всіх рівнях влади, в наукових і дипломатичних колах в Україні та за кордоном.

Міжнародне співробітництво є одним з головних пріоритетів діяльності університету і розвивається на багатовекторній основі. На прикладі ефективної міжнародної діяльності доведено, що саме в інтересах зміцнення міжнародного авторитету університету, підвищення якості освіти має розвиватися співпраця з багатьма іноземними партнерами.

В університеті розроблено нову політику міжнародного співробітництва, яка включає в себе цілий комплекс заходів і дій. Завдяки такому комплексному підходу університету вдалося вивести деякі напрями співпраці з такими країнами, як Грецька Республіка, Республіка Кіпр, Італійська Республіка, на міждержавний рівень.

Уперше модель міжнародної діяльності МДУ було апробовано у відносинах з Грецькою Республікою. Партнерами комплексного і багатостороннього співробітництва МДУ з цією країною виступають Міністерство національної освіти, освіти протягом життя і релігії Греції, Міністерство закордонних справ, Генеральний секретаріат у справах греків зарубіжжя МЗС Греції, Посольство Грецької Республіки в Україні, Центр вивчення та розвитку грецької культури країн Причорномор'я, Центр освітніх досліджень Міністерства національної освіти, освіти протягом життя і релігії Греції, Фонд «О.С. Онасиса», Фонд ім. Бодосакіса, обласні адміністрації та мерії багатьох грецьких міст (Афіни, Зографу, Салоніки, Лівадія, Олімбос, Амфілохія, Навпактос, Месолонгі, Янніни, островів Калімнос, Родос, Керкіра та ін.). Отриманню вагомих наукових результатів вчених МДУ сприяє плідна міжуніверситетська співпраця з Афінським національним університетом ім. Каподистрії, Іонічним університетом, Яннінським університетом, Салонікським університетом ім. Аристотеля, Фракійським університетом ім. Демокрита та багатьма іншими університетами цієї країни. Щороку близько 100 студентів і викладачів МДУ проходять стажування в Греції.

В університеті ефективно працює Інститут українсько-грецької дружби і елліністичних досліджень, в урочистій церемонії відкриття якого у травні 2008 року взяв участь Президент Грецької Республіки Каролос Папуляс. Його візит до Маріуполя став однією з визначних подій не тільки для університету, а й для всього Приазов'я, Донецької області й України загалом. Під час візиту Президенту Грецької Республіки було присвоєно звання Почесного громадянина міста Маріуполя і Почесного професора МДУ. Президент Грецької Республіки виступив перед викладачами і студентами з публічною лекцією, дав високу оцінку діяльності МДУ, підкреслив, що «університет відіграє дуже важливу роль у зміцненні міжкультурних і міждержавних відносин на всіх рівнях співробітництва, підтримує вивчення й розповсюдження грецької мови і культури серед багатонаціонального народу України, створюючи міцний міст дружби і взаємної поваги між народами» [6].

Сьогодні МДУ є єдиним університетом у Європі (крім Греції та Кіпру), у якому грецьку мову, культуру й історію Греції та греків України вивчають понад 700 студентів як першу або другу спеціальність, і в якому успішно функціонує факультет грецької філології. Дослідження, які проводить МДУ, дозволяють забезпечити системне вивчення мови, історії, культури, традицій грецького народу на високому науковому рівні, популяризувати культуру греків України, пропагувати ідеї еллінізму в Україні.

На базі МДУ успішно функціонує Центр грецької мови, якому надано право проведення кваліфікаційних екзаменів з новогрецької мови і видачі відповідного міжнародного сертифіката. Міністерство національної освіти, освіти протягом життя і релігії Греції направляє до університету викладачів новогрецької мови для педагогічної діяльності.

МДУ на своїй базі вже четвертий рік поспіль організовує роботу Літньої академії європейського публічного права. Її робота стала результатом плідної співпраці МДУ з Європейською організацією публічного права. Слід зазначити, що студенти університету є активними учасниками Академії, під егідою якої проводиться низка заходів для студентів з усього світу, які отримують можливість підвищити свій професійний рівень, слухати лекції провідних вчених, як теоретиків, так і практиків, і за результатами одержати сертифікат міжнародного зразка. З 2010 року

Літня академія проводилася також спільно з Європейською арбітражною палатою (Брюссель), ініціатива створення якої належить ЄС, з метою розвитку та уніфікації міжнародного арбітражу у відносинах між Східною та Західною Європою. Варто зазначити, що слухачами Літньої академії стають студенти престижних ВНЗ України та Російської Федерації.

Багаторічна дружба та взаємовигідне співробітництво пов'язують МДУ та Республіку Кіпр. Республіка Кіпр посідає особливе місце в розвитку міжнародної діяльності МДУ, який плідно співпрацює з Адміністрацією Президента, Міністерством закордонних справ, Міністерством освіти і культури Республіки Кіпр, Фондом «Анастасіос Г. Левендіс», установами і закладами цієї країни.

Щороку аспіранти і магістри-міжнародники мають можливість стажуватися в Міністерстві закордонних справ Республіки Кіпр, а саме в Центрі регулювання криз. Практика міжнародних стажувань вже стала звичною для студентів МДУ. Окрім знайомства зі структурою та специфікою роботи Центру, програма стажування включає курси лекцій провідних спеціалістів Міністерства з кіпрської проблеми, особливостей взаємодії Республіки з Євросоюзом тощо.

Активну допомогу діяльності Маріупольського державного університету надає прес-служба уряду Республіки Кіпр, за сприяння якої щороку кращі студенти та викладачі МДУ мають можливість проходити практику на Кіпрі, працювати в бібліотеках та архівах прес-служби, проводити дослідницьку роботу.

Протягом багатьох років Маріупольський державний університет плідно співпрацює з всесвітньо відомим фондом «Анастасіос Г. Левендіс», що надає ВНЗ серйозну економічну допомогу та всебічну підтримку в науковій, освітній, і культурній діяльності. На базі Кіпрського університету завдяки підтримці Фонду «Анастасіос Г. Левендіс» молоді аспіранти та викладачі МДУ мають змогу працювати над дисертаційними дослідженнями протягом трьох-шести місяців. Більше 10 викладачів МДУ брали участь в таких наукових програмах. У 2006 році на факультеті грецької філології було відкрито унікальну бібліотеку елліністичних студій імені Костянтиноса Левендіса, фонд якої налічує понад 15 тисяч екземплярів. Спільно з фондом університет успішно реалізував унікальний проект з підготовки та видання «Антології кіпрської літератури» новогрець-

кою та російською мовами. Фондом встановлено щорічні стипендії для переможців Всеукраїнської олімпіади з новогрецької мови, історії і культури для студентів і школярів, а також Всеукраїнського конкурсу наукових робіт з новогрецької мови, які проводяться на базі МДУ. Таким чином, можна стверджувати, що міжнародна діяльність окремого українського університету створила унікальну ситуацію, коли іноземні партнери університету фінансово заохочують проведення конкретного напрямку Всеукраїнської олімпіади та Всеукраїнського конкурсу.

Партнерські відносини встановлені між МДУ та провідними університетами цієї країни — Кіпрським університетом, Університетом Нікосії, Університетом Фредеріка, Кіпрським технологічним університетом, співробітництво з якими передбачає проведення конференцій на базі університетів, обмін викладачами і студентами, спільну наукову та видавничу діяльність.

Результатом плідної роботи колективу МДУ зі зміцнення дружби та співробітництва між українським та кіпрським народами стало рішення Президента Республіки Кіпр Тассоса Пападопулоса та уряду цієї країни від 4 липня 2006 року про відкриття Почесного консульства Республіки Кіпр у м. Маріуполі, до консульського округу якого увійшли Донецька, Запорізька, Луганська та Дніпропетровська області. Робота Почесного Консульства Республіки Кіпр у Маріуполі дозволила значно розширити та поглибити співпрацю між народами двох дружніх країн у галузі економіки, торгівлі, сільського господарства, туризму, освіти, науки та культури, у налагодженні міжнаціонального діалогу. За ініціативи Почесного консульства Республіки Кіпр у Маріуполі та за підтримки Міністерства освіти і культури Республіки Кіпр з нагоди 50-річчя Кіпру було організовано виставку дитячої творчості «Кіпр очима дітей», у якій взяли участь вихованці маріупольської Школи Мистецтв, і сьогодні 114 робіт юних художників знаходяться в кіпрському музеї Левендіса. Крім того, Почесним консульством ініційовано й організовано різноманітні програми дитячого відпочинку на Кіпрі. Лише у 2011 році 60 дітей з Маріуполя та навколишніх сіл отримали унікальну нагоду відпочити на Кіпрі, причому всі витрати, пов'язані з перебуванням дітей, взяла на себе приймаюча сторона.

3–5 липня 2011 року вперше в історії українсько-кіпрських відносин відбувся офіційний візит Президента Республіки Кіпр

Дімітріса Хрістофіаса в Україну. Президент Республіки Кіпр під час візиту відвідав місто Маріуполь, що стало дружнім для його батьківщини, і, зокрема, Маріупольський державний університет. Президентові Республіки Кіпр було присвоєно звання Почесного громадянина міста Маріуполя і Почесного професора МДУ, а також вручено медаль Маріупольського державного університету «За заслуги». Під час свого візиту Дімітріс Хрістофіас відзначив, що «особлива увага у відносинах між Україною та Кіпром приділяється освітньому співробітництву, в якому яскравим прикладом є співробітництво з МДУ» [7].

Динамічно розвивається міжнародна співпраця МДУ з багатьма партнерами з Італійської Республіки, серед яких: Міністерство закордонних справ Італії, Посольство Італії в Україні, Спілка «Данте Аліг'єрі», Італійський інститут культури в Україні, адміністрація області Калабрія, острова Сицилія, мерії міст Санта-Северіна, Монтальбано та провідні італійські університети, серед яких Мессінський університет, Університет для іноземців міста Перуджа, Університет «Магна Греча» міста Катанзаро, Калабрійський університет, університет Коре міста Енна та ін. Згідно з програмами різноманітних міжнародних стажувань, які щороку організовуються МДУ спільно з італійськими партнерами, студенти університету слухають лекції з історії та культури Італії, виступають на науково-практичних конференціях, удосконалюють знання з італійської мови, знайомляться з визначними культурними пам'ятками. З 2009 року розпочалась реалізація міжнародних програм «подвійних дипломів» з університетами Мессіни (Італія), Кордобі (Іспанія), МДІМВ (Росія) в рамках проекту ЕРАЗМУС.

У 2008 році в Маріупольському державному університеті відкрито Італійський культурний центр, основними напрямками діяльності якого є вивчення італійської мови і популяризація італійської культури. В урочистій церемонії відкриття взяли участь Надзвичайний і Повноважний Посол Італійської Республіки в Україні П'єтро Джованні Доннічі і директор Італійського інституту культури в Україні, професор Нікола Франко Баллоні. Університет було визнано базовим вищим навчальним закладом з вивчення італійської мови на Сході України, а з 2009 року в МДУ відкрито спеціальність «Мова та література (італійська)».

На базі МДУ з 2009 року ефективно працює екзаменаційний центр Спілки «Данте Аліг'єрі», який має право видавати міжнародні сертифікати, що підтверджують знання італійської мови та визнаються урядом Італії. З метою участі в урочистій церемонії відкриття центру у 2009 році МДУ відвідали Генеральний секретар Спілки «Данте Аліг'єрі», професор Алессандро Мазі і директор Італійського інституту культури в Україні професор Нікола Франко Баллоні.

Важливим партнером міжнародного співробітництва МДУ є Російська Федерація. Університет входить до Асоціації юридичних ВНЗ країн СНД (Москва), спільно з якою щороку організовуються різноманітні науково-комунікативні заходи. Асоціація юридичних ВНЗ щороку виділяє 20 стипендій кращим студентам університетів – членів асоціації для участі у роботі Літньої академії європейського публічного права, яка щороку відбувається на базі МДУ. Кращі студенти-правознавці МДУ стають переможцями наукових конкурсів, що проводяться під егідою Асоціації, отримують іменні стипендії.

Університетом укладено договори про наукове та освітнє співробітництво з Московським державним інститутом міжнародних відносин — університетом МЗС Російської Федерації, Російським університетом дружби народів, Російським державним торговельно-економічним університетом, Московським міським університетом управління Уряду Москви, Санкт-Петербурзьким державним університетом, Тюменським державним університетом, Нижньовартовським державним гуманітарним університетом, Владикавказьким університетом управління тощо.

Кафедра російської філології та перекладу МДУ є дійсним членом міжнародної асоціації викладачів російської мови та літератури, яка входить до структури ЮНЕСКО.

2008 рік увійшов в історію МДУ появою нового вектора міжнародної співпраці — Китайської Народної Республіки, коли делегація університету відвідала місто Цицикар, що є містом-побратимом Маріуполя. Під час зустрічей з керівництвом Народного уряду міста, ректоратом Цицикарського університету, адміністрацією Вищого педагогічного коледжу було досягнуто домовленостей і підписано відповідні угоди про співпрацю між Маріупольським і Цицикарським університетами, згідно з якими передбачається здійснювати взаємний обмін студента-

ми, аспірантами, викладачами для участі в наукових та освітніх програмах, проводити спільні науково-практичні конференції та інші заходи. Представники китайської сторони зазначили, що МДУ — це їх перший партнер з України. Під час візиту у відповідь делегації Цицикарського університету у травні 2009 року відбулося підписання угоди між Маріупольським і Цицикарським університетами про створення Китайського культурного центру на базі МДУ, діяльність якого спрямована на вивчення мови і культури Китаю, а також їх популяризацію в Приазов'ї. Згідно з укладеною угодою цицикарські партнери забезпечили Центр необхідною науковою, довідковою, навчально-методичною і художньою літературою. В перспективі відповідно до договору про співробітництво заплановано відкриття на базі Цицикарського університету українського культурного центру, для роботи в якому будуть залучатися викладачі МДУ.

Згідно з домовленостями, яких було досягнуто під час візиту представників Уряду Цицикара до Маріуполя і Маріупольського державного університету, обговорювалися актуальні питання щодо зміцнення співпраці між китайськими ВНЗ і МДУ, участі студентів, аспірантів і викладачів обох сторін у наукових, освітніх, культурних програмах в Україні та Китаї, а також навчання випускників цицикарських шкіл у МДУ. У 2011 році було підписано новий договір про співробітництво з Янченським педагогічним університетом, який значно розширює можливості співробітництва МДУ з китайськими університетами.

Розвиток нових напрямів міжнародного співробітництва МДУ дозволив значно розширити географію країн-партнерів університету. Поступово поглиблюється співпраця з партнерами з Великої Британії, серед яких особливо слід відзначити співробітництво з Науково-дослідницьким центром Святого Джеймса, спільно з яким на базі університету створено Міжнародний центр навколишнього природного середовища, проводяться наукові дослідження й конференції. Згідно з угодами про співробітництво, які укладено з Університетом міста Данді і коледжем англійської мови ім. М. Фрісбі, щороку студенти і викладачі МДУ проходять відповідні стажування на їх базі. У 2011 році співробітництво з британськими університетами суттєво розширилось — укладено новий договір про наукове і освітнє співробітництво з Лондонським королівським коледжем. Спільно з Королівським коледжем оборонних наук в МДУ було організо-

вано і проведено круглий стіл на тему «Міжнародна безпека: сучасний стан і шляхи забезпечення», в роботі якого взяли участь 15 слухачів коледжу з 12 країн світу

Поступово розвивається комплексне співробітництво із Республікою Польща, в тому числі з Посольством Республіки Польща в Україні, Варшавським університетом ім. кардинала Стефана Вижинського, Полонійною академією в Ченстохові, Сілезьким університетом м. Катовіце, Фондом Борусія тощо. Так, у рамках укладеної угоди про співробітництво із Полонійною академією на базі МДУ створено Польський культурний центр, у відкритті якого взяла участь Перший проректор Полонійної Академії, професор Марія Урбанієц. За підтримки Посольства Республіки Польща в Україні в МДУ працює викладач польської мови. Студенти МДУ отримують стипендії на проходження курсів навчання у польських університетах, збільшується кількість стажувань студентів університету у міжнародній програмі «Study tours to Poland».

Новим напрямком міжнародної діяльності МДУ стала співпраця із організаціями та установами Держави Ізраїль. В МДУ створено Ізраїльський культурний центр, на базі якого щороку організуються Дні ізраїльської культури, проводяться навчальні заняття з івриту, вивчення ізраїльської історії та культури не тільки для студентів, а й для пересічних мешканців Маріуполя. Започатковано нові культурні й освітні стажування викладачів і студентів МДУ в провідних університетах Ізраїлю. За ініціативи Генерального консула Ізраїлю в Дніпропетровську, директора Ізраїльського культурного центру Олени-Хая Кароль на базі МДУ з 2011 року започатковано проведення всеукраїнського конкурсу з мови та культури Ізраїлю.

Одним з перспективних напрямів співпраці МДУ є співробітництво з установами та організаціями Сполучених Штатів Америки. Щорічно студенти МДУ беруть активну участь в програмах «Work and Travel USA» і «Camp Counselors USA». Крім того, на базі МДУ неодноразово відбувалися презентації програми академічних обмінів ім. Фулбрайта для студентів і викладачів університету. Ця міжнародна програма освітніх обмінів фінансується американським урядом і орієнтована, насамперед, на студентів, випускників ВНЗ, аспірантів, вчених, викладачів, які отримують можливість протягом року займатися науково-дослідницькою роботою у США.

Стабільно розвивається співробітництво МДУ з Федеративною Республікою Німеччина, у тому числі з Посольством Німеччини в Україні та Генеральним консульством у Донецьку, німецькими фондами та організаціями. Студенти МДУ щороку беруть участь у програмах мовних стажувань Au-pair Vermittlung, в межах яких вони мають можливість вивчати мову у Німеччині. МДУ веде успішну співпрацю із Німецькою службою академічних обмінів (DAAD) — найбільшою в Німеччині організацією, яка відповідає за міжнародну співпрацю та реалізацію програм двостороннього обміну у сфері вищої освіти, пропонує ряд програм для студентів, аспірантів, молодих учених з можливістю навчання та проведення досліджень у Німеччині. Лектори DAAD неодноразово відвідували МДУ, читали лекції для студентів та викладачів, проводили тестування. На базі МДУ спільно з німецькими партнерами (Фонд Конрада Аденауера, Фонд Фрідріха Наумана) проводяться семінари і тренінги для спеціалістів у сфері медіа, журналістів, редакторів, викладачів та студентів-журналістів з різних областей України.

Поступово розширюється співпраця з партнерами МДУ з Молдови та Білорусії. Так, відповідно до угод про наукове та освітнє співробітництво, які укладено з Бельцьким державним університетом ім.Алеку Руссо (Республіка Молдова) та Білорусько-Російським університетом (Республіка Білорусь), викладачі університетів обмінюються результатами наукових досліджень, беруть участь у науково-практичних конференціях і семінарах тощо.

Серед ініціатив останнього часу слід особливо відзначити новий напрямок наукових і освітніх досліджень та практик, пов'язаних з гендерною проблематикою. 2010 року Маріупольський державний університет став переможцем спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні «Програма рівних можливостей і прав жінок в Україні» разом з Київським національним економічним університетом ім.Вадима Гетьмана та Прикарпатським національним університетом ім.Василя Стефаника. Згідно з меморандумом про співробітництво, підписаним керівництвом ПРООН та МДУ, на базі Маріупольського університету відкрився Центр гендерних досліджень та освіти, за рік роботи якого було підготовлено та проведено понад 50 тренінгів з гендерної освіти, здійснюється консультативна допомога жителям регіону.

Влітку 2011 року розпочався спільний проект ЄС — ПРООН та МДУ «Перша літня сесія Відкритого інституту рівних можливостей «Рівні можливості: вища школа та становлення громадянського суспільства в Україні». За підсумками конкурсного відбору учасниками проекту стали 20 кандидатів та докторів наук, що представляли провідні університети Південного Сходу України: Донецький національний університет, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Запорізький національний технічний університет, Київський славистичний університет, Чорноморський філіал Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова, Кримський інститут бізнесу, Маріупольський державний університет. Під час роботи сесії її учасники досліджували проблеми становлення та розвитку гендерної науки на Південному Сході України, впровадження гендерно-чутливого підходу в освітній процес ВНЗ України.

В освітньо-професійних програмах підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів у Маріупольському державному університеті реалізується принцип мовного плюралізму. Сьогодні 23 мови є офіційними мовами Європейського Союзу, 6 з них викладають і вивчають в МДУ: англійську, німецьку, французьку, новогрецьку, польську, італійську. Крім того, з 2010 року студенти отримали можливість вивчати ще одну іноземну мову — іврит. Саме на цей аспект діяльності звернув особливу увагу Голова представництва ЄС в Україні пан Жозе Мануель Пінту Тейшера, який очолював делегацію з понад 30 дипломатів з 16 європейських країн, які відвідали Маріупольський державний університет під час святкування Днів Європи в Маріуполі (травень 2010 р.). Він зазначив: «Я приємно здивований, що в стінах університету об'єднано і розвивається безліч європейських культур. Перекоаний, що цей ВНЗ займає гідне місце в процесі євроінтеграції України» [1].

Слід зазначити, що МДУ активно підтримує і успішно впроваджує різноманітні ініціативи, які реалізуються європейськими інституціями. В МДУ працює Регіональний пункт європейської інформації, що діє на постійній основі для потреб маріупольців та жителів Приазов'я. Його діяльність забезпечує проведення регулярних семінарів-тренінгів та наукового консультування населення щодо євроінтеграції України.

З 2009 року Маріупольський державний університет разом зі своїми партнерами — університетами Франції, Португалії,

Румунії, Молдови, Білорусі, а також України бере участь у реалізації проекту ТЕМПУС «Модернізація та розвиток професійно орієнтованих курсів (MODEP ETF — JP — 00408-2008)», який фінансується Європейською Комісією. Діяльність університету та досягнуті в цьому міжнародному проекті результати за версією журналу «Фокус» визнано одними з найкращих серед міжнародних програм, до яких залучено університети України [3].

Результати міжнародного співробітництва Маріупольського державного університету доводять ефективність власної моделі міжнародної співпраці, а багатовекторність міжнародної діяльності МДУ підтверджується накопиченим досвідом співпраці з різними країнами світу, який постійно розвивається й збагачується.

Активний розвиток міжнародних зв'язків МДУ сприяє успішній реалізації всіх інших напрямів діяльності університету: навчально-виховному процесу, науковим дослідженням, зміцненню матеріально-технічної бази тощо. Висока динаміка й результативність їх розвитку ще раз доводять, що реалізація інтеграційної взаємодії залежить від рішень не тільки урядових структур.

Конструюючи власну модель міжнародної діяльності, визначаючи шляхи її подальшої реалізації, МДУ орієнтується не тільки на економічні, соціально-політичні реалії розвитку українського суспільства, але й враховує загальноцивілізаційні тенденції розвитку європейської освіти, зокрема вищої університетської. Різноманітні форми реалізації міжнародних програм, до яких сьогодні залучено МДУ, забезпечують обмін сучасними педагогічними технологіями, використання в навчальному процесі кращого зарубіжного досвіду викладання, поширення досягнень вищої школи України, і, що найголовніше, вони спрямовані на якісну підготовку випускників, підвищення їх конкурентоспроможності на національному і світовому ринках праці.

У світі, який постійно змінюється, зростає потреба в адаптації національних систем вищої освіти до нових змін. Не випадково саме постійна адаптація вищої школи визначається як важлива умова підтримки конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти, про що зазначено в Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти (м. Лондон, 16–19 травня 2007

року) «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації» [5].

Серед пріоритетів розвитку вищої освіти в Європі на найближчі десять років, які обговорювались на Конференції європейських міністрів, відповідальних за сферу вищої освіти, у м. Лювєнь 28–29 квітня 2009 року, поряд з розвитком безперервної освіти, забезпеченням рівного доступу до освіти та її завершення, використанням в повній мірі результатів навчання на ринку праці, що постійно змінюється, розвитком міждисциплінарних програм, розширенням структури фінансування, окремо виділяються міжнародна відкритість, мобільність і прозорість у розвитку вищої освіти [9].

Багатьма українськими ВНЗ накопичено великий досвід міжнародного співробітництва, що, безумовно, сприяє інтернаціоналізації вищої освіти, розширює можливості випускників українських ВНЗ на міжнародному ринку праці, а найголовніше — забезпечує формування у них уміння жити в полікультурному середовищі і працювати в умовах жорсткої конкуренції.

Процес модернізації національних систем вищої освіти в умовах глобалізації потребує не просто оновлення нормативної бази освіти та підготовки відповідних рекомендацій, він має бути спрямованим на виховання нового покоління людей, які визнають загальнолюдські цінності та живуть згідно з гуманістичними законами, які прагнуть до створення миру, захисту прав людини й цінностей демократії. Проте об'єктивний процес інтернаціоналізації вищої освіти є складним і суперечливим, оскільки достатньою мірою не досягнуто балансу між його культурними, освітніми та економічними цілями, не розв'язано проблеми налагодження міжкультурного діалогу. Розвиток якісної та адекватної університетської освіти і науки в умовах глобалізації потребує узгодженого вирішення конкретних наукових завдань.

Враховуючи важливість та актуальність дослідження проблем розвитку інтернаціоналізації освіти, на базі Маріупольського державного університету було організовано і проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва», яка проходила 23–25 травня 2011 року [4]. Ця конференція присвячена 20-й річниці Незалежності Української держави, ровесником якої є МДУ. Розвиток універ-

ситету став своєрідним віддзеркаленням стрімкого й динамічного зростання молоді країни.

Співорганізаторами конференції виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національна академія педагогічних наук України, Донецька обласна державна адміністрація, Донецька обласна рада, АТ «Систем Кепітал Менеджмент», Маріупольська міська рада, Маріупольський державний університет, Міністерство закордонних справ Грецької Республіки, Міністерство освіти і культури Республіки Кіпр, Європейська організація публічного права, Фонд «Анастасіос Г. Левендіс», Яннінський університет, Мессінський університет.

Актуальність та важливість теми конференції було підтверджено тим інтересом, який вона викликала не тільки серед науковців, а й політиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, фондів та організацій України і країн зарубіжжя. Високий рівень конференції підтверджують привітання на адресу учасників та гостей конференції, що надійшли від глав трьох держав: Президента України Віктора Януковича, Президента Грецької Республіки Каролоса Папуліаса та Президента Республіки Кіпр Дімітріса Хрістофіаса.

В роботі конференції взяли участь понад 300 учасників — керівники та представники Адміністрації Президента України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Національної академії педагогічних наук України, інститутів Національної академії наук України (Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Інституту економіки промисловості НАН України, Інституту економіко-правових досліджень НАН України, Інституту історії України НАН України, Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України), Українського інституту національної пам'яті, Інституту законодавства Верховної Ради України, Донецької обласної державної адміністрації, Донецької обласної ради, Донецької торгово-промислової палати, Маріупольської міської ради, ректори та провідні вчені понад 40 національних університетів та інших вищих навчальних закладів України.

Високий рівень конференції підтверджується значним представництвом учасників не тільки з України, а й зарубіжних учасників з 14 країн світу (Білорусі, Великої Британії, Греції, Італії, Ізраїлю, Кіпру, Китаю, Молдови, Німеччини,

Польщі, Росії, Португалії, Франції, Чехії), серед яких директори Департаменту вищої та середньої освіти Міністерства освіти і культури Республіки Кіпр, Європейської організації публічного права, Фонду «Анастасіос Г. Левендіс», Науково-дослідного центру Св. Джеймса, Асоціації юридичних ВНЗ, голова Національного Олімпійського комітету Республіки Кіпр, керівники дипломатичних представництв і культурних центрів іноземних держав, ректори, професори і наукові співробітники 26 іноземних університетів.

Велику зацікавленість учасники конференції проявили до наукового доповіді Дмитра Володимировича Табачника — міністра освіти і науки, молоді та спорту України, академіка Національної академії правових наук, доктора історичних наук, професора за темою «Інноваційний розвиток України — шлях, якому нема альтернативи»; Василя Григоровича Кременя — президента Національної академії педагогічних наук України, академіка НАН і НАПН України, доктора філософських наук, професора за темою «Знання в культурі глобалізму».

На пленарному засіданні науково-практичної конференції з доповідями виступили відомі вчені: віце-президент, академік НАПН України, професор Володимир Луговий, академік НАПН України, професор Микола Євтух, член-кореспондент НАПН України, професор Михайло Степко, ректор Російського державного торговельно-економічного університету, президент Асоціації юридичних ВНЗ професор Сергій Бабурін (Російська Федерація); ректор Університету Коре м. Енна професор Сальво Андо (Італійська Республіка); ректор Янченського педагогічного університету професор Сюе Цзябао (КНР); проректор з наукової роботи Московського державного інституту міжнародних відносин (Університет) Міністерства закордонних справ Російської Федерації доктор історичних наук, професор Олексій Подберьозкін (Російська Федерація); директор Департаменту вищої та середньої освіти Міністерства освіти і культури Республіки Кіпр професор Деспіна Мартіду Форсьє; проректор з гуманітарних і точних наук Лондонського Королівського коледжу професор Кейт Хоггард (Велика Британія); директор з міжнародних зв'язків та відносин з інвесторами АТ «Сістем Кепітал Менеджмент» Джек Мендоза-Вілсон та ін.

Присутніх також привітали постійні партнери університету: Надзвичайний та Повноважний Посол Республіки Кіпр в

Україні Евагорас Вріонідіс, Генеральний консул Федеративної Республіки Німеччина в Донецьку Клаус Ціллікенс, Генеральний консул Чеської Республіки в Донецьку Антонін Мурґаш, другий секретар Посольства Держави Ізраїль в Україні Олена-Хая Кароль та інші почесні гості.

Після пленарного засідання робота продовжилася в межах восьми наукових секцій: роль освіти та науки у розвитку міжнародного співробітництва; забезпечення якості вищої освіти в країнах світу; інноваційні процеси та застосування інформаційно-комунікативних технологій в освіті і науці; актуальні проблеми безперервної професійної освіти в Україні та зарубіжних країнах; культура народів світу у формуванні міжкультурного діалогу; вплив грецької мови і культури на формування полікультурної особистості; інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності вищої освіти; співпраця університетів із закордонними установами і міжнародними організаціями (ООН, ЮНЕСКО, Європейський Союз, Рада Європи та ін.)

У рамках конференції було підписано низку угод про співпрацю МДУ з провідними зарубіжними ВНЗ, відомими у всьому світі: Лондонським Королівським коледжем (Великобританія), Московським державним інститутом міжнародних відносин (Університетом) МЗС Російської Федерації, Російським державним торгово-економічним університетом, Московським міським університетом управління Уряду Москви, Університетом Коре міста Енна (Італія), Янченським педагогічним університетом (Китай), Яннінським університетом (Греція). Це яскравий приклад постійного розвитку міжнародної діяльності університету, пошуку нових партнерів наукової та освітньої співпраці, яка сприятиме підвищенню якості освіти, конкурентоспроможної в сучасному світі.

Ознайомившись зі змістом моделі міжнародної діяльності Маріупольського державного університету, учасники конференції визначили її високу результативність та ефективність за такими напрямками: участь у роботі міжнародних університетських структур; співробітництво з міністерствами освіти та закордонних справ, обласними адміністраціями, меріями, посольствами та консульствами, фондами, університетами та науково-дослідними установами Великої Британії, Греції, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Кіпру, КНР, Польщі, Росії, Франції, ФРН та інших країн; проведення спільних наукових досліджень; спільна

видавнича діяльність; організація міжнародних наукових форумів; стажування викладачів і студентів за освітніми та науковими програмами, участь у міжнародних культурних програмах тощо. В прийнятих рекомендаціях наукового форму участники конференції визначили модель міжнародної діяльності Маріупольського державного університету як інноваційну за формою і поліфункціональну за змістом, що робить актуальним її розповсюдження та впровадження в діяльність інших вищих навчальних закладів України.

-
1. Архів Маріупольського державного університету.
 2. *Балабанов К. В.* Международная деятельность МГУ: формула успеха/К. В. Балабанов. — Донецк: ООО «ИПП «Промінь»», 2009. — 448 с.
 3. Лучшие международные программы//Фокус.—2011.—22 апреля.—№16(229).
 4. Наука освіти в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23–25 травня 2011 р.).— Маріуполь, 2011. — 565 с.
 5. Наш шлях до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації. Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Лондон, 16–19 травня 2007 року // <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.
 6. Президент Греції високо оцінив дружескіє отношения між українськими і грецькими народами // Голос України. — 2008. — 14 мая (№ 90).
 7. Президент Республіки Кіпр вперше посетил Мариуполь//Маріупольське время.— 2011. — 7 июля (№ 27).
 8. *Табачник Д. В.* Інноваційний розвиток України—шлях, якому немає альтернативи// Наука освіти в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23–25 травня 2011 р.).— Маріуполь, 2011. — С. 17–20.
 9. Science, technology and innovation in Europe.—Luxembourg: Publications Office of the European Union. — 2010. — 228 p.

**Після прес-конференції Президента Республіки Кіпр Дімітріса Хрістофіаса в МДУ.
Маріуполь, 2011 р.**

**Під час урочистої церемонії вручення диплома Почесного професора Маріупольського
державного університету Президенту Республіки Кіпр Дімітрісу Хрістофіасу. Маріуполь, 2011 р.**

Посол—Голова Представництва Європейського Союзу в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшера під час прес-конференції, присвяченій Дням Європи в МДУ. Маріуполь, 2010 р.

Церемонія вручення звання Почесного професора Маріупольського державного університету Президенту Греції Карлосу Папулясу. Маріуполь, 2008 р.

Володимир Бех

докторфілософських наук, професор

Юлія Бех

кандидатфілософських наук, доцент

СИСТЕМА ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ
СУСПІЛЬСТВОМ ЯК ПРОДУКТ ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ

Мета цієї статті полягає у теоретичній презентації системи державно-громадського управління як закономірного продукту подальшої демократизації організаційно-владних повноважень. Отримання такого специфічного продукту — системи державно-громадського управління суспільством — означає теоретичне доведення онтологічної єдності в організаційній взаємодії державної і недержавної форм влади між собою на основі розвиненого комунікаційного процесу.

Сучасне законодавство України надає певні можливості для плідної взаємодії органів публічної влади з громадськістю, але технології та методи цієї взаємодії ще потребують свого впровадження та вдосконалення. В Україні наукові підходи щодо методів та форм взаємодії, шляхів її ефективного здійснення розвивають учені та фахівці: А.М. Колодій, В.М. Князєв, О.В. Литвиненко, В.І. Мельниченко, Н.Р. Нижник, Г.Г. Почеп-

цов, В.М. Паламарчук, В.Ф. Погорілко, М.О. Пухтинський, В.П. Рубцов, Г.П. Ситник, О.І. Сушинський, В.П. Удовиченко, А.Ф. Ткачук, В.В. Цветков, С.О. Янішевський та ін.

Окремі методологічні проблеми вдосконалення процесів взаємодії влади з громадськістю розглядаються у працях О.Ф. Андрійка, В.Д. Бакуменка, О.В. Берданової, О.В. Бойко-Бойчука, В.М. Вакуленка, М.Д. Василенко, Б.А. Гаєвського, О.В. Галацан, В.М. Гаращука, Я. Гонціажа, Н.В. Гнидюк, В.П. Горбатенка, Г.В. Задорожного, В.М. Кампо, О.В. Ковриги, В.С. Колтун, В.В. Кравченка, В.С. Куйбіди, Ю.П. Лебединського, М.М. Логунової, В.І. Лугового, В.А. Ребкала, В.А. Скуратівського, В.В. Смоловика, Ю.П. Сурміна, В.В. Токовенко, В.А. Шахова, М.Ф. Шевченка, С.А. Чукут та ін.

Не можна не звернути увагу на той факт, що співпраця влади з населенням, широке залучення громадськості до державних справ, демократія взагалі — це природа державного існування країн, які розташовувалися на території України, починаючи з періоду виникнення перших державних утворень; це притаманна та природна риса ментальності українського народу.

Історичний досвід свідчить про те, що як тільки влада припиняла або призупиняла співпрацю з громадськістю, починались, у різних формах, прояви незадоволення з боку населення, які переростали у повстання та визвольні війни, і, як наслідок, у державі назривала криза. Розуміння цього є надзвичайно важливим для України на сучасному етапі її розвитку, на що прямо вказує аналіз основних причин, які спричинили піднесення демократичних настроїв українського народу у листопаді–грудні 2004 року, що призвели до так званої помаранчевої революції.

Для формування системи державно-громадського управління суспільством (СДГУ) повинні бути у наявності два чинники: підстава і умови. При цьому підстава знаходиться у самому явищі, а саме в організаційній взаємодії органів державного управління і організацій громадянського суспільства (ОГС) на основі сукупності взаємозв'язків між ними, а необхідні і достатні умови знаходяться ззовні до цієї взаємодії.

Механізмом породження СДГУ як продукту процесу демократизації управління суспільством є організаційна взаємодія між органами державної влади і ОГС. Ми тут виходимо з визначення організаційної взаємодії, що сформулював М. Туленков¹. Отже, у найширшому сенсі організаційна взаємодія — це різно-

вид соціальної взаємодії, яка є комплексним і взаємоузгоджуваним зв'язком елементів організаційної системи (організації) та її структури управління при їх одночасних та узгоджених взаємовідносинах із зовнішнім середовищем. У вужчому сенсі — це взаємовигідні та узгоджені за цілями, часом, місцем і ресурсами дії учасників організаційних формувань (контрагентів, партнерів, виконавців), якими можуть бути суб'єкти господарської та управлінської діяльності (фізичні, юридичні і посадові особи).

У будь-якому соціальному утворенні (підприємство, організація, фірма тощо) організаційна взаємодія виникає на основі розподілу повноважень, функцій і взаємних зобов'язань між структурними підрозділами, рівнями управління і співробітниками. Форми реалізації організаційної взаємодії визначаються з урахуванням статусу структурного підрозділу чи працівника, характеру технологій виконання роботи, форм розвиненості комунікацій тощо. Вона організується, як правило, керівниками і менеджерами, що відповідають за виконання контрольних і координаційних функцій, або встановлюється в порядку самоорганізації на основі вільної домовленості учасників спільної діяльності.

Організаційна взаємодія — це багаторівнева система з широким спектром розподілу організаційних сил між суб'єктами управління, що дозволяє виявляти й уточнювати їхні цілі, а також сукупність формальних і неформальних зв'язків і відносин між ними. Організаційна взаємодія проявляється в різних формах: співробітництво, консенсус, узгодження, гегемонія, контроль, панування, керівництво, ізоляція, нейтралізація, боротьба, суперництво тощо. В складних системах соціального управління з розгалуженою ієрархічною структурою організаційні взаємодії можуть бути вертикальними, горизонтальними і діагональними.

Механізм організаційної взаємодії, що базується на системі організаційних норм, культури і цінностей, складається з таких елементів: а) індивідів (членів організації), що здійснюють ті чи інші дії; б) змін у зовнішньому середовищі, викликаних цими діями; в) впливом цих змін на інших індивідів — членів організаційної системи; г) зворотною реакцією індивідів. При цьому спосіб організаційної взаємодії включає, як правило, шість основних аспектів: 1) передачу інформації; 2) одержання інформації; 3) реакцію на отриману інформацію; 4) перероблену ін-

формацію; 5) одержання переробленої інформації; 6) реакцію на перероблену інформацію.

Враховуючи розмаїття зв'язків, відносин, дій і взаємодій між суб'єктами та об'єктами управління всередині організаційних формувань, між сполучними організаціями і оточуючим середовищем, а також те, що всі вони відбивають складні організаційно-управлінські явища і процеси, які мають відповідну структуру, що постійно змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

Система державно-громадського управління суспільством складеться як цілісність тільки за умови морфологічної і функціональної відповідності структур державної влади і громадянського суспільства. Для цього звернемося до унікальних зв'язків (функціональних органів), що подані Е. Юдіним, а саме: структурування, взаємодії, конфлікту, породження, перетворення, функціонування, розвитку, управління і корекції², за рахунок яких встановлюється і стало функціонує механізм формування цієї цілісності.

Зв'язки структурування формують морфологічні канали буття і напрям, в якому відбувається організаційна взаємодія держави і ОГС. Вони створюють можливості для формування СДГУ як продукту взаємодії названих вище носіїв влади. Цей тип зв'язків формує особливу морфологічну структуру в соціальному організмі країни, що отримала в науковій літературі назву гомеостат. Гомеостат — це базисне функціональне поняття механізму обробки інформації. Він реалізується на різноманітних матеріальних носіях.

Зв'язки взаємодії виникають між державою і ОГС на основі наявності двох форм влади — державної і недержавної і утворюють умови динамічної взаємодії, у результаті чого виникає така взаємодія, що створюється за особливими законами інформаційної взаємодії. Держава може реалізувати свій організаційний потенціал завдяки особливій якості директивної інформації, а громадянське суспільство — звітної інформації.

Зв'язки конфлікту викривають наявність суперечностей між поведінкою держави, що зумовлюється її стремлінням провести ті чи інші реформи в країні, і потребами ОГС. Конфлікти постійно виникають у будь-якій країні світу. Походження їх також може бути різним. Наприклад, Майдан в Україні виник як результат масового незадоволення громадянського суспіль-

ства діями вищого керівництва нашої держави. В Греції і Італії сьогодні населення незадоволене згортанням освіти і обмеженням заробітної платні, у Франції — імміграційною політикою держави. В Америці — наслідками рішень керманічів країни у військовій царині, економічної стагнації і розмахом сучасної фінансової кризи.

Зв'язки породження у структурі системи саморегуляції країни є каналами, якими розгортається організаційний потенціал держави і адекватна йому політична участь ОГС в управлінні суспільством. Народ наділяє державу владою, а держава виступає з ініціативами розбудови різних сегментів життєдіяльності громадянського суспільства і під нові потреби останнього цілеспрямовано проводить політику розбудови власної структури і накопичення власного організаційного потенціалу. Модернізація державного устрою не може надто далеко випереджати розвиток громадянського суспільства, оскільки це веде до встановлення диктатури держави і породження нового Левіафану. Локалізація організаційної взаємодії держави і ОГС у просторі та циклізації у часі є система саморегуляції соціального організму країни.

Зв'язки перетворення сприяють тому, що будь-яка впорядковуюча дія, поштовх до організації з боку держави не залишається без уваги з боку громадянського суспільства. Це зумовлено їхньою взаємозалежністю як морфологічних цілісностей, що є складовими елементами в структурі органу саморегуляції соціальної системи. Хоча є моменти, коли громадянське суспільство може свідомо чи підсвідомо не виконувати закони, як це сьогодні відбувається в Україні, або ігнорувати ініціативи держави, наприклад, держава розпочала війну, а народ країни її не підтримує. Але це, як правило, є винятком. Більш закономірною формою співіснування держави і громадянського суспільства є намагання перейти від невпорядкованого стану до більш упорядкованого.

Зв'язки функціонування формують найбільш повний дискурс прояву організаційної взаємодії держави і ОГС, оскільки саме тут можна знайти їх різні варіації. При цьому організаційна взаємодія веде до створення унікального продукту — якісно нового характеру життєдіяльності системи саморегуляції соціального цілого, що характеризується здатністю соціального організму країни самому впорядковувати свої суперечності, які спонтанно виникають у ході повсякденного життя людей. І робить

вона це шляхом взаємоузгодження взаємодії людей між собою. Цей новий стан системи саморегуляції ми називаємо державно-громадським управлінням. СДГУ є фактично модернізований під потреби часу вид функціонування системи саморегуляції соціального організму країни.

Зв'язки розвитку відомі нам як явища, що мають назву: «соціальна зміна», «трансформація» або «модернізація». Так, наприклад, вітчизняна дослідниця І. Предборська зазначила: «Вихідним поняттям соціально-філософського аналізу нестабільності суспільства варто вважати “соціальну зміну”. На відміну від поняття “суспільний розвиток”, яке вживається переважно у вітчизняній суспільствознавчій літературі, поняття “соціальна зміна” не передбачає однозначної зумовленості переходу від етапу до етапу, чіткої спрямованості розвитку, вивчає усе різноманіття можливих станів суспільства»³.

Український дослідник М. Михальченко розглядає модернізацію як частину трансформації: «...Трансформація, зміни, розвиток можуть бути зорієнтованими куди завгодно: вперед, назад, убік, по колу та інше. Модернізація орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалення, просування вперед, на розробку та реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій. Модернізація — це творчо-перетворювальна функція розвитку»⁴. Ідеал на сьогодні — це сталий розвиток країни.

Зв'язки управління подають нам унікальність взаємодії держави і ОГС як двох потужних і здатних до управління суб'єктів за принципом «суб'єкт—суб'єктних» відносин. Самоорганізаційний ефект тут має місце з тієї причини, що обидва учасники, задіяні у відтворенні зв'язків управління в межах соціального цілого, здатні до управління і тому стрижень самоорганізаційного процесу забезпечується саме ними.

На основі вищевикладеного ми можемо дійти висновку про те, що СДГУ — це вже зовсім інший рівень управління, який вимагає іншого параметру управління, ніж влада, що стало виконує функцію у просторі держави або громадянського суспільства як самодостатніх елементів цілого. І такий параметр, звісно, знаходиться — це розподіл влади як параметр управління процесом реалізації організаційного потенціалу держави і громадянського суспільства. Цей параметр управління має свою специфіку, яка полягає в тому, що, з одного боку, він формується стихійно, а з іншого — розподіляється між державою і

ОГС — свідомо. Тож у межах соціального організму країни розподіл влади можна розглядати як параметр управління системою саморегуляції цілого, оскільки він впливає не тільки на державну владу і владу громадянського суспільства, а й установлює між ними певні пропорції впливу один на одного.

Зв'язки корекції подають механізм взаємовпливу одна на одну державної і ОГС — недержавної влади — за принципом зовнішнього доповнення. На сьогодні ще багато авторів продовжують ігнорувати або ж просто не розуміти визначальної ролі зворотних зв'язків у процесах управління. Корекція відбувається завдяки наявності не простого зворотного зв'язку, а негативно-го і позитивного зворотного зв'язку, що притаманні так званім функціональним системам. Вони властиві будь-яким живим системам. Відкриття принципу зворотного зв'язку стало видатним відкриттям не тільки для розвитку техніки, а й мало винятково важливі наслідки для розуміння сутності процесів адаптації, управління і організації. Зворотні зв'язки є основним чинником у формуванні системних властивостей і тезаурусу систем у цілеспрямованій поведінці.

У системі державно-громадського управління суспільством зв'язки держави з громадськістю, вплив ОГС на державу є елементами механізму зворотного зв'язку. Причина і наслідки тут міняються місцями — і що перше, а що друге стає несуттєвим. Поняття зв'язків з громадськістю дістало поширення в науковій практиці завдяки теоретичним розробкам С. Блека, Е. Бернайса, С. Катліпа, А. Сентера, Г. Брума, Ф. Буарі, Л. Матра та ін. У сучасній науці теоретичні пошуки у сфері ЗГ здійснюють Ф.П. Сайтел, Д. Ньюс, Дж. Ван Слайк Тьорк, Д. Крукебер та ін.

Незважаючи на інтерес науковців до багатьох аспектів проблеми, відчувається нестача комплексних досліджень зв'язків з громадськістю як цілісного державно-управлінського явища, що має певну об'єктивну зумовленість, стійкість, системність і безперервність, а також помітну специфіку порівняно із зв'язками з громадськістю в інших сферах суспільної життєдіяльності. Попри об'єктивність існування зв'язків з громадськістю як соціального інституту, його інституціоналізація у сфері державного управління потребує певних цілеспрямованих зусиль щодо як відповідного правового оформлення, так і формування механізмів

мів ефективного функціонування відповідно до суспільних потреб становлення системи державно-громадського управління⁵.

Тепер перейдемо до головного елементу дослідження: відтворення головного продукту процесу демократизації управління суспільством — системи державно-громадського управління соціальним розвитком. Термін «соціальним розвитком» означає, що цей орган має упорядковувати всі соціальні відносини, у яких ОГС беруть безпосередню й активну участь.

Побудувати евристичну модель системи державно-громадського управління соціальним розвитком на основі глибокої демократизації суспільно-політичних відносин, а це можливо зробити на евристичному рівні, оскільки ОГС присутні в усіх сферах суспільного життя, означає створити з понять, що описують соціальний організм країни, певну струнку конструкцію, замкнену на конкретній генеральній функції. І це принципово можливо, тому що «кожне поняття займає в системі своє місце, для якого воно тільки й визначене і що визначає його значення і межі застосування», — писав Ф. Шеллінг⁶.

Виходячи з наявної політологічної літератури і джерельної бази державного управління, такими елементами, до яких мають долучитися ОГС в організмі будь-якої держави, є: а) механізм державного управління б) апарат державного управління, в) орган державного управління, г) інститут державного управління, ґ) принципи організації та діяльності апарату державного управління.

Далі проаналізуємо елементи ОГС на предмет можливості їх організаційної співпраці. Логіка розбудови достатніх умов жорстко детермінується вищевикладеним, оскільки система державної влади, що вибудована вертикально, потребує від громадянського суспільства також створити власну представницьку вертикаль для організаційної взаємодії.

З вищевикладеного матеріалу чітко впливає, що громадянське суспільство має вибудувати свою власну вертикаль організацій для співпраці з системою органів державної влади, що має жорстку вертикальну структуру, і визначити своїх представників на кожному організаційному рівні. Вони мають стати у певному сенсі елітою громадянського суспільства і забезпечувати комунікативну функцію громадянського суспільства з державою.

Таку інтегративну функцію сьогодні можуть виконати Центри соціального партнерства на кожному рівні організаційної будови країни, мається на увазі забезпечити співробітництво ОГС з: а) державою, б) органами місцевого самоврядування і в) бізнесу. Їх положення у суспільстві може бути схожим на учасників суду присяжних.

Морфологічно новоявлена СДГУ у потенційному стані існує давно, оскільки ми прив'язуємо її до системи саморегуляції соціального організму країни, у якому чітко існують чотири гілки влади: законодавча, судова, виконавча і громадська думка, або засоби масової інформації. Останню ми, за результатами низки спеціальних досліджень, назвали владою громадянського суспільства. Це означає, що жодних нових органів або структур у соціальному організмі країни не повинно з'явитися. Мова може йти про визрівання структур громадянського суспільства, наприклад, за рахунок формування низки організацій, зокрема й таких, що мають брати участь у реалізації управління соціальним розвитком.

У функціональному вимірі СДГУ діє за принципами соціального партнерства. Найбільш вагомим для ефективності демократичного процесу, у ході якого створюється, а потім і відтворюється СДГУ, суспільством є взаємозв'язок і взаємодія ОГС з механізмом державного управління. З аналізу наявної наукової літератури і досліджень вчених, що захистили кандидатські й докторські дисертації, головним чином у Національній академії державного управління при Президентові України, це може бути соціальне партнерство, що треба розглядати одночасно як принцип, механізм, інструмент, метод і технологія інтегрованої організаційної взаємодії держави і ОГС.

Модель соціального партнерства знайшла широке розповсюдження, досліджувалась з усіх боків, але тільки не з напрямку демократизації державного управління. У картотеці дисертацій Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського сьогодні понад чотирьохсот дисертацій з цієї проблеми. Управління на основі соціального партнерства отримало позитивну оцінку дослідників у всіх сферах функціонування органів державної влади і повністю збігається зі структурою нашого аналізу можливостей ОГС вступити в організаційну взаємодію з державою.

В Україні відповідно до Указу Президента № 34/93 «Про Національну раду соціального партнерства» з метою узгодже-

ного вирішення питань, що виникають у соціально-трудовій сфері, у відносинах уряду України, підприємців і професійних спілок, при Президентіві України було утворено Національну раду соціального партнерства, склад якої був наступним: від уряду України — 22 особи; від об'єднань підприємців — 22 особи; від об'єднань профспілок України — 22 особи. Якщо до державного визнання ефективності механізму соціального партнерства у взаємодії держави і громадянського суспільства додати рекомендації вчених, що досліджували прояви соціального партнерства в різних галузях народного господарства і на різних щаблях державної влади, то стає зрозумілим, що замісника йому немає.

Метою соціального партнерства є досягнення соціального миру в суспільстві, забезпечення балансу соціально-економічних інтересів, запобігання конфліктам та створення необхідних умов для поступового економічного розвитку та підвищення життєвого рівня сторін.

Соціальне партнерство має такі форми: спільні консультації, колективні переговори та укладення договорів і угод; погодження на національному рівні політики доходів і соціально-економічної політики загалом; заходи щодо захисту національного ринку праці в умовах глобалізації; спільне розв'язання колективних конфліктів; організація процедур з улагодження та арбітражу; участь найманих працівників в управлінні виробництвом; спільне управління фондами соціального страхування; розгляд претензій та контроль за виконанням спільних домовленостей.

Тож ми остаточно переконуємось, що в основу механізму державно-громадського управління має бути покладено соціальне партнерство, як найбільш ефективний спосіб організаційної взаємодії/комунікації органів державної влади і ОГС, оскільки він охоплює усі напрями роботи і структурні рівні держави і суспільства.

Межі демократизації або міра політичної участі ОГС у реалізації функцій державної влади. О. Чемшит, наприклад, констатував, що демократична визначеність соціальної системи зберігається тоді, коли рівень її централізації забезпечується 80% національних ресурсів, а їх решта становить ресурсну базу політичної участі. Наша позиція полягає в тому, що влада держави і влада громадянського суспільства, як різновиди одного й того

ж матеріалу у структурі соціального організму країни, вступають у взаємодію, відповідно перебуваючи у формі організації і самоорганізації і породжують специфічний вид організаційної взаємодії, у якому 75–80% активності має належати державі, а решта ОГС.

На основі проведеного аналізу можна систематизувати теоретичний матеріал і надати результати аналізу у вигляді таблиці 1, що подає головні характеристики системи державно-громадського управління.

Таблиця 1

Характеристика системи державно-громадського управління

Параметри	Сталубазу організаційної взаємодії державної влади і ОГС мають забезпечити такі складові елементи:		Система державно-громадського управління
	держави	громадянського суспільства (ОГС)	
Інститути	Інститути державного управління	Інститути громадянського суспільства	Територіальні та галузеві центри соціального партнерства
Апарати	Апарати державного управління	Громадські ради, колегії. Інститут консультантів або радників	Центр соціального партнерства інституту радників, консультантів, спільні колегії
Органи	Органи державного управління	Аналітичні центри. Неурядові дослідницькі установи, експертні групи	Центри соціального партнерства наукового експертного забезпечення
Структури зовнішнього представництва	Зовнішньо орієнтовані державні структури: <ul style="list-style-type: none"> • Міждержавні комісії • Комісія «Україна–ЄС» 	Зовнішньо орієнтовані ОГС: <ul style="list-style-type: none"> • журналісти без кордонів • лікарі без кордонів • міжнародна амністія 	Зовнішньо орієнтовані колективні структури держави і ОГС
Принципи	Принципи організації реалізації політичної (державної) влади	Принципи організації реалізації політичної участі ОГС (владне державної)	Інтегративні принципи організаційної взаємодії держави і ОГС
Засоби управління суспільством і особистістю	Завдяки інструментам насильницького характеру, що апріорі притаманні державі (армія, секретні служби, комітети/радінаціональної безпеки, поліція/міліція, розвідка/контррозвідка, митниця (деякою мірою), тюрми, виправні заклади та ін.)	Завдяки впливу, що ґрунтується на механізмі мислопородження інноваційної діяльності (наука, потреби практики, захисні громадські ініціативи, наприклад, екологічні, антивоєнні, ресурсозберегаючі та ін.)	Демократичний стиль управління, що опирається на насилля держави і вплив ОГС
Механізм	Механізм державного управління	Механізм політичної участі ОГС (населення) у управлінні суспільством	Механізм соціального партнерства

Отже, на основі вищевикладеного можна дійти до таких висновків.

По-перше, державна влада диктує умови і темпи формування СДГУ. Саме її жорстка вертикальна структура вимагає наявності адекватної структури громадянського суспільства і функціональних спроможностей і визначити своїх представників на кожному організаційному рівні.

По-друге, державна влада не може спілкуватися з усіма ОГС, навіть на території одного адміністративного району, оскільки їх представники, як правило, постійно конфліктують і мають протилежні погляди на будь-яку проблему, тому повинні бути створені Центри соціального партнерства ОГС, які авторитетно віддзеркалюють пануючу точку зору локальної спільноти або постійно проводять на території референдуми з метою пошуку консенсусу або хоча б компромісу.

По-третє, аналіз доводить, що має бути три види спілкування органів державної влади з ОГС: на першому, оперативному, будь-яка ОГС має вступити у взаємодію з органами державної влади для вирішення гострих ситуацій, що склалися на місцевому рівні і яких може бути безліч; на другому — тактичному — у контакті мають перебувати ОГС, що відтворюють думку територіальної або національної громади на районному, міському або обласному рівні з питань експертної оцінки стану проблем соціального розвитку та контролю за виконанням прийнятих рішень; на третьому, стратегічному рівні, ОГС має привертати увагу державних органів до розбудови нормативно-правової бази діяльності ОГС, створення представницької організаційної структури ОГС як у країні, так і на міжнародній арені, акредитації міжнародних організацій, представників світового громадянського суспільства в країні, що потребує широкого використання інструментарію експертизи і прогнозування соціального розвитку.

По-четверте, Центри соціального партнерства мають бути укомплектовані фахівцями, що мають юридичну або менеджерську підготовку для того, аби здійснювати аналітичну, прогностичну, організаційну і контрольну функції у співпраці з державними службовцями і органами інших країн.

По-п'яте, необхідні умови для становлення системи ДГУ сформовані, формування ж морфологічної структури відбувається стихійно, але по всьому фронту можливих взаємодій.

Справа фактично за достатніми умовами для формування такого типу функціонування системи саморегуляції соціального організму країни, оскільки морфологічно система ДГУ вмонтована у більш потужну систему і питання полягає в активізації ОГС і переданні частини функцій управління від держави до громадянського суспільства на засадах децентралізації і деконцентрації державної влади.

По-шосте, механізм функціонування та розвитку СДГУ потребує технології упровадження соціального партнерства у практику життєдіяльності державного управління і, наскільки це актуально і можливо, яскраво свідчить величезна кількість і тематика захищених дисертацій з цього напрямку роботи державних органів. І тому далеко не випадково проблематика соціального партнерства є предметом особливої уваги з боку науковців, особливо тих, хто досліджує питання державотворення.

Перспективними напрямками у розробці цієї проблеми є, на наш погляд, наступні:

а) вивчення міжнародного досвіду залучення громадських організацій до державного управління соціально-економічним розвитком;

б) створення ефективної нормативно-правової бази такої взаємодії, що інтегрує національні системи в міжнародну співпрацю;

в) ефективне використання у процесах підготовки та прийняття політичних рішень державою технологій залучення громадськості до цих процесів;

г) налагодження ефективної організаційної комунікації влади та громадськості у межах розбудови механізму соціального партнерства;

г) корегування освітніх професійних програм в університетах з метою посилення елітарної освіти, що має готувати національні еліти до співпраці з державним сектором;

д) формування демократичної громадянської політичної та правової культури державних службовців, керівників неурядових організацій та експертів громадянського суспільства.

¹ Туленков М. Організаційна взаємодія як предметна сфера соціології управління // <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1497> <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1497>.

² Юдин Э. Г. Системный подход к деятельности. — М.: Наука, 1978. — 392 с.

- ³ *Предборська І. М.* Теорія соціальної зміни: соціально-філософський аналіз. Автореф. дис. ... д-ра філос. н.: 09.00.03 / КНУ. — К., 1993. — 23 с.
- ⁴ *Михальченко Н. І.* Українське общество: трансформація, модернізація чи ліміт Європи? — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2001. — 440 с.
- ⁵ *Робота Юрій Іванович.* Зв'язки громадської інституції з державним управлінням: дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01/Національна академія держ. управління при Президенті України. — К., 2006. — 221 арк. — Бібліогр.: арк. 196–212.
- ⁶ *Шеллинг Ф. В. Й.* Сочинения в 2 т.: Пер. с нем. Т. 1. — М.: Мысль, 1987. — 637 с.

На міжнародній арені у ході глобалізації та інформатизації, що веде до становлення інформаційної єдності світової спільноти, виникли нові явища, що потребують теоретичного узагальнення. Серед них провідним у горизонті владних відносин є становлення системи державно-громадського управління. Вона виникає на основі комунікаційного процесу між державою і громадянським суспільством, що подається як продукт процесу демократизації управління суспільством. Механізмом її формування виступає організаційна взаємодія, а механізмом функціонування і розвитку — соціальне партнерство. Аналізується морфологічна і функціональна відповідність структури громадянського суспільства структурі і функціям державної влади.

Ключові слова: державно-громадське управління, організаційна взаємодія, комунікація, соціальне партнерство, держава, організації громадянського суспільства, центри соціального партнерства.

Євгенія Юрійчук

Доцент, докторантка кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Народилася в місті Вишніця Чернівецької області. Закінчила Чернівецький державний університет за спеціальностями: історія, правознавство.

Дослідник політичної історії України XX століття, виборчих систем України та держав світу, легітимності політичної влади, міжнародно-правових засад європейської інтеграції; автор понад 100 наукових праць, серед яких монографії та навчальні посібники.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЮ АСАМБЛЕЄЮ РАДИ ЄВРОПИ

На сьогодні стабілізація державних режимів пострадянських країн пов'язана із демократизацією внутрішньополітичного життя, але при цьому держави самі, за тими чи іншими мотивами, прагнуть утвердитися в очах міжнародної спільноти як демократичні (тобто цивілізовані й законні). Саме тому створюються спеціальні механізми безпосереднього міжнародного контролю, серед яких найвідомішим є спостереження за виборами з боку міжнародних організацій. Серед останніх важливе місце належить Раді Європи, як особливого гаранта європейської демократії, оскільки саме спостереження за виборами є вирішальним чинником її оцінки держав-членів та держав заявника на вступ до організації. До того ж парламентські спостерігачі мають великий досвід роботи в галузі демократії і, отже, в змозі дати точну політичну оцінку виборів (Дос. 9267) [1]. Отож пострадянські держави прагнуть утвердитись у якості демократичних із легітимно обраними органами влади, тобто отримати її зовнішньополітичну легітимацію [2] і долучитися до європейських держав (згідно з вимогами ст. 4–5 Статуту Ради Європи 1949 р.). Саме тому маємо на меті просте-

жити динаміку, регіональні відмінності, глобалізаційні чинники та механізми зовнішньополітичної електоральної легітимації влади пострадянських держав Радою Європи.

Автор використовує концепцію легітимаційної ситуації П. Берната, модель створення міжнародно-правових норм спостереження за виборами С. Хайд, характеристику застосування міжнародно-правових санкцій Ф. Джимеллі, класифікацію держав пострадянського простору за роллю виборів Н. Чувіліної, а за демократичним транзитом — Б. Макаренка, а також по-слуговується науковими напрацюваннями в цьому напрямку Б. Бабіна, І. Борисова, Г. Гудвін-Гілла, Л. Даймонда, Т. Карозерса, П. Мерлоу та ін. Щодо ролі європейських структур у демократизації східноєвропейських країн необхідна інформація міститься у працях Н. Віннікової, О. В'юницької, І. Піляєва та ін. Зовнішньополітична легітимація влади розуміється нами як процес досягнення легально-електоральної легітимності внаслідок реалізації електоратом принципів безпосередньої демократії в процесі виборів і референдумів, у результаті яких політична довіра суб'єктів міжнародних відносин до новообраної влади, що гарантує оптимально бажаний стан правопорядку в країні, трансформується в міжнародну підтримку.

На сьогодні особлива роль Парламентської Асамблеї Ради Європи в зовнішньополітичній легітимації влади пояснюється: 1) її політичною вагою, оскільки вона дає рекомендації Комітету міністрів на прийом, призупинення членства або виключення країни з РЄ, незатвердження або обмеження повноважень національної парламентської делегації; 2) винятковим правом на вираження колективної суспільної думки націй, що її утворюють, зумовленим способом формування цієї організації [3]. За результатами спостереження представниками як владних, так і опозиційних політичних сил про дотримання основних цінностей Ради Європи — політичного плюралізму, прав людини і верховенства права та зобов'язань при вступі (Resolution 115(1997)¹) до держав застосовуються позитивні та негативні санкції — засоби примусу до належної поведінки. Оскільки рішення ПАРЕ мають рекомендаційний характер, і не є юридично обов'язковими, можемо застосувати до них соціологічне розуміння санкцій, коли для забезпечення належної поведінки застосовуються не тільки засоби покарання, а й заохочення, бо «ефективність санкцій може бути оцінена відповідно до їх ме-

ти в рамках стратегії» [4]. З точки зору зовнішньополітичної електоральної легітимації влади санкції міжнародних структур є дієвими засобами примусу держав, які прагнуть прилучитися до сім'ї європейських країн, проводити вибори відповідно до загальновизнаних демократичних стандартів. Тому доречне порівняння, з одного боку, процесів демократичного реформування виборів на пострадянському просторі, спостереження за ними ПАРЕ, а з іншого — процесу набуття членства в Раді Європи в контексті зовнішньополітичної легітимації. Відповідно до географічно-хронологічного критерію набуття членства в РЕ розглядаємо такі групи держав: 1) Країни Балтії (Естонія, Литва, Латвія); 2) країни Прикордоння (Молдова, Україна, Росія, Білорусь); 3) країни Кавказу (Азербайджан, Вірменія, Грузія). Окремо як таку, що перебуває на початкових стадіях набуття членства, виділимо Казахстан. Процес зовнішньополітичної електоральної легітимації ПАРЕ представлений у таблиці 1.

Після розпаду СРСР більшість новостворених держав задекларували прагнення включитись у процес демократизації та прилучитись до сім'ї європейських держав. Цьому сприяло запровадження у 1989 році статусу «спеціально запрошеного гостя» (СЗГ) для підготовки до повноправного членства у Раді Європи, що дало можливість парламентським делегаціям пострадянських держав брати участь у засіданнях Асамблеї та у засіданнях її основних комітетів з правом виступу. Одними з перших цим правом скористались Естонія та Литва у 1991 році, у 1992 — Україна. Дещо пізніше перспективи його отримання відкрились для Білорусі, Латвії, Молдови, Росії. Тоді ж до сім'ї європейських країн могли також приєднатись Вірменія, Азербайджан, Грузія за умови реалізації європейських цінностей. Казахстан, Киргизстан, Туркменістан і Узбекистан спочатку були виключені з переліку кандидатів на цей статус.

За усталеною традицією парламентські та президентські вибори в країнах, що мають статус «СЗГ» в ПАРЕ, перебувають під пильним наглядом Асамблеї, Бюро Асамблеї. Перспективи долучитися до європейських держав внаслідок визнання їх демократичними, отримати певні безпекові та економічні дивіденди були серйозним стимулом для удосконалення виборчого законодавства та процедури проведення виборів і основне — запрошення главами парламентів, урядів чи Центральних виборчих органів спостерігачів від Ради Європи. Хоча вибори в країнах

Таблиця 1 [5]

Динаміка електоральної легітимації ПАРЕ в ході спостереження за виборами та референдумами на пострадянському просторі (1992–2010 рр.)

Держави [6]	Дата надання статусу «СЗГ»	Дата подачі ЗРЕ	Дата та вид виборів	Оцінка виборів ПАРЕ	Дата надання ЧРЕ	Дата та вид виборів	Оцінка виборів ПАРЕ
Російська Федерація	8 червня 1989	7 травня 1992	1993парл	...	28 лютого 1996	1996 през 1, 2 тур	...
			1995парл	...		1999парл	...
						2000 през	...
						2003парл	...–
						2004 през	...–
Естонська Республіка ДТТ	18 вересня 1991	13 вересня 1991	1992 парл.	+..	14 травня 1993		
Литовська Республіка ДТУЗ	18 вересня 1991	13 вересня 1991	1992 парл констрєф	+	14 травня 1993		
Латвійська Республіка ДТТ	18 вересня 1991	18 вересня 1991	1993	... —	10 лютого 1995	1998 парл	+
Україна ДТТ	16 вересня 1992	14 липня 1992	1994 парл	+...	9 листопада 1995	1998 парл	...
						1999 през	–
						2000 реф	–
						2004 през	–
						2010 през (1, 2 тур)	+
Республіка Білорусь [7] ДТН	16 вересня 1992 [9]	Березень 1993	1994 парл	+		2001 през	–
Республіка Молдова ДТТ	5 лютого 1993	21 квітня 1993	1994 парл	+	13 липня 1995	1996 през	+ —
						1998 парл	
						2001 парл	+
						2009 парл (квітень)	+ —
						2009 парл (липень)	+
Грузія ДТТ	28 травня 1996	14 липня 1996	1994 парл	+	27 квітня 1999	1999 парл	+
			1995 парл			2000 р. през	...

Держави [6]	Дата надання статусу «СЗГ»	Дата подачі ЗРЄ	Дата та вид виборів	Оцінка виборів ПАРЕ	Дата надання ЧРЄ	Дата та вид виборів	Оцінка виборів ПАРЕ
						2003парл	–
						2004през	...
						2004повт. парл	+...
Республіка Вірменія ДТТ	28червня 1996	7березня 1995	1995парл		25 січня 2001	2003през	–
			1998парл	+		2003парл	–
			1998през	...		2005 реф	...
			1999парл	...			
Республіка Азербайджан ДТБ	28червня 1996	13 липня 1996	1995парл	...	25 січня 2001	2003през	–
			1998през	–		2005парл	–
			2000парл	–		2006парл част.	–
						2008през	...–
Республіка Казахстан [8] ДТБ		27 квітня 2004	2004парл	–			

Таблиця 2

Легенда до таблиці 1

ЗРЄ	заявка про приєднання до РЄ	...	нейтральна оцінка
СЗГ	спеціально запрошений гість	+	позитивна оцінка
ЧРЄ	членство в РЄ	–	негативна, можливість застосування негативних санкцій
ДТУЗ	Демократичний транзит успішно завершений	...+	нейтрально-позитивна
ДТТ	Демократичний транзит триває	...–	нейтрально-негативна
ДТБ	Демократичний транзит блокований	+–	позитивна за суттєвими зауваженнями
ДТН	Демократичний транзит не відбувся		

Балтії проходили в складних умовах, — військової присутності Росії, проблем із енергопостачанням та економічної кризи, однак вони отримали схвальну оцінку спостерігачів. Так, позитивний висновок делегацій про «вільні, чесні, демократичні» парламентські вибори 1992 року в Естонії дали можливість на її вступ до РЄ за умови вирішення проблеми естонського громадянства для росіян (Doc. 6724 Ар. 1), особливо у північно-естонських містах, де тільки 10% населення було на той час громадянами

Естонії. Проблема ускладнювалась тим, що за даними соціологічних опитувань 77% неестонців бажали залишитися в країні, але тільки одна третина з них прагнула набути громадянства Естонії. У Литві спостерігачі мали можливість простежити за парламентськими виборами та конституційним референдумом (25 жовтня і 15 листопада 1992 р.). Незважаючи на перший приклад у пострадянській виборчій практиці скасування рішення ЦВК Верховним судом про надання додаткових мандатів кандидатам від Саюдіса, виникнення проблеми люстрації, технічні та організаційні недоліки, вибори, оцінені як «вільні, справедливі, відповідно до демократичних стандартів», стали перепусткою до можливого членства Литви в РЄ, але за умови вчасного початку роботи новообраного парламенту (Doc. 6724 Ap. 2).

Естонці, не допускаючи до виборів на загальнодержавному рівні осіб, які не підтримували національні державницькі ідеї, зберегли національні особливості державотворення. На місцевому рівні вони, як і в державах євроспільноти, допускали до участі у виборах іноземців. Але з часом, у грудні 1998 року були прийняті зміни до Закону про вибори до Ріігікогу та Закону про вибори до місцевих органів самоврядування Естонії, які обмежили можливості російськомовних громадян балотуватися в якості депутата цих органів. Проте, вирішивши до кінця 90-х років ХХ ст. проблему громадянства, досягнувши володіння державною мовою на належному рівні всіма громадянами, Естонія більше не ставить володіння естонською мовою перепорою для набуття активного виборчого права. На сьогодні припинений моніторинг дотримання прав російськомовного населення Радою Європи та ОБСЄ, а вплив російських олігархів та російської спільноти мінімальний.

Дещо проблематичнішою була ситуація з членством у РЄ та можливим вступом до ЄС для Латвії, що було пов'язано із дотриманням виборчих прав російськомовних негромадян у цій країні. Латвія стала членом Ради Європи тільки 1995 року, а жорсткі умови латвійського Закону про громадянство від 1994 року та вилучення із виборчого процесу значної частини населення спричинили невключення Латвії в перелік перших кандидатів на вступ до Європейського Союзу на зустрічі на вищому рівні у Люксембурзі в грудні 1997 року. Пояснювалось це тим, що «країна дистанціюється від рекомендацій міжнародних організацій, зокрема ОБСЄ, Європейського Союзу і

Ради Європи,.. і посилює ризик зростання ізоляції наодинці з Російською Федерацією» (Дос. 8255). Врешті-решт результати референдуму 1998 року (53,02% — за), проведеного водночас із парламентськими виборами, дали змогу внести зміни до закону про громадянство та вирішити проблему. Проте спостерігачі вказували на ряд незначних порушень під час його проведення, серед яких мало місце й недвозначне формулювання питання референдуму (Дос. 8255). Вступу до ЄС стали на заваді й негативні висновки спільної делегації спостерігачів від ПАРЄ та ОБСЄ/БДІПЛ на виборах до Саєйми 2002 року і місцевих виборах 2005 року, які були визнані як такі, що «не відповідають рекомендаціям РЄ (799 (1977)) про політичні права і становище іноземців (1500 (2001)), про участь іммігрантів та іноземних громадян у політичному житті держав-членів РЄ», оскільки на місцевому рівні наявний «дефіцит демократії», бо 22% російськомовних негромадян мали б взяти участь у виборах [10]. Було прийнято спеціальну Рекомендацію ПАРЄ 1714 (2005) та Резолюцію 1459 (2005) про скасування обмежень права голосу. У результаті Латвія змушена була частково виконати вимоги РЄ щодо освіти, натуралізації негромадян, але не політичних прав. Її позиція мотивувалася тим, що надання права голосу негромадянам на місцевих виборах знизить їхній стимул натуралізуватися. Крім того, це потребувало внесення змін до Конституції Латвії, що спричинило б правові та політичні проблеми (Дос. 11094).

Отже динаміка демократизації виборчого процесу в державах Балтії хронологічно збігається з процесом євроінтеграції. Серед держав Балтії можемо цілком віднести до «рушіїв демократії» (за термінологією С. Хайд) Литву та Естонію, хоча останню Б. Макаренко не відносить до держав, які успішно завершили демократизацію. Зовнішньополітична електоральна легітимація європейськими структурами її влади зумовлена як економічними, енергетичними, політичними, культурними чинниками, так і загрозою існування як незалежної держави. До «рушіїв демократії» із застереженнями — Латвію, де окрім наведених вище легітимаційних чинників мають місце територіальні «вкраплення РФ», її вплив на політичну еліту та проблеми російськомовного населення.

Держави Прикордоння включилися у зовнішньополітичний легітимаційний процес дещо пізніше країн Балтії, і шлях їх

був складніший. Причому їхні євроінтеграційні прагнення перевірялись на відповідність не тільки європейським політичним стандартам, а й міжнародно-правовим. Так, невиконання Молдовою саме міжнародних норм ООН про права людини стало перепоною для одержання статусу «СЗГ» у 1993 році (Дос. 6724). Це був один із перших прикладів застосування негативних санкцій міжнародними структурами щодо пострадянських країн. Натомість Україні вдалося підписати 14 червня 1994 року угоду про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом, що є прикладом заохочення.

Тим не менше Молдова, Україна, Росія приблизно водночас набули членство в Раді Європи, а Білорусь ще прямує до цієї мети, в основному через невиконання нею зобов'язань дотримуватись політичного плюралізму, прав людини і верховенства права.

З початку 90-років ХХ ст. в усіх пострадянських державах постійно спостерігався кризовий, конфліктний і нестабільний характер політичного процесу: надзвичайно складне економічне становище, галопуюча інфляція, боротьба за владу еліт і політичні, конституційні кризи, внутрішні етнічні чи територальні конфлікти, що створювали складну легітимаційну ситуацію (П. Бернат). Так, в Україні гостро постали проблеми Криму, у Молдові — Придністров'я та Гагаузії, в Росії — війни у Чечні, тенденції децентралізації та жорстке протистояння політичних сил у Москві, події 3–4 жовтня 1993 року. Білорусь хоча й не мала територіальних та етнічних суперечок, але теж не уникла політичних конфліктів між гілками влади, конституційної кризи. Політичне значення виборів як основного легітимаційного механізму було надзвичайним, і саме тому влада в цих державах була зацікавлена передусім у їх зовнішньополітичній легітимації.

Молдова — єдина держава пострадянського простору, яка неухильно дотримується курсу на євроінтеграцію, який до того ж має підтримку населення. Швидкий перехід до демократичної пропорційної системи для обрання парламенту, прагнення до гарантування демократичних принципів виборів свідчать про високий ступінь ролі виборів у політичній системі Молдови (за характеристикою Н. Чувіліної) та їх дійсно легітимаційну функцію для влади.

Молдова стала членом РЄ у 1995 році після успішного досвіду проведення парламентських виборів-1994. Але на цих виборах, як і на президентських 1996 року, парламентських 1998-го і всіх наступних спостерігався суттєвий недолік — неможливість повноцінної участі мешканців Придністров'я у виборах, оскільки лише 2–3% виборців цього регіону могли скористатись виборчим правом [11]. Але вимога Моніторингового комітету до Російської Федерації про виведення російських збройних сил та їх обладнання з території Молдови [12], а відповідно і усунення проблем з голосування на національних виборах залишається до сих пір актуальною.

Оскільки район Придністров'я є найближчим до європейських кордонів із наявним сепаратистським рухом, РЄ надзвичайно уважно стежила за виборчими процесами в Молдові. Так, ПАРЕ попереджала молдовську владу проти будь-яких кроків, які можуть блокувати ініційовану Альянсом Брагіша процедуру за перегляд закону про вибори, також рекомендувала застосовувати рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи у галузі місцевого та регіонального самоврядування в Республіці Молдова (для Гагаузії). Врахування цих та інших рекомендацій (особливо після квітневих подій на виборах 2009 року і врегулювання конституційної кризи), схвальна оцінка проведення виборчих і референдних кампаній сприяли отриманню Молдовою політичних і економічних дивідендів як від РЄ, так і від ЄС та інших організацій.

Оцінка виборчого законодавства РФ протягом кількох електоральних циклів ставала все більш схвальною, а от перебіг виборчого процесу викликав зауваження спостерігачів. Одними з найскладніших були вибори до Державної Думи та Ради Федерації 12 грудня 1993 року, проведені після розпуску Верховної Ради Росії 21 вересня 1993 року і голосування за проектом Конституції РФ, опублікованої 10 листопада цього року. Російська Федерація є складною державою для здійснення спостереження, бо потребує величезних ресурсів для охоплення майже ста тисяч виборчих дільниць, розташованих в одинадцяти часових поясах. Але загальна оцінка виборів спостерігачами була позитивною — як «вільних і демократичних» з «наявністю деяких недоліків». Зауважимо особливу думку члена делегації РЄ Єфстратіоса Коракаса, який вважав вибори нелегітимними (Doc. 7038. ADDENDUM I). Те, що його міркування за-

лишились без уваги, пояснювалось, напевно, все ж прагненням РЄ до стабільності величезної російської держави, що бачилось можливим у разі припинення боротьби за владу внаслідок надзвичайного посилення президентської влади за новоприйнятою Конституцією. Сподівання мирного врегулювання в Чечні, встановлення законності та порядку переважили над бажанням неухильного дотримання демократичних принципів. Протистояння опозиції засиллю Комуністичної партії в Думі, посилення Ради Федерації та децентралізація 89 суб'єктів федерації вселяли надію в демократичний розвиток державних структур і дозволили зовнішньополітичну легітимацію новообраної влади Радою Європи.

Проведення дострокових виборів в Україні (1994 р.) і в Росії (1995 р.) зумовлювало поспішне прийняття виборчих законів, що не сприяло їх якості, але позитивний висновок делегації спостерігачів від ПАРЕ про те, що у першому турі парламентських виборів «вибори були вільними та справедливими, незважаючи на недоліки виборчого законодавства», яке удосконалюється (OPINION No. 190 (1995)), дозволило Україні одержати членство в Раді Європи вже з 9 листопада 1995 року.

Такий позитивний приклад сприяв прогресу в демократизації виборчого процесу в Росії, 17 грудня 1995 року Державна Дума Росії обиралась вже за змішаною пропорційно/мажоритарною системою. Для обох держав, як і для більшості пострадянських, де велось спостереження, характерними були: брак належної реєстрації виборців; втручання регіональних влад у виборчий процес; ненадання спостерігачам примірників протоколу підрахунку голосів; відсутність положень про безпеку виборчих бюлетенів після підрахунку; недосконалість, недостатність і непрозорість фінансування виборчих кампаній; відсутність законів про політичні партії; підкуп виборців. Спостерігачі за виборами, як правило, не в змозі виявити прийоми або окремі факти шахрайства. Незважаючи на значні порушення у Чечні, висновок міжнародних спостерігачів був позитивним. До того ж це були «перші парламентські вибори в історії Росії, які проводяться відповідно до правил, встановлених парламентом, а не президентом чи царем» (Doc. 7430 Addendum V). Після президентських виборів 3 липня 1996 року представники від ПАРЕ засвідчили «прогрес у проведенні демократичних виборів» у Російській Федерації, що й дало їй можливість отримати член-

ство в РЄ. Пояснювалась така позиція перспективою майбутнього врегулювання конфліктів: «ці вибори відкривають реальну можливість для стабілізації політичної ситуації в Росії, яка має велике значення для безпеки Європи в цілому» (Doc. 7633). Залишалось сподіватися на забезпечення прав людини, відновлення верховенства права в повсякденному житті народу, поліпшення умов для зміцнення вільної ринкової економіки.

Але як тільки мети набуття членства в РЄ було досягнуто, розпочався зворотний процес «дедемократизації» виборчого процесу як у Росії (дещо повільнішими темпами), так і в Україні. Зовні відзначалося наближення правових норм про вибори до європейських демократичних стандартів, але політичні реалії полягали у їх недотриманні. В Україні міжнародні спостерігачі констатували зростаючу кількість порушень на парламентських 1998 року (Doc. 8058), (КСУ), потім президентських 1999-го виборах, а своєрідним піком на рубежі тисячоліть став референдум 2000 року. Вже після виборчої кампанії 1999 року ПАРЄ вирішила приступити до скасування права участі української парламентської делегації відповідно до правила 6 Правил процедури, а також «рекомендувати Комітету міністрів розпочати призупинення членства України в РЄ» (Recommendation 1416 (1999)), тобто застосувати санкції. До речі, тоді ж з метою досягнення максимальної ефективності та досягнення оптимальних результатів Бюро Асамблеї затвердило керівні принципи критеріїв та принципів спостереження за виборами (Doc. 9267).

Досвід же зовнішньополітичної легітимації влади на пострадянському просторі в ході референдумів є особливим, бо загалом Рада Європи не здійснює спостереження за референдумами, але іноді на запрошення приймаючої сторони направляє свої делегації, враховуючи важливість конституційних питань. Єдиним випадком, коли РЄ направлялась делегація *ad hoc* для офіційного спостереження, був конституційний референдум у Вірменії у 2005 році, але й проблеми конституційних референдумів у Литві (1992 р.), Росії (1993 р.), Білорусі (1995 р., 1996 р., 2004 р.), Україні (2000 р.), Грузії (2003 р.), Молдові (2010 р.) і Киргизії (2010 р.) перебували під пильною увагою РЄ. Нерідко вони використовувалися для продовження повноважень діючих президентів. Однак не завжди недотримання міжнародних стандартів при призначенні чи проведенні референдумів спричиняли застосування санкцій, але вони все одно мали

ефект запобігання нелегітимним діям. Наприклад, після аналізу українських реалій навколо референдуму 2000 року, ПАРЕ було прийнято рішення про вимогу реформування державних інститутів в Україні конституційним шляхом. У протилежному випадку рекомендувалося призупинити членство України в Раді Європи (Doc. 8695). Стосовно України механізм застосування негативних санкцій міжнародними організаціями спрацьовував неодноразово не тільки у 1999, 2000, а й у 2004 (Resolution 1364 (2004)¹; Recommendation 1722 (2005)), 2010 (Doc. 12357) роках.

За результатами виборчих кампаній 2006–2007 рр. пропонувалося зміцнити присутність Ради Європи в Україні шляхом призначення спеціального представника з координації програм співробітництва; сприяти інтеграції України до СОТ та її тісному партнерству з Європейським Союзом (Resolution 1499 (2006)), допомоги українській владі в реалізації Європейської хартії місцевого самоврядування (ETS № 122) тощо. Проте в доповіді Моніторингового комітету «Про функціонування демократичних інститутів в Україні» від 9 вересня 2010 року висловлювалося занепокоєння з приводу звички українських політичних сил «грати з правилами, а не за правилами». Водночас європейські політики з упевненістю стверджували, що принцип демократичних виборів як механізм зміни влади надійно закріпився в Україні і це важлива спадщина помаранчевої революції» (Doc. 12357). Однак у результаті негативних відгуків про недотримання демократичних принципів на місцевих виборах 2010 року Україна втратила зовнішньолегітимацийні здобутки. Приклад України є підтвердженням критики структурним реалізмом теорії демократичного світу з точки зору самопроголошення демократичного табору.

Діючий президент РФ, «спадкоємець» Б. Єльцина В. Путін, прагнучи отримати максимальну зовнішню підтримку на майбутніх президентських виборах, ретельно зважував «всі переваги, витрати й ризики від запрошення спостерігачів» [13] на парламентські вибори. Саме тому спеціальний комітет ПАРЕ зі спостереження за виборами до Державної Думи РФ 19 грудня 1999 року відзначив своєчасність проведення парламентських виборів відповідно до Конституції, політичний плюралізм, організованість голосування, проте, на його думку, жорстке протистояння 26 політичних партій на виборах відбувалось «вільно, але несправедливо, враховуючи, що комерційні угруповання і

політичні кола використовували свій вплив на деякі засоби масової інформації, щоб ввести в оману виборців» (Дос. 8623), а виборча кампанія в російських ЗМІ була не тільки «абсолютно несправедливою», а й часто кваліфікувалася «на межі наклепу» (Дос. 8693). На нашу думку, президентська влада менше зацікавлена у міжнародному визнанні легітимності парламенту в силу того, що визнаний та інтегрований міжнародними інституціями законодавчий орган буде некерованим, а отже зайвим. Тобто зовнішня легітимність влади потрібна виключно для посади президента. В. Путін мав широку народну підтримку, тобто достатнє підґрунтя для внутрішньополітичної легітимності, а коли, відповідно до рекомендацій ПАРЕ для проведення президентських виборів 2000 року був прийнятий новий Федеральний виборчий закон (грудень 1999 р.), то на початку виборчої кампанії, незважаючи на війну в Чечні, він отримав кредит довіри у Ради Європи і схвальну оцінку виборів (Дос. 8693). Однак після зростання рейтингів лідера партії «Яблоко» Г. Явлінського спостерігачі відзначали наклепницькі кампанії, «замовну, платну журналістику, нерівний доступ до телебачення, тиск на незалежні ЗМІ», що не дозволило «забезпечити об'єктивну інформацію про передвиборну кампанію і кандидатів» (Дос. 8693), а також раптове збільшення явки, за даними ЦВК, з 46,3% о 18.00 в день виборів до 54% за годину. Делегація рекомендувала подальше ретельне спостереження електронної передачі результатів виборів. Очевидно, що за браком достатньої підтримки та популярності для перемоги застосовувалися маніпуляції.

Орієнтація на міжнародні стандарти при вдосконаленні виборчого законодавства спостерігалася й далі. Парламентські вибори 17 грудня 2003 року РФ проводились вже на основі Виборчого кодексу, але бракувало незалежної системи суспільного мовлення, вільного від впливу держави та контролю і не маніпульованого залежно від корпоративних чи інших інтересів. А тому загальний висновок був невтішним: «просування Росії до демократії сповільнилося. Багатопартійна демократія в Росії існує і вибори можуть вважатися вільними, але, звичайно, не справедливими» (Дос. 10032).

З часу помаранчевої революції в Україні 2004 року Росія стала «невтомно працювати», щоб залучити країни пострадянського простору до сфери свого впливу, використовуючи енергетичні, візові, митні та інші дивіденди, й уже без особливої

зацікавленості відноситися до спостережень від ПАРЄ, ОБСЄ на парламентських 2007 року і президентських 2008-го виборах, звинувачуючи їх у «подвійних стандартах» спостереження. На думку представника Французького інституту міжнародних відносин Т. Гомара, Раду Європи Росія розглядає «як засіб для того, щоб проводити двосторонню дипломатію, і використовує її для здійснення своїх інтересів» [14]. Водночас вона продовжує «створювати альянси з пострадянськими державами, втручатись у регіональні політики і експортує свою модель корумпованих режимів в інші країни», при цьому маніпулюючи концепцією «суверенної демократії» (політична модель, яка наголошує на необхідності для держави слідувати «національному шляху» до демократії, вільному від іноземної інтервенції) [15]. Конструктивна критика виборчого законодавства (Resolution 1455 (2005)) не була прийнята до уваги, але громадськість Росії прагне присутності делегації від РЄ на майбутніх виборах.

Поки що єдиною країною на Європейському континенті, з якою Асамблея не має офіційних відносин, є Білорусь. Після негативного досвіду проведення виборів та конституційних референдумів у Білорусі Бюро Асамблеї 1996 року затвердило принципи та критерії спостереження (Doc. 7633). Процес входження до РЄ особливо загальмувався після «конституційного перевороту» (Д. Юбер) 1996 року, коли був призупинений статус «СЗГ», хоча дослідники вказували на малоефективність цієї міри (Doc. 9230). Паралельно ПАРЄ прийняла рішення створити спеціальну постійну моніторингову комісію (Res.1115).

Пізніше застосовувались економічні санкції та візові обмеження для білоруських посадовців після виборів 2004 року. Такий «примус» мав на меті зміну «цільової поведінки» О. Лукашенка. Але після виборів 2006 року зацікавлена в діалозі ПАРЄ пропонувала застосовувати й позитивні санкції: дозволити стажування білоруських студентів та молодих випускників у Раді Європи; заохочувати участь білоруського громадянського суспільства та НУО в діяльності РЄ; Венеціанській комісії внести пропозиції про зміни білоруського Виборчого кодексу щодо незалежного спостереження, складу виборчих комісій і практики дострокового голосування, зв'язку з владою; Комітету міністрів провести дебати з Асамблеєю на відмінності в оцінці виборів у Білорусі між різними групами спостерігачів (Doc. 10890). У 2008 році були зняті й деякі візові обме-

ження [16], проте позитивні результати були знівельовані негативним досвідом проведення президентських виборів 2010 року. Упереджуючи ймовірні порушення, РЄ 25 жовтня 2010 року прийняла рішення 2010/639/CFSP про обмежувальні заходи (заборона на поїздки і заморожування активів) стосовно деяких посадових осіб. Загалом схвальна оцінка виборчого процесу перекреслилась застосуванням насильства після виборів 19 грудня щодо кандидатів у президенти, активістів, журналістів та представників громадянського суспільства. Протестуючи проти утримання та переслідування опозиції, незалежних ЗМІ та громадянського суспільства за політичними мотивами, РЄ розглядала можливість застосування таких санкцій: бойкот церемонії інавгурації Президента Республіки Білорусь; позбавлення статусу «СЗГ» в ПАРЕ; запровадження заборони на в'їзд до ЄС посадовців, винних у подіях 19 грудня 2010 року; відмова у проведенні в Мінську чемпіонату світу з хокею у 2014 році й виключення білоруської збірної з хокею Міжнародного олімпійського руху; замороження активів у ЄС 160 білоруських посадовців, винних у репресіях, в тому числі президента О. Лукашенка. Але водночас РЄ розглядала можливість повернення Білорусі як «нації, що заблукала» (Д. Юбер) до європейської спільноти, а тому передбачила можливість надання фінансової підтримки неурядовим громадським організаціям, незалежним медіа, розташованому у Вільнюсі Європейському гуманітарному університету для навчання репресованих білоруських студентів, а також спрощення візового режиму та реадмісію з Білоруссю, переконавшись у неефективності економічних санкцій.

Білорусь — держава, яка є яскравим прикладом проведення виборів задля зовнішньополітичної легітимації влади. Маючи достатню підтримку і популярність для перемоги, О. Лукашенко продемонстрував міжнародній спільноті можливість зовнішньої відповідності виборів білоруському виборчому законодавству, проте опісля застосував несумісні з демократією авторитарні методи. Водночас Білорусь є прикладом реалізації концепції «демократичного світоустрою», яка передбачає багатосторонній підхід до проблем політичного розвитку держав, які долають політичні кризи та авторитарні репресії. Демократизація ж має здійснюватися на основі міжнародної допомоги розвитку, яка дозволяє зробити цей процес керованим, стійким для подолання власної кризи.

Кавказ. Відповідно до процедури приєднання для нормального функціонування парламентів Вірменії, Азербайджану та Грузії Рада Європи приділяла особливу увагу цим країнам у формі програм співробітництва (Дос. 8058). У співпраці з нею були зацікавлені країни цього регіону, бо за посередництва цієї організації було б можливим урегулювання наявних конфліктів: Нагірного Карабаху — між Вірменією та Азербайджаном, Абхазії, Південної Осетії — між Росією і Грузією, автономізації Південної Осетії, Аджарії в Грузії та, відповідно, проведення належних виборів у цих регіонах. Вибори не проводилися в Автономній Республіці Абхазія і в деяких частинах Південної Осетії з етнічним осетинським населенням. У Південній Осетії виборчі дільниці створювались тільки в декількох селах, населених етнічними грузинами. Саме Рада Європи могла виступити як посередник у пошуку рішення про статус Південної Осетії (Дос. 10779).

ПАРЕ спостерігала за всіма виборами у Вірменії на центральному рівні, за винятком президентських виборів 1996 року, які іншими спостерігачами були визнані нелегітимними. Вибори, проведені у період одержання статусу «СЗГ», набуття членства в РЕ, отримали нейтральну оцінку. Особливо це стосувалося парламентських виборів, яким національними елітами надавалося меншого значення, і до того ж демократичні виборчі правила дозволяли «мирним шляхом» усунути конкурентів на регіональному рівні, а тому й допускалися певні демократичні свободи. Стосовно президентських, то вони відбувалися зі значними порушеннями, визнавалися міжнародною спільнотою нелегітимними, бо пост президента за радянською традицією давав значно більший обсяг влади й партійно-комуністична номенклатура, яка перебувала при владі, прагнула будь-що утриматися на ключових постах. Так, у висновку спостерігачів про парламентські вибори 16, 30 березня 1998 року (до набуття членства) йшлося про те, що «не може бути жодних сумнівів щодо загальної легітимності результатів голосування, яке точно відображає волю населення та співвідношення політичних сил у Вірменії» (Дос. 9836). А вже у звіті про президентські вибори 2003 року відзначалися такі порушення, як вкидання бюлетенів, фальсифікація протоколів, залякування спостерігачів та довірених осіб, що спричинило ймовірність перегляду членства

та перегляду ратифікації повноважень нової вірменської делегації в РЄ (Doc. 9836).

Незважаючи на ряд серйозних зловживань при проведенні референдуму у Вірменії в 2005 році, запевнення представників РЄ про те, що «жодна реформа не може бути справді демократичною, якщо вона досягнута недемократичними засобами» (Doc. 10778), сумнівні результати опитування все ж отримали схвальну оцінку спостерігачів, хоча із застереженнями. Вірменська опозиція пояснювала це бажанням європейських структур якомога швидше врегулювати Нагірно-Карабаський конфлікт, забезпечити можливості транспортування каспійських енергоносіїв і, відповідно, поблажливим відношенням до чинної влади, яка займала двозначну позицію. Загалом, хоча вибори у Вірменії тривалий час отримували негативну оцінку, а то й визнавалися спостерігачами від європейських структур нелегітимними, проте відзначимо позитивну динаміку їх відповідності демократичним стандартам із кожним новим електоральним циклом.

Негативні висновки делегацій спостереження супроводжували практично всі вибори й в Азербайджані, а процедура моніторингу (відповідно до Декларації про дотримання зобов'язань, узятих державами-членами Ради Європи від 10 листопада 1994 року, запровадженої Комітетом міністрів у 1996 р.) почалася відразу ж із моменту приєднання республіки до Ради Європи в 2001 році, що й було умовою вступу. Імовірний перегляд членства в РЄ загрожував Азербайджану в 2003 (Doc. 10285, Res. 1358), а особливо у 2005 році (Res. 1480 (2006); Doc. 10569), коли було визнано незадовільним підрахунок голосів у 43% контрольованих дільниць, спостерігалась підробка протоколів про результати голосування, залякування спостерігачів, втручання сторонніх осіб у керівництво виборчого процесу (Doc. 10751). Часткові парламентські вибори 2006 року теж були визнані такими, що не відповідають міжнародним стандартам і абсолютно не користуються довірою громадян, а звідси — і міжнародної спільноти (Doc. 10959). Але жорстких санкцій застосовано не було з огляду на те, що президент Ільхам Алієв прийняв рішуче проєвропейську національну політику незалежності та заявив, що «виступає за мирне врегулювання ситуації в Нагірному Карабасі», що було головною причиною пропозиції стати членом Ради Європи (Doc. 10285). Щодо виборів ця проблема стосуєть-

ся процедури голосування, бо Закон про вибори не передбачає можливість голосування за кордоном, а значна кількість виборців в Азербайджані є внутрішньо переміщеними особами (ВПО) з Нагірного Карабаху або прилеглих територій, не підконтрольних уряду Азербайджану. Останні вимушені голосувати у спеціальних виборчих дільницях дев'яти округів. Зростання нафтового та газового бізнесу зміцнило економіку Азербайджану, але азербайджанська влада прагне якнайповніше використати вигоди від різновекторності зовнішньої політики. А тому хоча у проведенні визнаних нелегітимними президентських виборів 2008 року було відзначено деякий прогрес, усе одно за кілька місяців до десятої річниці членства Азербайджану в Раді Європи ПАРЄ підсумовує, що «демократична довіра до країни знову під загрозою» (Дос. 1227).

За відповідністю виборчих процесів демократичним стандартам у кращий бік відрізняється у цьому регіоні Грузія. Від виборів на європейській території вони відрізнялися складними економічними умовами на непристосованих, неопалюваних і неосвітлених виборчих дільницях до кінця 90-х років ХХ століття. ПАРЄ також заявляла про крайню стурбованість ексцесами, які протягом багатьох років супроводжували здійснення самодержавної влади в Грузії: недотримання законності, поширення сімейності та кумівства; корупція на всіх рівнях влади та суспільства; невиконання законодавства і слабкість представницьких установ (Дос. 10049) і, основне, — зростаюча з кожним електоральним циклом недовіра до виборчих процесів. Про незначні порушення у висновках спостерігачів від РЄ йшлося тільки на парламентських виборах у 1994 і 1999 роках (Дос. 8605), тобто в період набуття членства в РЄ, а вже у 2000 (президентські), 2003 (парламентські) роках вибори визнавалися легітимними частково (Дос. 8742; Дос. 10004). Очевидним був загальний брак суспільної довіри до виборчого процесу, зокрема через можливі зловживання та порушення, а також обстановку напруженості, тиску на учасників виборів, залякування та насильства. 25 листопада 2003 року, на підставі скарги, поданої до Міжнародного товариства за чесні вибори та демократію (IFSED), Верховний суд Грузії визнав недійсними результати парламентських виборів, що відбулися 2 листопада 2003 року (за партійними списками, пропорційною системою), визнав необхідність повторного голосування. Президентські вибори 4 січ-

ня 2004 року і частково парламентські являли собою «значний прогрес порівняно з попередніми виборами і наблизили країну до міжнародних стандартів демократичних виборів» (Дос. 10049). Після «революції троянд» повторні парламентські вибори були визнані демократичними «в основному» (Дос. 10151), але ЦВК Грузії виявилася неспроможною повністю контролювати виборчий процес в автономному окрузі Аджарії. Після війни 2008 року з Росією Грузія ще більше зацікавлена у дотриманні зобов'язань держав-членів РЄ й зовнішньополітичній легітимації міжнародними організаціями.

Таким чином, спостереження ПАРЕ виборчих процесів у Вірменії та Азербайджані використовувалося для отримання певних вигод від членства в РЄ, уникнення негативних санкцій у разі виявлення шахрайств та фальсифікацій виборів, керованих «псевдо-демократами». Вибори там проводяться виключно з метою легалізації та зовнішньополітичної легітимації влади. Щодо Грузії таке становище властиве протягом 90-х років ХХ ст., а після «революції троянд» вона з кожним електоральним циклом поступово наближається до «рушія демократії» та підвищення значення виборів у політичній системі суспільства й одержання міжнародного визнання вже на цій основі.

Із 2004 року було встановлено політичний діалог між ПАРЕ та парламентом Республіки Казахстан щодо майбутнього членства в РЄ, що сприяло деякій лібералізації виборчого процесу в Казахстані в сфері забезпечення принципів плюралізму, але загальна оцінка президентських виборів 2005 року була негативною, спостерігачі констатували тільки «стадію зародження демократії» [17].

Отже, основні етапи набуття членства РЄ пострадянськими країнами тісно взаємопов'язані з динамікою демократизації виборчих процесів на пострадянському просторі. Пік відповідності демократичних стандартів припадає на моменти або набуття статусу «СЗГ», або членства в РЄ чи ЄС. Подальший розвиток залежить від зацікавленості у зовнішньополітичній легітимації держав у ході виборів, від темпів демократизації, незворотності курсу на демократичні перетворення політичних еліт, політичного режиму і геополітичних чинників. У державах на чолі з «рушіями-демократії» у зовнішньополітичній легітимації влади існує зацікавленість незалежно від виду виборів, навіть більше парламентських. У країнах на чолі з «псевдо-демократами», на-

впаки, — президентських і меншою мірою місцевих. Виборче законодавство дедалі більше відповідає демократичним критеріям, але виборчий процес свідчить про кризу демократизації більшості пострадянських держав. Рада Європи, використовуючи позитивні та негативні санкції, застосовує тактику зовнішньополітичної електоральної легітимації держав перехідного періоду в напрямку їх неухильного демократичного реформування, керуючись станом внутрішньополітичної електоральної легітимації та, в основному, геополітичними чинниками.

1. <http://assembly.coe.int>.

2. Фактори та індикатори зовнішньополітичної легітимації див.: *Юрійчук Є.* Зовнішньополітична електоральна легітимація владив Україні (2009–2010 pp.) // Свєнєнія Юрійчук // Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України». Серія «Політична наука». — Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». — Вип. 4. — 2010. — С. 311–327.

3. *Піляєв І. С.* Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі: Монографія. — К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. — С. 160.

4. *Giumelli F.* The Use of International Sanctions: who does what, when and why? / Francesco Giumelli // Paper Prepared for WISC 2008 — Second Global International Studies Conference Ljubljana, July 23 2008. — Available at: http://www.wiscnetwork.org/ljubljana2008/papers/WISC_2008-109.pdf.

5. OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights. REPUBLIC OF LATVIA. SAEI MAELECTIONS 5 October 2002. OSCE/ODIHR FINAL REPORT. Warsaw 20 November 2002. — Available at: <http://www.osce.org/odihr/elections/latvia/16249>.

6. PRELIMINARY STATEMENT. Presidential Elections in the Republic of Moldova — First Round 17 November 1996. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Observation Delegation to the Moldovan Presidential Elections 1996. — Available at: http://www.osce.org/documents/html/pdftohtml/1281_en.pdf.html.

7. Statement of PACE Monitoring Committee, adopted 28 June 2007. — Available at: <http://assembly.coe.int/ASP/AP/FeaturesManager/defaultArtView.asp?ID=690>.

8. *Hyde S. D.* Catch Us if You Can: Election Monitoring and International Norm Creation / Susan D. Hyde. American Journal of Political Science Volume 55, Issue 2, Article first published online: 24 FEB 2011. — P. 8. — Available at: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-5907.2011.00508.x/pdf>.

9. *Вікуліна Н.* Росія і Рада Європи — 10 марновитрачених кроків? // Наталія Вікуліна. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/957923.html>.

10. *Popescu N., Wilson A.* The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood / Nicu Popescu & Andrew Wilson. Published by the European Council on Foreign Relations (ECFR), 2009, 5th Floor Cambridge House, 100 Cambridge Grove, London W6 0LE. — Available at: http://www.partnership.am/res/General%20Publications_Eng/66e95c3cd50b72d59a_87m6y59xi.pdf.

11. COUNCIL COMMON POSITION 2008/844/CFSP of 10 November 2008 amending Common Position 2006/276/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of

Belarus.—Availableat:<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:300:0056:0056:EN:PDF>.

12. Kazakhelectionflaweddespitesomeadministrativeimprovements.—Availableat:<http://assembly.coe.int/ASP/APFeaturesManager/defaultArtView.asp?ID=344>.

13. Складеноза: Doc.9267; http://assembly.coe.int/Main.asp?Link=/AboutUs/APCE_history.htm; ЮберД. Десятьлет, которыевошливисторию. СоветЕвропы1989–1999/ДениЮбер /пер.сфр.Н.Н.Маслова(МГИМОМИДРФ),К.Х.Рекош(МГИМОМИДРФ),2000./отв.ред.Н.Б.Топорнин(ЦентрИнформацииСЕвРФ).—Режимдоступа:[https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.;МакаренкоБ.Посткоммунистическиестраны:некоторыеитоигтрансформации/БорисМакаренко//Политика.—№3\(50\).—С.105–125.—Режимдоступа: www.politcom.ru/tables/statja.doc](https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.;МакаренкоБ.Посткоммунистическиестраны:некоторыеитоигтрансформации/БорисМакаренко//Политика.—№3(50).—С.105–125.—Режимдоступа: www.politcom.ru/tables/statja.doc).

14. Державирозміщенівхронологічнійпослідовностізадатоюнаданнястатусу«спеціально запрошеного гостя».

15. Вказана офіційна назва відповідно до Конституції Республіки Білорусь.

16. Призупинення статусу «СЗГ» після 13 січня 1997 року.

17. Казахстан, Киргизстан, Туркменістанта Узбекистанпочаткубуливиключенізпереліку кандидатів на статус «СЗГ».

Анотація

У статті розкривається процес легітимації влади в ході спостереження за виборчими та референдними процесами на пострадянському просторі порівняно з процесом набуття членства в Раді Європи. Розглядається динаміка, регіональні відмінності, глобалізаційні та безпекові чинники та механізми зовнішньополітичної електоральної легітимації влади пострадянських держав Радою Європи.

Ключові слова: легітимація, електоральна легітимація, спостереження за виборами, ПАРЕ, РЕ.

Аннотация

В статье раскрывается процесс легитимации власти в ходе наблюдения за избирательными и референдными процессами на постсоветском пространстве в сравнении с процессом приобретения членства в Совете Европы. Рассматривается динамика, региональные отличия, факторы глобализации и безопасности, а также механизмы внешнеполитической электоральной легитимации власти постсоветских государств Советом Европы.

Ключевые слова: легитимация, электоральная легитимация, наблюдение за выборами, ПАРЕ, СЕ.

Олександр Держалюк

Народився 13 серпня 1981 року. У 2003 році закінчив юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, отримав повну вищу освіту за спеціальністю «Правознавство». Працював головним спеціалістом, старшим консультантом Національного інституту стратегічних досліджень. Здобувач Інституту держави і права імені В.М. Коцького НАН України.

Автор 12 статей, розділів у колективних монографіях та однієї монографії.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ДЕПУТАТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЙОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У розвинених країнах сталої демократії, незважаючи на особливості розвитку міжнародного парламентаризму та форм правління (президентська, напівпрезидентська, парламентська республіка), сформувалися правові норми, високі стандарти, глибокі традиції, дієві форми контролю, завдяки яким забезпечується повноцінна діяльність парламентів, досягається верховенство права як на державному рівні, так і у повсякденному житті громадян, а рівень реалізації повноважень парламентарів наближується до рівня автоматизму. Важливим фактором забезпечення високого рівня контролю в демократичних державах став депутатський контроль, право парламентаря отримувати потрібну йому інформацію, вимагати усунення правопорушень, виявлених за його участю, притягнення винних до відповідальності. Досвід демократичних країн свідчить, що депутатський контроль є ефективним засобом нагляду за роботою органів виконавчої влади, бо він діє в умовах домінування права контрольної функції парламенту за діяльністю органів вико-

навчої влади, забезпечений відповідними правовими нормами та механізмами реалізації.

Найбільш поширеними формами депутатського контролю стали запити, звернення, запитання в усній та письмовій формах, інтерпеляції до урядів, окремих його членів, інших посадових осіб, робота парламентських слідчих комітетів та комісій. Вищеназвані форми контролю, за виключенням інтерпеляції, застосовуються і в Україні. Відповідно до Конституції України, Закону України «Про статус народного депутата України» за народним депутатом закріплено право на депутатський запит з питань, пов'язаних з його діяльністю. Але порядок реалізації цієї конституційної норми, на відміну від розвинених країн, в Україні не визначений відповідним законом. Низька відповідальність за правопорушення, масовий правовий нігілізм, постійні зміни нормативно-правової бази негативно позначаються на ефективності усіх форм контролю. Гострота проблеми вимагає негайного її виправлення. У цьому відношенні заслуговує на увагу міжнародний досвід депутатського контролю, високий рівень якого і дозволяє, в разі закріплення кращих його форм у національному законодавстві, підвищити його ефективність.

Проаналізувавши проблеми відповідальності уряду та окремих його членів перед парламентом країн Європейського Союзу (ЄС), український правознавець Ю. Барабаш відзначає, що найбільш радикальним важелем впливу є можливість парламенту висловлювати недовіру урядові, що має наслідком відставку останнього [1, с. 14]. Досвід країн ЄС переконує, що правова форма і порядок оголошення недовіри урядові поєднує в собі елементи конституційного і політичного характеру, розмежувати які між собою практично неможливо. Парламентське право країн ЄС серед форм контролю на висловлення недовіри урядові та його членам є корисним у процесі вдосконалення законодавства України. Серед них — розмежування колективної та персональної відповідальності уряду перед парламентом. У країнах ЄС цієї проблеми не існує, бо індивідуальна відповідальність урядовця перед парламентом чітко визначена в конституції кожної країни.

У підсумку, письмові депутатські запити в Європейському Парламенті (ЄП) стали найбільш дієвою формою контролю керівних органів ЄС завдяки загрозі висловлення вотуму недовіри Європейській Комісії (ЕК) [2, с. 60].

У перші роки діяльності ЄП запити депутатів подавалися лише до ЄК, а з 1970-х років вони поширилися й на інші органи ЄС. Упродовж останніх років ХХІ ст. щороку від 4 до 5 тис. запитів депутатів ЄП подаються до Ради ЄС і ЄК. Письмові запити ЄП за змістом багато в чому подібні до інтерпеляції.

Провівши порівняльний аналіз контрольних повноважень парламентів та законодавчих норм, що діють в Італії, Польщі, Угорщині та Україні, український вчений А. Григоренко вбачає актуальність для України досвіду забезпечення розумного балансу прав та обов'язків, гарантій та відповідальності, гармонізації конституційно-правового статусу парламентаріїв. У кожній країні ці взаємини далеко не ідеальні, але в Україні вони найбільш суперечливі, особливо відчутним є розрив між правовим забезпеченням контролюючих функцій депутата та відповідальністю адресатів його контролю [3, с.118].

Слід відзначити, що в жодній з демократичних держав парламентарій не має такого обсягу депутатської недоторканості, як в Україні [4, с. 78], і в той же час рівень депутатського контролю в Україні є найнижчим в Європі. Це наслідок того, що упродовж двадцятиріччя у політико-правовому розвитку України не було забезпечено верховенства права, стабільності законодавства і юридичної відповідальності, а реформи «породили недорозвинені докапіталістичні (неофеодальні) соціальні, економічні, політичні та правові форми і відносини, для яких характерний симбіоз влади і капіталу (у т.ч. кримінального), політики та економіки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях» [5, с. 19].

У країнах сталої демократії найбільш поширені три форми депутатського контролю (запитання, запити, інтерпеляції) охоплюють головні сфери діяльності уряду, мають успіх завдяки саме наявності стабільних правових умов. Депутатські запити як форма контролю парламентських держав, що вперше була розроблена у Палаті громад Великої Британії і зараз застосовується у багатьох країнах світу, розглядаються як найдосконаліший єдиний механізм, завдяки якому депутати запитують інформацію у керівників виконавчих органів влади для того, щоб переконатися у допущенні помилок і вимагати їх усунути та притягнути винних до відповідальності.

Якщо запитання депутата до члена уряду спрямовується з метою отримання інформаційної довідки, коротких коментарів

за наявними фактами або уточнення позиції уряду стосовно конкретних подій, то запит головним чином націлений на те, щоб привернути увагу до важливої проблеми, суттєвих порушень і домогтися вжити заходів для їх вирішення.

Праці авторитетних фахівців країн сталої демократії підтверджують, що депутатські запити переслідують мету: 1) привернути увагу окремих міністрів до гострих проблем; 2) спонукати їх вжити конкретні заходи для їх вирішення; 3) з'ясувати розбіжності між позиціями партій щодо політичних питань; 4) забезпечити міністрів правом для виголошення альтернативних позицій; 5) ознайомити з діяльністю уряду громадськість; 6) піддати критиці діяльність міністерств або уряду [6].

На нинішньому етапі розвитку світового парламентаризму письмові запити до окремих міністрів, до уряду в цілому стали загальною практикою в діяльності всіх парламентів. Відповідно до законодавчо встановленої процедури запит став видом контролю органів виконавчої влади, посадових осіб з усіх значних питань, які входять до компетенції парламентарія.

Практика роботи зарубіжних представницьких установ доводить, що більшість проблем, які турбують громадськість, знаходиться відображення у письмових запитах. Залежно від результатів розгляду відповідей на запити у парламентах формується відповідний механізм їх прискороного вирішення аж до створення слідчих комісій чи появи законодавчих ініціатив.

В кінці законодавчого періоду всі нез'ясовані запити отримують письмову відповідь від урядовців. Важливо, що значна частина запитів виростає до конструктивних пропозицій, законопроектів, що обговорюються на пленарних засіданнях парламентів і приймаються відповідні рішення.

Проаналізувавши рівень застосування на міжнародній арені депутатського запиту та інтерпеляції — двох найважливіших форм парламентського контролю, український дослідник О.О. Майданник наголошує, що перша форма передбачена законодавством усіх демократичних країн, зокрема й України, а друга застосовується лише в окремих державах. У цьому відношенні автор констатує: «загальновизнано, що депутатський запит є класичним інструментом здійснення парламентського контролю», що депутатський запит є формою парламентського контролю не тільки за виконавчою владою, а й узагалі за владними суб'єктами [7, с. 20].

Російський правознавець Г.С. Яковлев доводить, що парламентський запит є найпоширенішою формою контролю в усьому світі і, як правило, стосується великої політичної проблеми. У низці держав, на його думку, такі запити за змістом відповідають інтерпеляціям. Їхній текст заздалегідь до призначеного дня відповідей розсилається парламентаріям і уряду. Обговорення запиту завершується оцінкою якості відповідей. У країнах з парламентськими чи змішаними формами правління ця завершальна стадія контрольної парламентської процедури часто набуває форми голосування про довіру уряду чи окремого його члену [8, с. 141].

У більшості держав парламентський контроль обмежується запитами, що мають елементи інтерпеляції. Так, у Великій Британії найбільш поширеною формою парламентського контролю є запити депутатів в усній або письмовій формі [9, с.116]. Характерно, що ні Велика Британія, ні країни, що взяли за основу британську правову систему, не знають процедури інтерпеляції. Але у практиці таких держав є замітник — пропозиція (резолуція), що приймається на підставі розгляду депутатського запиту. Пропозиція обґрунтовується і ставиться на голосування в палаті, створює можливості для критики уряду, що здебільшого пропонується опозицією. Частіше у пропозиціях з ініціативи опозиції оцінюється конкретна ситуація, рідше пропозиція може висловлювати недовіру уряду. Користуючись підтримкою парламентської більшості, уряд завжди прагне спростувати звинувачення і внести до них потрібні йому зміни. Більше того, він сам використовує процедуру пропозиції для обговорення в палаті важливих питань і схвалення свого курсу [10, с. 41].

Важко уявити «парламентські звіти» у Британії без сторінок з відповідями на письмові запити, або хоча б один тиждень у житті Палати громад без години запитань. Парламентські запити стали характерною рисою парламентського життя цієї держави, а запити і година запитань — обов'язковими формами парламентської роботи [11]. При цьому визнається, що чим більше надано запитів, тим менші успіхи. Адже важливий запит може просто розбавитися серед другорядних. Вважається шкідливим непомірне збільшення кількості запитів: у 90-ті роки ХХ ст. кількість запитів у Великобританії зростала і збільшилася з 20 тис. до 40 тис. на рік [12, с. 29].

Правове регулювання інституту депутатського запиту в різних країнах має значні відмінності та особливості, але по суті воно єдине — «це важливий важіль саме парламентського контролю», а не індивідуально депутатського [13, с. 19]. Це стосується й практики застосування запитів у парламентах зарубіжних країн, що відрізняється лише загальною процесуальністю та процедурними відмінностями, тоді як їхні основні складові універсальні.

Запити подаються письмово за 2–3 тижні до години запитань у парламенті, щоб відповідні міністри могли підготуватися з відповідями, а парламентарії — з контраргументами; парламентаріям надано право звертатися із запитами відносно всіх аспектів виконавчої діяльності і вимагати надання усієї необхідної інформації; у двопалатних парламентах запити, як правило, вносяться в нижню палату парламенту від імені кількох депутатів; застосовується процедура «запитів без попередження», що не вимагає отримання міністрами попередньої інформації про їх зміст, зате здійснюється належна підготовка парламентаріїв до їх обговорення; традиційно право поставити перше запитання надається лідерові опозиції, потім — лідерам інших партій та депутатам опозиції, а іноді й незалежним депутатам і уже наостанок депутатам більшості; усі запити, внесені до порядку денного, «тасуються», або вибираються навмання так, щоб жодне запитання не дістало переваги над іншими; обмежується кількість подання додаткових запитів після отримання відповіді на основний запит, як правило, кожному депутату надається лише один додатковий запит з дозволу спікера; усі додаткові запити робляться з дозволу спікера [14, с. 29]. Якщо уряд не може надати відповідь, то зобов'язаний обґрунтувати причину цього. Така правоздатність визначена регламентом і ніким не оспорується. В Російській Федерації негайно заявили б, наголошує Г.С. Яковлев, що це всього лише «внутрішня норма» [15, с. 143].

У Болгарії за пропозицією п'ятої частини складу парламенту проводяться обговорення змісту запитів до уряду або окремих міністрів, відповіді на них і приймаються відповідні рішення. У ФРН забезпечуються широкі повноваження для парламентської меншості з контролю за діяльністю уряду у вигляді усних, письмових, великих, малих і термінових запитів, на які уряд повинен реагувати. Запит вноситься від імені тридцяти

депутатів, і дата відповіді узгоджується з самим урядом. Коли уряд відмовляється дати відповідь або ухиляється від неї, дата обговорення запиту визначається палатою. Меншість, що становить як мінімум третину від складу парламенту, може вимагати скликання засідання Бундестагу на позачергове засідання; достатньо підтримки 34 депутатів для ініціювання поіменного голосування з будь-якого законопроекту; стільки ж депутатів достатньо, щоб домогтися проміжного звіту про роботу парламентського комітету на сесійному засіданні. Чверть членів комітету може домогтися публічних слухань питання, що обговорюється в комітеті. Чверть депутатів Бундестагу має право вимагати створення надзвичайної слідчої комісії. Конституційні повноваження слідчих комісій величезні: так само як суди, вони можуть викликати й приводити до присяги свідків, вимагати від уряду дозволу на дачу свідчень для державних службовців тощо. Засідання слідчих комісій завжди проводяться публічно. Головний інструмент, яким меншість тисне на більшість, — не головування в комітеті, а привернення уваги громадськості до невирішених урядовою більшістю проблем [16, с. 71].

Надійним бар'єром проти непомірного зростання кількості запитів є критичне і виважене ставлення парламентаріїв до клопотань і звернень зацікавлених груп, бізнесових кіл та окремих громадян. Хоча вчені скандинавських країн розглядають постійне зростання запитів у роботі парламентів як показник ефективності цієї форми контролю та активності депутатів [17, с. 272].

Як правило, відповіді на запити надаються в усній чи письмовій формі у межах від двох тижнів (Австрія, ФРН) до двох місяців (Норвегія, Франція).

Практично в усіх розвинених країнах обговорення депутатських запитів транслюється телебаченням, а засідання парламентів проводяться відкрито. Усі письмові, усні запити, відповіді на них публікуються у парламентських звітах, офіційних виданнях, що є доступними в мережі інтернет і, таким чином, завжди відкриті для громадськості.

Певного успіху досягли російські правознавці у вивченні практики застосування депутатського запиту для здійснення нагляду за виконавчою владою Російської Федерації (РФ). Вказується, що закони РФ визначають порядок депутатів кожної з палат Федеральних Зборів індивідуального чи колективного звернення до центральних і місцевих органів державної

влади, суб'єктів Федерації, судових, банківських органів влади до посадових осіб з питань, що відносяться до їхньої компетенції, з вимогою надати інформацію, здійснити перевірку і дати роз'яснення із вказаних у запиті питань. Депутатський запит розглядається як реакція на значні суспільно-політичні та економічні правопорушення, що допускаються представниками влади.

Проаналізувавши регулювання депутатського запиту у російському законодавстві, М.А. Краснов зробив висновки, що потенціал депутатського запиту як одного з механізмів контрольної функції практично зведений до нуля. Запит у РФ позбавлений функцій як інтерпеляції, так і запитань до членів уряду РФ під час засідання відповідної палати Федеральних Зборів. Претензії автор висуває не до депутата як автора запиту, а як до законодавця, бо саме якість правового регулювання інституту запиту лежить в основі того, що депутатські запити у публічно-правовій практиці РФ дуже далекі від ідеї парламентського контролю [18, с. 17, 19].

В умовах, коли традиції парламентаризму в Росії, як і в інших пострадянських країнах, тільки формуються, очікувати чітких правових норм регулювання інституту запитів депутатів не доводиться.

У кандидатській дисертації С.В. Бендюрина (РФ) вказує на відсутність конституційної норми в РФ про депутатський запит і прагне довести, що ця прогалина компенсована положенням у модифікованому 05.07.1999 року федеральному Законі «Про статус члена Ради Федерації і статус депутата Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації» від 08.05.1994 року. Автор вказує на нинішні проблеми контрольних повноважень парламенту РФ, оскільки серед основних функцій Федеральних Зборів РФ в Конституції тільки законодавча відображена досить повно, інші, зокрема й контролююча, визначені побічно [19].

Інша дослідниця (Зайцева І.В.) вважає, що для належного розвитку парламентського контролю у кожному суб'єкті РФ також необхідно прийняти закон про контрольну діяльність законодавчого органу, який би мав комплексний і системний характер [20]. Г.Ю. Діваєва наголошує, що відсутність у Конституції РФ положення про інститут парламентського контролю є порушенням принципу розподілу влад, через що в РФ склалося до-

мінування виконавчої влади, порушується принцип розподілу влади. На думку Г.Ю. Діваєвої, ефективність парламентського контролю перебуває у прямій залежності від ролі та місця представницького органу у правовій системі держави. У РФ, де домінування ролі Президента у системі органів державної влади є явним, парламентський контроль не може бути повноцінним. Той факт, що перелік посадових осіб, міністрів, до яких можна звертатися із запитом, закритий відповідно до статей 13, 14 федерального Закону РФ «Про статус члена Ради Федерації і статус депутата Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації», свідчить про значні обмеження у сфері парламентського контролю Росії [21]. К.О. Коровнікова також доводить необхідність усунення існуючого між законодавчою та виконавчою владами дисбалансу за рахунок посилення законодавчої влади і встановлення підконтрольності їй виконавчої влади [22].

М.А. Краснов наголошує, що цим федеральним законом РФ окрім депутатського запиту закріплено й інститут парламентського запиту. Хоча вони представлені як два різновиди однієї і тієї ж форми депутатської діяльності, зведені в одному пункті і згадуються через кому, все ж цим самим законодавець суттєво послабив силу депутатського запиту [23, с. 20].

Перелік адресатів депутатського запиту викликав у автора багато запитань і сумнівів. Він вважає, що оскільки запит носить контрольний характер, то його неприпустимо направляти керівникам судів, Президенту РФ, Генпрокуророві, Конституційному Суду, керівникам органів державної влади суб'єктів РФ та органів місцевого самоврядування.

Відзначається, що відповідно до законодавства ряду країн складно розмежувати інтерпеляцію та запити. У світовій конституційно-правовій практиці депутатські запити й інтерпеляції є часто взаємодоповнюючими формами контролю, що інститут інтерпеляції властивий в основному країнам з парламентською формою правління, де уряд цілковито підпорядкований парламенту. Однак інтерпеляція застосовується і в деяких державах з напівпрезидентською (змішаною) формою правління. При цьому автор констатує, що законодавство РФ не знає форми контролю інтерпеляцією. Але й у поняття запиту законодавець не вкладає її змісту. А інститут депутатського запиту не сприймається як прояв контрольної функції парламенту ні самим законодавцем, ні його адресатом. Припускається, що при такій

тенденції депутатські запити мало чим будуть відрізнятися від звичайних звернень громадян РФ. Це свідчить про торжество інтересів бюрократії та олігархів, які хочуть, щоб їм нічого не загрозувало [24, с. 16,17,28,31].

Молоде покоління правознавців РФ — І.В. Зайцева, С.В. Бендюріна, О.О. Бессоліцина, Г.Ю. Діваєва, О.В. Савоськін, К.О. Коровнікова, А.О. Корнілаєва — підкреслюють, що Російська Федерація є країною молодого конституціоналізму, не має вікових традицій поваги до Конституції. Досвід парламентаризму і парламентського контролю в РФ поки що важко назвати позитивним, а законодавча влада не є «несучою віссю» на відміну від зарубіжних демократичних держав. Парламентаризм передбачає ефективний контроль за виконавчою владою і є одним з найактуальніших завдань демократичних перетворень Росії.

Як підтверджує міжнародний досвід, депутатський запит — дуже важлива, хоча й вельми критикована складова державного контролю. Правові засади запитів пройшли чималий шлях удосконалення поки досягли свого нинішнього стану. Ступінь ефективності депутатського запиту, як і інших форм парламентського контролю, є мірилом верховенства права, підзвітності законодавчій владі виконавчої.

Традиції парламентаризму в Україні започаткувалися з 90-х років ХХ ст. і не можуть конкурувати із здобутками країн усталеної демократії. Парламентський контроль забезпечує високу ефективність у демократичних державах завдяки існуючому столітньому жорсткому розподілу вищої влади, однозначному встановленню підконтрольності вищому представницькому органу влади виконавчих органів. А сам парламентський контроль є демократичним, здійснюється відповідно до принципів об'єктивності, незалежності, всебічності, повноти й компетентності.

Рівень депутатського контролю в Україні досягне міжнародного тільки тоді, коли результати перевірок, відповіді на депутатські запити будуть справляти вплив не тільки на широке коло громадськості і на законодавчу діяльність ВРУ, а й змушуватимуть уряд відповідати за свої дії; коли Конституція України буде доповнена положенням про право ВРУ ставити питання про довіру урядові, про індивідуальну парламентську відповідальність урядовця поряд з колективною відповідальністю КМ України. Серйозною перешкодою для здійснення ефек-

тивного контролю є відсутність правових механізмів припинення повноваження члена уряду, окрім висловлення ВРУ резолюції про недовіру всьому уряду.

Вчені правознавці України, інших країн СНД посилено вивчають зарубіжний досвід у сфері парламентського контролю, віддають належне практиці США, Англії, Австрії, Німеччини, Франції; меншою мірою — Польщі, Чехії, Болгарії, скандинавських держав. Типовою серед них є праця О.В. Коврякової, у якій розглядається парламентський контроль на прикладі трьох типів республік: президентської (США), напівпрезидентської (Франції), парламентської (ФРН). У той же час автори не приділяють належної уваги порівнянню досвіду демократичних держав з вітчизняною практикою, що не сприяє запозиченню найкращого досвіду цими країнами [25, с. 157].

Міжнародна практика парламентського контролю засвідчує, що серед поширених форм депутатського контролю (запит, звернення, запитання, інтерпеляція, дні уряду, парламентські слідчі комісії) найефективнішою є інтерпеляція. Більш дієвої форми контролю у жодній країні не сформовано. Якщо депутатські запити й відповіді на них носять інформаційний характер, то інтерпеляція стала формою відповідальності уряду перед представницьким органом. За своєю суттю інтерпеляція — це сформульована депутатом або групою депутатів і подана у письмовій формі вимога до окремого міністра чи глави уряду дати пояснення з приводу конкретних дій або з питань загальної політики [26, с. 39].

Цю думку поділяє й О.О. Майданник. Відзначаючи, що інтерпеляція досить широко застосовується у світовій практиці як механізм письмового звернення депутата (депутатів) виключно до уряду, вона наголошує, що наслідком обговорення інтерпеляції в парламенті може постати питання про схвалення або несхвалення діяльності уряду, тобто висловлено довіру чи недовіру всьому урядові чи окремим його членам. Автор не погоджується з певними спробами у вітчизняній фаховій літературі довести, що «інтерпеляція є особливим видом депутатського запити» [27, с. 21].

На нашу думку, інтерпеляція — це поширена у світовій практиці ефективна форма парламентського контролю у країнах сталої демократії, і адресується уряду країни із стратегічних питань внутрішньої та зовнішньої політики, щоб з'ясувати,

як вони реалізуються. Процес застосування інтерпеляції передбачає обговорення діяльності уряду в конкретній сфері, застосування політичних санкцій, оскільки дебати завершуються голосуванням і оцінкою парламентом роботи уряду.

На відміну від запитів інтерпеляція — це вища форма парламентського контролю, що тягне за собою ґрунтовне розслідування справи. Фактично застосування інтерпеляції має наслідком звіт уряду або міністра, якому вона адресована. Цей спосіб контролю може спричинити висловлення недовіри окремому члену уряду чи всьому уряду і їхню відставку, якщо їх діяльність у ході обговорення та наступного голосування буде визнана незадовільною.

Головною перевагою інтерпеляції над іншими формами парламентського контролю є те, що в демократичних державах на законодавчому рівні ця форма перетворилася на дієвий інструмент здійснення контролю законодавчої влади (парламенту) за діяльністю виконавчої влади (уряду). Інтерпеляція стала ефективним засобом впливу парламенту на уряд завдяки правовим процедурам з упровадження її в життя.

Процедура внесення інтерпеляції складається з таких стадій: подання в палату меморандуму про причини інтерпеляції і самого тексту інтерпеляції; повідомлення уряду про надходження інтерпеляції і дату відповіді; відповідь уряду на інтерпеляцію; внесення додаткових питань і проведення загальних дебатів; постановка питання про схвалення або несхвалення діяльності уряду.

Дослідження Р. Пеліццо [28] щодо поширеності інструментів парламентського контролю торкалося 86 країн і підтверджує, що інструментів такого контролю достатньо як у парламентських системах, так і в президентських, а також, що запити та інтерпеляції є найбільш уживаними й ефективними формами контролю, незалежно від політичної системи правління (президентська, напівпрезидентська, парламентська республіка).

Велика заслуга інтерпеляції полягає й у тому, що певній частині депутатського корпусу, особливо опозиції, надається право звертатися з колективним письмовим запитом до уряду або до його окремого члена з обов'язковим наданням розгорнутої письмової відповіді щодо стратегічних питань урядової діяльності. Конституції демократичних держав визначають процесуальні строки, що супроводжують увесь процес інтерпеляції.

Бельгійські дослідники Дендой Регіш та Де Вінтер Лівен вважають, що інтерпеляція до уряду чи міністрів «є класичним і найбільш потужним інструментом парламентського контролю у Бельгії». Із десяти найактуальніших тем, що направлялися до уряду впродовж 1991–2000 рр., п'ять з'явилися внаслідок застосування інтерпеляції [29].

У країнах Скандинавії (Швеція, Фінляндія, Норвегія, Данія) лише інтерпеляція вважається повноцінною формою контролю, а депутатський запит — одним із її важливих складових. Інтерпеляція вноситься у справі, що має важливе значення для країни. Така її оцінка вмотивована тим, що її обговорення може завершитися прийняттям резолюції про осуд роботи уряду, відставкою окремих його членів [30].

У парламенті Фінляндії (Едускунти) три види депутатського контролю (усне та письмове запитання, інтерпеляція) до Державної ради чи окремих міністрів використовуються досить нерівномірно. Упродовж однієї каденції депутатами задається понад 1500 письмових запитань, понад 12 тисяч усних, а інтерпеляцій може бути внесено лише кілька, які обертаються для уряду більш загрозливими наслідками, ніж тисячі запитів і запитань [31].

Інтерпеляція менш ефективна у країнах з двопалатною формою, ніж в однопалатних парламентах. На відміну від депутатських запитів, що можуть бути поставлені в процесі роботи обох палат, інтерпеляції вносяться тільки в нижні палати, перед якими уряди несуть політичну відповідальність. За процедурою напередодні подання інтерпеляції в нижній палаті парламенту завжди проводиться обговорення питання, яке є її предметом. Після цього відбувається голосування та прийняття резолюції.

У Франції глава уряду чи міністр повинні дати відповідь не пізніше п'ятнадцяти днів з моменту внесення інтерпеляції. Якщо ж авторами інтерпеляції є менша кількість депутатів, у палаті проводиться обговорення і приймається рішення щодо доцільності започаткування відповідної процедури. Член уряду, до якого звернена інтерпеляція, може повідомити про свою неспроможність дати на неї відповідь. Його відмова має бути вмотивованою і підлягає розгляду на сесійному засіданні. Палата може прийняти рішення про підготовку попереднього висновку за змістом інтерпеляції однією з її постійних комісій. Як пра-

вило, перенесення розгляду інтерпеляції на наступну сесію не допускається.

У Румунії за наслідками розгляду відповіді на інтерпеляцію парламент може ухвалити резолюцію осуду, що має більш моральне, ніж політико-правове значення, оскільки не тягне за собою жодних юридичних наслідків для уряду. В Італії також інтерпеляція є «зверненням у письмовій формі до уряду відносно мотивів його діяльності та його подальших намірів з питань, що належать до визначених аспектів урядової політики» [32]. Величезна кількість поданих до уряду інтерпеляцій (протягом однієї каденції понад 20 тисяч) свідчить про те, що прийняті резолюції у разі незадовільної відповіді уряду на інтерпеляції не означають осуду чи відставки уряду, що знижує ефективність інтерпеляції, зводячи її до рівня депутатського запиту.

У Республіці Польща основна перевага інтерпеляції над запитом полягає у предметі звернення. Інтерпеляція повинна торкатися лише питань принципового характеру. Для направлення інтерпеляції достатньо підпису одного депутата. Інших обмежень щодо процедури внесення інтерпеляції не визначено. В інтерпеляції, що подається виключно письмово, депутат зобов'язаний коротко викласти фактичний стан проблеми, сформулювати запитання. Якщо автор інтерпеляції незадоволений відповіддю, то питання включається до порядку денного засідання Сейму, який може підтримати депутата і закликати адресата надати додаткову інформацію на наступному засіданні [33, с. 156, 121]. Подібна практика контролю застосовується парламентами Литви, Словаччини, Словенії, Швейцарії.

Не є таємницею, що інтерпеляція як дієва форма контролю може породжувати серйозні політичні й кадрові наслідки. Тому для недопущення перетворення її на механізм необґрунтованого тиску на уряд, джерело постійних політичних криз, дестабілізації парламентської та урядової діяльності вживаються відповідні запобіжні заходи. У більшості країн умовою розгляду інтерпеляції має бути значна мінімальна підтримка парламентаріїв, без якої не приймається рішення парламенту про доцільність її розгляду.

Регламент кожного з парламентів чітко регулює питання щодо довіри уряду, резолюції осуду урядової діяльності. Необхідною умовою має бути письмова колективна підтримка членів парламенту чи палати на підтримку резолюції. Один і

той же депутат не може одночасно підписувати кілька резолюцій осуду. Поширеною є практика, коли на одному і тому ж засіданні не може бути розглянуто більше двох запитів та інтерпеляцій, внесених однією особою. Рішення приймається абсолютною більшістю поданих голосів. На відміну від письмових запитів, при застосуванні інтерпеляції уряд, член уряду вправі відмовитись давати на неї відповідь з обов'язковою мотивацією такої відмови, яка має розглядатися на засіданні парламенту, що може прийняти рішення про передачу інтерпеляції для підготовки попереднього висновку в одну з постійних комісій. Не допускається перенесення розгляду інтерпеляції на наступну сесію.

В Італії інтерпеляція вноситься в нижню палату від імені одинадцяти депутатів, а у верхню — чотирьох. Голови палат самі вирішують її долю, голосування з цього приводу не проводиться. У випадку, коли приймається рішення розглянути інтерпеляцію, від імені палати формулюється доручення уряду негайно або на найближчому засіданні палати дати на неї відповідь.

У скандинавських країнах парламентська процедура внесення навіть інтерпеляцій дає можливість міністрам ігнорувати незручні для них запитання. Помітним є прагнення правлячих кіл скандинавських країн обмежити обговорення найбільш гострих питань на сесіях парламенту, ослабити його постійний нагляд за діяльністю уряду, зосереджувати увагу парламентського контролю на роботі вузькопрофільних парламентських колегій [34, с. 272–274].

Робляться спроби послабити контроль парламенту Швеції за процесом підготовки урядом відповіді на інтерпеляцію у чотиритижневий строк. Допускаються обмеження реалізації депутатами права на інтерпеляцію. Зокрема, остання інтерпеляція може бути внесена за місяць-півтора до закінчення роботи сесії парламенту.

У сучасному політико-правовому механізмі країн усталеної демократії традиційні форми парламентського контролю, як і запобіжні заходи проти засилля законодавчої влади над виконавчою, постійно вдосконалюються. Їх мета очевидна — забезпечити гармонійність відносин між законодавчою та виконавчою владою, зберегти за парламентом статус активного учасника політичного життя держави.

Досвід зарубіжних країн у сфері застосування інтерпеляції як форми контролю уважно вивчається в Україні. Хоча законодавство України не передбачає застосування інтерпеляції як форми парламентського контролю за діяльністю КМ України, це, на думку І. Хмелько, є значною прогалиною в законодавстві України, враховуючи позитивний зарубіжний досвід здійснення контролю з боку парламенту за діяльністю урядів [35].

З цього приводу С.В. Ківалов зазначав, що, незважаючи на те що інтерпеляція є одним із основних засобів контролю депутатів, на усіх попередніх етапах розвитку українського суспільства не було необхідних умов для запровадження цієї форми депутатського контролю. А саме поняття інтерпеляції було непопулярне і взагалі маловідоме депутатам [36, с. 116].

Дедалі більше українських правознавців (В.М. Шаповал, О.О. Майданник, С.В. Ківалов) рекомендують запровадити в Україні інтерпеляцію як одну із форм парламентського контролю. Це сприятиме підвищенню ефективності здійснення парламентського контролю за діяльністю уряду. На думку Н.І. Грушанської, передбачення в Основному Законі України можливості висловлення недовіри парламентом не тільки уряду, але і його окремим членам, а також керівникам інших центральних органів виконавчої влади, що не входять до його складу, може стати ключовим елементом підвищення ефективності парламентського контролю, зміцнення політичної стабільності в Україні [37, с. 168].

Підконтрольність уряду законодавчому органу хоч і передбачена частиною другою статті 113 Конституції України, але механізму її реалізації не визначено відповідним законом. Депутатський запит за своєю суттю стає вимогою депутата, що висувається на сесії ВРУ до органів влади та посадових осіб усіх рівнів, дати офіційне роз'яснення з питань, віднесених до їх компетенції. Але сам запит народного депутата та відповідь на нього за правовим статусом не можуть кваліфікуватися як юридичне право контролю з боку ВРУ важливих напрямків діяльності КМУ.

Висновки та рекомендації

Запозичення досвіду депутатського контролю країн сталої демократії, що має високу результативність, є позитивною справою для України. Міжнародна практика переконує, що депутат-

ський контроль — це невід’ємна складова конституційної організації та забезпечення правопорядку в державі, а рівень його застосування — барометр верховенства права в суспільстві, запобіжник проти спроб виконавчої влади підім’яти під себе демократичні інституції влади. У той же час депутатський контроль сприяє, а не перешкоджає ефективній діяльності виконавчої влади.

Запити та інтерпеляції — важливі, найбільш поширені й ефективні форми парламентського контролю, апробовані міжнародною спільнотою. Міжнародний досвід — це шлях виведення на якісно вищий рівень відносин законодавчої та виконавчої влади в Україні, створення відповідальної влади в державі, формування її тільки на правових засадах.

Порівняння форм депутатського контролю на міжнародному рівні з практикою в Україні засвідчує, що кожна форма парламентського контролю заслуговує на увагу в Україні, а інтерпеляція — негайного вивчення з можливим запровадженням.

Міжнародний досвід переконує у необхідності вдосконалення в Україні нормативно-правової бази у сфері контролю, систематизації норм державного контролю, закріплення переліку основних форм парламентського контролю в окремому універсальному законі, внесення відповідних доповнень до Закону України «Про статус народного депутата України». Необхідно на законодавчому рівні чітко визначити не тільки компетенцію законодавчого органу в сфері контролю, але й механізми його реалізації. Серед них пропонується розширити рамки застосування такої форми парламентського контролю, як висловлення недовіри законодавчим органом окремим посадовим особам вищого органу виконавчої влади.

Запорукою ефективності контролю, досягнутого у державах усталеної демократії, є стабільний порядок, єдині принципи й вимоги проведення парламентського контролю, незмінність переліку суб’єктів і об’єктів контролю, обсяги контрольних повноважень, організаційно-правові гарантії їх правового та своєчасного здійснення, забезпечення порядку проведення контролю, встановлення обсягу та змісту дій, меж, що виникають при здійсненні контролю. Права та обов’язки усіх сторін, причетних до депутатського контролю, окреслені з усією повнотою, передбачають основні стадії проведення контролю. Коло суб’єктів і об’єктів контролю має повністю відповідати суті та змісту пар-

ламентського контролю, мають бути усунені всі наявні суперечності між нормами законів, що регулюють здійснення парламентського та депутатського контролю, та рішеннями КСУ щодо порядку надання інформації з обмеженим доступом на депутатські запити.

Головні гарантії здійснення повноважень народними депутатами мають бути визначені відповідно до європейських норм. Оскільки природа влади в Україні є віддзеркаленням правових, майнових, соціальних і фінансових негараздів та суперечностей, які переживає Українська держава, то цьому мають передувати реформи, що підвищать рівень юридичної відповідальності за всі види правопорушень, сприятимуть подоланню високого рівня корупції, виведенню економіки з тіні, зупиненню безконтрольного впливу капіталів в офшорні зони, відстороненню бізнесу від політичної влади в державі. Допоки такі реформи не запрацюють, сутність державного устрою і вищої влади не зміниться, а рівень депутатського контролю не покращиться.

Науковцями широко вивчається досвід демократичних країн світу, але пріоритетом користуються класичні моделі Великобританії, Німеччини, США і Франції, Італії та Польщі. Отримані результати підтверджують, що в одній групі демократичних країн домінуючою формою парламентського контролю є запити, запитання, в іншій — інтерпеляції. Важливо при цьому відзначити й те, що в цілому ряді країн до повноважень інтерпеляції не належить контроль за виконавчою владою, зокрема інтерпеляції не можуть спричинити прийняття резолюції осуду чи недовіри уряду. У таких країнах функції інтерпеляції більш подібні до запитів.

Незважаючи на значні відмінності у міжнародній практиці, різні форми депутатського контролю є ефективними. Причиною цього є не стільки правові форми, скільки правові механізми його реалізації, рівень правової культури і відповідальності. За низького рівня юридичної відповідальності в Україні, неефективності державного, парламентського контролю чекати дієвості депутатського контролю не випадає.

Обов'язковою умовою зарубіжних країн є офіційне оприлюднення змісту депутатських запитів, запитань, інтерпеляцій та відповідей на них, публікація їх у парламентських вісниках чи в офіційних звітах. Практично в усіх країнах відповіді на парламентські запити транслюються телебаченням, а самі засідання

є відкриті для публіки і таким чином завжди доступні для громадськості. Цю практику доцільно поширити в Україні.

Можливості для запозичення міжнародного досвіду у сфері депутатського контролю в умовах переходу від парламентсько-президентської форми правління до президентської в Україні тривалий час не будуть забезпечені належними правовими нормами. А така форма контролю, як інтерпеляція, ще довго не застосовуватиметься в Україні, незважаючи на свою доцільність.

1. *Барабаш Ю.* Парламентська відповідальність урядув конституційній практиці країн ЄС та України // *Право України.* — 2007. — № 4. — С. 12–16.

2. Proksch Sven-Oliver, Slapin Jonathan B. Parliamentary questions and oversight in the European Union / Mannheim Centre for European Social Research (MZES), University of Mannheim, Germany // *European Journal of Political Research* 50:53–79, 2010, doi: 10.1111/j.1475-6765.2010.01919.x / Прохш Свен-Олівер, Шляпін Джонатан Б. Парламентские вопросы и надзор в Европейском Союзе // *Европейский журнал политических исследований. Центр европейских социальных исследований. Университет Маннгейма. Германия.* 50:53–79, 2010.

3. *Григоренко А.* Гарантії здійснення повноважень народним депутатом України // *Право України.* — 2004. — № 5. — С. 116 — 121; *Ibidem.* <http://pravoznavec.com.ua/сун/>

4. *Шаповал В. М.* Депутатський індемнітет та імунітет // *Юридична енциклопедія: Вбт./Ред. кол. Ю. С. Шемшученко та інш.* — Т. 2. — К., 1999. — С. 744.

5. *Павлишин О. В.* Реформування правової системи України як філософсько-правова проблема (семіотичний підхід) / *Павлишин О. В.* // *Юридична наука.* — 2011. — № 2. — С. 19–24.

6. *Parliamentary Questions, HC, (1990–1991), 178, Evidence, p. 6*—Парламентські запити, Палата громад (1990–1991), 178, Свідчення, стор. 6; *Parliamentary questions: стислий огляд.* Підготував Том Синклер. — Джерело: http://www.pdp.org.ua/pm_view.php?a=307 Translated on 1 September 1995.

7. *Майданик О. О.* Депутатський запит та інтерпеляція як форми реалізації парламентського контрольної функції: характерні ознаки, співвідношення // *Юридична Україна.* — 2009. — № 7. — С. 18–21.

8. *Інтерв'ю зі старшим викладачем Академії державної служби при Президентів РФ, к.ю.н. Г. С. Яковлевим* // *Журнал російського права.* — Москва, 2000. — № 1. — С. 140–146.

9. *Ківалов С. В.* Контроль в системі парламентаризму // *Правова держава.* — Випуск 10. — К., 1999. — С. 112–117.

10. *Шаповал В. М.* Виконавча влада в розвинутих країнах. — К.: Академія державного управління при Президентів України, 1996. — С. 60.

11. Аналітичний матеріал «Парламентські запити під редакцією М. Франкліна і Ф. Нортон 1993. Парламентські запити і роль парламенту». Філіп Нортон.

12. *Тодика Ю. М., Серьогін В. О.* Парламентський контроль як одна з форм реалізації принципу гласності щодо діяльності Кабінету Міністрів України // *Проблеми законності. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.* — Випуск 40. — Харків, 1998. — С. 216.

13. *Краснов М.А.* Способен ли депутатский запрос быть средством парламентского контроля? // *Краснов М.А.* // Российское право: состояние, перспективы, комментарии: Ежеквартальный научно-аналитический журнал. ГУ Высшая школа экономики. <http://law-journal.hse.ru/data/2011/01/31/1208750802/Право%202009-4.pdf> с. 16–32.

14. *Тодика Ю.М., Серьогин В.О.* Парламентський контроль як одна з форм реалізації принципу гласності щодо діяльності Кабінету Міністрів України // *Проблеми законності. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.* — Випуск 40. — Харків, 1998. — С. 216. Режим доступу: http://www.pdp.org.ua/pm_view.php?a=307 (Translated on 1 September 1995).

15. Інтерв'ю із старшим викладачем Академії державної служби при Президенті РФ, к.ю.н. Г.С. Яковлевим // *Журнал російського права.* — Москва. — 2000. — № 1. — С. 140–146.

16. *Парламентаризм: історія та сучасність* // *Народний депутат.* — К., 2006. — Вересень. — С. 71.

17. *Моргунова М.А.* Скандинавський парламентаризм. Теорія і практика. — М.: Російський гос. гуманітар. ун-т, 2001. — С. 350.

18. *Краснов М.А.* Способен ли депутатский запрос быть средством парламентского контроля? // *Краснов М.А.* // Российское право: состояние, перспективы, комментарии // Ежеквартальный научно-аналитический журнал. ГУ Высшая школа экономики. <http://law-journal.hse.ru/data/2011/01/31/1208750802/Право%202009-4.pdf> с. 16–32.

19. *Бендюрина С.В.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук «Федеральный парламентский контроль в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование». Рукопись. — Екатеринбург: Уральская государственная юридическая академия. — 2003 г.

20. *Зайцева И.В.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук «Формы непосредственного парламентского контроля за органами исполнительной власти субъектов Российской Федерации: на примере Дальневосточного федерального округа». Рукопись. — Хабаровск. — 2004 г.

21. *Диваева Г.Ю.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук «Институт парламентского контроля: конституционно-правовой аспект». Рукопись. — Уфа. — 2004 г.

22. *Коровникова К.О.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук «Контрольные функции Федерального Собрания Российской Федерации». Рукопись. — М. — 2007 г. Режим доступу до кандидатських дисертацій Зайцевої І.В., Діваєвої Г.Ю., Бендюріної С.В., Коровнікової К.О.: <http://www.dissercat.com/Deputy/singuiury/Interpellation>.

23. *Краснов М.А.* Зазнач. праця. — С. 16–32.

24. Там само.

25. *Коврякова Е.В.* Парламентский контроль: зарубежный опыт и российская практика. — М., 2005. — С. 192.

26. *Шаповал В.М.* Зазнач. праця. — С. 60.

27. *Майданник О.* Депутатський запит та інтерпеляція як форми реалізації парламентського контролю і функції: характерні ознаки, співвідношення // *Юридична Україна.* — 2009. — № 7. — С. 18–21; *Хмелько Рина.* Парламентський контроль. Програма сприяння Парламенту України університету Індіани. Блумінгтон, США. Джерело: <http://www.pdp.org.ua/pm.view.php?a=102>; <http://www.pdp.ukr.ukridex.com/?id=soder&n=479>.

28. Riccardo Pelizzo, Rick Staphenurst *Tools for Legislative Oversight: An Empirical Investigation* [Електрон. ресурс] / World Bank Policy Research Working Paper No. 3388. — Режим доступу: <http://www>.

29. Dandoy Regis—De Winter Lieven. Legislative agenda-setting in Belgium: a close interplay of the parliament and the government. University of Louvain//http://dev.ulb.ac.be/sciencespo/dossies_membres/dandoy-regis/fichiers/dandoy-regis-publication21.pdf.

30. Моргунова М.А. Зазнач. праця. — М., 2001. — С. 350.

31. История мирового парламентаризма. Парламент Финляндии. Правовое поле депутатов. Ресурс доступу: www.youth-center.vu.

32. Мишина А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник. Белые альвы. — М., 1966. — С. 400.

33. Трещеткова Н.Ю. О парламентском контроле в Польской Республике. — М., 2001. — С. 155–167.

34. Моргунова М.А. Зазнач. праця. — М., 2001. — С. 350.

35. Хмелько Ирина. Парламентський контроль. Програма сприяння Парламенту України університету Індіани. Блумінгтон, США. Режим доступу: <http://www.pdp.org.ua/pm.view.php?a=102>; <http://www.pdp.ukr.ukridex.com/?id=soder&n=479>.

36. Ківалов С.В. Контроль в системі парламентаризму// Правова держава. Випуск 10. — К., 1999. — С. 112–17.

37. Грушанська Н.І. Відповідальність контролю щодо діяльності парламентаріїв України та європейських країн// Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем. — К., 2000. — С. 165–168.

Анотація

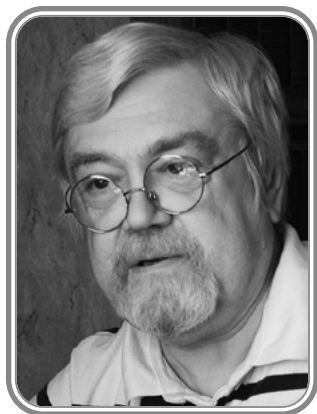
На основі аналізу міжнародного досвіду здійснення депутатського контролю розкрито основні причини його ефективності у порівнянні з українською практикою.

Відзначено, що за низького рівня юридичної відповідальності в Україні, неефективності державного, парламентського контролю за безпечити дієвість депутатського контролю неможливо.

Міжнародний досвід перекоонує, що посилення контролю та відповідальності заслуговує на особливу увагу в Україні.

Запозичення міжнародної практики депутатського контролю стосується вдосконалення нормативно-правової бази у сфері контролю, систематизації його норм, прийняття окремого універсального закону, внесення доповнень до відповідних законів України.

3 відстані століть

Олександр Дубина,
кандидат історичних наук

ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ШВЕДСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СОЮЗУ ПОЧАТКУ XVIII СТ.

Протягом останніх років у вітчизняній історіографії усталилася думка, що, йдучи на союз із Карлом XII, Іван Мазепа наслідував спадщину Богдана Хмельницького, який буцімто був ініціатором і першопроходцем українсько-шведського зближення. Це твердження є цілком коректним, якщо розглядати ініціативи лише однієї сторони. Так, справді, Б. Хмельницький був першим українським політиком, який запропонував 1650 року шведській стороні в особі королеви Крістіни (швед. Kristina; у вітчизняній історіографії відома як Христина) воєнно-політичний союз.

Проте торувати шлях до зближення почали шведи. Позаяк останнім часом вітчизняні історики не акцентують уваги на шведських ініціативах, що передували діям Богдана Хмельницького, варто нагадати хоча й загальновідомі, але трошки позабуті факти.

Так, ще на початку XVII ст., коли Карл IX взяв активну участь у подіях, пов'язаних з російською «смутою», шведський дипломат Петрус Петреюс (Пер Персон), який перебував тоді в Москві і якому було доручено добитися дозволу для кількох татар, котрі поверталися зі Швеції, проїхати через російські землі до Криму, мав нагоду трохи ближче познайомитися з українськими землями. «Та лише Густав II Адольф (король Швеції в 1611–1632 рр. — О.Д.), готуючись до великої релігійної війни (мається на увазі Тридцятирічна війна 1618–1648 рр. — О.Д.), звернув свою увагу на південно-східну Європу і геніально передбачив, що шукати союзників проти папізму та ворогів

Швеції необхідно на сході й півдні, на невідомих ще теренах між Дніпром та Дністром», — писав на початку минулого століття шведський історик Альфред Єнсен¹.

Російсько-шведська війна початку XVII ст. завершилася вигідним для Швеції Столбовським миром (1617 р.), що закріпив її контроль над балтійськими торговельними шляхами. Ця війна, на абсолютно коректну думку російського дослідника Сергія Цветкова, «показала Густаву Адольфу величезні можливості шведської експансії на півдні та південному сході»². Відтоді український геополітичний фактор привертає неабияку увагу Швеції.

У 1626 році шведський дворянин Георг Бернгард від імені свого короля просив дозволу вільного проїзду через російські землі до Запорожжя. «Але цар, не без підстав запідозривши за цим наміром дипломатичну місію, відмовив у проханні. Про те, щоб пропустити шведських послів на Україну, не могло бути й мови», — зазначав Єнсен³. Густав Адольф намагався увійти в безпосередні стосунки з українцями. 1631 року капітан Петер Ляміраль та прапорщик Якоб де Грев передали гетьману реєстрових козаків Івану Кулазі-Петражицькому королівське послання, у якому козакам обіцялася подвійна платня порівняно з тою, що їм встановили поляки, якщо вони «стануть проти поляків на боці шведського короля і ніколи не братимуть участі в жодній війні разом з польським королем». Але козаки ніяк не відреагували на послання. «Далекоглядні плани були на певний час відкладені у зв'язку зі смертю Густава Адольфа, але за них з подвійною енергією узявся Карл X Густав, гідний продовжувач геніальної політики попередника», — писав Єнсен⁴.

«Шведський король Густав II Адольф... і його радник Аксель Оксеншерна розглядали Козацьку державу як потенційного союзника у боротьбі за перевагу в Балтійському регіоні», — відзначав шведський дослідник Крістіан Гернер на міжнародній науковій конференції «Іван Мазепа і його доба: історія, культура, національна пам'ять» (15–17 жовтня 2008 р., Київ–Полтава). На його погляд, спільним ворогом тоді була Річ Посполита, а не Московія. Свою думку вчений обґрунтував тим, що в 1626 році Швеція натякала Московії, що було б бажано заохотити козаків повстати проти польської корони⁵.

Богдан Хмельницький, який брав участь у кількох антипольських козацьких повстаннях, напевно знав про цей вектор

шведської зовнішньої політики й тому в скрутну мить визвольних змагань в 1650 році звернувся до королеви Швеції Крістини з пропозицією утворити союз проти Речі Посполитої. Донедавна в українській історіографії переважала думка, що шведська королева без ентузіазму поставилася до пропозицій українського гетьмана, позаяк «не хотіла воювати». «Тільки з року 1654, коли Христина зреклася престолу на користь свого небожа Карла-Густава, шведська політика змінила свій напрям. Король Карл-Густав X увійшов у порозуміння з українським гетьманом і весною 1655 р. розпочав із Річчю Посполитою війну», — писав визначний український історик Дмитро Дорошенко⁶.

Втім, сучасний український дослідник доби Богдана Хмельницького Сергій Коваленко спростував це твердження. Зокрема, йому вдалося з'ясувати, що «у травні 1653 року не було пропущене до Швеції посольство України, споряджене Гетьманом у відповідь на чутки про те, що шведський уряд безуспішно намагається зв'язатися з урядом українським — (курсив мій. — О.Д.)»⁷. Та й перше шведське посольство, якому поталанило досягти України в липні 1654 року, виправлялося Крістіною; інша справа, що повернулося воно вже до Карла X. Налагодженню шведсько-українського союзу всіляко заважали Річ Посполита й Московія, які усвідомлювали його потенційну небезпеку для себе і не пропускали ані шведських послів в Україну, ані українських до Швеції. Вельми показово, що перше шведське посольство, що потрапило в Україну, було змушене добиратися сюди аж через Париж і Стамбул.

Отже, Крістіна прагнула до порозуміння з Богданом Хмельницьким, і саме вислане нею посольство досягло України. Таким робом, налагодження шведсько-українських відносин було загальмоване штучними зовнішніми перешкодами, а не браком бажання шведської сторони. Так, Карл X діяв більш рішуче й зламав зовнішні перепони, але фактично він продовжував справу, започатковану Крістіною. З цього випливає, що інтерес Швеції до України був у цей період постійним.

Ще одна промовиста деталь. «Цікавою... є та обставина, що до 1653 року на всі звернення по допомогу Україна отримувала відмову від московського уряду, який посилався на мирну угоду з Річчю Посполитою. Проте лиш стало відомо про переговори України зі Швецією — він відразу ж почав переговори з урядом України», — цілком слушно відзначає С. Коваленко⁸.

Таким чином, хоч як би там було, Богдан Хмельницький таки розіграв шведську карту, змусивши Москву активізувати переговорний процес з Україною.

Відзначимо також і те, що зацікавленість в укладенні воєнно-політичного союзу була обопільною. Зауважимо тільки, що донедавна у вітчизняній історіографії була поширена теза, що боротьбі Богдана Хмельницького за возз'єднання українських земель у складі єдиної держави на певному етапі заважала позиція Карла X. «...Восени 1655 р. основною перешкодою в реалізації програми возз'єднання українських земель стала позиція Швеції, що в цей час погоджувалася визнати існування Української держави тільки в межах Брацлавського, Київського і Чернігівського воєводств», — писали сучасні провідні українські історики В. Смолій і В. Степанков⁹.

Втім, деякі документи свідчать про те, що територіальні аспекти не були єдиним і головним пріоритетом політики Карла X на українському напрямі. Автору цієї статті поталанило відшукати у рукописному відділі бібліотеки Уппсальського університету у Швеції «Секретну пам'ятну записку для Амбасадора Його Королівської Величності, який вирушає до Царя й Великого князя Русі (Russland)», датовану тим же 1655 роком. У цій секретній інструкції вимагалось в міру можливостей відстоювати інтереси козацтва під проводом Богдана Хмельницького. Цій темі присвячено окремий пункт 8 документа. Він починається з імені гетьмана; при цьому не конкретизуються його титул і посада, що свідчить про добру обізнаність шведської дипломатії з особою Богдана Хмельницького і ситуацією в Україні загалом.

«Стосовно інтересів Хмельницького і козацтва, їх також треба враховувати», — вказувалося в інструкціях. Від посольства вимагалось «бути обережним, не викладати передчасно свою точку зору, щоб росіяни не могли нічого запідозрити до того, як будуть з'ясовані інтереси Хмельницького, з якими треба погодитися, якщо він їх підтвердить»¹⁰. Отже йшлося про відстоювання інтересів Богдана Хмельницького в повному обсязі, включаючи територіальні аспекти.

Шведські послы прибули до Москви у грудні 1655 року. Їх метою була третя ратифікація Столбовського миру 1617 року. Однак, як виявилось, плани Московії на той час помінялися. «Побоюючись надмірного посилення Швеції, московська дипломатія розпочала переговори з Річчю Посполитою. Думки

Б. Хмельницького ніхто не питав, хоча такий крок різко суперечив духові й букві Березневих статей 1654 року. Замість того, щоб дотиснути Варшаву, Москва простягнула їй руку, відверто нехтуючи інтересами України. Вже 20 грудня 1655 року цар пристав на пропозицію... почати переговори. Наступного дня були відхилені пропозиції шведських послів про військовий союз», — описує ситуацію доктор історичних наук Віктор Брехуненко¹¹. 1656 року розпочалася російсько-шведська війна. Вочевидь, Карл X передбачав такий розвиток подій і, даючи відповідні інструкції послам, намагався забезпечити собі підтримку Козацької держави. Втім, він керувався при цьому не тільки ситуативними міркуваннями.

Шведській монархії потрібен був надійний стратегічний партнер на південно-східному напрямку. І якщо у 1655 році Карл X обмежився загальними вказівками послам до Московії, то в подальшому змушений був піти назустріч українським територіальним вимогам. При цьому позиції України на переговорах зі Швецією постійно зміцнювалися. Так, на початку 1657 року шведському послу Готтарду Веллінгу було відмовлено в укладенні шведсько-українського союзу на підставі того, що «Україна не має достатніх запевнень від Короля шведського про забезпечення своїх умов по закінченні війни»¹². А в жовтні того ж року, вже після смерті Богдана Хмельницького, при укладенні підготовленого ним українсько-шведського договору в Корсуні, в тексті документа було чітко зафіксовано включення до складу незалежної Козацької держави не тільки західноукраїнських земель, а ще й Берестейського та Новгородського воєводств. У «Договірних пунктах», запропонованих від гетьмана Івана Виговського шведській стороні, які увійшли до тексту договору, є такий: «Границі і території володінь Запорізького війська [король шведський] признає і проголосить, що вони простягаються не тільки до Висли, але й до границь Прусії, пообіцяє спільними силами здобувати і до рук. Зап. війська віддавати — як от у Литві воєводство Берестейське і Новгородське»¹³. Шведи не заперечували.

Тут варто згадати, що за умовами Віленського перемир'я, укладеного між Московією та Річчю Посполитою 24 жовтня 1656 року за спиною Богдана Хмельницького, територія Козацької держави обмежувалася усього одним (!) Київським воєводством. «Обивателям Корони і Великого князівства Литовського вільно

і до маєтностей своїх, і в домах, між козаками по різних місцях будучи, безпечно приїжджати і жити можна було. А козаки запорізькі не тільки за межі в статтях Білоцерківських написаних, не вибігали... шкоди ніякої... не робили, але на службу військову як до царя його милості, так і короля його милості й Речі Посполитій супроти всякого неприятеля... готові були», — було записано в одному з пунктів перемир'я¹⁴. Це було прямим і брутальним порушенням Березневих статей 1654 року, згідно з якими Московія зобов'язувалася вступити у війну проти Речі Посполитої.

Уряд Богдана Хмельницького не визнав умов перемир'я і приєднався до Раднотської коаліції у складі Швеції, Бранденбургу й Трансільванії, яка мала на меті розподіл земель Речі Посполитої¹⁵. До розриву з Москвою залишався один крок. І якби не смерть, Богдан Хмельницький його б неодмінно зробив. Надто непорівнянними були умови українсько-московського та українсько-шведського союзу. У той час як Москва була готова обмежити територію Козацької держави лише одним Київським воєводством, Стокгольм погоджувався на існування цієї держави в межах усіх її етнічних земель.

* * *

Взаємна зацікавленість Швеції та України в утворенні міцного союзу і його органічність стають очевидними, якщо на цю справу поглянути під кутом зору геополітики.

Як відомо, геополітика визначає життєздатність і міць тієї або іншої держави такими головними чинниками: простір; природні багатства й економічний потенціал; населення (кількісний та якісний аспекти). Інколи додають ще й суспільство та уряд¹⁶.

У середині XVI ст. Швеція стала на шлях інтенсивної територіальної експансії. На думку відомого шведського історика Петера Енглунда, вихідною точкою цього процесу стало захоплення Ревеля (нині Таллінн) на початку літа 1561 року. «Цим було зроблено стрибок через Балтійське море. Це стало початком довгої боротьби за панування у Північно-Східній Європі, що тривала півстоліття», — пише вчений. Потім протягом століття Швеція майже постійно перебувала у стані війни. Цей період завершився підписанням протягом 1660–1661 рр. трьох важливих мирних угод — в Оліві з Польщею, в Копенгагені з Данією і в Кардісі з Росією. «З цими трьома мирними угода-

ми закінчилася наступальна фаза шведської великодержавності, доба грандіозних завойовницьких заходів минула. Здобич, що її пощастило хапнути шведам за всі ті роки, була доволі показна, щоб не сказати більше... Тепер настала фаза засвоєння, коли шведська держава, немов полоз, зручно вляглася, щоб у тиші й спокої перетравити здобич, яку вона проковтнула. Почалася пра укріплення й захисту здобутих земель, що протривала ціле сторіччя.

Годі заперечити, що це було дуже дивне історичне явище. Досі непомітна, незначна держава, розташована на окраїні Європи, Швеція швидко вихопилася з-за темних куліс і здобулася на одну з чільних ролей на кону великої європейської політики. Країна відразу стала однією з великих держав першого ряду», — зазначає Енглунд¹⁷.

Періодизація шведського історика дає ключ до розуміння динаміки шведсько-українських відносин. У період розгортання своєї експансії, пік якої припав на першу половину XVII ст., Швеція потребувала на геополітичні ресурси України, насамперед — людські. Згодом географічне положення гетьманської держави Богдана Хмельницького, що знаходилася між головними суперниками Шведського королівства — Річчю Посполитою та Московією, стало важливим геополітичним чинником у боротьбі за гегемонію у Північній і Східній Європі.

На початку 1660-х років, коли Швеція вступила в період консолідації та захисту своїх завоювань, Україна відходить на другий план її зовнішньої політики. З іншого боку, цьому сприяла деградація української державності після смерті Богдана Хмельницького. У 1663 році Україна фактично розпалася на дві частини — Лівобережну (Гетьманщина) й Правобережну, що було закріплено в Андрусівському договорі 1667 року. Гетьманщина втратила своє значення як суб'єкт міжнародної політики, а Правобережна Україна стала частиною Речі Посполитої. У період своєї стабілізації Швеція не виявляла жодного бажання втручатися в бурхливі події української Руїни.

Ситуація змінилася, коли Петро I, утворивши Північний союз у складі Московії, Речі Посполитої, Данії та Саксонії, розпочав війну проти Швеції. Їй знову забракло людських ресурсів. Водночас відбулися важливі зміни в Україні. За часів гетьманування Івана Самойловича (1672–1687 рр.) й, особливо, Івана

Мазепа (з 1687 р.) стабілізувалася ситуація в Гетьманщині. Похід Мазепа на Правобережну Україну 1704 року фактично зробив його гетьманом єдиної Козацької держави, чії геополітичні ресурси набули особливого значення в умовах відносно-го балансу протидіючих сил. Україна мала вагомий підстави, аби відновити свій статус суб'єкта на міжнародній арені. Та власних сил для цього на той момент їй ще не вистачало. Мазепа сподівався на довший період мирного будівництва, протягом якого розраховував зміцнити всі геополітичні чинники України, щоб вона була спроможна самостійно відстоювати свою державну незалежність¹⁸. Північна війна перекреслила його плани. Петро I, напевно, розгадав державницькі устремління Мазепа й доклав титанічних зусиль для їх унеможливлення. І тут на обрії з'явилася Швеція, яка потребувала і людських, і матеріальних українських ресурсів і була готова прийняти Козацьку державу під свою опіку. Тим більше, що величезного значення набуло геостратегічне положення України. Опинившись перед перспективою повної ліквідації залишків автономії Гетьманщини Петром, Мазепа зробив свій вибір.

За підрахунками автора цієї статті, територія, контрольована Швецією у період її найбільшої могутності в середині XVII ст., становила близько 900 тис. кв. кілометрів. Це була багатонаціональна держава імперського характеру. Шведи розуміли, що сусідні країни теж мають імперські устремління й спробують відібрати у них завойовані території, для чого можуть у перспективі утворити коаліцію, як воно згодом і сталося.

«Як виявилось, великодержавність значною мірою розбудували за рахунок Данії, Польщі та Росії. Ніщо не свідчило про те, що ті держави мовчки погодяться із втратами території, які їх спіткали», — пише Енглунд¹⁹.

Тому Шведська імперія шукала собі союзників для протистояння своїм більш могутнім за людськими ресурсами супротивникам.

Отже, інтереси Козацької держави і Шведського королівства були обопільними. Обидві сторони були зацікавлені в людських ресурсах і воєнній потузі одна іншої. Хмельницький, запропонувавши союз Швеції, по суті, не зробив нічого нового. Він пам'ятав устремління шведів на південному фланзі їх експансії, і його пропозиція знайшла дуже швидкий відгук у шведських монархів. У тому разі, якби українсько-шведський союз набув

реального змісту, ще й з Семигороддям на додаток, політична мапа Європи мала б зовсім інший вигляд. Іван Мазепа тільки підхопив недовершену справу свого великого попередника.

Останнім часом у певних, не стільки наукових, як політичних колах намітилася тенденція протиставити Богдана Хмельницького й Івана Мазепу, в тому числі, в галузі шведського напрямку в їхній зовнішній політиці. Про це пише зокрема Сергій Коваленко. «Богдану... Хмельницькому було припечатане клеймо возз'єднувача України з Московщиною, а дехто навіть говорив не так давно, що зараз у стосунках України з Московщиною закінчуються "часи Мазепи" й настають "часи Хмельницького"». Що мається на увазі?

«І той, і другий певний час терпіли Москву, і той, і другий дійшли до усвідомлення необхідності порвати з нею задля України, і той, і другий користувалися підтримкою Шведського королівства. Тоді ж у чому може бути відмінність "часів Мазепи" й "часів Хмельницького" з погляду ставлення до Московщини? Відповідь однозначна. Ні в чому», — робить висновок дослідник²⁰.

Цієї ж теми торкається вчений і публіцист Кирило Галушка. «До речі, якщо з причини шведського вибору Мазепа вважається якимось антиподом Хмельницького, який обрав союз із Москвою, то це невірно: якщо ми повернемося назад і згадаємо останні діяння великого гетьмана, то побачимо як його союзників тих же шведів. Хмельницький керувався тією ж логікою, що й Мазепа, бо геополітичні обставини Війська Запорозького у 1707 р. багато в чому нагадували 1657 р. В цьому сенсі Мазепа радше втілював "заповіт" Хмельницького», — пише К. Галушка²¹.

А «заповіт» цей Мазепа знав так добре, як ніхто інший. За деякими відомостями, віднайденими С. Коваленком, переговори між Богданом Хмельницьким і першим шведським посольством в Україну відбулися в липні 1654 року «у дворі Білоцерківського городового отамана Степана Мазепи, і його син, майбутній Гетьман Іван Мазепа, був їх свідком»²². Що ж виніс уній Іван з тих переговорів? С. Коваленко описує їх хід так: [Богдан Хмельницький] «серед іншого сказав, що для нього бажаним було б утримання миру між Шведським королівством та Московським царством, але якби між ними дійшло до війни, то за умовами війни Шведського королівства проти Речі

Посполитої Україна стане на бік Шведського королівства проти Московського царства. Це був липень 1654 року. Від сумнозвісної Ради в Переяславі пройшло лише півроку. І за цей малий час Москва вже встигла надокучити Гетьманові аж так, що він почав робити подібні заяви»²³. Безсумнівно, цупка юнацька пам'ять Мазепи зберегла на все його життя той урок дипломатії та геополітики, який дав великий гетьман у 1654-му. Мине півстоліття й Іван Степанович пригадає той Богданів урок.

Та повернімося до Швеції. Її геополітична потуга базувалася, головним чином, на армії. Аналіз цього явища ретельно здійснив російський дослідник Борис Григор'єв у своїй книзі «Карл XII», що вийшла кілька років тому у серії ЖЗЛ. «Король Карл XII на початку свого правління мав у своєму розпорядженні усередині метрополії 34 тисячі піхотинців і кавалеристів і флот з 38 лінійними кораблями, 8 фрегатами й 15 тисячами матросів, а на всій території королівства, включаючи заморські території й провінції, шведська армія налічувала близько 115 тисяч чоловік. (Такої армії Росія Петра Першого дозволити собі ніколи не могла.)», — пише автор. «І все б було добре, але королівство Швеція страждало одним недоліком: у ньому було мало людей. По щільності населення Швеція посідала одне з останніх місць у Європі, на всій території з півночі на південь і з заходу на схід, включаючи заморські провінції, проживало не більше трьох мільйонів жителів... І які люди заселяли Швецію? 80 відсотків населення становили селяни. Ремісників, купців, буржуазії, не говорячи вже про вчених людей, було мізерно мало. Продуктивність країни... сильно відставала від продуктивності передових країн Європи — Голландії, Англії і Франції. З таким населенням освоювати завойовані території або втримувати їх з кожним десятиліттям ставало все важче», — зазначає Григор'єв²⁴. Для нас у цьому випадку вкрай важливий його обґрунтований висновок стосовно кількісного та якісного складу населення Швеції.

Так, імперська Швеція без союзників була просто не в змозі захистити територію у 900 тисяч кв. км в разі тривалої війни з країнами Північного союзу.

Щодо території мислимої Мазепою української держави, то її контури, базуючись на документальних джерелах, окреслив відомий дослідник козацької доби Валерій Шевчук. Аналізуючи текст союзного договору України зі Швецією від 29–30 жовтня 1708

року, постановлений у Грках (нині село Новгород-Сіверського району Чернігівської області), який дійшов до нас у вигляді копії або витягу, він зокрема пише: «...Простір [українського] князівства не означено, але застережується, що завойовані козаками землі, як і “все те, що — як виявиться — належало колись українському народові, передається і задержиться в Українському князівстві”, тобто Українське князівство тут бачиться на всьому етнічному просторі»²⁵. Отже, Мазепа відновив статус-кво, зафіксований у Корсунській угоді 1657 року, а починав він, як побачимо трошки згодом, з нуля.

Основою Козацької держави мали стати возз'єднані Лівобережжя і Правобережжя. Якщо взяти до уваги активні колонізаторські зусилля Мазепи на Слобожанщині й те, що він не уявляв собі України без Запорозької Січі, то територія мислимої ним держави могла б за сприятливих обставин сягнути 400 тис. кв. кілометрів.

Точні дані щодо українського населення маємо за 1719 рік. Тоді в Лівобережній Україні українців мешкало 1755,4 тис. чол., Правобережній — 2138 тис. чол.²⁶. Загальну кількість етнічних українців дослідник українського етносу XVIII–XX ст. В.О. Романцов визначав у майже 5740 тисяч. Таким чином, на Правобережній та Лівобережній Україні мешкало майже 4 млн чол.; на етнічних українських землях — понад 5,7 мільйонів.

Для порівняння: за оцінками провідних істориків, територія Речі Посполитої у XVII ст. становила 940 000 кв. кілометрів²⁷. На той час її населення дорівнювало приблизно 7 млн чоловік²⁸. З них, як бачимо, понад два мільйони були українці.

Погляньмо також на іншого сусіда: «Населення, розкидане по величезному просторі Росії, становило наприкінці XVII століття всього лише 5,6 млн чоловік», — пише доктор історичних наук, професор Євген Анісімов²⁹. При цьому він зараховує до складу росіян населення Лівобережної України або Гетьманщини, яке становило на той час приблизно 1,5 млн чоловік³⁰.

Таким чином, за людськими ресурсами Мазепина Україна не поступалася сусідам.

Отже, мислима Мазепою держава з територією у 400 тисяч кв. км і з майже вдвічі більшим, ніж у Швеції, підкреслимо — на відміну від неї — моноетнічним населенням — мала всі підстави для свого незалежного від будь-кого статусу.

Правильність обраного Мазепою шляху державного будівництва підтвердив подальший розвиток України. Наприкінці XVIII ст., коли більшість українських етнічних земель була об'єднана в складі Російської імперії, німецько-австрійський історик Йоган Християн Енгель у своїй «Історії України й українських козаків» (Галле, 1796 р.) писав про Україну так: «Сьогодні, під оглядом простору рівна королівству, плодovита й щедро вивінувана природою країна, межева стіна поміж культурною Європою й некультурною Азією, кочовище й входова брама для стільких азійських орд, мандруючих в Европу, вже тим самим заслугує на більшу увагу... Історія козаків мала теж великий вплив на історію Польщі, Швеції, Семигороду. Без неї не можна уявити собі величі ні упадку Польщі. Наслідники Карла Густава й Карла XII були б може до сьогодні володіли в Варшаві, Москві й Петербурзі, якби цього захотів був Хмельницький чи козаки Мазепи»³¹.

Та Мазепине державотворення було перервано Північною війною 1700–1721 років.

* * *

Тепер погляньмо на те, що мав Мазепа на початку Північної війни.

Внаслідок Віленського перемир'я 1656 року, Андрусівського договору 1667 і Вічного миру 1686 року між Московією і Річчю Посполитою держава Богдана Хмельницького, територія котрої становила за підрахунками сучасних провідних українських вчених 200 тис. кв. км³², була поділена навпіл; тобто в складі Мазепиної Гетьманщини залишилася половина тих земель, приблизно 100 тис. кв. кілометрів. Її населення, як вже вказувалося, становило 1,5 млн чоловік. З такими геополітичними підвалинами Мазепа не мав жодних шансів вести на рівних розмову з більш могутніми сусідами про незалежну Козацьку державу. Хід його міркувань найкраще виклав Пилип Орлик вже після смерті Мазепи.

Так, у листі до французького посла в Стамбулі графа Дезайєра (4 травня 1712 р.), в якому він пояснював положення свого Маніфесту до європейських урядів від 4 квітня 1712 року, гетьман в екзилі зазначав: «мала держава не може утримати свою свободу, між двома сусідами, як тільки глибоко продуманою політикою»³³.

Після початку Північної війни така «глибоко продумана» зовнішня політика зводилася тільки до одного: пошуку оптимального союзника, який зміг би своєю військовою потугою захистити козацькі вольності та незалежний розвиток Української держави. Зовсім не випадково 7 листопада 1728 року Пилип Орлик переписує до свого «Діаріуша» рядки про козаків з голландського часопису: «це є нація, яку тільки одна любов до свободи зібрала на території між Дніпром і Дністром — тому не дивно, що вона боїться всякого ярма і шукає протекції володаря, який найбільше сприяв би її свободі»³⁴.

На початку Північної війни стало цілком очевидно, що Петро I аж ніяк не сприятиме свободі України.

Про те, як Московія, починаючи ще за життя Богдана Хмельницького (Віленське перемир'я 1656 р.) постійно порушувала договірні статті Переяславської угоди 1654 року, написано чимало. За часів правління Петра I обмеження автономії Гетьманщини й особистих владних повноважень гетьмана набуло всеосяжного характеру. На думку автора цієї статті, найбільш переконливо цю тему розкрила петербурзька дослідниця Тетяна Таїрова-Яковлева³⁵. Вирішальну роль, на її думку, відіграла реформа 1707 року, що стала «сходиною до фактичної ліквідації української автономії»³⁶. Влада поступово, але неухильно вислизала з рук старого гетьмана. Примиритися з цим Мазепа аж ніяк не хотів.

Тепер разом з ним помірковано трошки про зовнішньополітичну ситуацію, в якій він опинився. З одного боку — відсталала й неписьменна Московія. З іншого — могутня європейська потуга — Швеція. Мазепа уважно читав європейську пресу. Думка була одностайна: передова Швеція неодмінно перемаже відсталу Московію. За таких обставин цілком природною була переорієнтація старого гетьмана на Швецію.

Ситуація загострилася у 1705–1706 роках. Так, 8-й пункт укладеної 28 листопада 1705 року між Карлом XII і Станіславом Лещинським Варшавської угоди передбачав повернення до Польщі втрачених нею «східних земель», себто, очевидно, Лівобережної України (Гетьманщини). А в підписаній 24 вересня 1706 року Карлом XII, Августом II і Станіславом Лещинським Альтранштадтській угоді титул останнього, який ставав польським королем, виглядав так: «Король Польщі, Великий Князь Литви, Русі, Прусії... Київії, Волині, Поділля, Підляшшя...

Сіверщини, Чернігівщини і т. д., і т. д.»³⁷ (Стаття I Мирного договору; курсив мій. — О.Д.). Отже, в 1705–1706 рр. шведський монарх не бачив на мапі Європи ніякої України, — ані Гетьманщини, ані Західної. До складу Польщі відходила і «мала Батьківщина» Мазепи — Київщина. В разі реалізації цієї угоди гетьман втрачав усе: і владу, і землі, і левову частку своїх чималих багатств. Він безумовно знав зміст Альтранштадської угоди і тому доклав усіх зусиль, аби українські землі не опинилися під юрисдикцією Польщі й перехопити в неї ініціативу. Тут треба зазначити, що вихідні позиції Івана Мазепи на переговорах зі Швецією були набагато гіршими, ніж у Богдана Хмельницького. Якщо Карл X спочатку визнавав Козацьку державу в межах Київського, Брацлавського й Чернігівського воєводств, то його онук, Карл XII, взагалі не бачив ніякої України.

В російській історіографії усталився стереотип, що Мазепа прагнув повернути Україну під владу Речі Посполитої. Цей стереотип базується на договорі Мазепи з польським королем, начебто знайденим на руїнах спаленого росіянами Батурина. Пункт IV документа передбачав «Передати полякам всю Україну й область Сіверську, а також провінції Київську, Чернігівську й Смоленську, які всі сукупно повинні були повернуті у володіння Польщі. Натомість король польський обіцяє підняти Мазепу в князівське достоїнство й віддати йому у володіння воєводство Вітебське й Полоцьке, на тих самих умовах, на яких герцог курляндський володіє своїм герцогством».

Чернігівський дослідник Сергій Павленко обґрунтовано довів, що цей договір є фальшивкою, творінням пропагандистської машини Петра I³⁸. Втім, навіть без беззаперечних аргументів Павленка зрозуміло, що Мазепа аж ніяк не хотів повертатися під владу Польщі й, ведучи переговори з маріонеткою Карла XII Станіславом Лещинським, прагнув вийти на головного гравця на міжнародній арені — шведського короля.

Але сучасні російські дослідники-пропагандисти вперто продовжують нав'язувати свою некоректну точку зору. Так, старший науковий співробітник Інституту історії РАН В. Артамонов безапеляційно заявляє, що Мазепа «у приватних і застільних розмовах відкрито заявляв, що Гетьманщині бути «під ляхами» або по добрій волі, або після завоювання». «Не зафіксовано жодного його висловлювання про безсилля тодішньої Речі Посполитої», — запевняє він³⁹.

Та вся справа у тому, що таке висловлювання, причому вельми промовисте, таки було зафіксоване. Міститься воно в листуванні надзвичайного посла Людовика XIV до Петра I, відомого дипломата Жана де Балюза. В листі, надісланому родичам і датованому кінцем 1704 року, дипломат писав: «...про корону польську п. Мазепа не заховав, що вона, мовляв, іде, подібно до Стародавнього Риму, до занепаду»⁴⁰. Цей лист був опублікований Ільком Борщакком у 1933 році і широко відомий в наукових колах.

Ще одне надзвичайно цінне історичне джерело, опубліковане ще на початку 1860-х років і цитоване десятками дослідників — лист Пилипа Орлика до Стефана Яворського, датований 1721 роком. В ньому генеральний писар і довірена особа Мазепа зокрема розповідає, як у другій половині 1706 року гетьман негативно відгукнувся на прохання княгині Дольської приєднатися до бойових дій проти Московії. Слухаючи її листа, Мазепа сказав Пилипові Орлику: «возможное ли дѣло, оставивши живое, искать мертвого и отплывши одного берега, другого не достигнуть? Станиславъ и самъ не есть надеженъ своего королевства; рѣчь посполитая раздвоенная: якій же можетъ быти фундаментъ безумныхъ тоей бабы прелестей?»⁴¹.

У тому ж листі-сповіді Пилип Орлик написав про відмову Мазепа пристати на пропозицію Станіслава Лещинського і розпочати бойові дії восени 1707 року. У листі, якого гетьман наказав написати Лещинському 18 вересня того року, серед причин відмови була вказана та, що «Рѣчь Посполитая есть еще раздвоеная и съ собою несогласная»⁴².

То що ж, виходить, що Мазепа був таким патологічним зрадником, що, заради самої зради як такої, був готовий увійти до складу «роздвоєної та з собою незгодної» держави?

Маємо ще один промовистий документ, що свідчив про небажання Мазепа переходити під владу Речі Посполитої, цитований Миколою Костомаровим в його хрестоматійній праці. Йдеться про лист гетьмана від 23 липня 1708 року до прибічника Лещинського — пана Тарло, який схилив Мазепу пристати на пропозиції шведського короля і Станіслава. На той час гетьман вже зробив свій геополітичний вибір. Але він перепровадив листа Тарло російському державному канцлеру Г. Головкину, отже Петро I знав про перебіг подій. Тому обережний Мазепа, щоб замаскувати свої справжні наміри, висловився в тому сенсі,

що «неможливо відвернути його, гетьмана, від вірності своєму государю», а «український народ ніколи не захоче з'єднатися з поляками, зазнавши від них багато лих». При цьому Мазепа казав, що «“золота вільність”, котрою так хвастилися поляки, перетворюється в них на “залізне самовольство”. Мазепа викривав суєтність обіцянок вільностей малоросійському народу, коли Станіслав, якого поляки називають своїм королем, сам не більше, як невільник шведського короля»⁴³. Якщо рядки цього листа, в яких йшлося про вірність гетьмана російському цареві, мали характер свідомої дезінформації, то Мазепі не було ніякого сенсу вводити майбутніх союзників в оману стосовно небажання українського народу з'єднатися з поляками. Більше того, гетьман чітко вказав на безлад, що панував у політичній системі Речі Посполитої й підпорядкованість Лещинського Карлу XII.

Виходить, російські викривачі «зради» Мазепи й класичну працю Костомарова не читали. Тоді що вони роблять у мазепознавстві й історичній науці взагалі?

Вельми характерно, що після встановлення безпосереднього контакту Мазепи з Карлом XII ані в документах гетьмана, ані в жодному шведсько-українському договорі не йшлося про встановлення польської влади над Україною. Очевидно, що перехід гетьмана до шведського короля, їх постійне спілкування позначилися на зовнішньополітичній орієнтації Карла XII. Відтоді з документів зникають будь-які згадки про приналежність «Київовії, Волині, Поділля, Підляшшя... Сіверщини, Чернігівщини» тощо Речі Посполитій, як було зазначено в Альтранштадській угоді за два роки до того.

Так, майже відразу після переходу на бік шведів, у своєму листі до стародубського полковника Івана Скоропадського від 30 жовтня Мазепа говорить тільки про «шведську протекцію» і зовсім не згадує Польщу⁴⁴.

Авторові поталанило відшукати у шведських архівах надзвичайно цікавий документ, в якому описано першу зустріч Івана Мазепи з Карлом XII, що відбулася 29 жовтня 1708 року в Гірках, де й було укладено союзний договір між Швецією та Україною, про який вже йшлося вище. Досі зміст промови українського гетьмана під час тієї зустрічі розкривався на основі двох першоджерел: щоденників каролінців Петре і Вайхе. Перший з них свідчив: «Він [Мазепа] просив ласки у Й. К. В., щоб сей схотів пожалувати мешканців України і не виливати

свого гніву над нею ані над ним самим за те, що аж до сього часу був нашим (шведським) ворогом». Другий розкривав зміст промови Мазепи так: «Просив дуже покійно, щоб король не виливав свого справедливого гніву, до якого довело тиранське поведене Росіян, на сей край і його мешканців, з огляду на се, що вони доси ішли за ворожими хоругвами не по власній вільній волі, а тільки присилувані до того московським ярмом»⁴⁵.

Наше ж джерело, що являє собою щоденник повідомлень з Королівської шведської головної штаб-квартири, акцентує увагу не на вибаченнях гетьмана, а на тому змістовому стрижні промови, що Мазепа «свій народ і землю передавав під захист Його Кор. Вел. проти московської тиранії, при цьому він попросився з усіма вірними підданими і з усім зовнішнім майном перейти під руку Його Кор. Вел.». Надзвичайно важливою є відповідь короля: «Його Кор. Вел. також перед його і своїм народом завірив про звільнення від ярма... Його Кор. Вел. має на меті поширити у всі кінці землі військову силу не для того, щоб завдати її мешканцям певних ушкоджень, а вони прибули здійснити помсту проти невірного підступного ворога. У всякому випадку Його Кор. Вел. хоче не тільки взяти під захист його та усіх мешканців, а й хоче домогтися також бути з тими, які добровільно підпорядкувалися йому, для того, щоб позбавитися ярма, котре пригнічувало їх до цього. Відтак Його Кор. Вел. мав надію, що вони тим самим з радістю і добровільно стали під його руку, з тим, щоб вони могли порадіти наступним вигодам і користі»⁴⁶.

Як бачимо, йдеться виключно про шведсько-український союз без будь-якої згадки про Польщу.

Врешті-решт, у своєму Маніфесті до малоросійського народу від 16 грудня 1708 року Карл XII спростував вимисли московської пропаганди щодо домовленості між ним та Станіславом Лещинським про те, «чтоб Украина Полшѣ завоевана была, албо мы взаем что нибудь от Польского Королевства себѣ контрактом привлачили...». «...Подобное от Москвы вымыслено есть», — категорично заявляв шведський король, якому були притаманні чесність і безкомпромісність, і якому не було ніякої потреби маскувати свої справжні наміри від будь-кого⁴⁷.

Особливий інтерес являє собою останній відомий на сьогодні універсал Івана Мазепи, віднайдений нещодавно автором цієї статті в рукописному відділі бібліотеки Уппсальського універси-

тету (Швеція). Цей документ можна орієнтовно датувати кінцем лютого — кінцем травня 1709 року. Є всі підстави припустити, що даний універсал Івана Мазепи повторює основні положення його так званого зазивного універсалу, виданого 10 листопада 1708 року, текст якого до нас не дійшов. Досі вчені відтворювали зміст зазивного універсалу зі згаданого вище листа Івана Мазепи Іванові Скоропадському, універсалу гетьмана І. Скоропадського про вірність українців російському царю від 8 грудня 1708 року⁴⁸, що являв собою відповідь на зазивний універсал, і, певною мірою, — з також цитованого вище маніфесту Карла XII. Базуючись на цих реконструкціях, Валерій Шевчук відносно недавно писав: «Чи звіщав Мазепа в зазивному універсалі про намір прихилитися під Польщу, сказати годі...»⁴⁹.

Тепер ми можемо з дуже високим ступенем імовірності стверджувати, що така звістка в зазивному універсалі радше за все відсутня. Адже документ, про який ідеться, теж мав зазивний характер; він являв собою продовження й розвиток положень універсалу від 10 листопада 1708 року, але він не містить будь-якої згадки про Польщу. Натомість, в універсалі 1709 року чітко сформульоване прохання, аби шведський король «нас, Вождя, воїнів запорозьких і всю досвідчену раду Малої Росії, уярмлених московітською тиранією, удостоїв прийняти у свій нездоланий захист і пообіцяв захищати нашу Вітчизну своїми надломленими силами, допоки вона не повернеться до тих давніх законів і свобод, які були, коли урядовав вічної пам'яті Богдан Хмельницький»⁵⁰.

Нарешті, в програмних документах, написаних політичним та ідеологічним спадкоємцем Івана Мазепи — Пилипом Орликом, також не відображено жодного бажання українців потрапляти під польську юрисдикцію. Так, у Бендерській конституції Річ Посполита згадується лише в тому контексті, що з нею, так само, як і з Державою Московською укладено пакти про непорушність кордонів. Як «оборонець і протектор» однозначно вказується шведський король⁵¹.

У знаменитому «Виводі прав України» (1712 р.) Орлик пише лише про колишню «польську опіку», але не виявляє ніякого прагнення під неї повернутися. Замість цього гетьман в екзилі наводить найважливіші пункти шведсько-українського договору, де записано, що король Швеції «зобов'язується обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі й негайно вислати

туди задля цього помічні війська, коли вимагатиме того потреба і коли помочі цієї проситимуть князь і Стани»⁵².

У Маніфесті до європейських урядів від 4 квітня 1712 року Орлик також посилається на гарантії шведського короля «козацькій нації», не згадуючи при цьому жодним словом Річ Посполиту⁵³.

Таким робом, ані в останньому універсалі Мазепа, ані в справжніх, документально засвідчених його висловлюваннях та документах його наступників і однодумців не бачимо ніяких намірів повернутися під владу Речі Посполитої. Натомість, у всіх наведених вище документах зафіксована ідея воєнно-політичного союзу зі Швецією.

Фактично, такий союз існував і був закріплений в договорі, постановленому 29–30 жовтня 1708 року в Гірках. І хоча повний текст цього договору поки що не знайдений, нещодавно розшукані у шведських архівах документи, зокрема Щоденник повідомлень з Королівської шведської головної штаб-квартири кінця 1708 року, а також універсал Мазепа, написаний навесні 1709 року, як і опубліковані раніше фрагменти, дають досить повну уяву про його зміст.

Пилипу Орлику вдалося втримати головні досягнуті його попередником політичні й дипломатичні результати. Про це, зокрема, свідчило датоване 10 травня 1710 року підтвердження Карлом XII Бендерської Конституції, де її творець називається «Ясновельможним Гетьманом Паном Пилипом Орликом», обраним «знаменитим народом Руським, а також Військом Запорізьким».

Щоправда, в тексті Конституції Орлика порівняно з Корсунським договором 1657 року і договором в Гірках 1708 року територія України була значно зменшена. «Як кожна держава складається і стверджується непорушною цілістю кордонів, так і Мала Росія, Вітчизна наша, щоб у своїх кордонах, стверджених пактами від Речі Посполитої польської і від Московської держави передусім у тому: які відійшли по ріку Случ за гетьманства, славної пам'яті, Богдана Хмельницького були відступлені, вічно віддані й пактами укріплені від Речі Посполитої польської в гетьманську область, не були насильно змінені й порушені — має про те ясновельможний гетьман старатися», — записано у статті II Конституції⁵⁴.

Як бачимо, це було повернення до кордонів держави Богдана Хмельницького 1649 року у складі Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводства Речі Посполитої.

У таких саме кордонах бачили Україну учасники антимосковської коаліції, що її створював Карл XII разом з Пилипом Орликом у Бендерах. Так, напередодні походу останнього в Україну, що розпочався 31 січня 1711 року, в своєму універсалі, оприлюдненому за три дні до того, один з його учасників, молодший син Кримського хана Магомет Гірей (Герай; в оригіналі Герей) звертається з погрозами до тих, хто «значними утисками готує загибель і розгром Польської Республіки... а також хто збирається славне військо Запорізьких Козаків і споконвіку вільні та не підлеглі нікому зі смертних області Малої Русі вогнем і мечем, різаниною і грабунками підвести під дуже тяжке ярмо московської неволі»⁵⁵. Далі в документі простежується чітка розмежувальна лінія між «Великими Вождями», які очолювали союзницьке військо — «найяснішим паном» Йозефом (Юзефом) Потоцьким, котрий називається «Київським Паладином (воєводою) і Великим Вождем Польського Королівства» і «Славним Пилипом Орликом, Керманичем Малої Русі та Війська Запорізького»⁵⁶. Наприкінці документа вказується, що «раніше Найясніший і Наймогутніший Король Швеції, з особливої прихильності до Речі Посполитої Польщі і Запорізького Війська, жителів Малої Русі, вже проголосив виданими універсалами, що не закінчить цю війну раніше, ніж не поверне свободу і безпеку цим сусіднім і дружнім країнам, з усіх боків оточених безпекою»⁵⁷.

Отже, у наведеному документі бачимо чітку різницю між двома окремими «сусідніми і дружніми країнами» — Польською Республікою (Королівством; Річчю Посполитою) і «непідлеглою нікому» Малою Руссю та Військом Запорізьким. Це означало визнання державного суверенітету України членами антимосковської коаліції, очолюваної Карлом XII. І ні про яке підпорядкування України Польщі не йшлося.

Що ж стосується обмеження території України Малою Руссю, то відомий один документ, що наводить на певні роздуми з цього приводу. Йдеться про спеціальний універсал-звернення до правобережних українців, виданий Карлом XII напередодні походу Пилипа Орлика в Україну (вочевидь про нього згадує Магомет Гірей). Той документ також був спрямований проти

спільного ворога. «...Підступні ворожі дії [Московії] сягають навіть далі, щоб козаків, удатних і славних на війні, вигнати з давніх місць проживання й вислати в райони, віддалені від їхніх прадавніх земель», — вказував Карл XII⁵⁸. Звертаючись до правобережних козаків, які уявляли себе громадянами єдиної української держави, й говорячи про їхні «давні місця проживання», шведський король тим самим давав їм привід сподіватися, що їхні землі увійдуть до тієї держави. Можливо, Карл XII розглядав Правобережжя як резерв своєї дипломатії, «цінний приз» найбільш відданому й корисному союзнику. Та використати цей резерв йому не судилося. Це зробив Петро I, «нагородивши» своїм царським указом від 23 вересня 1711 року Правобережною Україною свого «відданого» союзника, короля Польщі Августа II⁵⁹.

Слід зауважити, що в Україні не тільки Іван Мазепа та його послідовники прораховували шведський варіант. Так, тонкий знавець тієї доби Борис Крупницький, погоджуючись із відомим дослідником історії того періоду Миколою Андрусяком, відзначав «прошведські» настрої Семена Палія⁶⁰. Його припущення поділяє й сучасний історик — доктор історичних наук Тарас Чухліб. У своїй книзі «Шлях до Полтави: Україна і Росія за доби гетьмана Мазепи» він пише про «приховану зовнішньополітичну орієнтацію на сприяння шведського короля» Семена Палія⁶¹. «З огляду на плани молодого монарха Швеції розколоти політичну еліту Польсько-Литовської держави (поділ на Сандомирську і Варшавську конфедерації), його інспірація козацького виступу у 1702–1704 рр. виглядає цілком імовірною. Польський історик Й. Йончак, а за ним А. Каміньський зауважили, що саме повстання С. Палія завадило Польщі вчасно вступити у війну з Швецією. Понад те, події на Правобережній Україні відтягували й укладення двостороннього польсько-російського антишведського союзу», — цілком слушно зауважує Т. Чухліб⁶².

Отже, хоч як би там було із зовнішньополітичними пріоритетами Семена Палія (ця тема потребує окремого дослідження), шведський вектор Івана Мазепи був цілком природним, його підтримувала значна частина провідної козацької верстви. Та чи міг він забезпечити незалежне існування й розвиток України?

Для відповіді на поставлене вище запитання є сенс провести деякі історичні паралелі.

Українська політична еліта була добре ознайомена з діяльністю курфюрста Бранденбургу Фрідріха Вільгельма, якого Богдан Хмельницький залучив до антипольської коаліції в останні роки свого життя. Фрідріху Вільгельму в ході шведсько-польської війни 1656–1660 рр. шляхом витонченої дипломатії аж до зміни союзників (спочатку він виступив на боці Швеції, а потім Польщі) вдалося добитися суверенітету Пруссії, якою курфюрсти доти володіли в ленній залежності від Речі Посполитої, що було закріплено в Олівському мирі 1660 року. Фрідріх Вільгельм помер у 1688 році, залишивши по собі незалежну державу з територією понад 100 000 кв. кілометрів. Населення Бранденбургу становило 1,5 млн чоловік⁶³. Цей прецедент добре знав Іван Мазепа.

Як вже було зазначено вище, український гетьман мав таку саму територію і таке саме за кількістю населення, що й бранденбурзький курфюрст. Та якщо дітище Фрідріха Вільгельма через два століття перетворилося на наймогутнішу європейську потугу — Німеччину, то Україну спіткала зовсім інша доля. Для того, щоб зрозуміти, чому так сталося, звернімо увагу на деякі геополітичні аспекти Північної війни 1700–1721 років.

Перш за все, спробуємо розібратися, чому Карл XII повернув у ході бойових дій в Україну і які наслідки це для неї мало.

Попри всі переконливі докази того, що гетьман не «запрошував» Карла XII в Україну (насамперед, лист Пилипа Орлика Стефану Яворському від 1721 року, в якому міститься свідоцтво про різко негативну реакцію Мазепа на вторгнення шведської армії на українські землі), антиукраїнська пропаганда й досі спирається на петровську дезінформацію, що Мазепа «листувався з Карлом XII і обіцяв йому, в разі прибуття на Україну, підкріплення й продовольство»⁶⁴. Цей стереотип виявився настільки стійким, що його повторює на широку читачьку аудиторію автор згаданої вище книжки про Карла XII Борис Григор'єв, стверджуючи, що в Україні на шведського короля «чекав гетьман Іван Степанович Мазепа»⁶⁵. Тут знову маємо відзначити дієвість петровської пропаганди, яка досі тиражується не тільки в макулатурних агітках, а й у серйозних науково-популярних

виданнях. Для чого знадобилася ця пропаганда російському цареві?

Перш ніж відповісти на це запитання, з'ясуємо, хто ж був справжнім ініціатором повороту Карла XII в Україну. При цьому автор свідомо не буде наводити міркувань українських учених про небажаність такого перебігу подій для Мазепи, адже вони достатньо відомі у вітчизняних наукових колах. Задля об'єктивності звернімося до сучасної російської історіографії.

Отже, Тетяна Таїрова-Яковлева:

«Ситуація складалася зовсім не так, як хотілося б Мазепі. Замість того щоб іти на Смоленськ і Москву, залишивши Україну в тилу й позбавивши її, таким чином, долі «випаленої землі», Карл повернув на південь. Довідавшись про це, український гетьман вимовив свою знамениту фразу: «Диявол його сюди несе!». Це була не гра, як помилково вважали багато істориків, але щира досада. Зміна планів шведів не дозволяла Мазепі надалі витримувати паузу, зберігаючи нейтралітет і вичікуючи розвитку подій». І далі: «Карл повернув в Україну, відмовившись від свого плану походу на Смоленськ і Москву, теж не по добрій волі й зовсім не з розрахунку на з'єднання з Мазепою. "Останній вікінг", як іменували шведського короля, зіштовхнувся в Білорусії з утіленим Петром жовківським планом. Навкруги горіли хліба, села й селища. Ніде неможливо було дістати продовольство...»⁶⁶.

«Знову Петро I переграв Карла XII: своїми ініціативними кроками він фактично нав'язував йому власну програму дій, не пускаючи його в центр Росії. Для шведів залишався єдиний вихід: іти далі на південь», — робить на основі шведських джерел свій висновок Григор'єв⁶⁷.

На геополітичні аспекти стратегії Петра I звертає увагу сучасний французький історик і письменник російського походження Анрі Труайя: «Після того як Росія привела його в розпач (поразка під Нарвою 1700 р. — О.Д.), він усвідомив величезні розміри країни, невичерпні земельні ресурси, безмежну витримку своїх людей. Така сильна й щедра нація може програти десять, двадцять битв, думає він, зрештою вона виснажить супротивника й змусить його стати на коліна»⁶⁸.

В подальшому Петро I у повній мірі використав свої геополітичні переваги. «Цар вирішив відмовитися від бою й затягти супротивника послідовним відступом військ у глиб Росії, спус-

тошуючи країну за собою. Його союзниками будуть велика територія, час, голод і морози... Під час просування в глиб Росії солдати Карла XII зустрічали лише спалені села, порожні склади, голі пустельні поля... Армія довго відступала. І все, що їй зустрічалося на шляху, вона частково використовувала для своїх потреб, а що залишилося знищувала й спалювала, щоб ворог не зміг цим скористатися», — пише Анрі Труайя⁶⁹.

Однак його твердження про відступ російських військ «в глиб Росії» потребує уточнення. Насправді ж вони відступали в глиб спочатку Білорусі, а потім України. Геополітичний геній Петра виявився в тому, що він виснажував шведську армію на українській території, а не на російській. При цьому, хотів він того чи ні, Петро підривав геополітичні підвалини Гетьманщини. Радше за все, робив він це цілком свідомо.

Тактика «випаленої землі» в Україні призводила до руйнації її господарського потенціалу. Водночас цілеспрямовано нищилися українські людські ресурси. «Зрозумійте, як багато тисяч козаків на несправедливу війну, котру цар підняв, було послано у ці літа, чи ж не для того, щоб, зменшивши народні сили і виснаживши воєнних молодців, спорожнілий потім від захисників цей край тим легше утіснити і під свої права привернути», — читаємо в згаданому вище маніфесті Карла XII, в написанні якого, напевно, брали участь і українці⁷⁰.

Таким чином, головним ініціатором повороту шведів в Україну був не Мазепа, а Петро I. Саме він змусив Карла XII рушити на південь. А потім всю провину за випалену українську землю звалив на Мазепу, який, буцімто, заохотив агресора своїми обіцянками.

Не варто скидати з рахунків і самого Карла XII. З цього приводу свого часу слушну думку висловив Дмитро Донцов. «Молодий шведський король, дипломатичні здібності якого, здається, були недооцінювані його наступниками, сподівався, мабуть, ослабити російський натиск в напрямі до Балтійського моря через підпертя старих правно-державних домагань українців. Час для того був якнайзручнішим. Брутальне поступовання Петра I, що нехтував старі забезпечені договорами права української республіки, знову висунуло на Україні на сцену людей, що хотіли силою скинути невідомий суверенітет царя», — писав публіцист у своїй праці «Історія розвитку української державної ідеї»⁷¹.

І не треба змальовувати шведського короля повним невігласом, як це робить Б. Григор'єв, стверджуючи, що для того Україна була «неясним географічним поняттям»⁷². Немає ніяких сумнівів, що Карл XII, який цікавився воєнною історією, добре вивчив війни свого діда — Карла X і знав про український вектор його політики. Молодий шведський король діяв цілком у дусі концепції «балансу сил», яка набувала поширення в Європі й відповідно до котрої він намагався врівноважити сили з Росією, залучаючи на свій бік Україну. В умовах «випаленої землі» це був логічний і чи не єдиний шлях для продовження війни на території супротивника.

І ще про один дуже важливий аспект шведсько-українських відносин, а саме — ставлення козаків до приходу армії Карла XII на їх землі. «Всупереч “нестерпності відносин між військами окупаційного російського режиму й українськими козаками й населенням”, як пишуть нині українські історики та публіцисти, другої “булавінщини” у Малоросії не спалахнуло. Всі лівобережні українці присягали “великому государеві” і вважали себе російськими підданими», — запевняє згаданий вище В. Артамонов⁷³.

А ось що свідчив безпосередній учасник тих подій: «Ці землі (тобто за 10 миль від Стародуба. — О.Д.), на відміну від усіх інших (спалених за наказом Петра I на захід від тієї місцевості. — О.Д.), були придатні до життя з усіма достатками і не можна було повірити, що руські нічого б не вдіяли, щось не спалили, якби не дуже велика роздратованість і образи козаків, які дозволили віддати і взяти стільки, щоб забезпечити шведам необхідне утримання. Уповноважений від мешканців тих земель прибув до армії у ліс на зустріч і пообіцяв від імені тих асистентів, що шведам буде гарантовано усе, що обіцяно»⁷⁴.

Отже, далеко не все населення зберігало вірність російському цареві. Була наявна «дуже велика роздратованість і образи козаків» на московитів. Мазепа надто пізно окреслив свою політичну лінію й люди просто були дезорієнтовані його попередньою політикою вірного служіння московському царю. Саме тому гетьману не вдалося мобілізувати весь потенціал народного обурення гнітом Москви, котре, як ми бачимо з наведеного документа, було.

Тепер декілька слів про значення Полтавської битви та її впливу на результат Північної війни з точки зору геополітики.

Так, її значення велике, позаяк вона стала поворотним пунктом у всій Північній війні; Петро I остаточно перехопив стратегічну ініціативу. Але сама по собі ця битва вирішального значення не мала: це був важливий епізод, але він не визначав остаточний результат Північної війни. Навіть у випадку поразки під Полтавою у Петра залишалися величезні геополітичні резерви: територія, ворожа шведам, і можливість у найкоротший термін відмобілізувати нову армію для продовження боротьби. Петро переграв свого молодого супротивника: він змусив його вести бойові дії на ворожій території. Карл хотів найшвидшого вирішального бою, не усвідомлюючи, що навіть його перемога нічого в такому випадку не вирішувала. У Росії й після поразки залишалися б значні резерви. І навіть якби шведи перемогли під Полтавою, вони, безсумнівно, понесли б значні людські втрати. Після цього в Карла просто б не залишилося сил, щоб в умовах партизанської війни (яку він, значною мірою, спровокував сам, зокрема репресіями на Слобожанщині) рухатися на Москву.

«Адже навіть узяття Полтави зовсім не вирішувало питання: чи можна буде, взявши Полтаву, рушити далі, на Белгород, на Харків, на Москву? Адже в російських руках залишаться, не говорячи вже про Київ, Ніжин, Чернігів, Переяславль, і, якщо навіть вдасться поборотися у відкритому полі й перемогти, це не усуне для росіян можливості поправити й поповнити розбиту (якщо вона буде розбита) армію й відступити до Харкова», — слушно зауважував відомий радянський вчений, тонкий знавець історії наполеонівських війн академік Тарле⁷⁵. Ну увійшов Наполеон I у Москву — «серце Росії», за його висловом, та який зиск він від цього мав? — Спалене місто, голод і морози. Майже те саме, що Карл XII за сто років до нього в Україні. Знав Наполеон Бонапарт про гіркий досвід свого попередника і навіть обіцяв не повторювати «дурних» помилок Карла XII⁷⁶, а сам був змушений втікати з Москви по розореній Смоленській дорозі, залишивши лежати на ній майже всю армію.

Шведський король програв свою війну задовго до Полтави. Цю обставину дуже слушно підмітив Петер Енглунд. Від початку 1709 року «стратегічне становище шведів крок за кроком погіршувалося, і вони зазнавали великих втрат. Щонайменше п'ята частина армії загинула, хоч вони нітрохи не наблизилися до мети. Російські втрати були більші за шведські, та росіяни діяли у своїй країні й легко могли поповнити прогалини у вій-

ську новими, не змученими рекрутами і новим, чистим спорядженням», — писав шведський історик⁷⁷.

* * *

Постає запитання: чи мав взагалі якісь шанси Карл XII перемогти у війні з Росією сам на сам на російській та українській території?

Вичерпну відповідь на це запитання дав Фрідріх Енгельс. У своїй праці «Зовнішня політика російського царизму» (1889–1890 рр.) він писав: «Уявимо собі Росію в середині минулого сторіччя. Уже в той час вона займала величезну територію... Населення було рідким, але швидко зростаючим; отже, лише один перебіг часу забезпечував зростання могутності країни. Це населення перебувало в стані духовного застою, було позбавлено всякої ініціативи, але в рамках свого традиційного способу життя було здатне рішуче на все; витривале, хоробре, слухняне, здатне переборювати будь-які тяготи й нестачі, воно поставляло чудовий солдатський матеріал для воєн того часу, коли згуртовані маси вирішували результат бою. Сама країна звернена до Європи лише однією своєю західною границею й тому уразлива лише із цієї сторони; вона не має такого центру, захоплення якого могло би примусити її до укладення миру, вона майже абсолютно недоступна для завоювання внаслідок бездоріжжя, довжини території й бідності ресурсів. Така країна являє собою невразливу потужну позицію для кожного, хто вміє її використовувати, дозволяючи собі звідси безкарно проробляти в Європі такі речі, які утягнули б будь-який інший уряд у нескінченні війни.

Сильна, майже неприступна в обороні Росія була відповідно слабка в наступі».

Енгельс чітко зазначив, що могутність і престиж Швеції «були підірвані саме внаслідок того, що Карл XII зробив спробу вторгнутися в Росію; цим він погубив Швецію й наочно показав неприступність Росії»⁷⁸.

Розвиток подій після Полтавської битви підтверджує коректність оцінки Енгельса. Росія ще понад 10 років не могла добитися остаточної перемоги над послабленою Швецією. Коли ж Петро I спробував вести наступальну війну проти Туреччини, то ледь не втратив не тільки всю армію, але й особисту свободу, а може й життя під час Прутського походу 1711 року.

Петро I будував імперію у глобальних масштабах. Він не збирався обмежуватися тільки суходолом Євразії.

«Росії потрібна вода». Ці слова, з якими він з докором звернувся до князя Кантеміра (молдавського господаря, який під час Північної війни перейшов на бік Петра I. — О.Д.), стали девізом усього його життя! Завоювання Азовського моря було метою його першої війни з Туреччиною, завоювання Балтики — метою його війни зі Швецією, завоювання Чорного моря — метою його другої війни проти Порту й завоювання Каспійського — метою його віроломного вторгнення в Персію. Для системи місцевих захоплень досить було суші, для системи світової агресії стала необхідна вода. Тільки в результаті перетворення Московії з повністю континентальної країни в імперію з морськими границями московітська політика могла вийти зі своїх традиційних меж і знайти своє втілення в тому сміливому синтезі, що, сполучаючи загарбницькі методи монгольського раба й усесвітньо-завойовницькі тенденції монгола-владаря, становить життєве джерело сучасної російської дипломатії», — писав Карл Маркс у своїй майже невідомій для широкого загалу праці⁷⁹.

В запалі своєї імперіалістичної агресії, як зазначав один з основоположників наукової геополітики, американець Альфред Мехен, «цар, бачачи виснаження Швеції, мав намір підкорити її повністю. Це порушення балансу сил у Балтійському морі, що загрожувало зробити останнє російським озером, не було бажане ані для Англії, ані для Франції»⁸⁰. Великі потуги врятували Швецію від остаточного розгрому, проте вона внаслідок війни з Росією, за висловлюванням того ж Мехена, перетворилася на «другорядну державу»⁸¹. Щодо України, то великим потугам не було до неї ніякого діла й вона була остаточно інкорпорована Російською імперією.

* * *

Підбиваючи підсумки, необхідно ще раз зазначити:

1. Ініціатива утворення шведсько-українського воєнно-політичного союзу виникла у Швеції, якій бракувало людських ресурсів для здійснення своєї територіальної експансії.

2. Гетьман Мазепа спробував реалізувати ідею Богдана Хмельницького, який у скрутний момент національно-визвольної революції намагався утворити потужну антипольську, а зго-

дом і антиросійську коаліцію, що включала б у себе Україну та Швецію.

3. Шведський напрям геополітики Івана Мазепи був вимушеним. На першому етапі свого гетьманування він прагнув збудувати козацьку державу у складі українських етнічних земель. На заваді втілення його планів стала Північна війна 1700–1721 років.

4. Розуміючи намір Петра I спочатку обмежити, а згодом зовсім ліквідувати автономію Гетьманщини, Мазепа взяв зовнішньополітичний курс на Швецію, якій європейська політична думка одноставно пророкувала перемогу у війні з Московією.

5. Твердження російської історіографії та пропаганди про намір Мазепи передати Україну під владу Польщі базується на явно сфальсифікованому договорі гетьмана з польським королем шведської орієнтації Станіславом Лещинським. В жодному іншому відомому документі про це не йдеться. Навпаки, простежується чітке бажання Мазепи та його однодумців утворити міцний воєнно-політичний союз зі Швецією.

6. Саме стратегія «спаленої землі», застосована Петром I, а не «запрошення» Мазепи змусила Карла XII повернути в Україну.

7. Свідомі зусилля російського царя зі спустошення території України й знекровлення її людських ресурсів підірвали геополітичні підвалини мислимої Мазепою держави, унеможливили досягнення нею незалежності.

8. Геополітичні переваги Московії (територія, населення) мали вирішальне значення для її перемоги у Північній війні. Полтавська битва лише прискорила перемогу Петра I, але не була вирішальною в ході протиборства.

9. Далеко не все українське населення зберігало вірність російському цареві, як стверджує російська історіографія. Була наявна «дуже велика роздратованість і образи козаків» на московитів. Мазепа надто пізно окреслив свою політичну лінію й люди просто були дезорієнтовані його попередньою політикою вірного служіння московському царю. Саме тому гетьману не вдалося мобілізувати весь потенціал народного обурення гнітом Москви, котре зафіксовано в історичних документах.

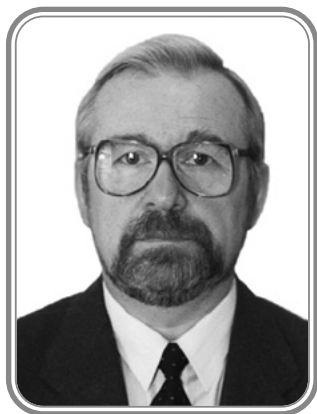
10. Внаслідок Північної війни Швеція втратила свій імперський характер. Натомість, в Європі постала нова імперія — Російська. Проте могутні європейські потуги, насамперед, —

Англія і Франція, не допустили завоювання Швеції Росією й перетворення Балтійського моря на «внутрішнє російське озеро».

- ¹ *Єнсен Альфред*. Мазепа. — К., 1992. — С. 41.
- ² *Цветков С.Э.* Карл XII: Беллетризованная биография. — М., 2000. — С. 20.
- ³ *Єнсен Альфред*. Зазнач. праця. — С. 42.
- ⁴ Там само. — С. 43.
- ⁵ *GemerKristian*. UkraineandSweden:constructingasharedhistory//ІванМазепаіюгодоба. Історія,культура,національнапам'ять.Матеріалиміжнародноїнауковоїконференції.— К., 2008. — С. 44–45.
- ⁶ *Дорошенко Д.І.* Нарис історії України. — Л., 1991. — С. 273.
- ⁷ *Коваленко Сергій*. Останній чин великого гетьмана. — К., 2010. — С. 48.
- ⁸ Там само. — С.50.
- ⁹ *СмолійВ.А.,СтепанковВ.С.*УкраїнськанаціональнारेволюціяXVIIст./Українакрізьвіки. — Т. 7. — К., 1999. — С. 193.
- ¹⁰ SecretmemorialförKongl. Maj-tsfullmäktigeSändningebudtillTzaarenochStorfursteni Rusland. Uppsalauniversitetsbibliotek, Handskriftsenheten, 438.—NordiskaSamlingen (Nordin), pärm 438. — Dokument 13-a. — S. 141. — Uppsala, Sverige.
- ¹¹ *Брехуненко Віктор*. Як Росія Україною торгувала. — К., 2007. — С. 9.
- ¹² *Коваленко Сергій*. Зазнач. праця. — С. 99.
- ¹³ *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. — Т. X. — К., 1998. — С. 65.
- ¹⁴ Цит. за: *Брехуненко Віктор*. Зазнач. праця. — С. 13.
- ¹⁵ Енциклопедія історії України. Т. 1. — К., 2003. — С. 556.
- ¹⁶ Юридична енциклопедія. Т. 1. — К., 1998. — С. 576.
- ¹⁷ *ЕнглундПетер*.Полтава.Розповідьпрозагибельоднієїармії.—Х.—Стокгольм,2009.—С. 25–26.
- ¹⁸ Детальнішепроцедив.:*ДубинаОлександр*.ГеополітичнікресленнягетьманаМазепи// Сіверянський літопис. — 2009. — № 6. — С. 12–55.
- ¹⁹ *Енглунд Петер*. Зазнач. праця. — С. 34.
- ²⁰ *Коваленко Сергій*. Зазнач. праця. — С. 137.
- ²¹ *ГалушкаКирилл*.Українскийнационализм:ликбездлярусских,илиКтоизачемпридумал Украину. — К., 2010. — С. 252.
- ²² *Коваленко Сергій*. Зазнач. праця. — С. 76.
- ²³ Там само. — С. 50.
- ²⁴ *Григорьев Борис*. Карл XII. Или пять пуль для короля. — М., 2006. — С. 59, 57.
- ²⁵ *ШевчукВалерій*.Просвіченийволодар.ІванМазепажбудівничийКозацькоїдержавіяіак літературний герой. — К., 2006. — С. 148–149.
- ²⁶ *РоманцовВ.О.*Українськийетнос:наодвічнихземляхтазаїхнімижемами(XVIII—XXстоліття). — К., 1998. — С. 43.
- ²⁷ *БрюкнерА.*Славянскиенароды(Польша)/Всемирнаяистория.Т.3.—Ч.І.—СПб., 1911. — С. 419.
- ²⁸ Poland,historyof.(20092009).EncyclopædiaBritannica.EncyclopædiaBritannica2007 Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica.
- ²⁹ *Анисимов Е.В.* Императорская Россия. — СПб, 2008. — С. 10.
- ³⁰ История Украинской ССР. Т. 3. — К., 1983. — С. 123.

- ³¹ Велика історія України: У 2 томах. — Том II. — К., 1993. — С. 160.
- ³² *Смолій В. А., Степанков В. С.* Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності. — К., 1994. — С. 25.
- ³³ *Борщак І.* Orlikiana // Хліборобська Україна. 36. VIII/VIII. — Відень, 1922–1923. — С. 352.
- ³⁴ Там само. — С. 350.
- ³⁵ *Яковлева Т. Г.* Мазепа-гетман: в пошуках исторической объективности // Новое и Новейшее время. 2003, №4, июль-август. — С. 54–59; *Таурова-Яковлева Т. Г.* Мазепа. — М., 2007. — С. 166–220; *Таурова-Яковлева Т. Г.* Иван Мазепа и Российская империя. История «предательства». — М., 2011. — С. 315–336.
- ³⁶ *Таурова-Яковлева Т. Г.* Иван Мазепа и Российская империя. История «предательства». — М., 2011. — С. 328.
- ³⁷ Instrumentum Pacis inter Sacras Regias Majestates Sveciae et Poloniae. Uppsala universitetsbibliotek, Handskriftsenheten, Kongl. Placater Resolut. — Förordn. — Och Påbud MM. — 1705 — 09. — S. 1465.
- ³⁸ *Павленко Сергій.* Восстание мазепинцев: мифы и реалии. — Чернигов, 2009. — С. 85–98.
- ³⁹ *Артамонов В. А., Кочегаров К. А., Курукин И. В.* Вторжение шведской армии на Гетьманщину в 1708 г. — СПб., 2008. — С. 21.
- ⁴⁰ Лист Жана Балюза про Мазепу // Иван Мазепа. Художньо-документальна книжка. — К., 1992. — С. 77.
- ⁴¹ Цит. за: Лист Пилипа Орлика до Київського митрополита Стефана Яворського (1721) // Оглоблин Олександр. Гетьман Мазепа та його доба. — Нью-Йорк; Київ; Львів; Париж; Торонто, 2001. — С. 405.
- ⁴² Там само. — С. 415.
- ⁴³ *Костомаров Н. И.* Мазепа. — М., 2004. — С. 200–201.
- ⁴⁴ 1708, жовтня 30. — Дегтярівка. Лист І. Мазепи стародубському полковнику Іванові Скоропадському про причини переходу на бік шведського короля // Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / уряд. С. О. Павленко. — К., 2007. — Док. № 288. — С. 249.
- ⁴⁵ *Томашівський Стефан.* Із записок Каролінців про 1708/9 р. // ЗНТШ. — 1909. — Т. 92. — Кн. VI. — С. 75. (Орфографію публікації збережено).
- ⁴⁶ Diarium aus der Schwedisch. Armee in Severien, 1708. — Uppsala universitetsbibliotek. — Handskriftsenheten, 55. — Palmiskiöldiske Samlingen af Handskrefne och Tryckte Handlingar. — Pärn 55. — Dokument 34. — S. 221, i tysk. — Uppsala, Sverige.
- ⁴⁷ 1708, грудня 16. — Ромни. Маніфест Карла XII до малоросійського народу // Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / уряд. С. О. Павленко. — К., 2007. — Док. № 547. — С. 681.
- ⁴⁸ Універсал гетьмана І. Скоропадського про вірність українців російському царю // Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / уряд. С. О. Павленко. — К., 2007. — Док. № 380. — С. 336–342.
- ⁴⁹ *Шевчук Валерій.* Знач. праця. — С. 234.
- ⁵⁰ Uppsala universitetsbibliotek, Handskriftsenheten. — F. 103. — Handlingartill Sveriges politiska historia, 1704–1709. — Pärn F 103. — Häfte 1708. — Dokument 25. — s. 272–273. — Uppsala, Sverige.
- ⁵¹ 1710, квітня 10. Бендери — Конституція Пилипа Орлика / Універсали Івана Мазепи (1687–1709). Ч. II. — Київ — Львів, 2006. — Додаток III. — Док. № 1. — С. 638, 639.
- ⁵² Вивід прав України. — Нью-Йорк, 1964. — С. 88.
- ⁵³ Маніфест Гетьмана Орлика до європейських урядів // Борщак І. Orlikiana. Хліборобська Україна. 36. VII і VIII. — Відень, 1922–1923. — С. 367.

- ⁵⁴ 1710, квітень 10. Бендери—Конституція Пилипа Орлика//Універсали Івана Мазепи (1687–1709). Ч. II. — Київ; Львів, 2006. — Додаток III. — С. 638–639.
- ⁵⁵ Uppsalauniversitetsbibliotek, Handskriftsenheten.—F141.—Handlingartill Sveriges politiska historia. — Pärm 141. — S. 120.
- ⁵⁶ Ibidem. — S. 121.
- ⁵⁷ Ibidem. — S. 123.
- ⁵⁸ Цит. за: Чухліб Тарас. Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної української держави 1648–1721 рр. — К., 2009. — С. 488.
- ⁵⁹ История Украинской ССР. Т. 3. — К., 1983. — С. 318.
- ⁶⁰ Крупницький Борис. Гетьман Мазепа та його доба. — К., 2008. — С. 179.
- ⁶¹ Чухліб Тарас. Шлях до Голтави: Україна і Росія за доби гетьмана Мазепи. — К., 2008. — С. 149.
- ⁶² Там само. — С. 55.
- ⁶³ Всемирная история. Т. V. — М., 1958. — С. 408.
- ⁶⁴ Смолянников Сергей. Иван Мазепа. Анатомія предательства и пути Иуды: от славы к бесчестью. — К., 2009. — С. 14.
- ⁶⁵ Григорьев Борис. Зазнач. праця. — С. 270.
- ⁶⁶ Таурова-Яковлева Т. Мазепа. — М., 2007. — С. 215.
- ⁶⁷ Григорьев Борис. Зазнач. праця. — С. 269.
- ⁶⁸ Трауйя Анри. Петр Великий. — М., 2006. — С. 170.
- ⁶⁹ Там само. — С. 179–180.
- ⁷⁰ Шевчук Валерій. Зазнач. праця. — С. 238; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах/упоряд. С. О. Павленко. — К., 2007. — Док. № 547. — С. 682.
- ⁷¹ Донцов Дмитро. Історія розвитку української державної ідеї. — К., 1991. — С. 17.
- ⁷² Григорьев Борис. Зазнач. праця. — С. 270.
- ⁷³ Артамонов В. А. Зазнач. праця. — С. 44.
- ⁷⁴ Diarium aus der Schwedisch. Armee in Severien, 1708.—Uppsalauniversitetsbibliotek.—Handskriftsenheten, 55.—Palmskiöldiske Samlingen af Handskrifne och Tryckte Handlingar.—Pärm 55. — Dokument 34. — S. 221, i tysk. — Uppsala, Sverige.
- ⁷⁵ Тарле Е. В. Сочинения. Том 10. — М., 1959. — С. 651.
- ⁷⁶ Григорьев Борис. Зазнач. праця. — С. 270.
- ⁷⁷ Енглунд Петер. Зазнач. праця. — С. 58.
- ⁷⁸ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 22. — М., 1962. — С. 16–17.
- ⁷⁹ Маркс К. Разоблачение дипломатической истории XVIII века. http://scepsis.ru/library/id_884.html.
- ⁸⁰ Mahan A. T. The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783. Twelfth edition.—Boston, 1918. — P. 239.
- ⁸¹ Ibidem. — P. 231.

Валерій Солдатенко

Народився 13 квітня 1946 р. в м. Селідово на Донеччині. Закінчив історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1970). Працював в навчальній роботі, старшим науковим співробітником Інституту історії партії, завідувачем відділу Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Членкор НАН України, доктор історичних наук, професор. З липня 2010 року Голова Українського інституту національної пам'яті. Опублікував понад 500 наукових праць, з них 17 індивідуальних монографій з проблем суспільно-політичного, національно-визвольного руху в Україні перших десятиліть XX ст., національного державотворення. Лауреат Міжнародної премії ім. В. Винниченка та НАН України.

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 РОКУ. СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Практично з моменту підписання договору між Українською Народною Республікою і Другою Річчю Посполитою (квітень 1920 р.) і досьогодні точаться дискусії як про передісторію його появи наукові і політичні дискусії його сутності, а, головне — наслідки. Природно, що започаткували їх учасники подій¹.

Згодом важливий історичний епізод знаходив інтерпретації як у працях, присвячених громадянській війні, воєнним інтервенціям в цілому², так і в дослідженнях подій регіонального, українського масштабу, хронологічно позначених безпосередньо 1920 роком³. Відповідно до класового підходу, концептуальним версіям надавалося соціального забарвлення: «Війна з буржуазно-поміщицькою Польщею», «Розгром військ буржуазно-поміщицької Польщі» тощо⁴. Власне, фактабула зводилася до того, що черговим походом проти радянських республік, організованим міжнародним імперіалізмом, у першу чергу Антантою, стала агресія Польської держави⁵. Договір С. Петлюри з Ю. Пілсудським, дії державного проводу

УНР, звичайно, рішуче засуджувалися, особливо запроданство Східної Галичини й Західної Волині.

В Польщі, природно, також не бракувало спроб дати оцінку того, що сталося в 1920 р. Головний інтерес зводився до з'ясування причин невдач східного походу та його наслідків для внутрішньополітичного й зовнішньополітичного становища Речі Посполитої⁶. На перший план висувалася концепція зіткнення двох світів — старого (буржуазного) і нового (соціалістичного), у якому на вістря війни було спільно висунуто слухняного сателіта Польщу. За такої версії, вільно чи не вільно, роль власне українських чинників, як підпорядкованих глобальним розрахункам і процесам, похідних від них, применшувалася. І хоча театр воєнних дій розгортався на теренах України, вони більше вписувалися в загальну концепцію боротьби світової революції проти всесвітнього капіталізму.

В емігрантській літературі у міжвоєнний час продовжували «ламатися списи» навколо оцінки Варшавського договору. При цьому автори нерідко стояли на полярних позиціях, не зупиняючись перед маніпулюваннями історичним матеріалом, лише б довести зверхність власної точки зору. Науковість відходила на другий план⁷.

У сучасній Україні вивчення подій під кутом зору війни (як зовнішньої агресії) намагаються здебільшого уникати. Превалюють концепції, згідно з якими Директорія УНР на чолі з С. Петлюрою у контексті продовження боротьби проти радянської влади в Україні (тобто внутрішньої, громадянської війни) знайшли в особі поляків підмогу. Щоправда, останні виявили непослідовність, нестійкість, що привело українську справу до поразки⁸.

Так, зрештою, війна у деяких авторів трансформується на діаметрально-протилежну сутнісну кваліфікацію. Подібно вчинили Б. Гудь і В. Голубко, а за ними й О. Калакура, який відповідний параграф монографії найменував «Польсько-українське порозуміння»⁹. До схожих схем тяжіють і автори, які ставлять за мету не лише всіляке виправдання, а й неодмінне звеличення ролі С. Петлюри в дуже складній і суперечливій історичній акції (про це дещо нижче, при предметному розгляді фактів, подій, документів). Розвиток логіки у позначеному напрямку приводить і до всуціль позитивної оцінки ролі Ю. Пілсудського в українсько-польських стосунках¹⁰.

Тож значну низку аспектів непростого досвіду 1920 року варто відтворити начебто заново, намагаючись не збочити до котрогось із полюсів під впливом новітньої політичної кон'юнктури.

При достатньо поширеній уяві, що історію творять маси, а особистість має найбільший шанс вплинути на перебіг подій за глибокого усвідомлення векторів народних рухів, нерідко трапляються й епізоди, фази суспільного розвитку, коли на перший план виходять суб'єктивні прагнення, дії харизматичного політичного діяча. Саме таку роль виконав у 1920 р. у вітчизняній історії Голова Директорії УНР, Головний отаман її військ С. Петлюра.

Болісно переживаючи поразки 1919 р., С. Петлюра непогамовно прагнув реваншу. І передусім, та й, мабуть, понад усе його турбувало, де знайти ті сили, які повернули б йому особисту владу бодай над якоюсь частиною України. Ні конструктивної програми державотворення, ні проектів соціальних перетворень не передбачалося. Принаймні вони не були публічно запропоновані суспільству. Весь смисл розрахунків і комбінацій підпорядковувався одній меті — знищити ненависну радянську владу, котра кваліфікувалася як абсолютно чужа природі української нації, що силоміць була насаджена в Україні за допомогою російських багнетів. Ті ж, хто в Україні сприяв зміцненню більшовицького режиму, оцінювалися ніяк не інакше, як підлі зрадники національної справи, посібники іноземних поневолювачів українства.

Знищити владу супротивника можна було лише збройними зусиллями, лише війною, в якій можливі як перемоги, так і поразки. А що таке воєнні перемоги й поразки? Це ж загибель тисяч, десятків тисяч не лише суперників, ворогів, а й прибічників, соратників, друзів. І багато, дуже багато — ріки і моря крові. Причому нерідко і немало випадкової, безневинної. І, значить — невідворотні прокльони, жадоба помсти тим, хто відігравав керівну роль у громадянській війні. Мабуть, нікому з подібних особистостей ніколи не вдавалося уникнути такої незаздрісної долі навіть після припинення військових дій. З плином часу вчорашні герої неодноразово перетворювались у суспільній свідомості досить значного відсотка населення на злочинців і — навпаки.

Чи усвідомлював це Голова Директорії, Головний отаман? Можна допустити, що не міг не усвідомлювати або, можливо,

інстинктивно не вгадувати, розмірковуючи над своїми планами після повернення на Батьківщину. Але він відкидав сумніви й нестримно прагнув боротьби.

Перебування С. Петлюри у Варшаві, куди він прибув 7 грудня 1919 року і вже 9 грудня зустрівся з Ю. Пілсудським, комфортним назвати важко. У повітрі буквально носилась ворожеча поляків до українців, які «посміли» зайти «так далеко», що спробували заснувати державність на землях Східної Галичини й Західної Волині — «на віковичних польських теренах».

О. Доценко, колишній ад'ютант С. Петлюри, у «Літописі Української Революції» наводить численні факти про польський терор на українських землях у грудні 1919 р. — січні 1920 р. та й пізніше. У коментарях майже в кожній фразі не обходиться без термінів — «лютування поляків», «грабежі», «жорстокість», «знущання», «здирства і насильства польські», «польська воєнна вакханалія» тощо¹¹.

І. Мазепа також ділиться численними враженнями, суть яких зводиться до формули: «...поляки поводилися на наших землях, як окупанти»¹². Він, зокрема, наводить зміст інформації, одержаної від Головноуповноваженого уряду УНР І. Огієнка, про становище в Кам'янецькому районі: «Поляки забирали й вивозили в Польщу все: хліб, цукор, різне військове майно, шкіру, рештки мануфактури та інших товарів. Навіть телефони повітового земства зруйновано і всі апарати вивезено. Ціни на все піднялися страшні. Одночасно поляки взяли всю адміністрацію у свої руки. Почалися організовані реквізиції, арешти, труси. В місті знищено всі українські національні ознаки, знято український прапор, українські вивіски наказано перемалювати на польські. Нарешті польський місцевий комендант Оцеткевич дійшов до того, що в своїй відозві оповістив Кам'янець і цілий Кам'янецький повіт прилученими до Польщі».

Оповідючи мені про все це, Огієнко казав, що він сам і представники нашого уряду в Варшаві уживають усіх заходів для усунення цих польських „порядків“, але покищо наслідків не видно. Наших розпоряджень, казав він, ніхто не виконує, кожний польський урядовець робить по-своєму»¹³.

Навіть С. Петлюра, перебуваючи у Польщі «в гостях», змушений був звернутися до Ю. Пілсудського з меморандумом. Лідер УНР мало не в кожному абзаці запевняв «пана Начальника

Польського Панства» у пошані й любові до поляків і принизливо прохав припинити їхні свавілля, терор щодо українців¹⁴.

Та Голова Директорії (втім, останньої не існувало — залишився один «директор») усвідомлював, що ситуація набагато скрутніша. Поляки чинили в Західній Україні так, як хотіли, бо відчували себе там повновладними господарями, не збиралися ні на кого зважати, реагувати на будь-чий протести, заперечення, прохання. І С. Петлюра знав, що він не лише не в силах того змінити, а й має, зрештою, погодитися з такою поведінкою Польщі. Причому, не лише через безсилля. Він йшов до того, щоб опинитися, по суті, заручником власної лінії поведінки.

У своєрідну ідеологічно-дипломатичну й політичну пастку С. Петлюра почав потрапляти ще з кінця 1918 року, коли йому російські офіцери-штабники нав'язали стратегію, за якою єдиним можливим союзником відроджуваної УНР може стати лише Антанта. Проте треба було бути абсолютно нетямущим функціонером, щоб з перших же контактів з антантівськими колами не зрозуміти, що за порозуміння з ними доведеться платити неймовірною ціною. Зовсім нереальними були б сподівання, що Антанта відступить від підтримки планів відродження єдиної і неподільної Росії, до реалізації яких могутньо підготувався білий рух, і, водночас, відмовиться від ідеї «Великої Польщі», неодмінною складовою якої завжди вважалося і Західна Україна.

Вибираючи «з двох зол менше», Головний отаман психологічно з перших місяців 1919 року був готовий до того, щоб принести у жертву Східну Галичину з її переважно українським населенням. 27 лютого він зустрівся з представниками антантівської місії генерала Бертелемі, що прибули з Варшави до Ходорова на переговори щодо лінії розмежування УГА і польської армії. Французький дипломат висунув ультимативну вимогу припинити наступальні дії проти Польщі й запропонував проєкт перемир'я, за яким від України відходила більша частина Галичини зі Львовом та усіма нафтоносними районами Волині. С. Петлюра визнавав, що антантівські функціонери обрали бік Польщі, що їхня пропозиція «не відповідала в цілому інтересам галичан»¹⁵. Та це не зупиняло Головного отамана. «Але я настоював на прийнятті її, — роз'яснював він генерал-хорунжому М. Удовиченку, — бо цим досягли б ми: а) фактичного визнання України з боку Антанти; б) отримали б можливості ство-

рити бази для підвозу амуніції з Європи і в) оперлися б фактично на Європу в нашій боротьбі з більшовиками — себто з Москвою. Галичани за допомогою Омеляновича-Павленка, який ніколи не орієнтувався в державних справах, відкинули ці умовини, хоч я їх і попереджав про корпус Галлера, що формувався у Франції. Галицька Армія потерпіла поразку»¹⁶.

Наведений витяг з листа С. Петлюри прикметний з багатьох точок зору. Наприкінці лютого 1919 року йшли активні переговори з представниками інтервентів в Одесі та Бірзулі і Головний отаман недвозначно давав знати партнерам, що він і його прибічники готові на величезні поступки.

Звертає на себе увагу й «попередження» галичан «про корпус Галлера». Тут виразно проглядає «масонський почерк». Саме у цьому зв'язку В. Савченко зауважує: «Важливим моментом у стосунках із Францією Петлюра вважав своє масонство, яке, на його особисту думку, повинно було відчинити йому двері до всіх дипломатичних представництв держав Антанти й США та вивести з політичної кризи невизнану Українську республіку»¹⁷. Заходу обіцялося, що Україна Петлюри буде проводити активну антибільшовицьку політику й установить союзницькі відносини з Польщею — і це буде фундаментом стабільності в Східній Європі¹⁸.

«Петлюра щиро вважав, що Україна повинна була розвиватися самостійно й навіть подати приклад першої „масонської республіки“. Реалізації цієї мети підпорядковувалася Велика ложа України (7 місцевих лож, 83 гуртки, 800 «братів»), великим майстром якої з весни 1919 року став С. Петлюра»¹⁹. Однак керівні кола міжнародного масонства у Франції підтримали не петлюрівську організацію «вільних каменярів», а конкурентів — тих, хто групувався навколо його суперника — С. Моркотуна, уособлюваних ним сил в Україні, які ще восени 1918 року стали на шлях відродження єдиної і неподільної Росії.

Відмова галичан від наполегливих пропозицій С. Петлюри, незважаючи на «попередження» «про корпус Галлера», звісно, перешкоджала здійсненню планів Головного отамана, зривала їх. Так, прямою реакцією на ситуацію в українському таборі стала телеграма голови місії Вищої ради Паризької мирної конференції у Варшаві Ж. Нуланса в Париж. У ній, зокрема, говорилося: «Український уряд наполягає на проведенні в Одесі переговорів з представниками союзників з питань

військового співробітництва та визнання України Антантою... За будь-яку ціну слід перешкодити методом тиску на угорський уряд постачанню українській стороні зброї та боєприпасів, які обмінюються на нафтові продукти за маршрутом Мокай–Стрий. Нарешті, заборона ввозу товарів в Україну до того часу, поки вона не підкориться волі Антанти, могла б бути також дійовим засобом проти України...»²⁰.

Абсолютна непоступливість антантівських місіонерів не зменшила бажання С.Петлюри досягти угоди з ними. Навпаки, вона привела до готовності йти на нові поступки, як на переговорах в Одесі, так і з польською стороною (контакти тут практично не припинялися упродовж усього 1919 року, а місії змінювали одна одну). І чим безнадійнішою виглядала перспектива допомоги УНР з боку Антанти, тим більше С.Петлюра відчував залежність від загалом єдиного можливого рятівного «польського чинника».

І зрештою, не можна пройти ще повз один момент. Спливло трохи більше місяця після проголошення Акту Злуки 22 січня 1919 року, однак член Директорії, чий підпис стояв під Універсалом соборності, виявляє готовність не рахуватися з його сутністю. І про УГА Головний отаман говорить без співчуття і не як про підпорядковану собі (бодай формально) формацію, а як про щось чужорідне — він попереджав про корпус Ю.Галлера, та його не послухали, ось Українська Галицька армія й зазнала поразки (за сказаним мало не вчувається «Не послухали — то й маєте!»).

З кожною новою місією, які надсилав С.Петлюра до Ю.Пілсудського, а також під час таємних зустрічей з емісарами від останнього²¹, український діяч дедалі прив'язував себе до «польської колісниці». Офіційна Варшава поводитися неприступно щодо проблеми Східної Галичини й Західної Волині. В.Курдиновський навіть уклав у травні 1919 року договір з главою польського уряду І.Падеревським, який обіцяв Польщі широкі територіальні уступки (кордон у Галичині мав проходити по р. Збруч)²². Домовленості В.Курдиновського, котрий начебто перебільшив свої повноваження, були дезавуйовані урядом України. Проте вони погіршили й без того складні взаємини УНР і ЗУНР, а поляки успішно використовували текст договору на мирній конференції у Парижі, домагаючись визнання приналежності Східної Галичини до Польщі.

У вересні для переговорів з польським урядом до Варшави вирушила українська делегація на чолі з міністром закордонних справ України А. Лівичьким. І хоча тодішній голова Ради народних міністрів І. Мазепа стверджував у своїх спогадах, що ніхто не збирався заключати договору «коштом Галичини»²³ й не давав відповідних інструкцій, справа саме до цього й посувалася. А Голова Директорії й Головний отаман лише відтягував невідворотну згоду на польські вимоги, оскільки змушений був рахуватися із потенціалом УГА. Без неї С. Петлюра давно б втратив будь-яку надійну опору в Україні.

Тому, наприклад, як обережне зондування реакції на ймовірний крок може розглядатись заява чергового місіонера до Варшави П. Пилипчука, оприлюднена 23 серпня 1919 року польськими газетами, про незацікавленість уряду УНР у справах Східної Галичини. Можливо, то була й провокація польських журналістів, що свідомо перекрутили слова дипломата²⁴. Однак не виключений і досить поширений у дипломатичній практиці ефект «випробувальної кулі» (з відпрацьованими наперед наступними атрибутами публічних спростувань, відкликанням посланців тощо).

Саме в серпні 1919 року, напередодні делегування місії П. Пилипчука до Варшави, С. Петлюра вперше особисто звернувся з листом до Ю. Пілсудського, в якому наголошував, що «стає очевидною konieczність певного порозуміння між польським та українським командуванням для дальшої боротьби...»²⁵.

Варто звернути увагу на те, що писалося це в момент істотного напруження стосунків у соборному таборі, маневрів керівництва Української Галицької армії, спрямованих на пошук шляхів порозуміння з денікінцями. Природно, ці мотиви набули ще більшої гостроти на жовтень 1919 року, коли до Польщі було споряджено надзвичайну дипломатичну місію на чолі з міністром закордонних справ А. Лівичьким. Крім нього, до складу місії ввійшло ще 4 наддніпрянці — Л. Михайлів, П. Понятенко, Б. Ржепецький, П. Мшанецький і 3 галичанина — С. Вітвицький, А. Горбачевський, М. Новаківський.

З перших же зустрічей польська сторона зайняла неприступну позицію щодо Східної Галичини, Холмщини й Підляшшя, перетворивши це питання на висхідне і ключове в переговорах²⁶. Безперечно, С. Петлюру інформували про ультимативну, що межувала з неприкритим шантажем, поведінку поляків

(А. Лівичський регулярно надсилав Голові Директорії листи). За цих обставин достатньо промовистими виглядають його слова з листа до А. Лівичького від 11 листопада: «Ми напружуємо всі сили, але чи вистачить їх, я не певен. 5000 пар чобіт і шинелей, 5000 рушниць з набоями нас могли би врятувати! — в цей час полагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати — дати нам базу деяку, зносини з світом і перспективи. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніш: може б мали більш сприяючі для нас обставини для заключення договору з Польщею»²⁷.

У цьому листі, як і в попередньому — від 30 жовтня 1919 року²⁸, С. Петлюра вимагає прискорення досягнення домовленостей з Варшавою. Хіба що до старих додалися нові мотивації. Голова Директорії повідомляє А. Лівичького про заключення угоди командування УГА з А. Денікіним. У цьому світлі значно зрозуміліше й визначеніше виглядають слова жалю з приводу того, що інтенсивних переговорів з поляками не велося раніше. А емоційні фрази про порятунок виглядають як пряма директива на згоду з польськими вимогами. Адже весь попередній досвід спілкування з польськими партнерами свідчив, що зі своїх позицій вони не зйдуть ні за яких обставин. Тож якщо мова зайшла про те, що треба рятуватись (зі знаками оклику), ясно — вже не до обстоювання вимог, не до турбот про «збереження обличчя» тощо.

15 листопада 1919 року (на той час перехід УГА в денікінський табір став незворотним, доконаним фактом) на спільному засіданні Директорії й уряду було зроблено ще один рішучий крок назустріч Польщі. Якщо вірити С. Литвіну (в новітньому виданні збірника документів про діяльність Директорії й уряду відповідного документа чомусь немає), було ухвалено: 1) визнати необхідним дати згоду на встановленні лінії кордону між УНР та РПП по лінії Бертелемі через територію Галичини і по річці Стир. Зазначений кордон є той максимум, на який може піти уряд; 2) щодо поставленої вимоги негайного принципового визнання урядом в аграрній справі принципу власності, то визнали можливим лише заявити, що остаточне рішення принципових засад, на яких має бути проведено аграрну реформу, належить лише Парламенту²⁹.

Отже, С. Петлюра і його оточення остаточно прийшли до необхідності прийняття польських вимог (лінія Бертелемі —

«максимум») як основи для розбудови дальших стосунків між двома державами. Єдиною «прикрістю» залишалася суспільна думка українства, яке з тривогою і неприхильністю сприймало повідомлення про запопадливі пошуки порозуміння з поляками, про сутність угод, які з ними підписувались українськими представниками.

Етапною, а разом із тим і такою, що спричинила безліч запитань, стала декларація від 2 грудня 1919 року, яку подала місія А. Лівницького польському уряду. ЦК УСДРП навіть присвятив з'ясуванню її сутності окреме засідання 29 січня 1920 року, й А. Лівницькому довелося вислухати чимало критичних закидів, на частину яких він не зміг дати задовільних відповідей. Суть декларації полягала, за М. Шаповалом, у цілій низці пунктів:

«а) межі УНР встановлюються по Дністру, Збручу і через Волинь,

б) УНР зобов'язується передоставити у себе права полякам, які поляки для українців устанавлять у Польщі,

в) остаточне вирішення земельної справи на Україні належатиметься Укр. Установчому Парляментові, а до того часу юридичне положення польських поміщиків на Україні регулюється на підставі осібного погодження між укр. і польським Урядами,

г) УНР бажає нав'язати якнайтісніші економічно-торговельні стосунки з Польщею на підставі взаємності.

Від Польщі ж уряд УНР жадає:

а) Признання УНР незалежною і самостійною, підтримки укр. справи перед іншими державами та заключення передовсім договорів і конвенцій торговельного, військового та консульського характеру,

б) для утворення доброї атмосфери у відносинах — вимагає негайного вирішення долі тих українців, які з політичних причин конфіювані, інтерновані або арештовані Польщею,

в) допомоги УНР в боротьбі з ворогами — зброєю, амуніцією і т. и.,

г) перепускати через Польщу на Україну українських полонених, грошові знаки, військове знаряддя, одіж і т. и.»³⁰.

Те, про що стало відомо українським політичним і військовим діячам, викликало не лише питання, але й відверте невдоволення.

Між тим, на декларацію української місії було одержано відповідь польської сторони: «Представлені жадання будуть сповнені. Вже тепер завдяки добрій волі Панів зможемо перейти до цілком щирої співпраці. Те, що Пани вчинили, буде міродайним не лише для обох зацікавлених народів, але і для закордону»³¹.

Відомий і зміст (основні тези) листа А. Лівіцького до С. Петлюри від 2 грудня 1919 року: «Посилаємо копію декларації, яку підписали з жалем і болем; перед цим я скликав нараду з 30 осіб, яка одногосно висловила за підписання декларації; на нараді були і представники буржуазних партій; скликав я їх для того, щоб в майбутньому українська буржуазія не обвинувачувала сучасного правительства в "зраді". Бачився з Пілсудським, який згоден на розташування нашого війська в районі Шепетівка–Полонне. Згоден на формування півофіційним способом; рекомендує, щоб це було доручено особі не нижче підполковника генштабу. Я назвав Юнакова, Сальського, Петрова. Йому найбільш сподобалась кандидатура Сальського. Поляки дізналися про повноваження Макаренка і це їм не подобається. Вони категорично висловились за те, щоб вся повнота Верховної Влади належала тільки Вам. У Кам'янці все гаразд. Адміністрація вся наша, з поляками установили якнайкращі відносини. Я глибоко певен, що ніколи у нас не було ліпших перспектив, як зараз, і т. и.»³².

Підсумовуючи значення всіх відомих йому документів, М. Шаповал констатує: «...керівники УНР були надто непоступливі, коли чогось вимагали українські маси, але дуже легко йшли на поступки польській шляхті. Вони «не турбувались, що скаже українське селянство і робітництво, але запобігливо втягали в свою аферу представників укр. буржуазії, щоб вона їх колись не обвинувачувала за "зраду". Дрібна буржуазія легко уступає великій, але безоглядно непримирима до трудових мас»³³.

На адресу С. Петлюри й А. Лівіцького, що діяв від імені Голови Директорії, посипалися докори, висловлювалися критичні зауваги навіть у провідних колах українства. Так, на засіданні ЦК УСДРП в Кам'янці-Подільському 29 січня 1920 року (за участі І. Мазепи, А. Лівіцького, М. Шадлуна, І. Романченка) І. Мазепа поставив питання: «Як могло статися, що наша місія

подала польському урядові декларацію, яка рішуче суперечить директивам нашого уряду?»³⁴

А. Лівіцький виправдовувався: «Мені довелося пережити багато неприємного в зв'язку з підписанням декларації 2 грудня. Я був примушений подати цю декларацію з огляду на вимогу поляків, але зробив це в порозумінні з представниками українського громадянства, яких я мав змогу бачити в Варшаві та у Галичині.

Наша місія зробила все для захисту інтересів України. Вже на першому польсько-українському засіданні (28 жовтня) наші представники оголосили декларацію, в якій стали на ґрунт етнографічного принципу щодо кордонів України. В аграрній справі остаточне рішення залишилось майбутньому українському парламенту. Рівночасно наші представники ставили питання про кінцевість признання Польщею самостійності України та про зміну режиму на окупованих поляками українських землях»³⁵. Поляки відкинули цю декларацію як таку, що не відповідала польським інтересам. Їх делегація вимагала, щоб в декларації було зазначено про державні кордони між Україною і Польщею, про негайне упорядкування земельної справи (для забезпечення інтересів польських землевласників на Правобережжі) і про забезпечення культурно-національних прав польської людности на Україні. Підкреслювалось, що Східна Галичина має належати до Польщі.

Після листопадової катастрофи українського фронту поляки почали ультимативно вимагати врахування їхніх умов, інакше взагалі загрожували припинити всі контакти з місією УНР. «В цих умовах наша місія вирішила переглянути попередній текст своєї декларації, — пояснював А. Лівіцький. — Ми вважали, що не можемо доводити до розриву з поляками, бо наша армія навіть не мала б тоді куди відступати.

Після довгих нарад, в яких галицькі представники залишилися при окремій думці і врешті подали заяву про свій вихід із місії, був виготовлений новий проект декларації, в якому взято на увагу домагання польської делегації.

Ясна річ, що цей проект перевищував уповноваження нашого уряду»³⁶. Тому А. Лівіцький негайно виїхав до уряду за новими директивами. Але по дорозі в Тернополі довідався, що уряд вже виїхав із Старокостянтинова в невідомому напрямі на схід. Повертаючись назад до Варшави, він вирішив порадити-

ся з членами Директорії Ф. Швецем і А. Макаренком у Львові. Обидва, разом із В. Старосольським і М. Ковалевським, висловились за те, щоб негайно подати декларацію зазначеного змісту. В Тернополі за те ж висловилися представники есерів А. Степаненко, В. Кедровський і П. Христюк.

У Варшаві А. Лівичький провів нараду для обговорення проекту декларації. В ній взяли участь міністр земельних справ М. Ковалевський (с.-р.), товариш міністра внутрішніх справ П. Христюк (с.-р.), товариш міністра закордонних справ В. Старосольський (галицький с.-д.), О. Ковалевський (нар.-республ.), С. Русова (с.-ф.), Л. Старицька-Черняхівська (с.-ф.), С. Шемет (хліб.-дем.), Б. Гомзин (хліб.-дем.), Ю. Коллард (сам.-соц.). Майже всі учасники наради, з огляду на критичну ситуацію, висловилися за негайне підписання декларації.

Того ж дня А. Лівичький і подав польському уряду українську декларацію згаданого вище змісту. «Звичайно, уряд може не апробувати декларації 2 грудня. — Заключав український дипломат. — Тоді мусимо рахуватися з неминучістю ліквідації нашої дальшої боротьби. Бо без опертя на сусідню державу ми не зможемо відновити свого державного життя. Коли галичани порозумілися з Денікіним коштом Наддніпрянської України, то нам у цій ситуації, що утворилася після листопадової катастрофи, нічого не залишається, як пробувати знайти шлях для продовження своєї боротьби хоч би в межах Наддніпрянської України»³⁷.

Не треба володіти навичками розшифровки «хитромудрих» дипломатичних формул, щоб зрозуміти: українська сторона погодилася на союз з поляками коштом Західної України, мотивуючи свою моральну позицію, окрім іншого, «зрадою УГА».

Роз'яснення А. Лівичького не вповні задовольнили учасників наради і від їхнього імені Голова Ради народних міністрів констатував: «Коли я їхав до Кам'янця, мені й на думку не спадало, що ми вже стоїмо перед фактом підписання декларації 2 грудня. Всі ми жили там, в запіллі ворога, зовсім іншими думками та перспективами. Нам здавалося, що в першу чергу треба об'єднати та реорганізувати наші розпорошені сьогодні військові сили. Тоді ми могли б вже в ближчому часі відновити свою боротьбу організованим фронтом. Тому факт підписання декларації 2 грудня мене дуже занепокоїв. Адже це новий клин в наші взаємовідносини з Галицькою армією. Ми

там працюємо ввесь час в напрямі об'єднання обох армій. Тепер над цією справою, очевидно, треба поставити хреста. Та й по суті я не поділяю оптимізму Лівичького щодо тих користей, які нам може дати союз з Польщею. Мені здається, що поведінка поляків на окупованих ними українських землях не віщує нам нічого доброго.

Я констатую, що декларація подана без згоди уряду. Але зараз не в наших інтересах доводити до формального розриву з Польщею. Треба лише бути на сторожі, щоб поляки, використовуючи наш тяжкий стан, не посунули взагалі на Україну. Ні в яким разі ми не можемо допустити, щоб на Україну прийшли нові чужоземні сили. Це знову відвернуло б від нас народні маси. Найбільш непопулярним на Україні є гасло інтервенції. Тому краще переживемо на Україні якийсь довший час стан анархії, але будемо продовжувати боротьбу власними силами. Треба вимагати від поляків негайного визнання Української Народньої Республіки, припинення руху їхнього війська на схід»³⁸.

Сам Голова Ради народних міністрів відправився шукати рештки армії УНР, що під командуванням генерала М. Омеляновича-Павленка здійснювала Зимовий рейд тилами денікінських і радянських військ. Однак договірний механізм було вже заведено. Він рухав справу до логічного завершення, і на його процес українська сторона впливу майже не мала. С. Петлюра, його оточення здавали позицію за позицією й згоджувалися на нові й нові вимоги поляків. Однак іншого виходу вони не бачили.

З початку березня 1920 року переговори, що тривали у Варшаві з грудня 1919 року в режимі суворої секретності, значно поживішали, хоча загалом виявилися надзвичайно складними й виснажливими. Українці, зокрема, певний час не хотіли погодитися на вимоги Варшави встановити польський контроль над українською армією і залізницями та призначити поляків на посади заступників міністрів усіх українських міністерств. Проте слабкість, по суті — безнадійність становища С. Петлюри на переговорах зумовили нові поступки української сторони, якій Ю. Пілсудський відвів неприємну роль молодшого партнера.

Здійснені українською дипломатією кроки (численні контакти, переговори) торували шлях до укладення широкомасштабної таємної угоди, підсумкового документа, що ввійшов в історію під назвою Варшавського договору³⁹. В концентрованому вигляді заключна фаза підготовки важливого акту віддзеркалюється у виступі А. Лівіцького на нараді ЦК УСДРП у Вінниці 18 травня 1920 року: «Я мусів підписати договір 22 квітня, хоч не мав на це дозволу ні ради міністрів, ні нашої партії. Бо коли я приїхав за остаточними директивами в Камянець, то там не було більшості Ц. К. соц.-дем. партії, ні кабінету міністрів. А тут поляки вимагали — негайно дати їм відповідь на їхній проект договору. Тоді я рішив звернутися до Української Національної Ради в Камянці, що останній місяць стала набувати все більшого авторитету. Національна Рада майже всіма своїми фракціями висловилася за необхідність підписання договору.

Поляки домагалися призначення в нашому уряді трьох міністрів-поляків. Але після протестів з нашого боку вони погодились на одного міністра і одного заступника міністра. Ця справа — давня, вона виникла підчас одної моєї розмови з Пілсудським. Річ в тому, що думку про порозуміння з нами серед поляків піддержували тільки польські соціалісти (Польська Партія Соціалістична) та деякі ліві групи. А більшість сойму, як напр. нац.-демократи та деякі інші партії, здебільшого правого напрямку, були проти “української авантюри”. Вони бояться Самостійної України більше, ніж СРСР.

Раз Пілсудський при розмові зо мною висловився, що, мовляв, у нас недостача інтелігенції і тому чи не могли б ми прийняти в свій уряд двох поляків і одного російського ліберала і такою ціною зацікавити польські ширші кола справою польсько-українського порозуміння. Правда, Пілсудський на цьому не дуже настоював, але все таки довелося числитися з його побажанням.

Щодо порозуміння з поляками в земельній справі, то за поспіхом ця справа залишилась невияснена. Мабуть, тут мала значіння ще й та обставина, що призначенням Стемповського міністром земельних справ заспокоїлись певні польські кола, і Пілсудський вже якось не став вимагати підписання окремого порозуміння в земельній справі.

Щодо військової конвенції, то текст її санкціонували наші військові фахівці — Сальський, Зелінський та інші. Взагалі з огляду на тяжкий стан нашої армії було неможливо одержати від поляків яку-будь допомогу без підписання військової конвенції»⁴⁰.

Крім того, що польське керівництво намагалося забезпечити за український рахунок власні національні інтереси, воно виступало зняряддям країн Заходу, які робили все, щоб Польща стала «необхідною перепоною між російським більшовизмом — на весь час його існування — і всією Європою»⁴¹. С.Петлюра при зустрічі з І. Мазепою заявив: «Наш договір з поляками підписаний при активній допомозі Франції»⁴².

Слід відзначити, що Ю.Пілсудський укладав Варшавський договір незважаючи на опозицію в Сеймі (фактично його політика ніколи повністю й не підтримувалася Сеймом), що загалом було досить ризикованим кроком: він ставив саме існування польської держави на українську карту, бо вважав Україну ключем до балансу сил у Східній Європі. Радянську Росію, на його думку, неможливо було перемогти без українського союзника та без створення в наступному української держави—буфера. З цього погляду С.Петлюра та його найближче оточення розглядалися Ю.Пілсудським як єдина політична сила, з якою можна мати справу в Україні. Для останнього Варшавська угода могла означати спробу приглушити негативні емоції від зовсім недавніх воєнних акцій щодо західних українців і відкрити нову, позитивнішу фазу в польсько-українських відносинах: як продовження політики, коріння якої проросло ще в Гадячі 1658 року.

Відносини між Українською Народною Республікою і Польщею після підписання квітневих угод 1920 року І. Мазепа називає польсько-українським союзом. Такою, власне, є назва більшої частини третьої книги «Україна в огні й бурі революції». Такою є її головна ідея. Однак ставлення до Варшавського договору і його наслідків у І. Мазепи неоднозначне. Хоча доволі делікатно, він все ж прагне підійти до його оцінки і з об'єктивного боку (глухий кут, в якому опинились українські керівники на чолі з С.Петлюрою), і з суб'єктивного (конкретні кроки лідерів, того ж таки С.Петлюри, які не в усьому були бездоганними).

Уважно зважуючи всі обставини, що дуже несприятливо склалися для УНР, тогочасний голова уряду доходить висновку: «Польсько-український союз 1920 року був наслідком трагічної ситуації, що створилася на українському фронті восени 1919 року. Під впливом надзвичайно несприятливих умов нашої тодішньої боротьби галицькі провідники вважали, що тільки в союзі з тою чи іншою російською владою можна було знайти вихід для української справи. В можливість порозуміння з поляками галичани не вірили. Наддніпрянські провідники, навпаки, ставились з недовірям як до «червоної», так і до «білої» Росії, а тому після листопадової катастрофи 1919 року стали шукати порозуміння з сусідніми державами на Заході — Польщею та Румунією. Більше того. При переговорах у Варшаві представники Наддніпрянської України пішли на великі уступки полякам, аби тільки не припиняти боротьби проти московських окупантів. Цю ситуацію поляки використали в своїх інтересах: вони продиктували представникам Наддніпрянської України договір, якого самі хотіли»⁴³.

Психологічно були підготовлені до територіальних поступок («визнання за дорогу ціну») й С. Петлюра, й А. Лівіцький⁴⁴. Обидва вважали союз з поляками тимчасовим, тактичним, антимосковським⁴⁵.

Серед положень підписаного договору особливу вагу мали такі:

«1. Визнаючи право України на незалежне державне існування на території в межах на північ, схід і південь, як ці межі будуть означені договорами У. Н. Р. з її пограничними з тих сторін сусідами, Річ Посполита Польська визнає Директорію Незалежної Української Народньої Республіки на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою за Верховну владу У. Н. Р.

2. Кордон між У. Н. Р. і Р. П. П. встановлюється слідуєчий: на північ від Дністра вздовж р. Збруча, а далі вздовж бувшого кордону між Австро-Угорщиною та Росією до Вишгородка, а від Вишгородка на північ через узгірря Кремянецькі, далі по лінії на схід Здовбунова, потім вздовж східнього адміністративного кордону Рівенського повіту, далі на північ вздовж кордону адміністративного бувшої губернії Мінської, до схрещення його р. Припятью, а потім Припятью до її устя.

Щодо повітів Рівенського, Дубенського і частин Кремянецького, які тепер відходять до Р. П. П., то пізніше має наступити точніше порозуміння.

Докладне означення кордонної лінії повинно бути переведене спеціальною українсько-польською комісією, складеною з відповідних фахівців.

3. Уряд польський признає Україні територію на схід від кордону, зазначеного в арт. 2 цієї умови, до кордонів Польщі 1772 року (передрозборових), які Польща вже посідає або набуває від Росії шляхом збройним чи дипломатичним»⁴⁶.

Звертають на себе увагу й моменти, пов'язані з формальними аспектами й порядком функціонування договору:

«8. Умова ця зостається тайною. Вона не може бути передана третій стороні чи бути опублікована нею в цілості чи почасті інакше, як тільки за взаємною згодою обох контрактуючих сторін, за винятком артикула першого, який буде оголошено по підписанню цієї умови.

9. Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її контрактуючими сторонами.

Підписано в Варшаві квітня 21-го 1920 року в двох примірниках, уложен один в мові українській і один в мові польській з застереженням, що в разі сумніву текст польський буде вважатися за міродайний»⁴⁷.

Згідно з військовою конвенцією від 24 квітня 1920 року, «в разі спільної акції польсько-української проти совітських військ на теренах Правобережної України, положених на схід від сучасної лінії польсько-більшевицького фронту, військові операції відбуваються по взаємному порозумінню начальної команди польських військ і головного командування українських військ під загальним керуванням начальної команди польських військ»⁴⁸. Усі залізниці України надавались у розпорядження польської влади, всі харчові продукти, коней, підводи тощо мав постачати для польського війська український уряд.

Отже, Українська армія мала наступати на Україну разом з польським військом під загальним командуванням поляків. Поляки брали участь в операціях до Дніпра, тобто в межах тільки Правобережної України, яку вони юридично вважали своєю в межах 1772 року. І тепер нібито повинні були визнати цю територію частиною України. Далі на схід від Дніпра поляки не зобов'язувалися допомагати українцям»⁴⁹.

Чимало політичних діячів були впевнені: подібного роду доленосний акт не міг впроваджуватись у життя волею однієї дипломатичної місії, а мав бути затверджений урядом. Зокрема,

було порушено закон від 28 січня 1919 року, згідно з яким Директорія не мала права йти на домовленості з іншими державами, котрі б зачіпили, змінювали територіальні межі України, накладали на народ обов'язки перед іншими країнами.

Детальний аналіз квітневого договору й військової конвенції з Польщею здійснив С.Шелухин, дійшовши цілком визначених загальних негативних висновків. За висхідний момент аналізу відомий правник обрав територіальний принцип — неодмінний елемент державності і настільки ж важливий чинник — народонаселення. «Петлюра, — резюмує вчений, — визнає за Польщею право на українську територію в межах 1772 р. до Дніпра, без Києва і частини Подільської губернії. З цієї території, української і заселеної масивом українського народу з малюсенькою домішкою польських поміщиків та їх слуг, Польща уступає чи зобов'язується від себе уступити головному отаманові Петлюрі та його товариству од означеної... східної польської межі землю приблизно в 2 губернії... Україна по договору 21 квітня 1920 р. — це Київська та частина Подільської з шматочком Волинської губ. ...Петлюра віддав полякам 162 000 км² землі з 11 000 000 населення...»⁵⁰. (Невідомо на якій підставі, але з явним бажанням хоч трішечки згладити враження від масштабів запроданства, С.Литвин називає інші цифри — відповідно 140 000 км² і 8 млн чоловік⁵¹.)

З особливим обуренням сприймав С.Шелухин легітимізацію з допомогою військової конвенції військового походу в Україну. Він також не міг не констатувати з глибоким сумом інших принизливих наслідків союзу з Ю.Пілсудським: формально-обмеженого визнання УНР, нерівноправного характеру задоволення національно-культурних потреб українського населення, окремих прав польських поміщиків щодо аграрної реформи в Україні. «Весь договір, обох сторін, що творили його, — наголошував С.Шелухин, — трактує український народ тільки за об'єкт, яким поляки і нібито уповноважений з боку УНР по своїй уподобі,.. виключно в польських інтересах розпоряджали самодержавно... не оглядаючись ні на що. Цей договір продиктований неповагою до української нації, він добре топче українське ім'я, і честь, і гідність. Коли б змовці проти української нації взялися творити такий акт, то нічого більшого проти її прав, свободи, незалежності, розвитку й існування і взагалі проти неї вони придумати не могли. Ні один ворог української нації не

зміг би зробити більше того, що зробили ті люди, які виступали по цьому договору від імені українського народу»⁵².

Погоджуючись із принциповими правничими оцінками документів, М. Шаповал не може утриматися, щоб не додати до них власні зауваження.

Розглядаючи перший пункт договору (про права української сторони), М. Шаповал пише, наскільки він є «крутіський і скандальний: визнається Директорія на чолі з Петлюрою, а коли б Петлюру було звільнено або він умер, то чи визнається Директорія? Ясно, що тут проведено те, про що Левицький писав Петлюрі 28 листопада 1919 р. і що Мазепа провів у формі постанов „14 лютого” — Директорія лише в особі Петлюри. Не сама конкретна Україна, як народ, визнається незалежною, а лише право на незалежність»⁵³.

Другим пунктом від України на користь Польщі «відчикрижувалася» більша частина Волині.

Третім пунктом за Україною визнавалися її ж... власні території і т. ін.⁵⁴

М. Шаповал звертає увагу на те, що договори з поляками готувалися в глибокій таємниці — «нишком», а про існування дипломатичних актів «ніхто не знав, окрім кількох змовщиків»⁵⁵.

Певний інтерес становить і така деталь. З першої особистої зустрічі з Ю. Пілсудським (16 травня 1920 р.) І. Мазепа виніс думку, що з таким поміркованим політиком, який справляв цілком непогане враження, можна було домовитись і на значно почесніших для українців умовах⁵⁶.

Навіть В. Іванис, безперечний прибічник С. Петлюри, більше — його явний апологет, не може втриматися від того, щоб не визнати: «Згідно цього договору (Варшавського. — В. С.) відступлено Польщі більші, ніж дозволялося, частини території України, а найголовніше, що згідно з цим договором похід на Україну мав відбутися з участю польської армії. У той час усі соціалістичні українські партії були проти закликання будь-яких чужоземних сил. Ці ж партії психологічно опанували українське селянство. Не рахуватися з такими настроями було небезпечно»⁵⁷.

Здаючи свої позиції, українська сторона підігрувала федеративним планам Ю. Пілсудського, що були дивною комбінацією прагматизму (імперіалізму) і романтизму. Україна, згідно задумів польського вождя, разом з Литвою та Білоруссю мала стати

складовою нової Речі Посполитої, організаційним і визначальним (панівним) ядром якої неодмінно мав бути польський державний компонент.

Укладення Варшавського договору мало низку негативних наслідків. Серед них І. Мазепа називає руйнування єдиного українського табору, дедалі більший відхід галичан від наддніпрянців, навіть галицьких соціалістів від УСДРП. «...Коли був підписаний Варшавський договір і Наддніпрянська армія почала похід на Україну спільно з поляками, всі вони, за винятком М. Ганкевича, стали казати, що дальша боротьба з більшовиками безвиглядна і що, мовляв, режим польський у Галичині далеко гірший, ніж режим на Наддніпрянській Україні під совітською владою.

Приблизно такими самими настроями в той час жили майже всі українці в Галичині»⁵⁸.

Одним з дуже прикрих проявів зазначеної тенденції І. Мазепа вважає залишення Херсонською дивізією (вона складалася переважно з галичан і була чи не найбоєздатнішою з українських частин) наприкінці серпня 1920 року фронту й перехід у Чехословаччину, де вона була інтернована⁵⁹.

Але С. Петлюра, схоже, на подібні обставини не надто зважав, бо волів бачити Україну хай до краю обрізаною і підлеглою Польщі, ніж радянською. До сказаного слід додати й міркування В. Вериги, який не раз наголошував на принципово сепаратистській політиці С. Петлюри, яка мала вияв, зокрема, у відрядженні кількох дипломатичних місій до Польщі без порозуміння з проводом ЗУНР, починаючи з січня 1919 року. Дослідник робить висновок, що незрозумілою «є політика урядових кіл, близьких до Петлюри, які відмовилися піти на невеличкий компроміс із Президентом Є. Петрушевичем у справі реорганізації Директорії й уряду УНР в жовтні 1919 року, але погодилися на повну капітуляцію перед Польщею за визнання карликової УНР на чолі з С. Петлюрою»⁶⁰.

Сукупність наведених аргументів дозволяє врешті-решт дати підсумкову оцінку Варшавському договору, зробити загальний висновок, що такий крок не міг викликати симпатій у народних мас, а лише породив нове невдоволення українським державним центром, особливо С. Петлюрою.

Однак у сучасних публікаціях присутня й інша логіка, прибічники якої схильні виправдовувати Варшавський договір і навіть висловлювати захоплені сентенції на адресу його творців.

Не один раз це намагався публічно демонструвати С. Литвин. Хоч як не дивно, однак угода коштом Західної України цілком органічно вписується в «соборницький чин Симона Петлюри»⁶¹, в якому Голова Директорії виступає як видатний дипломат і міжнародний діяч європейського масштабу⁶².

Прикметно, що основні аргументи для виправдання лінії останнього (цьому надається велика увага — чимало сторінок монографії)⁶³ взято з творів самого С. Петлюри, зокрема — листування, де той намагається переконати багатьох прибічників (частина з них була шокована змістом документа і просила пояснень) у тому, що іншого виходу не існувало. При цьому С. Петлюра не замовчує й очевидних вад Варшавського договору, в тому числі й поступок, що, за його словами, мали вимушений характер⁶⁴. А що ж іще мав писати С. Петлюра?!

Він постійно намагався доводити, що краще мати Україну без західних земель і мільйонів українців, що там мешкають, аніж допустити, щоб республіка стала радянською. В одному зі своїх останніх листів він вкотре наполягав: «Україна як держава — буде. Думаю я, що шлях до Української державності стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли українська державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами. Інша політика — це мрії; нереальні комбінації, що приведуть до того, що ніякої України не буде»⁶⁵. Повністю виправдовуючи подібну логіку, С. Литвин всіх тих, хто зважається на критичну оцінку Варшавського договору — С. Шелухина, Ю. Тютюнника, М. Шаповала, іменує не більше, як «прикрозвісними опонентами С. Петлюри»⁶⁶. «Дістається» й тим сучасним авторам, які «продовжують ставити під сумнів значення угоди» й від В. Сергійчука⁶⁷.

В унісон з С. Литвиним і В. Сергійчуком Б. Дорошенко-Товмацький також вважає, що «важко переоцінити значення державно-політичних переговорів С. Петлюри з польським керівництвом і в цілому їх, безумовно, позитивний результат»⁶⁸.

Дещо врівноваженішу, діалектичнішу позицію щодо предмета дискусії зайняв О. Калакура⁶⁹, а Р. Симоненко та Д. Табачник

однозначно негативно оцінюють Варшавський договір⁷⁰, додаючи нових аргументів у дискусію навколо імені С. Петлюри, що триває, і, схоже, має тенденцію до загострення.

Суперечливими виглядають міркування щодо договору Т. Зарецької. Вона вражається, з одного боку, мужністю С. Петлюри, який зміг величезними зусиллями над собою приборкати соборницькі почуття, що мало хто навіть з його оточення міг зрозуміти⁷¹. З іншого боку, увага акцентується на втіленні в документі непересічних особистих якостей, дипломатичного хисту маршала Другої Речі Посполитої Ю. Пілсудського, його ближчого оточення, яких не зупинили ані внутрішня опозиція планам щодо України, ані негативне ставлення до них з боку Великобританії, Франції, Чехословаччини, Румунії⁷². Зрештою, не вдається уникнути асиметрії у висновку: «Зміст Угоди відобразив нерівність сторін, умови диктували поляки»⁷³.

Наводячи авторитетні свідчення, покликані додатково переконати у необхідності позитивної кваліфікації польсько-українського союзу, Т. Зарецька не помічає, що з них часом можна вивести і не такі вже однозначні міркування. Скажімо, це стосується слів Г. Юзефовського: «Якби не Пілсудський, не дійшло б до польсько-української єдності, не дійшло б також, якби не Петлюра. В тодішніх обставинах саме вони змогли видобути на світ польсько-українське “ми”»⁷⁴. Адже саме собою виникає питання про міру суб'єктивізму у прийнятті надзвичайно відповідальних рішень, що зумовлювали величезні випробування для мільйонів і мільйонів людей: і українців, і поляків, а також для росіян.

Однак більше за будь-які найлогічніші обґрунтування й розмірковування, зрештою, важить суспільна практика, в горнилі якої перевіряються політичні розрахунки, проекти, справджується чи спростовується вірність стратегії, тактики, здійснюваних кроків.

Спільний українсько-польський виступ вочевидь із самого початку був приречений на невдачу. Насамперед тому, що цей союз значною мірою був і залишився «персональним союзом» двох глав держави — С. Петлюри і Ю. Пілсудського — і спирався на їхні особисті відносини й домовленості. Обидва національні лідери мали чимало спільного, передусім, що стосувалося їхнього соціалістичного минулого (С. Петлюра був одним з діячів УСДРП, а Ю. Пілсудський — лідером польських

соціалістів) та недовіри до Росії (обидва вважали російський імперіалізм головною загрозою відповідно Україні й Польщі).

С. Петлюра і Ю. Пілсудський, навіть якщо й з тактичних міркувань, спромоглися відкинути нашарування складного історичного минулого і, всупереч національним менталітетам та уявленням обох народів один про одного, знайшли в собі мужність укласти військово-політичний союз. Головний отаман у листі до генерала В. Сальського пояснював, що політик-реаліст не повинен піддаватися впливам спогадів про колишні непорозуміння і має прагнути до співпраці з Польщею як до необхідного етапу політичного розвитку⁷⁵.

Разом з тим, обидва лідери так і не змогли переконати в доцільності союзу своїх співвітчизників, і спільна українсько-польська акція не стала консолідуючим національним чинником ні в Україні, ні в Польщі. Більше того, вимушені до об'єднання фактично силою обставин, союзники (С. Петлюра і Ю. Пілсудський), здається, не надто довіряли навіть один одному. Принаймні Ю. Пілсудський, всупереч військовій конвенції, по суті чинив спротив будівництву скільки-небудь потужної унерівської армії.

І С. Петлюра, і Ю. Пілсудський зустрілися з потужною опозицією своїм планам усередині власних країн. Століття непорозумінь, конфронтації й конфлікти між двома націями далися взнаки. Польські праві (передусім «народові демократи») й партії центристської орієнтації, яким належала більшість у сеймі, були стурбовані тим, що «проукраїнська» політика Ю. Пілсудського лише антагонізує Росію. Крім того, вони не довіряли українцям, вважаючи їх союзниками Німеччини й суперниками в боротьбі за Східну Галичину, і тому виступали різко проти підтримки української незалежності в будь-якій її формі⁷⁶. Польські соціалісти, хоча і воліли бачити Україну незалежною, не схвалювали розв'язання військових дій проти радянської Росії і виступали за мирні переговори⁷⁷. Така позиція польських політичних сил, а також настрої широкого загалу стримували Ю. Пілсудського, а його східна «федераційна» програма так ніколи й не була розроблена в деталях.

Однак механізм війни за допомогою польсько-української угоди було запущено, і він почав працювати.

Згідно з наказом Ю. Пілсудського, підготовка до операції розпочалася задовго до підписання договору⁷⁸. За спогадами

шефа польського генерального штабу Станіслава Шептицького (рідного брата Андрея Шептицького), розробка військового плану дій в Україні була суворо таємною. Вона була розроблена під особистим керівництвом Головного вождя за участю двох генералів: Ю. Стахевича, Б. Веняви-Длугошовського та ад'ютанта С. Радзівілла⁷⁹. Вже на 17 квітня 1920 року сили для наступу в Україну було приведено у бойову готовність, хоча певні перегрупування тривали до 24 квітня. Згідно з планом передбачались прориви одночасно на трьох напрямках — Бердичівському, Житомирському й Рогачівському⁸⁰.

У кампанії було задіяно понад 50 тис. польських вояків і близько 20 тис. — українських. Разом із поляками мали наступати українські військові підрозділи: Київська, Волинська, Запорізька дивізії, Залізна дивізія під командуванням О. Удовиченка, Полк кавалерії, Галицька бригада та інші.

Хоча план військової операції територіально обмежувався Правобережною Україною, глибинна політична стратегія була, безперечно, значно масштабнішою. Знищення радянської влади в Україні, відновлення УНР завдало б серйозного удару й по РСФРР, більшовицькій системі в цілому. Це призвело б до втрати більшовиками важливого промислового й сировинного району, джерел поповнення армії людськими ресурсами, до утворення плацдарму для реалізації подальших антикомуністичних планів.

Звичайно, зі скрутних для українців обставин намагалася сповна скористатись польська воячина (безумовно, передусім для власної вигоди). Загальна міжнародна ситуація, здавалося, також давала підстави для оптимістичних висновків про вибір стратегічного удару по Україні. Правий фланг забезпечувався боярською Румунією, яка цілком залежала від Антанти. Остання відкрито демонструвала зацікавленість у провокуванні конфлікту з радянською владою, активно озброюючи армію барона Врангеля, підштовхуючи рештки білогвардійців до рішучого наступу проти більшовизму з півдня України. Виникали реальні перспективи створення єдиного антирадянського фронту. До того ж і С. Петлюра запевняв союзників у тому, що з першими ударами по Червоній армії в її запіллі неодмінно розпочнеться могутній повстанський рух — закономірна народна реакція на більшовицьку політику «воєнного комунізму».

Було б невинуватим скидати з рахунка й ту обставину, що керівні кола Польщі розцінювали ситуацію як сприятливу для здійснення своїх давніх планів щодо розширення меж держави до кордонів 1772 року, закріплення прав на Східну Галичину, Холмщину, Підляшшя, Західну Волинь. «Поляки ґрунтовно готувалися до походу на Україну, — зауважував Ю. Тютюнник. — Їм навіть серед білого дня ввижалися кордони 1772 року, велика Польща „від моря до моря та аж до Дніпра”»⁸¹. Власне, це вони й не дуже приховували, хоч акценти, як заведено в дипломатичних іграх, розставляли по-іншому.

25 квітня 1920 року на основі укладеного Варшавського договору розпочалася «Виправа Київська» (похід на Київ), яка, привівши до численних жертв і чималих страждань народу України, в завершальному рахунку планованого ефекту не мала, що, звісно, становить предмет окремої розмови, однак не може не враховуватися і при загальній оцінці непростого документа, який значною мірою зумовив військовий процес, дав йому старт.

-
- 1 *Скворцов-СтепановИ.П.*СКраснойАрмиейнапанскуюПольшу.Впечатленияинаблюдения. —М., 1920; *СергеевЕ.Н.*ОтДвиныдоВислы.Очеркоперации4-йармииЗападногофронтавиюлеипервойполовинеавгуста1920года. —Смоленск, 1923; *КакуринН.Е., МеликовВ.А.*Войнабелопольяками, 1920год. —М., 1925; *СусловП.В.* Политическоеобеспечениесоветско-польскойкампании1920года. —М., 1930.
 - 2 *СупруненкоМ.*Українавперіодіноземноївоєнноїінтервенціїігражданськоївійни. 1918–1920. —К., 1951; *ЛихолатА.В.*РозгромнаціоналістичноїконтрреволюціїнаУкраїні 1917–1922рр. —К., 1955; *РибалкаК.*Розгробуржуазно-націоналістичноїДиректорії. —Х., 1962; *КарпенкоО.Ю.*ІмперіалістичнаінтервенціянаУкраїні1918–1920. —Л., 1964; *СливкаЮ.*БоротьбатрудящихСхідноїГаличинипротиіноземногопоневолення. —К., 1973.
 - 3 *КозельськийБ.В.*Шляхзрадництваіавантюр(Петлюрівськеповстання). —Х., 1927; *КуликІ.*Провалпольськогопланув1920році. —К., 1940; *ПавловичМ.*Війназпольськими панамипольсько-шляхетськаавантюра). —Х., 1920; *РудневВ.*КрахбілопольськоїокупаціїнаУкраїнів1920р. —К., 1941; *УкраїнськаРСР*вперіодігражданськоївійни1917–1920рр.: У 3 т. — К., 1970. — Т. 3.
 - 4 Див.: *СупруненкоН.И.*Очеркиисториигражданскойвойныиностранныйвоеннойинтервенции(1918–1920). —М., 1966. —С. 372–394; *ІсторіяУкраїнськоїРСР*. У8т., 10кн. Т. 5. ВеликаЖовтневасоціалістичнареволюціяігражданськавійнанаУкраїні(1917–1920). —К., 1977. —С. 473–491; *ОчеркиисторииКоммунистическойпартииУкраины*. Изд. 4-е, доп. — К., 1977. — С. 318–326.
 - 5 *ЗуевФ.*Международныйимпериализм:ОрганизаторнападенияпанскойПольшинасоветскуюРоссию. —М., 1954; *КузьминН.Ф.*КрушениепоследнегопоходаАнтанты. —М., 1958; *Історіягражданськоївійни*вСССР. —Т. 5: *Конециностранныйвоеннойинтервен-*

- ціїигражданскойвойнывСССР.Ликвидацияпоследнихочаговконтрреволюции(февраль 1920 — октябрь 1920). — М., 1960. — 443 с.
- ⁶ *Kutrzeba T.* Wyprawa Kijowska 1920 roku. — Warszawa, 1937; *Wandycz Piotr.* Zagadnienia współpracy polsko-ukraińskiej w latach 1919–1920 // *Zeszyty Historyczne*. — 1967. — N9. — S. 3–24; *Wandycz P. S.* Soviet-Polish Relations, 1917–1921. Cambridge Mass., — Harvard, 1969; *Dziewanowski M. K.* Joseph Pilsudski: A European Federalist, 1918–1922. — Stanford, 1969; *Lukomski G.* Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920. Polityka i działania militarne. — Poznań, 1994; *Polacy w walce o niepodległość Ukrainy 1920*. — Warszawa, 1997; *Torzecki R.* Federacja czy wspólna obrona niezależności. Pilsudski i Petlura w latach 1919–1923 // *Warszawskie zeszyty ukraińskie*, 1996, N3. — S. 73–79; *Serczyk W.* Perspektywy sojuszu polsko-ukraińskiego na tle sytuacji Europy Środkowo-Wschodniej (1918–1921) // *Ibid.* — S. 80–87; *Klimecki M.* Wojna czy pokój. Polsko-ukraiński negocjacje 1918–1921 // *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. — Toruń, 1997. — S. 43–96; *Karpus Z.* Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920 // *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. — Toruń, 1997. — S. 235–246; *Wrzosek M.* Militarne szanse sojuszu polsko-ukraińskiego w latach 1919–1920 i ich zaprzeczenie // *Warszawskie zeszyty ukraińskie*, 1996. — N3. — S. 136–149; *Suleja W.* Pilsudski i Petlura // *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. — Toruń, 1997. — S. 113–129; *Palij M.* The Ukrainian-Polish Defensive Alliance, 1919–1921: An Aspect of the Ukrainian Revolution. — Toronto, 1995.
- ⁷ Див.: *Мірчук П.* Українська державність 1917–1920. — Філадельфія, 1967. — С. 369–374; *Верига В.* Визвольні змагання в Україні 1917–1923 рр. У двох т.: Т. 2. — Львів, 1998. — С. 196–208.
- ⁸ Див.: *Срібняк І.* Симон Петлюра на чолі держави і війська. Допитання про польсько-українські взаємини 1917–1920 років // *Симон Петлюра та українська національна революція*. — К., 1995. — С. 137–164; *Баран З.* Східна Галичина і українське питання // *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. — Toruń, 1997. — S. 177–189; *Лісевич І.* Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р. // *Там само*. — С. 81–99; *Литвин М.* Польсько-український військово-політичний діалог 1918–1920 років: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавських угод // *Там само*. — С. 247–259; *Красівський О. Я.* Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. — К., 1998. — 302 с.; *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. — Львів, 1998; — С. 306–310; *Нариси історії дипломатії України*. — К., 2001. — С. 380–386; *Матвієнко В. М.* Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії. — К., 2002. — С. 226–270; *Зашильняк Л., Крикун М.* Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. — Львів, 2002. — С. 453–454; *Красівський О.* Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. — К., 2008. — С. 291–327 та ін.
- ⁹ *Гудь Б., Голубко В.* Нелегка дорога до порозуміння. Допитання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. — Львів, 1997. — 678 с.; *Калакура О.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України ХХ століття. — К., 2007. — С. 148–163.
- ¹⁰ Див., напр.: *Зарецька Т.* Юзеф Пілсудський і Україна. — К., 2007. — С. 104–126.
- ¹¹ *Доценко О.* Літопис української революції. Матеріали до історії української революції. 1917–1923. — Т. 2, кн. 5. — С. 237–283; та ін.
- ¹² *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. — Т. 2. — С. 170, 173, 175, 185, 189.
- ¹³ Там само.
- ¹⁴ *Петлюра С.* Статті. — К., 1993. — С. 194–205.
- ¹⁵ *Петлюра Симон.* Статті, листи, документи. — Т. 2. — Нью-Йорк, 1979. — С. 520.
- ¹⁶ Там само.

- ¹⁷ *Савченко В. А.* Симон Петлюра. — Х., 2005. — С. 244.
- ¹⁸ Там само. — С. 251.
- ¹⁹ Там само. — С. 248.
- ²⁰ Цит. за: *Йосипишин Я.* Симон Петлюра: Польщай Антанта//У70-річчя паризької трагедії 1926–1996. Збірник пам'яті Симона Петлюри. — К., 1997. — С. 75.
- ²¹ Детальніше див.: *Литвин С.* Суд історії. Симон Петлюра і Петлюріана. — К., 2001. — С. 346–352.
- ²² Документальні матеріали по історії советско-польських відносин. — М., 1964. — Т. 1. — С. 234.
- ²³ *Мазепа І.* Зазнач. праця. — С. 103.
- ²⁴ Див.: *Литвин С.* Зазнач. праця. — С. 351.
- ²⁵ *Петлюра Симон.* Статті, листи, документи... — Т. 2. — С. 358.
- ²⁶ Див.: *Литвин С.* Зазнач. праця. — С. 351–352.
- ²⁷ *Петлюра Симон.* Статті, листи, документи. — К., 1999. — Т. 3. — С. 140.
- ²⁸ Там само. — С. 132–135.
- ²⁹ *Литвин С.* Зазнач. праця. — С. 353.
- ³⁰ Див.: *Шаповал М.* Велика революція українська вільна програма. — Прага, 1928. — С. 193–197.
- ³¹ Там само. — С. 168–169.
- ³² *Шаповал М.* Зазнач. праця. — С. 169.
- ³³ Там само. — С. 170.
- ³⁴ *Мазепа І.* Зазнач. праця. — С. 193.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Там само. — С. 196.
- ³⁷ Там само. — С. 197.
- ³⁸ Там само. — С. 197.
- ³⁹ Див.: *Шаповал М.* Зазнач. праця. — С. 176; *Симоненко Р. Г., Табачник Д. В.* Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України. ХІХ—початок ХХ ст. Нариси. — К., 2007. — С. 668, 672 та ін.
- ⁴⁰ *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. — Т. 3. — Прага, 1942. — С. 27–28.
- ⁴¹ *Черчилль У.* Мирової кризи. — М.—Л., 1932. — С. 176.
- ⁴² *Мазепа І.* Зазнач. праця. — С. 27.
- ⁴³ Там само. — С. 5.
- ⁴⁴ Там само. — С. 11–14.
- ⁴⁵ Там само. — С. 19–20.
- ⁴⁶ Там само. — С. 8–9.
- ⁴⁷ Там само. — С. 9.
- ⁴⁸ Там само. — С. 10.
- ⁴⁹ Там само.
- ⁵⁰ *Шелухин С.* Варшавський договір між поляками і Петлюрою 21 квітня 1920 року. — Прага, 1926. — С. 14.
- ⁵¹ *Литвин С.* Соборницький чин Симона Петлюри//Пам'ять століть. — 1999. — №3. — С. 58.
- ⁵² *Шелухин С.* Зазнач. праця. — С. 15.
- ⁵³ *Шаповал М.* Зазнач. праця. — С. 175.
- ⁵⁴ Там само. — С. 175–176.
- ⁵⁵ Там само. — С. 176.
- ⁵⁶ Див.: *Мазепа І.* Зазнач. праця. — С. 24.

- ⁵⁷ *Іванис В. Симон Петлюра*—президент України. 1879–1926. —Торонто, 1952. —С. 128–129.
- ⁵⁸ *Мазепа І.* Зазнач. праця. — С. 48.
- ⁵⁹ *Іванис В.* Зазнач. праця. — С. 48.
- ⁶⁰ *Верига В.* Зазнач. праця. — Т. 2. — С. 202.
- ⁶¹ *Литвин С.* Зазнач. праця. — С. 51–64.
- ⁶² *Він же.* Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана.— С. 341.
- ⁶³ Там само. — С. 343–368.
- ⁶⁴ Див.: *Петлюра С.* Статті, листи, документи. —Т. 2. —С. 390,517;—Т. 3. —С. 519,532, 534–535.
- ⁶⁵ *Симон Петлюра.* Статті, листи, документи. — Т. 1. — С. 453.
- ⁶⁶ *Литвин С.* Зазнач. праця. — С. 345.
- ⁶⁷ *Сергійчук В. І.* Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення. — К., 2002. — С. 545–547.
- ⁶⁸ *Дорошенко-Товмацький Б.* Симон Петлюра: Життя і діяльність. —К., 2005. —С. 480.
- ⁶⁹ *Калакура О.* Зазнач. праця. — С. 153.
- ⁷⁰ *Симоненко Р. Г., Табачник Д. В.* Зазнач. праця. — С. 668–685.
- ⁷¹ *Зарецька Т.* Юзеф Пілсудський і Україна. — С. 107–108.
- ⁷² Там само. — С. 108, 109.
- ⁷³ Там само. — С. 106.
- ⁷⁴ Там само. — С. 111.
- ⁷⁵ *Петлюра Симон.* Статті, листи, документи. — Т. 1. — С. 263–264.
- ⁷⁶ Див.: *Pavliuk Olexandr.* Ukrainian-Polish Relations in Galicia in 1918–1919//Journal of Ukrainian Studies. — Vol. 23, 1998. — N 1.
- ⁷⁷ *Wandycz Piotr S.* Soviet-Polish Relations, 1917–1921. — P. 190, 196.
- ⁷⁸ Див.: *Симоненко Р. Г., Табачник Д. В.* Зазнач. праця. — С. 680.
- ⁷⁹ *Potocki R.* Idearestytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939). —Lublin, 1999. —S.69.
- ⁸⁰ *Какурин Н., Берендск.* Киевская операция поляков 1920 года. —М.–Пг., 1920. —С. 16–21.
- ⁸¹ *Тютюнник Ю.* З поляками проти Вкраїни. — С. 12.

Ігор Дацків

Народився 9 серпня 1976 року на Львівщині. Закінчив історичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка (1998). Кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Тернопільського національного економічного університету. Наукові інтереси: історія міжнародних відносин.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВЗАЄМИНИ 1919–1920 РР.: РОЛЬ ДИПЛОМАТІЇ УНР

На сучасному етапі розвитку українського суспільства перед урядовими та політичними силами країни постає завдання консолідації нації з метою реалізації політичних, економічних і соціальних реформ. Цей процес неможливий без відродження і формування духовності, національної гідності та свідомості. Розвиток громадянського суспільства, розбудова правової держави пов'язані не лише з економічними та політичними перетвореннями, а й з трансформацією соціальних уявлень, настанов та цінностей. Варто наголосити, що розвиток сучасної української дипломатії не повинен ігнорувати історичний досвід міжнародної діяльності України доби національно-демократичної революції та державотворчих процесів 1917–1921 рр., оскільки саме у той період була проголошена зовнішньополітична стратегія розвитку держави.

Державні взаємини між Україною та Польщею мають давню історію. Проте на шляху добросусідських взаємин двох держав перешкодою залишається недостатньо досліджена історія українсько-польського співжиття в часи української національної революції. Цей період знаменний і прикладами співпраці, і неоднозначними, суперечливими і складними сторінками у взаєминах між двома народами.

Дослідження процесу формування українсько-польських відносин розпочались ще у міжвоєнний період. У зв'язку з тим що українське питання було об'єктом гострої міжнаціональної та ідеологічної боротьби, українські науковці та політичні діячі,

наприклад С. Томашівський¹ і М. Лозинський², у своїх працях обґрунтовували розв'язання проблем з правом українського народу на самовизначення.

Слід зазначити, що як в українській, так і в польській історіографії зазначена проблема ще не знайшла належного висвітлення. За часів СРСР її побіжно вивчали в межах радянсько-польських стосунків³. Окрім того, українські державні утворення (УНР, ЗУНР) на етнічних українських землях розглядалися ними як щось неприродне, протизаконне, інспіроване ззовні.

Із здобуттям незалежності українські історики почали по-новому, спираючись на недоступні раніше джерела, досліджувати міжнародні аспекти українського питання. Незважаючи на те що до наукового обігу сьогодні залучені праці визначних державних діячів періоду національно-визвольних змагань В. Винниченка, І. Мазепи, Д. Дорошенка, С. Петлюри, С. Шелухина, висвітлення перебігу подій та оцінка українсько-польських взаємин в сучасній вітчизняній історіографії мають дискусійний характер⁴.

Проблема українсько-польських стосунків знайшла своє відображення у працях українських істориків І. Срібняка, О. Ковальчука, Т. Зарецької, В. Солдатенка, Д. Веденєєва, В. Соловійової, М. Литвина, О. Красівського⁵. Причому головний акцент ці автори зміщують на докази безвихідного становища уряду УНР при укладенні Варшавського договору.

Військові поразки Армії УНР у ході національно-визвольних змагань наприкінці 1919 року та невдачі української дипломатії на Паризькій мирній конференції у боротьбі за визнання та надання допомоги країнами Антанти у війні з радянською Росією суттєво звузили коло можливих союзників України. Провід УНР та його зовнішньополітичне відомство одним із них розглядало сусідню Польщу, хоча для врегулювання відносин з нею слід було вирішувати досить складні й неоднозначні проблеми: припинення бойових дій на Холмському й Волинському фронтах улітку 1919 року, приналежності Східної Галичини — території союзної ЗУНР, об'єднання військових зусиль проти радянської Росії та ін. Реалізація цих проблем була покладена впродовж 1919 року на надзвичайні військово-дипломатичні місії, зокрема генерал-полковника Сергія Дельвіга (травень–червень), полковника Петра Ліпка (липень), заступника голови Ради Міністрів УНР А. Лівичького (жовтень), які

працювали у Варшаві. Окрім того, у лютому і грудні на переговори за участю польських представників і Начальника держави Ю. Пілсудського виїжджав Головний отаман С. Петлюра.

На стосунки між Україною і Польщею впливало чимало як позитивних, так і негативних факторів. «Державотворчий процес в Україні й Польщі відбувався майже одночасно і в єдиному геополітичному просторі, але в різних умовах, — слушно відзначає київський історик С. Кульчицький. — Для Польщі ці умови були сприятливі, тому що її відродження як держави вважалося необхідним обома протиборствующими у світовій війні сторонами». Ще 1916 року Центральні держави оголосили про відродження після війни незалежної Польщі. Водночас Антанта і США вважали Польщу принциповим елементом післявоєнної Європи. На відміну від України, запрошена рівноправним учасником Паризької мирної конференції Польща спромоглася заручитися підтримкою Антанти і отримати свободу дій на сході для приєднання силою частини українських земель: Східної Галичини, Холмщини й Волині. Будучи в стані війни з радянською Росією, Пілсудський вів себе досить пасивно й, керуючись національними інтересами, не надав допомоги генералові Денікіну, якого підтримувала Антанта⁶.

Від перших днів існування Директорії УНР її керівництво усвідомлювало необхідність порозуміння з Польщею, оскільки радянська Росія розпочала агресію проти України. Вже у лютому 1919 року С. Петлюра на переговорах командування Галицької армії з делегацією Антанти намагався переконати керівництво ЗУНР заключити мир з Польщею на будь-яких умовах, що створювало вигідні перспективи для УНР порозумітися з Варшавою і Антантою. Проте учасник переговорів у Ходорові відомий талановитий і досвідчений галицький дипломат М. Лозинський вважав, що С. Петлюра діяв недостатньо рішучо. «Якби Петлюра був поставив рішуче домагання, що в інтересі цілої Української Народної Республіки треба конче покінчити війну з Польщею і тому треба безумовно підчинитися рішенню Антанти, то се було би поважним аргументом на прийняття проекту перемир'я, бо Петлюра користувався тоді великим авторитетом. Однак Петлюра, як на конференції з комісією Антанти не виступив рішуче в оборону Східної Галичини, так не мав також рішучості виступити з домаганням прийняття проекту комісії Антанти. Мабуть для нього самого тоді ще не

була ясна його пізніша орієнтація: через Польщу до Антанти за всяку ціну»⁷.

Першою спробою УНР безпосередньо встановити контакти й розпочати процес врегулювання відносин була поїздка до Варшави спеціальної дипломатичної місії у складі О. Карпинського і В. Прокоповича, надісланих головою уряду Чехівським узимку 1919 року. Але у розпалі українсько-польської війни, коли УНР проголосила Акт Соборності й активно допомагала ЗУНР та її Галицькій армії відбити агресію з боку Польщі, з українськими дипломатами вести переговори польське керівництво відмовлялося. 27 березня 1919 року польський сейм окреслив відношення до УНР однозначно: «Відізвання українців від Російської імперії не запевнить нам більшої безпеки східних кордонів. Агресивність українців є зараз сильніша й небезпечніша ніж російська»⁸.

Друга делегація на чолі з полковником Борисом Курдиновським була відряджена з Одеси тодішнім міністром закордонних справ УНР К. Мацієвичем, який вів переговори з представниками Антанти. Водночас К. Мацієвич встановив тісні стосунки з представником Польщі при антантівському командуванні Б. Кутиловським. Під час переговорів вони з'ясували, що Польща піде на укладення миру з УНР за умови, що та відкличе свої частини з Галичини й припинить бойові дії у захист ЗУНР. Адже на той час утворений Холмський фронт УНР прикривав північне крило Галицької армії, а у боях проти поляків брали участь наддніпрянські частини, зокрема артилерійські та авіаційні.

У складі делегації Б. Курдиновського, який мав офіційні повноваження уряду УНР «вступити в дипломатичні відносини з представниками Польської Республіки для обговорення і підписання угод і встановлення зв'язку між Урядом Української Республіки і Урядом Польської Республіки» до Варшави виїхав також генерал С. Дельвіг. У період діяльності української делегації у Варшаві на українсько-польському фронті сталися важливі події, які змушували Б. Курдиновського і С. Дельвіга форсувати переговори. 14 травня 1919 року польські війська перейшли у широкий наступ по всьому фронту⁹.

Отже українські дипломати потрапили у важку ситуацію, що змусила йти на компроміси й непопулярні домовленості. В результаті переговорів 24 травня підписано декларацію про готов-

ність УНР укласти військово-політичний союз на вигідних для Польщі умовах: відмова УНР від Східної Галичини і Волині до р. Стир, отже кордон по р. Збруч. Польська сторона брала на себе зобов'язання надати допомогу Армії УНР для боротьби з більшовиками, причому Армія УНР під час спільних операцій підлягала Генеральному штабові Війська Польського. Визнання незалежності України відкладалося до її визволення з допомогою Польщі та створення нового уряду. Спеціальним пунктом було зазначено, що зовнішньополітична діяльність дипломатичної служби УНР повинна узгоджуватися з Варшавою. Навіть польські історики, зокрема Севостьян Шайдак, визнавали, що це був договір нерівноправних партнерів і Україна могла перетворитися в сателіта Польщі. Його могли схвалити лише група українських політиків, які гуртувалися навколо Остапенка та Мацієвича¹⁰.

Важливо відзначити, що домовленості Б. Курдиновського у Варшаві ігнорували статті Акту Соборності від 22 січня 1919 року, а його декларація і заяви використано польською делегацією в Парижі, що вплинуло на рішення Найвищої Ради з проблеми Галичини. З Варшави негайно надійшла телеграма Ллойд Джорджу, яка була зачитана на засіданні, про обнадійливі переговори між УНР і Польщею та союз у боротьбі з Москвою. У скрутний для УНР момент, коли Червона армія затисла її на клаптику української території в районі Кам'янця-Подільського та коли під натиском поляків 50-тисячна Галицька армія наблизилася й могла врятувати ситуацію, С. Петлюра та уряд УНР під тиском обставин не визнають результатів переговорів і дезавуують Курдиновського як посла за перевищення повноважень, після чого він подається до Парижа¹¹.

Противників польської орієнтації в Україні було досить багато. Навколо президента ЗУНР і члена Директорії з січня 1919 року Є. Петрушевича створилося угруповання галичан і наддніпрянців, яке не сприймало ніяких територіальних поступок Польщі. Між тим, навіть буковинець М. Василько, дипломатичний представник ЗУНР у Відні, а 1919 року — посол УНР у Швейцарії, вважав необхідним йти на компроміси задля головного — зберегти державність. «Як відомо, — писав він у листі з Берна міністрові (з серпня 1919 — голові уряду) І. Мазепі, — жодна держава в початках своєї самостійності не розпоряджала своєю цілою територією, тож чому мають власне українці...

збудувати зараз державу, обнімаючи усі її етнографічні території... Українці є примушені все те віддати, що зараз перепинає дорогу їти рука в руку з румунами і поляками, котрі мають ті самі устремління, що й українці, — перешкодити в утворенню давньої Росії»¹².

Оцінюючи тодішню ситуацію, В. Литвин наголошує: «Каменем спотикання між Україною та відновленою Річчю Посполитою Другою була Східна Галичина. Доки точилася українсько-польська війна та існувала ЗУНР, українсько-польські стосунки не мали великих перспектив. Але після того як УГА була витіснена поляками на лівий берег Збруча, а Верховна Рада Паризької мирної конференції 25 червня 1919 р. ухвалила передати Східну Галичину під тимчасове управління Польщі, з'явилися перспективи для українсько-польських контактів. Керівник Польської держави Ю. Пілсудський, побоюючись імперських амбіцій Росії, прихильно ставився до існування Української держави як буфера між Польщею та Росією»¹³.

Петлюра прагнув якомога скоріше знайти порозуміння з Варшавою і ліквідувати польський фронт. 31 травня 1919 року він скерував до Львова представницьку дипломатичну місію на чолі з генералом С. Дельвігом з головним завданням досягнути перемир'я між УНР і Польщею та домовитися про спільні дії проти Москви. Виступаючи й від імені ЗУНР, українські дипломати узгодили демаркаційну лінію перемир'я, яка увійшла в історію як «Лінія Дельвіга» (Незвиська–Острів–Тернопіль–Заложці)¹⁴. Отже, цей план територіальної поступки на користь Польщі, складений у момент найбільшого успіху загальної травневої офензиви польських військ, був набагато гіршим від «Лінії Бертелемі», відкинutoї керівництвом ЗУНР. Звичайно, керівництво ЗУНР його відхилило, що дало привід польській делегації у Парижі досягти вигідної постанови від 25 червня, яка взагалі не лишала галичанам території.

23 липня С. Петлюра підписав Уповноваження голові нової дипломатичної місії полковникові Генерального штабу П. Ліпко, який виїхав до Варшави із завданнями домогтися перемир'я на українсько-польському фронті, а також звернутися до представників держав Антанти з проханням взяти під захист українське населення Східної Галичини, окупованої польськими військами¹⁵. 9 серпня 1919 року Головний отаман особисто звернувся до Ю. Пілсудського з листом, в якому наголошував: «Український

народ у своїй боротьбі з ворогом людської культури і своєї національної державності має право на співчуття та допомогу від своїх найближчих сусідів, тим більше, що відбиваючи свою рідну землю від насильників-окупантів, нав'язуючих Україні чужі їй форми комуністичного ладу, ми не стаємо на шлях білого терору. А йдемо під гаслом широкого демократизму та державного будівництва, найкращим представником якого в Польщі вважаємо ми Вас, Пане Начальнику Держави Польської. Але боротьби з більшовиками ми ще не закінчили... Отже, стає очевидною konieczність певного порозуміння між польським та українським командуванням для подальшої боротьби»¹⁶.

У середині серпня до Варшави виїхала ще одна дипломатична місія на чолі з П. Пилипчуком для вирішення проблеми кордонів та укладення угоди про мир. У заяві від 19 серпня голова місії визнав польську пропозицію про кордон, встановлений ухвалою Найвищої Ради Паризької мирної конференції. В інтерв'ю польській пресі він повідомив, що справа Галичини вирішена й уряд УНР та український народ прагне встановити дружні відносини з Польщею. 1 вересня було досягнуто найважливішого — перемир'я з поляками й, відтак, ліквідації одного з фронтів українського війська. Щоправда, у зв'язку із напруженим становищем на інших фронтах — радянському та новому — денікінському, перемир'я дісталось шляхом болісної поступки — визнання кордону з Польщею по Збручу. Це викликало хвилю обурення провідників ЗУНР та особового складу Галицької армії, з чим С. Петлюрі довелося рахуватися. Отже укладена Пилипчуком попередня угода з поляками була кваліфікована урядом УНР як перевищення повноважень¹⁷.

Восени 1919 року, особливо після зайняття денікінцями Києва й успішного просування на московському напрямку, все більше польських діячів, не лише з оточення Ю. Пілсудського, усвідомлювали, що біла Росія для Польщі так само небезпечна, як і для України. У ті дні один з чільних дипломатів міністерства закордонних справ Польщі Р. Кноль попереджав прем'єра І. Падеревського, що відроджена Денікіним нова Росія буде такою ж загарбницькою, як і Російська імперія. Її експансія буде скерована саме на захід проти новостворених на постімперських землях держав України, Литви, Латвії і Польщі. До речі, саме тоді представник Денікіна у Варшаві заявляв: «Росія вам не забуде того, що в час, коли її війська билися з більшо-

виками, ви послаблювали її акцію через укладення перемир'я з Петлюрою». Якщо дехто з оточення прем'єра схилився у відношенні до Росії на позиції Антанти, Ю. Пілсудський відкидав можливість порозуміння як з білою, так і червоною Росією, вважаючи їх однаковими ворогами державності. Саме такої думки був і С. Петлюра, який повністю підтримував заключену 1 вересня угоду про перемир'я.

26 вересня на спільному засіданні урядів УНР і ЗУНР було прийнято рішення про надіслання до Варшави нової дипломатичної делегації під проводом міністра закордонних справ А. Лівницького. Була також схвалена Інструкція, якої делегація повинна, на відміну від попередніх, суворо дотримуватися. Головним завданням дипломатичної місії було, насамперед, досягти українсько-польського порозуміння й заключити угоду про тісний союз з Польщею. Це створювало сприятливі умови для подальшої війни з більшовиками за визволення України та нові можливості і перспективи визнання УНР країнами Антанти й надання необхідної допомоги у національно-визвольних змаганнях. Надзвичайна дипломатична місія була вперше такою потужною — включала 38 осіб, а згодом налічувала 97, з них чотири політичних радників, п'ять радників-фахівців, зокрема військовиків, шість секретарів та ін. 3 жовтня вона прибула до Варшави й розпочала активну діяльність¹⁸.

Слід зазначити, що керівництво Польщі досить прихильно сприйняло приїзд українських дипломатів. Цьому сприяли особисті якості А. Лівницького та його погляди на відносини з Польщею. «Найближчими географічно сусідами України є народи румунський та польський, — писав він в одному з документів. — З національними державами цих народів Україна у своїй закордонній політиці і старалася нав'язати такі доброзичливі відносини, які б не тільки не стояли на заваді утворенню самостійної України, а навпаки, при певних умовах, помагали б скріпленню тої самостійності і перейшли б у формальний союз з Україною»¹⁹.

Переговори з поляками виявилися досить складними, хоча особисто Ю. Пілсудський приймав А. Лівницького й висловлював сподівання на їх успіх. Найбільш складною була проблема кордонів. Польська сторона відкидала запропонований українцями етнографічний принцип та поступку окупованими в ході українсько-польської війни 1918–1919 рр. так званими «іс-

торично польськими» землями Східної Галичини зі Львовом й погоджувалася на кордон виключно по Збручу. Вона опиралася на відомі рішення Паризької мирної конференції щодо Східної Галичини, прийняті Антантою на користь свого союзника. Волині, яка до світової війни була в межах Російської імперії, поляки не домагалися й пропонували дочекатися висновків Парижа. У звіті урядові УНР в середині жовтня А. Лівіцький скаржився, що переговори майже не просуваються, оскільки «основна ідея необхідності признання самостійності України і нав'язання між нею (Польщею. — Авт.) і Україною союзних стосунків — зустріла підтримку лише в колах Польської партії соціалістичної (ППС), почасти серед людовців (Селянської партії. — Авт.)... Близькі до уряду націонал-демократи вважають існування України за явище небажане і агітують за те, аби уряд коштом України мирився з Денікіном».

У вищих колах польського суспільства сформувалися кілька потужних політичних угруповань, які мали різні погляди на українську проблему. Бельведерський табір на чолі з Начальником держави Ю. Пілсудським і прем'єром Е. Морачевським були прибічниками ідеї створення федерації незалежних України, Білорусії і Литви, яка б прикривала Польщу від агресії з боку білої чи червоної Росії. Інше крило — впливова Націонал-демократична партія лідера Р. Дмовського та Селянська партія вважали сильну незалежну Україну небезпечною для Польщі й наполягали на приєднанні частини її земель, зокрема Холмщини, Західної Волині, Східної Галичини та Західного Поділля. Третє угруповання — великих землевласників в Україні, Білорусії і Литві — взагалі виступало за відновлення кордонів 1772 року, тобто до Дніпра²⁰. Отже опозиція Ю. Пілсудському у питанні порозуміння з Україною з перспективою військово-політичного союзу була досить потужною.

Враховуючи таку ситуацію, Петлюра в листі від 30 жовтня до А. Лівіцького не наполягав на вирішенні дуже спірних питань й рекомендував перевести переговори в площину економічних відносин — в обмін на хліб, цукор, гроші дістати зброю, а також повернути в Україну військовополонених українців. Головний отаман наголошував, що становище в Україні вимагає якнайскорішого врегулювання відносин з Польщею, недопущення альянсу Польщі з Денікіним, на чому наполягав Головнокомандувач Добровольчої армії. «Праця місії, на чолі

якої стоїте Ви, — писав С. Петлюра, — повинна провадитись якнайуспішнішим темпом. Певного швидкого темпу в цій праці вимагають і інтереси нашої Республіки. Я глибоко упевнений, що Ваша любов до справи і зручності допоможуть нам заладити польсько-українську суперечку і довести Вашу складну і тяжку працю до щасливого для України кінця». Дуже важливою для А. Лівіцького вказівкою С. Петлюри були заключні слова: «Для здійснення укладення мирного договору між Україною і Польщею в разі потреби можна йти на уступки, зважаючи на наше тяжке становище»²¹.

Голова дипломатичної місії А. Лівіцький усвідомлював, що для виконання складних завдань збереження української державності слід використати найменші можливості, враховуючи міжнародну ситуацію. У звіті тих днів він наголошував: «...всякі односторонні позиції, які-небудь одні напрямки політики, зараз неможливі, або й виключені; зараз грає роль напрямок всебічний, так би мовити універсальний, продиктований об'єктивною оцінкою обставин. Не може бути і мови про якусь односторонню орієнтацію, наприклад, на одну з груп недавньої світової війни». Відтак, незважаючи на матеріальні та інші труднощі, його міністерство, керуючись інтересами України, домоглося нарощувати мережу дипломатичних установ чи місій у різних країнах. Щодо конкретного завдання — встановити відносини з Польщею й заключити необхідні угоди — А. Лівіцький твердо обстоював прагматичну точку зору: «зادля врятування Української Державності треба принести певні матеріальні жертви... зректись територіального максималізму і вибрати новий шлях в закордонній політиці, який привів УНР до згоди з сусідніми державами Польщею і Румунією»²².

У листопаді 1919 року необхідність укладення союзу з Польщею усвідомлювали майже всі провідні діячі УНР. Відповідне рішення було ухвалене на засіданні Директорії та уряду УНР 15 листопада. У листі до А. Лівіцького Петлюра писав: «Ми напружуємо всі сили, але чи вистачить їх, я не певен...в цей час полагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати — дати нам базу деяку, зносини з світом і перспективи. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніш: може б мали більш сприяючі для нас обставини для заключення договору з Польщею» (підкр. авт.)²³.

Катастрофічна ситуація, яка склалася на більшовицькому і денікінському фронтах УНР, змусила місію А. Лівіцького звернутися до польської сторони з проектом угоди, в якій містилися територіальні поступки. Уряд УНР визнавав кордон по р. Збруч, а долю Волині залишав на розсуд Паризької мирної конференції. В угоді наголошувалося, що польський уряд надасть українцям рівні права і розвиток національної культури, поверне військовополонених, надасть допомогу озброєнням та ін.

2 грудня польська делегація погодилася на український проект договору, заявила, що Польща допоможе Україні, але підписання договору було відкладено й відбулося лише у квітні 1920 року. Керівництво України розуміло, що для визнання самостійної України та укладення з нею військово-політичного союзу Польщі заважала позиція Антанти в українській проблемі. Проте встановлення відносин на досягнутому рівні місією А. Лівіцького мало велике значення для УНР. По-перше, на початку грудня 1919 року під натиском червоних уряд і частина українського війська, яка не брала участі у Зимовому поході, знайшли у Польщі притулок, по-друге, дипломатія УНР отримала можливість виходу і контактів з представництвами країн Антанти та інших держав²⁴.

На розвиток українсько-польських стосунків і у зв'язку з перебуванням на території Польщі Генерального штабу і військових частин Армії УНР, що вимагало певних контактів з військовим відомством Польщі, наказом Директорії УНР від 12 грудня 1919 року при українській дипломатичній місії Лівіцького у Варшаві створено Військову секцію «для керування справами організації військовополонених в регулярні частини, організації матеріальної і духовної допомоги полоненим та інтернованим в Польщі, участі в розробленню проектів і заключенню військових конвенцій між Урядами УНР і Річчі Посполитої Польської, військової експертизи при Українській Дипломатичній Місії»²⁵.

Згідно з досягнутими домовленостями між генералом В. Зелінським і міністром військових справ Польщі генералом Ю. Лесьневським усі українці-військовополонені чи інтерновані бійці Армії УНР проголошувалися «воєнками військових формувань дружньої держави»²⁶.

З переміщенням Державного центру до м. Тарнув у Польщі Міністерство закордонних справ суттєво поживило свою ді-

яльність, хоча воєнні обставини призвели до скорочення його штатів майже наполовину. На кінець 1919 року в центральному апараті міністерства працювало 8 осіб, в канцелярії — 15, у Департаментах — загальному — 16, іноземному — 14 і 6 урядовців для особливих доручень, загалом 59 працівників дипломатичного корпусу.

З метою поширення дипломатичної присутності України в країнах світу та активізації діяльності відомства на початку 1920 року було реорганізовано Департамент іноземних зносин. У ньому створено окремі відділи за напрямками діяльності: Слов'янських народів, Центральних держав, Англосакських народів, Близькосхідних народів, Романських народів²⁷. Зовнішньополітичне відомство УНР намагалося не лише зберегти свої представництва за кордоном, а й засновувати нові. Щоправда, за браком коштів А. Лівичькому довелося відчутно скоротити їх штати. Проте дипломатична служба продовжувала активну діяльність у нових умовах знаходження уряду в еміграції²⁸.

Водночас уряд УНР, Головний отаман С. Петлюра та Міністерство закордонних справ продовжували наполегливу дипломатичну діяльність з метою укладення договору з Польщею та з її допомогою визволити Україну. Їм вдалося заручитися підтримкою Ю. Пілсудського, але цього виявилось недостатньо. Гальмували справу низка важливих чинників, які впливали на главу держави, й насамперед зовнішньополітичний. Він змушений був рахуватися з позицією Антанти, яка продовжувала підтримувати генерала Денікіна у боротьбі за єдину Росію. Й лише після його поразки навесні 1920 року, слушно зауважує І. Лісевич, «Антанта, хоч і неофіційно, але фактично залишила українське питання вирішувати Польщі на її власний розсуд». Внутрішніми факторами, які загальмували українсько-польські переговори до весни 1920 року були, перш за все, протиріччя між політичними таборами. Вони прагнули краще домовитися з більшовиками, ніж допомогти відновити і визнати незалежну Україну²⁹.

Лівичький і його дипломатична делегація докладали всіх зусиль для досягнення угоди. На зустрічі з Пілсудським голова української місії був настільки твердо впевнений у своїй правоті, що той розпорядився своїм дипломатам врахувати позицію українців. За його сприяння активізувалася робота з організа-

ції Армії УНР. 26 березня С. Петлюра зібрав широку нараду вищого складу армії для обговорення проблеми розбудови українського війська за європейським зразком «по своєму духу республіканської, національної, демократичної, аполітичної». Було створено Вищу Військову Раду, затверджено штати Військового міністерства, військові статuti³⁰.

Не без ускладнень, але до 21 квітня договір був підготовлений до підпису главами держав. Його проект обговорювався політичним проводом у Кам'янці-Подільському, куди виїжджав з Варшави А. Лівіцький. Віце-прем'єр М. Шадлун, військовий міністр генерал В. Сальський та інші не заперечували можливості прийняти статтю про кордони навіть у польській редакції. Дехто визнавав проект важким для України, але враховуючи ситуацію, вважали його прийнятним. Лише Центральні комітети соціалістичних партій виступили категорично проти договору, про що повідомили Петлюру. Українська дипломатична місія у Варшаві 20 квітня схвалила пропозицію А. Лівіцького підписати угоду³¹.

Статті договору, підписаного 21 квітня 1920 року міністрами закордонних справ України і Польщі А. Лівіцьким та Я. Домбським, зазначали: 1. Польща визнавала право України на незалежність і Директорію УНР на чолі з С.Петлюрою як верховну владу; 2. Кордон між УНР і Польщею по р. Збруч, колишньому російсько-австрійському, на схід Здолбунова по Прип'яті. Доля волинських повітів, які відійшли до Польщі, буде вирішена пізніше українсько-польською комісією; 3. Польща визнає територію України в межах Правобережжя, тобто до кордонів з Росією до 1772 р.; 4. Польща зобов'язується не заключати міжнародних угод спрямованих проти УНР, а уряд УНР — відповідно проти Польщі; 5. Обидва уряди зобов'язані забезпечити національно-культурні потреби громадян меншості; 6. До розв'язання аграрної проблеми Конституцією УНР зберігаються права польських землевласників в Україні. Передбачається укладення економічних угод; 7. Інтегральною частиною Договору є Військова конвенція; 8. Заключна угода, крім статті 1 є таємною; 9. Угода вступає в силу негайно після підписання³².

Військова конвенція, підписана 24 квітня 1920 року генералом В. Сінклером з представниками польського генштабу, містила статті, в яких викладалися аспекти спільних військових

операцій на Правобережній Україні з метою визволення її від більшовиків. Її ключова 3-тя стаття передбачала: «У разі спільної польсько-української акції проти радянських військ на територіях Правобережної України... військові операції відбуваються під загальним керівництвом Начальної команди Польських військ». Стаття 8-ма регламентувала порядок відновлення влади на зайнятих землях у ході операцій, причому зазначалося, що військову й адміністративну владу формує український уряд. Щоправда, водночас визнавалося право польських військових властей охороняти тили своєї армії, зокрема утворювати органи жандармерії. 9-та стаття наголошувала, що перебування польських військ на території Правобережної України буде тимчасовим й «по виконанню загального плану спільної акції» вони будуть виведені до Польщі. 11–12 статті Військової конвенції передбачали продовження формування українських військових частин на території Польщі, а також, що «Начальна команда польських військ зобов'язалася забезпечити три українські дивізії зброєю, амуніцією, вирядом і одягом, згідно з нормами для польських частин». В інших статтях передбачалося, що під контроль поляків відходили на певний час залізниці та рухомий склад за винятком захоплених українцями в бою бронепоездів³³.

У зв'язку з підписанням політичного договору і Військової конвенції з Польщею С. Петлюра звернувся із заявою до українського народу. Насамперед він відзначав, що три роки Україна та її народ і армія ведуть героїчну боротьбу з ворогами за свою незалежність, причому без зовнішньої підтримки. Ні одна держава світу, крім Польщі, наголошував Головний отаман, не визнали самостійність УНР. І тепер лише «Польська Республіка стала на реальний шлях допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з московськими більшовиками окупантами, давши змогу частинам її армії формуватися в себе, і ця армія теж йде битися з ворогами України. Але тепер українська армія буде битися не одна, а разом з армією дружньої нам Республіки Польської... По закінченні боротьби з більшовиками польські війська будуть негайно об'єднені в межі своєї Республіки»³⁴.

На наш погляд, після Бреста саме Варшавський договір 1920 року був визначною віхою в діяльності української дипломатії в захисті незалежності України. Він має потужний пласт історіографії — від аналізів тодішніх політичних і державних діячів

України і Польщі до фундаментальних досліджень сучасних істориків обох країн, що виразно свідчить про важливі здобутки і наслідки українсько-польського військово-політичного союзу. Між тим, ця подія була досить неоднозначно зустрінута й оцінена як українським, так і польським суспільством. Власне, це було прогнозовано вже тоді, у квітні 1920 року.

Першими в Україні виступили проти Варшавських угод проводи соціалістичних партій (УСДРП, УПСР, Бунд, Паолей Ціон), які гуртувалися навколо уряду І. Мазепи. На нараді у Кам'янці-Подільському вони підписали спільну заяву, в якій відзначали: «Соціалістичні партії, підтримуючи уряд УНР, разом із тим весь час стояли на ґрунті безумовного недопущення чужоземної військової сили на території України і тому ... не можуть дати своєї згоди на санкцію військового походу польських військ на українську територію». В знак протесту голова уряду УНР І. Мазепа у травні пішов у відставку. Пізніше він писав, що Варшавський договір породив серед українського суспільства, й особливо серед галичан, велике невдоволення Українським державним центром в екзилі. Звинувачення стосувалися, головним чином, С. Петлюри. М. Грушевський, В. Винниченко, М. Шаповал вважали Варшавський договір зрадою інтересів Соборної України. Тодішній Головний суддя УНР С. Шелухин заявляв, що Петлюра не мав права без обговорення в Директорії приймати з А. Лівичьким рішення про угоди. «Характер військового договору, — писав він пізніше, — той самий, що і політичного: все для поляків і нічого для українців. Я певен, що дійсно військові люди, як генерал Сінклер... зробили це тільки з послуху перед наказом Головного Отамана». Його особисто та опозиційне до Петлюри політичне угруповання, насамперед галичан, обурило те, що Польщі по суті дарувалася велика частина держави, в якій проживало щонайменше 10 млн українців. Проти договору виступив також В. Винниченко, якого підтримали українські комуністи та галицькі соціалісти на чолі з головою Всеукраїнського трудового конгресу С. Вітиком, який навіть надіслав з Відня телеграму до Москви, ганьбив Петлюру й пропонував негайно приступити до переговорів з УНР³⁵.

Вороже зустріли Варшавський договір чимало впливових політиків і у Польщі, що спричинило гострі дискусії та критичні виступи ендеків та їхніх прибічників, які вважали, що для національних інтересів держави більш вигідно і перспек-

тивно поділитися Україною з білою чи більшовицькою Росією. Про це відверто говорив Ю. Пілсудський під час переговорів з А. Лівицьким. Але тверда воля, прагматизм і прихильне ставлення до України, яке він не приховував, перемогли й спричинили до підписання договору. Український історик І. Лісевич звернув увагу на те, що, визнаючи Україну і заключаючи з нею військово-політичний союз, Ю. Пілсудський робив це супроти політики Антанти і розпочав бойові дії проти більшовиків на Україні без узгодження з Парижем. Країни Антанти, особливо Англія, взагалі були проти польсько-більшовицької війни, Верховна Рада попередила 28 лютого 1920 року Польщу, що у випадку її нападу на Росію припине надавати їй допомогу. Проте Ю. Пілсудський не дуже оглядався на Антанту. Більше того, він намагався допомогти УНР здобути міжнародне визнання. Генералові Розвадовському, який їхав до Румунії з дипломатичною місією, він наголошував: «Польща хоче на цій базі виступити з ініціативою спільних з Румунією заходів для підтримання України в її роботі по організації власної держави. Румунія повинна піти за нашим прикладом і визнати виразно, як ми, уряд Директорії з Петлюрою на чолі»³⁶.

І все ж, на наш погляд, найбільш точно викладено цілі Варшави і ставлення до України у обіжнику Верховного командування для керівництва Волинським фронтом від 1 березня 1920 року, в якому наголошувалося: «Глава держави і польський уряд стоять на позиції безумовного послаблення Росії... У нинішній час польський уряд має намір підтримати національний український рух, щоб створити самостійну українську державу і таким шляхом значно послабити Росію, відірвавши від неї найбільш багату зерном і природними копалинами окраїну. Провідною ідеєю утворення самостійної України є утворення бар'єра між Польщею і Росією та перехід України під польський вплив і забезпечення, таким шляхом, експансії Польщі як економічної — для утворення собі ринку збуту, так і політичної»³⁷.

Навесні 1920 року, після розгрому Червоною армією військ генерала Денікіна, військові зусилля Москви зосереджуються на заході. Прикриваючись дипломатичними акціями щодо радянсько-польських мирних переговорів, зокрема нотами уряду Леніна від 2 та 22 лютого і 6 березня — Х. Раковського, за вказівкою Леніна в Україну й Білорусію стягувалися значні військові сили, які творили потужні Південно-Західний фронт

О. Єгорова та Західний — М. Тухачевського на польському напрямку. «Підготовка радянського вторгнення в Польщу, — зауважує Володимир Литвин, — пояснювалася не тільки, й навіть не стільки всією попередньою політикою „збирання“ земель імперії, що розпалася. У 1920 р. більшовики вже ставили перед собою набагато більш масштабні цілі. Йшлося про здійснення силами 5-мільйонної Червоної армії „світової революції“. Радянська преса вже почала називати В. Леніна і Л. Троцького вождями світового пролетаріату. Польща цікавила вождів як плацдарм для вторгнення в Німеччину»³⁸.

Але польсько-українські війська випередили Червону армію і 25 квітня розгорнули наступ на широкому фронті. На Українському фронті від Прип'яті до Дністра діяли дві армії (3 і 4-та), у складі яких брали участь у наступі 3-тя і 6-та українські дивізії, до яких приєдналися після Зимового походу 5 травня 1920 року головні сили Армії УНР: 1-ша Запорізька, 2-га Волинська, 4-та Київська та 5-та Херсонська стрілецькі дивізії. Вони діяли під командуванням генерала Омеляновича-Павленка на південному крилі фронту. Загалом Армія УНР мала близько 20 тис. багнетів, 1,6 тис. шабель та 37 гармат. Відзначимо, що проти 143,5 тис. бійців і командирів польсько-українського війська Червона армія мала 65,3 тис. вояків, тобто вдвічі менше, що забезпечило союзним військам блискучий успіх і вже 7 травня 3-тя польська армія і у її складі 6-та Січова дивізія М. Безручка зайняли Київ. Крім всього, їх стрімкому наступові сприяли активні дії в тилах червоних українських повстанських формувань та протибільшовицький заколот кинутих на польський фронт двох бригад колишньої Галицької армії³⁹.

Під тиском Англії і Франції Польща вже 10 липня погодилася піти на перемир'я з Москвою та на кордон з Росією, який би проходив по лінії Буг — Збруч (так звана лінія Керзона). Проте польсько-російські переговори проходили не на користь поляків. Засліплена перемогами на фронтах радянська сторона їх по суті ігнорувала. Її армії домоглися великих успіхів й ситуація створювала більш вигідні позиції на майбутніх мирних переговорах. Зрештою, радянське військове командування, зокрема Тухачевський, Будьонний, Ворошилов, не збиралося зупинитися на досягнутому. В телеграмі конгресу Комінтерну в Москві в середині серпня Будьонний і Ворошилов писали, що конармій-

ці не вкладуть шаблі в піхви, поки над Варшавою, Берліном, Парижем і Лондоном не замайорять червоні прапори⁴⁰.

Але в результаті відомої Варшавської битви 14–17 серпня і поразки військ Тухачевського на фронті стався перелом і Червона армія під ударами польсько-українського війська покотилася на схід. Тими ж днями в Москві розпочався новий раунд радянсько-польських переговорів, на яких Польщі були запропоновані важкі умови, зокрема анулювати угоди з УНР, не утримувати на своїй території її війська та інші, які означали повну її капітуляцію. Та радянські дипломати прорахувалися й на нових переговорах щодо перемир'я у вересні-жовтні, коли Червона армія під ударами котилася на схід і Пилсудський, як він потім згадував, міг продовжувати наступ куди і скільки хотів, умови диктували поляки. Проте польське суспільство і впливові політики рішуче виступали за припинення війни з Росією. 12 жовтня 1920 року в Ризі був підписаний російсько-польський прелімінарний мирний договір, за яким припинялися бойові дії, визначалася лінія кордону по Україні Сарни–Рівне–Радивилів–р. Збруч. Польща зобов'язалася припинити підтримку збройних формувань УНР і Врангеля. 19 жовтня перемир'я вступило в дію.

Слід відзначити, що С. Петлюра направив до Риги дипломатичну місію УНР на чолі з С. Шелухиним і В. Кедровським. Він розраховував, що польська делегація Я. Домбського посприє її участю у переговорах. Але голова польської делегації повідомив С. Шелухину, що Польща вже визнала радянський уряд України та його делегацію. Отже, на переговори в Ризі делегація УНР не була допущена, хоча радянську Україну представляв сам голова уряду Х. Раковський. С. Петлюра висловив Варшаві протест проти сепаратних переговорів поляків з Москвою, оскільки це було грубим порушенням статті 4-ї Варшавського договору, адже Польща не мала права вести подібні переговори без участі України, які безумовно були скеровані проти неї. Військово-політичний провід УНР справедливо вважав переговори з Москвою за його спиною зрадою Варшави⁴¹.

Отже, уряд УНР та його армія залишилися один на один з могутнім противником. 7 листопада С. Петлюра скликав у Ялтушкові розширену нараду членів уряду і військового командування. Було схвалено рішення продовжувати боротьбу силами 20-тисячного українського війська. В результаті Україна

стала єдиною збройною силою, що веде війну з більшовиками, отже повинна бути концентруючим ядром всіх антимосковських сил. Відтак у ті дні було укладено договір між урядом УНР і Російським політичним комітетом у Польщі Б. Савінкова про спільні бойові дії з його 3-ю армією генерала Б. Перемикіна, яка підпорядковувалася українському командуванню. Слід зазначити, що угодою росіяни визнавали незалежність України. 8 листопада С. Петлюра надіслав листа Ю. Пілсудському, в якому з прикрістю зауважив на ситуацію і просив єдиного — набоїв. «В той час, як Ви будете читати цього листа, — писав він, — українське військо буде провадити бої з большевиками за осягнення лінії Буг. Я почав офензиву, бо се єдиний вихід із становища, утвореного ризьким трактатом, деякі пакти котрого для мене є незрозумілі... Єдине, що для мене ясным є, це те, що я залишаюсь один і що Україні прийдеться провадити дуже ризиковану боротьбу на очах у Європи, яка в позі Пілата буде дивитися „на схід”. Наприкінці листа Головний отаман висловив надію, що «в недовгому часі обставини примусять зробити ревізію Ризьких умов, а разом з тим поставлять на порядок дня і співдіяння польсько-українське»⁴². Певно, що Петлюра писав досить дипломатично, оскільки лише Польща могла надати уряду та Армії УНР притулок.

Ризький мирний договір між Польщею та РСФРР був підписаний 18 березня 1921 року. За ним припинялись бойові дії, анулювався Варшавський договір 1920 року між Польщею та УНР, встановлювався кордон (до Польщі відійшли Західна Україна й Західна Білорусія), визнавалися національно-культурні права українців і білорусів земель, які відійшли до Польщі, та ін. Таким чином в результаті виграла радянська Росія. Польща була найбільшою сусідньою державою з кордоном близько 1400 км. В інтересах Росії було не допустити використання Польщі як плацдарму для нападу з боку «імперіалістичних держав». Польща ставала мостом, який зв'язував Росію транзитними шляхами із Західною Європою, а її перебування у складі Російської імперії сприяло розвитку економічних відносин.

Підсумовуючи здобутки і втрати від Варшавського договору 1920 року та українсько-польського військово-політичного союзу, варто зазначити, що він виявився недовготривалим і розпався під впливом, насамперед, несприятливих зовнішньополітичних факторів. В результаті негативного відношення до України

з боку Антанти, українсько-польської війни 1918–1919 рр., в якій УНР підтримувала ЗУНР, а Антанта — Польщу, неоднозначного ставлення до встановлення тісного союзу політичних угруповань обох країни, хоча до цього спонукала боротьба із спільним ворогом — більшовицькою Росією, договір укладено з великим запізненням. Свою роль відіграв, слід визнати, й прагматизм Ю. Пілсудського, який керувався передусім інтересами Польщі й безумовно орієнтувався довгий час на Антанту, від якої залежала великою мірою доля його країни.

Для України Ризький договір та закінчення польсько-радянської війни позначили завершення поразкою національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Водночас поступово змінювалося ставлення Варшави до уряду УНР в екзилі та інтернованої Армії УНР. До Риги Польща була зацікавлена в присутності союзного українського війська на своїй території. Вона здійснювала контроль й могла розраховувати на використання у разі нової агресії з боку Москви. Після підписання Ризького договору необхідність утримання Армії УНР відпала, тим більше що серед її вояків виникли антипольські настрої. Окрім того, Росія вимагала розформувати українські військові частини й, згідно домовленостей, надсилала до таборів у Польщі спеціальні репатріаційні комісії. Оцінюючи ситуацію, пізніше С. Петлюра писав, що договір, заключений урядом Речі Посполитої Польської з урядом Української Народної Республіки у квітні 1920 року, був анульований фактом підписання в Ризі Польщею договору з Москвою. Відтак Варшава звела нанівець значення українського чинника в системі своєї східної політики.

Водночас Варшавський договір сприяв виходу України на міжнародну арену. Завдяки йому й допомозі з боку Польщі український народ продовжив збройну боротьбу за незалежність проти більшовиків 1920 року й разом з польським військом зірвали плани Москви щодо походу Червоної армії в Західну Європу й перенесення туди «світової революції». Крім того, все це сприяло зміцненню незалежності державних утворень на західних землях постімперської Росії: Фінляндії, Естонії, Латвії, Литви. Власне, й Польща значно зміцнила в результаті війни 1920 року свою державність та міжнародний авторитет.

- 1 *Томашівський С.* Підколеса мисторії: Нариси мист. — Берлін: Укр. Слово, 1922. — 103с. — (Б-ка «Укр. Слова»; № 15).
- 2 *Лозинський М.* Галичина в роках 1918–1920. — Відень, 1922. — 228с. — (Укр. революція: Розвідки і матеріали; Кн. 5).
- 3 *Борщак І.* Польський наступ на Україну 1920 року у міжнародній політиці // Червоний шлях. — Х., 1925. — № 9. — С. 76–92; 1927. — № 7/8. — С. 109–144.
- 4 *Винниченко В.* Відродження нації: (Історія української революції (марець 1917р.— грудень 1919р.): В 3-х ч. — К.: Відень, 1920. — Ч. 1. — 348с.; Ч. 2. — 328с.; Ч. 3. — 535 с.; *Мазела І.* Україна в гній бурі революції. 1917–1921 (Спогади). — Т. 3. Польсько-український союз. Кінець збройних змагань. — Прага, 1943. — 231с.; *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918). Ч. 4. Під Директорією. Начужині (1919–20). — Львів: Червона Калина, 1924. — 104с.; *Петлюра С.* Статті, листи, документи. Т. 3/упоряд. та передм. «Великий державник України» В. Сергійчука; Ін-т досліджень модер. історії України в США та ін. — К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1999. — 616с.; *Шелухин С.* Варшавський договір між поляками й Петлюрою 21 квітня 1920 року. — Прага: Нова Україна, 1926. — 40 с.
- 5 *Срібняк І.* Симон Петлюра на чолі державитавиїська: допитання про польсько-українськє взаємини 1919–1920рр. // Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: Заснування, розвиток, діяльність (1926–1998). — К., 1999. — С. 607–609; *Срібняк І.* Симон Петлюра на чолі державитавиїська: допитання про пол. - укр. взаємини 1919–1920рр. // Симон Петлюра та українська національна революція: 36 пр. 2-го конкурсу петлюрознавців України. — К., 1995. — С. 137–164.; *Ковальчук О. В.* Українська вийськова місія в Польщі (липень–листопад 1920р.) // Визвольний шлях. — 2006. — Річ. 59, кн. 7–8. — С. 140–161.; *Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна.* — К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. — 288с.; *Солдатенков В. Ф.* Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. — К.: Світогляд, 2007. — 621с.; *Ведєнєєв Д. В.* Дипломатична служба Української держави. 1917–1923 роки. — К.: Національна академія СБУ, 2007. — 261с.; *Соловейова В. В.* Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.: Монографія/відп. ред. О.П. Реєнт. — Київ; Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. — 394с.; *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919рр. / НАН України. Ін-т українознавства, Ін-т Схід.-Центр. Європи. — Львів, 1998. — 488с.; *Красівський О. Я.* Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. — К.: ІПіЕНД, 2008. — 544 с.
- 6 *Кульчицький С.* Проблема кордону між Україною і Польщею в радянській політиці 1919–1921рр. // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. — К., 1993. — [Вип.] 1. — С. 188–199.
- 7 *Лозинський М.* Зазнач. праця. — С. 84.
- 8 *Іжакевський З.* Політика урядових, політичних угруповань // Наша культура. — 1969. — № 1. — С. 3.
- 9 *Литвин М.* Зазнач. праця. — С. 354–355.
- 10 *Szajdak S.* Polsko-Ukrainski Sojusz Polityczno-Wojskowy w 1920 roku. — Warszawa, 2005. — S. 94–95.
- 11 *Лісевич І.* Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920р. // Polska i Ukraina. — Torun, 1997. — S. 81–84.
- 12 ЦДАВО України. — Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 20.
- 13 *Литвин М.* Зазнач. праця. — С. 325.
- 14 Там само. — С. 310.
- 15 ЦДІА у м. Львові. — Ф. 362. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 4–5.
- 16 *Петлюра С.* Зазнач. праця. — С. 357–358.

- 17 ЦДАВО України.—Ф.3172.—Оп.3.—Спр.35.—Арк.15;ЦДІАум.Львові.—Ф.360.—Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 38.
- 18 ЦДАВО України.—Ф.3696.—Оп.2.—Спр.21.—Арк.198;*МатвієнкоВ., ГоловченкоВ.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. — К., 2001. — С. 88–89.
- 19 ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 2.
- 20 *МатвієнкоВ.* Українська дипломатія 1917–1921 років на теренах постімперської Росії.—К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002.—С.236–237.
- 21 ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 21. — Арк. 198.
- 22 ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 404. — Арк. 4, 212–213.
- 23 *Петлюра С.* Зазнач. праця. — С. 140.
- 24 ЦДАВО України.—Ф.3696.—Оп.1.—Спр.173.—Арк.50;*Мазепал.* Україна вогній бурі революції. 1917–1921 (Спогади).—Т.2. Кам'янецька доба. Зимовий похід.—Прага, 1942. — С. 144.
- 25 ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 18.
- 26 *Karpus Z.* Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku.—Torun, 1999.—S.24–25.
- 27 *ВеденєєвД., БудковД.* Юність української дипломатії. Становлення Зовнішньополітичної служби в 1917–1923 роках. — К., 2006. — С. 147–149.
- 28 *Матвієнко В., Головченко В.* Зазнач. праця. — С. 95.
- 29 *Лісевич І.* Зазнач. праця. — С. 88–89.
- 30 *Галицька-ДідухТ.* Варшавський договір 1920 р. у контексті поборницької ідеї//Галичина. Історія. — Львів, 2000. — С. 90.
- 31 ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 245. — Арк. 124–125.
- 32 *МихайликБ.* Варшавський договір в світлі націоналістичної критики.—Вінніпег, 1950.—С. 5–7.
- 33 *ШелухинС.* Зазнач. праця.—С.28–31; Великий Жовтень і Громадянська війна на Україні. Енциклопедичний Довідник. — К., 1989. — С. 438–439.
- 34 ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп.2. — Спр.8. — Арк. 1–3.
- 35 *Мазепал.* Україна вогній бурі революції. 1917–1921 (Спогади).—Т.2. Кам'янецька доба. Зимовий похід. — Прага, 1942. — С. 33.
- 36 *Лісевич І.* Зазнач. праця. — С. 93.
- 37 *МельтюховМ.* Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918–1939 гг. — Москва, 2001. — С. 29–30.
- 38 *Литвин В.* Україна: доба війни і революцій (1914–1920). — К., 2003. — С. 328.
- 39 *Удовиченко О.* Україна у війні за державність. — Вінніпег, 1954. — С. 142.
- 40 РДВА. — Ф. 245. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 32.
- 41 ЦДАВО України.—Ф.3696.—Оп.3.—Спр.49. Арк.152;*МатвієнкоВ.* Зазнач. праця.—С. 268–270.
- 42 ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 2–3.

У статті висвітлюється питання українсько-польських відносин у період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., зокрема підписання у квітні 1920 р. між Українською Народною Республікою і Польською Річчю Посполитою Варшавської угоди. Окрему увагу приділено оцінкам цієї угоди різними групами українського політикуму та сучасними істориками.

Ключові слова: Варшавська угода, Україна, Польща, конференція, С. Петлюра, Ю. Пілсудський.

Олег Купчик,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНО-
ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАТУСУ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО
ВІДОМСТВА УСРР (1919–1924 РР.)

Ефективне функціонування будь-якого державного органу залежить від належної організаційно-штатної побудови й правового регулювання його діяльності. Це стосується зовнішньоторговельного відомства УСРР на початку 1920-х років, після революційний період, коли уряд РСФРР ще не зміг повністю централізувати владу, зокрема у сфері зовнішньої торгівлі.

Через це під час утворення союзної держави між її суб'єктами й стала актуальною проблема розподілу прав. Діалог між ними особливо загострюється, коли мова йде про сферу зовнішніх відносин, а особливо зовнішньоторговельної діяльності. Тим більше, коли у майбутніх суб'єктів союзу саме тут до цього були вагомні здобутки. Така дискусія і відбулась у 1922–1924 рр., коли в ході утворення СРСР Українська СРР прагнула створити власний Народний комісаріат зовнішньої торгівлі, а у зовнішній торгівлі брати безпосередню участь.

Окремі аспекти функціонування НКЗТ УСРР, Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР, Управління Уповноваженого НКЗТ СРСР при РНК УСРР розглядались як радянськими¹, так і сучасними українськими істориками й прав-

никами². Але предметом окремого історико-правового дослідження до цього не було. Тому метою статті є з'ясувати функції і компетенцію, правовий статус (права й обов'язки) управління уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР, його посадових осіб. А також простежити роботу раднаркомів УСРР і РСФРР щодо вироблення у 1922–1924 рр. організаційних і правових засад зовнішньоторговельної діяльності радянської України у складі СРСР.

Окрім національно-демократичних сил остаточно утвердись в Україні радянській владі перешкоджала протидія провідних європейських країн — Німеччини (надала УНР військової допомогу), Франції і Великої Британії (окупація Антантою українських причорноморських портів). Враховуючи цей попередній негативний досвід протистояння з ними, раднарком УСРР пробував переконати як саме українське суспільство, так і європейську спільноту в тому, що УСРР є незалежною (в тому числі й від РСФРР) і суверенною державою.

Тому не випадково, що III Всеукраїнський з'їзд Рад у прийнятій ним 10 березня 1919 року Конституції УСРР наділив республіку міжнародною правосуб'єктністю, тобто здатністю бути учасником міжнародних правовідносин. Її частина «в» ст. 6 глави № 6 гарантувала УСРР право на «відносини з іноземними державами...»³. Щоправда, ця узагальнююча норма прямо не передбачала для УСРР можливості брати участь у міжнародних торговельних правовідносинах. Але це можна пояснити лише недостатнім рівнем розвитку в тодішній радянській Україні конституційного права.

Більше того, через постійні війни з УНР, Добровольчою армією, Антантою на Півдні уряду УСРР бракувало умов для налагодження торговельних відносин з іноземними країнами. Через це органу, який би реалізовував державну політику у сфері зовнішніх відносин, в структурі Ради народних комісарів тривалий час не утворювали.

Такий орган у вигляді Народного комісаріату зовнішньої торгівлі постановою Раднаркому УСРР було утворено 11 червня 1920 року. Відбулось це під час радянсько-польської війни (на боці поляків воювала армія УНР), коли Червона армія знову зайняла Київ, розвиваючи наступ далі на захід. А тому не було можливості організувати й провести засідання ВУЦВК (органу законодавчої влади), до компетенції якого й належало ухвален-

ня рішень про утворення чи ліквідацію народних комісаріатів. Через це тоді не було розроблено й затверджено положення про НКЗТ УСРР. Тому організація й діяльність Наркомзовнішторгу УСРР регулювала ця ж постанова раднаркому, згідно зі ст. 2 якої на нього покладалось «керувати зовнішньою торгівлею республіки, забезпечувати монопольне право держави на проведення зовнішньоторговельної діяльності, контролювати й охороняти цю прерогативу держави»⁴.

Проте як центральний, за статусом, орган виконавчої влади, безпосередньо підпорядкований Раднаркому УСРР, НКЗТ УСРР проіснував недовго. В контексті подальшої (започаткована договором «Про військово-політичний союз між УСРР і РСФРР» від 1 червня 1919 р.) централізації влади він, відповідно до «Робітничо-Селянського договору між РСФРР і УСРР» (28 грудня 1920 р.) набув статусу об'єднаного наркомату. Тобто НКЗТ УСРР ліквідувався, а надалі проводити спільну для радянських України й Росії політику у сфері зовнішньої торгівлі покладалось на НКЗТ РСФРР. В УСРР безпосереднє керівництво зовнішньоторговельною діяльністю покладалося на підпорядковане йому Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР. Утворили його у березні 1921 року.

Незатвердження впродовж тривалого часу положення, яке визначало функції, повноваження і правовий статус уповноваженого, можна пояснити лише розбіжностями у цьому між раднаркомом УСРР і РСФРР. Через це 17 березня 1921 року РНК УСРР прийняв постанову, якою визначались функції уповноваженого. Він наділявся правом здійснювати експортно-імпорتنі операції лише на зовнішньому ринку (за кордоном виступав як продавець радянських і покупець іноземних товарів). Проте не мав права заготовляти товари на експорт за урядовими замовленнями на внутрішньому ринку⁵.

Зрештою, положення «Про Уповноважених НКЗТ на Україні та його органи» було затверджене 27 липня 1921 року спільною постановою раднаркомів РСФРР і УСРР. Згідно з ним на уповноваженого покладалось «проведення в життя на терені УСРР як всіх загальних заходів спільної економічної політики НКЗТ, так і зокрема загального ввізного плану, а також виявлення потреб народного господарства УСРР в закордонному крані та для ужиття всіх потрібних заходів щодо своєчасного їхнього задово-

лення...». Тобто уповноважений керував формуванням і проведенням в житті урядової політики в сфері зовнішньої торгівлі.

Згідно з положенням уповноважений входив до Раднаркому УСРР на правах народного комісара. Організацію виконання покладених на нього завдань було покладено на управління, яке, виходячи зі статусу уповноваженого як наркома, діяло як центральний орган виконавчої влади.

Для погодженого вирішення питань своєї компетенції в управлінні Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР утворювалась колегія у складі: уповноваженого, його заступника, члена колегії. За згодою Раднаркому УСРР вони призначалися НКЗТ РСФРР і затверджувалися ВУЦВК.

Управління було єдиначальним органом. Безпосереднє керівництво роботою управління було покладене на уповноваженого. Йому підпорядковувались усі органи НКЗТ РСФРР, які діяли на території України. За директивами наркомату він розпоряджався усім його майном⁶.

Згідно з положенням до компетенції уповноваженого входила: 1) організація в Україні центральних і місцевих органів НКЗТ РСФРР, утворення за кордоном торговельних представництв УСРР, керівництво і нагляд за їхньою діяльністю; 2) реалізація в Україні завдань щодо націоналізації зовнішньої торгівлі, подання для реєстрації в РНК УСРР декретів і постанов РНК РСФРР, пов'язаних з діяльністю НКЗТ РСФРР, контроль за їх виконанням в Україні, а також подання через Раднарком УСРР проектів законів щодо зовнішньої торгівлі України; 3) формування й облік вивізного фонду, організація його заготівлі, а також встановлення потреб України в іноземних товарах і їх облік; 4) організація прийому іноземних товарів, а також збереження, транспортування і здачі українських товарів, які вивозяться за кордон; 5) проведення заходів щодо збільшення вивізного фонду, інспекція та нагляд за заготівлею вивізних товарів, а також, в разі потреби, участь у заготівлі і переробці сировини; 6) організація роботи Ради зовнішньої торгівлі України, подання на її розгляд і затвердження вивізного й ввізного плану УСРР; 7) представництво УСРР в Раді зовнішньої торгівлі при НКЗТ РСФРР з вирішальним голосом з питань зовнішньої торгівлі УСРР, з правом оскаржувати в Раднарком УСРР постанови цієї Ради, які порушували інтереси України; 8) розробка й подання на затвердження до РНК УСРР україн-

ського вивізного й ввізного фондів і виконання цього плану через представників УСРР в закордонних місіях РСФРР по виконанню цього плану; 9) розробка й подання на затвердження Ради праці й оборони вивізного й ввізного планів УСРР як частини загального плану УСРР і РСФРР і участь через своїх представників в закордонних місіях РСФРР для виконання цього плану; 10) проведення переговорів із закордонними фірмами, загальне і спеціальне дослідження закордонних ринків, укладення попередніх, а в деяких встановлених НКЗТ випадках, остаточних угод з іноземними фірмами; 11) проведення за дорученням НКЗТ торгових операцій щодо вивезення й увезення товарів, а також щодо їх транзиту, тоннажу тощо; 12) боротьба з контрабандним перевезенням товарів, участь в охороні суходільних і морських кордонів УСРР, організація митних установ та керівництво ними⁷.

Для проведення торговельних операцій за кордоном Уповноважений НКЗТ РСФРР при РНК УСРР призначав за кордон торговельних представників, які діяли за його директивами і були відповідальні перед ним за виконання покладених обов'язків. До завдань торговельних представників УСРР за кордоном входила: а) участь у виконанні спільного для УСРР і РСФРР плану в частині українських ввізних заявок, зокрема організація прийняття і здачі товарів, експертиза транспорту тощо; б) закупівля та обмін товарів для господарських потреб України; в) проведення за дорученням Уповноваженого або власної ініціативи попередніх переговорів з комерційними і державними торговельно-фінансовими установами й фірмами, а також громадськими організаціями; г) дослідження (моніторинг) економічної кон'юнктури певної країни, а також їх транспорту й транзиту; ґ) продаж української сировини й товарів; д) виконання інших дій, необхідних для торговельної діяльності. До того ж в іноземних країнах, де не було дипломатичних і консульських представників УСРР, їхні функції покладались на торговельних представників.

Обсяг повноважень торговельних представників УСРР за кордоном визначався їхнім належним чином оформленим мандатом, який отримували від Уповноваженого (п. 9). В країнах, де не існувало торговельних місій РСФРР, торговельні представники УСРР діяли виключно у відповідності до інструкцій і директив Уповноваженого чи НКЗС УСРР, водночас частково виконуючи його функції (п.10).

В країнах, де існували торговельні місії РСФРР, торговельні представники УСРР входили до складу торговельних місій РСФРР на таких засадах: а) їм присвоювався ранг «торговельного представника УСРР»; б) торговельні операції, які зачіпали інтереси України, проводились за рішенням торговельного представника УСРР у цій країні. У випадку розбіжностей з торгпредом РСФРР спір вирішувався за участю Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР.

В країні ж, де існувало повноважне представництво УСРР, торговельний представник УСРР входив до його складу. Відносини між торгпредом і повпредом УСРР за кордоном відбувались через Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР. Водночас торговельний представник УСРР за кордоном мав право безпосередніх відносин з представниками українських торговельних установ⁸.

З початку створення 1921 року організаційна структура управління була такою: 1) адміністративно-організаційний відділ — з підвідділами: а) загальна канцелярія, б) організаційно-інструкторський, в) ревізійно-інспекторський, г) матеріально-господарський, ґ) стіл особового складу, д) комендатура; 2) секретаріат; 3) правовий відділ; 4) експортний відділ з підвідділами; 5) імпортний відділ з підвідділами; 6) митний; 7) фінансово-рахунковий; 8) статистично-економічний з підвідділом інформації. З прийняттям положення у липні 1921 року організаційна структура управління була частково змінена.

З проведенням нових видів робіт і зростанням їх обсягів побудова управління далі змінювалась, доповнюючись новими структурними підрозділами. Наприкінці 1922 року вона була такою: 1) уповноважений; 2) колегія; 3) відділ регулювання — з підвідділами: а) ліцензій; б) експорту й імпорту (до нього входили також представники від Вищої ради народного господарства (ВРНГ) і Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції (НКРСІ); 4) економічно-статистичний відділ — з підвідділами: а) економічним; б) статистичним; в) інформаційним; 5) фінансовий відділ; 6) Укрдержторг (торговий апарат Укрзовнішторгу); 7) Лісекспорт. Було розширено й склад колегії, до якої на правах членів ввели завідувачів відділів управління⁹.

Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР знаходилось у Харкові по вул. Ветеринарній, № 4. Уповно-

важеним було призначено Самуїла Григоровича Брона, він же очолював і колегію управління. До неї на правах членів входили: заступник уповноваженого — Боев Іван Васильович, а також Олександр Аркадійович Полоцький, Костянтин Михайлович Артамонов, Коліух. А також завідувачі відділів: торговельного — Йосиф Мойсейович Солтанов, експортного — Буртман, імпортного — Геш, адміністративно-господарського — Корецький, економічно-статистичного — Фрейбков, фінансово-облікового — Рейнганд, транспортно-матеріального — Диканський, митного — Хрисановський, секретар Ізраїлевич. Станом на березень 1921 року в управлінні працювало 137 осіб. Уповноважений на правах члена також входив до колегії НКЗС УСРР¹⁰.

Нагадаємо, ще 1 червня 1919 року уряди УСРР й РСФРР підписали військово-політичний договір, згідно з яким об'єднали п'ять наркоматів — військових справ, народного господарства, шляхів сполучення, фінансів, праці. Доцільність цієї централізації вони пояснили тим, що тоді, у війні проти Добровольчої армії, західних союзників на Півдні, Армії УНР, будуть більш ефективніше використовуватися економічні й військові ресурси.

Але після утвердження радянської влади в Україні в листопаді 1920 року централізацію поступово продовжували. Щоправда, справжні причини її тепер полягали у намаганні Раднаркому РСФРР зосередити у себе владу у важливих сферах діяльності. Згідно з «Робітничо-селянським договором між УСРР і РСФРР» від 28 грудня 1920 року, об'єднали ще наркомати пошти й телеграфу, зовнішньої торгівлі, а також Вищу раду народного господарства¹¹.

У січні 1922 року централізацію влади продовжили. Тоді ЦК РКП(б) направив у республіканські партійні організації проект союзного договору, яким передбачали розпочати «автономізацію». Згідно з його III главою «Органи міжнародних відносин договірних держав» (її автором називають наркома закордонних справ РСФРР Г. Чичеріна) надалі представляти радянські республіки у міжнародних відносинах мала РСФРР. Відповідно до ст. 20 НКЗТ РСФРР видав зовнішньоекономічною і зовнішньоторгівельною діяльністю, а також здійснював зовнішньоторгівельне представництво (ст. 21).

Для реалізації власних інтересів республіки отримували можливість займатись окремими питаннями зовнішньополітичної і зовнішньоторгівельної діяльності. Для забезпечення цього

отримували право укладати двосторонні міждержавні угоди з питань, які становили окремий інтерес республік. У складі республіканських раднаркомів мали функціонувати «особливі наркомати закордонних справ» (ст. 22). Проте ці міждержавні угоди радянські республіки мали погоджувати з РСФРР (ст. 24). Створення ж НКЗТ УСРР не передбачалося¹².

Але такі погляди РСФРР щодо структури загальносоюзних і республіканських органів влади, їх компетенції, прав і обов'язків уже розходилися з інтересами УСРР. І не випадково, бо на початку 1920-х років зовнішня політика УСРР досягла вагомих здобутків. Зокрема, встановила дипломатичні відносини з демократичними Грузією, Литвою, Естонією, Латвією, Польщею, Австрією, Чехословаччиною, Туреччиною, Італією, Німеччиною, налагодила з ними торговельні відносини (у цих країнах діяли торговельні представництва УСРР). Такий успіх Раднарком УСРР планував розвивати далі, а для цього вважав за необхідне мати власні НКЗТ і НКЗС.

Та в утвореній серпневим 1922 року пленумом ЦК РКП(б) Конституційній комісії УСРР не вдалося відстояти власні інтереси у союзному будівництві. Комісія у підготовленому нею в жовтні проекті «Договору про створення СРСР» запропонувала в РНК СРСР утворити 10 комісаріатів двох категорій: загальносоюзних (знаходилися у Москві) та союзно-республіканських (їх апарат підпорядковувався уряду СРСР не безпосередньо, а через раднаркоми республік). Народний комісаріат зовнішньої торгівлі (як і НКЗС) віднесли до перших¹³.

Але власну точку зору щодо цих наркоматів РНК УСРР продовжував відстоювати і на I Всесоюзному з'їзді Рад (30 грудня 1922 р., Москва). Тому делегація УСРР відмовилась підписати поданий Конституційною комісією проект Союзного договору, який в результаті був прийнятий лише за основу. Сам же договір направили на доопрацювання і погодження до розширеної Конституційної комісії ЦВК СРСР, плануючи розглянути і прийняти його остаточний варіант на наступному Всесоюзному з'їзді Рад¹⁴.

Наразі зайнялись виробленням положень про загальносоюзні й союзно-республіканські народні комісаріати. З цією метою 1–2 лютого 1923 року в Москві працювала спеціальна Комісія, у якій УСРР представляв заступник наркома закордонних справ В. Яковлев і уповноважений НКЗТ РСФРР при РНК УСРР

С. Брон. Розглядаючи 1 лютого питання «Про злиті народні комісаріати СРСР», комісія вирішила, що вони мають бути колегіальними. При формуванні колегій мали враховуватись інтереси союзних республік. Уповноважені загальносоюзних наркоматів при раднаркомах республік призначались наркоматом СРСР за поданням раднаркому республіки. У випадку суперечки її мала вирішити РНК СРСР. Уповноважені були вищими представниками відповідного наркомату в республіці, в уряді якої перебували. Вони діяли відповідно до положення про загальносоюзний народний комісаріат. В раднаркомах республік уповноважені були наділені правом дорадчого голосу (В. Яковлев залишився при «особливій думці», наполягаючи, щоб їх наділили правом вирішального голосу).

2 лютого, розглянувши питання «Положення про Уповнаркомзовнішторг», комісія ухвалила: 1. Остаточну редакцію цього положення доручити С. Брону; 2. Визнати, щоб Уповноважений НКЗТ в Україні входив до колегії НКЗТ СРСР, а порядок призначення уповноваженого проходив на загальних підставах, тобто за згодою з Раднаркомом УСРР; 3) Передані Раднаркомом УСРР НКЗТ СРСР фонди залишаються власністю УСРР; 4) Усе поточне використання українського фонду й операції зовнішнього товарообміну проводяться Уповноваженим НКЗТ в Україні за вказівками РНК УСРР, але з дотриманням загальних директив НКЗТ СРСР; 5) Визнати необхідним, щоб у всі планувальні й регулюючі загальносоюзні органи ввести представників України з правом вирішального голосу. А також представників від УСРР ввести у Митно-Тарифний Комітет при НКЗТ СРСР¹⁵.

А наразі Раднарком УСРР почав все частіше (про що раніше замовчував) говорити РНК РСФРР про порушення ним прав України, договірних відносин з нею. Тоді було підготовлено кілька офіційних документів, в яких зібрано й проаналізовано інформацію про це. Серед них «Факти, які можуть бути використані як приклади неконституційного ставлення НКЗС РСФРР до НКЗС УСРР (лише за останній час)», подані 14 квітня 1923 року заступником наркома закордонних справ В. Яковлевим до РНК УСРР і політбюро ЦК КП(б)У. У ній навів їх серед численних прикладів порушень росіянами у політичній сфері, і у зовнішній торгівлі. Наприклад, коли глава місії Італії у РСФРР Дж. Амадорі звернувся до НКЗС РСФРР із

заявою про виконання торговельної угоди між Ллойд Трієстіно й Одеським губернським митним відділом щодо оренди складів. Російська сторона направила до РНК УСРР відповідний запит лише по суті справи і не вказала італійцям, що їм потрібно з цього питання звернутися безпосередньо до уряду УСРР, з яким Італія також уклала договір. А НКЗС РСФРР тоді лише повідомив італійську місію, що направив до уряду УСРР запит.

Конфлікт стався й у березні 1923 року, коли торгпред РСФРР у Німеччині Б. Стомоньяков, ще до юридичного оформлення СРСР, оголосив себе торгпредом СРСР. Він змінив російські бланки на загальносоюзні, почав видавати ліцензії за підписом «торговельного представництва СРСР» на ввезення товарів на всю територію Союзу, в тому числі й України. Повпред УСРР у Німеччині В. Ауссем і торгпред Я. Шиндель надіслали до наркоматів закордонних справ УСРР й РСФРР 16 березня 1923 року листи, у яких зауважили незаконність таких дій з боку російського торговельного представника у Берліні¹⁶.

В результаті позиція УСРР була матеріалізована в проекті «Договору про створення СРСР», прийнятому 19 травня 1923 року на об'єднаному засіданні комісії РНК УСРР з вироблення Конституції СРСР. А 23 травня на об'єднаному засіданні Президія ВУЦВК і РНК УСРР затвердили «Проект Конституції СРСР». Вони істотно відрізнялися од проекту, запропонованого Конституційною комісією ЦВК СРСР. Зокрема: 1) до загальносоюзних віднесли лише три наркомати: військових і морських справ, шляхів сполучення, пошти і телеграфу. Але в урядах республік вони мали бути представлені не уповноваженими, а на рівні наркомів; 2) Народні комісаріати закордонних справ і зовнішньої торгівлі переходили із загальносоюзних наркоматів до союзно-республіканських; 3) За республіканськими урядами зберігалось право укладати договори про зовнішні позики та концесії, здійснювати (у межах чинного союзного законодавства) представництво у зовнішніх відносинах від імені республіки, а також право адміністративних і господарських стосунків із сусідніми країнами. На початку червня 1923 року цей проект Союзного договору і Конституції СРСР передано до розширеної Конституційної комісії ЦВК СРСР. Але нею підтримані не були¹⁷.

Продовжувала наполягати на своєму делегація УСРР (Х. Раковський, Д. Мануїльський, М. Скрипник, М. Фрунзе)

і на засіданні 5–6 травня 1923 року комісії ЦК РКП(б) з вироблення практичних пропозицій про СРСР. Під час слухання питання про кількість загальносоюзних наркоматів Х. Раковський запропонував віднести до них наркомати шляхів сполучення, пошти й телеграфу, військових справ, а НКЗС і НКЗТ зарахувати до союзно-республіканських. Проте комісія відхилила це. На наступну пропозицію М. Фрунзе перенести до союзно-республіканських наркомати закордонних, зовнішньої торгівлі і військових справ комісія також висловила «проти» (при особливій думці залишилися Х. Раковський і М. Фрунзе). За пропозицією Й. Сталіна комісія ухвалила створити вказані п'ять наркоматів як загальносоюзні з уповноваженими при раднаркоммах республік.

Після чого пропозицію М. Фрунзе найменувати уповноважених загальносоюзних наркоматів наркоматами комісія також відхилила (Х. Раковський і М. Фрунзе знову залишились при особливій думці). Водночас ухвалила до закордонних представництв НКЗС і НКЗТ СРСР (за постановою пленуму ЦК РКП(б) від 6 травня 1923 р.) увести представників від зацікавлених республік¹⁸.

Таку свою позицію і дії у питанні союзного творення РНК РСФРР і ЦК РКП(б) намагалась пояснити на IV Нараді відповідальних працівників республік і областей (9–12 червня 1923 р., Москва). Там генеральний секретар Й. Сталін звинуватив делегацію УСРР (Х. Раковського, М. Фрунзе, М. Скрипника) у «конфедералізмі», прагненні виокремити й «усамостійнити» Україну від СРСР. Генсек аргументував це тим, що якщо до загальносоюзних не будуть належати наркомати закордонних справ і зовнішньої торгівлі, то «перед зовнішнім світом СРСР не виглядатиме як єдина держава». Делегати наради розкритикували делегацію УСРР, в її резолюції записали: «Українці пропонують НКЗС і НКЗТ перенести з розряду злитих до розряду директивних, тобто залишити ці комісаріати в республіках паралельно із НКЗС і НКЗТ Союзу, підпорядкувавши їх директивам останнього. Ця пропозиція неприйнятна, коли вважати, що ми дійсно творимо одну союзну державу, яка може виступати перед зовнішнім світом як єдине ціле. Те ж саме треба сказати про концесійні договори, укладення яких повинно бути зосереджено в Союзі республік». Особливо гострої критики за-

знали Х. Раковський, бо саме він очолював Конституційну комісію РНК УСРР¹⁹.

Таким чином, НКЗТ (як і НКЗС) були зараховані до загальноносоюзних нвркоматів. Це й закріпив п. 6 II розділу (Договір про створення СРСР) прийнятої II Всесоюзним з'їздом рад 31 січня 1924 року Конституції СРСР. Згідно з п.1 цього розділу до відання загальноносоюзних органів передали: 1) представництво у міжнародних відносинах, 2) зміну зовнішніх кордонів СРСР, 3) оголошення війни та укладення миру, 4) ратифікацію міжнародних договорів, 5) укладення зовнішніх державних позик, 6) проведення зовнішньої і внутрішньої торгівлі, 7) укладення концесій²⁰.

Згідно з положенням «Про Управління Уповноваженого НКЗТ на Україні» на уповноваженого покладалось завдання проводити на території України загальносоюзну політику у сфері зовнішньої торгівлі, а також «своєчасно забезпечувати потреби УСРР щодо зовнішньоторговельного обороту». Для цього Уповноваженому підпорядковувались усі органи НКЗТ СРСР, які діяли на території України.

Прикметно, що для зовнішньоторговельного обміну України уповноваженому необхідні фонди й коштовності (якими той відав й розпоряджався) надавались Раднаркомом УСРР. Для цього засновувалась Українська державна експортно-імпортна контора, а також інші спеціальні установи й підприємства за різними видами продукції імпорту й експорту.

До компетенції уповноваженого входило: а) організувати на території України місцеві органи НКЗТ СРСР, керувати їх роботою і наглядати за ними; б) виконувати в Україні завдання радянської політики у сфері зовнішньої торгівлі, контролювати виконання зовнішньоторговельного законодавства; в) регулювати зовнішньоторговельний оборот УСРР; г) представляти в НКЗТ СРСР інтереси України в галузі торговельної й митної політики, а також залучення іноземного капіталу; г) здійснення загального нагляду з прийому іноземних товарів в Україні й відправкою українських товарів за кордон.

Для виконання уповноваженим покладених на нього завдань при ньому організувались центральний (управління) і місцеві органи. Їх реалізація за кордоном покладалась на торговельних представників (за відсутності такої організації, як торгпредство УСРР, вони не називались торговельними представника-

ми УСРР. — О.К.), які входили до складу торговельного представництва СРСР. Ці торгпреди мали діяти в межах інструкцій і директив, наданих уповноваженим, й за виконання своїх обов'язків були відповідальні перед ним.

На торговельних представників покладалось наглядати у певній іноземній країні за належним і своєчасним виконанням торгпредством СРСР експортно-імпорتنих операцій, які стосувались УСРР. А також безпосереднє виконання цих операцій і узгодження їх з торгпредом СРСР.

В іноземних країнах, в яких Україна мала особливі економічні інтереси, Уповноважений, за постановою Раднаркому УСРР, мав право призначати до загальносоюзного торговельного представництва свого спеціального представника. До його компетенції входило: виявляти необхідну для українських установ і підприємств продукцію, а також товари, які могли б їх зацікавити, проводити, з відома торгпреда СРСР, переговори щодо цих товарів і продукції, а також на предмет залучення до України іноземних капіталів.

Спеціальний представник мав діяти в межах директив уповноваженого і за виконання завдань відповідав перед ним. У разі суперечностей між уповноваженим і НКЗТ СРСР, торговельним чи спеціальним представником від УСРР і торгпредом СРСР питання покладалось на остаточне вирішення спільно НКЗТ СРСР і РНК УСРР. Верхня межа кредитних зобов'язань за торговельними договорами УСРР за кордоном встановлювалась Раднаркомом УСРР за згодою з НКЗТ СРСР²¹.

Отже, реалізацію урядової політики УСРР у сфері зовнішньої торгівлі було покладено на створений 11 червня 1920 року НКЗТ УСРР. Проте з централізацією влади у зовнішньоторгівельній діяльності виконання у ній радянської політики поклали на Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР, підпорядкованого Наркомату зовнішньої торгівлі РСФРР. Уповноважений на правах наркома входив до складу Раднаркому УСРР. Організувати ж виконання покладених на нього завдань мало управління, яке було єдиначальним органом. Безпосереднє керівництво роботою управління здійснював уповноважений. Для погодженого вирішення питань своєї компетенції в управлінні утворено колегію. Організовано й структуру управління з центральним апаратом, місцевими територіальними і торговельними представництвами УСРР за кордоном.

В умовах утворення СРСР й остаточної з цим централізації влади 1922–1924 рр. Раднарком УСРР, враховуючи попередні досягнення у зовнішньоторговельній діяльності (було налагоджено торговельні відносини з низкою європейських країн, засновано й розгорнуто у них діяльність торгпредств УСРР), хотів і надалі зберегти право безпосередньо брати у ній участь. Тому у проекті Договору про створення СРСР і Конституції запропонував НКЗТ (як і НКЗС) віднести до союзно-республіканських, а не загальносоюзних наркоматів. Конституційна комісія ЦВК СРСР це відхилила. Опісля УСРР внесла пропозицію уповноваженого НКЗТ СРСР при РНК УСРР (як і уповноваженого НКЗС СРСР при РНК УСРР) іменувати наркомом. Це конституційна комісія також відхилила. Заперечила і те, щоб підпорядкований НКЗТ СРСР уповноважений (як і уповноважений НКЗС СРСР при РНК УСРР) входив до Раднаркому УСРР на правах вирішального голосу. Але вирішили, що будуть входити на правах дорадчого голосу.

Щоправда, висвітлити усі аспекти функціонування управління уповноваженого НКЗС РСФРР при РНК УСРР в рамках однієї статті доволі складно. Тому перспективним у цьому напрямку залишається висвітлення реалізації цим державним органом правового статусу під час проведення експортно-імпорتنих операцій.

-
- ¹ *Василенко В. А.* Правові аспекти участі Української РСР у міжнародних відносинах / В. А. Василенко. — К., 1984. — 208 с.; *Василенко В., Лукашук І.* Українська РСР у сучасних міжнародних відносинах (правові аспекти) / В. Василенко. — К., 1974. — 85 с.; *Джеджула А. Е.* Международные экономические отношения Украины в 1920–1922 гг.: Дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.01 / А. Е. Джеджула — Киев, гос. ун-т. — Киев, 1967. — 789 с.
 - ² *Слюсаренко А. Г., Томенко М. В.* Історія української конституції / Анатолій Гнатівич Слюсаренко. — К., 1993. — 192 с.; Румянцев В. О. Українська державність у 1917–1922 рр.: національно-демократична і радянська альтернативи: дис. ... доктор юрид. наук: 12.00.01 / В. О. Румянцев. — Харків, 1998. — 373 с.; *Салига Л. П.* Боротьба Х. Г. Раковського за розширення прав України під час конституційного оформлення СРСР (травень—липень 1923 р.) / Л. П. Салига // УІЖ. — 1992. — № 1. — С. 115–124.
 - ³ *Слюсаренко А. Г., Томенко М. В.* Зазнач. праця. — С. 130.
 - ⁴ *Джеджула А. Е.* Зазнач. праця. — С. 140.
 - ⁵ Там само. — С. 140–141.
 - ⁶ Постанова РНК Про Уповноважених НКЗТ на Україні і тайого органи // Вісти ВУЦВК. — 1921. — 26 серп.
 - ⁷ Там само.
 - ⁸ Там само.
 - ⁹ *Джеджула А. Е.* Зазнач. праця. — С. 149.

- ¹⁰ ПерепискапредставительствомУССРвПольше(21августа—21октября1922гг.). — ЦентральныйдержавнийархіввищихорганіввладитауправлінняУкраїни. — Ф. Р-4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 56. — Арк. 33 зв.
- ¹¹ ГоловкиВ.А., СтанчевМ.Г., ЧернявскийГ.И.МеждуМосквойиЗападом:Дипломатическая деятельность Х. Раковского / В.А. Головки. — Х., 1994. — С. 128–31.
- ¹² ПротоколызаседанийкомиссииЦКРКП(б),расширеннойкомиссииЦИКСССРпо выработкепредложенийиСССРиКонституцииСССР. —ЦДАГОУкраїни. —Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1639. — Арк. 54–55.
- ¹³ ПерепискапредседателемУкраинскогонационалистическогокомитетавПариже МоркотуномС.одеятельностикомитетаиегопозицияхпоотношениюкукраинскому советскомууправительству(3мая1922—25мая1923гг.). —ЦДАВО. —Ф. Р-4сч. — Оп. 1 с. — Спр. 87. — Арк. 148.
- ¹⁴ РумянцевВ.О.Українськадержавність1917–1922рр.:національно-демократичнаірадянськаальтернативи:дис...доктораюрид.наук:12.00.01/В.О. Румянцев. —Харків, 1998. — С. 369.
- ¹⁵ Положения,инструкции,протоколыидругиематериалыосоюзномобъединениисоветскихреспубликислиянии некоторыхнаркоматовСССРиУССР(январь—декабрь 1923 г.). — ЦДАВО. — Ф. Р-4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 56. — Арк. 28, 40–44, 57.
- ¹⁶ ПротоколызаседанийкомиссииЦКРКП(б),расширеннойкомиссииЦИКСССРпо выработкепредложенийиСССРиКонституцииСССР. —ЦДАГОУкраїни. —Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1639. — Арк. 1–6.
- ¹⁷ СалигаЛ.П.БоротьбаХ. Г. РаковськогозарозширенняправУкраїнипідчасконституційногооформленняСРСР(травень—липень1923р.)/Л.П. Салига//УІЖ. —1992. — № 1. — С. 119.
- ¹⁸ БюллетениинформационногоотделаПолномочногопредставительстваУССРвРСФСР. ПротоколсовещанияпредставителейСоветовНародныхКомиссаровсоюзныхреспублик(1923г.). —ЦДАГОУкраїни. —Ф. 1. —Оп. 20. —Спр. 1736. —Арк. 46;СесіяВЦВК. Союзна угода СРСР // Вісти ВУЦВК. — 1923. — 30 черв.
- ¹⁹ ОдеятельностиконтрреволюционногоправительстваДиректориизаграницей,русских иукраинскихэмигрантов.Озаклучениииторговыхдоговоровиорганизацииторговых представительств(декабрь1921—август1923гг.). —ЦДАВО. —Ф. Р-4сч. —Оп. 1с. — Спр. 15. — Арк. 125 — 125 зв.
- ²⁰ Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Зазнач. праця. — С. 68.
- ²¹ Положения,инструкции,протоколыидругиематериалыосоюзномобъединениисоветскихреспубликислиянии некоторыхнаркоматовСССРиУССР(январь—декабрь 1923 г.). — ЦДАВО. — Ф. Р-4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 56. — Арк. 81.

У статті проаналізовано функції, повноваження і правовий статус Народного комісаріату зовнішньої торгівлі УСРР, Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР до, а також після централізації влади у зв'язку з утворенням СРСР в 1922–1924 рр.

Kupchyk Oleg. Transformation of institution-functional status of Foreign Trade department of Soviet Ukraine in 1919–1924's.

Functions, jurisdiction and a law status of Foreign Trade Ministry of Ukrainian SSR and Administration of Agent of Foreign Trade Ministry of Russian SFSR by Government of Ukrainian SSR before creation of USSR and complete power's centralization and after that in 1922–1924's are found out in article.

Володимир Головченко

Народився 1962 р. в селі Кам'яні Потіки Кременчуцького району Полтавської області. Закінчив з відзнакою історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Доктор політології, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин, автор понад 80 наукових і навчально-методичних праць з історії зовнішньої політики й міжнародних відносин, дипломатичної та політичної історії України, зокрема монографій «Від „Самостійної України“ до Союзу Визволення України: нариси історії української соціал-демократії початку ХХ ст.» (1996), «Історія української дипломатії ХХ століття у постатях» (2001), «Дипломатична історія України (від найдавніших часів до ХІХ століття)» (2007, у співавт.).

ПЕРЕМОЖНА АНТАНТА І НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА: СПРОБА ДИПЛОМАТИЧНОГО ПОРОЗУМІННЯ

Надто повільне просування України шляхом євроінтеграції, «втома» Євросоюзу й Північноатлантичного альянсу від гучних декларацій вітчизняного керівництва про її «європейський вибір» і зневіра в його справжніх намірах певною мірою актуалізували уроки першої спроби прориву нашої держави на Захід, що мала місце в розпал Української революції 1917–1920 рр. Тоді т. зв. Брестська регіональна система міжнародних відносин у Східній Європі до кінця осені 1918 р. значно компенсувала зовнішньополітичні прорахунки українського проводу, але її руйнація внаслідок воєнної поразки Центральних держав створила надзвичайно складні й нерідко критичні зовнішні обставини для офіційного Києва, подолати які йому так і не вдалося. Разом з тим слід визнати, що зробити це протягом надто короткого й перенасиченого драматичними подіями проміжку часу, коли кардинально змінювалася вся система світових відносин, було вкрай важко.

Хоча представники уряду П. Скоропадського неодноразово заявляли про нейтралітет Української Держави у світовій війні, а особисто гетьман не погодився на демонстративний похід суден Чорноморської ескадри під українським прапором у контрольоване Антантою Середземне море (в обмін на сприяння офіційного Берліна в їхній передачі Українській Державі), з погляду Антанти Україна належала до ворожого табору. Адже підписання делегацією Центральної Ради Брестського миру 27 січня (9 лютого) 1918 року спричинило тяжкі воєнні наслідки для союзників, оскільки німці отримали можливість перекинути свої дивізії на Західний фронт і створити там значну перевагу сил. В ході т. зв. весняного наступу 21 березня — 5 квітня й 27 травня — 6 червня 1918 року німецькі війська вдруге вийшли на р. Марну й зупинилися за 56 км від Парижа (вперше це сталося на самому початку Великої війни). А постачання продовольства з України врятувало Німеччину та Австро-Угорщину від неминучого голоду й зривало організовану Антантою морську економічну блокаду Четверного союзу, на яку покладалися великі надії.

Відтоді українські політичні діячі надовго матимуть на собі «тавро Бреста», його повсякчас використовуватимуть вороги української державності для характеристики незалежної України як продукту німецько-австрійських інтриг, втвору Німеччини для встановлення свого впливу на Півдні Росії. Ці чинники, зрештою, й стали визначальними, коли внаслідок воєнних поразок Центральних держав для гетьманату окреслилася можливість встановлення безпосередніх зносин з Антантою. Сприятливий ґрунт для цього створювала діяльність заснованого ще на початку війни Союзом визволення України Українського бюро в Швейцарії. За його участю вже в серпні 1918 року в Парижі було створено Українську національну раду на чолі з істориком Федором Савченком.

Він, своєю чергою, ініціював започаткування французько-українського товариства «Cercle d'etudes franco-ukrainiennes» і редагував його тижневик «La France et l'Ukraine». Ф. Савченко, крім того, надрукував брошуру «Україна та українське питання», де спробував з'ясувати, чому Центральна Рада підписала мир із Центральними державами й певним чином виправдати Україну за «зраду» союзникам. Схоже, що власне ідею створення Української національної ради (на кшталт діючих також

у Парижі Польського національного комітету одного з лідерів Національно-демократичної партії Польщі Р. Дмовського чи Чехословацької національної ради Т. Масарика) Ф. Савченку підказали кола, близькі до французького уряду, який розраховував взяти під контроль подальший розвиток політичних подій і процесів в Україні.

Найбільше зацікавлення Українська національна рада викликала у колишнього міністра озброєнь — соціаліста Альбера Тома та професора-слависта Сорбоннського університету Ернеста Дені, а 20 серпня 1918 року представників Ради прийняв близький до французького прем'єра Жоржа Клемансо міністр закордонних справ Франції Стефан Пішон. Не дивно, що французька та швейцарська преса спершу прихильно поставилися до організації Ф. Савченка. За інформацією Українського бюро в Лозанні, ситуацією в Наддніпрянщині цікавилися також представник Британії у Швейцарії Вайт і радник прем'єр-міністра Італії У. Інзабато, що зустрівся із працівниками бюро 20 серпня. Головним змістом переговорів був можливий політичний союз між Італією та Україною, спрямований проти Австрії, а також економічні зв'язки між двома країнами через Дарданелли та майбутню трансбалканську залізницю.

Глава гетьманського МЗС Д. Дорошенко на засіданні Ради Міністрів 15 жовтня 1918 року запропонував поінформувати Антанту про внутрішньополітичне становище Української Держави та її реальні відносини з Четверним союзом і більшовицькою Росією. Уряд визнав за необхідне надіслати з цією метою надзвичайні дипломатичні місії до Великої Британії і США (колишній російський посол у Пекіні Іван Коростовець), Франції (голова редакційно-юридичної комісії на мирних переговорах з РСФРР Микола Могілянський) і Ясс (генерал-майор Владислав Дашкевич-Горбацький), а також асигнувати в розпорядження Д. Дорошенка 2 млн карб. на інформаційну діяльність за кордоном. Серед найближчих завдань місій було визначено забезпечення участі України у роботі майбутньої міжнародної мирної конференції. Але вони так і не виїхали з Києва внаслідок спротиву германофільських елементів в оточенні П. Скоропадського й вибуху повстання проти гетьмана під проводом Директорії.

Лише Д. Дорошенко через тиждень після згаданої урядової наради відбув до Берліна, щоб домовитися про залишен-

ня німецьких окупаційних військ в Україні (до остаточного сформування національної армії) й розташування в Південній Холмщині двох німецьких дивізій після виведення звідти австрійських частин із одночасним запровадженням української цивільної адміністрації. Д.Дорошенко не лише вдало вирішив обидві проблеми, а й добився згоди офіційного Берліна на дипломатичні контакти Української Держави з Антантою¹.

З Берліна Д.Дорошенко виїхав до Берна, де мала відбутися його зустріч з італійським прем'єром Вітторіо-Еммануеле Орландо й представниками британського уряду. Гетьманський посол у Берні Євмен Лукасевич запевняв українського міністра у наявності передумов для переговорів з ними, але після прибуття до Швейцарії Д.Дорошенко дізнався з французьких джерел про кардинальну зміну зовнішньополітичного курсу Української Держави (грамота П.Скоропадського про федеративне об'єднання з найбільшовицькою Росією від 14 листопада 1918 р.), зміну складу уряду і свою відставку. Та й повідомлення Є.Лукасевича про бажання представників Антанти вступити в переговори з Україною були неточними.

Новий міністр закордонних справ гетьманату Г.Афанасьєв звинуватив свого попередника в «державній зраді» й зажадав від нього термінового повернення всіх державних коштів. А як привід для звільнення Д.Дорошенка з посади були використані приватні критичні висловлювання міністра в Берліні щодо доцільності федеративного курсу у взаєминах із Росією. Д.Дорошенко вирішив негайно виїхати до Києва, щоб утримати гетьмана від розпалювання громадянської війни й виступити посередником між ним та Директорією. Однак коли екс-міністр перетинав німецько-українську окупаційну лінію на Волині, він дізнався про зречення П.Скоропадського і встановлення в Києві влади Директорії².

Паралельно з місією Д.Дорошенка спроби налагодити контакти з представниками Антанти здійснював на Балканах посол Української Держави в Софії, перший глава зовнішньополітичного відомства УНР О.Шульгин. Під час його зустрічі з послом США Мерфі той дав зрозуміти, що Антанта неприхильно ставиться до існування самостійної Української Держави й прагнула б бачити її у федеративному зв'язку з Росією. За словами О.Шульгина, який також контактував із представниками військового командування й дипломатичними агентами Антанти в

Салоніках, «там спочатку і чути нічого не хотіли про Україну, тим більше про самостійну». Після впертої роботи протягом цього місяця й кількох докладних записок «антантські представники почали прихильніше ставитися до України, але за умови її федеративної злуки з Росією»³. Таке повідомлення могло бути для гетьмана додатковим аргументом на користь його згоди на федерацію.

І все ж у Яссах (тимчасовій столиці Румунії) П.Скоропадський ще розраховував увійти в контакт із представниками Антанти в особі французького посла де Сент-Олера, британського — Г.Баркляя, американського — Ч.Волічки та ін. Туди 3 листопада 1918 року був спішно відряджений І.Коростовець із завданням прозондувати ґрунт для встановлення дипломатичних відносин і повідомити, що коли перешкодою для визнання України Антантою є сама особа гетьмана, то він готовий зректися влади. Але настрої Антанти щодо України наочно продемонструвала заява Сент-Олера під час зустрічі з І.Коростовцем: «Україна є частиною Росії, яку вони вважають, не дивлячись на Брест-Литовський мир, союзницею; Україна, не будучи самостійною державою, не може претендувати, як того бажає київський уряд, на визнання її нейтралітету; вступивши в союз з Центральними державами, Україна тим самим розірвала свій союз з державами Антанти, і тому вони не можуть довіряти її заявам, які робляться очевидно через зміну політичних обставин».

Тоді досвідчений дипломат І.Коростовець спробував зацікавити представників Антанти в підтримці гетьманського уряду суто практичними аргументами: через відсутність регулярної української армії залишення німцями України призведе до повстання проти гетьмана, організованого лівою націоналістичною опозицією. Посол виступив із недвозначною ініціативою, щоб держави Антанти за згодою з українським урядом прислали свої війська для охорони Наддніпрянщини після евакуації звідти німецьких військ. Але в ході переговорів з'ясувалося, що ставлення Антанти до України буде залежати від тієї допомоги, яку Київ надасть союзникам у «відновленні порядку» в Росії. Українці мали виступити на оборону своєї території від більшовиків і воювати разом із «лояльним військом» небільшовицької Росії. Ставилася також вимога негайно вивести з уряду міністрів, скомпрометованих своїми германофільськими зв'язками

(очевидно, йшлося про міністрів від Української партії соціалістів-федералістів) і замінити їх людьми, які користуються довір'ям Антанти⁴.

П.Скоропадський отримав звіт І.Коростовця 9 чи 10 листопада 1918 року, й не виключено, що саме цей документ став останньою краплею, яка переконала гетьмана кардинально змінити політичний курс: ідея самостійності, яку начебто підтримували німці, була підмінена ідеєю федерації, за яку виступали союзники. Вже 16 листопада 1918 року Г.Афанасьєв передав звернення до іноземних держав, у якому повідомлялося про мету нового українського уряду — відродження єдиної Росії на федеративних засадах зі збереженням за Україною всіх правових гарантій її державної і національно-культурної самобутності, а головним чином, зі збереженням і зміцненням державного правопорядку⁵.

Тому під час Яської конференції 17–23 листопада 1918 року за участю представників російського антибільшовицького руху на чолі з экс-міністром землеробства Олександром Кривошеїним та членом Державної ради Російської імперії Володимиром Гурком антантівські дипломати вже по-іншому поставилися до Української Держави. Київська преса повідомляла, що «напрямок політики нового гетьманського уряду зустріли співчутливо», «державами Згоди прийняте рішення про повну підтримку усіма засобами гетьмана та його уряду». Рішенням конференції до Києва було направлено Еміля Енно, призначеного «повноважним представником держав Антанти в Південній Росії» (взимку 1917–1918 р. він був у київській «команді» генерального комісара Французької Республіки при урядові УНР — бригадного генерала Жоржа Табуї).

Завдання місії Е.Енно полягало в тому, щоб вимагати у німців виконання, обумовленого Комп'єнським перемир'ям від 11 листопада 1918 р., обов'язку підтримувати порядок і дисципліну на місцях, де їх застало припинення вогню. В Наддніпрянщині йшлося про те, щоб не допустити перемоги «шовіністичних українців», тобто антигетьманського повстання, організованого Українським національним союзом. 21 листопада Е.Енно заявив про визнання нового гетьманського уряду про російської орієнтації, повідомив про своє прибуття до Києва й оголосив, що союзницька піхота увійде в Україну з території Румунії, а флот прибуде до чорноморських портів. Наступного

дня в телеграмі Е.Енно до уряду С.Гербеля говорилося, що «армії Антанти прибудуть до вашої країни не як вороги чи гнобителі, але як друзі народу, що боровся на нашому боці впродовж двох років».

Е.Енно залишив Ясси 26 листопада 1918 року, але був змушений зупинитися в Одесі, бо залізниця Одеса–Київ вже була зайнята військами Директорії. З Одеси «повноважний представник держав Антанти в Південній Росії» надіслав кілька телеграм у МЗС Української Держави та гетьманському командуванню в Києві. Як повідомляв «Одесский листок» 6 грудня 1918 року, в них ішлося про те, що держави Антанти визнають існуючий український уряд; всі дискусійні політичні й соціальні питання, особливо питання про самовизначення націй, будуть детально розглянуті після того, як військові сили Антанти та її політичні представники прибудуть до Києва; будь-який замах проти існуючої влади буде суворо придушений; німці повинні відновити й підтримувати порядок у Києві та в усьому краї до приходу союзників; держави Антанти ні в якому разі не допустять вступу до Києва повстанських військ С.Петлюри.

В гетьманському оточенні ці заяви сприйняли як визнання Української Держави з боку Антанти де-юре, про що недвозначно наголосив Г.Афанасьєв в інтерв'ю «Голосу Києва» 24 листопада. Щоправда, міністр зауважив, що держави Згоди роблять це не суто офіційним шляхом згідно зі встановленою дипломатичною традицією, але, з іншого боку, вони розраховують направити до України достатню кількість збройних сил для придушення повстань. Натомість сам Е.Енно висловлювався за повну підтримку командувача Добровольчою армією А.Денікіна і висував три умови для одержання українцями допомоги: боротьба з більшовизмом, вірність союзникам і єдність Росії.

Не все було зрозуміло і з повноваженнями Е.Енно, що так і не прибув до української столиці. Американський представник Ч.Вопічка в інтерв'ю кореспондентові Українського телеграфного агентства стверджував, що делегати Антанти в Яссах були відрізаними від своїх урядів і не здатними досить точно відображати їхню політику через пошкодження радіотелефонного зв'язку з Парижем і Лондоном. Лише наприкінці листопада його було відновлено, тож наради в Яссах не можна вважати офіційними, оскільки вони майже протягом місяця відбувалися без керівництва з боку урядів держав Антанти.

А майбутній секретар Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію Ілько Борщак свідчив, що на засіданні французького парламенту наприкінці березня 1919 року міністр закордонних справ Франції С.Пішон заявив, ніби Е.Енно ніколи не був призначений урядом, ніколи не був консулом Франції і ніколи не мав ніяких дипломатичних доручень. У листопаді ж 1918 року С.Пішон, посилаючись на співробітництво незалежної України й Німеччини, наполягав на організації опору сепаратизму, бо він є засобом німецького проникнення⁶.

Зрозуміло, що повстанську Директорію, де провідну роль відігравали чільні політики Центральної Ради, глава зовнішньополітичного відомства Франції бачив «пробільшовицькою» й «сепаратистською». Адже вона відважилася підняти й очолити повстання проти гетьмана, що виявив свою лояльність до Антанти, й руйнує таким чином російсько-український антибільшовицький блок, який окреслився з оприлюдненням «федеративної грамоти» П.Скоропадського.

Тим часом 13 листопада 1918 року союзники поновили британсько-французьку «Угоду щодо дій у Південній Росії» від 23 грудня 1917 року, що була покладена в основу збройної інтервенції Антанти на південь України. Під час дебатів у нижній палаті Національних зборів Франції 29 грудня 1918 року стосовно напрямків зовнішньої політики країни С.Пішон заявив, що, згідно з телеграмою прем'єра Ж.Клемансо від 13 грудня «міжсоюзницький план дій не має наступального характеру, а просто повинен утримати більшовиків від виходу до таких територій, як Україна, Кавказ, Західний Сибір, які є економічно необхідними для їхнього виживання, і де організуються російські елементи порядку. Тому першочерговим завданням є створення і утримання захисного кордону перед цими регіонами. Необхідно, щоб російські сили зрозуміли, що наша короткочасна підтримка має єдину мету — дозволити їм організуватися і отримати матеріальну перевагу над своїми противниками».

Таким чином, антантівська інтервенція мала посприяти реставрації союзної Росії шляхом допомоги місцевим «здоровим елементам» у поваленні влади більшовиків та поновленні територіальної цілісності колишньої імперії (за винятком Польщі й, імовірно, Фінляндії). Водночас мав бути остаточно ліквідований німецький вплив у Східній Європі й натомість забезпечені

економічні та безпекові інтереси країн-переможниць у світовій війні.

Саме задля цього в ніч на 16 листопада 1918 року через Дарданелли і Босфор у Чорне море увійшов союзний флот (лінкори — 4 британських, 5 французьких і один італійський; крейсери — 5 британських, 1 французький, 2 італійських і один грецький; міноносці — 6 британських і 4 французьких) під загальним командуванням французького віце-адмірала Жана-Франсуа-Шарля Амета. А головному французькому військовому раднику в Румунії й командувачу Дунайською армією — французькому генералу Анрі-Маттіасу Бертело було наказано підготувати вторгнення в Україну через Бессарабію силами трьох дивізій, а також румунських військ і підкріплень союзників з Близького Сходу. 16 грудня 1918 року А.-М.Бертело виступив із заявою, у якій оголосив «ватажків більшовиків», а також С.Петлюру і В.Винниченка «особисто відповідальними за будь-який ворожий виступ і будь-яке прагнення порушити спокій в країні»⁷.

Цілком несподівано для командувача військами Директорії в Одесі, полковника-лікаря Івана Луценка, в ніч на 18 грудня в порту висадився десант Антанти, водночас до міста увійшли загони «добровольців», які швидко витіснили з нього українську залогоу. Французький бригадний генерал Боріус, що очолив першу хвилю десанту, відкрито став на бік росіян і призначив військовим губернатором Одеси денікінського генерал-майора Олексія Гришина-Алмазова, а Директорію спеціальною декларацією попередив про відповідальність за будь-які ворожі дії проти французько-російських військ у районі Одеси⁸.

Заради історичної правди слід зазначити, що й реакція Директорії на інтервенцію Антанти була не зовсім виваженою й раціональною. На гребені успішного антигетьманського повстання, маючи за собою десятки тисяч загартованих у боях з німецькими окупантами повстанців, Директорія вдалася до рішучої риторики. 27 листопада 1918 року від її імені у формі відкритого листа було опубліковано ноту-протест проти французького втручання у внутрішні справи України. Вона закінчувалася так: «Виступаючи перед усім світом з протестом проти насильства, яке наміряються знов учинити над українським народом держави Антанти, українська демократія заявляє, що буде боротися до останнього чоловіка в своїх рядах за соціаль-

ні й демократичні права трудового українського народу та за ту національно-державну форму свого існування, яку визначив і визначить сам український народ».

Однак вже перша проба сил в Одесі продемонструвала необґрунтованість таких надто сміливих декларацій. Та й влада, що прийшла у Київ на зміну гетьманській, вже перебувала у відчайдушно важкому становищі, бо мала перед собою ворожі сили майже по всьому периметру кордонів: на заході їй протистояли армії Ю.Пілсудського, на півночі і сході — Л.Троцького, на півдні й південному сході — А.Денікіна, новий ворог у вигляді регулярних військ Антанти був не до часу.

Ще в день урочистого вступу Директорії до Києва — 19 грудня 1918 року вона негайно надіслала ноту державам Антанти, де говорилося, що Директорія УНР закінчила боротьбу й повернула свободу населенню України. «З цієї т. з., — наголошувалось у ноті, — Директорія переконана, що Україна не потребує помочі держав Антанти, про яку благав гетьман усі держави. Директорія ввічливо прохає держави Антанти мати на увазі згадану ситуацію і згідно з тим зробити рішення щодо присутності антантських військ на українській території». Нота також вимагала з'ясування від союзників «цілі висадження їхніх військ на Україні», здійсненого без узгодження з Директорією⁹.

Лише після невдалих для українців боїв за Одесу Директорія зробила спробу налагодити *modus vivendi* з Антантою в надії, що остання визнає Україну де-факто, але й водночас не погоджуючись, щоб Україна стала базою для війни проти більшовиків. Щоправда, перша спроба дійти згоди з Антантою виявилася невдалою. Як доповідав радник австрійського посольства в Києві до віденського МЗС, коли призначений командувач військ Директорії в Катеринославщині, Херсонщині й Таврії генерал-майор Олександр Греков прибув до Одеси, його не допустили до антантівського командування, і лише втечею він врятувався від ув'язнення Добровольчою армією.

Взагалі, на кінець грудня 1918 року Директорія мала два ймовірних виходи зі скрутного зовнішньополітичного становища: за будь-яку політичну ціну прихилити на свій бік Антанту або увійти в порозуміння з більшовицькою Росією. Проте остання можливість була пов'язана з небезпекою, відносно якої члени Директорії не мали жодних ілюзій. Союз із РСФРР міг забезпечити тимчасовий спільний фронт проти західної польської

експансії й білогвардійського наступу з півдня та південного сходу, але тоді ідея української національної державності була б рано чи пізно похована. Антанта ж на кінець 1918 року ще не мала чіткого плану вирішення російського питання: чи проектувати федерацію народів колишньої Російської імперії на демократичних засадах, чи відбудовувати «єдину й неділиму» царську Росію.

На жаль, українські політики виявилися нездатними застосувати всі тонкощі міжнародної дипломатії, щоб використовувати одного учасника Антанти проти іншого, на відміну від російських монархістів, які мали досконалу організацію, що сильно тисла на офіційні Вашингтон, Париж і Лондон. В українському ж керівництві моментально окреслилися глибокі розбіжності щодо пріоритетного зовнішньополітичного курсу відновленої УНР: голова Директорії В.Винниченко і призначений за його рекомендацією 26 грудня 1918 року головою Ради Народних Міністрів і міністром закордонних справ відновленої УНР Володимир Чехівський виступали за порозуміння з ленінським урядом, їм опонував Головний отаман С.Петлюра.

І все ж, прагнучи змінити вороже ставлення до Директорії з боку французького командування в Одесі, наступного дня після свого призначення головою уряду УНР В.Чехівський звернувся з таємним листом-інструкцією до українського посла у Швейцарії Є.Лукаsevича. В ньому зазначалося, що в Одесі з подачі Е.Енно проводиться провокаційна робота, спрямована на загострення відносин між Директорією і Антантою задля компрометації всієї української справи. Послові доручалося «дипломатичним порядком, безумовно минаючи пресу», повідомити уряди Антанти, передусім Франції, що УНР готова ліквідувати або взяти на себе ту матеріальну відповідальність чи борги, що припадають на неї з цілої суми колишньої Росії, перед Францією і взагалі Антантою шляхом мирного дипломатичного обговорення всіх фінансово-економічних справ. Тому для Антанти не має рації вступати з Україною в конфлікт через свої капітали, оскільки це доцільно врегулювати шляхом згоди, бо кожний конфлікт «може кинути Україну в обійми російського більшовизму»¹⁰.

Тоді ж Директорія нарешті звернулася з нотою до урядів держав світу, і передусім до країн Антанти, де наголошувалося, що «всі міжнародні зобов'язання, всі вимоги міжнародного пра-

ва є обов'язковими для України та спадщина колишньої Росії в міжнародних відносинах пропорційно силам України переходить до останньої».

Та й суперечності між французьким командуванням в Одесі й денікінцями, спричинені прагненням Парижа об'єднати всі антибільшовицькі сили в своїй «зоні відповідальності» (Крим і Україна), зрештою, змусили їх сприйняти Директорію УНР, що до початку лютого 1919 року контролювала більшу частину України, як потенційного союзника. З іншого боку, для керівництва УНР, залежно від розгортання більшовицького наступу на Лівобережжі та з огляду на невдачу українсько-російських мирних переговорів у Москві, порозуміння з Антантою набувало першорядного значення. Прибуття до Одеси 14 січня 1919 року головнокомандувача сил Антанти на Півдні Росії генерала д'Ансельма і начальника штабу полковника А.Фрайденберга, які негайно позбавили консульських і дипломатичних повноважень антиукраїнськи налаштованого Е.Енно, уможливило початок переговорного процесу.

Причому французьке командування, йдучи на контакти з Директорією, не відмовлялося від мети інтервенції, а лише змінювало тактику. Її сутність сформулював А.Фрайденберг: «Франція є непорушно вірною принципу єдиної Росії. Але зараз справа полягає не у вирішенні тих чи інших політичних питань, а виключно в тому, щоб використати для боротьби з більшовиками всі антибільшовицькі сили, в тому числі й сили українців».

На користь встановлення взаємин із Директорією в надії обійтися в Північному Причорномор'ї «малою кров'ю» висловилася й більшість французьких депутатів (центристи й правоцентристи), що взяли участь у вищезгаданих дебатах з питань зовнішньої політики 29 грудня 1918 року, Голова комісії із закордонних справ палати депутатів Національних зборів Франції Анрі Франклен-Буйон наголосив на потребі діяти в згоді як із російськими елементами, так і з прикордонними національностями, констатує той факт, що Польща й Україна вже на той момент знаходилися під серйозною небезпекою, й тому «завтра може бути надто пізно»¹.

Але не варто стверджувати, що лідери Антанти поспішали визначитися із підтримкою Директорії. Навпаки, їх дратував і насторожував соціалістичний характер останньої, а понад усе — підняте нею антигетьманське повстання. Прем'єр-міністр

Великої Британії Д.Ллойд Джордж на засіданні «великої п'ятірки» (глави делегацій США, Великої Британії, Франції, Італії та Японії) 16 січня 1919 року прямо назвав повстання під проводом Директорії більшовицьким, С.Петлюру — авантюристом, а Україну — державою, на яку марно покладати надії, бо вона зовсім не була оплотом антибільшовизму.

Саме ці обставини відбилися на результатах першого туру українсько-антантівських переговорів, що відбувся в Одесі між О.Грековим і д'Ансельмом 15–19 січня 1919 року. Сторони проінформували одна одну про свої наміри, причому французи у відповідь на прохання делегації УНР про підтримку з боку Антанти для відсічі більшовикам (зокрема, технічну допомогу) зажадали підтвердження прагнень Директорії до співробітництва — ним стало зняття блокади Одеси українськими військами.

З першим туром українсько-антантівських переговорів радянська історіографія пов'язувала угоду, текст якої потрапив до підпільної більшовицької розвідки в Одесі від якогось Ройтмана — колишнього есера й політкаторжанина, пізніше страченого своїми ж за підозрою в зраді. Більшовики вочевидь не вивчали питання про те, чи був підписаний документ, чи набув чинності, а поспішили використати його в ідейно-політичній та дипломатичній боротьбі й поширили «договір» серед учасників Конгресу трудового народу України (Трудового конгресу), що почав роботу в Києві 23 січня 1919 року¹². Там він викликав велику сенсацію і вже як повноцінний документ потрапив до серйозних радянських наукових видань, а фахівці «ламали голови» над деякими важкозрозумілими моментами.

Згаданим варіантом «договору» передбачалося входження УНР на федеративних засадах до єдиної й неподільної Росії, яка відроджується; Директорія створює коаліційний уряд, якому передає всі свої права. Основна увага документа зосереджувалася на використанні українських військ для боротьби з більшовиками: вони мали бути підпорядковані спеціально створеному штабу в складі генерала д'Ансельма і по одному представнику від Добровольчої армії та польських легіонерів. Начальником штабу передбачалося призначити заступника О.Грекова — колишнього генерал-лейтенанта царської армії Михайла Матвіїва. В місцевостях, зайнятих республіканськими військами, допускалося необмежене формування загонів Добровольчої армії, пе-

редбачалося звільнення заручників і ув'язнених добровольців. УНР зобов'язувалася вжити негайних заходів, щоб не допустити скликання Трудового конгресу, а також створення на своїй території рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Союзницьке командування, своєю чергою, зобов'язувалося сприяти допуску української делегації на Паризьку мирну конференцію й усіма засобами підтримувати УНР в її боротьбі з більшовиками, зокрема постачанням бойової амуніції¹³.

З приводу достовірності такого тексту угоди між Директорією й Антантою В.Винниченко невдовзі зазначив у «Відродженні нації»: «Розуміється, цей “договір”, для всякого хоч трошки політично-грамотного чоловіка був просто смішним абсурдом. Яка б “контрреволюційна” не була би Директорія, вона не могла би заключити такого самовбивчого договору». Достеменно знаючи, що Директорією підписано подібного документа не було, В.Винниченко тим не менше обережно писав, що то могло бути «або агітаційним наклепом, або результатом того, що самі більшовики мали не зовсім точні інформації»¹⁴. Останній момент-припущення був явно абсолютизований І.Борщакком та емігрантськими дослідниками, які твердили, що згаданий документ був спеціально сфабрикований більшовиками для того, аби деморалізувати делегатів Трудового конгресу України й посіяти в масах недовіру до Директорії.

23–25 січня 1919 року в Одесі пройшов другий тур переговорів між полковником А.Фрайденбергом і місією УНР у складі керівника Головного управління преси й пропаганди УНР Осипа Назарука та міністра торгівлі й промисловості Сергія Остапенка, що мали від В.Винниченка інструкції погоджуватися на будь-які компроміси для отримання допомоги, крім двох пунктів: у справі незалежності України та аграрної реформи. Основні вимоги французької сторони зводилися до такого: усунення від влади В.Винниченка і В.Чехівського за їхнє «збільшовичення» і тимчасовий вихід з Директорії С.Петлюри як «командира бандитів»; створення для боротьби з більшовиками 300-тисячної армії під верховним французьким командуванням та залучення до її формування денікінських офіцерів; передача під контроль Франції фінансів і залізниць УНР; припинення українсько-польської війни на Волині й у Галичині; винесення справи державної незалежності України та її західних кордонів на розгляд Паризької мирної конференції; звертання Директорії

до Франції з проханням встановлення над УНР протекторату (як це вже зробили Польща і Румунія)¹⁵.

На питання О.Назарука про необхідність попереднього визнання Української держави, А.Фрайденберг заспокоював його і твердив, що кращого «визнання як підписання цієї угоди, яка тут запропонована, і бути не може,.. з добровольцями ви, певне, і самі прийдете до угоди з питання вашої автономії — ви надто маленька держава, щоб існувати самостійно».

Після повернення місії О.Назарука і С.Остапенка до Києва переговори в Одесі продовжував заступник народного міністра закордонних справ УНР Артем Галіп, до нього 28 січня 1919 року приєднався ще один віце-міністр, відомий правник Арнольд Марголін. Обидва урядовці були включені до основного складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію й по завершенню одеських переговорів мали відбути до столиці Франції. Задля активізації пошуків порозуміння з Антантою, А.Марголін запропонував французькій стороні принцип «федерації знизу», побудованої на підставі «добровільної угоди, як рівні з рівними, тих державних утворень, котрі викристалізувалися на руїнах старої Росії». Відповідні меморандуми за підписами представників УНР (А.Галіпа і А.Марголіна), Білорусі (голова Тимчасового крайового уряду Ваханович), Дону («Отаман Зимової станиці» Олександр Черячукін) і Кубані (голова Законодавчої Ради Лука Бич) були передані військовому командуванню Антанти 5 лютого 1919 року.

У першому авторі звернення, назвавши себе «найбільш переконаними прибічниками негайної й безпосередньої перебудови колишньої унітарної Російської Держави на федеративних засадах», змушені були визнати, що розвиток політичних подій після більшовицького перевороту 1917 року створив «нездоланні перешкоди для здійснення такого роду федерації зверху». Тому автори меморандуму зверталися до країн Антанти з проханням надання фактичної допомоги й підтримки «здорових національно-державницьких прагнень» народів «рандштатів» (німецькою — «окраїнних держав»), зміцнення «окремих одиниць, які фактично утворилися». Але боротьба з анархією й більшовизмом мала вестися, головним чином, національними арміями¹⁶.

У другому документі — «Політико-економічному меморандумі України, Дону, Кубані й Білорусі», який від УНР був

підписаний представником міністерства торгівлі та промисловості Сергієм Бородаєвським і товаришем морського міністра контр-адміралом Михайлом Остроградським, стверджувалося, що тісний зв'язок, до якого прагнуть ці держави з політичних міркувань, «знаходить не менш могутню опору в мотивах економічного порядку». Тому вони прохали антантівське командування забезпечити вільний транзит товарів «через території, котрі фактично знаходилися не під владою українського уряду», а також на Кубань і з Кубані через Новоросійськ та порти Чорноморської губернії. Окремо висловлювалося побажання, щоб чорноморські порти України разом із прилеглими районами «знову були передані, як тільки для цього надасться фактична можливість, у розпорядження української влади, яка відала б ними, перебуваючи в одному контакті з командуванням військ Антанти в Одесі»¹⁷.

Такий підхід дістав схвалення А.Фрайденберга, що в розмові з російськими представниками 1 лютого 1919 року заявив: «Формулу петлюрівців — через самостійність до федерації я розумію так: самостійність розвиває національні почуття, зміцнює самосвідомість, так необхідну для підтримки рівноваги в федерації». Торкаючись проблеми співробітництва з Директорією, полковник відзначив, що головним завданням на той час було врятувати Київ від захоплення більшовиками. «Якщо війська Петлюри можуть це зробити — я їм допоможу, — говорив він. — Якби я мав дві дивізії, я б обійшовся без петлюрівців, але в мене їх немає... Я не боюсь претензій Петлюри; я йому поставлю такий ультиматум: я допоможу українцям, але за це вони зобов'язуються коритися мені безумовно»¹⁸.

А міністр закордонних справ Франції С.Пішон, торкаючись перспектив вирішення українського питання, зазначив тоді, що створення незалежної Української держави буде можливим, коли національний рух матиме істотну підтримку населення. «Безумовно, ніхто не буде пропонувати Україні відновити союз з Росією до того часу, поки не закінчиться більшовицька криза», — наголошував він. Перекладаючи цю формулу з дипломатичної мови на загальнополітичну, можна зазначити, що затягування «більшовицької кризи» збільшувало шанси УНР на її тимчасове визнання, однак у перспективі неминучим мав бути федеративний союз з Росією.

Однак евакуація Директорії з Києва до Вінниці 2 лютого 1919 року істотно похитнула сподівання французів на військовий фарт С.Петлюри й зумовила їхнє прохолодніше ставлення до Директорії. Остання ж, навпаки, зазнавши невдачі в порозумінні з більшовиками, активізувала зусилля щодо пошуків допомоги в Антанти. Перебравшись до Вінниці, Директорія скликала 4 лютого 1919 року Державну нараду українських політичних партій та членів комісій Трудового конгресу. На ній були вироблені умови подальших переговорів із французьким командуванням: 1) визнання Антантою самостійності УНР і допущення української делегації на Паризьку мирну конференцію; 2) суверенність Директорії; 3) забезпечення народного ладу і соціальних реформ в Україні; 4) визнання автономності Української армії з правом представництва у вищому командуванні союзників; 5) недопущення до складу Української армії ніяких російських офіцерів; 6) боротьба з більшовиками лише в українських етнічних кордонах¹⁹.

З цими умовами до Бірзули (тепер Котовськ Одеської області), де 6 лютого 1919 року продовжилися переговори, було направлено нову делегацію в складі О.Грекова, секретаря ЦК УСДРП Ісаака Мазепи, С.Остапенка та радника Надзвичайної дипломатичної місії УНР до США Юліана Бачинського, що мали письмові повноваження для підписання договору. В радянській історіографії навіть було поширене твердження, ніби представники Директорії дали А.Фрайденбергу хабара в розмірі 5 млн карб., щоб завоювати його прихильність. Але оскільки посилання на документи в радянській літературі не наводилися, подібні твердження є більш ніж сумнівними.

Та й апетити у французької сторони були незрівнянно масштабнішими, як повідомляв з Парижа голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію Г.Сидоренко, умови надання допомоги українцям зводилися до такого: 1) Франція одержує концесію на 50 років на всі українські залізниці; 2) Україна зобов'язується виплатити Франції борги, які залишились їй від царського і Тимчасового урядів; 3) виплата відсотків гарантується тією частиною доходів від залізниць, яка належить українському уряду; 4) Директорія повинна протягом року сформувати трьохсоттисячну армію; 5) вся фінансова, торгова, промислова й військова політика України протягом п'яти років від дня підписання договору проводить-

ся під безпосереднім контролем представників французького уряду.

Українська сторона висунула контрвимоги, де до вищезазначених умов, сформульованих вінницькою Державною нарадою, було додано забезпечення українських колоній в Сибіру й повернення Україні Чорноморського флоту, контроль над яким здійснювало антантівське командування, перевівши частину суден за кордон. Реакція французької сторони була досить бурхливою, не дивно, що відповідний епізод увійшов мало не до всіх праць з історії української дипломатії у переказі І.Мазепи: «Фрайденберг спочатку слухав Остапенка спокійно, потім спаленів і відразу ж накинувся на ті домагання в його заяві, що торкалися суверенності Директорії. Ми не тільки вимагаємо, сказав він, усунення Винниченка, Петлюри та Чеховського, але й надалі вважаємо необхідним, щоб зміни в складі Директорії відбувалися за нашою згодою. Для нас ця вимога принципова, і коли на це не погодитись, тоді зайві всякі розмови. Винниченка і Чеховського, додав він, треба вигнати як собак (*chasser comme les chiens*) за большевизм, а Петлюра мусить зникнути сам, бо мовляв, тепер кожний бандит називає себе петлюрівцем».

На природні заперечення членів української делегації, що Директорії в цілому тільки-но висловив довіру Трудовий конгрес, тобто український народ, «Фрайденберг продовжував зарозумілим тоном, що, мовляв, Франція і Антанта не мають довір'я до Директорії в її теперішньому складі, тому якщо Директорія є виразником волі українського народу, то французьке командування не може обіцяти нам ніякої допомоги: в такому випадку воно піде і проти большевиків, і проти українського народу»²⁰.

Хоча після відповідних демаршів А.Фрайденберг змушений був дещо пом'якшити тон розмови, він знову наполягав на формуванні більш поміркованого уряду УНР й виході з Директорії С.Петлюри, а також звільненні заарештованих гетьманських міністрів, що було розцінено делегацією О.Грекова — І.Мазепи як втручання у внутрішні справи України. Визнавши французькі вимоги абсолютно неприйнятними, делегація без будь-якого результату повернулася до Вінниці.

Натомість французьке командування 7 лютого 1919 року видало «Загальний наказ № 28», де повідомлялося, що Антанта не забула битв, у яких Росія брала участь на початку світової

війни, і тепер союзники прийшли в Росію, щоб надати всім благонадійним елементам та патріотам можливість відновити в краї порядок, який давно вже знищено страхіттями громадянської війни. 12 лютого представники Антанти навіть повідомили про припинення українсько-французьких переговорів.

Але відставка з посади голови й вихід зі складу Директорії В.Винниченка (С.Петлюра 11 лютого листовно повідомив ЦК УСДРП про тимчасовий вихід з партії задля продовження державної діяльності) і призначення 13 лютого 1919 року центристського уряду УНР С.Остапенка, катастрофічне становище на більшовицькому фронті як для українців, що втратили Лівобережжя і Київ, так і для французів, які були затиснуті повстанцями в трикутнику Одеса–Вознесенськ–Миколаїв, стимулювали відновлення переговорів. Вже 14 лютого 1919 року генерал А.-М.Бертело, що прибув до Одеси від Бухарестської місії Антанти, прийняв А.Марголіна і новопризначеного міністра закордонних справ УНР Костя Мацієвича. Того ж дня представник французького військового командування при Директорії у Вінниці капітан Андре де Ланжерон надіслав С.Остапенку листа, в якому вказувалося на необхідність прийняття нею маніфесту про опіку з боку Франції (тут же наводився відповідний текст, продиктований особисто Бертело) та пропонувалося негайно відрядити до Одеси комісію з підписаним документом для детального врегулювання умов союзної угоди.

Зрештою, 17 лютого 1919 року Директорія, зі згоди уряду і таємно від керівництва соціалістичних партій, надіслала генералу д'Ансельму декларацію, в якій говорилося: «Українське правительство задоволене тим, що благородна Франція, вкупі з другими державами Антанти та Злученими Державами Північної Америки, готова підтримати нас і спільно вступити в рішучу боротьбу з большевиками... Користаючись з нагоди, звертаємось до французького народу та інших народів держав Антанти з закликом допомогти нам в справі остаточного визволення нашої української нації й відбудування української державності». Директорія просила представників військового командування Франції «безпосередньо взяти на себе керування управлінням України в галузях військовій, дипломатичній, політичній, фінансово-економічній і військовій впродовж всього часу, доки буде проводитися війна з большевиками». Наприкінці того ж місяця від імені Директорії К.Мацієвич зобов'язався тіс-

но співпрацювати з Добровольчою армією А.Денікіна в боротьбі проти більшовиків.

Але лише 1 березня 1919 року генерал д'Ансельм повідомив С.Остапенка, що Декларацію Директорії про встановлення над Україною французького протекторату він надіслав генералу Бертело в Бухарест (проектовані умови угоди виходили за межі повноважень антантівського командування в Одесі й вимагали затвердження з боку уряду Франції), а сам він, «взявши на увагу виявлення доброї волі, яку має правительство української зони», готовий, не чекаючи відповіді з Бухареста, надати певну реальну допомогу Директорії, як тільки з неї вийдуть С.Петлюра та соціаліст-самостійник Опанас Андрієвський.

Разом із цим листом д'Ансельм надіслав Директорії проект угоди, який у загальних рисах повторював думки, висловлені А.Фрайденбергом під час переговорів у Бірзулі. В документі говорилося, що договір укладається між головнокомандувачем союзними силами в Південній Росії та Директорією «для боротьби проти більшевизму». Вступ нових членів у Директорію на час боротьби з більшовиками здійснюється за згодою того ж головнокомандувача, а Українська армія щодо своєї внутрішньої організації створює окрему незалежну одиницю, хоча всі війська «української зони» підлягають єдиному загальному командуванню союзних військ. Воно ж, говорилося далі, має «контролювати і направляти залізниці» та докладе зусиль «для впорядкування фінансів». Крім того, союзне командування допоможе Директорії надіслати дипломатичну місію на мирну конференцію і не чинитиме опору економічним та соціальним реформам, «які не будуть порушувати порядку». Союзне командування докладе й усіх зусиль, щоб припинити стан війни між Польщею та військами Директорії, і вимагатиме, аби відповідна міжнародна компетентна комісія встановила умови перемир'я, окупаційні межі, вирішила питання про Львів і т. д. Так само воно подбає про встановлення добросусідських відносин між УНР і Румунією²¹.

Уряд С.Остапенка вочевидь вже був морально готовий підписати договір із французькими вимогами, однак бурхливий розвиток подій завадив цьому. Збройна допомога від Антанти так і не надійшла (десант в Одесі був настільки незначний, що через місяць не зміг утримати навіть саме місто), до того ж після того, як Директорія та уряд УНР 6 березня 1919 року залиши-

ли Вінницю та відступили до Жмеринки, а потім до Проскурова українська армія переставала бути для антантівського командування принагідним союзником. За словами А.Марголіна, «проект угоди був вже виконаний в письмовій формі. Залишалося його тільки підписати. Раптом, зовсім несподівано в останніх числах березня французькі представники заявили, що переговори про угоду, по телеграфному розпорядженню з Парижа, призупиняються»²². А через декілька днів після цього відбулася евакуація французів з Одеси.

Лідери УНР переконалися в найголовнішому — Франція не зможе надати Україні негайну допомогу, навіть якщо угода буде підписана. За свідченням очевидця, ще 13 лютого в розмові з російськими представниками генерал Бертело, торкаючись переговорів з українцями, повідомив, що д'Ансельму «було наказано нічим себе не зв'язувати; твердих обіцянок петлюрівці від французів не отримали»²³.

Що ж до власне французького уряду, то складається враження, що він загалом на кінець зими 1918–1919 року мало цікавився розвитком подій у Причорномор'ї й надав військовому командуванню в Одесі право діяти на власний розсуд. Не дивно, що таке ігнорування виконавчою владою українського питання стало предметом гострої критики з боку Національних зборів. 24 березня 1919 року під час дебатів з приводу ситуації в Одесі депутат Лафон, критикуючи уряд, заявив: «Ви зараз чіпляєтеся за українців... Ви чіпляєтеся за генерала Петлюру, який, здається, був мало відомий уряду, коли я говорив про нього в грудні. Ви досягли прогресу, але ви чіпляєтеся за Петлюру в момент, коли він розбитий, коли він більше не існує, коли його армія не отримує ніякої підтримки від французьких військ, що знаходяться в Росії». Далі депутат звинуватив міністра закордонних справ С.Пісона в підтасовці інформації про Україну й рішуче підкреслив: «Українські селяни стали більшовиками завдяки вашій політиці; найбільший більшовицький агент в Європі — це французький уряд»²⁴.

Франклен-Буйон від імені комісії із закордонних справ палати депутатів наголосив тоді: «В той час, як ми хотіли в грудні вести переговори з представниками України, Енно було дозволено публічно поширювати висловлювання, які були справжньою декларацією війни... Українська проблема є найделікатнішою з усіх... Як ви можете хотіти, щоб перед лицем

поширення більшовизму вони не вимагали своєї незалежності?.. Більше року Україна пропонує союзникам свою допомогу проти навали більшовиків, її представники зробили всі спроби зацікавити союзників в цій справі. Вже рік, як Україна веде війну; їй достатньо дати зброю, і вона буде врятована. Вся російська проблема таким чином зміниться».

Але політика офіційного Парижа в українському питанні була сформульована в листі С.Пішона до французького посла в Лондоні, одного з архітекторів Антанти П'єра Поля Камбона. 23 березня 1919 року глава французької дипломатії наголосив: «Розчленування нашого союзника не може бути кінцевою метою нашої політики. Тому ми не можемо заохочувати це розчленування, доки жодна з частин Росії не може гарантувати власного існування і розвитку, наша політика (в південній Росії) повинна ґрунтуватися на одній силі, яка тут існує — Добровольчій армії, хоча вона і є посередньою». А наступного дня, відповідаючи на закиди французьких парламентарів, С.Пішон заявив, що «на жаль, Директорія мала скороминуче існування, а ситуація на Україні залишається неясною і невизначеною»²⁵.

Таким чином, перша спроба політичного керівництва УНР порозумітися з Антантою в особі її військового командування в Одесі виявилася безрезультатною, як і відряджена з ініціативи К.Мацієвича Надзвичайна дипломатична місія УНР до Великої Британії, що була прийнята лише на рівні секретаря зовнішньополітичного відомства країни. Із завершенням Першої світової війни головною метою Франції на Сході Європи стало відновлення союзницької системи, для чого передбачалося відродити Росію як ключову ланку в антинімецькому військово-політичному блоку, але бажано в формі демократичної федеративної держави. На випадок істотного послаблення Росії внаслідок громадянської війни, господарської розрухи й суспільної анархії планувалося задіяти сильну Другу Річ Посполиту.

Виходячи з таких принципових засад зовнішньої політики Франції як провідної держави-переможниці, офіційний Париж не міг підтримувати курс Директорії на зміцнення міжнародно-правової незалежності України й досягнення Соборності українських етнічних земель. Водночас французький уряд міг підтримати Директорію дипломатично (шляхом тимчасового визнання української державності) й робив певні кроки в цьому напрямкові за умов входження УНР у майбутню Російську федерацію

й активної боротьби Республіканської армії з більшовизмом, перетворення України на надійну складову «санітарного кордону» проти поширення більшовизму.

Натомість державне керівництво УНР занадто багато надій поклало на офіційне міжнародне визнання України й намагалося отримати від антантівського командування в Одесі, що прагнуло досягти з Директорією суто військової угоди, політичні гарантії. Це безнадійно гальмувало переговорний процес, а тим часом становище на фронтах драматично погіршувалося, навесні 1919 року війська УНР з останніх сил трималися навколо лінії Дубно–Кременець–Старокостянтинів–Проскурів–Городок–Кам'янець–Подільський.

А між тим лідери Антанти намагалися підтримувати лише ті кола й державні утворення, що володіли реальною силою й мали серйозну підтримку в суспільстві. Поразки Армії УНР і катастрофічна втрата Директорією контролю над територією звели нанівець зацікавленість уряду й командування Франції на Сході Європи українським національним рухом. З іншого боку, одеські переговори відволікали увагу Директорії від головного міжнародного форуму того часу — Паризької мирної конференції, де вирішувалися основні проблеми повоєнного урегулювання, в т. ч. російське та українське питання.

¹ *Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923. В2-хт.: документально-науковий видання/упоряд.: К. Ю. Галушко. — К.: Темпора, 2002. — Т. II. «Українська Гетьманська Держава 1918 року».* — С. 159, 281.

² *Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки): Науково-популярне видання.* — К.: Темпора, 2007. — С. 375–384.

³ *Шемет С. До історії Української Демократично-Хліборобської Партії // Хліборобська Україна.* Кн. 1. — Відень, 1920. — С. 75.

⁴ *Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923.* — С. 283.

⁵ *Голос Києва.* — 1918, 17 (4) листопада.

⁶ *Борщак І. Європа відродження України (1914–1923) // Літопис Червоної Калини.* — 1936. — № 10. — С. 5–8.

⁷ *Анулов Ф. Союзний десант на Україну // Чёрная книга.* — Х., 1925. — С. 93.

⁸ *Мазепа І. Україна в огні й бурі революції.* — К.: Темпора, 2003. — С. 71.

⁹ *Робітничая газета.* — 1919, 29 грудня.

¹⁰ *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (далі — ЦДАВО України).* — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 7. — Арк. 1–2.

¹¹ *Цит. за: Гончар Б. М., Городня Н. Д. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 — квітень 1919 рр.) // Український історичний журнал.* — 2000. — № 2. — С. 54.

- ¹² *Гуковский А. И.* Французская интервенция на юге России, 1918–1919. — М.-Л., 1928. — С. 142.
- ¹³ *Винниченко В.* Відродження нації: (Історія української революції, марець 1917 р. — грудень 1919 р.): В 3 ч. — К.; Відень, 1920. — Ч. 3. — С. 252–253.
- ¹⁴ Там само. — С. 254.
- ¹⁵ *Марголина А.* Україна і політика Антанты: (Записки єврея і громадянина). — Берлін: Изд-во С. Ефрон, 1921. — С. 123.
- ¹⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 17–19.
- ¹⁷ Там само. — Арк. 20.
- ¹⁸ *Маргулієс М. С.* Год інтервенції: в 3 кн. — Берлін, 1923. — Кн. 1 (сентябрь 1918 — апрель 1919 г.). — С. 119.
- ¹⁹ Мазепа І. Зазнач. праця. — С. 92–93.
- ²⁰ Там само. — С. 93.
- ²¹ Там само. — С. 102.
- ²² *Марголин А.* Указ. соч. — С. 124.
- ²³ *Маргулієс М. С.* Указ. соч. — С. 219.
- ²⁴ *Борщак І.* Зазнач. праця. — № 11. — С. 8–12.
- ²⁵ *Гончар Б. М., Городня Н. Д.* Зазнач. праця. — № 3. — С. 49.

Дослідження. Розвідки

УДК: 327 (477) «1918/1924»

Олександр Добржанський,

доктор історичних наук, професор, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Заслужений діяч науки і техніки.

ДИПЛОМАТ ЗА ПОКЛИКАННЯМ

Серед чималої плеяди дипломатів Української Народної Республіки особливе місце займає М. Василько. Він відрізнявся від інших і своїм походженням, і освітою, і навіть манерою дипломатичної діяльності. Про нього як дипломата є вже певна література. Однак діяльність цього нащадка буковинських бояр, більшість з яких були зруmunізовані ще в часи Молдавського князівства, була настільки багатогранною, що варто й надалі досліджувати цю тему. В цій статті ставиться за мету проаналізувати діяльність М. Василька як організатора українських представництв за кордоном та розкрити деякі особливості його участі в переговорних процесах 1918–1924 років.

В українську дипломатію М. Василько прийшов уже відомим політиком загальноавстрійського рівня, який мав ґрунтовну освіту, знав декілька іноземних мов, мав широкі знайомства у вищих ешелонах влади Австро-Угорщини. З 1898 року й аж до розпаду Австро-Угорщини він був депутатом віденського парламенту, де поступово здобув повагу товаришів і опонентів. 1907 року став заступником голови Українського клубу в парламенті і з цього часу вже виступав не тільки як представник Буковини, а як лідер спільного об'єднання галицьких та буковинських депутатів, який розглядав проблему українців Австро-Угорщини загалом, а не тільки як представник окремого регіону. М. Василько уособлював помірковану течію в середовищі українських парламентаріїв. Він вважав, що необхідно домага-

тися поступок на користь українців шляхом переговорів, укладення різних союзів, угод, компромісних рішень з представниками урядових кіл. Інша течія, яку представляли переважно соціал-демократи, радикали та частина націонал-демократів, вважала, що треба йти в опозицію і шляхом тиску на владу добиватися свого. Обидві течії не були стійкими, їхній склад змінювався, але за Васильком назавжди з цього часу затвердився імідж проурядово налаштованого політика. Як зазначала одна з газет, «Українці не виступлять проти бажання монарха, поки Василько у них ще має якесь значення»¹. Ця лінія, як правило, знаходила підтримку в буковинських депутатів. Але галичани не завжди погоджувалися з Васильком, вимагаючи часто радикальніших і рішучіших дій. Тому Буковинський парламентський клуб декілька разів виходив з об'єднаного українського клубу, а потім повертався. Так було в 1909 р., 1912 і 1913 роках. Але покидаючи об'єднаний український клуб в 1909 році, М. Василько заявив: «Ми, буковинські русини, ждемо іще з уваги на наше становище, — але коли нашим галицьким братам не буде ліпше як досі, то знова станемо по їх боці і будемо бороти ся разом з ними аж до хвилі, яка принесе нам спасенне або смерть!»².

Серед багатьох справ парламенту, в яких М. Василько брав безпосередню участь, назвемо боротьбу за розширення національних прав українців Австро-Угорщини. Ще 1903 року, коли чеський депутат К. Крамарж висунув ідею перебудови Австрії у федерацію автономних країв, М. Василько виступив з великою промовою, в якій пояснив, що така ідея не влаштовує українців, бо Галичина вже давно стала державою в державі, де українці перебувають під польським пануванням. Розширення крайової автономії погіршить становище українців ще більше. Тому М. Василько запропонував не автономію країв, а автономію народів і розвинув далі давню ідею українців про створення окремого українського коронного краю зі Східної Галичини і Північної Буковини. Ця промова викликала величезний резонанс в імперії. Пізніше М. Василько не раз у парламентських виступах повертався до ідеї створення окремого автономного українського краю, пропонував конкретні плани розв'язання цього питання.

В австрійському парламенті М. Василько неодноразово виступав з промовами про український університет у Львові, щодо

зміни виборчого закону до галицького сейму, про необхідність розширення прав української мови в адміністративних та судових установах Галичини та Буковини, стосовно реалізації крайових реформ на Буковині тощо.

Починаючи з 1905–1906 років М. Василько, виступаючи в парламенті, регулярно звертається до проблем, пов'язаних з діяльністю москвофільської партії в Австро-Угорщині. Спочатку це стосувалося більше Галичини та союзу москвофілів з поляками, але потім політик узявся за цю проблему в загальноавстрійському масштабі. Особливо великого розголосу набув його виступ 11 грудня 1909 року. М. Василько заявив, що на початок ХХ століття москвофільство в Галичині і на Буковині вже майже зчезло. Існували тільки рештки «старорусинів-альтрутенів». Однак після революції 1905 року в Росії та виборів 1907 року в Австро-Угорщині москвофільство знову почало набирати сили в результаті підтримки його поляками в Галичині та надходження російських рублів³. Значною мірою саме М. Василько інспірував розгром москвофільських товариств на Буковині в 1910 році, посилення контролю за надходженням російських грошей для громадських організацій Галичини та Буковини.

Послідовно М. Василько виступав проти агресивної політики Росії. Вже в 1911 році, виступаючи в парламентських делегаціях, він заявив, що в разі виникнення австрійсько-російського військового конфлікту українці Буковини і Галичини підтримають Австрію⁴. Ця заява всіляко дискутувалася в пресі, мала чимало прихильників і противників, але впевненість М. Василька викликала загальну повагу.

З іменем М. Василька в передвоєнний період пов'язані найбільші успіхи українського національного руху. Впливова віденська газета «Neues Wiener Journal», помістивши як передовицю політичний портрет М. Василька, писала: «...посол Василько дипломат в австрійській внутрішній політиці. З усмішкою дивиться на кожну ситуацію, бо все знає наперед, що станеться. Як починає якусь акцію, все має цілий план з гори начерканий. При тім розважає своїм бистрим умом всі евентуальности. І в сім лежить тайна його політичних успіхів»⁵.

З початком Першої світової війни М. Василько активно працює в Головній українській раді а потім Загальній українській раді, одночасно очолюючи Союз буковинських парламентських та сеймових послів. Він доклав чималих зусиль для створен-

ня організацій, які надавали допомогу українським біженцям. Широкого розголосу набула його ініціатива зі створення на Буковині гуцульського легіону добровольців. М. Василько сам їздив по гірських селах, агітуючи вступати в гуцульські стрільці українців, які з різних причин не були охоплені австрійською мобілізацією. Всього було набрано 1500 гуцульських стрільців, які в основному займалися охороною гірських доріг і перевалів⁶. Від самого початку гуцульські стрільці перебували під зверхністю австрійських військових, зокрема полковника жандармерії Е. Фішера.

Під час Першої світової війни постать М. Василька стала однією з ключових в українському русі. Він чи не єдиний серед українських політиків мав прямий вихід на міністерські кола, що в умовах безпарламентського режиму було дуже важливим. Але занадто лояльна щодо австрійської влади політика М. Василька мала й чимало противників, особливо в Галичині. Цим пояснюється його вихід у відставку з посади заступника голови ЗУР.

Політичний та дипломатичний хист М. Василька з усією повнотою розкрився в часи визвольних змагань українського народу 1917–1920 років. Під час мирних переговорів у Брест-Литовську М. Василько довів свою впливовість та вміння вирішувати найскладніші проблеми. Не зумівши погодити усі питання з молодосвідченими представниками Центральної Ради, голова австро-угорської делегації на переговорах О. Чернін в секретній телеграмі до міністерства закордонних справ просив направити в Брест-Литовськ М. Василька, з яким мав давні дружні стосунки. Але позиція М. Василька у Брест-Литовську виявилася не такою, яку очікував від нього О. Чернін. Останній записав у щоденнику від 6 лютого 1918 року: «Становище прояснилося ще й тому, що вчора приїхав лідер австрійських русинів, Микола Василько. І хоча він, очевидно захоплений тією роллю, що тепер грають в Бресті його русько-українські товариші, висловлюється тут більш національно шовіністично, ніж раніш у Відні, нам все-таки вдалося остаточно з'ясувати мінімум українських вимог»⁷. М. Василько на перше місце поставив справді загальноукраїнські інтереси, проінформувавши делегацію УНР про реальне становище в Австро-Угорщині і настановив непохитно дотримуватись українських домагань. Під впливом М. Василька О. Чернін прийняв рішення підписати з УНР мирний договір

і таємний додаток до нього. Безперечно, це був великий успіх українців і М. Василька як політика. Д. Дорошенко писав: «За його (М. Василька. — Авт.) допомогою Берестейський договір було уложено в дуже вигідних для України формах, треба було вміти його використати»⁸.

Ще однією вдалою справою, до якої М. Василько мав безпосередній стосунок, стало визнання австрійцями на державному рівні назви «українець», «український», замість «русин», «руський». М. Василько разом з іншими українськими політиками наполегливо добивався цього впродовж кількох років. Нарешті в серпні 1917 року імператор Карл I офіційно визнав національне ім'я «українець». А 13 квітня 1918 року Міністерство крайової оборони опублікувало указ щодо цього.

Впродовж 1918 року події розгорталися надзвичайно швидко. М. Василько до кінця обстоював ідею українського автономного краю у складі австрійської імперії. Він був учасником української конституанти 18–19 жовтня у Львові, а потім виїхав до Відня. Тут він заснував перше закордонне представництво ЗУНР для Австрії (а фактично й для Німеччини). Ця місія утримувалася на кошти самого М. Василька. Головна мета М. Василька в цей час полягала в популяризації ідеї української незалежності у впливових колах Відня та Берліна. Про значення посольства ЗУНР у Відні свідчить хоча б те, що саме в цьому місті зосереджувався центр зовнішньополітичної діяльності західних українців. Дипломатичну роботу у Відні М. Василько виконував дуже успішно і це не було не помічено в Києві.

Після злуки ЗУНР та УНР, 10 травня 1919 року М. Василько очолив посольство Української Народної Республіки у Швейцарії. Завдання, яке ставилося перед М. Васильком, полягало у поглибленні зносин уряду УНР з іншими державами, посольства яких були представлені у Берні. Результатом його діяльності повинно було стати визнання України, зокрема державами-сусідами України. В кінці «Відпису» про призначення визначалися повноваження М. Василька: «Цим декретом уповноважується Вас, всі на території Швейцарії знаходячися (так в оригіналі. — Авт.) наші місії, і ті, котрі ще там прийдуть, чи то політичного, військового чи економічного рода (це відноситься і до українців, котрі мають державні повновласти) в їх діяльності наглядати; они всі є обов'язані, Вашим припорученням підлягати, за що Ви перед Правительством відвічальні будете»⁹.

Незважаючи на те що М. Василька вважали «германофілом» і ставлення до нього у Швейцарії могло бути насторожено-вибікувальним з боку представників країн Антанти, він розпочав активну дипломатичну діяльність, прагнучи якомога швидше налагодити стосунки з дипломатами Польщі, Румунії та Чехословаччини. З цією метою М. Василько робив не лише офіційні, але й приватні візити, стежив за тим, щоб утримувалися «на відстані» від Швейцарії ті особи з числа українських державних службовців, які могли зашкодити діяльності місії. Це пояснювалася ще й тим, що з другої половини 1919 року уряд УНР змушений був змінити деякі напрямки своєї зовнішньополітичної діяльності і відмовитися від боротьби за Буковину та Бессарабію взамін на укладення угоди з Румунією та іншими сусідніми державами, які могли гарантувати і визнання України, і надання допомоги у боротьбі з її ворогами. В цьому плані показовим є те, що М. Василько намагався не допустити перебування у Швейцарії колишнього голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії Г. Гасенка, відомого своїми антирумунськими поглядами¹⁰. Причиною такого кроку було невдоволення румунського посланника змістом інтерв'ю Г. Гасенка, даного ним одній з газет, в якому колишній голова місії подавав свій погляд на ситуацію в українсько-румунських відносинах, втручаючись, на думку румунів, у внутрішні справи королівства¹¹.

В перші місяці на посту голови бернської місії М. Василько найбільше уваги приділяв зміцненню відносин з Румунією та Польщею. У зв'язку з цим значно активізувалося його спілкування з новим головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії К. Мацієвичем. Воно розпочалося за ініціативою М. Василька. К. Мацієвич, вітаючи свого колегу з призначенням, подав аналіз внутрішніх подій у Румунії та зовнішньополітичного становища країни, акцентуючи увагу на тому, що приєднані Румунією території можуть бути не визнані Антантою, і через це Румунія шукає спільника, яким може виступити саме Україна¹².

Щодо стосунків з польськими представниками, то в одному з листів до міністерства в липні 1919 року М. Василько докладно описав зміст розмови з військовим аташе Польщі у Берні майором Гурком. З бесіди ставало зрозумілим, що майбутні зносини України та Польщі Гурко і польські дипломати значною

мірою ставили у залежність від успіхів генерала А.Денікіна, активності селянських загонів, тобто подій у самій Україні. Аналізуючи становище у Польщі, згідно з інформацією аташе, М. Василько констатував, що заяви А.Денікіна про анексування Галичини та Бессарабії викликали у Польщі негативне ставлення до білогвардійської Росії. (Тут слід зазначити, що не лише А.Денікін, але й О.Колчак робили заяви про те, що і Галичина, і Буковина, і Бессарабія повинні входити до складу Росії.)¹³ Через це для польської сторони надзвичайно бажаною стала самостійність України. Таким чином, М. Василько відзначав поворот у польській зовнішній політиці, наголошуючи на тому, що голова польського уряду «є безперечно приклонником української орієнтації і великий ворог Росії». Саме через таку позицію найвищого урядовця Польщі майор Гурко запевняв М. Василька, що польський уряд піде на укладення угоди з С. Петлюрою.

Правильно оцінив М. Василько і слова польського військового аташе про те, що заява А.Денікіна стосовно Галичини є значно загрозливішою для України, ніж акція військова, тому він констатує, що лише непримиренна позиція Росії в білоруському, бессарабському та східночеському питаннях може змусити поляків спільно з румунами піти за Україною. Тоді С. Петлюра в очах поляків ставав надзвичайно цінним союзником. На завершення листа М. Василько повідомляв, що майор Гурко буде переведений на посаду аташе до Бухареста, де також має намір співпрацювати з Румунією та Україною. Замість Гурка до Берна з Бухареста прислали аташе Олдовського, з яким у К. Мацієвича склалися нормальні стосунки завдяки прихильності Олдовського до української справи¹⁴. Це давало можливість М. Васильку дивитися з оптимізмом на майбутні взаємини з польським військовим аташе.

У липні ж 1919 року М. Василько за дорученням міністра закордонних справ розвинув зносини з румунським послом у Швейцарії Пакліану. Вже перші зустрічі з ним дали українському послу інформацію про можливість надання Румунією допомоги Україні. М. Василько писав з цього приводу, що у випадку, коли «...ми (Україна. — Авт.) з Бессарабії і з більшої частини Буковини на річ Румунії зрезигнуємо (примиримося. — Авт.), [Румунія] буде нам в дуже великих справах помочею служити». Від Румунії сподівалися допомоги у спра-

ві захисту інтересів України перед Францією та у примушенні країн Антанти змінити рішення стосовно ЗУНР. Тут українська сторона, власне М. Василько, сподівалася, що Румунія разом з Чехословащиною будуть діяти, «щоби проєкт неутралізовання знов прийнятий зістав»¹⁵.

Того ж дня, 31 липня 1919 року, коли складався вищезгаданий лист, мав місце візит до М. Василька з боку чехословацького уповноваженого Барачека. Посол Чехословащини наголосив у розмові з М. Васильком, що Україні потрібно розвивати свої стосунки із сусідами, окрім Росії та Польщі. Він прямо підштовхував до розвитку відносин між Україною та Румунією, гарантуючи при цьому добрі стосунки і з Чехословацькою республікою¹⁶.

Перші кроки М. Василька на посаді посла УНР у Берні знайшли позитивний відгук у політичних та дипломатичних колах країн Центральної Європи. Після візиту до М. Василька Барачек мав консультацію з міністром закордонних справ ЧСР Е. Бенешем, і той у своїй інструкції (її Барачек, за словами М. Василька, продемонстрував українському послуві) наказував «...з Васильком удержувати якнайкращі зносини; в польсько-українській справі задержимо українцям прихильну неутральність»¹⁷. Після обіду з румунським послом 31 липня 1919 року мав місце візит М. Василька до Пакліану 8 серпня 1919 року, звіт про який уповноважений посол швидко відправив міністру А. Темницькому. Під час зустрічі М. Василько добився обіцянки, що Румунія буде морально підтримувати боротьбу за визнання суверенітету України, а також виступить посередником при вирішенні польсько-української суперечки. Однак все це могло відбутися за умови, «...коли ми (Україна. — Авт.) зрезигнуємо на річ Румунії зі всіх претензій відносно Бессарабії, а також і Буковини. Відносно Буковини то може вдасться для нас врятувати чисто українську частину». Тут М. Василько змушений був констатувати той факт, що «Україна ніколи не мала в посіданню Бессарабії і Буковини, та що ті території, з однієї сторони через Росію, а з другої сторони через Австрію насильно чи підступно забрані зістали, а Українці там пізніше поселилися»¹⁸. Зрозуміло, що відвертість М. Василька була необхідною в констатуванні факту, але його сподівання на врятування для України саме української частини Буковини свідчать про те, що і він, як і М. Грушевський, намагався підходити до вирішен-

ня територіальних суперечностей не з точки зору «історичного права», а з точки зору ситуації, яка склалася на час вирішення конфлікту.

Перебуваючи на посту посла УНР у Берні та маючи зносни з Румунією та Україною й Парижем, М. Василько міг дозволити собі критичні висловлювання з приводу ситуації, яка склалася навколо України. Так, він зазначав, що представник УНР в Парижі В. Панейко не виконував доручення С.Петлюри, спрямовані на укладення міцніших відносин з Румунією та Польщею. Заперечував він (посилаючись на дані румунської сторони) і наказ Антанти Румунії про блокування України.

Дипломатичну місію у Швейцарії М. Василько очолював до своєї смерті. Тільки в 1919 році на потреби української дипломатії у Швейцарії М. Василько витратив власних грошей на сто тисяч франків¹⁹.

Декретом прем'єр-міністра УНР І. Мазепи від 19 листопада 1919 року М. Василько призначається послом у Берліні. Однак цю пропозицію М. Василько не прийняв тому, що побоювався, що його призначення до Берліна викличе непорозуміння з державами Антанти²⁰. Проте майже до кінця існування посольства УНР в Берліні (1923 р.) М. Василько за завданням уряду УНР і особисто С. Петлюри брав активну участь в його діяльності і здійснював неофіційне керівництво. В грудні 1919 — січні 1920 року, а також з 1 березня до червня 1920 року М. Василько перебував у Берліні. Він енергійно налагоджував зустрічі з послами Польщі (п. Шебеко) і Франції (де Марцілі), які раніше недружньо ставилися до УНР, звинувачуючи українське посольство в німецькій орієнтації внаслідок доносів з боку окремих членів української делегації в Парижі (А.Галіпа та ін.).

На М. Василька була також покладена відповідальність за роботу української місії в Італії, і С. Петлюра неодноразово наполягав, щоб М. Василько переїхав до Рима. Але сталося так, що він поїхав не в Італію, а в Бельгію. В липні 1920 року у Бельгії (місто Спа) проходила міжнародна конференція, яка офіційно мала займатися розглядом виконання постанов Версальського миру і претензіями Антанти до Німеччини і тому офіційними представниками на ній мали бути лише держави Антанти та Німеччина. Туди не запросили не тільки членів Четвертого союзу, але й нейтральних держав. Спроби україн-

ської делегації добитися розгляду українського питання були проігноровані офіційними учасниками конференції.

Це змусило М. Василька проаналізувати роботу українських делегацій на міжнародних конференціях. Зокрема, ознайомившись з роботою української делегації в Парижі, М. Василько дав негативну оцінку її керівникові графу Тишкевичу, який не використав можливостей для популяризації серед дипломатичних кіл угоди між УНР і Польщею від 22 квітня 1920 р., не підтримував тісних стосунків з офіційними інституціями, а як «аристократ, клерикал і антисеміт» підтримував зв'язки лише з окремими особами²¹.

С. Петлюра приділяв значну увагу налагодженню зв'язків з іншими державами, підбору кадрів для цієї важливої ділянки державної роботи. Він пропонував, щоб більш досвідчені дипломати надавали консультації і своєчасну допомогу молодосвідченим. Миколі Васильку, як уже зазначалося, крім очолюваного ним посольства в Швейцарії, було доручено здійснювати політичний контроль і нести відповідальність за посольства в Італії, Німеччині, а також Угорщині. Через нього йшло фінансування цих і деяких інших посольств. Він був послом у ранзі міністра і йому було виявлене велике довір'я. Зокрема, йому було надано широкі повноваження в здійсненні окремих дій від імені держави. В архіві збереглося за підписом голови Директорії і Головного отамана, голови Ради міністрів і міністра закордонних справ наступне посвідчення: «Наш уповноважений міністр п. Микола Василько є спеціально уповноважений умовлятися про конференції політичного, військового та фінансового характеру і брати на себе відповідальні зобов'язання, для чого дане йому це законне і авторитетне уповноваження»²².

В кінці 1921 року становище еміграційного уряду УНР та його представництв, як і всієї української еміграції за кордоном, надзвичайно ускладнилося. Адже це був період після підписання низки договорів щодо західноукраїнських земель (Сен-Жерменський, Тріанонський, Ризький), коли Паризька конференція не визнала обох делегацій (УНР і ЗО УНР) представниками української держави. Держави Антанти та їх союзники вирішували питання з позиції своїх національних геополітичних інтересів. В цей час загострилися стосунки між різними групами українських емігрантів. Почалися пошуки винних у причинах поразки української революції, взаємні звинувачення

тощо. Таких нападок зазнав і М. Василько з боку тих, хто нічого не робив і ні за що не відповідав. Однак С. Петлюра до кінця вірив М. Васильку і високо цінував його дипломатичний хист.

В останній рік свого життя М. Василько, відчуваючи надзвичайну перевтому і погіршення стану здоров'я через надлюдський ритм його діяльності, мав намір йти у відставку. Але С. Петлюра і голова уряду А. Лівіцький умовляють його залишитися. Миколі Василькові й надалі доводиться крім активної дипломатичної діяльності щоденно нести тягар фінансового забезпечення дипломатичних посольств і місій, а також допомагати окремим особам української еміграції. І це він робив до самої своєї смерті, яка сталася раптово 2 серпня 1924 року від нападу важкої форми астми, посиленою напруженою працею.

За життя, а ще більше після смерті про М. Василька поширилося чимало невірних свідчень, міфів, просто наклепів. Робилися спроби звинуватити його в тому, що він у своїй дипломатичній діяльності виконував якісь потаємні завдання Австрії та Німеччини, або що вся його діяльність була спрямована на особисте збагачення. Архівні матеріали засвідчують безпідставність таких тверджень. До кінця своїх днів Микола Василько залишався українським патріотом, вболівав за відродження Української Народної Республіки, був упевненим, що українці стануть гідними європейцями, які займуть поважне місце в світовому політикумі.

Він був дипломатом за покликанням і зробив все від нього залежне для розвитку української дипломатичної служби в не легких умовах визвольних змагань та перебування уряду УНР в екзилі.

¹ Neues Wiener Journal (Відень). — 1912. — 16 червня.

² *Левіцький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. — Львів, 1927. — Ч. 2. — С. 519.

³ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1910. XX. Session. — Bd. 1. — S. 953–959.

⁴ *Расевич В.* Зовнішньополітичні орієнтації австрійських українців (1912–1918 рр.) // Матеріалізація історичної та археографічної комісії ІНТШ в Україні. — Львів, 1999. — Вип. 2. (1995–1997). — С. 257.

⁵ Neues Wiener Journal (Відень). — 1912. — 16 червня.

⁶ Державний архів Чернівецької області. — Ф. 283. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 31–32.

- ⁷ Чернин О. В дни мировой войны. — М.-Петроград, 1923. — С. 265–266.
- ⁸ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918)/Український історичний журнал. — 1993. — № 4–6. — С. 89.
- ⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВОУ). — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 14.
- ¹⁰ Там само. — Арк. 50.
- ¹¹ Там само. — Оп. 1. — Спр. 167. — Арк. 11.
- ¹² Там само. — Оп. 1. — Спр. 172. — Арк. 1.
- ¹³ Павлюк О. США і східно-галицьке питаннє на Паризькій мирній конференції 1919 р.// Київська старовина. — 1999. — № 6. — С. 71, 73.
- ¹⁴ ЦДАВОУ. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 75.
- ¹⁵ Там само. — Спр. 167. — Арк. 10.
- ¹⁶ Там само. — Арк. 11.
- ¹⁷ Там само. — Арк. 23.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Там само. — Ф. 4453. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 168.
- ²⁰ Там само. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 41.
- ²¹ Там само. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 44.
- ²² Там само. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 26.

У статті проаналізовано діяльність відомого українського дипломата УНР М. Василька щодо створення українських представництв за кордоном. Відзначено, що в українську дипломатію М. Василько прийшов уже відомим політиком загальноавстрійського рівня. Проаналізовано участь М. Василька в організації представництва ЗУНР у Відні. Охарактеризовано діяльність М. Василька з розбудови посольства УНР у Швейцарії, його зусилля в ранзі міністра української держави щодо активізації посольств УНР у Німеччині, Італії, Угорщині.

Ключові слова: М. Василько, УНР, ЗУНР, українська дипломатія, посольство у Швейцарії, С. Петлюра.

Павло Гай-Нижник

Гай-Нижник Павло Павлович—доктор історичних наук, академік Української академії наук.

Народився 28 травня 1971 року в м. Дунаївці Хмельницької обл. Навчався в Донецькому вищому військово-політичному училищі і в інженерних військвійськ зв'язку (1989–1991), закінчив історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В. П. Занонського (1995), аспірантуру Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (1998) та докторантуру Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2008).

Старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Автор понад 250 наукових публікацій, а також монографій: «Документальні джерела і матеріали до історії фінансової політики уряду Української Держави (29 квітня—14 грудня 1918 р.)» (Довідник) (К., 2004), «Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського (29 квітня—14 грудня 1918 р.)» (К., 2004), «Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.)» (К., 2006), «Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.)» (К., 2007) «УНР та ЗУНР: становлення державної влади і національно-державотворення (1917–1920 рр.)» та збірок поезій «Згадуй мене... Лірика кохання» (К., 2006) й «Смак свободи... Лірика життя» (К., 2009).

Співавтор «Науково-документальної збірки до 90-річчя запровадження державної служби в Україні», колективних монографій «Нариси історії державної служби України» (К., 2008) та «Історія державної служби України» у 5 томах (К., 2009), а також експертно-аналітичних доповідей «Банківська система України вимірює глобальної фінансової кризи» (К., 2009) та «Економічна безпека банківської системи в контексті нового курсу реформ в Україні 2010–2015 років» (К., 2010).

Нагороджений орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня (2006) і Почесною грамотою Міністерства освіти та науки України (2007).

ОЛЕКСАНДР ПАЛТОВ —
ЗАСТУПНИК МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 р.)

Олександр Олександрович Палтов (1867–?) — особистість непересічна й дещо загадкова в історії українського державотворення. Ця людина відігравала неабияку роль у вищих офіційних сферах Української Держави та особливо поза їхніми лаштунками і мала чи не найбільший вплив на гетьмана майже до кінця його правління. Спогади практично жодного впливового державного діяча 1918 року не обходять більшою чи меншою мірою згадку про О. Палтова. Попри всі політичні перипетії національного державотворення за Гетьманату 1918 року, Олександр Олександрович завжди залишався за ширмою публічної політики, діючи в глибині її прихованих рушіїв, і саме тому вочевидь так і залишився не «популяризований» політиками від історії та істориками від політики. Ким же був цей етнічний росіянин, котрий, за словами гетьмана, «справді працював над створенням України не за страх, а за совість»¹?

На жаль, у вітчизняній та зарубіжній історіографії поки що не існує розвідок чи досліджень життєвого шляху О. Палтова. Народився він 1867 року у Санкт-Петербурзі у старовинній дворянській сім'ї. Його батько та дядько були відомими гвардійськими офіцерами, а один з його дядьків навіть командував імператорською яхтою. У 1887 році О. Палтов на відмінно закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету й був залишений при цьому навчальному закладі. Згодом молодим ад'юнктом професора нетривалий час читав лекції у Казанському університеті, позаяк отримав пропозицію до Петербурга на посаду управителя справ у Міністерстві шляхів сполучення². Відомо також, що, зокрема, у 1900 р. він служив віце-директором одного з департаментів російського

Родинний герб Палтових

Міністерства шляхів³, а потім і головою міністерської канцелярії міністра шляхів, ким на той час був С.Ю. Вітте. Певний час, до зайняття С. Вітте посади російського прем'єр-міністра, був у нього секретарем.

Водночас завдяки впливові та становищу своєї родини (вірніше, родини своєї дружини — доньки керуючого імператорськими палацами), був представлений двору імператора й отримав придворне звання камер-юнкера російського царя. О. Палтов був одружений з Ольгою Костянтинівною Колзаковою, мав доньку Ксенію (закінчила Смольний інститут із шифром імператриці) та сина Михайла. За деякими відомостями, його донька була заміжня за одним із синів американського мільйонера Г. Форда⁴.

Коли ж при Міністерстві шляхів були утворені залізничні порайонні комітети, молодий О. Палтов отримав призначення до Варшави головою порайонного комітету. При цьому він часто мешкав й у Петербурзі. Його близький товариш ще з тих часів Б. Стелецький згадував, що О. Палтов був відмінно освіченим, вихованим чоловіком, розмовляв кількома мовами і який «так любив широке, галасливе життя»⁵. А для такого способу життя у столиці імперії утримання управителя комітету, звичайно ж, конче не вистачало. Вочевидь на кошти батьків дружини розраховувати було даремно (та й скандально), а отже О. Палтов не гребував підзаробітками на стороні.

І от невдовзі О. Палтов опинився замішаним у грошовій кримінальній справі з приводу отримання ним хабара у 30 тис. рублів за турботи з видачі одній з фірм прав на постачання товарів по Уральській залізниці. Оборудку було проведено зі знанням справи. У той час у Росії відбувалося жваве (навіть гарячкувате) будівництво нових залізниць. Відтак з'явилася жорстка конкуренція й величезний попит на фахівців зі складання економічних записок (свого роду бізнес-планів) до проектів будівництва нових залізниць. Саме з цього приводу знайомі О. Палтова, що також були пошуковцями-претендентами на отримання відповідної концесії, й звернулися до нього, запропонувавши нібито 10 тис. рублів за складання економічної записки до їхнього проекту. О. Палтов таку записку склав і невдовзі саме проект цієї групи переміг у конкурсі⁶.

Аж тут, вже після прийняття відповідного рішення, одна з фірм-конкурентів (чий проект було відхилено) заявила, що фір-

ма-переможець «отримала концесію тому, що нею був підкуплений управитель справ міністра [залізничних справ], який зумів провести проект у бажаному напрямкові»⁷. Йшлося про О. Палтова та суму у 30 тис. рублів. Як завжди буває у таких випадках, спочатку про це почали шепотіти дами, а далі й співробітники міністерства. Врешті, коли О. Палтов перебував вже у Варшаві, розпочалося формальне слідство. Виявилось, що гроші проходили по внутрішній звітності фірми й були видані за відомістю (кошторисом), проте державний ревизор під час перевірки завагався у законності такої послуги й було відкрито кримінальну справу, але не проти фірми, а проти О. Палтова. Через високу придворну посаду обвинуваченого справа набула широкого резонансу, і хоча керівники Міністерства шляхів вступилися за О. Палтова, він таки змушений був давати покази слідчому. Перш за все О. Палтова тимчасово позбавили придворного звання, а самому йому довелося подати у відставку. Врешті у справу змушений був втрутитися сам імператор Ніколай II, за вказівкою якого розв'язання питання було відкладено до завершення світової війни, яка щойно розпочалася. Попри все, мундира О. Палтова все ж не було позбавлено і він продовжував числитися директором канцелярії Міністерства шляхів. Очевидно, вийти сухим з цієї історії йому допомогли не лише відповідні зв'язки при дворі царя та в міністерських колах, але й належність до масонства, зокрема до Паризької ложі⁸. Тим не менш до завершення Першої світової війни О. Палтов перебував під слідством. Височайше ж рішення про відтермінування притягнення його до суду було прийняте царем через численні прохання вже після того, як О. Палтова запросив працювати новопризначений начальник Галицько-Буковинських залізниць К.С. Немешаєв⁹. Відтак під час російської окупації Західної України і аж до Лютневої революції в

Росії О. Палтов працював юрисконсультом правління Галицько-Буковинських залізниць¹⁰.

Після революційних подій 1917 року в Петрограді О. Палтов опинився в Києві, де познайомився з управителем Південно-Західних залізниць Б. Бутенком. Його кар'єрний злет в Україні розпочався після знайомства з П. Скоропадським напередодні державного перевороту, який колишній командувач 1-го Українського корпусу і отаман Вільного козацтва готував зі своєю «Українською народною громадою». Генерал, за його ж власними спогадами, познайомився з О. Палтовим 25 квітня 1918 року через члена організації М. Гіжицького, якому П. Скоропадський якось сказав, що збирається видати звернення до народу і йому з цією метою потрібен хтось з юристів¹¹. Саме М. Гіжицький і привів до голови Української народної громади О. Палтова. Начальник же Штабу гетьмана запевняє, що О. Палтова звів з П. Скоропадським саме Б. Бутенко — також член УНГ і майбутній міністр шляхів у гетьманському уряді¹². Гадаю, тут нема суттєвих протиріч. Очевидно, що саме Б. Бутенко увів у коло таємної організації О. Палтова, де той і мав змогу познайомитися з П. Скоропадським, але самому майбутньому гетьманові, як це часто буває, знайомство з юристом О. Палтовим запам'яталося саме після їхньої більш тісної зустрічі через М. Гіжицького й початку спільної роботи над проектами перших конституційних актів.

П. Скоропадський усамітнився з новим знайомим в окремій кімнаті, де розповів йому про план майбутніх дій і цілі, котрі прагнув досягти після встановлення Гетьманату. Він виклав О. Палтову основні думки, які хотів би висловити у зверненні. Олександр Олександрович занотував дещо із сказаного генералом та попрямував додому. Як згодом свідчив гетьман, через півтори години О. Палтов повернувся до нього з майже готовою основою його майбутньої «Грамоти». Залишалось лише дещо згладити й замінити деякі вислови. Саме тоді майбутнього гетьмана вразили «ця ясність розуму і швидкість роботи у такому складному питанні». Тоді ж П. Скоропадський і замислив призначити нового помічника своїм радником та заступником державного секретаря майбутньої гетьманської держави, вирішив наблизити його до себе¹³. О. Палтов став особистим радником П. Скоропадського практично аж до падіння Гетьманату.

Офіційний візит гетьмана П. Скоропадського до Німеччини (вересень 1918 р.). Гетьман П. Скоропадський, посол Української Держави в Німеччині Ф. Штейнгель, товариш міністра закордонних справ Української Держави О. Палтов

Він був автором проекту не лише гетьманської «Грамоти до всього Українського Народу», а й «Законів про тимчасовий державний устрій України», котрі з'явилися у Києві після перевороту і проголошення Української Держави 29 квітня 1918 року. Спочатку О. Палтов підготував проект утворення Української Держави у формі Князівства Київського і Королівства Галицького¹⁴. Проте П. Скоропадський відкинув будь-які спроби абсолютизації своєї влади. Його диктатура мала бути лише тимчасовою, до стабілізації політичного й фінансово-економічного становища в країні. Після цього демократично обраний Сойм (парламент) мав визначити державний устрій Української Держави та форму правління в ній. Втім О. Палтов не змінив своїх переконань і, як переконаний монархіст, залишився ним і по встановленні Гетьманату. Весь період існування Української Держави він не залишав надії на перетворення її на ту чи іншу форму монархії.

Після перевороту О. Палтов став державним радником у гетьманському Кабінеті міністрів, довіреною особою П. Скоропадського та фактичним керівником його канцелярії¹⁵. 3 травня 1918 року він був призначений товаришем міністра закордонних справ (з сумісним довідрядженням до гетьмана) і до листопада перебував на державній службі. Гетьманський уряд застав Міністерство закордонних справ у початковій стадії свого організування. Керівництву відомства довелося фактично створювати його заново, формувати штати працівників, а також встановити штати українських закордонних представництв та підібрати до них посадовців тощо¹⁶.

Тогочасний директор гетьманської Української Телеграфної Агенції (УТА) Д. Донцов свідчив, що О. Палтов був типовим

виплодом «Юго-Западного края», розмовляв російською, польською, німецькою і поганою українською. Від перших днів існування Української Держави й гетьманського уряду його особа, завдяки особливому становищу і впливу на П. Скоропадського, сягнула величезного значення у політичних позалаштункових та офіційних колах. Разом з тим цей веселий, метушливий чоловік з округлим обличчям і з «цвікером» (пенсне) на носі мав на диво велику енергію. Характеризуючи його, Д. Донцов писав у щоденнику 29 травня 1918 року: «Палтов робить все: організує пресові бюро, призначає архієреїв, видумує новий однострій для армії. Крім того, безнастанно в розмовах з німцями»¹⁷. Остання фраза засвідчує його чітку прони́мецьку орієнтацію, яка іноді навіть переходила межі дипломатичного тону. «Коли в передпокою над сходами, де сидять Крига і Кочубей, гетьманські ад'ютанти, дзвонить телефон, дуже часто людина, з якою жадають розмови, є "ексцеленц фон Пальтов"», — помічав вже за місяць по перевороті Д. Донцов, який також зауважував, що радник П. Скоропадського був свого роду барометром мілітарно-політичного стану Центральних держав¹⁸. Інша урядова співробітниця, Н. Суровцева, яка була соціалісткою-революціонеркою й вороже ставилася до факту існування Гетьманату взагалі та його висуванців зокрема, тим не менше відзначала, що «Палтов був людиною дуже тертою, бувалою "у сферах" (чого бракувало всім нашим діячам переважно просвітянського типу)»¹⁹.

П. Скоропадський безумовно довіряв своєму радникові, хоча й згадував у спогадах, що йому частенько доводилося відчувати через О. Палтова певні незручності. Главі держави розповідали, що в його радника і за сумісництвом заступника міністра закордонних справ були грошові непорозуміння за старої влади й навіть що той перебував під судом. Гетьман вимагав щодо цього доказів, які йому за тих умов, звісно, ніхто надати не міг. Крім того, П. Скоропадський зауважував, що в О. Палтова не було грошових нагромаджень та, не вірячи у намови заздрісників, був «переконаний, що за час Гетьманства ні в чому осудливому щодо цього він помічений не був»²⁰. Навіть в еміграції П. Скоропадський впевнено твердив про О. Палтова, що «це видатна за своїм розумом людина, за своєю широкою всебічною освіченістю, що він разуче працездатний, врівноважений, за-

вжди на місці і що він відданий справі, котрій служив»²¹. А тим самим, зазначав колишній гетьман, й особисто йому.

Саме О. Палтов (або начальник Штабу пана гетьмана) за звичай першим, коли П. Скоропадський ще перебував у спальні, відвідував керівника держави о восьмій-дев'ятій годині ранку²². Спектр діяльності цієї всюдисущої людини був, здавалося, всебічним. Його робочий день тривав до часу ночі під час засідань Ради міністрів, а о восьмій він з'являвся до гетьмана з вже готовими паперами²³. Втім О. Палтов був не проти, як казали у той час, іноді «покутись», і це не залишалось поза увагою гетьмана, котрий дивувався, коли той встигає виконувати свою роботу. Однак П. Скоропадського перш за все цікавили ділові якості людини, а не поговор про неї. А якостей цих О. Палтову було не позичати. Він «брав питання завжди широко й сміливо, не комкав його і не боявся нового, якщо це було доцільно. У нього був широкий розмах, чого, на жаль, — згадував гетьман, — у більшості наших міністрів не було»²⁴.

Начальник Штабу гетьмана змальовує особисті якості О. Палтова та його становище при гетьманові ще більш детально та докладніше: «Для Скоропадського Палтов був рідкісна знахідка. Неможливо було днем з вогнем відшукати подібного до Палтова правителя справ. Вплив Палтова на Скоропадського був необмежений, жодного скільки-небудь значущого паперу Скоропадський не підписував раніше, ніж порадиться з Палтовим. Усі зносини з німцями вів Палтов від імені Гетьмана. Роботою Кабінету Міністрів позалаштунково керував Палтов. Взагалі, уже розумове життя та діяльність Скоропадського централізоване було у Палтові.

В політичному відношенні Палтов у повному розумінні міг бути залічений до категорії безпартійних або до рангу всепартійних. Він з однаковим успіхом говорив з українцями, підтримуючи їхні погляди, погоджувався з кадетами і монархістами, проте завжди вмів поставити питання таким чином, що доводилося приєднуватися до його точки зору.

Офіційно він отримав посаду товариша міністра закордонних справ, але працював з Гетьманом, входячи навіть у найдрібязковіші деталі його життя, як, наприклад, скласти меню обідів, зміст тостів, розпис гостей за столом тощо.

Скоропадський знав, що Палтов знаходився під судом, але разом з тим усвідомлював, що без Палтова йому обійтися не можна»²⁵.

Щодо діяльності Міністерства закордонних справ та його керівника, то П. Скоропадський і після свого гетьманування не вважав Д. Дорошенка придатною людиною на посаді міністра. Шкодюючи, що його на цій посаді ніким було замінити, гетьман заспокоював себе тим, що саме О. Палтов був заступником міністра. Працівники міністерства й урядовці одразу ж помітили, що фактичним головою відомства закордонних справ України був не Дмитро Іванович, а саме Олександр Олександрович. Так, зокрема, урядовка МЗС закордонних справ Н. Суровцева свідчила з цього приводу: «Йому, Дорошенкові, здавалося, що Палтов допомагав йому в роботі і скромно стояв осторонь. У мене, та й не в одній мене, а у всіх міністерських співробітників було якраз протилежне враження: керував роботою Палтов, а Дорошенко дуже скромно стояв осторонь»²⁶. Ця працівниця додає також, що «в основному він (Палтов. — П.Г.-Н.) перебував при гетьмані і звідти керував політичною лінією міністерства та його новими призначеннями»²⁷. Визнавав це й П. Скоропадський, згадуючи, що «майже весь час Гетьманства зовнішня політика знаходилася в моїх (Скоропадського. — П.Г.-Н.) руках, руках Палтова і почасти Лизогуба»²⁸.

Про це свідчить і фактичний перебіг подій. О. Палтов перебував у центрі зовнішньополітичної діяльності українського уряду. Він був у складі делегації Української Держави на переговорах із Всевеликим військом Донським, які розпочалися в липні 1918 року. Крім того, поряд з гетьманом, представниками німецького, австро-угорського та українського військового командування й дипломатів брав участь в оглядинах при прийнятті на службу Українській Державі 26 серпня 1918 року у Володимирі-Волинському дивізії «синьожупанників», що була сформована з колишніх українців — полонених російської армії²⁹. Водночас О. Палтов з ентузіазмом сприйняв висунуту тоді В. Липинським ідею створення союзу України, Німеччини, Польщі та Угорщини³⁰. В зв'язку з підписанням російсько-німецького мирного договору він запропонував звернути особливу увагу української дипломатії на Прибалтійські країни і відкрити консульство у Вільно (сучасний Вільнюс), позаяк «цей регіон важливий як для економіки, так і особливо для політич-

ного життя України як центр перетинання інтересів Варшави, Москви та Києва»³¹.

Особливу роль О. Палтова при П. Скоропадському підтверджував і його колишній начальник Штабу Б. Стелецький, який засвідчував, що гетьман «не проводив жодного заходу не порадившись із Палтовим», який, за його словами, утримував свій вплив головним чином «своєю працею та безумовно неабияким розумом»³². Досить сказати, що навіть призначення І. Кістяковського на посаду міністра внутрішніх справ та С. Гербеля на голову Ради міністрів П. Скоропадський здійснив лише після схвалення цих кандидатур О. Палтовим. Саме О. Палтов вказав П. Скоропадському на особу державного секретаря І. Кістяковського серед інших кандидатів (колишніх царських губернаторів, що більшою або меншою мірою розумілися на складному адміністративному апараті) на посаду спочатку товариша міністра внутрішніх справ, а згодом й на посаду міністра³³. Так само С. Гербель, який не мав особливої поваги ані в німецького командування, ані в гетьмана, лише після схвалення цієї кандидатури О. Палтовим був призначений П. Скоропадським головою уряду Української Держави³⁴.

Водночас він та гетьманський начальник Штабу Б. Стелецький, за словами останнього, на противагу генеральному писареві І. Полтавцю-Остряниці та міністрові закордонних справ Д. Дорошенку, «вживали усіх зусиль [аби] згладити... стосунки [з Росією] і зробити їх для загальноросійського напрямку не настільки шкідливими», а якщо це їм не вдавалося, то вони запрошували на цю нараду дружину гетьмана, «котра з'являлася нібито випадково і як жінка дуже від природи розумна знаходила спосіб примирити сторони та переконати свого чоловіка»³⁵.

17 серпня 1918 року разом із головою Ради міністрів Ф. Лизогубом О. Палтов відбув до Німеччини (як секретар з ними перебував також і князь В. Кочубей), де в Берліні провів кілька зустрічей і обговорень економічно-торговельних та політичних проблем з державним секретарем закордонних справ цієї країни фон Гінце. На переговорах було розглянуто також питання ратифікації Берестейського договору, холмська, донська, кримська й бессарабські проблеми, а також окремі деталі фінансово-економічного характеру. З'явилися зрушення і в наболіло-

му питанні щодо армії та флоту. Візит мав досить успішні наслідки для України.

Проте Ф. Лизогуб і О. Палтов не змогли остаточно розв'язати проблему створення українського війська й передачі німцями Україні Чорноморського флоту. З цією метою 3 вересня 1918 року до Берліна на запрошення кайзера Вільгельма II виїхав П. Скоропадський. До складу української державної делегації входив і О. Палтов. 4 вересня спеціальний потяг Української Держави прибув до столиці Німеччини, де висока українська делегація зупинилася в готелі «Adlon». Разом з гетьманом та послом України в Німеччині бароном Ф. Штейнгелем 5 вересня 1918 року О. Палтов відвідав рейхсканцлера графа Гертлінга й заступника державного секретаря фон Буше. Ввечері того ж дня рейхсканцлер дав обід українській делегації, після якого відбулося велике прийняття за участю дипломатичного корпусу, міністрів і вищих військових та цивільних урядовців.

Того ж вечора, 5 вересня 1918 року, офіційна українська делегація вирушила до замку Вільгельмсгоє у 6 км від Касселя, де перебував Вільгельм II. Після першої зустрічі сам на сам між гетьманом та імператором, під час якої П. Скоропадському було вручено Великий хрест ордена Червоного Орла*, Вільгельм II запросив до свого кабінету О. Палтова й чинів гетьмансько-

* Орден був заснований королем Пруссії Фрідріхом Вільгельмом II (1744–1797). Гаслом ордену стали слова «Sincere et Constante», що перекладаються як «Щирий та Вірний», або «Щирий та Постійний». Певний час орден був найвищою відзнакою України. Наньому був зображений червоний орел з розкритими крилами. Нагруддя хворла був чорно-білий цит (малий герб Гогенцоллернів). Існувало шість класів ордену: Великий хрест — його носили на орденському внірпатроні ордену; I клас — стрічка з хрестом ордену наперев'язі та зірканаліву сторону грудей; II клас — хрест на шийі та зірка на ліву сторону грудей; III клас — хрест на стрічці на ліву сторону грудей; IV клас — хрест на стрічці на ліву сторону грудей. Медаль на стрічці на ліву сторону грудей. Стрічка ордену була білого кольору з двома жовтими проміжними смугами. Однак деякі ситуації ордену носили на стрічці Німецького Хреста та на чорній стрічці з трьома білими проміжними. Останній варіант надавався по трьох бойових нагородженнях хрестом ордену. Варіант без меча надавався державним керівникам та службовцям. Так, хрест ордену та трьох класів ордену можна було отримати за 50 (sic!) років безперервної та бездоганної служби кайзеру. Звичайно, якби було заведено часи Фрідріха II, меча надавалися за заслуги в військовій службі. Існували ще «додатки» у вигляді окремої пари меча, коронити дубового листя, щонадавалися за бойові заслуги та червоного нагородження юсамою відзнакою. Існував також варіант нагородження мундиром з зірками, щонадавався нехристиянам. Такий самий спосіб існував у Росії з орденом святого Георгія «для іновірців».

Найголовнішою ознакою ордену була його «клубна» властивість. Навідміну від інших орденів, до яких приймалося переважно лише уякусті нагородження цивільного та військового характеру, до Червоного Орла приймали людезвідкриттям можливість впливу на вищу політику німецької держави, та й не тільки. І навіть через багатороків по офіційному закритті ордену його знак ставив нагородженого на особливий щабель соціального положення. Серед кавалерів ордену були вищі генерали уряду Німеччини та Австрії, міністри, а також маршали П. Гінденбург та Е. Людендорф.

го почту. Їм також було вручено відзнаки німецьких орденів³⁶. Потім за сніданком О. Палтов і Г. Зеленевський сиділи обабіч імператора, а гетьман навпроти кайзера. Цікаво, що після сніданку та загальної бесіди із П. Скоропадським імператор відійшов разом із ад'ютантом та Берхемом перемовитися особисто з О. Палтовим³⁷. Цей факт, зі свого боку, також свідчить про вагу, яку той мав у гетьманському істеблішменті.

Про особливу довіру гетьмана до свого радника свідчить й те, що П. Скоропадський не взяв О. Палтова із собою у поїздку до Кілля, Кельна та на оглядини заводів Круппа, а спеціально залишив у Берліні для з'ясування цілої низки кардинальних і важливих питань. Серед таких були, зокрема, проблеми Криму, питання внутрішньої ситуації у Німеччині, та в цьому контексті, знайомство з лідерами соціалістичних партій, що були депутатами рейхстагу³⁸. З цим завданням, на думку П. Скоропадського, О. Палтов упорався «дуже погано», очевидно, недооцінюючи значення й впливовість соціал-демократичних партій у тогочасній Німеччині.

В жовтні 1918 року, в часи перелому на фронтах світової війни, поразки Четверного союзу (Болгарія капітулювала, а в Австро-Угорщині розпочалися революційні події і процес розпаду імперії) О. Палтов досить рельєфно виявив свої русофільські позиції. Разом з тим в умовах внутрішньополітичної кризи, коли перед П. Скоропадським постала дилема дозволу чи відміни ініційованого опозиційним Українським національним союзом скликання Національного Конгресу (його планувалося зібрати 17 листопада 1918 р.), О. Палтов був противником його заборони. Натомість він проводив думку, що гетьман мусив би перехопити ініціативу в соціалістичної опозиції та сам скликати Конгрес, змінивши при цьому склад його делегатів за рахунок представників несоціалістичних партій. Радник гетьмана вважав цей крок доречним, хоча й ризикованим, а сам П. Скоропадський, як він висловився згодом, міг би таким чином змінити всі плановані В. Винниченком та К^о рішення і хоча й «обскубаний», проте втриматися при владі³⁹. Як відомо, рішення було прийнято цілком протилежне, а загальний фарватер політичного спрямування державного корабля кардинально змінився.

13 листопада 1918 року П. Скоропадський розпустив Кабінет міністрів Ф. Лизогуба та спільно з О. Палтовим виробив нове

звернення до народу України, головною тезою котрого було обумовлення необхідності стати на шлях зближення з небільшовицькою Росією на федеративних підставах. 14 листопада 1918 року гетьман оголосив Грамоту про федерацію з майбутньою, небільшовицькою, Росією. Того ж дня він доручив С. Гербелю сформувати новий склад Ради міністрів, у якому не мало б бути германофілів й самостійників. Як засвідчував Д. Дорошенко, з огляду на міжнародну обстановку в державі відбулися кардинальні зміни і гетьман на початку листопада усунув О. Палтова, який мав репутацію відвертого германофіла, з поста товариша (заступника) міністра закордонних справ⁴⁰. Архівні документи, однак, свідчать, що О. Палтов сам подав прохання про відставку із посад заступника міністра закордонних справ, виконуючого обов'язки державного секретаря та з усіх інших посад не на початку місяця, а лише 20 листопада 1918 року⁴¹. Невдовзі, 14 грудня 1918 року, П. Скоропадський зрікся влади. Згодом, вже в еміграції, він, згадуючи О. Палтова, наголошував: «Він справді працював над створенням України не за страх, а за совість. [...] Я його оцінив з першого дня і думки своєї про нього не міняю, хоча знаю, що багато хто мене в цьому, може бути, дорікне. Я їм у відповідь на це скажу одне: якщо ви, панове, коли-небудь будете в тих умовах, в яких був я, бажаючи вам добра, раджу: бережіть розумних, освічених, спроможних до праці людей, в нас їх можна перелічити по пальцях»⁴².

Про подальшу долю О. Палтова інформації надзвичайно мало. Відомо, що в еміграції він виявив активну діяльність у Сербії, де увійшов до складу Белградського закордонного комітету, до котрого також належали князь Гагарін, колишній державний секретар Гетьманату М. Гіжицький, граф О. Бобринський та інші і який був суто русофільським і мав пронимецьке спрямування⁴³. Вир революції і громадянської війни замутили, а іноді й зовсім стерли сліди багатьох відомих та менш відомих наших співвітчизників. Втім, ніщо не зникає безслідно, і постать Олександра Палтова, як і інших діячів того буремного часу, ще чекає на свого дослідника та біографа.

¹ *Скоропадський П.* Спогади. — Київ; Філадельфія, 1995. — С. 150.

² ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 83–84.

³ РГИА. — Ф. 229. — Оп. 18. — Д. 229. — Лл. 1–12 за 1903 г.

- 4 *Платонов О.* Тайная история масонства // [Электронный ресурс] Код доступа: <http://www.rus-sky.com/history/library/plat1-g.htm>.
- 5 ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 84.
- 6 Там само. — Арк. 85.
- 7 Там само.
- 8 *Свитков Н.* Масонство в русской эмиграции. — Сан-Пауло, 1966.
- 9 ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 85.
- 10 *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т. 2. — С. 47.
- 11 *Скоропадський П.* Спогади. — С. 149.
- 12 ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 86.
- 13 *Скоропадський П.* Спогади. — С. 149.
- 14 ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 167.
- 15 *Донцов Д.* Рік 1918, Київ. — К.: Темпора, 2002. — С. 190.
- 16 *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 103.
- 17 *Донцов Д.* Зазнач. праця. — С. 41.
- 18 Там само.
- 19 *Життя Надії Суровцевої, описане нею самою... // Наука і культура. Україна. — К., 1990. — С. 467.*
- 20 *Скоропадський П.* Спогади. — С. 150.
- 21 Там само.
- 22 Там само. — С. 174.
- 23 Там само. — С. 150.
- 24 Там само.
- 25 ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 86–88.
- 26 *Життя Надії Суровцевої, описане нею самою... — С. 467.*
- 27 Там само.
- 28 *Скоропадський П.* Спогади. — С. 169.
- 29 *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 133.
- 30 *Донцов Д.* Зазнач. праця. — С. 84.
- 31 ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 68. — Арк. 47.
- 32 Там само. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 61.
- 33 Там само. — Спр. 2. — Арк. 16–17.
- 34 Там само. — Арк. 128.
- 35 Там само. — Спр. 1. — Арк. 135–136.
- 36 *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 264.
- 37 *Скоропадський П.* Спогади. — С. 276.
- 38 Там само. — С. 280.
- 39 Там само. — С. 303.
- 40 *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 285.
- 41 ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 203.
- 42 *Скоропадський П.* Спогади. — С. 150.
- 43 *Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Спр. 23XXIV-4a(11). — Нем-ф. 87286. — Арк. 26.*

Дипломатичне життя в ілюстраціях

ЗАРУБІЖНІ ГОСТІ В УНІВЕРСИТЕТІ «УКРАЇНА»

17 травня 2011 року.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» провів день відкритих дверей для дипломатичного корпусу. Дипломатів 16 країн вітав президент університету, академік П.М. Таланчук. Високі гості ознайомились з структурою університету, його науковою діяльністю, можливостями у галузі науки та освіти, найближчими планами. Гостей вітав студентський ансамбль «Мальви», вони відвідали видавничо-поліграфічний комплекс, унікальний фізреабілітаційний комплекс, аудиторії та лабораторії, спілкувалися з членами ректорату та директорами інститутів. Організував і провів захід помічник президента університету О.Кривоносів. Дипломати були приємно здивовані і сподобалися, як сказав Радник Посольства Куби Еміліо Певіда, «...З такими університетами майбутнє. Усі, хто сьогодні Вас вгостях, раді будуть співпрацювати».

Зарубіжних дипломатів вітають учасники художньої самодіяльності вищого навчального закладу

Виступає президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», академік Національної академії педагогічних наук України Петро Таланчук

Зарубіжні дипломати на засіданні Вченої ради університету

В Рівному побували дружини Надзвичайних і Повноважних послів, акредитованих в Україні

Ірина Нагребецька,
журналіст

ОСІННІЙ ДЕНЬ У БУРШТИНОВОМУ КРАЇ

Якщо дипломатичних працівників образно називають очима вухами своєї Вітчизни в чужому краї, то їхні прекрасні половини побаченета по-чутевкраїні акредитації своїх чоловіків переважно сприймають через душу і серце. Керуючись, зокрема, і цією думкою, МЗС України та Генеральна дирекція зобслуговування іноземних представництв організують низку екскурсій для дружин послів, щоб вони краще змогли ознайомитися з принадами нашої країни, пізнати красу, різноманітність її територій, відкрити для себе українське минуле і сьогодення.

Тож днями, сонячного жовтневого ранку, таких шанованих гостей — дружину Надзвичайного і Повноважного Посла Білорусії пані Ольгу Величко, дружину Надзвичайного і Повноважного Посла Бразилії пані Роулу Юнес-де-Мелло, дружину Надзвичайного і Повноважного Посла Марокко пані Несрію Хамаль, дружину Надзвичайного і Повноважного Посла Нігерії пані Аміну Ібрагім Касай, дружину Надзвичайного і Повноважного Посла Нідерландів пані Маргрейт Волтерс-Горнгрейп, дружину Надзвичайного і Повноважного Посла Туреччини пані Куміко Алін Меріч, дружину Надзвичайного і Повноважного Посла Чехії пані Маркіну Почухову, дружину Надзвичайного і Повноважного Посла ПАР пані Анну Фентер, дружину Тимчасового повіреного у справах Узбекистану пані Гуландом Фарідівну Осупову на чолі з дружиною міністра закордонних справ України Наталією Грищенко та дружиною директора ІІ територіального департаменту МЗС України Фабіани Троненко теплу зустрічали у Рівному — одному з центрів чудового Поліського краю.

Спершу вони побували в обласній державній адміністрації, голова якої Василь Берташ якраз в емоційно презентував свою рідну землю. За його словами, причиною гордості в рівнянчима було. Це і першородність Пересопницького Євангелія, наякому складають присягу наші президенти, і найстаріший європейський навчальний заклад — Острозька академія, і за-

повіднеполе Берестейської битви, і Лубенський середньовічний замок та інші історичні пам'ятки. Сакральній чудотворні ікони Рівненщини також квартиуваги та поклоніння.

Серед багатств краю — зелені шатилисів, що займають 40 відсотків території області. А також багаті надра, зокрема на базальт, зякого викладені бруки в центральних площ Парижа, Брюсселя та Москви. Тож інвестиційна принадливість цієї землі щечкає своїх відкривачів, авиграє той, хто першим знайде партнерів серед місцевого бізнесу і вкладе кошти у розвиток економіки області.

На лежно поцінували дружини дипломатів і Рівненський обласний онкологічний центр, уякому, доречі, вони побували за кілька днів до офіційного відкриття. Справді, це один з найсучасніших в Україні медичних закладів променевої терапії. Збудований він за кошти обласного бюджету, аз допомогою спонсорів обладнаний високою технологічною апаратурою, яку зустрінеш далеко не в кожній європейській клініці.

Головний лікар центру Григорій Максим'як не приховував від шановних відвідувачів, що в області високий рівень онкозахворювань (ймовірно, і через забруднення частини її території внаслідок Чорнобильської катастрофи) та запевнив, що з допомогою новітньої апаратури сьогодні діагностувати ранні стадії цієї страшної ху ми нашого часу, а отже, й попереджати її подальший розвиток буде набагато легше.

Та найбiльшимінайприємнішим відкриттям для зарубіжних гостей стали відвідини Музею бурштину. Цей сонячний мінерал з надр польської землі не поступається явишуканістю закам'янілій смолі, яку під час штормів викидає на піщані береги солоних балтійських хвиля. У сійого грані випромінюють тепло, життєдайну енергію. Лікувальним, як розповіли дружинам послів працівники музею, є необроблений бурштин — він цілює душу й тіло, оберігає від негараздів. Тому, можливо, і є добрим талісманом та справжнім захисником Рівненщини.

Загальне враження від екскурсії до Рівного, а отже, й зусиль її організатора — Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, слова дружини Тимчасово Повіреного у справах Республіки Узбекистан Гуландом Юсупової та дружини Надзвичайного і Повноважного Посла Білорусі Ольги Величківисловилися усючасниці подорожі: «Бурштиновий край забути не можливо!».

Голова Рівненської обласної державної адміністрації Василь Берташ знайомить гостей з польським краєм

Відвідини найсучаснішого онкологічного медичного закладу променевої терапії міста Рівного

Дружин дипломатів знайомить з найсучаснішим онкологічним центром, який щойно прийняв перших пацієнтів, головний лікар Григорій Максим'юк

**Необроблений бурштин, який тримає в руках дружина міністра закордонних справ України
Наталія Грищенко, зцілює душу й тіло, оберігає від негараздів**

Цікава екскурсія по музею

Яку жінку не привабить магазин бурштинових виробів?

Дружини послів залишилися задоволені сонячними дарунками поліської землі

Михайло Сорока,
заступник генерального директора Укрінформу,
голова Київської спілки журналістів НСЖУ

ЄВРО-2012: ЕКЗАМЕН І ШАНС ДЛЯ УКРАЇНИ

Ці кадри вже багато разів демонструвалися різними телеканалами світу. Та найчастіше, звичайно, в Україні та Польщі. Президент Союзу європейських футбольних асоціацій Мішель Платіні дістає з великого конверта листок і на ньому бачимо два слова: «POLAND, UKRAINE». І в ту ж мить частина залу, де присутні представницькі делегації з цих країн, вибухає сплеском радісних емоцій: перемога!

Сталася ця подія 18 квітня 2007 року в столиці Уельсу Кардіффі. Виконком УЄФА прийняв того дня рішення доручити проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу 2012 року Україні та Польщі. Як відомо, крім них, за право прийняти Євро-2012 змагалися також Італія і тандем Угорщина–Хорватія. За українсько-польський проект проголосували сім з дванадцяти членів Виконкому.

Ця перемога, звісно, викликала сплеск радості не тільки у залі, де було оголошено вердикт УЄФА, а й хвилю піднесення й ентузіазму в обох країнах. Адже футбольні чемпіонати Європи — треті за популярністю, вагомістю й масштабністю спортивні змагання в сучасному світі, вони поступаються лише Олімпійським іграм та футбольним чемпіонатам світу. І це прекрасний шанс для розвитку кожної країни, яка приймає континентальний чемпіонат, насамперед, для її економіки.

Короткий екскурс у недавню історію

Тоді, у 2007 році, здавалося, що попереду ще багато часу. На різних рівнях — і, передусім, у містах, які претендували на прийняття ЧЄ-2012, — звучали оптимістичні, заспокійливі запевнення. Загальному оптимізму сприяло і відкриття ще у вересні 2008 року нового, спорудженого за євростандартами стадіону у Дніпропетровську — першого стадіону в Україні та Польщі, готового зустріти учасників фінального турніру 2012 (згодом Дніпропетровськ, а з ним і Одеса випали з числа українських міст-претендентів).

Та якщо зі стадіонами в Україні, на відміну від Польщі, все було більш-менш благополучно, то із створенням необхідної інфраструктури виникли проблеми. В окремих засобах масової інформації європейських країн, зокрема тих, які претендували на проведення Євро-2012, з'явилися матеріали про можливу заміну України на іншу країну, на ту ж Італію або сусідню з Польщею Німеччину. Цілком імовірно, що це була цілеспрямована, інспірована конкурентами кампанія.

На засіданні Виконкому УЄФА в Бордо 29 вересня 2008 року питання про те, бути чи не бути в Україні й Польщі чемпіонату-2012 з певними застереженнями зняли. У цьому французькому місті від імені України було зроблено офіційну заяву: проєкт Євро-2012 для нас загальнонаціональний, суспільно вагомий і аполітичний. В його реалізації зацікавлені всі гілки влади, всі політичні сили і верстви суспільства.

Наступні засідання Виконкому УЄФА підтверджували рішення довірити Україні та Польщі проведення футбольного чемпіонату континенту. Так, у травні 2009 року воно було конкретизоване в Бухаресті: Виконком зберіг формат «4х4», тобто паритетність між обома країнами. Були названі чотири польських міста — Варшава, Вроцлав, Гданськ і Познань, — яким доручалось проводити матчі, і чотири українські — Київ, Донецьк, Львів і Харків, — яким надавався до грудня того ж року шанс це право підтвердити.

Момент істини для українських міст-претендентів настав 11 грудня 2009 року на португальському острові Мадейра, де відбулося чергове засідання Виконкому УЄФА, на якому наша «четвірка» отримала остаточне право готуватися до фінальної частини європейського чемпіонату.

Ось такою була перша частина історичного для України літопису підготовки до Євро-2012. За нею настали напружені робочі будні, ускладнені гострою політичною боротьбою під час виборчої президентської кампанії і змінами, які після неї відбулися на всіх рівнях влади, включно з найвищою — президентською. Внесла очевидну напругу в ситуацію на об'єктах ЧЕ і світова фінансова криза. Ці події не могли, звичайно, не позначитися на темпах робіт. В УЄФА уважно й прискіпливо стежили за їхнім ходом. Критичних зауважень з боку експертів не бракувало. Але після Мадейри у Союзі європейських футбольних асоціацій більше не ставили під сумнів спроможність України підготуватися до чемпіонату Європи.

В епіцентрі уваги

Кожне з чотирьох згаданих українських міст виконує велику і багатопланову програму підготовки. Однак при цьому першочергова, особлива увага зосереджена на кількох позиціях.

Стадіони. Першим містом з чотирьох, затверджених УЄФА, яке відрпортувало про завершення будівництва нового стадіону, став Донецьк. Першим не лише серед українських, а й польських міст, які прийматимуть чемпіонат. Урочисте й грандіозне відкриття «Донбас Арени» відбулося ще в серпні 2009 року. Це один з найкращих стадіонів на континенті та перший у Східній Європі, який збудований за всіма вимогами УЄФА до стадіону категорії «Еліт» (п'ять зірок). Його трибуни вміщують 51 тисячу глядачів. Не може не вражати конструкція і зовнішній вигляд арени. Дах споруди нахилений у напрямку з півночі на південь, відповідно до лінії природного ландшафту. Зовнішнє підсвічування фасаду у вечірній час перетворює стадіон на своєрідний діамант. На «Донбас Арени» створена і успішно апробована сучасна ІТ-інфраструктура, діє система безперебійного енергопостачання, зокрема, електропідігріву трибун. Для глядачів встановлені світлодіодні екрани, площа кожного з яких сягає ста квадратних метрів. Найвищим стандартам якості відповідає і футбольне поле. Під його поверхнею розташовані системи дренажу, зрошення та обігріву. На донецькому стадіоні, починаючи з осені 2009-го, відбуваються всі домашні матчі донецького «Шахтаря», серед яких варто виділити гру гірників у чвертьфіналі Ліги європейських чемпіонів з безперечним фаворитом і

переможницею цього турніру в сезоні 2010–2011 рр. іспанською «Барселоною».

Слідом за «Донбас Аrenoю» наприкінці 2009 року у Харкові було відкрито після капітальної реконструкції стадіон «Металіст». Перші міжнародні матчі відбулися на полі цього стадіону ще в далекому 1927 році. Відтоді він неодноразово перебував. Так, у 1967 році на його полі вперше в тогочасному СРСР було встановлено дренажну систему. Унікальність проекту нинішньої реконструкції полягає в тому, що дах над трибунами не спирається на трибунні підпорки, а тримається на 24 опорах, розмічених довкола чаші стадіону. При цьому його вага становить три тисячі тонн! Надійність конструкції підтверджує і той факт, що вона здатна встояти навіть при восьмибальному землетрусі. Після останньої реконструкції кількість місць на трибунах зростає і досягла 41 тисячі. Докорінно оновлений харківський «Металіст» давно готовий прийняти матчі Євро-2012.

У Львові спочатку планували реконструювати діючий стадіон «Україна». Однак потім було прийнято рішення будувати нову арену на виїзді з міста, у Стрийському напрямку. Була певна затримка з підготовкою проекту. Довелося змінити на початковій стадії робіт і їхніх виконавців. Тривалий час лишалися не врегульованими питання з фінансуванням будівництва. Все це у підсумку призвело до відставання у графіку спорудження стадіону. Тепер це позаду. Новий львівський стадіон відповідає всім вимогам УЄФА. Його дах зроблений з урахуванням місцевого колориту, нагадуючи мереживо витинанки. Променада розділяє його нижній і верхній яруси. Чудову видимість поля створює відсутність «мертвих зон». Стадіон, трибуни якого вміщатимуть одночасно 33 тисячі глядачів, прийме чотири матчі Євро-2012, а після завершення чемпіонату стане центром великого сучасного масиву стародавнього Львова.

Та головною українською футбольною ареною в дні єврочемпіонату буде, безсумнівно, НСК «Олімпійський». Саме на його полі стане відомий чемпіон Європи 2012 року. Стадіон на схилі Черепанової гори, у самісінькому центрі столиці України, споруджено у 1941 році. Правда, його відкриття, яке було заплановане на неділю 22 червня, не відбулося: того дня розпочалася війна. Перші матчі на стадіоні відбулися вже після визволення Києва. У 1967 році була завершена його реконструкція, і стадіон став одним з найбільших у Європі та світі (103 тисячі місць).

У 1980 році на ньому відбулося кілька матчів групового турніру Московської Олімпіади. Нині НСК «Олімпійський» пережив третю реконструкцію, більш кардинальну, ніж у шістдесятих — вісімдесятих роках минулого століття. Був виконаний великий комплекс робіт у чаші стадіону. Заново споруджено центральні трибуни і підтрибунні приміщення. Перед проєктантами та будівельниками стояло завдання зберегти багатофункціональність арени, на якій можна буде проводити не лише футбольні поєдинки, а й легкоатлетичні змагання. Оригінальне накриття трибун стадіону: підвісний дах із напівпрозорої синтетичної мембрани, під яким знаходяться всі місця для глядачів. Загалом трибуни «Олімпійського» можуть вмістити 69 тисяч уболівальників.

Аеропорти

Ще чотири роки тому жодне з чотирьох українських міст не спроможне було забезпечити прийняття необхідної для Євро-2012 кількості пасажирів. Адже, як свідчить досвід попередніх чемпіонатів континенту, на подібні турніри прибувають (і головним чином повітряними шляхами) десятки тисяч уболівальників. Безперечно, головними українськими повітряними воротами Євро-2012 буде Київ. Уже нині на його аеропорт «Бориспіль» припадає 70 відсотків усіх пасажирських авіаперевезень в Україні. Але існуючі можливості найбільшого аеропорту країни виявились недостатніми для прийняття гостей ЧЕ-2012. Тому була намічена докорінна реконструкція «Борисполя», після якої до діючих (і теж модернізованих) терміналів «А», «В» і «С» додалися два нові: термінал «F» (900 пас/год/пік) і термінал «D» (3000 пас/год/пік). Очікувана пропускна здатність «Борисполя» після цього складе у 2012 році 6250 пасажирів за годину у час пікових навантажень. І цього, як свідчать розрахунки, буде цілком достатньо для зарубіжних відвідувачів матчів, які відбудуться у столиці України, зокрема й вирішально-го з них.

Пережили непростий період реконструкції й аеропорти трьох інших українських міст, які прийматимуть чемпіонат континенту. Так, у Донецьку споруджено новий аеровокзальний комплекс і сучасна злітно-посадкова смуга завдовжки 4 кілометри, що дає змогу приймати найбільші у світі повітряні судна. Донецький аеропорт після перебудови вийшов на друге місце в

Україні. Його нові потужності дають змогу повністю виконати вимоги УЄФА — приймати за годину в час пік 3100 пасажирів. Аеропорт «Львів» і до цього був найбільшим у західно-українському регіоні. До Євро-2012 тут споруджено новий сучасний термінал, який відповідає міжнародним архітектурним, технічним і будівельним нормам, та продовжено до 3,5 кілометрів злітно-посадкову смугу. У дні континентальної першості він прийматиме протягом години 1900 пасажирів. Перший термінал Міжнародного аеропорту «Харків» був відкритий 28 серпня 2010 року. Крім нього, проект реконструкції включає перебування старої споруди аеропорту, будівництво нової злітно-посадкової смуги, капітальний ремонт перону та прилеглої території. Аеропорт Харкова здатний у піковий період приймати і відправляти 2500 пасажирів на годину.

Готелі

Як засвідчила практика, у кожного з чотирьох українських міст різні проблеми з розміщенням гостей чемпіонату. Найменше їх виявилось у Києві і Львові. Скажімо, у столиці України нині діє 108 готелів різного рівня комфортності, серед яких чотири — п'ятизіркові. Відповідно до вимог УЄФА для розміщення цільових груп (судді, команди, гості, спонсори та журналісти) потрібно 7300 номерів категорій 3–5 зірок. Із забезпеченням цих вимог проблем не виникає. Приблизно така ж картина і у Львові: стародавнє місто цілком готове забезпечити проживання усіх гостей чемпіонату. У разі особливо великого напливу готові запропонувати свої послуги готелі Тернополя, Трускавця та інших близьких до Львова міст. Дещо складнішою напередодні чемпіонату виявилась ситуація у Донецьку, де, крім матчів групового турніру, має відбутися один з півфінальних поєдинків. Для розміщення вболівальників, команд і почесних гостей чемпіонату необхідно 5,4 тисячі готельних номерів. Крім пошуку можливостей шахтарської столиці у дні чемпіонату буде задіяно і готельні ресурси міст-сусідів Донецька. Такий підхід буде застосовано і в Харкові. Найбільшою харківською проблемою була недостатня кількість п'ятизіркових номерів. Однак з інтенсивним зведенням у центрі міста готелю «Kharkiv Palace» її успішно розв'язано.

Фан-зони, або зони гостинності

Не всі уболівальники — як вітчизняні, так і зарубіжні — мали змогу придбати квитки на трибуни стадіонів. Водночас багато з них прагнуть бути в дні ігор якщо й не на стадіонах, то, принаймні, неподалік від них, особливо тоді, коли грають їхні улюблені команди. Таку можливість надають уболівальникам так звані фан-зони, де встановлюються великі екрани з прямою трансляцією матчів та створюються відповідні умови для відпочинку. Я, наприклад, й досі з приємністю згадую перебування під час кількох матчів в одній із таких фан-зон, розгорнутих біля Бранденбурзьких воріт у дні чемпіонату світу 2006 року в Німеччині.

Думаю, що запам'ятаються зони гостинності і «безквитковим» гостям Євро-2012 в Україні. Найбільшою з них буде фан-зона у Києві. Її розгорнуть на майдані Незалежності та Хрещатику. На ній можуть одночасно розміститися до 90 тисяч уболівальників. Тут буде встановлено один великий екран (8,2x14,6 м) та два додаткові екрани (6,7x11,9 м). Крім трансляцій матчів, київська зона гостинності запропонує відвідувачам концертні програми, зокрема фестивалі рок та джаз музики, виступи світових зірок естради, численні конкурси... Фан-зона у Донецьку буде розміщена на алеї біля стадіону «Шахтар». На її площі (9,34 гектара) можна буде зібрати до 80 тисяч уболівальників. На ній, як і в Києві, буде основний екран (120 кв. м) та два додаткові (50 кв. м кожний). Планується, що в дні ЧС-2012 на футбольних полях стадіону «Шахтар» пройде турнір серед фанатів різних країн. Відбудуться також різноманітні конкурси, концерти, феєрверки, лазерне шоу... Фан-зоною у Львові стане найбільший майдан міста на проспекті Свободи. Загальна її площа — 20 тисяч кв. м. Тут одночасно можна буде зібрати до 35 тисяч прихильників футболу. Для них встановлять два великі екрани та сцену для розважальної програми. Місцем зони гостинності у Харкові буде найбільша площа Європи — площа Свободи. Матчі транслюватимуть на трьох екранах, а біля готелю «Харків» зведуть сцену для виступів професійних і самодіяльних артистів. Простір площі дає змогу розмістити одночасно до 45 тисяч фанів. Втім, фан-зони будуть відкритими не тільки в час проведення матчів, а й в усі дні, скільки триватиме футбольний чемпіонат Європи.

Стадіони, аеропорти, готелі, фан-зони — це, як ми відзначали, головні об'єкти уваги з боку УЄФА. Але є, звичайно ж, і багато інших напрямів підготовки до Євро-2012 — дороги, транспорт, безпека, система медичного забезпечення, туризм, культурна програма, волонтерська підтримка, створення зручних схем перетинання кордону. І все це теж необхідно підготувати й забезпечити на належному рівні, з урахуванням найменших дрібниць. Бо кожна з них здатна перерости у велику проблему.

Інформаційний супровід

Окремо хотілося б зупинитися на ще одному напрямку, до якого безпосередньо причетне Українське національне інформаційне агентство Укрінформ і яким автору цієї статті довелося займатися впродовж трьох останніх років у якості заступника генерального директора агентства і куратора згаданого напрямку. Йдеться про інформаційний супровід підготовки та проведення в Україні Євро-2012. З цією метою у складі Укрінформу рішенням Кабінету Міністрів було створено Інформаційний центр «Україна-2012». Початковий період діяльності центру був непростим, оскільки тривалий час його діяльність не фінансувалася, не було необхідних приміщень, комп'ютерів, іншої техніки, не було й співробітників. Тому тоді довелося спиратися на трудові, творчі й технічні ресурси діючих підрозділів агентства. Слід зазначити, що ця практика збереглася й донині: інформаційне супроводження підготовки України до Євро-2012 є справою всього агентства.

На Інформаційний центр рішенням уряду було покладено п'ять завдань, а саме: проведення моніторингу громадської думки і матеріалів ЗМІ з проблематики Євро-2012, поширення повідомлень у вітчизняних та зарубіжних засобах масової інформації про хід підготовки України до футбольного чемпіонату Європи, оприлюднення інформації про інвестиційні конкурси та про здійснення проектів, пов'язаних з підготовкою до чемпіонату, створення тематичного веб-сайту та випуск спеціального вісника. Однак вже у перші місяці виконання урядового розпорядження агентство вийшло за окреслене коло завдань і взяло курс на ширше, різноманітніше, системніше висвітлення підготовки України до Євро-2012.

Зокрема, ще до формування Інформаційного центру, наприкінці липня 2008 року, агентство звернулося з листами до керівників міністерств і відомств, причетних до підготовки та проведення в Україні Євро-2012, щодо налагодження співпраці. У листах висловлювалося прохання надсилати в Укрінформ повідомлення про факти-події, анонси до них, які стосуються сфери Євро-2012. Оскільки агентство не отримало позитивної відповіді на своє прохання, в другій половині серпня 2008 року були надіслані листи-нагадування, до яких було додано орієнтовну форму повідомлення та приблизний його зміст. Після цього ряд міністерств і відомств почали більш-менш регулярно надсилати в Укрінформ відповідну інформацію.

Починаючи із серпня 2008 року й до сьогодні регулярно здійснюється моніторинг громадської думки та оприлюдненої інформації про хід підготовки України до єврочемпіонату.

Щотижня двома мовами (українською і російською) виходить спецвісник «Інформаційний центр “Україна-2012”», який став своєрідним літописцем ходу підготовки України до ЧЄ-2012. Його готує редакція спеціалізованих видань на основі матеріалів працівників Інформаційного центру та власних кореспондентів агентства, насамперед, у тих областях, які прийматимуть матчі Євро-2012. У матеріалах вісника висвітлюється широке коло питань — від офіційних загальнодержавних заходів, пов'язаних з підготовкою до Чемпіонату Європи 2012 року, до конкретних зусиль і кроків у регіонах.

У Всеукраїнському прес-центрі агентства, а з недавніх пір і у новому, обладнаному за всіма сучасними вимогами прес-центрі «Україна-2012» проведено більше сотні брифінгів і прес-конференцій керівників міністерств та відомств, Федерації футболу України, регіональних органів державної влади, місцевого самоврядування з питань підготовки до чемпіонату Європи з футболу, а також презентацій, круглих столів, науково-практичних конференцій.

Як і було визначено урядовим розпорядженням, у вересні 2008 року з'явився веб-сайт Euro2012.ukrinform.ua. Тематика сайту була і залишається багатоплановою і різноманітною. Вона включає цілий ряд рубрик і розділів. Їх можна розділити на три частини. Перша — це подієва інформація. До неї належать щоденні підбірки оперативних повідомлень про хід підготовки єврочемпіонату. Другу частину складають різножанрові, голов-

ним чином коментуючого і аналітичного характеру матеріали з проблематики Євро-2012. Третя частина сайту — це підготовлені співробітниками Інформаційного центру матеріали з історії чемпіонатів Європи та з практики організації першості континенту в Україні та Польщі. Про багатоманіття розділів і рубрик свідчать, зокрема, їх назви: «Новини», «Моніторинг преси», «Дайджест», «Веб-трансляції» «Організатори Євро», «Міста-господарі», «Стадіони», «Аеропорти», «Блоги», «Вікторини», «Наш партнер — Польща» та інші. На сайті Інформаційного центру в режимі реального часу подається відеопанорама будівництва стадіонів, ведеться конкурс неофіційного талісмана Євро-2012, вміщуються відеорепортажі з прес-конференцій і брифінгів. До україномовної версії сайту додалися: у травні 2009-го — англійська, у липні 2009-го — російська, з вересня того ж року — польська. Сайт Інформаційного центру постійно удосконалюється. Нині в цьому процесі — черговий етап: здійснюється ряд заходів, спрямованих на перетворення сайту на портал, хоча й у нинішньому вигляді він уже має ознаки порталу. Важливо й те, що зростає його популярність: серед сотень спортивних сайтів він за відвідуваністю займає місце у другій десятці. Щодоби з матеріалами сайту Інформаційного центру знайомляться близько десяти тисяч відвідувачів.

Слід виокремити і такий напрям висвітлення підготовки України до Євро-2012, як телемости з містами, які готувалися (як, скажімо, Дніпропетровськ і Одеса) або готуються до проведення матчів фінальної частини Євро-2012. Перший із серії таких мостів відбувся 19 грудня 2008 року з містом Львовом. Для його організації до Львова були відряджені працівники агентства, які забезпечили зв'язок і діалог з Інформцентром, куди був запрошений керівник Виконавчої дирекції Євро-2012 Федерації футболу України Іван Федоренко. 26 грудня 2008 р. відбувся телеміст Інформаційний центр — Донецьк. 22 квітня 2009 року в даному проекті взяла участь Одеса. Наприкінці року, перед грудневим засіданням Виконкому УЄФА на португальському острові Мадейра, де остаточно вирішувалося, скільки українських міст прийме Євро-2012, відбулися відеомости з Донецьком та Львовом. 27 листопада 2009 року було проведено відеоміст Київ (Інформаційний центр «Україна-2012») — Варшава, учасники якого обговорили хід підготовки України та Польщі до

чемпіонату континенту та завдання щодо співробітництва і взаємної підтримки.

Ще одним напрямком роботи Інформаційного центру стало налагодження випуску журналу «Україна-2012» («Ukraine-2012»). За короткий час було розроблено оригінал-макет журналу, визначено автуру, забезпечено кваліфіковане дублювання текстів англійською мовою, створена і реалізується на практиці система розповсюдження тиражів. Журнал виходить щомісяця накладом 20 тисяч примірників. Це поки що єдине загальноукраїнське періодичне видання, яке узагальнено презентує і в нашій країні, і за кордоном підготовку України до футбольної першості континенту.

В агентстві створено базу електронних адрес (понад тисячу) для розсилки матеріалів, присвячених тематиці Євро-2012. Серед споживачів — центральні і регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування, українські та іноземні дипломатичні установи, вітчизняні й зарубіжні засоби масової інформації (агентства, телерадіокомпанії, редакції газет і журналів, Інтернет-видання), громадські, спортивні, благодійні організації (ЮНЕСКО, УЄФА, Федерація футболу України). Триває робота, спрямована на оновлення і розширення бази електронних адрес. Агентство спільно з Міністерством закордонних справ України додатково визначило понад чотириста закордонних одержувачів інформації про Євро-2012, серед яких популярні спортивні видання, теле- і радіоканали Європи.

У вересні 2008 року Укрінформ підписав з Пресовою агенцією Польською (ПАП) протокол про творче співробітництво у висвітленні ходу підготовки в Україні та Польщі до Євро-2012. Про перші кроки в реалізації цих домовленостей ішлося на зустрічі 29 жовтня 2008 року у Варшаві представників Укрінформу з керівниками ПАП. З листопада того ж року у Польщі працює новий кореспондент Укрінформу Юрій Банахевич, якому доручено постійно відстежувати співробітництво України і Польщі у підготовці до Євро-2012 і широко його висвітлювати. Крім оперативної інформації, він кожного тижня передає огляди матеріалів європейських ЗМІ, присвячених проблематиці ЧЄ-2012. Ним також підготовано серію інтерв'ю з керівниками міністерств і відомств та Федерації футболу Польщі про хід підготовки країни-сусідки до чемпіонату континенту.

Налагоджено ділову співпрацю Укрінформу з Німецькою організацією сприяння технічному розвитку (GTZ), яка створена при уряді Німеччини і якій доручено скоординувати офіційну підтримку проекту «Підготовка УЄФА Євро-2012».

Крім Інформаційного центру у складі Укрінформу розпорядженням Кабміну було передбачено створення схожих інформаційних центрів при органах влади тих областей і міст, де відбудуться матчі фінальної частини чемпіонату Європи. Для надання допомоги у цій справі агентство підготувало типові проекти концепцій діяльності регіональних інформцентрів та методичні рекомендації щодо налагодження їхньої роботи. Ці проекти були схвалені рішенням колегії Держкомтелерадіо України.

Таким чином, Розпорядження Кабінету Міністрів України щодо інформаційного супроводження підготовки та проведення в Україні Євро-2012 виконується агентством у повному обсязі. Загалом до цієї роботи, разом із шістнадцятьма штатними співробітниками Інформаційного центру «Україна-2012», долучаються працівники цілого ряду структурних підрозділів агентства, які виконують завдання різноманітного характеру — від творчих і організаційних до господарських і фінансово-економічних.

Як це було у Південній Африці

Без належного інформаційно-рекламного забезпечення нині неможливо провести будь-яке спортивне змагання, а тим більше таких масштабів, як турнір за Кубок світу з футболу. Як свідчить досвід Південної Африки, яким в Україні зовсім не зайвим буде скористатися, у цій кампанії мають бути і свої етапи, і акценти, і логіка розвитку, і диференційований підхід, і чіткі орієнтири й цілі. Ми не беремося судити, чи все із задуманого організаторами ЧС-2010 вдалося реалізувати. Але автор, на підставі особистих спостережень (завдяки тому, що був акредитованим на чемпіонаті і побував у Південній Африці під час його проведення), має всі підстави стверджувати, що інформаційно-пропагандистська складова відіграла дуже важливу роль в успішній підготовці і проведенні ЧС-2010.

У цій кампанії, на нашу думку, чітко проглядалися два напрями: внутрішній, на південноафриканську спільноту, і зовнішній — на міжнародне співтовариство (певна річ, у першу

чергу футбольне). Інформаційна й агітаційно-рекламна кампанія на підтримку проведення у Південній Африці чемпіонату світу почалася ще до того, як у травні 2004 року ФІФА прийняла рішення доручити ПАР цю почесну і відповідальну місію. На першому етапі необхідно було переконати як населення своєї країни, що було незрівнянно легше, так і членів Виконкому ФІФА, а з ними й увесь футбольний світ, що організація чемпіонату Південній Африці цілком до снаги. Після прийнятого в Цюріху позитивного для ПАР рішення акценти в кампанії були перенесені на об'єднання населення країни навколо мети підготувати ЧС-2010 на високому рівні й таким чином відстояти честь і своєї країни, і Африки в цілому. З іншого боку, ця кампанія спрямовувалася на представлення світові Південної Африки як економічно розвиненої, соціально й політично прогресуючої, багатой на природні ресурси, туристично привабливої країни. Координатором кампанії виступив Оргкомітет з підготовки та проведення в ПАР фінальної частини футбольної першості світу. Але до неї були залучені інформаційно-пропагандистські ресурси всіх причетних до підготовки організацій і структур — загальнодержавних, провінційних, муніципальних, відомчих, медійних, громадських, спортивних та інших. Кожен зробив свій внесок.

Щодо внутрішнього спрямування кампанії. Виконання головних завдань тут узяли на себе міста, яким було доручено проведення матчів фінальної частини чемпіонату. У містах діяли свої місцеві оргкомітети. Їхні прес-центри взяли на себе координацію зусиль з інформаційного забезпечення на регіональному рівні. Найбільше навантаження з цього погляду випало на оргкомітет Йоганнесбурга, де, по-перше, відразу два стадіони готувалися прийняти матчі чемпіонату, а, по-друге, один з них — «Соккер Сіті» — був головною ареною змагань, на якій відбулися вирішальні ігри та церемонії відкриття й закриття.

Йоганнесбург виконав свою роль успішно. Починаючи з Міжнародного аеропорту імені Олівера Томби і завершуючи «Соккер Сіті», всюди можна було бачити й відчувати, що місто жило чемпіонатом і було його епіцентром. Рекламні банери, плакати, символіка чемпіонату були всюди. Однак при цьому реклама не здавалася нав'язливою. Вона була продумана, зі смаком оформлена і допомагала створювати атмосферу святковості,

причетності мешканців Йоганнесбурга та його гостей до значної події в житті міста.

Преторія в дні чемпіонату мала своє «футбольне обличчя». Про те, що місто теж приймає чемпіонат, засвідчував гігантський футбольний м'яч біля верхівки міської телевежі — його було видно з будь-якого куточка міста. Воно все було прикрашено символікою чемпіонату. Найбільше її було по дорозі до стадіону «Лофтус Версфельд», де відбувалися матчі Кубка світу. Перед самим стадіоном у дні матчів була обладнана сцена, виступи на якій збирали сотні уболівальників. Причём між сценою й аудиторією ведучі концертів забезпечували постійний взаємозв'язок, розігрували різноманітні призи, представляли переможців, запрошували їх до виступів. У прес-центрі чемпіонату журналістам пропонували набір друкованої продукції та аудіодисків про місто і його архітектурні пам'ятки. Волонтери та стюарди були доброзичливими і ввічливими, завжди готовими допомогти гостям. Та й загалом атмосфера на «Лофтус Версфельд» була щирою, теплою. Навіть на такому вирішальному для збірної Південної Африки матчі, як гра з командою Уругваю. Південноафриканців влаштовувала тільки перемога з великим рахунком. Натомість з таким рахунком виграли уругвайці. Місцеві уболівальники, які в ході матчу гучно й гаряче підтримували «Бафана, бафана» — так ласкаво називають у ПАР національну збірну — з розчаруванням, але без надмірного трагізму сприйняли цю поразку, зберігши доброзичливість до глядачів з Уругваю.

Про те, що Кейптаун приймає чемпіонат, можна було переконатися з перших кроків у міському аеропорту, який зустрічав гостей багатьма кіосками, магазинами і лотками з атрибутикою футбольної першості світу. У готелі, де я оселився, теж багато було пов'язано з чемпіонатом: від безкоштовних книг, буклетів до залу з великим екраном для перегляду матчів. Між готелем і стадіоном курсували автобуси, а спеціальний черговий у холі міг дати детальну довідку про місто, цікаві туристичні маршрути, екскурсії. Символіка чемпіонату прикрашала все місто, особливо його центр, у якому виділялось велетенське панно на хмарочосі і фонтан з макетами футбольних м'ячів.

Подібні картини можна було бачити у кожному з усіх дев'яти південноафриканських міст, яким доручалось організувати серію матчів Кубка світу. Прес-служби та рекламні підрозділи

місцевих оргкомітетів забезпечували інформацією про міста, хід їхньої підготовки до ЧС-2010 та в дні чемпіонату як загальнодержавний оргкомітет, так і прес-службу ФІФА, а також засоби масової інформації в країні і світі.

Причому інформаційно-рекламна кампанія розгорталася висхідною і мала свої етапи. Наприклад, рівно за триста днів до відкриття чемпіонату розпочався так званий «Зворотний відлік»: відтоді кожного дня через різні комунікаційні канали, насамперед, через медійні, повідомлялося про здобутки ПАР у підготовці до чемпіонату. Скажімо, випуски телевізійних новин провідних каналів Південної Африки починалися з позитивних за змістом і характером повідомлень, присвячених ходу підготовки.

У період «Зворотного відліку днів» демонструвалась динаміка підготовки. Причім це унаочнювалося, наприклад, по телебаченню показували сюжети про початок спорудження трибун того чи іншого стадіону. Через певний час телеглядачам нагадували цей сюжет і показували нові зйомки, де було видно прогрес у спорудженні цих трибун.

Організатори інформаційно-рекламної кампанії намагалися зробити її адресною. У самій країні під час її проведення прагнули до того, щоб атмосферою майбутнього футбольного свята жили в усіх провінціях Південної Африки, всі прошарки населення. Досягнення суспільного консенсусу, національне єднання і піднесення патріотичного духу різноколірної, багатоетнічної, соціально неоднорідної Південної Африки, яка лише 17 років тому стала на демократичний шлях розвитку, є чи не найбільшим досягненням країни завдяки першості світу.

Адресність проявилась і в пропаганді чемпіонату в різних країнах світу. Спочатку його організатори намагалися донести інформацію про чемпіонат і про Південну Африку до всіх куточків планети. Згодом головна увага була зосереджена на тих країнах, збірні яких здобули путівки на фінальний турнір ЧС-2010, бо саме звідти слід було чекати напливу туристів-уболівальників. Як тільки якась із збірних пробивалася до фіналу, про цю команду, про країну, яку вона представляє, про історію футболу в ній та його сучасний стан розповідалося в ПАР по всіх можливих каналах масової комунікації. У свою чергу Міністерство закордонних справ ПАР дало директиву посольствам Південної Африки у тридцяти одній країні, які делегували свої національ-

ні команди в ПАР, здійснити додаткові презентаційні заходи, а напередодні і в дні чемпіонату ці посольства отримали кадрове дипломатичне підкріплення та додаткові бюджетні кошти на проведення цих заходів. У цьому зв'язку Посольство Південно-Африканської Республіки в Україні із жалем констатувало, що національна збірна України не змогла подолати останнього бар'єра на шляху до ПАР, адже, якби це сталося, Україна одержала б значно більшу інформацію про ПАР, і це слугувало б додатковим імпульсом для розвитку зв'язків між обома країнами.

Логіка дій організаторів кампанії зводилась до того, щоб поступово підготувати громадськість світу і самої Південної Африки до майбутнього чемпіонату та щоб інтерес до нього наростав. Це вдалося успішно реалізувати: свого піку висвітлення підготовки до чемпіонату та його пропаганда досягли в останні дні зворотного відліку. Після цього, під час чемпіонату, Південна Африка і її десять стадіонів були на телеекранах та радіохвилях, на перших сторінках газет, журналів усього світу. Пропагандистський, рекламний, іміджевий ефект від цього для ПАР здебільшого спрацював вже нині та діятиме ще багатьох років.

Чемпіонат світу у Південній Африці став третім в історії світових першостей за відвідуваністю матчів (на першому місці чемпіонат у США 1994 року — 3,59 млн глядачів, на другому ЧС-2006 у Німеччині — 3,36 мільйона уболівальників). На ігри в ПАР було продано 3,18 млн квитків. Відомо, що організатори ЧС-2010 очікували, що в країні побуває більша кількість уболівальників. Цього не сталося з кількох причин. Серед них — віддаленість Південної Африки, негативний вплив світової фінансово-економічної кризи, а головне — широко розтиражовані в засобах масової інформації світу матеріали щодо неблагополучної криміногенної ситуації в ПАР (як показав хід чемпіонату та його підсумки, ці страхи були явно перебільшені). В Україні слід бути готовим до того, що, за аналогією з криміногенною темою щодо ПАР, може бути піднята і розкручена тема, скажімо, недостатньо підготовленої інфраструктури (такі намагання вже проглядаються). Тому варто й необхідно постійно поширювати через різноманітні канали, передусім інформаційні, матеріали про те, що інфраструктура України буде цілком спроможна прийняти усіх гостей Євро-2012.

Щодо умов для роботи на ЧС-2010 представників засобів масової інформації. Усього на чемпіонаті в ПАР було акредитовано близько 14 тисяч журналістів. Заявки на акредитацію вони подавали в основному через футбольні федерації (асоціації) своїх країн. Приймалися заявки та передані через електронну пошту анкети до кінця січня 2010 р. і розглядалися прес-службою ФІФА і Оргкомітетом з проведення чемпіонату (FIFA and OC Media Team) до 1 березня 2010 р. Після цього протягом місяця проходила електронна акредитація на 48 матчів групових турнірів. Була умова: в один день журналіст міг претендувати на перегляд лише одного матчу (акредитація на ігри стадії плей-оф відбувалася після завершення змагань у групах). Візою для в'їзду в ПАР служив лист прес-служби ФІФА про акредитацію журналіста з його паспортними даними. Крім того, на сайті ФІФА для акредитованих журналістів був відкритий спеціальний канал (Media channel, вхід — через пароль), на якому була представлена широка інформація про чемпіонат і країну, його організатора, зокрема адреси готелів, у яких рекомендувалося проживати представникам ЗМІ. Від цих готелів до стадіонів і в аеропорти журналісти могли доїхати на спеціально виділених автобусах.

Під час чемпіонату на стадіонах цілодобово працювали типові медіацентри, де журналістам для роботи було створено необхідні умови і де можна було постійно отримати потрібну довідкову інформацію. Не зовсім продумали організатори чемпіонату забезпечення місцями на медіатрибунах тих представників преси, які з різних причин не встигли акредитуватися на матчі або зробили це із запізненням. Процедура роздачі додаткових квитків затягувалася аж до перших хвилин гри, викликала надмірний ажіотаж і нервову напругу. На нашу думку, до Євро-2012 її необхідно удосконалити.

Загалом інформаційний супровід підготовки та проведення чемпіонату світу з футболу 2010 року, з нашої точки зору, був послідовний, багатоплановий, системний і динамічний. Ми зупинилися лише на окремих складових південноафриканського досвіду. Вважаємо, що він заслуговує на увагу всіх, хто причетний до організації в Україні Чемпіонату Європи 2012 року.

Петро Таланчук,
Президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», доктор технічних наук, професор, дійсний член Міжнародної академії наук вищої школи та Академії педагогічних наук України, член Національної спілки журналістів України

Віталій Карпенко,
головний редактор газети «Вечірній Київ» 1985–2000 рр., заслужений журналіст України

НЕЮВІЛЕЙНІ РОЗДУМИ У РІК ЮВІЛЕЮ

Вони не тільки сучасники, а й активні учасники бурхливих подій, що передували відновленню та першим двадцяти рокам української незалежності. Відомому вченому, доктору технічних наук, в минулому ректору Київського політехнічного інституту, депутату останньої Верховної Ради СРСР, першому міністру освіти незалежної України, а нині — очільникові унікального Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» Петрові ТАЛАНЧУКУ та знаному в Україні й діаспорі журналісту і письменнику, народному депутату України першого скликання, головному редакторові популярної газети «Вечірній Київ», професорові журналістики Віталію КАРПЕНКУ є про що згадати та над чим поміркувати у двадцятий для Незалежної України рік.

Отже, пропонуємо діалог цих громадських діячів, політиків і вчених про часи боротьби та сподівань.

Увертюра до незалежності

Віталій Карпенко. Україна відзначила 20-річчя відновлення незалежності. Цілком доречно згадати, з чого все починалося? А починалося, думаю, ви погодитесь, з проголошеної генсеком КПРС Михайлом Горбачовим так званої перестройки.

Ми обидва були у перестройці. Щиро повірили в неї, проте на ділі вона виявилася зовсім не перебудовою тодішньої державної споруди, як нам бачилося, а звичайним підфарбуванням її фасаду. Але, гадаю, тоді ні компартійне керівництво СРСР, ні верхівка республіки не думали, що фасадом не обійдеться,

що прагнення свободи заторкне всю компартійну систему до самого підмурку. І все ж проголошений курс на демократизацію і гласність дозволив народу вдихнути ковток свіжого повітря відносної свободи.

Ви на тій хвилі були обрані на альтернативній основі ректором престижного КПІ; я, редагуючи «Вечірній Київ», намагався максимально використати нові обставини, щоб нести людям більше правди, критикувати компартійну дійсність у межах можливого, говорити набагато більше, ніж до цього.

У нас багато спільного: повірили в перестройку, плекали, як могли, ще кволі паростки демократії. Газета підтримала так званий Народний рух за перебудову; ви, ризикуючи посадою та партквитком, який тоді багато важив, надали актову залу КПІ для проведення першого з'їзду Руху, в якому компартійна верхівка небезпідставно побачила опозиційну до єдиної правлячої в державі комуністичної партії — «керівної і спрямовуючої сили», як її тоді називали.

Ми, хоч і не були знайомі безпосередньо, знали один про одного, бо уважно стежили за новими віяннями, що з'явилися в суспільстві. Новий виборчий закон, попри те, що в ньому убезпечувалася присутність кандидатів від партії (наприклад, сумно відома «сотка», коли сотня депутатів Верховної Ради Союзу призначалася ЦК КПРС), все-таки був демократичнішим за всі попередні. Чи не найголовніша його позитивна риса — альтернативність. Якщо до цього на кожен виборчий округ призначалася компартійним керівництвом одна-єдина кандидатура, за яку «голосувало» 99,8% виборців при майже стовідсотковій явці, то новий закон, не заперечуючи висунення одного кандидата, дозволяв реєструвати кілька осіб на округ.

І тут, як полюбляв говорити Горбачов, «процес пішов». Народною ініціативою, пройнятою духом демократизації, уже неможливо було повністю керувати із компартійних кабінетів. У багатьох округах серед інших було зареєстровано й прогресивних, патріотично налаштованих людей. Не тільки зареєстровано, а й обрано. Тоді до союзного парламенту, зокрема, потрапили науковець Валерій Грищук, письменник Володимир Яворівський, відомий своїм демократизмом ректор КПІ Петро Таланчук та інші.

Хитрість київського міського керівництва, яке залишило для себе безальтернативні округи, нікого іншого туди не до-

пускаючи, не спрацювала: першого секретаря міськкому партії Костянтина Масика по Київському національному та голову міськвиконкому Валентина Згурського по Дарницькому виборчих округах кияни дружно провалили. На повторних виборах, де боролися 33 кандидати, у фінал вийшли безпартійний економіст Черняк та редактор «Вечірнього Києва», тоді ще комуніст, Карпенко. Переміг Володимир Черняк, який балотувався від Руху. Цей результат мене не розчарував — за мене було подано понад 470 тисяч голосів (це практично стільки, скільки було передплатників «Вечірнього Києва» — отже, можна було зробити висновок, що газета на правильному шляху і має широку підтримку громадян. Потім все це відіграло свою позитивну роль у моїй долі — на виборах до українського парламенту я переміг з першого заходу, тоді як на всіх інших київських округах було призначено повторне голосування...

Петро Таланчук. Можна погодитися з тим, що перестройка стала увертюрою не тільки до української незалежності, а й прелюдією до розпаду радянської імперії. Тоді, після тривалого періоду застою, справді повіяло свіжим вітром більшої демократії. Тому й надії на значні зміни були великими, звичайно, у координатах комуністичної системи. На жаль, чи на щастя, вони не справдилися — бо перестройка розбудила потяг народів до національної свободи і національної незалежності. Найбільша заслуга Михайла Горбачова в тому, що мимоволі він розбудив національні прагнення народів і, зрештою, Радянський Союз розвалився...

В.К. Так, перестройка дала старт могутнім національним рухам, які тодішньому режимові не вдалося придушити ні пропагандистськими засобами, ні застосуванням сили. В результаті комуністична імперія під назвою СРСР зникла з карти світу. З колишніх республік постали незалежні національні держави.

Чого ми досягли за історичний період у 20 років, загальновідомо. Формально ми вивільнилися від московської залежності, але не від диктату Москви. Україна визнана більшістю країн світу як самостійна держава. Ми маємо свої державні структури: парламент, уряд, збройні сили, судову систему, дипломатичний корпус. І все ж більшість наших громадян незадоволена цими реаліями, тому про досягнення говорити однозначно важко. Може правильніше акцентувати на тому, чого і чому НЕ досягли?

П.Т. Так, підсумки державотворчої роботи за 20 років, відверто кажучи, є дуже скромними. Більше того, зараз, як ніколи, існує реальна загроза вчергове втратити Україну як незалежну державу. За великим рахунком стан справ у нашому суспільстві визначають чимало страшних НЕ в різних виявах: не усвідомили, не вміли, не змогли, не зупинили, не сформували, не забезпечили, не захистили, не стали, не досягли, не хотіли, не зуміли, не відстояли, не очистили, не написали, не створили, не збудували, не об'єдналися, не прозріли, не піднялися, не оцінили, не знайшли, не спішили, не працювали, не співчували, не відмічали, не згуртувалися, не ліквідували, не подолали тощо.

Можна конкретизувати прикладами, як спрацювало оце страшне НЕ:

- не зуміли реалізувати повністю Декларацію про державний суверенітет України, яка є основою для нової Конституції в частині самоврядування і народовладдя;
- не змогли впровадити у життя громадян України верховенства права;
- не збудували громадянського суспільства і правової світської держави;
- не забезпечили належного, справедливого й неупередженого правосуддя;
- не написали свою власну історію;
- не створили високорентабельну вітчизняну ринкову економіку і, відповідно, належних умов життя своїм громадянам;
- не подолали шалений розрив у прибутках бідних і багатих;
- не стали членом Європейського Союзу через політичні партійні чвари;
- не позбулися втручання США і РФ у внутрішні справи України;
- не захистили свої території біля острова Зміїний у міжнародному суді;
- не розкрили жодного із резонансних убивств (Гонгадзе, Гетьман, Александров, більше трьох десятків журналістів тощо);
- не відстояли своє право на володіння атомною зброєю;
- не дали ладу у землекористуванні й довели до повного краху сільське господарство, — а це ж колишня житниця

Європи та й не тільки; тепер завозимо гречку із Китаю, картоплю з Єгипту, а сало з Польщі;

- не організували використання найкваліфікованішої частини суспільства та найбільш талановитих і динамічних вчених для розбудови своєї країни, — в результаті майже 8 млн робітників, 200 тис. інженерів, вчених примножують багатство чужих країн. І цей перелік можна продовжити.

Надто багато не зробленого із того, що можна було зробити; обумовлено це передусім тим, що нами правили некомпетентні нездари (скажіть, яку Україну ви хочете побудувати і я її вам побудую, або: маємо те, що маємо), замість того, щоб зламати та виправляти це «маємо»). Отже, Україною правили недержавники і непатріоти. Знову це злободенне НЕ. А така ситуація є наслідком того, що українське суспільство ні політично, ні економічно НЕ структуровано належним чином. За великим рахунком в Україні є три сили, які визначають її долю: проукраїнська, проросійська та купка олігархів. З проукраїнською партією все ясно, між собою чубляться і луплять одне одного, щоб чужі боялися. Проросійська сила — це однозначно п'ята колона у нас в тилу. Її мета — поглинання України. А точніше — підпорядкувати еліти й привести до єдиного ціннісного і змістового простору суспільства країни, чий ресурси необхідні для реалізації політичних, економічних і геополітичних планів російського керівництва.

В.К. Я з вами згоден. Та особливо хочу наголосити на тому, що найбільша наша біда — розбрат. Весь історичний процес національно-визвольних змагань в Україні — від Хмельницького і до наших днів — позначений чорними мітками розбрату та зради. Саме це завжди губило Україну, підтинала під корінь її найвищі інтереси — національні. Роздробленість українства в нашій державі та в світі — найбільший камінь на шиї нашої Незалежності та найбільший гріх на душі національної еліти. Адже маємо в Україні півторасти політичних партій, з них добрих два десятки декларують себе українськими, однак не можуть об'єднатися заради тієї ж України.

Не ліпше й у діаспорі, де люди, які життя присвятили реалізації національної ідеї, заради неї кров проливали, гинули, по чужині поневірялися — ці люди, яким, здавалося б, ділити нічого, розділилися на бандерівців, мельниківців, уердепістів, гетьманців, двійкарів тощо.

Безумовно, — це сумна реальність, і вона має безпосередній стосунок до проблеми єдності чи проблеми роздрібненості українських патріотичних сил. Але зауважте, як уміло, як хитро та винахідливо використовується ця реальність, щоб підкинути у суспільну свідомість підленьку ідею про неможливість об'єднання. Мовляв, такий наш менталітет, така українська натура, що завжди хоче верховодити, що амбітність відіграє провідну роль у цьому. І, дивись, уже не тільки відверті українофоби, наші супротивники, а й друзі-демократи повторюють на всіх перехрестях доволі вбивчу фразу «де два українці, там три гетьмани», сіючи сумніви і зневіру в серця, які ще на щось сподіваються.

Я багато роздумував над ідеєю української єдності, необхідність якої, на перший погляд, здається такою логічною і здійсненною, на практиці перетворюється в непереборний мур — ні обійти, ні перескочити, ні проломити. Впродовж років незалежності я написав сотні статей, які так чи інакше торкалися згаданої теми і які вийшли трьома окремими книгами. Тому сьогодні можу з усією впевненістю відзначити: проблема української єдності — одна з найскладніших, вона виникла не сьогодні і не вчора; вона не зводиться суто до українського менталітету чи амбітності лідерів; вона не є суто українською, оскільки стосується самого існування не тільки незалежної Української держави, а й самої української нації, чи, якщо хочете, українського етносу, в чому не зацікавлені досить потужні сили і всередині країни, і поза нею. Тому для об'єднання слід перебороти не тільки менталітет, амбітність лідерів, а й дещо суттєвіше, а саме: спротив антиукраїнських сил — теоретичний, ідеологічний, організаційний, фінансовий і практично-повсякденний.

П.Т. На жаль, ці, як ви писали, «антиукраїнські тенденції в Українській державі», підтримуються політичними силами сусідньої країни. Помітні намагання за допомогою «п'ятої колони» законсервувати у нас «радянський спосіб» життя (авторитарну владу, «єдність з Росією», «протистояння Заходу»); підтримання трансляції російських телевізійних каналів, розповсюдження газет, літератури тощо; поширення міфів «руско-го міра», зневаги до цінностей свободи, громадянських прав і вільного підприємництва; спекулювання на антизахідних стереотипах; лобіювання через «зацікавлених» посадових осіб необхідних рішень щодо доступу російської сторони до ринків та

інформаційного простору України. Пропонуються штучно вигадані структури та об'єднання на кшталт СНД, ЄврАзу, Єдиного економічного простору, Митного союзу тощо, де першу скрипку гратиме Російська Федерація. Пропонуються також знижки на ресурси (насамперед, енергетичні) в обмін на контроль російської сторони над стратегічними підприємствами та галузями, а то й відверто вимагається передача частини економічного суверенітету країни «наднаціональним» органам, де контрольний пакет голосів має Російська Федерація. При цьому чиняться перешкоди інтеграції в Європу країн колишнього СРСР чи соціалістичного табору на засадах природних економічних інтересів. Ведеться експансія державних монополій та пов'язаних із російською владою (підтримуваних нею) олігархів та бізнесменів на ринок сусідніх країн. Упроваджується податкова система за принципом «бідні платять за багатих». Насаджується використання російської мови, збереження та розширення шкіл, ВНЗ, де нею викладають тощо. Пропагується через масову культуру «російський спосіб життя»; протиставлення його західному, паразитування на відчутті «спільної радянської минувшини», кепкування зі здобутків культури, історії, визначних діячів країни. Всіляко підтримується діяльність церковних, культурних, «казачіх» та інших проросійських організацій.

Сполучення дій і комбінацій наслідків оцих НЕ можуть разом призвести до катастрофи. Ми можемо отримати найстрашніше НЕ, а саме: втрату незалежності. Тому досить скиглити і на когось кивати, кожен із нас повинен усвідомити, що держава — це він, і нація — це також він. Тому у паспорт громадянина повинні повернути графу щодо національності. Я ідентифікую себе українцем і цим пишаюся.

В.К. Я також. На жаль, графу про національність у паспорті вилучила Верховна Рада першого скликання, що з огляду національних інтересів не робить їй честі. Коли взяти до уваги та проаналізувати все, що діялося і діється в Україні після відновлення незалежності, не важко помітити, що робиться це не на зміцнення, а на різностороннє ослаблення Української національної держави. Такий висновок підтверджується реальними успіхами за цей час не тільки держав, що входили до Варшавського блоку (Угорщини, Чехії, Словаччини, надто Польщі), а й, наприклад, країнами Балтії — колишніми рес-

пубіками СРСР, які мали набагато гірші від України стартові можливості.

Якщо придивитися пильніше, то можна помітити, що все йде як за ретельно розробленим сценарієм, який передбачає ліквідацію України як національної держави. Цей сценарій ніби тримається на таких вузлових пунктах:

1. Роздроблення українського суспільства по всіх напрямках: економічно-соціальному (на купку дуже багатих і силусилену бідних); політичному (ті ж понад півтора ста дрібних політичних партій, значна частина з яких створена штучно); духовному (безліч релігійних конфесій і сект, тільки православних церков зареєстровано чотири, дві з яких — московські); адміністративному (ідея регіональних автономних утворень на кшталт існуючої республіки Крим та неіснуючих донецької, новоросійської тощо); ідеологічному (штучний поділ населення на східняків і західняків, наклеювання таких налічок, як «бандерівець» «націоналіст» у тому негативному розумінні, в якому подавала їх комуністична пропаганда.

2. Денаціоналізація суспільства (применшення значення національного фактору, обґрунтування інтернаціонального «братерства», акцент на формуванні т. зв. політичної нації з усіх етносів, які живуть у державі).

3. Продовження деукраїнізації суспільства через, як ви вже відзначали, витіснення української мови з управлінсько-державних структур та звуження сфери її вживання в побуті, через засилля російськомовної книжкової продукції, створення кількісної переваги російської та російськомовної періодики на українському споживчому ринку, диспропорції у мовному відношенні на користь чужій мові в електронних засобах масової інформації, а простіше — поступове витіснення державної мови з теле- та радіоефіру.

4. Обездуховлення суспільства, надто молоді, переважно за допомогою друкованих видань (російськомовна жовта, еротична, порнографічна преса) та електронних засобів масової інформації (перенасичення телеефіру низькопробними бойовиками, сценами насильства, крові, сексу).

Такі факти... Подобаються вони комусь чи ні, але ігнорувати їх не можна, тим більше, коли йдеться про національне об'єднання. Треба чітко знати, кого треба об'єднувати, заради чого та з яким спротивом і з боку яких сил доведеться зіткну-

тися. Ось чому процес створення монолітного українського національного об'єднання, такого життєво необхідного сьогодні, не можна досягти негайно й відразу, він не є дією одного дня. Це важкий, тривалий повсякденний труд, до якого треба бути готовим і теоретично, і організаційно, й ідеологічно, і, якщо хочете, фізично.

Чи готові ми до цього вже тепер?

Тільки чесно відповівши на це запитання із врахуванням названих реалій, зваживши власні сили і можливості, можна приступити до вироблення програми об'єднання, визначення послідовності дій, дотичних засад та основних конструкцій майбутньої єдності. Треба мати стратегію і тактику цієї роботи, чітко бачити кінцеву мету та перехідні перевали. Зрештою, слід не тільки визначити програмні орієнтири, а подати їх у простій, зрозумілій, привабливій для мас формі. Тобто завдання полягає в тому, щоб, не поступаючись принциповими національними вузлами, зняти деякі радикально-дратівливі постулати, а суть національної ідеї розкрити таким чином, щоб вона була прийнятною для широкого загалу і справді об'єднавчою для Сходу і Заходу, Півночі і Півдня України.

Отже, поділяючи віру в майбутню єдність українського суспільства, в основі якої лежатиме національна українська ідея, глибоко переконаний: однієї тільки віри для здійснення цього замало. Потрібні активні, конкретні, чітко спрямовані дії кожного, в чиїх грудях б'ється українське серце, на уреальнення цієї віри. Досить чухати потилиці, пора відкинути нерішучість, сумніви, засукувати рукава і братися за діло. Цю важку, копітку, але необхідну роботу ніхто за нас не виконає. Тільки ми самі.

Наші корені у глибині тисячоліть

П.Т. Можу погодитися з названими вами існуючими напрямками деукраїнізації нашої держави. Хочу лише додати, що в нас безсоромно відбирають і присвоюють нашу історію. Не знаючи правдивого минулого, неможливо будувати майбутнє.

Історія розвитку всього людства знає небагато таких прикладів, коли потужний етнос створює спочатку могутню імперію, з якою рахується світ і домагається її прихильності Європа, потім втрачає свою велич, а згодом — державність. Приходить час Великої Руїни і відразу ж зароджується непримиренна боротьба цього ж таки етносу за своє відродження та формуван-

ня держави нового типу із захистом прав людини і громадянина на свободу.

Так історично виникла ідеологія правової держави, принцип верховенства права, які формуються не на принципі підкорення народів, тотальній залежності й насиллі, а в умовах поступового розвитку співдружності народів і держав. Такими сьогодні є Рада Європи, Європейський Союз, реформується Організація Об'єднаних Націй. Але боротьба триває і вона запекло точилася впродовж багатьох століть. Її наслідки відчутні й сьогодні. Це Ірак, Єгипет, Лівія та інші країни.

Давайте разом пригадаємо, як усе починалося в нашій історії. Проблема походження будь-якого народу належить до найважливіших у його історії. Без її об'єктивного вирішення неможливо побудувати міцний фундамент національно об'єднаного суспільства та могутньої держави. І ця історія має бути правдивою, базуватися на результатах досліджень та відповідати історичним фактам розвитку всіх народів, суспільств і формування держав.

Водночас надзвичайно важливим є те, щоб нашу історію, як писав Тарас Шевченко, розповіли не під диктування іноземців, а ми самі: адже історія — це самопізнання народу. Отже, визначальним, консолідуючим фактором усякого етносу є національна самосвідомість. Стрижнем останньої є історична свідомість, тобто розуміння народом своєї неповторної історичної долі. Коли народ забуває свою історію, він перестає усвідомлювати свою відмінність від сусідніх етносів, розчиняється в них і зникає з арени історії.

Яскрава, героїчна історія консолідує, згуртовує, зміцнює народ, робить його стійкішим до асиміляції з сусідами. Щоб підкорити народ, мало його завоювати, треба написати за нього історію, — так афористично формулювали цю проблему античні мислителі. На жаль, за українців здавна писали історію поневолювачі, відмовляючи народів в його власному історичному бутті. Польське панство вважало Україну окраїною Польщі, мову українську — діалектом польської. Імперська Москва століттями, навіть сьогодні, дивиться на Україну, як на південну околицю Росії, а нашу мову означає нарiччям російської.

У відповідь на таку агресивну й цинічну політику знаменита українська поетеса Ліна Костенко з національною гордістю відповіла:

Украдене ім'я до злодія не звикне.
Якби не ми, то як вас величать?
І Русь, і Рось, і Либідь ані скрикне.
І на уста віків покладено печать.

Містерії німої пантоміми
І Русь, і Рось, і Либідь ледь жива.
Імператив імперії незмінний,
Лише вдягнувся у нові слова!

Завойовники завжди намагалися позбавити гноблені народи їхньої історії, привласнюючи найяскравіші її сторінки. Так, офіційна російська, імперська історія проголошує Київську Русь першим етапом російської національної державності, відсуваючи витоки українців у пізнє середньовіччя.

Абсурдність цього й інших схожих тверджень очевидні. Як же могла виникнути у IX столітті держава російського народу, який, за одностайною думкою самих російських дослідників, з'явився не раніше XII століття?! Або ж хто заснував Москву як не великий князь київський Юрій Долгорукий, який активно розвивав Київську Русь і був князем ростовським, і суздальським, що створило умови започаткуванню й формуванню Московської Русі завдяки високій культурі Києва як «матері міст руських»!

Нові історичні, правові, археологічні, лінгвістичні факти підтверджують ранньослов'янську (можна досліджувати і прадавню слов'янську) концепцію формування українського народу, започатковану українцем М. Грушевським, його вчителем В. Антоновичем, татариним А. Кримським, філологом-росіянином О. Шахматовим. Її сутність полягає в тому, що коріння українського етносу сягає V ст., коли слов'янська спільнота розпалася на окремі гілки. У IX–X ст. праукраїнці творять нового типу державу — Київську Русь, у сприятливих умовах якої відбулося подальше формування етнічних особливостей українців.

Розвиток слов'янської гілки на українських етнічних територіях Придніпров'я, Київщини, Поділля, Волині, Прикарпаття простежується вченими від трипільської культури до нової ери, празької людності V–VII віків тощо. Досліджуються історичні умови започаткування Києва, якому набагато більше, ніж 1500 років. Настав час досліджувати різні концепції та гіпотези стосовно більш раннього розвитку українського народу, це має да-

ти нові результати та висновки для відтворення правди про нашу Україну.

А поки дослідники вважають, що наприкінці V ст. на Волині та Прикарпатті, внаслідок великого переселення народів, постає перша достовірно слов'янська етнічна спільнота, відома археологам під назвою празької культури, а візантійським хроністам — склавинів. У VI ст. празька людність просувається на Середню Віслу. Тут вона дає початок пращурам поляків — дзедзицька група. З Волині та Прикарпаття долинами Дністра та Пруту склавини пішли у Подунав'я та на Балкани, давши початок південному слов'янству. Піднімаючись по Дунаю, дійшли до витоків і зайняли басейн Лаби. Так почалася історія лужицьких сербів. Пращурами словаків теж було празьке населення, яке у VI–VII ст. прийшло в Центральну Європу з українського Прикарпаття.

На українських землях між середнім Дніпром, Прип'яттю та східними Карпатами у VIII ст. празька культура трансформувалась у культуру лука-райковецьку. Її пам'ятки залишили праукраїнські племена літописних волинян, хорватів, древлян, полян, уличів, тиверців. Ця людність була безпосереднім підґрунтям Київської Русі в IX–X ст. Безперервність історичного розвитку від найдавніших склавинів Волині до сучасних українців дає підставу корінню українського етносу сягати кінця V ст. від Різдва Христового. Отже, археологічно простежується розселення слов'ян VI–VIII ст. зі своєї прабатьківщини, обмеженої на сході середнім Дніпром, на заході — Карпатами, на півночі — Прип'яттю, на півдні — середніми течіями Дністра та Південного Бугу. Єдина слов'янська спільнота, як вважав російський філолог О. Шахматов, разом з єдиною праслов'янською мовою розпалися в VI–VIII ст. у процесі розселення слов'ян. Тому, коли в IX ст. навколо стародавнього Києва почали об'єднувати навколишні землі в єдину державу Русь, на них проживали споріднені слов'янські племена.

Згадаймо Нестора-літописця: «Усі племена мали ж свої звичаї і закони предків своїх, і заповіти, кожне — свій норів». Інакше кажучи, слов'яногенез слід розглядати як відгалуження окремих слов'янських народів від праукраїнського генетичного дерева, яке лише з кінця V ст. розвивалося на етнічних українських землях із центром на Волині. Сучасні археологічні дослідження свідчать про те, що внаслідок просування праслов'ян з

Київщини вгору по Дніпру у V–VII ст. у Верхньому Подніпров'ї формується балто-слов'янська спільнота, відома археологам під назвою колочинської культури.

Що ж до формування російського етносу, то його історія розпочалася дещо пізніше, в XI–XII ст., коли слов'яно-балти Верхнього Дністра (кривичі, радимичі) разом з переселенцями з Південної Русі просунулися на схід у басейн Оки та Верхньої Волги, споконвіку заселені фінно-уграми. Внаслідок експансії Московського князівства на Заході в XV–XVI ст. псковсько-новгородський субетнос був асимільований з російським.

У процесі колонізації балтських та угро-фінських земель вихідці з Київського Подніпров'я зазнали суттєвого впливу місцевого, неслов'янського населення. Це відчутно змінило код їхнього етнокультурного комплексу, що призвело до появи окремих своєрідних, хоча і споріднених східнослов'янських народів.

Етнічна специфіка українців, білорусів, росіян пояснюється також своєрідністю історичного шляху, пройденого кожним із цих народів, до насильницького їх об'єднання в Російській імперії. Також кожен з вищезгаданих східнослов'янських народів має окрему історичну долю з моменту виходу на історичну арену, що сталося ще до розпаду Київської Русі у XIII ст. Іншими словами, сучасні наукові дані підтверджують думку академіка М. Грушевського: «Общеруської історії не може бути, як немає общеруської народності».

В.К. Нині правда про нашу історію поступово повертається до народу. У часи незалежності ми багато нового і правдивого дізналися про нашу материзну і про наш народ — раніше історію подавали в інтерпретації московської пропаганди. 1996 року редакція «Вечірнього Києва» надрукувала, а потім випустила окремою книгою цікавий оригінальний трактат Олексія Братка-Кутинського «Феномен України». Це була одна з перших праць, яка поставила все з голови на ноги. Автор обґрунтував, зокрема, сім особливостей нашої України. Коротко вони зводяться до таких тверджень:

1. Попри відсутність фізичних рубежів (гірські пасма, островне положення тощо), попри перебування на перехрестях шляхів «великого переселення народів», попри тюркське сусідство і тюркський тиск, монгольську, а потім російську навалу, попри усе це — наш етногенез триває в одних і тих же межах — протягом десятків тисячоліть. Аналіз українських традицій, спосо-

бу життя, світосприймання, мислення, народних свят, звичаїв, обрядів, казок, міфів та народного мистецтва, зіставлений з даними археології, історії, антропології, етнографії, світової міфології, свідчить: багатотисячолітній етногенез на терені України охоплює один і той же сталий народ, себто, наші пращури є праукраїнцями. До речі, присвоєння Москвою нашої давньої назви Русь безпідставне. На давній італійській карті (1508 р.) територію саме сучасної України подано під назвою Русь, Московське царство не визнавалося Руссю, писалося ж Московія. Так що міф про старшого брата розсипається в прах.

2. Як доводять вчені, Земля має ікосаедро-додекаедричний силовий каркас, який проектується у вигляді мережі з величезних трикутників і п'ятикутників. Так от, у центрі європейського силового трикутника міститься Київ. Індійські йоги зафіксували наявність тут особливо чистих полів високих енергій. Звідси — святість (близькість до високих космічних енергій) наших земель. Звідси — феномен Києво-Печерської лаври, до якої здавен тягнулися віруючі на прощу і в печерах якої зберігаються нетлінно сотнями років мощі звичайних людей.

3. Унікальні наші ґрунти. Наддніпрянина і Наддністріянина — єдине у світі місце, де ширина чорноземної зони досягає 500 км. Недарма німці вагонами вивозили наш чорнозем.

4. Значний масив українських земель (Вінниччина, Житомирщина) з часу появи на земній кулі перших рослин та тварин (Силурійський період) ні разу не був затоплений водами морів чи океанів. Отже, протягом сотень мільйонів років тут зберігався та нагромаджувався родючий ґрунт і найбагатший у світі генетичний фонд.

5. Ще одна загадка України полягає в повній невідповідності надзвичайно високих ідеологічних засад формування світогляду українського етносу і примітивних умов його життя. Цей парадоксальний факт ще чекає свого дослідника.

6. Багатство етнотворення. Якщо переважна більшість індоєвропейських народів сформовані з однієї-двох підрас, то у формуванні українського етносу брали участь усі п'ять нині існуючих підрас аріїв: індоарії, пелаги, скитоіранці, кельти-гали, тевтонці-слов'яни.

7. І, нарешті, сьома особливість — загадкова пасіонарність української культури, ідеології, символіки та її прив'язаність до українських земель. Таких нещадних ударів і спроб тотального

винищення та асиміляції, що їх зазнали українці, не витримала б жодна із нинішніх націй.

Можна сперечатися з деякими твердженнями Братка-Кутинського в деталях, але у принципі вони підкреслюють унікальність нашої землі, нашого народу, нашої історії. Нам справді є чим пишатися.

П.Т. Звичайно, нам треба відновлювати і вивчати науку про себе з тим, щоб формувати громадянське суспільство і будувати правову державу в мирних цілях з метою цивілізованого співробітництва. Це треба робити не на бездоказових історичних міфах походження українців, що теж є небезпечним політичним заняттям. Слід врахувати сумний досвід наших східних сусідів, які будували велику Росію на історичному міфі про Москву як третій Рим, або Івана Грозного як нащадка римо-візантійських імператорів. Це була політика проголошення династичного права московських князів на всі землі Київської Русі та Візантії, яка виправдовувала імперську експансію в Білорусію, Україну, на Балкани.

На жаль, цей міф дожив до наших часів і дорого коштував не тільки Україні, а й усій Європі. Згадаймо, що однією з причин Першої світової війни були претензії Росії на володіння Босфором та Дарданеллами. Або ж полум'яна любов сучасної Москви до сербських братів за вірою є реліктами того ж імперського міфу. За допомогою сербів Москва робить останню відчайдушну спробу втриматися на омріяних багатьма поколіннями російських імперіалістів Балканах.

Очевидна неправдивість та імперська спрямованість цієї псевдоісторичної концепції є однією з причин ідеологічної кризи та неодмінного й логічного розпаду Російської імперії, ознаки якого проявилися в останніх десятиліттях щодо реальних дій Росії — війни у Придністров'ї, Чечні, Грузії тощо. Насправді це означає, що і зараз «Імператив імперії незмінний» і він дійсно «лише вдягнутий у нові слова». Тому жодні подібні «патріотичні» почуття не можуть бути виправданням історичної міфотворчості для поневолення інших народів.

Для нас, українського народу, сучасний історичний період є епохою Відродження нашої справжньої історії і ми зобов'язані йти шляхом правди до української істини. Тільки правдива історія може бути надійним підмурком міцного українського суспільства, незалежної України та її правової держави, які забез-

печать нам права і свободи, що притаманні часам козацької боротьби за наше майбутнє і майбутнє прийдешніх поколінь.

Нам треба потурбуватися про створення умов розвитку української науки, особливо в галузях історії, права, економіки, археології, природничих і технічних наук. А також — здійснити порівняльні дослідження, з'ясувати реальні надбання нашого народу та відомих світу українців, що має величезне значення для становлення нашої держави; а вони вкраплені в історію інших народів і держав, що потребує також вивчення та визначення їхнього внеску в європейську й світову культуру.

Допоки історична українська наука не завоює собі престижного становища у світі, як це є з американістикою, англосактвом, полоністикою тощо, доки українська історична наука не братиме участі у світовому науковому процесі й не стане наукою для світу, доки світ не просто прагматично пізнає, а й почує голоси мільйонів як застереження для їхньої долі, доти забавлятимуться шарлатани-месії й різного роду нувориші у своїх вигадках, що український князь Дір, «відомий у західних джерелах як Аттила Гунський», завоював Рим (ніби немає в українців більше проблем, як отримати сатисфакцію від італійців за знищення культури).

Оскільки українознавство має своїм завданням ширити й поглиблювати інформацію про Україну як унікального за інтелектом та історичною культурою авторитетного й важливого члена людської родини, йому самому треба вивчати світ. Тоді наш народ будуть розглядати в контексті європейської та світової цивілізації. Праці іноземних українознавців мають бути перекладені й надруковані в нашій країні, нашими фахівцями і в співдружності, а не протистоянні ідеологій.

Є ще одне важливе завдання у сфері формування національного самоусвідомлення — вивчення українським народом своєї правдивої, не викривленої політичними деформаціями історії. Українську історичну науку довгий час викладали і пропитували так, що значна частина населення сприймає її як чергову пропаганду, як політичне шоу або агітації з приводу тих чи інших важливих з позиції влади питань.

Право в практичній площині застосовувалося ще гірше — як воля панівного класу і основа насилля та знаряддя держави проти громадян. Про це свідчать численні репресії. Тому до пропаганди сьогодні вироблено стійкий імунітет несприйняття.

Можна взяти як приклад політику більшовицької влади, точніше, її початок та розвиток. Багато людей не знають або ж не вірять, що Ленін всю свою політику будував на кривавому терорі, на сакраментальному: «Повесить, обов'язательно повесить не менее 100 кулаков!» Він наказував брати заручників або прошурувати весь Харків, щоб з'ясувати, чим займаються там, наприклад, українські письменники або інші інтелігенти, позакласові верстви.

Не всі знають, що один з перших декретів вождя був про висилку в окраїнні райони РСФСР української інтелігенції. «С хохлами можна не церемониться», — сказав «великий комуніст» України О. Шліхтер. Якби українці все це знали, то хіба терпіли б, що на площах багатьох міст і сіл Центральної, Північної, Східної та Південної України стоять пам'ятники черговому кривавому катові українського народу — Леніну. Або хіба гіді в музеї Полтавської битви розповідали б із таким захопленням про перемогу Петра I, зокрема і над українцями? І якщо ця історія України була б написана правдиво і ми її знали, то хіба б терпіло наше суспільство тих, які домагаються зміни політичного ладу в Україні і тягнуть Україну в лоно тієї ж таки Російської імперії, хоч відверто про це не говорять. Вони тихенько захоплюють командні місця у владних структурах, щоб у слушний час здійснити свій задум...

Виходячи з історичного досвіду, слід наголосити на одній важливій проблемі — сприйняття України світом, ставлення до її долі, прагнення інтегрувати її у свою спільноту з урахуванням наших національних інтересів тощо. Слід визнати, що і Європі, й Америці була байдужою доля України та її проблеми. Куди престижнішою, вигіднішою була тема СРСР і Росії, тому що СРСР — прямий спадкоємець царської Росії, а на Заході вирішували проблеми, які виникали з 1/6 частиною світу, через діалог з Москвою, Петербургом, через послів до царів Бориса, Петра, Катерини, В. Ульянова і знову Бориса, Путіна, Медведєва... І вигідніше, й ефективніше, і радикальніше. Історик, який прославляв та й нині прославляє імперію, її вождів, потрапляв і потрапляє в абсолютно гарантовану сферу особистого успіху. Історик, який досліджував історію Грузії, Вірменії, Бурятії або України (особливо України), автоматично заносився в розряд провінційних науковців, у яких не було зацікавлення ні в наукових колах, ані в політиків, які визначали

стратегію розвитку держави. Так було. Західні історики, політологи, державні діячі дуже добре знали і про голодомор 1933 року, і про репресії проти української інтелігенції тощо. Будь-хто, вивчаючи карту Радянської імперії, у першу чергу впирався поглядом у велетенську територію під назвою «УРСР», від якої віяло духом смерті. Знали, але нічого серйозного не робили, аби змінити становище на краще.

Так, на жаль, є й сьогодні. Спільними зусиллями західні держави разом з американцями та росіянами виготовили дипломатичну ляльку і дали її нам (особливі стосунки України з НАТО, пріоритетні стосунки із США та «стратегічні» відносини з Російською Федерацією), аби ми бавилися, а взамін віддали добровільно ядерну зброю. Хіба ж могла амбітна Франція примиритися з тим, що з'явилась якась там Україна, більша за територією та приблизно рівна їй за населенням, але із значно могутнішим, ніж у неї, ядерним потенціалом? Звичайно, ні!

А щоб про нас, не доведи Господи, ці ядерні хижаци не подумали, що в нас просинається національна гордість, що ми вже маємо своє бачення, то ми до ядерної зброї додали ще й уран. А ми такі, ми можемо... Або хіба ми не бачимо дедалі зростаючого, відвертішого тиску та бруталного втручання з боку США і Росії у внутрішні справи ще слабкої України? То коли ж ми всі, включно з владою, візьмемо це до уваги та зробимо з цього серйозні висновки?

Ми — український народ

В.К. Вочевидь тоді, коли усвідомимо себе повнокривою і повносилою українською нацією. Поширене визначення нації, що його дотримувалася комуністична ідеологія, відзначало чотири її головні ознаки — спільність економіки, території, мови та психіки. Однак таке визначення, по-перше, не враховує генетичний (антропологічний) фактор у націєутворенні. А по-друге, такий надзвичайно важливий чинник, як психічний, зводиться тільки до особливостей культури та побуту; насправді ж він набагато ширший, включає в себе духовність у широкому розумінні, етнічну звичаєвість, релігію.

Марксизм-ленінізм трактує націю як продукт капіталістичного способу виробництва, ділить нації на буржуазні і соціалістичні, що є антиісторичним. Його теорія «зближення націй при соціалізмі через їхній розвиток до стирання національних

відмінностей, знищення національних перегородок», до повного злиття націй, утворення т. зв. єдиної загальнолюдської спільності — радянського народу — не витримує критики. Історична практика — розпад Радянського Союзу, міжнаціональні конфлікти (Прибалтика, Карабах, Чечня-Ічкерія, Таджикистан) — перекреслила цю теорію.

Тим не менше нам убивали в голови, що націоналізм — це нібито суто буржуазна ідеологія в галузі національних відносин, характерними рисами якої є проповідь зверхності національних інтересів над соціальними, проголошення національної нетерпимості. Навіть був запущений в обіг термін український буржуазний націоналізм. За радянських часів українців, які спілкувалися українською мовою, мали за українських буржуазних націоналістів, що прирівнювалося до ворогів народу.

Але ж в Україні одвічно жили українці, що мову, звісно ж, мали українську. Нинішній, у багатьох відношеннях печальний, мовний стан пояснюється тривалою цілеспрямованою політикою зросійщення і витісненням прийшлим колонізатором рідної мови українців.

Націоналізм не можна трактувати однозначно негативно, як це робив марксизм-ленінізм; це є поняття в цілому позитивне, якщо не ототожнювати його з шовінізмом, тим більше з нацизмом.

Ось як, наприклад, трактує поняття нації та націоналізму американський тлумачний словник «Вебстер Нью Ворлд Дикшионери».

Націоналізм, це:

1. Відданість нації, патріотизм; надмірний, вузький чи егоїстичний патріотизм, шовінізм.
2. Вчення, що національний інтерес, безпека важливіші, ніж інтернаціональні міркування.
3. Оборона національної незалежності.

Виходячи з цього, можна визначити українську національну ідею, як волю українського народу будувати національну державу, бути у ній господарем, утверджувати себе політично, забезпечувати високий доброзиток усій спільноті.

Відомий політик-патріот Левко Лук'яненко, який за свої національні погляди 27 років поневірявся по радянських тюрмах і таборах, слушно зауважує, що єдина дефініція поняття «національна ідея» ще не вироблена, в науковому оперуванні зустрічаються різні формулювання, кожне з яких має свій зміст.

Сам же він пропонує стисле та ємне визначення: «Національна ідея — це свідоме утвердження нації у всіх проявах її етнічної сутності».

Не витримує жодної критики також твердження, що без держави не існує нації. Якщо виходити з того ж комуністичного постулату, що основною рисою нації є її економічна та територіальна організація, то нібито справді впливає неможливість існування нації без існування держави, оскільки держава є саме такою формою самоорганізації суспільства, яка неможлива без території і без єдиної економіки. Але ж суть якраз у тому й полягає, що провідною характеристикою нації є не тільки і не стільки територія та економіка, скільки ментальність етносу, його органічна духовна єдність, своєрідність психічного складу, історичний характер — все це тривкі компоненти, що сягають своїм корінням у глибінь віків.

На триста з лишком років і українці втратили свою державність, але це зовсім не означає, що цих триста з лишком років не було української нації. Щоправда, вона ці триста з лишком років не була державною. У надзвичайно складних, несприятливих умовах жорстокої колонізації, русифікації, полонізації тощо, а нерідко — відвертого етноциду українці зберегли свою мову, свою звичаєвість, свій менталітет, свою неповторність, свої традиції, свою культуру. Тепер українці стали державною нацією і, отже, їхнє історичне призначення, їхній святий обов'язок збудувати національну державу. Однак для нас не байдуже, яка це буде самостійна держава — українська чи без українців.

П.Т. Так, справді є сили, зацікавлені в ліквідації української національної ідентичності. У паспорті громадянина України це вже зроблено, залишилося ще тільки в паспорті держави — Конституції — національну ідентичність підмінити громадянською. Такі політичні авантюри не нові. Ще в Конституції СРСР декларувалося формування «радянського народу» як політичної нації, як конгломерату всіх національностей, які проживали на території держави. Хоч як намагалися у великодержавному ідеологічному тиглі Радянського Союзу виплавити нову безетнічну політичну націю, та розпався умовний «радянський народ» на самодостатні нації.

Що ж тепер загрожує Україні?

У паспортах громадян України вже немає запису національності, тобто відсутні правові підстави для національної само-

ідентифікації українців. Тепер хочуть знищити саме поняття корінного народу. Лишилось винародовити українців, а на їхній кореневій основі нащепити пасинків від інших народів і вивести гібрид українських космополітів, які вміло пристосовуються до політичних умов, яким байдужі доля української землі й доля культурної традиції корінного народу, сам український народ, його національний дух. Якщо не вдався затяжний експеримент зробити з механічно змішаного суспільства великодержавну політичну націю, то, може, вдасться на пні корінного народу під титулом держави з його іменем швидко вивести гібридним методом механічно змішане суспільство з недозрілою свідомістю, дезорієнтованою партійно-конфесійними догмами.

Руйнівний процес змішування вже розпочався: з України витурено близько 8 млн соціальних вигнанців-нелегалів на заробітки у світ, а в Україну запущено майже таку саму кількість нелегалів із цілого світу. В нинішній Україні соціальне єство неповне, й відсутній саме середній клас, який мав би бути джерелом самостійної сили суспільства, здатного творити національну державу. Натомість несамостійна, компрадорська влада в задекларованій «суверенній і незалежній, демократичній, соціальній, правовій державі» проводить соціальний експеримент: формує збайдужіле суспільство — безетнічну політичну націю під уніфікованою назвою «народ України». Цей термін означає — громадяни України всіх національностей і одразу вилучає з політичного життя поняття «український народ» як етнокультурно-духовну спільноту, титульну, корінну українську націю.

Ці потуги даремні. Український народ був, є й буде корінною етнокультурно-духовною спільнотою на своїй рідній землі й основним державоутворюючим чинником України як національної держави, хоч би які політичні експерименти над ним проводили. Іншому на цій хлібородній землі не бувати, хоч би як комусь хотілося змінити духовно-природно-історичний процес. Суть народу визначає Всеєдиний Дух через його збірне серце й природа рідної землі через його продуктивну діяльність. Саме сакральньо-природне наймення Україна визначає психотип і духовний тип та ідею суспільного ладу (національну державницьку ідею) корінного народу, який живе з власної праці на цій землі, й, незважаючи на всі історичні деформації, зберігає

й примножує самостійну силу своєї самоорганізації за законом усеєдиного життя.

Українці є доміантним титульним етносом в Україні, становлячи 78% українського суспільства. Корінний український народ (нація) повинен стати чинником, що об'єднає представників інших народів. На засадах культурної традиції корінного українського народу й на загальнолюдській моральній основі формується соціально-політично-правова спільнота — українське суспільство.

Українське суспільство — різноетнічне, соціально-політично-правове самоутворення з громадянською й етнічною ідентичністю (кожна національна меншина має, крім громадянської ідентичності, й свою етнічну ідентичність).

Український народ (нація) — моноетнічне етнокультурно-духовне ядро цілісного українського суспільства з національною й громадянською ідентичністю. Суттю української національної ідентичності є духовний тип української людини з первинністю серця як провідним чинником морального життя.

Моральність та духовність — ось основний зміст життя українців на засаді рідної природно-культурної національної традиції. Бо саме духовність наповнює вищим сенсом індивідуальне життя людини, весь життєвий простір народу. Абстрагування від моральності, духовності призводить до винародовлення. Причиною нинішньої суспільної кризи в Україні стала відірваність людей від духовної традиції культури й імітація фінансової цивілізації. Фінансова цивілізація, заснована на первинності меркантильного розуму, зосереджується на зовнішній формі буття й призводить до руйнування духовної традиції культури, заснованої на первинності серця.

Суть моральності — в досягненні людиною моральної зрілості в триєдності істинного думання, правдивого висловлення й праведного діяння, на основі чого й відбувається друге, духовне, народження людини в системі своєї рідної культури. Кожна людина й народ повинні мати власну моральну опору в духовній волі свого серця й моральній дієвості свого розуму. Воля духу — мірило самостійної сили людини й народу.

Жодна політична або релігійна ідеологія не може бути визнана державою як обов'язкова, бо всі вони представляють партійні чи конфесійні інтереси окремих соціальних груп, також є корпоративними. І тільки національна державницька ідеологія

забезпечує ціннісні духовно-соціально-правові орієнтири для кожного громадянина й цілого українського суспільства.

Ідея незалежності може бути реальністю за умови виконання принаймні двох вимог: вона повинна стати спільною ідеєю всієї нації, а її носії готові обрати шлях свого розвитку від егоїзму до самовіддачі, перерозподілити турботи про себе та служіння Україні на користь останнього. При цьому права, свободи, обов'язки людини і громадянина повинні бути збалансованими й гарантованими.

Життя нації, її духовний стан і добробут залежать передусім від рівня національної свідомості. Тому необхідна не тільки незалежність, а й українське державницьке мислення і відповідна поведінка кожного громадянина.

Про нагальні завдання вищої школи

В.К. На жаль, саме українського державницького мислення і раніше, і нині бракує владі. Засилля недержавної мови у владних структурах, зневажливі щодо українців висловлювання деяких міністрів, масове закриття українських шкіл в областях, зокрема на Донбасі, відповідальність за що керівництво Міністерства освіти і науки намагається перекласти на місцеві органи влади, а саме нібито ні при чому (якщо воно ні при чому, то навіщо таке міністерство?). Можна ще наводити чимало фактів на підтвердження.

Проте хочу абстрагуватися від загальноукраїнських проблем і перевести розмову на тему «Малої України», себто на ваше дітище — Відкритий міжнародний університет розвитку людини, що також має назву «Україна».

Не згадати про це було б нелогічним. Адже це перший і єдиний в Україні вищий навчальний заклад, зорієнтований на здобуття освіти людьми з особливими потребами. Тисячі юнаків і дівчат, які через інвалідність не могли вступити до існуючих вишів, практично опинялися на узбіччі життя, здобули вищу освіту в університеті «Україна», а нині працюють за фахом у різних галузях виробництва — матеріального і духовного.

Два роки тому університет відзначив своє десятиліття. На той час уже сформувався потужний колектив професорсько-викладацького складу. У його базовій структурі та 24-х територіально відокремлених підрозділах було майже 48 тисяч студен-

тів: 15,6 тисячі на денній, 23 тисячі на заочній, 8,4 тисячі на дистанційній формах навчання.

Становлення університету відбувалося на моїх очах. Я знаю, що створенням цього закладу ви не тільки кинули виклик тодішнім очільникам держави, які не збагнули і не підтримали вашої довготривалої програми розвитку вищої освіти, запропоновану вами в бутність міністром освіти, а взялися на практиці реалізувати її окремі напрямки. То був справді титанічний труд — на голому місці створити потужний вищий навчальний заклад, згуртувати однодумців, збудувати сучасні навчальні корпуси серед високих сосен на околиці Києва; щоправда, тепер тут уже не околиця, бо неподалік станція метрополітену і зв'язок з центром столиці міцний та надійний. І це все — без копійки грошей з державного бюджету, що викликає щирий жаль. Бо хто ж, як не держава, мав би підтримати цей унікальний заклад, який взяв на себе турботу про освіту людей з обмеженими можливостями, чим мала б перейматися саме держава.

Цього року, коли Україна опинилася у так званій демографічній ямі, внаслідок чого наполовину зменшилося число абітурієнтів, університет витримав приймальну кампанію, спрацював не згірше від державних вишів, не кажучи вже про недержавні, багато з яких залишилися без студентів. Проте хочу поговорити не стільки про успіхи та проблеми, скільки почути Вашу думку про подальший розвиток університету у контексті тенденцій не тільки української, а й світової вищої шеоли. Тобто про деякі напрямки розвитку університету «Україна».

П.Т. Говорити про це можна багато: ми перебуваємо в постійних пошуках. Проте про кілька напрямків варто сказати.

Перша проблема — це демографічні виклики і їх впливи на майбутнє Університету «Україна».

Згідно з дослідженням демографічних тенденцій з часом населення світу ще більше постаріє. До 2050 року частка осіб віком від 65 років стане втричі більшою і становитиме 1,5 млрд (або 16% від усього людства). В той же час чисельність населення Землі збільшується доволі швидкими темпами, здебільшого за рахунок приросту в країнах екваторіальної Африка та Азії (Китай, Індія).

Що ж до України, то впродовж найближчих десятиліть кількість населення лише зменшуватиметься. Згідно з даними Світового банку до 2025 року населення України зменшиться до

37 млн, а в ООН стверджують, що до середини нинішнього століття у нашій країні проживатиме лише 26 млн осіб.

Україна входить до двадцятки країн світу з найстарішим населенням. За питомою вагою осіб віком від 60 років ми посідаємо 11 місце. Втім, незважаючи на те, що у нас значна кількість населення переживає 60-річний поріг, багато хто з них не доживає до 65 років. Водночас у Західній Європі та США частка людей віком від 60 років значно більша, ніж в Україні.

За 20 років незалежності України утворилася уже згадувана демографічна яма, яка «виникла» внаслідок ненароджених дітей — це до 5 млн осіб.

Враховуючи ці моменти, хочу бодай побіжно позначити напрямки, за якими нам треба рухатися.

Передусім, подолати демографічні ризики, які постали перед державою, можна створенням якісної економіки, яка потребує збільшення кількості працюючих громадян. Залежно від розвитку економіки у нас буде з'являтися все більше можливостей для створення нових робочих місць, підвищення зарплати. Це б стимулювало потребу в кваліфікованих кадрах, збільшило б кількість абітурієнтів.

По-друге, успішний розвиток економіки створив би умови, за яких розпочалось би інтенсивніше повернення наших громадян із-за кордону. Та найрадикальнішим, як на мене, заходом у цьому напрямку було б розроблення і здійснення безпрецедентного проекту — «Повернення на історичну Батьківщину». Мова йде про створення привабливих юридичних та вигідних соціальних умов для 20 млн українців з діаспори і допомогло б багатьом пригадати, де їхнє коріння, та сформувати бажання назавжди повернутися на землю пращурів. Біологічний потенціал України, її територія і високоякісне юридичне забезпечення, з одного боку, виробничий, підприємницький досвід та фінансові можливості представників української діаспори — з іншого, з'єднавшись воєдино, впевнений, створили б такий якісний стрибок українського суспільства, що ми забули б про «азіатських тигрів», «японське диво». Історія стала б свідком безпрецедентного синергетичного ефекту, якому можна дати ім'я «український вибух». Пригадаймо досвід тих же Ізраїлю, Китаю, Польщі. Такий проект чи програму можна було б розробити силами вчених університету «Україна» за допомогою відповідних державних установ. У процесі вироблення цієї програ-

ми можуть бути виконані десятки докторських і кандидатських дисертацій в галузі юриспруденції, економіки, соціології, етно-психології тощо.

По-третє, відповідність освіти потребам економіки вимагає розроблення довгострокового (на 15–20 років) прогнозу ринку праці, відповідно до його кваліфікаційних та структурних вимог. Виконавши це завдання, ми зможемо сформувавши систему профорієнтації та профвідбору, адекватну вимогам ринкової економіки, маючи на увазі, що навіть у високорозвинених країнах (таких як США) за підготовку робочої сили відповідальність несе держава, а приватний бізнес бере активну участь у цьому. Нинішні правила прийому до ВНЗ в Україні аж ніяк не сприяють продуктивній профорієнтації. Дозвіл подавати документи у п'ять вузів на три спеціальності в кожен нагадує скоріше російську рулетку, аніж вмотивований вибір професії майбутнім фахівцем.

Динамічне формування людських потреб у нових товарах, послугах приводить до швидких змін технологій і виробничих процесів, що у свою чергу вимагає адекватної реакції у підготовці нових продукуючих фахівців, перепідготовки існуючих кадрів, професії яких застаріли та вже не потрібні сучасному виробництву.

Звідси випливає потреба в розширенні масштабного навчання населення впродовж життя, замінивши існуючу систему післядипломної освіти широким спектром різноманітних курсів, магістр-класів, ділових ігор тощо. В роки незалежності ми практично забули про курси підвищення кваліфікації. Якщо глянути на відсоток працівників усіх підприємств, що проходять такі курси, то статистика виглядає не на нашу користь: тільки 5%, тоді як, наприклад, у Франції та Швеції — майже на порядок більше. Чи не в цьому одна із причин тупцювання нашої економіки на місці?!

Організуючи таке масштабне навчання, слід докорінно змінити підходи в оцінці якості знань і розробити критерії щодо підготовки кадрів європейського рівня вимог. Для цього слід розробити методи відбору, виходячи з результатів практичного вхідного тестування і відповіді на питання, чого вартий претендент в компетентнісному плані, а потім уже формувати індивідуальну програму навчання. Необхідно відмовитися від фетишизації державних дипломів, бо вони зараз продаються на

чорному ринку як огірки, помідори чи курятина, по-перше, а по-друге, масово благословляють звичайну сірість гербовою печаткою.

При розроблені довгострокового прогнозу ринку праці треба враховувати, що застосування високих технологій насамперед матиме місце у традиційних галузях економіки України (металургія, хімія, енергетика, сільське господарство) і для цього необхідно розширити підготовку кадрів зі знаннями високих технологій саме у цих сферах, а також розширити підготовку кадрів спеціальностей 5-го та 6-го технологічних укладів, що визначатимуть розвиток економіки після 2020 року. Ці завдання найбільш успішно можуть бути виконаними за умови реструктуризації системи підготовки кадрів в напрямі органічного поєднання: ВНЗ—коледж—ПТУ—бізнес.

По-четверте, варто привернути суспільну увагу до проблем пенсіонерів. Після виходу на пенсію у людей збільшується відчуття своєї непотрібності. Через те дуже важливо для пенсіонерів зберегти власну значущість, необхідність у цьому житті. Прекрасно, коли людина, незважаючи на вік, може продовжувати професійну діяльність. Тоді у неї і самопочуття краще, передусім психологічне. Наразі, саме тому, як свідчить статистика різних країн, середня тривалість життя значно збільшується. Наші українські професори, академіки працюють і в похилому віці, буває, що й після 80 років. Якщо ж говорити про непрацюючих пенсіонерів, то в нашій країні їм залишається дві радощі — онуки, своя земельна ділянка чи дача. Дуже багато людей в цьому і самореалізуються. Але так не повинно бути, бо це дуже низький рівень використання потенціалу людини.

На Заході після виходу на пенсію настає «друге життя». Воно й не дивно, адже там жінки після пенсії живуть ще 18–22 роки, а чоловіки — 16–18. І тому створюються всілякі курси, лекторії і навіть спеціальні вищі навчальні заклади для пенсіонерів, влаштовуються зустрічі за інтересами для людей похилого віку, створюються для них вечірні й нічні клуби. Серйозного розвитку набув туризм пенсіонерів. Я думаю, що настав час повернутися до ідеї, яку я пропонував років з 10 тому, створити «Інститут гармонії поколінь» з філіями і розпочати серйозну його «розкрутку».

По-п'яте, значним резервом у формуванні контингенту студентів вишів загалом та університету «Україна» є зокрема ко-

леджі та їхні філії. Успішне навчання в коледжі надає можливість випускникам навчатися в університеті з III курсу за профільною спеціальністю.

Тому коледж як структурний підрозділ нашого університету було створено з метою впровадження системи ступеневої підготовки спеціалістів за наскрізними навчальними планами та програмами для: забезпечення координації спільної діяльності структурних підрозділів університету «Україна» разом з філіями; ефективного використання науково-педагогічних кадрів, навчально-лабораторної бази, навчально-методичного забезпечення, соціальної інфраструктури.

Концепцією діяльності коледжу передбачено розвиток структури спеціальностей, за якими здійснюється підготовка молодших спеціалістів і пов'язана із сучасними напрямками розвитку науки, технологій, відповідних виробничих процесів та спеціальностей, які є актуальними у XXI столітті.

Практика підтвердила правильність такого вибору. 2011 року було проліцензовано ще 10 спеціальностей: інформаційна діяльність підприємства; комерційна діяльність; обслуговування комп'ютерних систем і мереж; розробка програмного забезпечення; журналістика та інформація; організація туристичного обслуговування; видавнича справа та редагування; організація обслуговування в закладах ресторанного господарства і торгівлі; організація виробництва; готельна і ресторанна справа.

Результати набору свідчать, що збільшується кількість бажаючих навчатись у коледжі за скороченим терміном навчання, які попередньо здобули рівень кваліфікованого робітника.

Позитивні результати дала нинішнього року наша співпраця з професійно-технічними ліцеями: 50 випускників цих закладів стали студентами коледжу. І найцікавіше, що це технічні спеціальності — «Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів», «Розробка програмного забезпечення», «Обслуговування комп'ютерних систем і мереж».

І останнє, на чому я хотів би загострити увагу, — це наша ініціатива створити при університеті Вищу школу політичного лідера. Депутатський корпус місцевих рад усіх рівнів нараховує в Україні 225 154 тис. осіб, що співрозмірно з кількістю всіх абітурієнтів — 2011 року їх було трохи більше 200 тисяч. Якщо взятися за цю справу з душею і організаційним вогником, залучити до навчання сільських депутатів — хоча б по дві осо-

би з кожної сільської ради, це буде 19 320 осіб, по 40 чоловік із кожної районної ради, це буде теж 19 230 осіб; по 50 осіб із рад міст та областей, то набирається цифра порядку 40 тис. осіб.

Реалізувавши цю ідею, матимемо очевидну вигоду. Насамперед, підвищуватиметься політична освіта депутатського загалу, що для суспільства має неабияке значення. Для вишу — це додаткове джерело коштів для фінансування його подальшого розвитку.

Таке моє бачення напрямків роботи на майбутнє, про що ви і запитували.

В.К. Дуже цікаві міркування. Дай Бог вам і всім нам успішно реалізувати ці плани. Дякую за змістовне спілкування. Сподіваюсь, що порушені проблеми зацікавлять читацький загал.

П.Т. Я вам також дякую. І на це саме надіюсь.

Теофіл Рендюк,

кандидат історичних наук, дипломат, автор понад 50 наукових праць, виданих різними мовами в Україні, Російській Федерації, Республіці Молдова, Румунії та Угорській Республіці.

Народився 7 липня 1955 року у с. Остриця Чернівецької області.

1978–1990—науковий співробітник Інституту історії та Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук України.

Починаючи з 1990 року працює на державній службі.

У 1992 році був призначений першим секретарем Посольства України в Румунії. Залучався до початкового етапу розбудови договірно-правової бази двосторонніх відносин, роботи з українськими делегаціями, які відвідували Румунію, а також, як експерт, брав

участь у переговорному процесі та церемонії підписання Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 р. та обміну Ратифікаційними грамотами щодо набуття ним чинності 22 жовтня того ж року.

У 2003–2005 рр. обіймав посаду начальника відділу з питань української діаспори, національних меншин і віросповідань Управління культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

Після чергового перебування у довготривалому від'їзді в Румунії працює у центральному апараті Міністерства закордонних справ України.

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ТА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В РУМУНІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ДІАСПОРИ

Україна є однією з тих держав у світі, яка має чисельну діаспору, розпорошену з різноманітних причин (у тому числі і трагічного характеру) у десятках країн світу. За роки незалежної України консолідованими зусиллями вищого керівництва Української держави, членами Верховної Ради України, керівниками та співробітниками міністерств та відомств України, зокрема Міністерства культури та туризму, Міністерства освіти і науки, Міністерства закордонних справ, Міністерства фінансів, Державного комітету України у справах національностей та релігій, Національної академії наук з її спеціалізованими інститутами, Товариства «Україна–світ», відповідних неурядових

організацій нашої держави, українськими журналістами та багатьма патріотами зроблено чимало задля збору, систематизації, вивчення та оприлюднення унікальних матеріалів про наших закордонних співвітчизників. Завдяки спільній співпраці авторитетної команди українських політиків, дипломатів, науковців, співробітників міністерств та відомств, працівників засобів масової інформації тощо глибоко вивчено та оприлюднено в різноманітних формах для наукових та національно-духовних потреб широких кіл вітчизняної та зарубіжної громадськості унікальні матеріали про передумови зародження, початковий період діяльності та чотири наступні хвилі трудової, політичної, військової еміграції, які охопили понадстолітній історичний період — з 90-х років XIX і до першої декади XXI століття. Конкретним результатом такої плідної співпраці є захист низки цікавих та корисних кандидатських та докторських дисертацій з проблематики української діаспори, опублікування значної кількості наукових праць, тисяч статей, репортажів і матеріалів у вітчизняних та зарубіжних масмедійних засобах тощо. У цьому контексті чільне місце належить науковим працям та публікаціям про історію розселення, етапи формування та діяльність української еміграції в Канаді, США, країнах Західної Європи, Латинської Америки і в Австралії.

Проте невідомими для вітчизняних та зарубіжних українців залишаються ще багато пластів неопрацьованої інформації про життя і діяльність наших співвітчизників у деяких сусідніх з Україною державах. При тому, якщо, наприклад, достатньо повно вивчена історія формування та діяльність українських емігрантів міжвоєнного періоду у Польщі та Чехословаччині, то певним вакуумом для вітчизняних та зарубіжних дослідників дотепер залишається в цілому балканський напрям перебування української діаспори протягом 1920–1944 рр., зокрема його румунська складова. Така ситуація впливає зі складнощів проведення відповідних досліджень, що з одного боку пояснюється маловідомими умовами формування у зазначений вище період засад української політичної та військової еміграції в Румунії, негативним ставленням королівської Великої Румунії до українських національних інтересів, пов'язаних із інкорпорацією нею у 1918 році території Північної Буковини та Південної Бессарабії та окупацією цією країною, разом з фашистською Німеччиною, центральної та південної території України під

час Великої Вітчизняної війни в рамках участі Румунії у військових діях проти Радянського Союзу (1941–1944 рр.), а з іншого — планомірною роботою Москви, спрямованою не лише на фізичне знищення «українських буржуазних націоналістів» в Румунії відразу після вступу Радянської Армії у 1944 році на територію сусідньої країни, а й на ліквідацію документальної бази, пов'язаної з формуванням та діяльністю української військової та політичної еміграції в Румунії у 1920–1944 роках. Тому виявлення, вивчення та оприлюднення невідомих дотепер в Україні достеменних фактів та матеріалів про цей сегмент української діаспори уявляється надзвичайно актуальним, своєчасним та корисним для вітчизняної науки, громадсько-політичної думки. Це доповнює відому інформацію про наших закордонних співвітчизників, вносить відчутну лепту у відродження правди про них, що в кінцевому результаті сприяє формуванню комплексного уявлення про роль і місце закордонного українства у світовій історії.

Саме цій маловідомій темі присвячена наша стаття. У цьому контексті слід зазначити, що внаслідок поразки українського національно-визвольного руху 1917–1920 рр., починаючи з 1921 року, Румунія, паралельно з Польщею та Чехословаччиною, стала одним з центрів концентрації представників військової та політичної еміграції — прибічників державної незалежності України, які не могли змиритися з перемогою радянської влади на Батьківщині.

Основою української військової еміграції в Румунії став один з полків Визвольної армії С. Петлюри. Ним командував полковник Гнат Порохівський (фото 1) — 1888 року народження, виходець із с. Добре, що на Київщині, випускник Вищої військової академії у Владивостоці (1911 р.). Протягом 1917–1920 років в армії С. Петлюри командував Четвертим і Восьмим козацькими полками, Ізяславським полком, був начальником штабу повстанських військ на Волині, отаманом з особливих доручень при командуванні Південно-Західного фронту тощо. У 1920 році під натиском більшовицьких військ його Друга запасна стрілецька бригада була вимушена відступити до Польщі.

Після річного перебування українських військовополонених у польських таборих та виникнення реальної загрози для їх життя через масове захворювання тифом, внаслідок чого помер-

Фото1. Полковник Гнат Порохівський. Протягом 1917–1920 рр. у Визвольній армії С. Петлюри командував Четвертими Восьмими козацькими полками, Ізяславським полком, був начальником штабу повстанських хвійськ на Волині, отаманом з особливих доручень при командуванні Південно-Західного Фронту тощо. У 1920 р. Друга запасна стрілецька бригада під його командуванням була вимушена відступити до Польщі. У 1921 році зайого ініціативу трьохтисяч навійськова частина переїхала з Польщі на постійне розквартирування до Румунії, чим полковник Г. Порохівський врятував від дифузії та не лише військовослужбовців, а й багатьох членів їхніх сімей

ло чимало наших співвітчизників (віднайдення місць поховання їх, зокрема у м. Каліші, стало можливим лише за часів незалежної України завдяки успішній діяльності Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам'яті жертв війни та політичних репресій), Г. Порохівському вдалося отримати дозвіл на переїзд його трьохтисячної військової частини до Румунії. Внаслідок послідовної пошукової роботи з нащадками представників української військової еміграції того часу, зокрема з донькою полковника Г. Порохівського — Ольгою Андрич-Порохівською (1933 року народження, мешканка м. Бухареста), яка не лише написала розгорнуті спогади про її батька та його оточення [1], а й передала для музеїв та архівів України чимало матеріалів про прибуття, перебування, діяльність української військової та політичної еміграції в Румунії у 1921–1944 рр. та долю окремих її представників протягом 1950–1960 рр. XX століття.

На основі вивчення та опрацювання обсягового фактичного матеріалу та архівних даних, проведення протягом 1992–2009 рр. численних зустрічей з багатьма представниками української військової та політичної еміграції в Румунії та з їх нащадками, вдалося узагальнити та вперше підготувати унікальні невідомі дотепер в Україні відомості про наших співвітчизників у сусідній Румунії.

У зв'язку з цим варто відзначити, що одразу після прибуття 1 жовтня 1921 року та інтернування особового складу у спеціальному таборі під м. Брашовим (фото 2), не без допомоги з боку

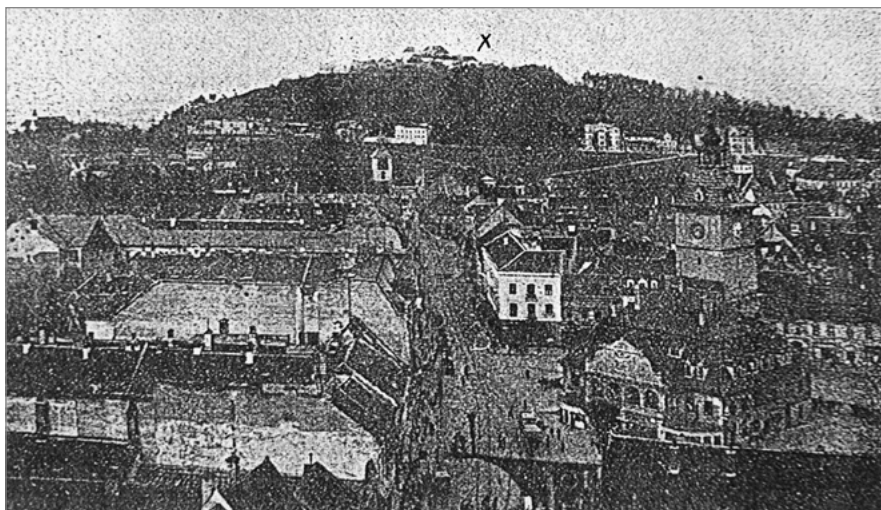

Фото2. Панорама румунського міста Браşова, де 1 жовтня 1921 року був розміщений український полк під командуванням полковника Гната Порохівського (місце позначено у верхній частині фотографії літерою «X»)

глави Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Румунії Костянтина Мацієвича (фото 3), полковник Г. Порохівський був прийнятий особисто королем Румунії Фердинандом I, домагаючись покращання умов для перебування українських військових емігрантів в Румунії. Конкретним результатом наданої румунською стороною підтримки стало їх перерозквартирування в містах Фегераш та Орадя-Маре, де на той час існували кращі умови для життя (фото 4).

Ядром української політичної еміграції в Румунії стали представники тієї частини працівників дипломатичних представництв в Румунії 1918–1922 рр. — Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки, Генерального комісаріату Української Гетьманської держави, Генерального консульства та Військового аташату при Генеральному секретаріаті Української Держави в Румунії, які не побажали повернутися до України після встановлення там більшовицького режиму. Серед них слід назвати главу Надзвичайної дипломатичної місії УНР К. Мацієвича, військового аташе при місії УНР генерала С. Дельвіга, першого представника Міністерства у військових справах Української Гетьманської держави у Дністровсько-

Фото3.ГлаваНадзвичайноїдіпломатичноїмісії
УкраїнськоїНародноїРеспублікивРумунії,міністр
закордоннихсправУНР,професорКостянтин
Мацієвич

Прутському регіоні підполковника П. Мамчура (фото 5), аташе з питань преси місії УНР Д. Маєр-Михальського, доктора медицини О. Михальську та інших, які разом із сім'ями залишалися на території Румунії протягом всього міжвоєнного періоду.

До них на початку 20-х років минулого століття приєдналися безпосередні політичні емігранти з України, які були вимушені поки-

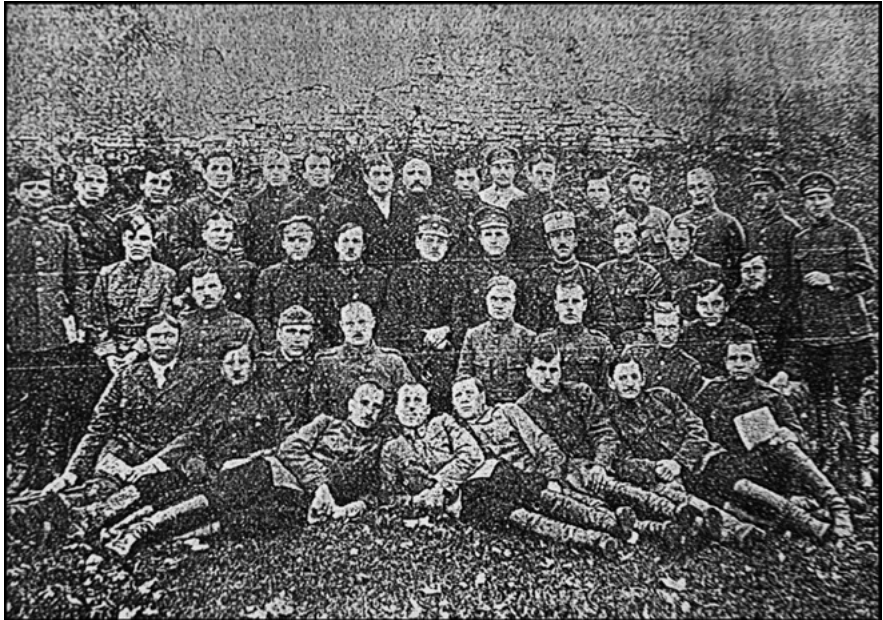
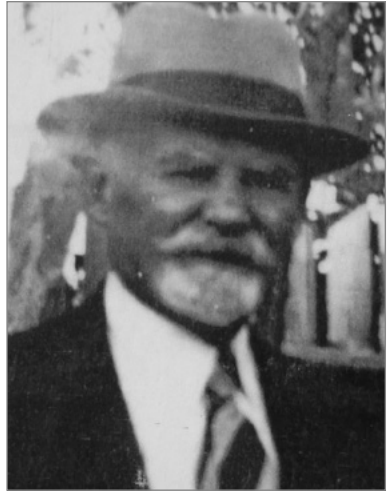

Фото4. Командний склад українського полку Г. Порохівського після завершення процесу розквартирування в Румунії

Фото5.ПершийвійськовийаташеприГенеральномусекретаріатіУкраїнськоїДержавивРумунії, представникМіністерстваувійськовихсправах УкраїнськоїДержавиуДністровсько-Прутському регіоні(1918–1919 рр.)підполковникПавло Мамчур

нути країну під тиском радянської влади. Цю групу представляли професори М. Галин та В. Трепке, публіцист Д. Івашин-Геродот (фото 6), політичні і літературні діячі — брати Ілля та Михайло Гаврилюки (фото 7), І. Усенко та багато інших.

З метою координації основних гілок української еміграції в Румунії, встановлення контактів із співвітчизниками в інших країнах, розшуку рідних та знайомих,

які зникли під час попередніх бойових дій та чисельних переїздів, а також для влаштування повсякденного життя — переходу на мирний лад, вивчення румунської мови, пошуку роботи, надання посильної матеріальної підтримки найбільш вразливим, організації культурного життя тощо — у 1922 році був створений Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри. Його першим головою став Д. Івашин-Геродот [2], а з припиненням діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії у 1923 році — її колишній глава К. Мацієвич, який керував цим Комітетом до Другої світової війни. На початку-

Фото6.УкраїнськийполітичнийемігрантвРумунії публіцист Дмитро Івашин-Геродот

Фото 7. Український політичний та культурний діяч, член Парламенту Румунії від української національної меншини Ілько Гаврилук

вому етапі Комітет розташувався у просторому приміщенні Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії, яке збереглося до сьогодні та знаходиться у центрі Бухареста за адресою Каля Доробанцілор, 72 (фото 8). Згодом Комітет був вимушений перейти до іншого кварталу румунської столиці, де проіснував до 1944 р. (фото 9).

Слід зазначити, що незабаром Український комітет з питань надання допомоги емігрантам став головною організаційною структурою цієї категорії співвітчизників. У 1929 р., наприклад, на обліку у Комітеті стояли понад три тисячі українських емігрантів. Оскільки вони з часом стали розселятися практично по всій Румунії, то й осередки Комітету створювалися за місцем їх проживання. У 30-х роках минулого століття найбільшими центрами української еміграції в Румунії були міста Бухарест, Брашов, Пітешть, Бакеу, Джурджу, Ватра Дорней, Пятра Нямц тощо.

Як політична, так і військова гілки української еміграції в Румунії підтримували тісні зв'язки з відповідними керівними органами та зарубіжними організаційними структурами — насамперед з Українським Урядом та Управою Українського Військового Товариства у Парижі. Своєю чергою, науковці — з Українською господарською академією у Празі, Українським науковим інститутом у Варшаві, а освітяни — з Товариством «Просвіта» у Львові. Участь представників еміграції з Румунії у відповідних нарадах, конференціях та іншого роду заходах на міжнародному рівні була звичайною справою. Наприклад, у 1925 р. К. Мацієвич звернувся з особистим листом до тодішнього міністра закордонних справ Румунії з проханням, щоб при

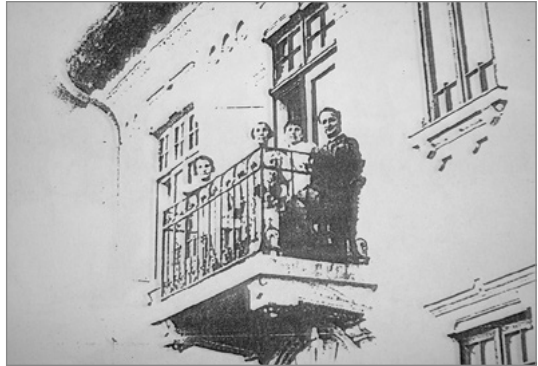
Фото8. Приміщення центр ім. Бухареста, вул. Каля Доробанцілор, 72, депротягом 1918–1922 років було розміщено на першій Надзвичайній дипломатичній місії Української Народної Республіки в Румунії та на початковому етапі своєї діяльності функціонував створений у 1922 році Український комітет з питань надання допомоги емігрантам у Румунії ім. С.Петлюри.

Нині будівля належить посольству Туреччини в Румунії

поверненні з Чехословаччини, де мав виступити з доповіддю на міжнародному симпозіумі, йому у румунському консульстві без затримки була видана зворотна віза [3]. Така форма спілкування з офіційною особою такого рівня свідчила про високий авторитет колишнього глави української Місії в Румунії. Своєю чергою, полковник Г. Порохівський неодноразово відвідував Німеччину, Югославію, Болгарію, Великобританію та інші країни, де існували осередки українських емігрантів.

Уряд УНР в екзилі також виявляв інтерес до становища співвітчизників в Румунії, зокрема їх спроможності підтримувати загальний закордонний рух супротиву радянській владі, про що свідчать відвідування Бухареста Головою Уряду УНР О. Шульгиним (фото 10) та міністром у військових справах В. Сальським.

Фото 9. Приміщення, в якому протягом 1924–1944 рр. діяв Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри на вул. Куцитулдеаржінт (Срібний ніж), 30 у м. Бухаресті. Тут 20 вересня 1941 року румунська поліція здійснила облаву, підозрюючи членів Комітету у співробітництві з Українським Національним Урядом у Львові

На окрему увагу заслуговує той факт, що науковці — представники української еміграції в Румунії від часу прибуття до цієї країни на початку 20-х років ХХ століття поставили за мету зафіксувати існуючі на той час дані щодо слідів гетьмана І. Мазепи в Румунії, систематизувати та зробити їх загальнонаціональним надбанням. Вони не лише виявили маловідомі сторінки про українського гетьмана у самій Румунії, а й розпо-

Фото 10. Під час свідівдування Бухареста Головою Уряду УНР везили О. Шульгиним (у центрі) з дружиною (ліворуч) та його зустріч з полковником Г. Порохівським (праворуч) з дружиною

всюдили відповідну інформацію в середовищі українських емігрантів міжвоєнного періоду, тим самим сприяючи збереженню історичної пам'яті про І. Мазепу. Проте, як писав доктор В. Трепке, відразу цього зробити не вдалося, оскільки негаразди, пов'язані з початковим етапом перебування в еміграції, відстрочили час, коли стало можливим займатися цим питанням безпосередньо.

Слід зазначити, що наприкінці 20-х — на початку 30-х років ХХ століття історичною долею І. Мазепи майже паралельно почали займатися дві структури української еміграції. З одного боку, Управа Українського військового товариства у Франції, яка звернулася до представника Армії УНР в Румунії полковника Г. Порохівського з проханням якнайповніше з'ясувати обставини, пов'язані з похованням І. Мазепи в Румунії, а з іншого — Український науковий інститут у Варшаві доручив доктору В. Трепке долучитися до цієї роботи. Внаслідок блискучої координації зусиль керівництва політичної та військової еміграції в Румунії протягом 1929–1932 рр. у Галаці перебували українські дослідники, які ретельно вивчили ситуацію щодо румунського сліду І. Мазепи і на основі зібраних даних видрукували на сторінках тижневика «Тризуб» низку важливих публікацій, серед яких є праці М. Галина «Могила гетьмана Мазепи», В. Поперешнього «Про могилу гетьмана Мазепи», В. Трепке «Сліди і пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії» [4] тощо. Крім цього, 1933 року у Львові, за редакцією Левка Лепкого (1888–1971 рр.) вийшов XII щорічний альманах «Червоної калини» [5], на сторінках якого В. Трепке надрукував аж три статті, присвячені І. Мазепі — «Пам'яті Гетьмана Івана Мазепи», «На розшуках за могилою Гетьмана Мазепи» та «Паломництво на могилу Гетьмана Мазепи». Ці статті, а також публікації інших авторів з цієї тематики висвітлили чимало нових аспектів, пов'язаних з молдовським періодом життя українського гетьмана, помертвого шляху його тіла до Галаца та значення постаті І. Мазепи як символу для нової хвилі українського національно-визвольного руху 20–30-х років минулого століття.

Багато вартують, зокрема, залишені для нас записи В. Трепке про власні враження від дослідження слідів І. Мазепи у Бендерах та його околиці Варниці (нині Республіка Молдова), де гетьман провів останній період свого життя та був перший раз похований, а також у придунайському місті Галаці, де прах

великого сина українського народу спочиває дотепер. З іменем І. Мазепи у Бендерах слушно пов'язують цікаві спостереження, які були зроблені В. Трепке 1932 року під час спеціального виїзду, на завдання Українського наукового інституту у Варшаві, до цього міста. На тодішній Акерманській вулиці науковець виявив старовинний будинок, пов'язаний з молдовським періодом життя І. Мазепи. «Будинок цей, — писав В. Трепке за підсумками своїх досліджень, — зветься “Мазепин Дім”». Незважаючи на те що у Бендерах 30-х років минулого століття українському вченому ніхто вже не міг достеменно підтвердити факт проживання І. Мазепи у відповідному помешканні, саме збереження протягом понад 200 років народною пам'яттю цінної інформації про українського гетьмана багато про що свідчить. «Будинок, що його звать тепер “Мазепиним”, який був одним з найбільших та найсолідніших у Бендерах того часу, — продовжує В. Трепке, — був, безумовно, або якоюсь офіційною інституцією (скажімо, комендатурою) турецької влади, або місцем осідку самого бендерського паші (військового генерал-губернатора). Отже ясно, — підсумовує український учасник експедиції, — що там мусили бувати і Гетьман Мазепа, й король Карл XII» [6].

Друга версія щодо місця поселення І. Мазепи обґрунтовує вірогідність того, що свій табір гетьман відразу розташував поблизу села Варниця — на півночі від Бендерської фортеці. Пізніше, після чергового сильного розливу Дністра, там розташував свій остаточний табір і Карл XII, називаючи його «Новим Стокгольмом». Навколо них, окрім власне українців, шведів та поляків розмістилися і молдавани, які супроводжували гетьмана та короля і не могли залишити службу. На тому місці, ще 1932 року згаданий вище доктор В. Трепке побачив споруджений спільними зусиллями «румунського уряду та шведського посольства невеликий пам'ятник-обеліск з написом “Carolus XII Rex Suediae”... Нижче від нього, над самим майже берегом Дністра стоять розкинені трикутником три криниці, які звичайно можна було ще донедавна побачити в Україні: з дерев'яною цямриною та журавлем. Ті криниці зуться “Мазепиними”. Місцеві люди й дотепер беруть із них воду. Вони мали бути викопані козаками Гетьмана на спогад його душі та на його пам'ять по його смерті» [7].

Але не можна виключити і третю, комбіновану версію розміщення та перебування І. Мазепи у Бендерах. Вона впливає

з документальних спостережень В. Трепке, який припускав, що «коли Гетьман серйозно захворів, то не міг залишатися в таборовому шатрі. Дуже можливо, що він хворий користувався гостинністю в тому будинкові, а може там навіть і помер. У будь-якому разі, той факт, що назва “Мазепиному дому” не зникла з пам’яті місцевого населення, навіть внаслідок столітнього панування над Бендерами російської влади, ясно показує, що той будинок тісно пов’язаний з іменем Гетьмана І. Мазепи» [8].

Оскільки тривалий час деякі дослідники сперечалися щодо місця першого поховання тіла І. Мазепи, певну ясність з цього питання, гадаємо, вніс і згадуваний доктор В. Трепке, відвідуючи у 1931 році село Варниця за спеціальним дорученням Українського наукового інституту у Варшаві. Він описав місцеву церкву у с. Варниця наступним чином: «На краю села Варниця стоїть невеличка сільська церква, дуже стара, але встановити, чи це та сама, в якій було відразу після смерті відспівано похорон І. Мазепи, за зовнішніми ознаками неможливо. Треба зважити на те, що вона у всякому разі стоїть на тому ж місці або поруч, де стояла варницька церква, в якій у 1709 році лежав прах гетьмана» [9].

На нашу думку, сумніви В. Трепке були марними, бо він справді побачив церкву початку XVIII століття, яку, на жаль, через рік (1932 р.) було знесено через її старість та непридатність до подальшого провадження служби. На її місці було споруджено нову церкву, яка функціонує і дотепер.

Унікальними є і дослідження В. Трепке щодо місця останнього перепоховання тіла І. Мазепи у румунському місті Галаці. Слід зазначити, що на той час церква Святого Георгія була однією з небагатьох кам’яних православних культових споруд цього міста-порту на Дунаї. Розміщена на високому дунайському березі, вона своєю величчю та ошатністю вражала мешканців та гостей міста. Це була дещо незвичайна для молдовських церков XVII–XVIII століть споруда, оскільки над колишньою фортецею, яка з часом стала церквою, була добудована дерев’яна вежа-дзвіниця. Притвор, який також був побудований пізніше у стилі бароко, мав два поверхи і фасад з вікнами-бійницями, що було характерно для багатьох аналогічних архітектурних комплексів того часу. В цілому ж церква Святого Георгія являла собою визначну культову споруду середньовічного Галаца.

Окрім цього, місце розташування церкви нагадувало українцям, які у березні 1710 року супроводжували тіло покійного гетьмана з Бендер до Єрусалима, високі кручі Дніпра, що певною мірою мало б компенсувати неможливість його поховання на Батьківщині. Дуже влучними, на нашу думку, є спогади та міркування з цього приводу доктора В. Трепке, який, відвідавши Галац у 1932 році, написав: «Монастир Святого Георгія, оточений високим парканом з дерева, стоїть на крутому й високому березі Дунаю; з широкого... подвір'я, яке простягається до самої кручі берега, під яким розкинулася пароплавна пристань... розгортається чудовий, майже безмежний краєвид на Дунай, який, як і безліч віків тому назад, "тихо, тихо воду несе", ховаючи в своїх глибинах силу таємниць людської, та, зокрема, слов'янської, а з нею й української історії. За Дунаєм тягнеться зелений, трохи застелений сивиною простір придунайських лук, простягаючись аж до сиво-блакитно-туманних відног Балкан, що замикають собою широкий круговид. Подорожній, захоплений величчю і красою пейзажу, мимоволі переноситься думкою до берегів Дніпра з безмежними до нього прилягаючими луками, які губляться, майорючи на горизонті, нагадуючи інколи якісь гірські масиви. Вибираючи місце для могили гетьмана І. Мазепи, його прибічники не випадково зупинилися на Монастирі Святого Георгія, з його таким своєрідним розташуванням. Той, кому не довелося спочивати над рідним Дніпром, мав лежати принаймні там, звідки вид нагадував рідний край, звідки тихим пливом старий Дунай мав приносити мовчазні звістки про долю гетьмана ген-ген далеко через Чорне море аж до України» [10].

Тоді українському політичному емігрантові в Румунії стало відомо про те, що «під час Служби Божої у цій церкві ім'я гетьмана Івана Мазепи поминають у числі засновників. Але з якого часу, з якого розпорядження — це встановити не вдалося», — підсумував В. Трепке. Він же вперше спробував пояснити, у чому полягає зв'язок між галацькою церквою Святого Георгія та сусідньою, тієї ж давності та того ж канонічного підпорядкування Церкві Святого Гробу в Єрусалимі, церкви Пречистої Діви, яка певною частиною віруючих також називається Мазепиною: тому, що певний час труна з тілом гетьмана зберігалася у цій церкві. Це не могли не помітити місцеві мешканці, а також прибулі до Галаца, які щодня торгували на базарі, що розміщувався

у низині на майдані між двома церквами-фортецями, або перебиралися саме у цьому місці через Дунай. Все це призводило до скупчення великої кількості місцевих та заїжджих людей, які ставали свідками подій та носіями звісток про те, що відбувалося по сусідству у двох зазначених вище церквах. Окрім цього, надгробна плита з непростим для карбування у камені зображенням гетьманського герба, одноголового орла та написом могла бути виготовлена у майстернях церкви Пречистої Діви або певний час зберігалася біля її стін на виду в усіх віруючих-відвідувачів. Мабуть, цим пояснюється той факт, що у певної частини мешканців Галаца тривалий час і фактично до наших днів церква Пречистої Діви ототожнюється з пам'яттю про Івана Мазепу. Отже, можна погодитися із думкою В. Трепке про те, що «церква Пречистої Діви є одним з монументів, хоч і не безпосередньо пов'язаний з іменем І. Мазепи, проте для нас — українців вона представляє собою історичний пам'ятник» [11].

На наш погляд, проведена представниками української еміграції міжвоєнного періоду колосальна робота щодо збереження та консолідації історичної пам'яті про І. Мазепу заслуговує на особливу увагу дослідників. Наведемо тут цитату з однієї зі статей В. Трепке, яка влучно окреслює наші завдання щодо повернення в Україну останків як І. Мазепи, так і інших видатних синів українського народу: «Розшукати мусять українці всі ті цінні для них пам'ятки, відмітити місця їхні і те, що знайдуть з останків великих небіжчиків мусять перевести у свій час до України, щоб поховати у народному Пантеоні» [12]. Повністю підтримуючи таку думку В. Трепке, гадаю, що настав час повернути прах І. Мазепи. А капсули із землею з місця його поховання та пам'ятника у Галаці до відродженої гетьманської столиці — Батурина, а також для київських музеїв привезена 25 жовтня 2009 р. особисто автором.

З початком Другої світової війни багато з представників української еміграції вступили до лав румунської армії та стали воювати проти СРСР у надії на звільнення України від радянської системи.

Втім, під час війни членів Бухарестської філії Українського комітету з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри спіткали певні неприємності, пов'язані зі вступом Румунії у конфронтації проти Радянського Союзу, зокрема, окупацією Південної та частини Центральної України.

Безпосереднім поштовхом для масової переорієнтації тогочасної румунської влади на активні антиукраїнські дії, у тому числі спрямовані проти емігрантів — вихідців з України, стала реальна політична ситуація, що виникла на початковому етапі війни у зв'язку з можливістю появи незалежної від СРСР української держави, ядро якої було створено у 1941 році у Львові. Румунія сприйняла цю новину виключно негативно. У баченні М. Антонеску (однофамілець маршала-диктатора в Румунії 1940–1944 рр. І. Антонеску, його перший заступник та виконуючий обов'язки голови Ради міністрів Румунії протягом перших місяців війни у зв'язку з участю диктатора у військових операціях проти СРСР. — Авт.), яке він озвучив у відсутності самого диктатора на засіданні Ради міністрів 20 серпня 1941 року, Румунія має вживати заходи з метою імовірного захисту від дуже претензійних тенденцій щодо відтворення Великої України. Такі претензії, за словами М. Антонеску, призвели до того, що румунська жандармерія та репресивні органи сигуранци стали приділяти особливу увагу діяльності представників української еміграції в Румунії. Тому у переліку засобів, які вони використовували й чого, відповідно до можливостей, не треба було допускати, фігурували: живе спілкування з людьми; преса, яка друкувалася за межами Румунії і розповсюджувалася з рук у руки; література українського «ірредентистського» характеру, біографії Т. Шевченка, С. Петлюри; журнали, листівки, брошури; пропаганда, яка здійснювалася українськими емісарами, направленими до Румунії з Польщі, Чехословаччини, Франції, Югославії, зокрема під виглядом художників, іконописців, журналістів, науковців, студентів, викладачів; зустрічі на хрестинах, весіллях, днях народження, вечорницях, під час яких навіть на очах у місцевої влади вихвалялося минуле України піснями, віршами, танцями, розповідями старих та досвідчених людей тощо.

У відповідь румунська жандармерія вжила низку запобіжних заходів, які передбачали наступне: встановлення, переслідування й арешт лідерів українського руху; спостереження за його прихильниками; конфіскація пропагандистського матеріалу; загальне спостереження за національною інтелігенцією і студентською молоддю; заборона використання національної символіки й вивісок українською мовою; нагляд за бібліотеками і

вилучення української літератури, а також заборона на в'їзд до Румунії українців з інших територій.

Окрім аналітичної та запобіжної роботи румунські органи охорони правопорядку з самого початку вдавалися і до радикальніших засобів боротьби, таких як арешти, які охоплювали, головним чином, місцевий національно свідомий актив та взагалі національно думаючих українців, арештовували кожного, про кого чули, що він будь-коли домагався української церкви, школи, газети тощо.

Така ситуація настільки налякала румунських урядовців того часу, що М. Антонеску «особисто вважав за необхідне заборонити діяльність та розформувати будь-яку українську асоціацію на території країни...». Першою жертвою став згаданий вище політично нейтральний Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри [13]. З перших днів війни чимало членів Комітету, у тому числі і полковник Г. Порохівський, стали добровольцями в лавах румунської армії, сподіваючись на звільнення України від більшовицького ярма. Проте все це не було враховано і на виконання розпорядження М. Антонеску того ж дня, 20 вересня 1941 року, «у приміщенні однієї з таких асоціацій була здійснена перевірка, оскільки її діяльність суперечила румунським національним інтересам» [14]. Ця асоціація розміщувалася в Бухаресті по вул. Cuțitul de Argint (Срібний ніж), 30.

Після вступу Радянської Армії на територію Румунії у 1944 році чимало українців-емігрантів за сам факт перебування в еміграції та особливо за участь в антирадянській діяльності розплатилися власним життям або свободою. Серед них був і полковник Г. Порохівський. За спогадами його доньки О. Андрич-Порохівської, це сталося таким чином: «Над Українським комітетом збиралися чорні хмари. Комітет припинив всяку діяльність. Українці сиділи перелякані по своїх хатах, старались не спілкуватись. Почали ходити страшні чутки. НКВД почав арештовувати українських емігрантів... Отже почався страшний терор проти українців. Керівники Комітету десь переховувались... Між тим надходили жахливі вісті. Заарештовано було багатьох наших друзів — чільних діячів української еміграції. З їхнього числа, як ми потім довідались, чимало загинуло в концтаборах Радянського Союзу. І лише дехто повернувся через десять або більше років і, певно, дуже хворим» [15].

Слід зазначити, що аналогічної участі зазнали й багато інших представників української військової та політичної еміграції в Румунії, яким вдалося уникнути арешту більшовицької влади на початку 20-х років минулого століття, але не вдалося обійти трагічної загибелі після завершення Другої світової війни.

На сьогодні лише незначна група нащадків українців-емігрантів мешкає у Бухаресті та у деяких населених пунктах Румунії. Як правило, їх видають трохи зруmunізовані прізвища, зокрема: Сайчук, Шейчук (від українського прізвища Шевчук), Лаурюк (від Лаврюк), Черненко (від Черненко), Гяченку (від Дяченко), Кунеску (від Куневич), Манчур (від Мамчур) тощо, збережені українські традиції, книги та бажання спілкуватися рідною мовою. Тому вони із великим задоволенням відвідують культурні заходи, що проводяться українською стороною у Бухаресті, слухають богослужіння українською мовою, а головне — перебуваючи у пенсійному віці, намагаються передавати все найкраще, що є в їх багатогранній українській душі нащадкам. А це є найбільшим гарантом того, що закладені основи та історія перебування наших співвітчизників в еміграції у сусідній Румунії, невідома дотепер на Батьківщині, має реальні шанси стати надбанням багатомільйонного всесвітнього українства.

1. *Андрич-Порохівська О.* Полковник Гнат Порохівський — борець за незалежність України. Спогади. Рукопис. — Бухарест, 2007. — 87 с.

2. Там само. — С. 4.

3. *Comitetul Ucrainian pentru asistența emigranților Ucrainenii din România.* — №3. — 5 februarie 1925 // *Ministerul Afacerilor Străine. Registratura Generală.* — №06581. — 6 februarie 1925.

4. *Поперешній В.* Промогилу гетьмана Мазепи // *Тризуб. Щоденник.* — Чис. 40 (248). — Рік видання VI, 26 жовтня 1930. — С. 12–16; *Трепке В.* Сліди пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії // *Тризуб. Щотижневик.* — Число 36 (344). — Рік видання VIII, 18 вересня 1932. — С. 3–11.

5. *Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1933 рік.* — Львів, 1933. — 123 с.

6. *Див.: Рендюк Т. Г.* Гетьман України Іван Мазепа — Молдова та Румунія. — Бухарест: PRINTECH, 2008. — С. 56–57.

7. Там само. — С. 57–58.

8. Цит. за: *Rendiuk T. Gh. Hatmanul Ivan Mazepa: căile ucrainene-moldo-române.* — Чернівці: Букрек, 2009. — Р. 57.

9. Ibid. — P. 69.
10. *ТрелкеВ.* Паломництво намогилю Гетьмана Мазепи // Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1933 рік. — Львів, 1933. — С. 23.
11. *ТрелкеВ.* Сліді памятки Гетьмана Івана Мазепи в Румунії // Тризуб. Щотижневик. — Чис. 36 (344). — Рік видання VIII, 18 вересня 1932. — С. 4.
12. *ТрелкеВ.* Нарозшуках замогилоу Гетьмана Мазепи // Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1933 рік. — Львів, 1933. — С. 18.
13. *Rendiuk T.* Emigrația ucraineană în România interbelică // Magazin istoric. — Serie nouă. — № 4 (505). — P. 26–28.
14. *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri Guvernarea Ion Antonescu. Vol. IV (iulie-septembrie 1941).* — București: Arhivele Naționale ale României, 2000. — P. 347–348.
15. *Андрич-Порохівська О.* Полковник Гнат Порохівський — борець за незалежність України. Спогади. Рукопис. — Бухарест, 2007. — С. 12.

Стаття присвячена актуальній темі — вивченню невідомих дотепер в Україні достеменних фактів та матеріалів про витоки, формування, організаційне становлення та долю української військової та політичної еміграції в Румунії протягом 1918–1944 років як одне з джерел діаспори у цій країні. Вперше досліджується тісна взаємодія між основою української військової еміграції в Румунії — полком Визвольної української армії під командуванням полковника Гната Порохівського та представниками політичних, наукових, культурних, журналістських та громадських кіл, які в силу незалежних від них обставин у 1918–1920 роках минулого століття були вимушені залишити Україну, опинившись на території сусідньої Румунії.

Ключові слова: українська військова та політична еміграція, Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки в Румунії, Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії, культурологічна діяльність емігрантів, зв'язки із співвітчизниками в європейських країнах.

Article is devoted to the topic — the study of still unknown in Ukraine exact facts and materials about the origins of the formation, organizational development and the fate of the Ukrainian military and political exile in Romania during 1918–1944. For the first time, the close cooperation between the Ukrainian military base emigration in Romania — Liberation U-krainian army under Colonel Gnat Porohivskiy, and representatives of political, scientific, cultural, media and public opinion that due to circumstances beyond their control, in 1918–1920-ies last century were forced to leave Ukraine, being in a neighboring Romania.

Key words: Ukrainian military and political emigration, Extraordinary Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic of Romania, the Ukrainian Committee on providing assistance to migrants in Romania, culture activity immigrants ties with compatriots in European countries.

В'ячеслав Яремчук

Народився 5 травня 1959 р. у Києві. У 1981 р. закінчив історичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка. Працював викладачем у Львівському державному університеті, Київському державному університеті, Київському національному університеті технологій та дизайну. Кандидат історичних наук (1988), доцент (2005). З 1992 р. і донині науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Автор понад 100 наукових та навчально-методичних публікацій з проблем історії та політології, українсько-го національного руху, діяльності українських політичних партій, опублікованих в Україні, Російській Федерації, Білорусії. Співатор колективних досліджень «Українська

ідея суспільно-політичних рухів в Україні XVII–XX століттях», «Український вибір: політичні системи XX століття і пошук еласної моделі суспільного розвитку», «Події особистості революційної доби», «Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій» та ін.

ФАКТОР «АВСТРИЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ МІСІЇ» ТА УКРАЇНСТВО

З історії ми знаємо чимало прикладів суспільних явищ, які ставали могутніми каталізаторами національного державотворення. Подібну роль відіграли П'ємонт в боротьбі за незалежну Італію, Пруссія в процесі складання єдиної Німеччини. Через складне поєднання історичних закономірностей та збіг обставин саме з Галичиною, однією з найвідсталіших австрійських провінцій, пов'язане створення в останній третині XIX ст. національного ідейно-інтелектуального середовища («всеукраїнський духовний П'ємонт»), яке справило значний вплив на консолідацію української нації, український суспільно-політичний рух. Для Великої України, зазначав з цього приводу М. Грушевський, «Галичина... стала справді вікном у світ, що не давало їй заснути в темряві тодішніх заборон»¹. Цю провідну роль у національному відродженні, що не відповідало ні історичному, ні географічному центру українських земель і

було аномальним явищем, західноукраїнський П'ємонт відіграв до кінця Першої світової війни. До речі, подібну роль виконував західний регіон України і під час новітнього творення Української держави у 90-х роках ХХ століття.

Як відомо, українці належать до тих європейських народів, історичне минуле яких було пов'язане з іноземним завоюванням та втратою на багато століть власної державності. Подібно до Закарпаття, завойованого у Х столітті угорськими феодалами, у XIV столітті, в умовах загального послаблення Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, така ж доля спіткала Галичину й Буковину. Згадані події супроводжувалися руйнівними процесами соціально-політичного гноблення, іноземної колонізації, асиміляції корінного українського населення, його відчуження від участі в політичному та господарському житті, втратою національної верхівки.

Незважаючи на певне піднесення культурного життя українців польсько-литовської доби XIV — поч. XVII століття, пов'язаного із поширенням європейських гуманістичних ідей Відродження та Реформації, наслідком так званої польської «культурно-цивілізаційної місії» став загальний занепад українського народу, який, за влучним висловом М.Грушевського, був кинутий на роздоріжжя наступних політичних подій як етнічна маса без національного обличчя, без традицій і навіть без імені². Українське суспільство з неповною соціальною структурою, яке складалося головним чином із селян та подібного до них за статусом та рівнем культури духовенства, опинилося перед перспективою остаточної денаціоналізації.

У такому стані західні українські землі перейшли під руку нового володаря — Габсбурзької імперії. У XVI столітті Австрія підкоряє Угорське королівство, до складу якого входило українське Закарпаття. На підставі першого поділу Речі Посполитої (1772 р.) монархія отримала українсько-польські території, які увійшли до складу адміністративної одиниці під назвою, не вживаною з XIV століття — «Королівство Галичини та Льодомерії (Володимирії)». У 1774 році до імперії була приєднана Буковина.

Включення українських земель до Габсбурзької монархії співпало зі зміною політичного режиму імперії — діями освіченого абсолютизму, низкою соціально-економічних реформ кінця XVIII століття, зокрема скасування кріпацтва, що спричинило

появу симптомів пробудження українського національного життя. Потреба самозбереження і рівноваги імперської політичної системи призвели до того, що, користуючись принципом «поділяй і володарюй», Відень поряд з обмеженням всевладдя місцевих феодалів був змушений підтримати серед інших і українську громаду. В основному ареалі українства — Галичині, з наданням українцям певних соціальних прав, сприяння у розвитку національної освіти та зрівняння в правах греко-католицького духовенства з католицьким, була підведена риска безроздільному польському пануванню, що обумовило на майбутнє австролялістичну спрямованість національного громадсько-політичного руху.

Варто зауважити, що півтора століття перебування українських земель у складі Габсбурзької імперії мали досить суперечливі наслідки. З одного боку, українство, особливо після встановлення конституційного устрою з 1848 року, вперше отримало можливість, нехай і обмежену, залучитися як суб'єкт до політичних процесів, що сприяло формуванню сучасної політичної нації, отриманню досвіду участі в державних справах. Вражаючі успіхи українства західного регіону в громадсько-політичній царині (створення національних організацій освітньої та господарської спрямованості, партійної системи, видавнича діяльність) своєю чергою викликали надзвичайне зацікавлення та потребу у наслідуванні серед приреченої на політичну пасивність української громади Росії.

Однак з іншого боку, українська меншина імперії і надалі значно відставала від провідних національних загалів, адже незважаючи на формально гарантовані загальногромадянські та національні права, в силу існуючих подвійних стандартів, її повноправна участь у системі політичних відносин була вкрай утруднена. Поряд із загальною відсталістю та поневоленням становищем в соціально-економічній сфері, що не дозволяло повною мірою скористатися правами і свободами, ситуація ускладнювалася позицією Відня та Будапешта щодо захисту привілейованих націй, в першу чергу — німців, угорців, поляків, чехів. Через згадані обставини до кінця існування Дунайської імперії, незважаючи на діючі конституційні механізми, так і не отримало вирішення українське національне питання (у вузькому розумінні, як зміцнення статусу меншини у складі Австро-Угорщини, чи широкому — створення національної держави).

Виходячи з геополітичних інтересів Відня, українська проблема не спромоглася одержати відповідного політичного резонансу не лише в Європі, а й у межах імперії, що стало однією з головних причин поразки державотворчих змагань початку ХХ століття.

Нагадаємо, що українці-автохтони від початку входження до Австрійської імперії перетворилися на «національну меншину», поділену кордонами адміністративних земель. З утворенням Австро-Угорщини (1867 р.), з їх досить відмінними політичними системами, до складу Австрії входили як окремі коронні краї Галичина та Буковина, до Угорщини — українське Закарпаття, яке не становило навіть окремої адміністративної одиниці. Згідно з даними перепису 1910 року, українців налічувалося 3,99 млн чол. У Галичині їх було понад 3,2 млн (39,9% населення краю, 62% у Східній Галичині), 305 тис. у Буковині (38,3% краю, 65% у Північній Буковині) та 472 тис. у Закарпатті (56% на етнічних українських землях). В австрійській частині імперії вони становили 12,5% населення, в угорській — 2,3%³. Ускладнювало ситуацію прилучення українців до домінуючих в регіонах інонаціональних загалів — в Галичині до поляків, Буковині — румун, Закарпатті — угорців.

В інтересах панівних націй імперії провінційним українським теренам відводилася роль аграрно-сировинного придатку «спадкових земель» монархії. Існуючий напівколоніальний статус стримував зростання продуктивних сил Галичини, Буковини та Закарпаття, через що вони залишалися найбільш відсталими в економічному відношенні та жебракуючими регіонами Австро-Угорщини. Це призводило до консервації віджилих господарсько-економічних відносин, незначного розвитку промисловості й торгівлі, слабкої урбанізації, найнижчого рівня життя та найвищої надлишкової робочої сили в імперії, що своєю чергою стримувало висхідний розвиток української нації, її політичну самореалізацію. Через зазначені обставини на початку ХХ століття до 94% української громади Галичини та Буковини займалися виключно сільським господарством (для порівняння: румунськомовна громада — 90%, сербо-хорватська — 86,9%, словенська — 75,4%, польська — 65,6%, чеська — 43,1%, німецька — 33,5%)⁴.

Існуюча національна та соціально-політична дискримінація стали причиною вкрай низького представництва українців у владних структурах як на рівні імперії, так і регіонів, у пред-

ставницьких та адміністративних органах. Сформовані ж протягом останніх століть і частково модернізовані правові, адміністративні та політичні норми Австро-Угорщини були підпорядковані забезпеченню панівних позицій в обох частинах імперії німецької і угорської меншин, аристократії та великих землевласників.

Лише потреби внутрішнього зміцнення «клаптикової імперії», яку роздирали національні чвари, примушували Відень при нагальній необхідності звертати увагу й на українців. Стосовно Австрії українська проблема трактувалася здебільшого в контексті українсько-польського конфлікту в Галичині та набагато менш інтенсивного національного суперництва в Буковині. В Угорщині, де продовжувалися процеси суцільної мадяризації, пригнічена українська меншина була взагалі ігнорована.

Саме виходячи із такої ситуації пояснюється великий успіх національного представництва, коли воно здобуло в першому австрійському парламенті 1848 року із загальної чисельності у 383 депутати 37 мандатів. Адже тоді Відень намагався і отримав підтримку української сторони у боротьбі проти небезпечних ліберально-революційних рухів поляків і угорців. Однак зі стабілізацією політичної ситуації «увага» до української проблематики зникає, що мало для українців від'ємні наслідки. Так, у 1861 році до парламенту потрапили 12 українців, 1885 — 4, 1891 — 8, 1901 — 10. В парламенті (Державних Зборах) Угорщини українці лише інколи мали поодинокі представництва.

Вкрай незначним чином українці були представлені і у сфері адміністративного управління. Так, до складу загальноімперських центральних органів управління та австрійського уряду станом на 1 січня 1914 року з 6293 осіб входило 25 українців (0,39%). Для порівняння: німців — 75%, чехів — 10,3%, поляків — 4,9%, угорців — 4,4%, румунів — 0,4%⁵. Зрозуміло, що вони посідали там другорядні посади.

Не кращою була ситуація і на регіональному рівні — в коронних краях. Згідно з даними 1914 року в Галичині на 300 високопоставлених урядових чиновників-поляків припадало 25 українських⁶. Подібною ситуація була і в Буковині. У 1900 році в крайових установах налічувалося 169 українців. Вони становили 9,2% усіх службовців, значно поступаючись іншим загалом: німцям у 5,4 разу, румунам — в 1,2, полякам — у 1,44 разу⁷.

Доволі суперечливі наслідки для українців мало запровадження у 70-х роках XIX століття «широкого провінційного самоврядування»⁸, що стосувалося виключно Австрії. Адже це викликало загострення боротьби за панування в поліетнічних коронних краях, прискорило намагання «державних» націй до поглинання слабких меншин, до яких належали й українці. Внаслідок попереднього домінування, незважаючи на формальну рівність поляків і українців, з кінця 70-х років XIX століття Галичина перетворилася на «польську» провінцію, в якій державна адміністрація, судочинство, органи крайового та повітового самоуправління, освіти і культури були опановані польськими колами, які продовжували політику колонізації. Так, якщо в першій виборчій кампанії до Галицького сейму у 1861 р. українці змогли зі 150 отримати 49 депутатських мандатів (найбільший відсоток за період 1861–1913 рр.), то у 1876 р. до сейму пройшли тільки 14 українців, у 1883 р. — 11, 1899 р. — 16⁹.

У Буковині адміністративне управління залишалося в руках німецької бюрократії, яке з часом було «розмите» представниками інших націй — румунів, євреїв, поляків, частково українців. Ситуація в краї складалася для української меншини більш сприятливо, адже відчутної переваги будь-якого етносу не було, що й унеможливлювало монополію на владу.

Становище українців дещо покращилася на початку XX століття, у 1907 році, коли із запровадженням загального виборчого права до віденського парламенту обрано 32 українця-депутата. Поступово зміцнюються позиції українців і в сеймах. Однак незважаючи на збільшення українського представництва в законодавчих та представницьких органах і пов'язані з цим нові, але досить непевні перспективи, українці на початку XX ст. і надалі були усунуті від провідних політичних процесів. Ціла низка вимог української громади, що стосувалися встановлення реальної рівності з іншими народами, не говорячи про засади національного самоуправління, вирішення нагальних соціально-економічних проблем, що перетворювало українську проблему на політичну, так і не були вирішені.

Виходячи з цих реалій, українським партійно-політичним проводом на зламі XIX–XX століть було висунуте домагання демократизації політичної системи держави, розширення участі в ній українства та вирішення українського питання, яке бачилося шляхом утворення національно-територіальної автономії із

Східної Галичини та Буковини у складі федеративної Австрії. Про Угорську Русь питання не ставилося в практичну площину аж до 1918 року. Національна автономія розглядалася як відповідний механізм, який мав забезпечити українцям опанування місцевою виконавчою та законодавчою владою, що мало сприяти досягненню вільного і необмеженого розвитку української нації. Теза про політичну самостійність України у її соборницькому спрямуванні розглядалася провідними політичними партіями — національними демократами, радикалами та соціал-демократами як справа далекого майбутнього. Згадані національні гасла знаходились цілком в руслі соціально прийнятих норм австрійського суспільства, загальної еволюції Австро-Угорщини, яка, за висновком І. Крип'якевича, на початку ХХ століття стояла напередодні зміни політичного устрою в напрямі перебудови держави на принципах федерації народів¹⁰.

До речі, подібні горизонти бачення вирішення національного питання були притаманні й іншим недержавним народам імперії. Зокрема, поряд з жаданням відродження самостійної Польщі, провідні польські політичні сили головну увагу приділяли досягненню широкої автономії Галичини. Чехи здебільшого бажали об'єднання земель корони св. Вацлава (Богемія, Моравія, Сілезія) в національну автономію, в кращому випадку стати третім рівним партнером у триєдиній монархії. Доволі подібну ідею триалізму, окрім створення власної держави, висловлювали сербо-хорвати.

Лише початок Першої світової війни викликав пильний інтерес уряду до українського питання. Потреба внутрішнього зміцнення Австрії викликала до життя ініціативу уряду (серпень 1914 р.), в якій висловлювався намір після переможного завершення війни поділити Галичину на окремі українську та польську частини¹¹. Існували й більш складні проекти модернізації Австрії, які також торкалися долі українців. З наміром зміцнення німецьких позицій проти слов'янської більшості було запропоновано утворити з Австрії дві групи земель — Західноавстрійську (німецько-чеську) та Східноавстрійську (польсько-українську) з власними двопалатними парламентами. До складу останньої, де українці отримували культурно-національну автономію, мали входити Галичина, Буковина, Конгресова Польща, Волинь і Поділля. Стосовно ж проблеми української автономії Відень мав намір не виходити за межі не-

чітких обіцянок, запевняючи українців у своїй прихильності. Адже, будь-який варіант вирішення українських прагнень, по собі далеко не стратегічних, мав викликати ланцюгову реакцію, яка б порушила баланс сил та цілісність імперії.

З появою нового стратегічного партнера — Польщі питання української автономії було взагалі зняте з порядку денного політичного життя. Згідно з маніфестом імператорів Німеччини та Австро-Угорщини (листопад 1916 р.) було проголошено про утворення на відвоєнованих землях Росії Конгресової Польщі. Намагання зберегти цілісність монархії змусило Відень погодитися й на збільшення автономних прав неподільної Галичини, що на практиці означало консервацію в ній польських панівних позицій. Зі втратою підтримки з боку Відня українство опинилося цілком безпорадним, через що протягом 1916–1918 років змушене було гарячково напружувати зусилля в напрямі недопущення поглинання українських земель Польщею.

До речі, в роки війни Буковина також стала об'єктом імперіалістичної експансії та суперечливих дій австрійського уряду, що перекреслювало її державотворчі намагання. Ворожі блоки — Антанта та Центральні держави розглядали буковинські українські землі як предмет торгу за потенційного союзника — Румунію. Лише вступ останньої у війну на боці Антанти в серпні 1916 року усунув реальну перспективу поглинання з відома Відня Буковини Румунією.

Таким чином, роки війни, на які українці покладали великі надії щодо створення кардинальних умов для зміни свого становища в політичній системі Австро-Угорщини, власного державотворення, принесли лише невтішні, але цілком передбачувані реалії.

Практично з «глухого кута» підавстрійських українців ввели події в Росії — Лютнева революція 1917 року та розгортання державотворчих процесів у Наддніпрянській Україні, що значним чином вплинуло й на активізацію національного руху в Західній Україні, насичення його державницьким, соборницьким спрямуванням. Однак відчутні втрати, які понесло українство у воєнну добу, російська окупація значних теренів Галичини та Буковини, яка продовжувалася до другої половини 1917 року, стримували цей процес. Свою роль відіграла й нерішучість у відстоюванні національних інтересів і української партійно-політичної верхівки, передусім провідної УНДП, яка

продовжувала сповідувати традиційну австролялістську тактику в межах легітимного конституційного поля. В першу чергу це стосувалося буковинського політичного проводу на чолі з М. Васильком, який своїми діями підтверджував незворушну вірність австро-угорській державі й піддавав сумніву ймовірність спільної боротьби східних та західних українців за національне визволення, заперечував і доцільність об'єднання всіх українців в одній державі¹².

Натомість необхідність напруження зусиль в боротьбі проти поглинання українських земель з боку Польщі нестримно радикалізувало галицький суспільно-політичний рух, посилюючи в ньому відцентровий напрям. Про це свідчили, зокрема, програмні заяви найвищого політичного представництва українців Галичини — парламентської фракції (УПРепрезентації), яка об'єднала лідерів всіх провідних українських партій провінції. Так, якщо лідером УПРепрезентації Є. Петрушевичем у травні 1917 року вносилося домагання створення українського «державного організму» в межах Австрії¹³, то наприкінці 1917 року ця вимога була доповнена погрозою долучення всіх західноукраїнських земель до щойно утвореної УНР¹⁴.

Однак на відміну від Великої України, де стан революційної демократії, який граничив з анархією, дозволяв практично втілювати принципи української автономії, а згодом і державності, в Австро-Угорщині ці процеси і надалі блокувалися центральним урядом. В умовах потурання більш сильним націям-конкурентам українські вимоги, як і численні раути переговорів політичного проводу українства протягом 1917–1918 рр. з імператором та урядом щодо вирішення українського питання, залишилися безрезультатними. Влада була не в змозі виконати українських домагань і не бажала брати на себе жодних зобов'язань.

Наслідком цих подій стало те, що, переконавшись у втраті будь-яких надій на легітимне вирішення українського питання, у другій половині 1918 року українське національне керівництво практично вперше відійшло від легальних дій, розпочавши таємну підготовку до реалізації права на самовизначення. У ніч на 1 листопада 1918 року (на той час вже проголосили свою державну незалежність Чехо-Словаччина, Сербо-Хорватословенська держава, Угорщина) за наказом створеної 19 жовтня 1918 року Української Національної Ради (Конституанти) було розпочате повстання у Львові. Того ж дня українській владі

вдалося провести формальне перебрання влади від імперського намісника, що дозволило їй фактично і юридично стати правонаступницею Австрії в українських областях. В історії західно-українського народу розпочалася нова сторінка — боротьба за утворення на власній землі незалежної Української держави, яка в умовах суцільної військової руйнації, міжнародного невизнання та початку зовнішньої інтервенції виглядала як майже безнадійна. Однак, за рахунок здобутків, досягнутих у попередній період, зокрема, високого рівня згуртування національного організму, легітимної національної політичної еліти, монолітної партійної системи, досвіду участі у політичному та парламентському процесах, ЗУНР вдалося досить ефективно протягом понад 250 днів розбудувати й захищати власну державність, що являло собою досягнення, яке спроможні були повторити далеко не всі нові східноєвропейські держави.

-
- ¹ *Грушевський М.* Ілюстрована історія України.—Репринтне відтворення вид. 1913р.—К., 1990. — С. 509.
 - ² Див.: *Грушевський М.* Історія України-Руси. — К., 1913. — Т. 1. — С. 3.
 - ³ Nationalitäten und Identitäten in Ostmitteleuropa: Festschrift aus Anlaß des 70. Geburtstages von Richard Georg Plaschka. — Wien-Köln-Weimar-Bohlau, 1995. — S. 56; *Трайнин И.П.* Национальные противоречия в Австро-Венгрии и её распад. — М.: АН СССР, 1947. — С. 109; Історичні передумови воз'єднання українських земель/відпов. ред. Ф.І.Стеблій.—К.: Наукова думка, 1989. — С. 308; Енциклопедія українознавства. В 2 т./підгол. ред. В. Кубійовича.—Т. 1. Кн.1.—Мюнхен; Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка, 1949.—С. 170; *Добржанський О.* Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ—початку ХХ ст.—Чернівці: Золоті литаври, 1999.—С. 70, 74; *Ботушанський В.* Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму.—К.: Наукова думка, 1975.—С. 110; *Попик С.Д.* Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни.—Київ; Чернівці: Золоті литаври, 1999. — С. 143.
 - ⁴ Див.: *Левинський В.* Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині.—К., 1914.—С. 1; *Субтельний О.* Україна: історія/пер. зангл. Ю.І.Шевчука; вст. ст. С.В.Кульчицького.—К.: Либідь, 1991.—С. 273; Історичні передумови воз'єднання українських земель.—С. 308; *Трайнин В.П.* Зазнач. праця.—С. 129; *Добржанський О.* Зазнач. праця. — С. 81.
 - ⁵ Див.: *Трайнин И.П.* Зазнач. праця. — С. 182.
 - ⁶ Див.: *Субтельний О.* Зазнач. праця.—С. 273; *Макарчук С.* Етносоціально-розвиток національних відношень на заходноукраїнських землях в період імперіалізму.—Л., 1983. — С. 86.
 - ⁷ Див.: *Добржанський О.* Зазнач. праця. — С. 85.
 - ⁸ Див.: *Грушевський М.* Якої ми хочемо автономії федерації//*Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть. — К.: «Знання» України, 1991. — С. 123.

- ⁹ Див.: *Трайничи П.* Знач. праця.—С. 142; Енциклопедія українознавства. В 2 т./ підгол. ред. В. Кубійовича. — Т. 1. Кн. 2. — С. 486.
- ¹⁰ Див.: *Крип'якевич І.* Всесвітня історія. У 3 кн.—Кн. 3. Найновіші часи.—К.: Либідь, 1995. — С. 229–230.
- ¹¹ Див.: *Голубець М.* Велика історія України. Знай давніших часів до 1929 р.: у 18 зшитках.— Львів, 1935. — Зшиток 16. — С. 750.
- ¹² Див.: *Брицький П., Добржанський О.* Буковинці на дипломатичній службі УНР та ЗУНР.—Чернівці: Вид-во «Золоті литаври», 2007.—С. 47–49; Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (здавніх часів до середини ХХ ст.) [кол. моногр.] / В. М. Ботушанський, С. М. Гакман, Ю. І. Макартаїн.; за заг. ред. В. М. Ботушанського.— Чернівці: Рута, 2005. — С. 405, 406.
- ¹³ Див.: *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. XXII Session.*—Wien, 1918.—Bd. 1.—S. 35–36; Становище українців // Діло.—1917.—31 мая (18 ст. ст.).—С. 1–2; Державно-правне застереження українських послівщодержавно-правного становища Галицько-Володимирського Королівства // Діло.—1917.—2 червня (20 мая ст. ст.).—С. 1.
- ¹⁴ Див.: *Соборність України. Від зародження ідеї до першої спроби реалізації* / І. Л. Гошуляк, І. І. Дробот, В. В. Кривошея, В. І. Кучер, М. І. Обушний, І. А. Піддубний, В. Ф. Солдатенко, В. П. Шевчук, Ю. І. Шаповал, В. Д. Яремчук.—Кн. 1.—К.: Бібліотека українця, 2000.—С. 62.

Олександр Даниленко

Народився 1978р. у Львові. Закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2000), аспірантуру (2001). Кандидат історичних наук (2005). З 2006р. доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Автор понад 100 наукових праць.

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ГОЛОДУЮЧОМУ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ У 1920-Х РОКАХ

Соціально-економічні та політичні причини голоду 1921–1923 років в Україні досить широко висвітлювалися періодичною пресою 20-х років [10], а також українськими дослідниками [1; 8], але зовнішній аспект залишається недостатньо з'ясованим, хоча історики згадують про основні міжнародні організації та місії [6], які діяли тоді в українських губерніях. В архівах відкриті документи та матеріали про взаємодію радянських органів влади з міжнародними інституціями, про внесок останніх у порятунок голодних селян. Продовольча, матеріально-технічна, медична, санітарно-епідеміологічна допомога надходила від громадських, державних, кооперативних установ не лише Європи, а й Америки.

Українське суспільство потерпало від катастрофічних наслідків двох воєн поспіль та більшовицьких революційних перетворень. Соціально-економічну ситуацію ускладнила жаклива посуха у південних губерніях УСРР, яка спричинила недорід хлібних культур та голод серед сільського населення, хоча можна було уникнути його потворних форм, географії поширення та мільйонних жертв, особливо дітей. Неврожай був очевидним, однак в українських селах протягом другої половини 1921 року діяли надзвичайні методи здійснення хлібозаготівель з використанням карально-репресивних заходів (загороджувальні загоны, ревтрибунали, інститут заручників тощо), що призвело не лише

до масової смертності людей, а також до великих втрат худоби, зриву сівби озимих культур, занепаду сільського господарства. Західні країни знали про загрозову ситуацію в радянській Росії, однак дотримувалися пасивного принципу невтручання після активної багаторічної фази воєнної інтервенції, а деякі вдалися до економічної блокади, сподіваючись на чергову революцію знизу, тобто на масові форми протесту голодних селян. Вони справді охопили тоді Україну, проте «отаманщина» не набрала характеру всеукраїнського організованого руху опору.

Міжнародна допомога надійшла не зразу. Вона надходила поступово, безсистемно та вибірково. 16 серпня 1921 року в Женеві з ініціативи Міжнародного комітету Червоного Хреста відбулася конференція представників 20 державних та приватних організацій для обговорення заходів про надання продовольчої допомоги Росії, а 27 серпня норвезький учений та громадський діяч Ф. Нансен та Г.В. Чичерін підписали у Ризі відповідну угоду [4, с. 108]. Доктор Ф. Нансен мав повноваження міжнародного прохача, звертаючись до приватних та урядових кабінетів за допомогою. 9 вересня 1921 року він доповів про ситуацію в голодних районах Росії на третіх зборах Ліги Націй, а 30 вересня була ухвалена резолюція про необхідність боротьби з голодом, про звернення до громадських організацій, надання допомоги закавказьким республікам [4, с. 108]. Ліга Націй не підтримала офіційного статусу угоди між Ф. Нансеном та радянською Росією, а також відмовилася від ідеї про урядову допомогу, відклавши це питання до з'ясування на економічному форумі в Брюсселі 6 жовтня 1921 року. Таким був перший крок на шляху організації міжнародної допомоги голодуючим районам РСФРР, тому що тоді про Україну ніхто не говорив.

Радянська влада в Україні, виконуючи накази Москви, займалася викачкою хліба в голодних селян, його відправкою для районів Поволжя. 4 серпня 1921 року, тобто напередодні відкриття Женевської конференції, політбюро ЦК КП(б)У інформувало губкоми про відмінність «...закликів до боротьби з голодом в Росії від боротьби з неврожаєм на Україні, де допомога місцям, що постраждали від недороду, може бути надана цілком власними губернськими та повітовими засобами» [3, с. 31]. Сподівання на власні сили з форсованим виконанням нереального продподатку, котрий нагадував звичайну продрозкладку періоду воєнного комунізму, а також невизнання України між-

народною спільнотою та «федеральним урядом» як голодуючої республіки лише поглиблювало катастрофу. Уряд РСФРР вимагав від РНК УСРР даних про «...кількість хліба, яку Україна повинна дати Росії» [3, с. 34], незважаючи на голод в українських містах і селах.

Насіннева і продовольча допомога України населенню Поволжя продовжувалася до нового урожаю, але восени 1921 року Раднарком УСРР почав виділяти хліб для південних районів України, які потерпали від голоду. Українські центральні та місцеві органи влади довідалися про звернення офіційної Москви до європейських країн та Америки. «Ми знаємо, — наголошувалося в резолюції V з'їзду рад Полтавщини 4 грудня 1921 р., — як деякі з цих країн — одні відверто, інші таємно — спробували використати голод для нових колізій проти Радянської влади. Ми маємо лише наслідки корисної роботи АРА (Американської адміністрації допомоги) та ученого, доктора Нансена» [3, с. 53].

Отже, судячи з процитованого документа, на місцях володіли інформацією про надходження продовольчої допомоги для Росії. Звинувачення на адресу «капіталістів», зокрема «французьких рантьє», наведені в резолюції з'їзду рад Полтавщини, стосувалися комерційної пропозиції посла Франції в Росії, голови Комісії Верховної ради Антанти Ж. Нуланса про надання допомоги голодуючим в обмін на міжнародні зобов'язання РСФРР про повернення боргів царського уряду після попереднього приїзду до радянської Росії європейських експертів. Вимога французького політика була підтримана представниками урядів 19 країн Європи, які брали участь в роботі економічної конференції в Брюсселі у жовтні 1921 року [9, с. 90–91]. Упродовж другої половини 1921 року Україна не отримала жодної продовольчої допомоги від західних країн, тому що їхня увага зосереджувалася винятково на районах Росії, які офіційно вважалися голодуючими.

Першим офіційним документом українського уряду про міжнародну допомогу, крім угод по лінії Червоного Хреста, була угода з АРА, яку 10 січня 1922 року підписали В.Д. Гувер та Х.Г. Раковський у Москві. Виявилось, що РСФРР мала угоду від 20 серпня 1921 року, укладену в Ризі, але Х. Раковський, як нарком закордонних справ УСРР та голова уряду, дипломатично заявив про відсутність будь-яких зобов'язань України

стосовно цієї угоди, відтак просив АРА надати термінову продовольчу та медичну допомогу населенню України [3, с. 63]. Співробітникам місії АРА надавалися: повна свобода пересування територією УСРР, формування кадрового корпусу, навіть з колишніх затриманих американців після 1917 року, безкоштовна доставка вантажів від портів до пунктів призначення, звільнення від мита та конфіскацій, гарантії цільового вручення продуктів та медикаментів, залізничних квитків та вагонів, достовірна інформація про голодування населення. Умови, запропоновані керівництву АРА українською стороною, були цілком прийнятні: розподіл продуктів незалежно від національності, віри, політичного та соціального походження, уникнення політичної та комерційної діяльності, митний огляд пакунків, відсутність алкогольних напоїв.

Другим кроком українського уряду на шляху офіційного визнання південних губерній України голодуючими стала доповідна записка Х.Раковського про стан виконання продподатку УСРР, адресована особисто В.І. Леніну 28 січня 1922 року. Український лідер спростовував звинувачення російської федеральної влади про те, що Україна свідомо залишила хліб для власних потреб, оскільки третину продподатку було відправлено до Росії, а решту — розподілено між РСЧА, транспортом, промисловими центрами Донбасу, відтак «...я мушу констатувати: стосовно продовольчих і насінневих потреб наших голодуючих губерній ми виявили злочинну недбалість» [3, с. 79].

Х. Раковський використав термін «український голод», вказав на ознаки якого з'явилися у червні 1921 року, однак ВУЦВК, щоб не розводити «паніку», скасував «з політичних міркувань» постанову Української економічної наради при РНК УСРР про необхідність експертного обстеження південних губерній. «Україна не дала ніякого звернення про допомогу ні до Росії, ні до закордону, — наголошував голова українського уряду, — і різні міжнародні комітети допомоги голодуючим були допущені на Україну лише у січні і лише після того, як вони самі полізли туди за згоди РСФРР. Справа в тому, що 80% індивідуальних посилок відправляється з Америки через Англію і призначені для різних осіб, що прибувають на Україну. Внаслідок чого ми дозволили на Україні діяльність АРА, до того ж нам запропонували і ми панічно прийняли, що у підписаній з нами угоді було передбачено, що всі доходи, які надходять в АРА від ін-

дивідуальних посилок, йтимуть винятково на користь голодуючих селян Поволжя. Але надалі закривати очі перед жахіттям голоду в українських губерніях, перед небаченим там занепадом худоби, перед шаленіючим тифом, ми не можемо і ми, відриваючи від мізерної долі засобів наших комісаріатів, асигнували перший раз 10 млн. крб. на допомогу голодуючим. Ця сума сміхотворна. Тому і просимо, щоб до українського кошторису Раднарком РСФРР додав 40 млн. на допомогу голодуючим» [3, с. 84]. Отже, січень 1922 року став тією відправною датою, після якої в Україну почала надходити міжнародна допомога по лінії АРА. Раднарком УСРР фактично оголосив південні губернії України голодуючими.

Офіційною спробою започаткування міжнародної допомоги голодуючим селянам України, судячи з поточного бюлетеня Центральної комісії допомоги голодуючим, яка діяла при ВУЦВКу на чолі з Г.І. Петровським, стала її угода з представниками Американського та Голландського менонітського комітету допомоги голодуючим від 21 жовтня 1921 року [13, ф. 20, оп. 1, спр. 8, арк. 24]. Вони зобов'язалися надати продовольчу допомогу для голодного населення Запоріжжя та Катеринославської губернії на суму 50 тис. доларів. Питання про надання матеріальної допомоги від менонітів Америки обговорювалося також на президії ВУЦВКу 21 листопада 1921 року за участі Г.І. Петровського, А.В. Іванова, М.О. Скрипника, Д.З. Лебеда, С.Ф. Буздалина та інших, і також стосувалося створення в Україні Сільськогосподарського союзу нащадків голландських вихідців [11, с. 22]. Дискусія, яка виникла на засіданні президії, точилася довкола організаційних принципів формування подібного об'єднання менонітів в Україні. Зокрема, Г.І. Петровський не заперечував його заснування, якщо союз буде завозити техніку з Америки та уникатиме контрреволюційної діяльності. За створення при союзі менонітів Комітету допомоги голодуючим виступили А.В. Іванов, В.Й. Єрмощенко, але категоричну позицію виявив нарком внутрішніх справ УСРР М.О. Скрипник, оскільки, на його думку, «...тут не допомога голодуючим, а спроба створити контрреволюцію» [11, с. 24]. Однак, незважаючи на подібні дискусії, уряд УСРР не відмовився від матеріальної допомоги менонітських організацій, яка фактично почала надходити лише у 1922 році.

Наприкінці 1921 року, враховуючи катастрофічну ситуацію в південних районах УСРР, уряду вдалося налагодити систему допомоги голодуючим селянам України, залучивши винятково власні резерви та зусилля ЦК Допголод, Укревако, Наркомзему, Наркомохоронздоров'я та ВУЦВКу. Міжнародна допомога обмежувалася випадковими надходженнями по лінії Червоного Хреста та менонітської допомоги. Лише 15 лютого 1922 року ВУЦВК прийняв постанову «Про роботу чужоземних організацій допомоги голодуючим», поклавши на ЦК Допголод при ВУЦВК обов'язки загального нагляду за виконанням договорів республіканського уряду з міжнародними організаціями, повноважного представника у зносинах з ними [7, 1922, № 7, арт. 122].

1 березня 1922 року ВУЦВК видав чергову постанову «Про відповідальність за злочини проти справи подання допомоги голодуючим», якою каралися урядовці, приватні особи та керівники і співробітники громадських організацій за невиконання «...обов'язків по наданню допомоги голодуючим» [7, 1922, № 9, арт. 155]. 12 квітня 1922 року ВУЦВК вимагав від місцевих органів влади виконання протягом 48 годин різних звернень міжнародних організацій допомоги голодуючим [7, 1922, № 18, арт. 286].

Фактично і юридично в Україні були створені умови для активної діяльності зарубіжних гуманітарних місій допомоги голодуючим, однак їх поширенню на території південних губерній перешкоджали рішення ЦК Допголод при ВЦВК РСФРР. Так, 15 лютого 1922 року пленум ЦК Допголод при Всеросійському ЦВК обмежив діяльність АРА лише Поволжям, тому 9 березня Повноважне представництво УСРР у Москві звернулося до Г. Петровського з пропозицією опротестувати в ЦК РКП(б) рішення російського уряду про фактичну заборону діяльності міжнародної громадської організації на території УСРР. Мотивація заборони полягала в тому, що АРА мала тенденцію створювати свої пункти «...на окраїнах радянських республік» [3, с. 103]. Виявилося, що ЦК Допголод, яка діяла при ВЦВК РСФРР, не взяла до уваги січневої угоди, яку Х. Раковський підписав з АРА, тобто фактично незаконно втрутилася у міжнародні взаємини уряду УСРР з іноземними громадськими організаціями.

Зволікання з міжнародною допомогою, а головне — вилучення українського хліба продзагонами призвели до масового вимирання весною 1922 року селян та робітників у південних районах України. У травні 1922 року Г. Петровський повідомив ЦВК РСФРР про те, що кількість голодуючих в Україні сягнула 6,6 млн, з них діти становили 40%, тому наполегливо просив згоди на заборону вивозу з республіки наркомпродівських вантажів [3, с. 116]. За рахунок державних резервів вдалося задовольнити допомогою лише 7,5% всього голодуючого населення. «Допомога, яка надається іноземними та іншими приватними організаціями, — наголошувалося в листі Г. Петровського від 24 травня 1922 року, — досягне у майбутньому 8% забезпечення всього голодуючого населення у тому випадку, якщо буде повністю реалізовано намічений план організації громадського харчування за рахунок іноземних комісій допомоги» [3, с. 117].

Реальна допомога від АРА почала надходити у червні 1922 року, коли її харчовими пунктами було охоплено 75 тис. дітей Маріупольського повіту, хоча в порту знаходилося 300 тис. пудів зерна Зовнішторгу, а також 200 тис. пудів невикористаних вантажів місії Ф. Нансена [3, с. 134]. Міжвідомчий бюрократизм, а з іншого боку — ігнорування російським урядом міжнародних угод Раднаркому УСРР з громадськими гуманітарними місіями коштував нових жертв українському населенню південних губерній.

Соціально-економічну та політичну ситуацію, яка склалася у 1921/22 роках довкола «українського голоду», котрий не був меншим від «поволзького», досить вичерпно і докладно подав член ЦК Допголод при ВУЦВКу М. Сирота. «Голод на Поволжі невимушено перекрив собою все, — зазначав він 30 червня 1922 року, — і тому український голод відійшов на другий план: про нього мало говорили і ще менше писали» [3, с. 136]. Україна виконувала продподаток, «рятуючи Поволжя, житницю РСФРР», обмежуючись «голодними телеграмами», тобто інформуванням центральної влади про назрівання голоду, а федеральний уряд не поспішав визнавати Україну голодуючою. До березня 1922 року, за визначенням М. Сироти, «лінія боротьби з голодом на Україні може бути охарактеризована як “поволзька”», тому що дві третини зібраного на Україні продовольства спрямовувалося на Поволжя. «У грудні минулого року, — наголошував М. Сирота, — ставилося питання про розвиток іно-

земної допомоги голодуючим на Україні. Самі іноземні організації Допгол неодноразово зверталися із запитом про надання допомоги голодуючим на Україні. Однак, та ж сама упередженість про розміри і складність голоду на Півдні Росії, а також ряд політичних міркувань не дозволили іноземним організаціям Допгол виявити свою роботу. Звертаючи головну увагу великих організацій іноземної допомоги голодуючим на Поволжі, на долю України залишались дрібні організації Індопгол з незначною ємкістю допомоги і значним душком націонал-релігійності; остання обставина гальмувала достатньо швидко контактну роботу державних органів Допгол і іноземних організацій. Лише протягом останніх трьох місяців, коли представники іноземних організацій шляхом особистого відвідування встановили значну тяжкість голоду на Україні, починають розвивати допомогу голодуючим з боку іноземних організацій. Однак розвиток іноземної допомоги голодуючим надто повільний, і за своїм охопленням хоч і перевищує роботу Допголоду, але не охоплює 45% усіх голодуючих, як це має місце на Поволжі» [13, ф. 1, оп. 2, спр. 897, арк. 178].

Розлога характеристика ситуації довкола надання міжнародної допомоги голодуючим, яку змалював М. Сирота, засвідчує причини зволікання та конкретні терміни її реального надходження — квітень, травень, червень 1922 року. Концентрація допомоги на районах Поволжя суттєво поліпшилася там харчування та медичне обслуговування населення, а в Україні місцевих ресурсів вистачало на 3 місяці, тому М. Сирота пропонував «...перенести центр уваги роботи іноземних організацій Допгол на Україну» [13, ф. 1, оп. 2, спр. 897, арк. 178]. Їхні керівники також вважали доцільним зосередитись на роботі у південних українських губерніях, однак на їхню діяльність федеральний уряд не виділив коштів, тому ЦК Допгол при ВУЦВК вимушений був видати кредити з власного резерву, а також наполягав на тому, щоб іноземна допомога надходила безпосередньо в Україну.

Фактично реальна допомога АРА почала з'являтися у травні 1922 року, тому вдалося створити пункти харчування, але відсутність належного медичного та продовольчого забезпечення протягом апогею голоду у січні-травні призвела до катастрофічних наслідків. Наприклад, на початку літа у Запорізькій губернії вимерло 15% дітей, 20% захворіли на туберкульоз і до 55%

мали недостатнє харчування [3, с. 149]. Якщо в РСФРР голод вдалося суттєво приборкати, то в Україні він лише набирив руйнівної сили, але так званий федеральний центр намагався применшити масштаби українського голоду 1921/22 років.

Подібна тенденція замовчування українського голоду спостерігалася на міжнародному з'їзді громадських організацій та місій допомоги голодуючим, що відбувся 9–10 липня 1922 року в Берліні, в роботі якого брали участь представники 200 фондаций, крім АРА та Амстердамських профспілок [3, с. 151]. ЦК Допголод РСФРР представляли М.М. Крестінський та П.Г. Смідович, а ЦК Допголод УСРР — В.Х. Ауссем, Н.М. Калюжний, М. Левицький, тобто Повноважне представництво УСРР в Німеччині. Російська делегація, доповідаючи про голод, жодним словом не згадала про Україну, хоча була попередня домовленість з українськими колегами. Доповідь ЦК Допголод УСРР, виголошена на з'їзді Левицьким, викликала зацікавлення у преси та представників міжнародних організацій, тому що вони отримали інформацію про загрозливе становище голодуючого населення України. Оптимістична промова П.Г. Смідовича про завершення боротьби з голодом в Росії не вплинула на остаточне рішення з'їзду, в резолюції якого була записана пропозиція української сторони про надання продовольчої допомоги Україні.

Після зустрічі в Берліні представників міжнародних організацій допомоги голодуючим норвезька делегація порушила питання про голод на черговому засіданні Ліги Націй, а 22 липня 1922 року її Рада доручила генеральному секретареві збирати та друкувати інформацію про катастрофу в радянській Росії [4, с. 108]. Допоки дипломати радились, а представники російського ЦК Допголоду переконували міжнародні установи у необхідності допомоги населенню Поволжя, смертність на Одещині перевищила європейську у 7 разів. Представництво АРА налагодило там лише передачу посилок з Америки, а інших форм іноземної допомоги не надходило. 2 вересня 1922 року повноважний представник УСРР при міжнародних організаціях допомоги голодуючим просив НКЗС УСРР видати дозвіл громадянину США В.П. Нейфельду відвідати південні райони України для особистого вивчення ситуації з метою встановлення розмірів необхідної допомоги голодуючим [13, ф. 4, оп. 1, спр. 63, арк. 85]. 9 листопада 1922 року повноважний представник ЦК Допголод

при міжнародних місіях допомоги голодуючим звернув увагу НКЗС УСРР на необачну затримку Рамзеєра — представника місії Нансена на станції Шепетівка [13, ф. 1, оп. 2, спр. 105, арк. 4], що порушувало міжнародні зобов'язання України та її чинне законодавство про сприяння іноземним місіям допомоги голодуючим. Український уряд видавав візи, прагнув створити сприятливі умови для перебування іноземних місій допомоги в Україні.

28 січня 1923 року до Харкова прибули професор Ф. Нансен та його заступник Фрік з метою з'ясування наслідків голоду в Україні та погодження засобів їх подолання. «Треба зазначити, — наголошувалося у пресі, — що свою роботу на Україні організація Нансена проводила й проводить через Українхрест» [5, с. 21]. Нансен з повагою ставився до роботи УЧХ, згадав про неї на Женевській конференції у січні 1922 року. Місія Нансена мала десять організацій, які у березні 1923 року розподілили в Україні 256,5 тис., у квітні — 252 тис., а від початку допомоги — 12,1 млн продпайків [3, с. 192]. Зусиллями цього відомого ученого і мандрівника було відправлено в Україну 20 швейцарських та 12 італійських тракторів з 24 тис. пудів насіння та належними оборотними коштами. Протягом квітня місія Нансена надала допомогу 50 тис. голодуючим. В її розпорядженні було 36 тис. пудів жита, 41 бочка рибного жиру, 232 пуди какао, 335 ящиків супових брикетів «Маггі», нею було придбано 70 тис. пудів зерна для невідкладної допомоги селянам з розрахунку 5 пудів на сім'ю [3, с. 194]. Її представники зібрали 15 тис. золотих карбованців для закупівлі продовольства, а також благодійні надходження від різних організацій, навіть одяг для дітей. Діяльність цієї місії, яка відбувалася переважно через систему Червоного Хреста європейських країн, зосереджувалася на Катеринославщині.

Посильний внесок здійснювала Всесвітня єврейська організація допомоги (Вереліф), яка приєдналася до місії Нансена, маючи на травень 1923 року 10 млн франків та годуючи близько 9 тис. дітей. На її кошти було придбано 17,2 тис. пудів продуктів харчування, 11,3 тис. пакетів одягу та 67 пудів медикаментів, видано 1,4 млн продпайків [3, с. 196]. Вереліф та Міжнародна спілка допомоги дітям (МСДД) також діяли через товариство Українського Червоного Хреста [2, с. 28]. Одночасно з ними продовольчу допомогу Україні надавали міжнародні ор-

ганізації: Європейська допомога студентам, Всесвітній союз баптистів, Швейцарський комітет допомоги в Берні, Чехословацька місія допомоги. У серпні 1923 року ЦК Допдіт отримав від організацій місії Нансена 4 вагони посуду, які призначалися для забезпечення дитячих будинків [13, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 28]. Представництво місії Нансена в Україні, центральний офіс якої розміщувався в Харкові по вулиці Садово-Куликовська, 2 (International Committee for Russian Relief. Nansen Mission), запевнило український уряд в тому, що її організації утримуватимуть 8 дитячих установ на 380 дітей. 12 грудня 1923 року головний уповноважений МСДД в Україні Ж. Дессон та уповноважений Вереліф В. Адлер повідомили ЦК Допдіт про надходження комплектів одягу та білизни для дитячих будинків [13, ф. 283, оп. 1, спр. 75, арк. 180].

Діяльність міжнародних організацій допомоги голодуючим в Україні концентрувалася в районах Катеринославської, Одеської, Донецької, Київської, Харківської, Полтавської та Кременчуцької губерній. Першою своєю роботу розгорнула АРА, яка з березня 1922 року надавала продовольчу та медичну допомогу українським селянам та робітникам, видавши за 1922 рік 136 млн, а за п'ять місяців 1923-го — 45 млн продпайків, а також медикаментів на суму 4 млн крб золотом [3, с. 190]. Наприкінці червня 1923 року АРА згорнула роботу в Україні, виконавши свою гуманітарну місію.

Важливу матеріально-технічну та фінансову допомогу Україні надав Єврейський американський об'єднаний розподільчий комітет «Джойнт». У травні 1923 року за його підтримки в Одеській та Катеринославській губерніях працювало близько восьми десятків тракторів, комітет видав 800 тис. крб для закупівлі насіння та 843 тис. крб для придбання коней, 965 тис. крб на відновлення стада корів [3, с. 191]. Загальні витрати на придбання насіння, худоби, реманенту становили близько 4 млн крб, а також 250 тис. золотом на одяг. Одночасно з «Джойнтом», що діяв за принципом кредитування, активну роботу розгорнула Американська менонітська допомога (АМД), зосередившись переважно довкола Запоріжжя, маючи 37 тракторів та розподіливши серед населення понад 7 млн продпайків. Міжнародна робітнича допомога голодуючим (Міжробдопгол), яка діяла через профспілкові організації, видала в Україні 383 тис. пайків [3, с. 192]. Європейський комітет допомоги сту-

дентам видав у березні–червні 1923 року 263 тис. пайків, охопивши ними 4 тис. студентів українських вишів.

Міжнародна допомога Україні, починаючи з середини 1923 року, поступово згорталася, зосереджуючись на медичному та побутовому забезпеченні дитячих будинків. Окремі міжнародні організації припинили гуманітарну допомогу, інші переймалися разовими акціями. Наприклад, Міжнародна спілка допомоги дітям за жовтень 1922 — травень 1923 року видала близько 3 млн пайків [3, с. 192], але не призупинила міжнародних зв'язків з Україною. Так, у 1927 році МСДД продовжувала співпрацювати з Центральною комісією допомоги дітям при ВУЦВК, цікавилася роботою колонії імені М. Горького, у якій працював відомий педагог А.С. Макаренко [13, ф. 283, оп. 1, спр. 424, арк. 446]. «Огляд колонії імені Горького і прийнята там система при звичування малолітніх правопорушників до трудових процесів справили на мене досить приємне враження, — відзначав у листі до ЦК Допдіту УСРР делегат МСДД В. Верлін. — Міжнародний союз допомоги дітям з великим зацікавленням ознайомиться з проведеною тепер в Україні урядовою і громадською роботою по охороні життя і здоров'я дітей та попередження і ліквідації безпритульності. Я уже повідомив у Женеву про Ваше бажання обмінюватися виданнями і запропонував вислати „Revue Internationale de L'enfant“ на Вашу адресу» [13, ф. 283, оп. 1, спр. 424, арк. 446]. Представника МСДД цікавила статистика безпритульності в Україні, яка була соціальним наслідком голоду 1921–1923 рр. та часткового недороду у 1924 році.

В Україні продовжували діяти представництва також «Джойнт», хоча на комерційних, а не добровільних гуманітарних принципах.

У деяких європейських країнах, крім згаданих міжнародних організацій, створювалися громадські комітети допомоги голодуючим. 19 квітня 1923 року з ініціативи Українського громадського комітету в ЧСР і Товариства допомоги голодуючим в Україні та за підтримки дружини президента Чехословацької Республіки Аліси Масарик було влаштовано збір пожертв під час концерту, влаштованого в Празі. Вдалося зібрати понад 9 тис. крон, з них 300 крон надійшло особисто від президента Томаша Масарика, по 100 крон від його дружини, папського нунція та інших учасників цього заходу [13, ф. 3931, оп. 1,

спр. 2, арк. 4–13]. На концерті лунали народні пісні та твори М. Лисенка, Д. Верді.

Активну роботу розгорнув також Комітет допомоги голодуючим в Україні, організований українською громадою в Берліні. В архівних фондах цієї фундації збереглися листи її скарбника І.І. Мирного до С. Смаль-Стоцького та інших осіб з проханням про переказ грошових пожертв, а також підписні листи про їх надходження. Згадуються різні суми — від 300 італійських лір до 65 тис. німецьких марок. Кошти збиралися з усієї Європи, де мешкали українці, а згодом їх розподіляли за принципом адресної допомоги через представництва АРА в Україні.

На рахунок Комітету допомоги голодуючих в Україні надійшли грошові перекази від деяких іноземних банків: UnionBank (Filiale Berlin) на 109 тис. марок, Nordische Bank für Handel und Industrie на 60 тис. марок [13, ф. 4427, оп. 1, спр. 1, арк. 19]. Допомога, судячи зі списку надісланих через Німецький Червоний Хрест протягом жовтня–листопада 1922 року продпайків, стосувалася українських учених, педагогів Петра та Сергія Єфремових, Володимира Дурдуківського, Софії Короленко, Дмитра Яворницького, Павла Клепацького, Валеріана Підмогильного, Григорія Косинки, Єлисея Різниченка.

Виснажливі хлібозаготівлі в Україні з неврожайного 1928 року, які здійснювалися за принципом сталінської продрозкладки, призвели до чергового голоду в окремих південних районах УСРР. У зв'язку з цим знову виникли громадські комітети допомоги голодуючим українським селянам: у Празі на чолі з відомим ученим та педагогом С. Сірополком, а також у Парижі, очолюваний громадським і політичним діячем О. Шульгиним. В архівах збереглося листування між ними з приводу збору коштів. Вони зверталися до національних товариств Червоного Хреста, привертати його увагу до голоду в Україні. Серед активних членів Празького комітету допомоги голодуючим селянам України були: З. Мірна, К. Мацієвич, С. Русова, П. Феденко, С. Сірополко, Д. Чижевський [13, ф. 3931, оп. 2, спр. 4, арк. 7].

Діяльність обох комітетів мала гуманітарне та агітаційне спрямування з елементами політичної кампанії. Зокрема, 7 березня 1929 року С. Сірополко та З. Мірна передали до президії Чехословацького Червоного Хреста меморандум про голод в Україні. «З огляду на це, — зазначалося в їхній заяві, — Комітет хотів би звернутися до відомого своїм щирим співчут-

тям до слов'янських народів чехословацького громадянства за жертвами на користь страждаючої людності України і тому дозволяє собі просити президію Чехословацького Червоного Хреста, аби вона дала свою ласкаву згоду на це. Комітет просить, щоб президія ЧЧХ дозволила стверджувати в кожному випадку окремі прохання Комітету до фірм і підприємств в ЧСР в цій справі з тим, щоб, оскільки президія ЧЧХ визнає це потрібним, жертви на користь голодних в Україні йшли на адресу ЧЧХ» [13, ф. 3931, оп. 2, спр. 5, арк. 1–2].

Організатори Комітету допомоги голодуючим в Україні, а ними були представники Українського Академічного Комітету, сподівалися на конструктивну підтримку політиків та інтелектуалів Заходу. Зокрема, П. Феденко, готуючи текст звернення, згадав ініціативи Г. Гувера, Ф. Нансена, В. Квіслінга, американського професора Г. Фішера та інших відомих діячів, які переймалися наданням матеріальної допомоги голодуючим у 1921/22 роках [13, ф. 3931, оп. 2, спр. 3, арк. 14]. Деякі з них продовжували підтримувати зв'язки з радянською країною. Так, 18 липня 1925 року газета «Вісті ВУЦВКУ» повідомила, що до Москви приїхали Ф. Нансен та його секретар капітан В. Квіслінг з метою обговорення питання про повернення до СРСР вірмен-біженців, які перебували на території Туреччини та Греції [12]. Секретар В. Квіслінг видав у 1942 році книгу «Росія і ми», у якій показав соціально-економічну та політичну ситуацію в СРСР наприкінці 1920-х років, звернув увагу на повернення до політики воєнного комунізму [14], але жодним словом не згадував голоду 1928/29 років у південних районах України. Український громадський комітет допомоги голодуючим, щоб привернути увагу Заходу до проблеми, навіть видав брошуру П. Феденка «Голод на Україні», яка була перекладена французькою мовою та надіслана до урядовців Франції, Америки і Британії [13, ф. 3931, оп. 2, спр. 7, арк. 28]. Їхня акція не знайшла достатньої підтримки серед громадських організацій та урядових кіл європейських країн, хоча голод 1928/29 років мав трагічні наслідки і виявився «генеральною репетицією» голодомору 1932–1933 років в Україні.

Таким чином, проаналізувавши документи і матеріали, які стосуються гуманітарних зв'язків України із західним світом, зокрема діяльності міжнародних організацій допомоги голодуючим в Україні у 1920-х роках, зазначимо їх переважно гро-

мадський, а не державницький статус. У 1921 році Україна не отримала жодної міжнародної допомоги для голодуючих селян та робітників. Європейські країни вирішували власні соціально-економічні проблеми, а громадські установи виникли з ініціативи Міжнародного Червоного Хреста та особисто норвезького ученого Ф. Нансена, котрий порушив питання радянського голоду на засіданнях Ліги Націй та різних конференцій. Реальна допомога міжнародних гуманітарних місій в Україні припала на березень 1922 — червень 1923 року, хоча Раднарком УСРР мав угоди з Американською менонітською допомогою (жовтень 1921 р.) та Американською адміністрацією допомоги (січень 1922 р.).

Протягом другої половини 1921 року партійні та радянські органи РСФРР зобов'язали Україну «боротися» з голодом на Поволжі, переконавши міжнародні організації у відсутності українського голоду і зосередивши їхню діяльність переважно на території радянської Росії. Уряд України намагався здолати голод власними силами, але через виконання федерального продподатку, котрий становив від третини до двох третин зібраного українського хліба, йому відтак бракувало поточних і резервних фондів. З метою їх поповнення Х. Раковський і уклав 13 січня 1922 року угоду з АРА. Її виконання блокувалося ЦК Допголод при Всеросійському ЦВК, що лише збільшувало кількість голодуючих та жертв голоду у південних губерніях України. Фактично матеріальна допомога міжнародних організацій припала вже на період масового голоду, на його пік, тому виявилася недостатньою і побіжною, хоча врятувала десятки тисяч дітей та дорослих, засвідчивши функціонування системи міжнародних зв'язків іноземних громадських організацій з радянськими державними органами влади.

Діяльність міжнародних місій була завершена в основному наприкінці 1923 року, хоча деякі продовжили гуманітарні стосунки по лінії Червоного Хреста до кінця 1920-х років. Відсутність міждержавних угод про надання продовольчої допомоги РСФРР та УСРР пояснюється певною ізоляціоністською політикою західних держав, які не поспішали з укладанням договорів про економічне співробітництво з радянськими республіками, з'ясовуючи питання про повернення царських боргів та націоналізованих промислових підприємств. Загалом же міжнародна допомога радянській Україні у ліквідації голоду

в 1920-ті роки, особливо в 1921–1923 рр., хоча і йшла по лінії громадських організацій, була суттєвим чинником у подоланні його наслідків як гуманітарного, економічного, так і морально-психологічного характеру.

1. *Веселова О.М.* Голодоморив Україні: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Злочини проти народу. — Вид. 3-тє, доп./О.М.Веселова, В.І.Марочко, О.М.Мовчан. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2008. — 273 с.

2. Відчиттовариства Українського Червоного Хреста за 1923/24 рік. — Х., 1925.

3. Голод 1921–1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів. — К., 1993.

4. Десять лет советской дипломатии. Акты и документы. — М., 1927.

5. Доприїздадо Харковапроф. Фрітьофа Нансена // Бюлетень. — 1923. — № 1-2.

6. *Журба М.А.* Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20–30 рр. ХХ ст.) / М.А.Журба. — К.: Ред. Бюл. ВАКУ країни «Науковий світ», 2002. — 499 с.

7. ЗУ України. — 1922. — № 7. — Арт. 122.

8. *Мовчан О.Н.* Іноземна допомога голодуючим Українцям в 1921–1923 рр. // Український історичний журнал. — 1990. — № 10.

9. *Поляков Ю.* 1921-й — перемога над голодом / Ю.А. Поляков. — М., 1975.

10. *Сербин Р.* Голод 1921–1923 рр. і українська преса в Канаді. Джерела зовнітньої історії України / упоряд. Р. Сербин. — Київ; Торонто, 1992. — 643 с.

11. Сільськогосподарський союз нащадків голландських виходців на Україні (1921–1927). Збірник документів і матеріалів / упоряд. В.І.Марочко. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2000.

12. Фрітьоф Нансен у Москві // Вісті ВУЦВКУ. — 1925. — 18 липня.

13. ЦДАВО України.

14. *Quisling Vidkun.* Russland und wir. — Oslo, 1942.

Стаття розкриває питання, що стосуються надання міжнародної допомоги голодуючому населенню України у 1920-х роках.

Ключові слова: УСРР, Україна, голод, міжнародна допомога.

Международная помощь голодающему населению Украины в 1920-х годах. Статья раскрывает вопросы, связанные с предоставлением международной помощи голодающему населению Украины в 1920-х годах.

Ключевые слова: УССР, Украина, голод, международная помощь.

International help for Ukrainians, who suffer from famine in the 1920-th yy. The article deals with the questions of international help for Ukrainians, who suffer from famine in the 1920-th yy.

Keywords: USSR, Ukraine, famine, international help.

Дипломатія очима журналістів

Петро Коломієць,
*колишній завідувач відділом
зовнішньоекономічних зв'язків
журналу «Політика і час»*

ТРИ ДОЛІ ОДНОГО ВИДАННЯ

Якщо вести мову про неперервність інституційного та творчого розвитку, то далекою предтечею нинішнього журналу Міністерства закордонних справ України «Зовнішні справи» був журнал ЦК Компартії України під назвою «На допомогу агітатору». Щоправда, друк цього видання невдовзі було припинено у зв'язку з окупацією країни фашистськими загарбниками. В 1944 році журнал знову вийшов у світ під назвою «Блокнот агітатора». 1969-го переформатоване видання отримало назву «Під прапором ленінізму», відтак виходило друком двічі на місяць українською та російською мовами масовим накладом. Журнал, згідно з анотацією, висвітлював практику комуністичного будівництва в СРСР, суспільно-політичне, економічне, культурне життя республіки, а також публікував матеріали на допомогу політінформаторам, агітаторам та пропагандистам.

Принагідно варто згадати, що у Радянському Союзі за місцем роботи чи навчання було охоплено практично все доросле населення країни. «Бійці ідеологічного фронту» мали свою ієрархію: політінформатори, що повідомляли про останні події у країні та світі, агітатори, котрі роз'яснювали останні рішення партії, уряду у трудових колективах і підтримували будь-які починання, та пропагандисти, які організовували і проводили навчання у розгалуженій системі політичної освіти. Заняття найчастіше проводилися формально, але явка слухачів була задовільна, оскільки за цим стежили парткоми та партбюро підприємств, установ, навчальних закладів, наукових інститутів. Вже згадуваний «Блокнот агітатора», яким опікувався відділ пропаганди та агітації ЦК Компартії України, публікував статті на різноманітні теми, а також подавав методичні розробки політінформа-

цій, агітаційних матеріалів, а також виступів у системі політичної освіти. Та водночас всі однойменні відділи обкомів партії теж налагодили випуск регіональних «Блокнотів агітатора», ідейно-політичний рівень публікацій яких не завжди задовольняв вище партійне керівництво у Києві. Отож, аби уникнути дублювання тем в інформаційному забезпеченні «бійців ідеологічного фронту», за спогадами ветеранів видання, ЦК Компартії України й ухвалив рішення щодо створення журналу «Під прапором ленінізму» замість численних «Блокнотів агітаторів».

Новим виданням опікувався відділ пропаганди та агітації ЦК Компартії України. Безпосереднім куратором журналу призначили Леоніда Кравчука, тоді заступника завідувача цього відділу, який згодом став першим Президентом України. Головним редактором журналу «Під прапором ленінізму» призначили Якова Лавренка, що до цього редагував газету «Закарпатська правда» — орган Закарпатського обкому партії та обласної Ради депутатів трудящих. У структурі редакції було створено кілька відділів, провідним з яких був відділ пропаганди марксизму-ленінізму, відділ міжнародного життя мав статус другорядного, його завідувач за положенням навіть не входив до складу редколегії, але керівництво журналу, прагнучи збалансувати масив досить одноманітних і сухих методичних розробок «читабельними» матеріалами, не обмежувало кількісно його публікації.

Журнал «Під прапором ленінізму» мав досить солідний гонорарний фонд, а головне — отримав акредитацію у ВАК у галузі суспільних та економічних наук. Це посилювало мотивацію до співробітництва із виданнями вчених академічних інститутів та викладачів вищої школи України. Можна без перебільшення сказати, що майже всі нині відомі вчені у галузі історичних, політичних, економічних та юридичних наук часто публікувалися у журналі «Під прапором ленінізму» чи то як автори окремих статей, чи то як розробники окремих тем для системи політичного навчання (з допомогою, звичайно, пера журналістів, що працювали у штаті). До редколегії входили відповідальні партійні працівники, а також керівники академічних інститутів у галузі гуманітарних наук. Через таке густе «сито» матеріали проходили із певною натугою, що часто додавало зайвих, зовсім не потрібних клопотів і авторам, і редакторам. Але знайомство та співробітництво з авторитетними людьми мало певний вплив і на долю штатних працівників журналу. Так, висококласний журналіст Володимир Шляпошников згодом став пресекретарем першого президента України Леоніда Кравчука.

Склалося так, що менш заангажованим у своїх публікаціях виявився відділ міжнародного життя. Його обличчя протягом усього існування «Під прапором ленінізму» визначали двоє чудових журналістів і організаторів — Аркадій Сидорук та Іван Онищенко, нині, на жаль, уже покійний. Аркадій Сидорук, поліглот, що ще до роботи в журналі «Під прапором ленінізму» уславився своїми блискучими інтерв'ю по телефону з багатьма видатними людьми світу, налагодив тісне співробітництво з відомими фахівцями у галузі міжнародних відносин, що працювали у Міністерстві закордонних справ СРСР, апарату ТАРС та московських академічних інститутів. Після Аркадія Сидорука, який отримав призначення на посаду кореспондента РАТАУ — ТАРС при ООН в Нью-Йорку, відділ очолив Іван Онищенко, колишній працівник посольств СРСР у кількох країнах світу, заступник міністра закордонних справ УРСР. Він зберіг ділові контакти з московськими міжнародниками та залучив до співробітництва практично всіх кадрових українських дипломатів, котрі працювали у центральному апараті міністерства чи за кордоном. Багаторічним та активним автором відділу був Іван Грищенко, батько нинішнього міністра закордонних справ України. У колі вітчизняних журналістів-міжнародників багато років визнавалося, що журнал «Під прапором ленінізму» є провідним виданням у цій галузі в країні.

Згодом настала доба генсека Михайла Горбачова з його «новим мисленням». Після багаторічного редагування журналу Яків Лавренко пішов на пенсію. Його місце посів Григорій Максименко, колишній секретар ЛКСМУ та партійний працівник, що у роки своєї комсомольської діяльності не відзначався догматичною зашореністю. У журналі з'явилися нові теми, що розширили його творчу палітру. Публікувалися матеріали про Голодомор 1933-го, репресії кінця 30-х років ХХ століття, видатних діячів літератури та мистецтва. З дещо інших позицій висвітлювалася історія Великої Вітчизняної війни. Більш наближеними до реального життя стали матеріали на економічні теми. Журнал дедалі більше перетворювався на громадсько-політичне видання із широким змістом, що намагалося не відставати від вимог та реалій того дуже непростого, переломного та суперечливого часу й мало досить широку читацьку аудиторію, виходячи щомісяця накладом 30–40 тис. примірників. Зрештою журнал «Під прапором ленінізму» отримав реєстрацію під новою назвою — «Політика і час».

Після відомих серпневих подій 1991 року у житті української радянсько-партійної преси розпочалася нова доба. Більшість газет та журналів перейшли під крило нових органів центральної та місцевої влади. Засновником журналу «Політика і час» стало Міністерство закордонних справ суверенної України. Можна сказати, що вибір цей був обумовлений здебільшого давніми та сталими творчими зв'язками, які підтримували працівники журналу з українськими дипломатами протягом не одного десятиліття. Головний редактор журналу Григорій Максименко перейшов на дипломатичну роботу в щойно створене посольство України в Болгарії. Його наступником колектив журналу обрав Леоніда Байдака, кандидата філософських наук, багаторічного першого заступника головного редактора, заслуженого журналіста України.

Як відомо, становлення центрального апарату Міністерства закордонних справ України, дипломатичних представництв у різних країнах світу відбувалося за нелегких умов: молодого державою певний час не надавалося достатнього фінансування, бракувало кваліфікованих кадрів, виникали труднощі із облаштуванням закордонних установ. Серйозні проблеми довелося долати і журналу «Політика і час», як фінансові, хоча міністерство використовувало будь-які можливості, аби допомогти своєму виданню, так і труднощі творчого переформатування, адже йшлося про створення першого фахового видання з питань міжнародного життя у незалежній країні.

Нарешті у другій половині 90-х років період становлення нового видання завершився. Впорядкували близько 20 постійних рубрик, під якими друкувалася основна маса матеріалів («Двосторонні відносини», «Проблеми національної безпеки», «Повідомлення, коментарі», «У країнах і регіонах», «Зовнішньоекономічні зв'язки», «За протоколом», «Спогади» та інші). У кожному номері подавалося «Дипломатичне досьє», публікувалися укази про призначення послів України та повідомлення про акредитацію послів іноземних держав. Досить часто проводилися круглі столи з різних питань зовнішньої політики держави, до яких залучалися дипломати та фахівці з різних державних та наукових установ. Також налагодили випуск англomовного видання журналу — «Politics and the Times», яке редагував Аркадій Сидорук, що повернувся із закордонного відрядження вже в суверенну Україну.

Основу авторського активу становили науковці з Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАНУ та викладачі Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, згодом Дипломатичної академії при МЗС України. У творенні журналу дуже помітною була участь українських дипломатів: Юрія Кочубея, Володимира Чорного, Євгена Свинарчука, Юрія Костенка, Бориса Тарасюка, Миколи Макаревича, Андрія Веселовського, Ігоря Турянського, Юрія Сергєєва, Ігоря Харченка та багатьох інших. Саме допомога деяких дипломатичних представництв України за кордоном значно допомагала журналу долати фінансові труднощі й розширювати коло передплати. Втім, серйозним недоліком у політиці формування авторського активу журналу на відповідному етапі можна вважати надто слабкі контакти із незалежними експертами, середовище яких тоді інтенсивно формувалося в Україні.

До середини поточного десятиліття у журналі «Політика і час» виникла дуже серйозна кадрова проблема. Практично всі творчі працівники увійшли у досить поважний пенсійний вік, внаслідок чого мобільність видання помітно знизилася, набуті раніше зв'язки та форми подачі матеріалів застаріли, відчувалося відставання редакційної політики від вимог часу. Ця проблема була розв'язана із приходом нового головного редактора Ольги Таукач, колишнього провідного працівника однієї з редакцій Першого національного телеканалу, популярної телеведучої. Журнал «Політика і час» майже одразу змінив формат і отримав кольоровий друк, що наблизило його до найкращих світових видань. У 2007 році його зареєстровано під новою назвою — «Зовнішні справи», що конкретніше та чіткіше виокремлювала спеціалізацію видання, засновником якого є Міністерство закордонних справ України. Згідно з анотацією мова видання українська та англійська, проблематика публікацій — міжнародні відносини, геополітика, міжнародна економіка. Співзасновником журналу стала також Дипломатична академія при МЗС України, що максимально наблизило до журналу колектив висококваліфікованих фахівців із різних питань міжнародного життя та зовнішньоекономічних відносин. Було розширено також коло авторського активу за рахунок включення до нього незалежних експертів, представників науково-аналітичних інституцій, що виникли в останні роки, а також зарубіжних публіцистів.

Сергій Брага,
головний редактор газети
«Урядовий кур'єр»

СКЛАДОВІ ІНТЕРВ'Ю З ДИПЛОМАТОМ

«Урядовий кур'єр» — одна з небагатьох загальнонаціональних щоденних газет, яка системно висвітлює зовнішньополітичну діяльність України. Одним з жанрів, яким для цього користуються журналісти газети, є інтерв'ю з послами іноземних країн у нашій державі.

Загалом у журналістській практиці друкованих видань західних країн інтерв'ю з послами публікуються надзвичайно рідко. Переважно це можуть бути коментарі з приводу конкретних надзвичайних і сенсаційних подій. Якимось у розмові зі мною один вітчизняний дипломат, який працював у посольстві західноєвропейської країни, поскаржився, що український посол дуже хотів би дати інтерв'ю якійсь місцевій газеті, проте, мовляв, тутешні журналісти не вважають його таким співбесідником, який зацікавить читачів. Така позиція західних ЗМІ є цілком обґрунтованою. Адже посол не є самостійною особистістю, ньюзмейкером, оскільки представляє главу своєї держави перед главою держави, у якій він акредитований, тож має право висловлювати тільки, так би мовити, санкціоновані його керівництвом з центру думки і погляди.

Цікаво, що певний пієтет у ставленні до іноземних послів і посилена увага до інтерв'ю з ними збереглися на пострадянській території, у тих країнах, які мають тоталітарне минуле. Адже саме у таких державах, які штучно ізолювали себе від світу, було прийнято вважати, що іноземний посол — особа, яка може кардинально вплинути на політичну ситуацію у країні пе-

ребування, а за його зустрічами, поїздками і висловлюваннями уважно стежили не лише спецслужби, а й місцеві засоби масової інформації. Крім того, у менталітетах країн з радянським минулим ще досі зберігається ставлення до іноземців як до особливих людей «з-за залізної завіси», котре панувало в СРСР.

Ще одна причина часто робить інтерв'ю посла малоцікавим матеріалом для читача. Як правило, дипломатичний ранг зумовлює не лише специфічний зміст такого інтерв'ю, а і його стиль. Адже нерідко у своїх висловлюваннях послы вдаються до довгих, заплутаних речень офіційно-ділового забарвлення, а свої критичні думки старанно завуальовують евфемізмами, намагаючись пом'якшити їх негативний ефект. А журналіст, згідно з нормами професійної етики, зобов'язаний точно передати свою розмову зі співбесідником. У випадках інтерв'ю з послами прес-служби посольств особливо прискіпливі. У моїй практиці нерідко траплялося, коли прес-секретарі висловлювали побажання свого шефа дослівно передати розмову, не міняючи в інтерв'ю жодного (!) слова. Редакція завжди з розумінням ставиться до такої позиції посольств, добре усвідомлюючи, що інтерв'ю дипломата, особливо посла, — це політика, і будь-які неточності в ньому можуть призвести до серйозних наслідків у двосторонніх відносинах.

Проте нерідко трапляються випадки, коли інтерв'ю з послами стають центральними матеріалами газетного номера. У такій бесіді є кілька професійних таємниць, чи, точніше сказати, складових успіху. По-перше, для інтерв'ю варто обирати інформаційний привід, а не просто вести розмову про стан двосторонніх відносин, адже монолог «про поглиблення та розширення співпраці в усіх існуючих сферах» навіє дрімоту не лише на самого журналіста, а й змусить читача, який прочитає перші ж слова такого інтерв'ю, перегорнути шпальту. Ліпше, якщо привід для зустрічі буде дискусійним, полемічним, а, наприклад, не доконаний факт підписання певної угоди. По-друге, звичайно, це питання до інтерв'ю. Прес-служба будь-якого посольства перед призначенням дати інтерв'ю попросить у журналіста надіслати заздалегідь перелік запитань. Тут варто лише у загальних словах окреслити теми бесіди, а вже під час розмови формулювати їх під таким кутом, який може бути цікавим для газети і читача. Крім того, бесіда рідко триває довше, ніж годину, а як-

що врахувати час на переклад, то вона буде ще коротшою. Тому завдання журналіста полягає у тому, щоб визначити пріоритетність своїх запитань, формулювати їх чітко і коротко і, головне, не боятися перебити співрозмовника, навіть такого шанованого, як Надзвичайний і Повноважний Посол, якщо розмова заходить аж надто далеко від проблеми, яка вас цікавить.

На щастя, з-поміж іноземних послів багато яскравих і неординарних особистостей. І якщо журналіст зустрічається з таким дипломатом, то навіть тема двосторонніх відносин у його відповідях звучить образно й цікаво. Парадоксальною є ще одна закономірність. Чим більше проблемних моментів у відносинах України з певною державою, тим вищою є імовірність того, що інтерв'ю з послом цієї держави стане центральним матеріалом номера. І останнє, можливо, найголовніше. Журналіст, який пише на тему зовнішньої політики, теж повинен бути трішки дипломатом. Це передусім передбачає належну обізнаність у сфері зовнішньої політики, вміння спілкуватися, бути цікавим співбесідником, який здатен критично оцінювати почуте і завжди має в запасі несподіване запитання-козир.

Ростислав Сосса

Народився 1956 року на Тернопільщині. Закінчив географічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка (1979), Доктор географічних наук (2004), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2009), Директор Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», головний редактор науково-технічного журналу «Вісник геодезії та картографії», президент Української картографічної асоціації. Опублікував більше 200 наукових праць (зокрема 9 монографій, 1 підручник для вищої школи) з проблем розвитку та становлення національної картографії, історії картографування України.

КАРТОГРАФІЧНА СКЛАДОВА РОЗМЕЖУВАННЯ КЕРЧЕНСЬКОЇ ПРОТОКИ

Невирішеним питанням українсько-російських переговорів щодо делімітації державного кордону між Україною і Російською Федерацією залишається розмежування Азовського моря та Керченської протоки. Дискусії українських і російських фахівців з міжнародного права відносно правового статусу Азово-Керченської акваторії, а згодом тривалі переговори з цього питання офіційних делегацій завершилися підписанням Договору між Україною та Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 р., в якому згадується статус Азовського моря та Керченської протоки як внутрішніх вод двох держав.

Одностороннє спорудження російською стороною у 2003 році, без погодження з українськими владними структурами, дамби поблизу українського острова Коса Тузла привело до різкого погіршення стосунків між державами. Складний переговорний процес сторін завершився укладанням Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки від 24 грудня 2003 р. У першій статті Договору зафіксовано, що «Азовське море та Керченська протока історично є внутрішніми водами України і Російської Федерації». Ратифікований 20 квітня 2004 року

Парламентами обох держав Договір визначає основи правового режиму Азовського моря та Керченської протоки. Про розмежування Керченської протоки між Україною та Росією згаданому документі взагалі не зазначається, оскільки переговорні сторони відстоювали різні позиції. Лише на українсько-російських переговорах у березні 2004 року за пропозицією української делегації сторони дійшли згоди щодо необхідності проведення державного кордону не тільки в Азовському морі, але й у Керченській протоці. Нині основним питанням українсько-російських переговорів є визначення лінії проходження державного кордону у цих місцях.

Проблема розмежування Керченської акваторії, крім суто правових аспектів, тісно пов'язана зі сферою картографії. Саме картографічній складовій у вирішенні питання проходження українсько-російського кордону присвячена наша стаття.

Перед тим як перейти до викладу основного матеріалу доречно зазначити, що з Керченською протокою пов'язана найдавніша пам'ятка геодезичних робіт періоду Київської Русі — так званий Тмутороканський камінь. Його відкрила перша група запорозьких козаків, яка переселилася на Кубань наприкінці серпня або на початку вересня 1792 року, розбираючи стару турецьку фортецю на березі моря біля Таманської станиці. Знахідка цього каменю викликала великий інтерес істориків і філологів, оскільки на ньому було висічено напис староруською мовою, це один із найдавніших з відомих письмових пам'яток періоду Київської Русі. Тмутороканський камінь був поставлений в ознаменування важливої тогочасної події — першого геодезичного вимірювання віддалі від Тмуторокані (Тамань) до Корчева (Керч). Дешифрування напису українською мовою має такий вигляд: «У літо 6576 (1068 р. н. е.) Гліб князь міряв морем по льоду від Тмуторокані до Корчева 14 тисяч сажнів».

Після розпаду СРСР адміністративний кордон між колишніми радянськими республіками УРСР і РРФСР набув статусу державного кордону між Україною та Росією. Це відповідає нормам міжнародного права, двостороннім угодам і нормам національних законодавств України та Російської Федерації. У Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. сторони зобов'язались поважати територіальну цілісність один одного та «підтверджують непорушність існуючих між ними кор-

донів» (стаття 2)¹. Це положення не виокремлює відмінностей при проходженні державного кордону сушею чи водними просторами і стосується всього українсько-російського кордону. Постановою Верховної Ради Російської Федерації «Про порядок введення в дію Закону РФ «Про Державний кордон Російської Федерації» від 1 квітня 1993 р. передбачено, що до укладання договорів про проходження державного кордону з суміжними державами, надати кордону Російської Федерації з колишніми союзними радянськими республіками статус державного кордону (п. 2)².

Державні кордони та адміністративні межі графічно зафіксовані на численних картографічних матеріалах, що регулярно видавалися в радянські часи. Тому не має жодних складностей щодо проведення державного кордону між Україною та Росією в Керченській протоці по лінії адміністративного кордону між УРСР та РРФСР. Таку позицію послідовно займає українська сторона відносно делімітації морського державного кордону в цій протоці.

Проблема розмежування в Керченській протоці передусім пов'язана з розташованим у ній островом Коса Тузла. Державний кордон, що підтверджується відповідним зображенням на різноманітних картах, атласах проходить між островом Коса Тузла і Таманським півостровом, а судноплавний шлях у Керченській протоці — між островом і Кримським півостровом. Тому російським суднам, проходячи Керченською протокою, доводиться заходити в українську морську державну територію, що передбачає сплату відповідних лоцманських і каналних зборів за проходження. Саме це не сприймається сусідньою державою й є основною причиною затягування процесу делімітації державного кордону в протоці.

На перших відомих картах Тузла зображувався як острів. Існує багато російських карт XVII–XIX ст., на яких коса, що відходить від Таманського острова в бік Керченської протоки, складається з ланцюжка островків³. Лише наприкінці XIX ст. острів частково з'єднався з Таманським півостровом. Проте відомим фактом є те, що Постановою ВЦВК № 1727 від 13 серпня 1922 року коса Тузли (острів Середній) було включено до складу Кримської області⁴. 1925 року сильний шторм розмив косу, утворивши протоку, яка в наступні десятиліття досягла ширини 4 км. Враховуючи наявність вищезазначеної Постанови ВЦВК

від 1922 року, можна припустити, що ще до розмиву, вона не була суцільною, а складалась з окремих островів. Або спогади про розмиття коси в 1925 році є не точними.

Указом Президії Верховної Ради РРФСР від 7 січня 1941 року острів Коса Тузла (тодішня назва згідно Указу — острів Середня Коса (Тузли)) було віднесено із Темрюкського району Краснодарського краю до складу Кримської АРСР і підпорядковано в адміністративно-господарському відношенні Керченській міській Раді депутатів трудящих. Після депортації з території Кримського півострова кримських татар Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 червня 1945 року замість автономії було створено Кримську область. Згідно з ще одним Указом від 19 лютого 1954 року «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР» Кримський півострів із відповідними морськими ділянками став частиною УРСР. В Указі від 19 лютого 1954 року зазначалося про «спільність економіки, територіальну близькість та тісні господарські зв'язки між Кримською областю і Українською РСР».

Острів Коса Тузла порівняно невеликий. До появи дамби, спорудження якої розпочалось російською стороною наприкінці вересня 2003 року, його довжина становила майже 7 км, максимальна ширина — 600 м, висота поверхні над рівнем моря не перевищує 4 м. Незначна глибина протоки між островом Коса Тузла та Таманським півостровом, що в середньому становила 30–90 см, дозволила російським будівельникам швидкими темпами споруджувати дамбу (100 м за добу). Незважаючи на рішучі протести української сторони, лише після телефонної розмови 23 жовтня 2003 року Президентів Л. Кучми та В. Путіна будівництво дамби було зупинено (до лінії державного кордону залишилось 102 м, довжина дамби уже становила 3750 м). Невеликий проран, що залишився після припинення робіт з будівництва дамби, за два роки збільшився в кілька разів, море розмило майже кілометр острова і його довжина зменшилася.

Повернемось до практики картографування в радянські часи, оскільки для нас важливим є достовірність і точність відображення на картах до 1991 року адміністративного кордону між Українською РСР та Російською РФСР.

У СРСР картографічна діяльність була жорстко регламентованою, особливо у післявоєнний час. Основні картографічні роботи виконували три відомства: державна цивільна картогра-

фо-геодезична служба (топографічне картографування своєї території, випуск карт для широких верст населення), військово-топографічна служба Збройних сил СРСР (топографічне картографування зарубіжної території, топографічне забезпечення виконання робіт з делімітації та демаркації державного кордону), навігаційна служба Військово-Морських сил (морські навігаційні карти). У сфері забезпечення потреб держави та оборони топографічними й іншими картами цивільна, військова служби тісно співпрацювали. Зазначимо, що організаційно державна картографо-геодезична служба (Головне управління геодезії та картографії при Раді Міністрів СРСР) належали військово-промислому комплексу та й режимні обмеження в картографії були досить високими.

З метою поліпшення організації та збільшення обсягів виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт ще у 1935-му, 1938 роках проходять реорганізації державної картографо-геодезичної служби СРСР. З того часу починається поступова монополізація державою картографічних робіт, впроваджується система державного геодезичного нагляду, що покликана забезпечити централізований облік проведення всіх картографічних робіт і підвищення їх якості. Після створення в 1967 році Головного управління геодезії та картографії при Раді Міністрів СРСР (ГУГК СРСР) на всій території СРСР для виконання контролюючих функцій було організовано мережу Територіальних інспекцій державного геодезичного нагляду (ТІДГН), а в Москві для проведення єдиної технічної політики у питаннях концентрації, обліку, збереження і використання топографо-геодезичних і картографічних матеріалів — створено Центральний картографо-геодезичний фонд (ЦКГФ). Одночасно посилюються режимні обмеження в галузі геодезії та картографії.

Положенням про Головне управління геодезії та картографії при Раді Міністрів СРСР передбачено, що, здійснюючи керівництво топографо-геодезичними та картографічними роботами, ГУГК СРСР забезпечує в установленому порядку правильне графічне накреслення на картах державних кордонів Союзу РСР та іноземних держав, меж шельфу СРСР, адміністративних меж республік, країв, областей та районів.

Державні кордони та політико-адміністративні, адміністративні межі особливо докладно показані на топографічних і по-

літико-адміністративних картах радянського періоду. Для їх створення військовим та цивільним відомствами було напрацьовано численні інструкції, настанови з проведення топографічних знімачів і створення топографічних карт, які видавалися в установлених масштабах⁵. ГУГК СРСР налагодив регулярний випуск адміністративних обласних карт, достатньо уніфікованих і стандартизованих за змістом, зображувальними засобами, відповідно до вимог створеної союзної інструкції з укладання та видання адміністративних карт автономних республік, країв, областей⁶.

Карти, які готувалися до видання в СРСР, проходили попередню експертизу в ТІДГН щодо правильності та достовірності відображення елементів змісту карти, можливості опублікувати інформацію. Таку процедуру (цензуру) проходили всі карти: темні топографічні та тематичні, тематичні для службового використання, тематичні для відкритого опублікування (політико-адміністративні й адміністративні, туристичні, навчальні тощо).

Разом з організацією ТІДГН з метою систематичного врахування змін, що відбуваються на місцевості, для відображення їх на топографічних й інших картах, які укладаються та готуються до видання, впроваджено інститут ведення чергової довідкової карти масштабу 1:100 000. У відповідності до Положення про Головне управління геодезії та картографії при Раді Міністрів СРСР та Положення про державний геодезичний нагляд СРСР, що затверджені постановами Кабінету Міністрів СРСР, Положень про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою, затверджених Указами Президій Верховних Рад союзних республік СРСР було розроблено інструкції по черговій карті⁷. Останні встановлювали порядок збору офіційних даних з політико-адміністративного устрою та новобудов і ведення чергування цих елементів на топографічній карті масштабу 1:100 000 на територію СРСР. Чергування проводилось на аркушах топографічної карти масштабу 1:100 000 останнього року видання на період між виданнями цього аркушу. Одними з найголовніших цілей ведення чергування було забезпечення правильності відображення на картах, що видаються, державного кордону СРСР у відповідності з міжнародними договорами та матеріалами демаркацій і редемаркацій, а політико-адміністративного поділу СРСР — у відповідності з Указами Президій Верховних Рад СРСР, союзних і автономних респуб-

блік та Постановами виконавчих комітетів крайових, обласних Рад народних депутатів, а також своєчасного відображення на картах, що видаються ГУГК СРСР, адміністративно-територіальних перетворень (зміни адміністративного значення населених пунктів, їх типу, перейменувань тощо).

Отже, важливим нормативно-правовим документом, що вказує на положення та наявність республіканського адміністративного кордону між союзними республіками СРСР, який набув тепер статусу державного кордону між Україною та Російською Федерацією, є чергова карта масштабу 1:100 000.

Згадана карта, на якій показано проходження кордону в акваторії Керченської протоки, створена на основі топографічної карти масштабу 1:100 000, яка укладена в 1967 році та видана в 1969-го. На карті графічне зображення державних кордонів, адміністративних кордонів між союзними й автономними республіками, адміністративних меж між країнами, областями та адміністративними одиницями першого порядку на іноземній території показано відповідно до вимог чинних на той період нормативно-технічних документів⁸. Згодом на топографічних картах кордон зображували групою ланок з розривом, якщо лінія кордону співпадала з лінійними об'єктами (шляхами, ріками, протоками, проливами тощо) і умовним знаком без розривів, якщо лінія кордону не співпадала з лінійними об'єктами місцевості. Групами ланок, з відображенням всіх поворотів, які виражаються у масштабі карти, зображали також кордони, що проходять великими водними просторами (морях, водосховищах, великим озерах)⁹.

На черговій карті масштабу 1:100 000 графічне зображення республіканських кордонів між УРСР (Кримська область) та РРФСР (Краснодарський край) завірене внизу підписами відповідальних посадових осіб: «Правильность графического начертания администр. границ Крымской области по состоянию на 25.XII.1972 г. удостоверяю: Зам. председателя Крымского облисполкома В. Семенчук» (підпис, печатка), «Правильность графического начертания границ Краснодарского края по состоянию на 25.XII. 1972 г. удостоверяю: Заместитель председателя Краснодарского крайисполкома Н. Елисеев» (підпис, печатка). Документ датований 18 червня 1973 року та відповідає вимогам «Инструкции по дежурной карте масштаба 1:100 000», що затверджена ГУГК СРСР 18 березня 1971 року⁷. Таким чи-

ном адміністративний кордон у Керченській протоці відмежовує морську ділянку навколо острова Коса Тузла від прибережних вод Таманського півострова РРФСР, підтверджуючи тим належність острова Коса Тузла до УРСР і проходження лінії кордону на цій ділянці Керченської протоки.

Як відомо, сучасна лінія кордону у Керченській протоці з'явилася вперше на черговій карті у 1958 році, коли керівництво Центрального картографо-геодезичного фонду ГУГК МВ С СРСР розпорядилося врахувати зміни щодо проходження адміністративної межі (після 1954 року — кордону між союзними республіками) згідно Указу Президії Верховної Ради РРФСР від 7 січня 1941 року «О причислении острова Средняя Коса (Тузлы) из Темрюкского района Краснодарского края в состав Крымской АССР». На цій черговій карті масштабу 1:100 000, що представляла собою номенклатурний аркуш L-37-98. Тамань (Третє видання 1952 року), на якому при перевиданні ще не було враховано зміни адміністративно-територіального поділу від 7 січня 1941 року, внесено відповідні зміни¹⁰. На ній закреслено групи ланок умовних знаків ще адміністративної межі між Кримською АРСР і Краснодарським краєм, які проходили між островом Коса Тузла та Кримським півостровом, і відповідали адміністративно-територіальному устрою РРФСР до 7 січня 1941 року, нанесено групи ланок умовних знаків вже адміністративного кордону між УРСР і РРФСР з врахуванням адміністративно-територіальних змін від 7 січня 1941 року та 19 лютого 1954 року. Кордон між союзними республіками став проходити між островом Коса Тузла та Таманським півостровом, отримавши сучасну конфігурацію.

Наявні картографічні матеріали свідчать, що кордони між союзними республіками СРСР, а також адміністративні межі автономних республік, областей, районів зображувалися на картах лише відповідно до їх графічного нанесення на черговій карті. Тому в практиці картографічного виробництва в СРСР іншого проходження кордонів і адміністративних меж не могло бути. Особливо докладно кордони між союзними республіками зображувалися на топографічних і політико-адміністративних картах.

-
- ¹ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. // Офіційний вісник України. — № 20. — С. 518.
 - ² Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. — 1993. — № 17. — С. 594.
 - ³ *Травников А. И.* Коса Тузла и стратегические интересы России / А. И. Травников. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. — С. 112–113.
 - ⁴ Там само. — С. 220.
 - ⁵ *Сосса Р. І.* Топографічне картографування території України (1920–2002 рр.): Бібліографічний покажчик / Р. І. Сосса. — К.: ДНВП «Картографія», 2003. — 128 с.
 - ⁶ *Сосса Р. І.* Картографування адміністративно-територіального устрою радянської України у міжвоєнний період / Р. І. Сосса // Регіональна історія України. — 2010. — Вип. 4. — С. 149–166.
 - ⁷ Инструкция по дежурной карте масштаба 1:100000. — М., 1971; Инструкция по дежурной справочной карте масштаба 1:100 000. ГКИНП — 17-213-88. — М., 1988.
 - ⁸ Наставление по составлению и подготовке к изданию топографических карт масштабов 1:10000, 1:25000, 1:50000, 1:100000. — М.: РИО ВТС, 1960. — 140 с.; Условные знаки, образцы шрифтов и сокращения для топографических карт масштабов 1:25000, 1:50000, 1:100 000. — М.: ВТУ ГШ ВС СССР, 1959. — 80 с.
 - ⁹ Руководство по картографическим картоиздательским работам. Часть 1. Составление и подготовка к изданию топографических карт масштабов 1:25000, 1:50000, 1:100000. — М.: РИО ВТС, 1978. — С. 96.
 - ¹⁰ *Травников А. И.* Зазнач. праця. — С. 254, 256.

Дипломатичне досьє*

ПОЧЕСНЕ КОНСУЛЬСТВО
РЕСПУБЛІКИ МАЛЬДІВИ
В УКРАЇНІ

вул. Кіровоградська, 100Б,
Київ, 03069, Україна

THE HONORARY CONSULATE
OF THE REPUBLIC OF MALDIVES
IN UKRAINE

100B Kirovogradska str.
Kyiv, 03069, Ukraine

Вих. № 2 від 12.09 2011р.

Генеральному директору
Генеральної дирекції
Київської міської ради
з обслуговування іноземних представництв
пану Кривоносу Павлу Олександровичу

Шановний Павле Олександровичу!

Почесне Консульство республіки Мальдіви в Україні висловлює Вам свою повагу та має за честь проінформувати Генеральну дирекцію Київської міської ради з обслуговування іноземних представництв про офіційне отримання паном Лірником Андрієм Віленовичем екзекватури №198 від 30.10.2010р.

Цим листом висловлюємо Вам свою пошану та повідомляємо адресу Почесного Консульства республіки Мальдіви в Україні:

*вул. Кіровоградська, 100Б,
Київ, 03069, Україна*

Почесний Консул республіки Мальдіви в Україні користується цією можливістю, щоб відновити Вам запевнення в своїй високій пошані.

З повагою,
Почесний Консул
республіки Мальдіви в Україні

А.В.Лірник

* Документи подано в оригіналі

EMBASSY OF PAKISTAN
KYIV

7, Panfilovtsiv per., Kyiv, Ukraine, 01015

Tel : (380-44) 280-25-77, 288-95-63

Fax : (380-44) 254-45-30

E-mail : parepkyiv@gmail.com

Директору Генеральній Дирекції
з обслуговування іноземних представництв
Кривоносу П.О.

Шановний Павло Олександрович!

Посольство Пакистану в Україні засвідчує Вам свою повагу та має честь повідомити наступне. Ремонтні роботи щодо реновації резиденції посла Пакистану по вул. Лесі Українки 21, кв. 71 були виконані дуже професійно та в той же час надзвичайно швидко. Керівник ремонтних робіт Топіха Олександр та його помічник Грязін Ілля безпосередньо відіграли ключову роль у швидкому завершенні ремонтних робіт одночасно слідкуючи за якістю реновації резиденції. Команда робітників під керівництвом цих людей вкотре засвідчила, що професіоналізм та майстерність співробітників ГДІПу не викликає сумнівів.

На додаток, Посольство Пакистану в Україні висловлює свою повагу керівництву ГДІПу за підтримку та допомогу.

Користуючись нагодою, Посольство Пакистану в Україні висловлює Генеральній Дирекції задоволення у своїй ширій повазі і висловлює надію на подальшу плідну співпрацю.

Посол Пакистану
Ахмад Наваз Салім Мела

18.04.2011

ПОСОЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ ТУРЕЧЧИНА
КИЇВ

26 травня 2011 р.

Пану Павлу КРИВОНОСУ
Генеральному Директору
ГДП

Факс: 486 2269

Шановний пане Генеральний Директоре,

Посилаючись на лист Посольства від 24 травня 2011 р, у якому містилося прохання виконати роботи по озелененню у подвір'ї канцелярії Посольства, хотів би висловити щиру вдячність за те, що Ви дуже швидко відгукнулися на нього і вжили необхідних організаційних заходів.

Хотіли б особливо подякувати всім співробітникам Дирекції «Труханів острів», які безпосередньо виконували озеленення на наше прохання. Крім відмінної якості та швидкості роботи, нас приємно вразила їх дружелюбність та налаштованість на досягнення найкращого результату.

Користуюся цією нагодою, щоб ще раз висловити впевненість у нашій подальшій плідній співпраці та поновити запевнення у своїй найвищій повазі.

Берк БАРАН
Радник
Заступник Керівника Місії

ПОСОЛЬСТВО КОРОЛІВСТВА ДАНІЯ

Київ

Директору ГДП
пану Кривоносу П. О.

Україна, Київ - 1, 01901
вул.Б.Хмельницького, 56
Тел 044 200 12 60
Факс 044 200 12 81
E-mail: ievamb@um.dk

File

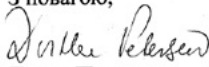
5 квітня 2011 року

Шановний пане Кривонос!

Посольство Королівства Данія в Україні у особі своїх співробітників хотіло б висловити подяку співробітникам Сектору культури та туризму Дирекції Колцентр за проведення для співробітників дипломатичних місій в Україні 2 квітня 2011 року чудову екскурсію до міста Чернігів.

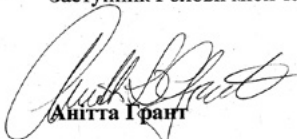
Бажаємо Вам та Дирекції успіхів та наснаги у Вашій подальшій роботі.

З повагою,

Дорте Петерсен

Заступник Голови місії та Консул

Анітта Грант

Аташе з консульських та адміністративних питань

Посольство Королівства Данія в Україні

ЧЕСЬКИЙ ЦЕНТР

ČESKÉ CENTRUM

Одержувач:

ГЕНЕРАЛЬНОМУ ДИРЕКТОРУ
ГЕНЕРАЛЬНОЇ ДИРЕКЦІЇ
ПО ОБСЛУГОВУВАННЮ
ІНОЗЕМНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ
Кривоносу Павлу Олександровичу

Київ, 17.05.2011 р.

Шановний Павле Олександровичу,

Чеський центр у Києві при Посольстві Чеської Республіки в Україні засвідчує Вам свою високу повагу і висловлює Вам і Вашим працівникам велику подяку за якісний ремонт та сумлінну працю в нашому офісі під керівництвом головного інженера Морозова Олександра Матвійовича та виробника робіт Петрухіна Івана Івановича за адресою: вул. Івана Франка, 24-а.

З повагою і надією на плідну співпрацю

021
Департамент Остржанська
II Секретар Посольства ЧР в Україні
МЗС ЧР
Директор Чеського центру в Києві

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Посольство Швейцарії

Панові П.О. Кривоносу
Генеральному директору
Генеральної дирекції з обслуговування
іноземних представництв
вул. О. Гончара, 84
01054 м. Київ

Ihre Referenz: 29/310-695
Ihre Nachricht vom: 27.04.2011
Unsere Referenz: 632.0 ZUG/OCH
м. Київ, 17.05.2011

Шановний пане Генеральний директор,

Щиро дякую Вам за Вашого листа від 27.04.2011, в якому Ви звертаєтеся до мене з проханням надати інтерв'ю для телеканалу «Тоніс», а саме для програми «Журфікс». Із-за моєї відсутності в Києві я відповідаю Вам з затримкою, за що прошу вибачення.

В період свого перебування в Україні я постійно намагався давати інтерв'ю журналам різного формату. З останніх це, наприклад, журнали «Народний депутат» та «Доміндек». Завжди я дуже цінував таку можливість контакту з медіа.

Оскільки через декілька тижнів я закінчую свою дипломатичну місію в Україні, я прийняв рішення більше не давати інтерв'ю. Але я був би Вам вдячний, якщо Ви повернетеся до цього питання трохи пізніше до мого послідовника. Для нього була б нагода використати ці контакти в своїй подальшій праці.

Сподіваючись на Ваше розуміння, прошу прийняти, шановний пане Генеральний директор, запевнення у моїй високій повазі.

Посол Швейцарії

Георг Цублер

вул. Коzyatynska 12,
P.O. Box 114
Kyiv 01015
Telefon: +380-44-28-161-28, Fax: +380-44-28-014-48
kie.vertretung@eda.admin.ch, www.eda.admin.ch/kyiv

Посольство Республики Ирак
в Украине

Embassy of the Republic of Iraq
in Ukraine

سفارة جمهورية العراق / كيبف

Number: 161

Date: 07.06.2011

الرقم:

التاريخ:

Генеральному Директору
Генеральної Дирекції Київської
міської ради з обслуговування
іноземних представництв
пану Кривоносу П. О.

Вельмишановний Павло Олександровичу!

Засвідчую Вам свою високу повагу та щиро дякую за поїздку до Одеси, яка відбулася з 03 по 05 червня 2011 року за участю керівного складу МЗС України та глав дипломатичних місій в Україні.

Поїздка, яка була організована на найвищому рівні, з насиченою програмою відвідування історичних місць та різноманітних куточків Одеси, зустрічами з представниками державної влади Одеської області, екскурсіями, пішими прогулянками, цікавим спілкуванням - залишила надзвичайно приємне враження.

Прийміть мою подяку Вам та Шановній Дирекції за хорошу організацію такого візиту та сподівання на подальшу плідну співпрацю.

Шорш Халід Саїд

Надзвичайний та Повноважний Посол
Республіки Ірак в Україні

भारत का राजदूतावास

कीव

Embassy of India

Kyiv

Kyiv 862/2/2008

19 травня 2011 р.

Генеральному директору
Комунального підприємства
„Генеральна дирекція Київської
міської ради по обслуговуванню
іноземних представництв”
Кривоносу П.О.

Копія: Директору Товариства з обмеженою
відповідальністю „Градобуд-К”
Скульбіді С.Р.

Шановний Павле Олександровичу!

Посольство Індії в Україні засвідчує свою повагу Генеральній дирекції Київської міської ради по обслуговуванню іноземних представництв та має честь звернутись з наступного приводу.

Архітектурна майстерня „Раден” та Будівельна компанія „Градобуд-К” виконували роботи по розробленню містобудівного обґрунтування „Будівництва, експлуатації та обслуговування комплексу будинків та споруд Посольства Республіки Індія в Україні на вул. Віктора Забіли, 4 у Голосіївському районі м. Києва” та будівництву паркану. Дані роботи були виконані якісно, відповідально та претензій з боку Посольства Республіки Індія до виконаних робіт не мають.

Посольство Республіки Індія в Україні висловлює Вам, Павле Олександровичу, щиро подяку за підтримку у виконанні робіт по розробленню містобудівного обґрунтування, відповідно до умов договірних зобов'язань, які виконані якісно та відповідально.

Ми високо цінімо сумісну роботу з Вашою організацією та просимо відзначити Архітектурну майстерню „Раден” та Будівельну компанію „Градобуд-К” подякою.

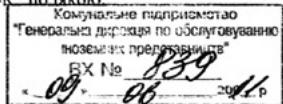
Будемо раді співпрацювати з Вами й надалі.

З повагою,

Надзвичайний та Повноважний
Посол Республіки Індія в Україні

Jan. Prasad
Пан Джоті Сваруп Панаас

EMBASSY OF THE
UNITED STATES OF AMERICA
KYIV

THE AMBASSADOR

June 10, 2011

Mr. Pavlo Kryvonos
General Director
GDIP
84 Honchara Street
Kyiv, Ukraine

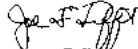
Dear Mr. Kryvonos:

My wife, Mariella, and I would like to thank you and all of your colleagues in GDIP for the wonderful time we enjoyed in Odesa last weekend. We found the newly refurbished Bristol Hotel to be very comfortable. We particularly enjoyed the ballet evening at the Odesa Opera.

I think you succeeded in your effort to introduce members of the diplomatic corps to this historic and beautiful part of Ukraine.

I also want to thank you for your help in ensuring the security of our USAID staff during the construction next door to their building in Podil.

With my best regards,

John F. Tefft
Ambassador

Неофіційний переклад

10 червня 2011 року

Пану Павлу Кривоносу
Генеральному Директору
ГДІП
Вул. Гончара, 84
Київ, Україна

Шановний пане Кривоносе:

Моя дружина Марієлла і я хотіли би подякувати Вам та усім вашим колегам з ГДІП-у за чудовий час, який ми провели в Одесі минулого вікенду. Ми із задоволенням відкрили для себе комфортабельний готель «Брістоль», який був відреставрований нещодавно. Ми дістали особливе задоволення від вечірньої балетної вистави в Одеській Опері.

Я думаю, що Вам успішно вдалося познайомити членів дипломатичного корпусу із цією історичною та прекрасною частиною України.

Я, також, хотів би подякувати Вам за вашу допомогу у забезпеченні безпеки для наших співробітників Американської Агенції з міжнародного розвитку в процесі будівництва сусіднього будинку на Подолі.

З повагою,

Джон Ф. Теффт
Посол

Embassy of the State of Kuwait
Ukraine

سفارة دولة الكويت
أوكرانيا

Генеральному Директору ГДП
пану Павлу Кривоносу

Від імені Посольства Держави Кувейт в Україні засвідчую Вам свою високу повагу та маю честь вітати Вас зі знаменною для нас подією – святкуванням 15-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між нашими дружніми країнами.

Особливо приємно, що ця подія співпадає з 50-ю річницею Дня Незалежності Кувейту, 20-ю річницею Дня Визволення та 5-ю річницею сходження на престол Його Високості Еміра Держави Кувейт.

Від себе особисто та від імені дипломатів Посольства радий подарувати вам компакт-диск національних кувейтських мелодій та пам'ятний сувенір, які виготовило Посольство спеціально до цих дорогих для наших сердець подій.

Маємо надію, що наші двосторонні відносини й надалі зміцнюватимуться та розвиватимуться заради добробуту наших народів та процвітання наших держав.

Користуючись нагодою, висловлюємо Вам побажання міцного здоров'я, а також успіхів в особистому житті та на професійній ниві.

Юсеф Хусейн Аль-Габанді

Посол Держави Кувейт в Україні

Міністерство
кордонних справ України
Дипломатична академія
України

025, м. Київ, вул. В. Житомирська, 2

Ministry
of Foreign Affairs of Ukraine

Diplomatic Academy

2, Velyka Zhytomyrska str, 01025, Kyiv

04.07.2011 № 319/2011

На № _____ від _____

**Генеральному директору
Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв**

П.О.Кривоносу

Шановний Павле Олександровичу,

Дипломатична академія України при МЗС України висловлює щирі вдячність Вам і співробітникам Генеральної дирекції, які брали участь у забезпеченні візиту до України делегації Дипломатичного університету Китаю МЗС КНР за надану організаційну і матеріально-фінансову допомогу. Делегація у складі Президента зазначеного університету Посла Чжао Цзіньцзюня і його заступників професора Тон Сін та професора Тан Цзіюня перебувала у Києві 28 червня - 2 липня 2011 року з метою обговорення питань розширення співпраці у сфері підготовки кадрів для зовнішньополітичних відомств України та Китаю.

У цьому зв'язку, просимо передати особливу вдячність співробітникам ГДПП О.Ю.Кийкову, А.В.Хоровецькій, О.І.Бодєко, О.А.Тімоновій, С.М.Кривоносу, а також О.Б.Шамрай (екскурсовод) та О.І.Литвиненку (фотограф) за проявлені компетентність, професіоналізм, оперативність та забезпечення високої якості наданих послуг:

- замовленні та обслуговуванні китайських партнерів у Залі офіційних делегацій аеропорту «Бориспіль» під час зустрічі/проводів зазначеної делегації;
- транспортному обслуговуванні комфортабельним мікроавтобусом під час перебування делегації в Україні;
- проведенні екскурсій по місту Києву з відвіданням Києво-Печерської лаври, Музею коштвностей України, Музею мікрмініаітур, Музейного комплексу «Мистецький арсенал»);
- харчуванні членів делегації у ресторані «О'Панас» та організації фуршету в Дипломатичній академії;
- фотографуванні під час офіційних зустрічей у Дипломатичній академії України.

Користуючись цією нагодою, висловлюємо сподівання на продовження нашої подальшої плідної співпраці.

З повагою,

Ректор

проф. Б.І.Гуменюк

МІНІСТЕРСТВО
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
УКРАЇНИ

Михайлівська площа, 1
м. Київ, 01018, Україна

tel: (38044) 238 17 77 fax: 238 18 88
e-mail: zsmfa@mfa.gov.ua
www.mfa.gov.ua

MINISTRY
OF FOREIGN AFFAIRS
OF UKRAINE

1, Mykhaylivska sq.,
Kyiv, 01018, Ukraine

„А” червня 2011 р. № 311/16-103-1485

Генеральному директору
Генеральної дирекції з
обслуговування іноземних
представництв

П.О.Кривоносу

Щодо відзначення Дня Європи у м.Київ

Хочу висловити Вам щирю подяку за надане сприяння під час проведення цьогорічних урочистих заходів з нагоди відзначення Дня Європи у місті Київ.

Цього року святкування Дня Європи відбулося на тлі динамічного розвитку співпраці між Україною та Європейським Союзом. Поширення серед населення ідеї європейської ідентичності та формування позитивної громадської думки щодо політики вступу до ЄС має важливе значення на шляху європейської інтеграції України.

За оцінками МЗС та наших європейських партнерів, урочистості в столиці відбулися на високому організаційному рівні, що сприяло подальшому утвердженню європейського іміджу України.

Переконаний, що цей приклад плідної співпраці Міністерства закордонних справ України та Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв матиме успішне продовження у майбутні роки.

З повагою,
Заступник Міністра -
керівник апарату

П.А.Клімкін

1014

**Посол
Республіки Індонезія
Київ**

27 липня, 2011

Шановний пане П. Кривонос!

Мені б хотілося висловити подяку Вам за щире увагу та теплі побажання з нагоди мого Дня народження. Насправді, це велика честь для мене.

Також я дуже вдячна за диск та фотографії, які Ви нам зоб'язно надіслали. Дійсно, нам було дуже приємно, що нас запросили взяти участь у безкоштовній поїздки в Одесу. Дуже вдячні за надану можливість зустрітися з Міністром закордонних справ, а також за відвідини деяких історичних місць та за насолоду прекрасними пейзажами.

Користуюся цією нагодою, щоб подякувати Вам пане П. Кривонос за приділену увагу та поновити Вам запевнення у своїй високій повазі.

Посол Республіки Індонезія

Нінінг Суїнінгсіх Рохадіат

Генеральному директору
Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв
Кривоносу П.О.
Вул. О.Гончара, 84
01054 Київ

Київ, липень 2011

Вельмишановний пане Кривонос

Перед тим, як більшість членів Клубу дружин Послів залишать країну на час відпустки, ми користуємось нагодою, щоб висловити Вам ширю подяку за Вашу цінну допомогу протягом цього року.

Нам були запропоновані цікаві екскурсії, ми з радістю відвідали за офіційним запрошенням дружини Міністра закордонних справ України П.П. Ірищенка Фролівський та Вознесенський жіночі монастирі в травні, та здійснили прогулянку в серці Києва в червні.

Подорож до Одеси за участю дипломатичного корпусу в червні ц. р. була незабутньою та дуже добре організованою. Дружини Послів були надзвичайно захоплені красою Одеси та задоволені приємною прогулянкою на катамарані.

Будь ласка, надішліть слова подяки Вашим співробітникам, та особливо пані Менжерес за сприяння в наданні комфортних автобусів, інформаційних буклетів та прес-релізів.

Ми зичимо Вам приємної літньої відпустки та сподіваємось на подальшу плідну співпрацю.

За Комітет Клубу дружин Послів:

Пані Гаймзот (Німеччина)

Пані Волтерс (Нідерланди)

Пані Георгунтзос (Греція)

AMBASADA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
NA UKRAINE
Wydział Konsularny

ПОСОЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬЩА
В УКРАЇНІ
Консульський відділ

ul. B. Chmielnickiego 60
Kijów, 01901

вул. Б. Хмельницького, 60
Київ, 01901

☎ +380 44 284 00 33
☎ +380 44 234 99 89

✉ kijow.amb.wk@msz.gov.pl
🌐 www.kijowkg.polemb.net

29.07.2011

Пав Павло Олександрович Кривонос
Генеральний директор ГДІП

Вельмишановний Павле Александровичу!

Дозвольте висловити подяку за отримане запрошення і дуже вдалу поїздку до Одеської області у складі керівного складу МЗС України та глав дипломатичних місій, що відбулася 3-5 червня ц.р. та за отримані на згадку примірник журналу „Зовнішні справи МЗС України” і диск з фотографіями.

Ще раз дякую за різноманітну програму, змістовні зустрічі та незабутні враження від Одеси.

З повагою,

Керівник Консульського відділу
Посольства РП в Україні
Рафал Вольскі
Рафал Вольскі
Перший Радник

PL2011.eu

**ПОСОЛЬСТВО
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
В УКРАИНЕ**

г. Киев 08/08/2011г.

Генеральному директору ГДИП-
Кривоносу П.А.
Зам. директору дирекции
«Колцентр» ГДИП Кийкову А.Ю.

Посольство Российской Федерации в Украине и представительство Россотрудничества в Украине выражают благодарность Генеральной дирекции Киевской городской совета по обслуживанию иностранных представительств и заместителю директора дирекции «Колцентр» Кийкову А.Ю. за высокий профессионализм сотрудников и просит отметить работу Евграшкиной Н.М., пунктуального, ответственного, внимательного к людям специалиста, которая несёт достойное звание сотрудника ГДИП. Хочется отметить последний случай, который Надежда Михайловна решила, не взирая на сложность. Изыскала возможность обеспечить отъезд из г. Севастополя Первого Секретаря Посольства - зам. директора Россотрудничества Царёвой И.Г. 01 августа 2011г., для которой очень важно было вернуться в Киев 02.08.2011 года, а через все возможные каналы обеспечения железнодорожными билетами это не удалось сделать (в том числе ж/д касса ГДИП). Евграшкина Н.М. регулярно сообщает и привлекает сотрудников Посольства на спортивные турниры и культурно – массовые мероприятия, которые организывает ГДИП. Интересуется просьбами и принимает заявки на экскурсии по историческим местам Украины

Пользуясь случаем, разрешите за свидетельствовать Вам своё почтение и выразить надежду на дальнейшее плодотворное сотрудничество.

Первый Секретарь Посольства
зам. руководителя «Россотрудничества»

И.Г. Царёва
И.Г.Царёва

EMBAJADA DE MÉXICO

Київ, 20 жовтня 2011 року

UCR01107

**Пану Павлу Кривоносу
Генеральному Директору
Генеральної Дирекції з Обслуговування Іноземних Представництв**

Шановний пане Кривонос!

Перш за все, дозвольте мені привітати Вас та подякувати за диск з записом спеціального випуску телевізійного проекту Дар'ї Карякіної «Журфікс», присвячений перебуванню глав дипломатичних місій до м. Одеса 3-5 червня цього року. Сподіваюся що ця інформація а також, поїздки, організовані ГДІПом, зміцнюватимуть відносини України з іншими країнами.

Користуюся нагодою, щоб поновити Вам запевнення у своїй вельми високій повазі.

З повагою,

**Беренісе Рендон Талавера
Посол Мексики в Україні**

EMBAJADA DE MEXICO
KIEV, UCRANIA

Олександр Децик,
генеральний директор Укрінформу

УРОКИ, ЯКИХ МИ ЧАСТО НЕ ВИВЧАЄМО

У поточному році Україна відзначила свою 20-ту річницю Незалежності. З одного боку, пройде не чергове десятиріччя може викликати почуття гордості — держава склалася, незважаючи на усі «оптимістичні» прогнози доброзичливців. З іншого — залишався у душі певний смуток, непевність у тому, що цей шлях ми пройшли так, як повинні були, що досягли того, чого хотіли, що живемо так, як прагнемо. Питання навіть не в тому, що цей смуток поділяє переважна більшість українців, а в тому — звідки він виник, і що з цим робити. За великим рахунком, йдеться про наше самоусвідомлення, розуміння місця у цьому світі та власного цивілізаційного вибору.

На згадані питання, напевно, кожен з українців надасть власну відповідь. Не претендуючи на істину в останній інстанції, хотілося б зупинитися на досить вузькому сегменті — на інформаційній політиці держави. Оскільки Укрінформ є національним агентством, то серед його завдань, окрім суто журналістської роботи, є й впровадження саме інформаційної політики держави.

Зараз ні для кого не секрет, що в Україні окремі промислові групи мають власні медіа-корпорації. Серед іншого, вони проводять власну інформаційну політику, а часом навіть локальні інформаційні війни. Великі і навіть середні підприємства давно опанували засоби впливу на інформаційний ринок, бо від потужності такого впливу залежить не тільки реалізація продукції, але й інвестиційна привабливість самого підприємства.

А що ж держава?

Наприклад, щодня чуємо звідусіль звинувачення у коруптованості, низькій інвестиційній привабливості, ненадійності, гальмуванні реформ, некомпетентності не окремих людей — держави в цілому. І чим відповідає наша держава?

Урядовці визнають, що при всій вагомості внутрішніх соціальних та економічних реформ, які започатковані, найбільш слабким місцем є саме інформаційна складова. Але для того, щоб реформи були успішними, особливо ті, що стосуються долі та гаманця практично кожного громадянина — пенсійна, земельна, освітня, охорони здоров'я реформи — люди повинні, принаймні, розуміти їхню суть.

Натомість, зараз досить часто ініціативи уряду залишаються «на горі», а прості українці, як і раніше, стикаються з хамством місцевих бюрократів. Складається враження, що люди продовжують існувати на «побутовому рівні», до якого їх підштовхує не декларована, а реальна політика. Часто не володіють достатньою інформацією, щоб зрозуміти зміни, не відчувають «вітер перетворень».

Тому стоїмо перед необхідністю еволюційної трансформації усього суспільства, кожної окремої людини, в цьому і полягає інформаційна політика держави, яка мала б бути спрямована на формування свідомого, сильного, самодостатнього, гуманного, чесного та гордого своїм громадянством українця, є вирішальним фактором.

Як на мене, є принципова, фундаментальна відмінність між Заходом і Сходом. На Заході вся соціальна конструкція створена таким чином, що в центрі всесвіту знаходиться кожна окрема людина, а вся бюрократична надбудова обертається навколо неї і слугує її інтересам. У такій системі саме людина є найвищою цінністю суспільства, в якому держава виконує роль обслуговування потреб цієї людини.

В тому суспільстві, яке дісталось нам у спадок від Російської імперії та СРСР, все виглядає з точністю до навпаки, і в центрі всесвіту знаходиться держава, а інтереси людей, тих самих «маленьких» українців, часто-густо навіть глибоко у свідомості, підпорядковані державним інтересам і обертаються навколо державного «центру». Це дає підстави найдрібнішому бюрократу, який самовпевнено ототожнює себе з такою державою, стояти не «за» громадянином, підтримуючи та обслуговуючи його

інтереси, а «над» громадянином, вирішуючи власні проблеми і інтереси за його рахунок.

Тож кожний з нас має дати відповідь на питання — де ми знаходимося, куди йдемо? На Схід, де вже були, чи на Захід, де сподіваємося бути? І це питання має бути сповненим високого сенсу не тільки для професійних дипломатів, які впроваджують державний курс на євроінтеграцію. Це питання до кожного українця. Але «критичну масу» громадської свідомості на підтримку європейського вектору розвитку неможливо сформулювати без засобів громадської комунікації, без скоординованої державної інформаційної політики в сфері інформації. Звичайно, при цьому держава може і має створити умови для свободи слова, вільного обміну думками між людьми, де будь-яка спроба маніпуляції фактами з боку журналіста розцінюватиметься як прояв непрофесіоналізму, а громадянам, споживачам об'єктивної та неупередженої інформації, буде надана можливість робити власні висновки, виходячи із життєвого досвіду та здорового глузду.

Така ж скоординована політика потрібна у контексті інтеграції України у міжнародному контексті.

Для прикладу, згадаємо газову кризу 2009 року — коли від прес-речника Газпрому лунали звинувачення у крадіжках на адресу держави Україна (!!). Натомість Україна зволікала з оцінками таких брутальних звинувачень та «віднекувалась». Хіба це державна інформаційна політика та захист державних інтересів?

Хоча, вибачте на слові, йдеться не про інформаційну політику Росії, країни, яка ще з радянських часів зберегла і розвинула відповідний потужний апарат, який, можливо, й зараз на повну потужність використовується як для «внутрішнього споживання», так і для інформаційних «воєн» із сусідами. Йдеться про можливість та й потребу скоординованого опору з боку Української держави так званим інформаційним атакам, про здатність держави захищати власні інформаційні інтереси. Росія, до речі, надає приклад у цій сфері.

Погляньмо в історію. Чим, як не спробою маніпуляції громадською свідомістю була промова американського Президента у Києві в 1991 році про «самовбивчий агресивний націоналізм» та про те, що «свобода і незалежність не є тотожними»? Хто і під якими гаслами «викручував» руки Україні, щоб позбавити її стратегічної і тактичної ядерної зброї, і на якій дип-

ломатичній полиці покривається зараз порохом славнозвісний Будапештський протокол з гарантіями ядерної безпеки для України? Хто і яким чином спровокував «кольчужний скандал», який відкинув Україну на десятиліття від цілей європейської та євроатлантичної інтеграції, і хто й коли вибачився після того, коли жодних українських радарів в Іраку не знайшли? Хто, нарешті, формує зовнішній образ України як «штучно створеної держави», не здатної на самоорганізацію інакше як під колоніальним наглядом?

Агентство Укрінформ, призначення якого є впровадження державної інформаційної політики, не могло не хворіти вадами держави. Ми зараз переживаємо «еволюцію світогляду». Наше агентство — це інформаційний інструмент держави. Зараз намагаємося повернути втрачені позиції на інформаційному ринку, тим самим захищаючи інтереси держави і її громадян, без пафосу та зайвих емоцій, кожен на своєму місці, кожного дня. Тому реформи в Агентстві є неминучими, як і реформи в масштабах усієї держави.

Обираємо не структуру, не технології, які є дуже важливими в період інтелектуальної епохи, а новий світогляд — а це є більш як амбітним завданням.

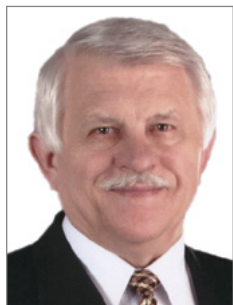
Хоча, завдяки та завдячуючи попередньому керівникові агентства, Віктору Федоровичу Чамарі, за всіх обставин, часом і попри них, у нас все ж сформована та збережена дієздатна державна інформаційна структура.

За допомогою держави, яка дедалі більше цінує можливості наших власкорів, Укрінформ здатен створити умови, щоб мережа працювала максимально ефективно і набула подальшого розвитку. І хто, як не дипломати, можуть оцінити практичну вагу інформаційної присутності України у зовнішньому світі. Головне, щоб уроки, які викладає нам історія, не проходили повз нас.

Почесні консули іноземних держав в Україні

ПРИЗВИЩЕ	КРАЇНА	МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ
Наталія Тарадайко	Австрійська Республіка	Донецьк
Ярослав Гарцула	Королівство Бельгія	Львів
АхунуВільямЕдмондДосса	Республіка Бенін	Київ
Ігор Дротяк	Республіка Білорусь	Львів
Іван Аврамов	Республіка Болгарія	Запоріжжя
Петро Малех	Республіка Бразилія	Львів
Артак Товмасян	Республіка Вірменія	Ялта
Олександр Скрипник	Республіка Вірменія	Рівне
Юрій Чорний	Грузія	Житомир
Лев Куджаїдзе	Грузія	Львів
Юрій Овчаренко	Республіка Еквадор	Київ
Ігор Сергєєв	Естонська Республіка	Сімферополь
Нвер Мхітарян	Республіка Колумбія	Київ
Олександр Кузнєцов	Союз Коморських островів	Київ
Олексій Лисенко	Республіка Кот-д'Івуар	Дніпропетровськ
Віктор Гарапко	Республіка Литва	Ужгород
Сергій Петриненко	Республіка Литва	Сімферополь
Микола Новиков	ВеликеГерцогствоЛюксембург	Київ
Марк Ендрю Райт	Нова Зеландія	Київ
Валерій Пальчук	Султанат Оман	Київ
Ігор Баленко	Республіка Перу	Київ
Олег Свиначук	РеспублікаСейшельськіострови	Київ
Тамара Лисенко	Словацька Республіка	Донецьк
Лариса Малех	Республіка Угорщина	Львів
Віктор Павленко	Республіка Угорщина	Сімферополь
Валерій Коваленко	Республіка Філіппіни	Київ
Карл Стюрен	Королівство Швеція	Херсон

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Австрійської Республіки
в Україні (м. Львів)
Ярослав Наконечний

Почесний консул
Республіки Болівія
в Україні (м. Київ)
Владімір Хосе Тордойя Рохас

Почесний консул
Боснії і Герцеговини
в Україні (м. Київ)
Андрій Васильковський

Почесний консул
Демократичної Республіки
Вірменія в Україні (м. Харків)
Армен Асланян

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Республіки Гватемала
в Україні (м. Київ)
Олексій Гончаров

Почесний консул
Республіки Гвінея
в Україні (м. Київ)
Рамін Мансурян

Почесний консул
Республіки Екваторіальна
Гвінея в Україні (м. Київ)
Роман Челноков

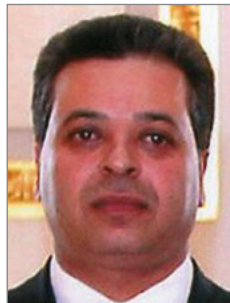

Почесний консул
Королівства Ірландії
в Україні (м. Київ)
Володимир Сай

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Ісландії в Україні (м. Київ)
Костянтин Мальований

Почесний консул
Хашимітського Королівства
Йорданія в Україні (м. Київ)
Мухаммед Абуражух

Почесний консул
Республіки Казахстан
в Україні (м. Львів)
Галина Маслюк

Почесний консул
Республіки Казахстан
в Україні (м. Одеса)
Віктор Богатир

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Республіки Казахстан
в Україні (м. Запоріжжя)
Сергій Гречний

Почесний консул
Республіки Кіпр
в Україні (м. Київ)
Юрій Гетьманенко

Почесний консул
Республіки Кіпр
в Україні (м. Маріуполь)
Костянтин Балабанов

Почесний консул
Латвійської Республіки
в Україні (м. Одеса)
Олена Алексенко

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Литовської Республіки
в Україні (м. Житомир)
Євген Лавров

Почесний консул
Литовської Республіки
в Україні (м. Львів)
Віталій Антонов

Почесний консул
Литовської Республіки
в Україні (м. Херсон)
Віктор Попов

Почесний консул
Мальдівських островів
в Україні (м. Київ)
Андрій Лірник

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Мексиканських Сполучених
Штатів в Україні (м. Львів)
Іван Шкрум

Почесний консул
Королівства Нідерландів
в Україні (м. Донецьк)
Ігор Головань

Почесний консул
Королівства Нідерланди
в Україні (м. Львів)
Богдан Панкевич

Почесний консул
Федеративної Республіки
Німеччина в Україні
(м. Львів)
Мирослава Дякович

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Федеративної Республіки
Німеччина в Україні
(м. Одеса)
Олександр Кифак

Почесний консул
Федеративної Республіки
Німеччина в Україні
(м. Донецьк)
Віктор Калашніков

Почесний консул
Республіки Панама
в Україні (м. Київ)
Данило Курдельчук

Почесний консул
Південно-Африканської
Республіки (м. Одеса)
Лариса Поплавська

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Російської Федерації
в Україні (м. Чернігів)
Вагіф Алієв

Почесний консул
Сирійської Арабської
Республіки (м. Одеса)
Алі Мухаммад Ісса

Почесний консул
Республіки Словенія
в Україні (м. Львів)
Юлія Мізрах

Почесний консул
Республіки Словенія
в Україні (м. Харків)
Анатолій Бондаренко

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Королівства Таїланд
в Україні (м. Київ)
Михайло Радучький

Почесний консул
Республіки Туніс
в Україні (м. Київ)
Геннадій Самойлов

Почесний консул
Республіки Туреччина
в Україні
(м. Дніпропетровськ)
Ігор Ханін

Почесний консул
Республіки Угорщина
в Україні (м. Донецьк)
Сергій Кириченко

Почесні консули іноземних держав в Україні

Почесний консул
Східної Республіки Уругвай
в Україні (м. Київ)
Олена Подолева

Почесний консул
Центральноафриканської
республіки в Україні (м. Київ)
Олександр Бондаренко

Почесний консул
Республіки Чилі
в Україні (м. Київ)
Володимир Поляченко

ЗМІСТ

Звернення Президента України Віктора Януковича до українських громадян з нагоди 20-ї річниці Незалежності України	6
Костянтин Грищенко. Незалежна Україна. 20 років на світовій сцені	11
Дипломатичне визнання України. Протоколи визнання Незалежної України іноземними державами	12
Олександр Шульга. Зовнішня політика незалежної України. Підсумки двадцятирічної розвитку	13

НАДЗВИЧАЙНІ І ПОВНОВАЖНІ ПОСЛИ УКРАЇНИ В ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ

Австралія. Валентин Адомайтіс	176
Австрійська Республіка. Андрій Березний	177
Азербайджанська Республіка. Олександр Міщенко	178
Алжирська Народна Демократична Республіка. Валерій Кірдода	180
Аргентинська Республіка. Олександр Тараненко	181
Королівство Бельгія. Ігор Долгов	182
Республіка Білорусь. Віктор Тихонов	183
Республіка Болгарія. Микола Балтажи	185
Федеративна Республіка Бразилія. Ігор Грушко	187
Ватикан. Тетяна Іжевська	188
Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії. Володимир Хандо	191
Соціалістична Республіка В'єтнам. Олексій Шовкопляс	191
Республіка Вірменія. Іван Кухта	192
Габонська Республіка. Сергій Мішустін	193
Гвінейська Республіка. Андрій Заець	194
Грецька Республіка. Володимир Шкуров	195
Грузія. Василь Цибенко	196
Королівство Данія. Михайло Скуратовський	197
Естонська Республіка. Віктор Крижанівський	198
Федеративна Демократична Республіка Ефіопія. Олександр Буравченков	200
Арабська Республіка Єгипет. Валерій Григораш	201
Держава Ізраїль. Геннадій Надоленко	202
Республіка Індія. Олександр Шевченко	203
Республіка Індонезія. Олександр Сіренко	205
Ісламська Республіка Іран. Олександр Самарський	206
Ірландія. Сергій Рева	208
Королівство Іспанія. Анатолій Щерба	209
Італійська Республіка. Георгій Чернявський	210
Йорданське Хашимітське Королівство. Сергій Пасько	211
Республіка Казахстан. Олег Дьомін	212
Канада. Михайло Хоменко	213
Республіка Кенія. Володимир Бутяга	214
Китайська Народна Республіка. Юрій Костенко	215
Киргизька Республіка. Володимир Соловей	216
Республіка Кіпр. Олександр Дем'янюк	217
Республіка Корея. Василь Мармазов	218
Республіка Куба. Тетяна Саєнко	219
Держава Кувейт. Володимир Толкач	220

Латвійська Республіка. Анатолій Олійник.....	222
Литовська Республіка. Валерій Жовтенко.....	224
Ліванська Республіка. Володимир Коваль.....	226
Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамагірія. Микола Нагорний.....	222
Республіка Македонія. Юрій Гончарук.....	228
Малайзія. Ігор Гуменний.....	229
Королівство Марокко. Ярослав Коваль.....	231
Мексиканські Сполучені Штати. Олексій Бранашко.....	232
Республіка Молдова. Сергій Пирожков.....	233
Федеративна Республіка Нігерія. Валерій Васильєв.....	234
Королівство Нідерланди. Олександр Горін.....	235
Федеративна Республіка Німеччина. Наталія Зарудна.....	237
Королівство Норвегія. Олександр Цветков.....	238
Об'єднані Арабські Емірати. Юрій Полурез.....	239
Ісламська Республіка Пакистан. Олег Шевченко.....	241
Південно-Африканська Республіка. Валерій Гребенюк.....	243
Республіка Польща. Маркіян Мальський.....	244
Португальська Республіка. Олександр Никоненко.....	245
Російська Федерація. Володимир Єльченко.....	247
Румунія. Маркіян Кулик.....	248
Королівство Саудівська Аравія. Петро Колос.....	249
Республіка Сербія. Віктор Недопас.....	251
Сирійська Арабська Республіка. Олег Семенець.....	252
Республіка Сінгапур. Павло Султанський.....	253
Словацька Республіка. Олег Гаваші.....	255
Республіка Словенія. Микола Кириченко.....	257
Сполучені Штати Америки. Олександр Моцик.....	259
Королівство Таїланд. Маркіян Чучук.....	260
Туніська Республіка. Валерій Рилач.....	261
Республіка Туреччина. Сергій Корсунський.....	262
Туркменістан. Валентин Шевальов.....	263
Угорська Республіка. Юрій Мушка.....	264
Республіка Узбекистан. Юрій Савченко.....	265
Республіка Фінляндія. Андрій Дешиця.....	267
Французька Республіка. Олександр Купчишин.....	268
Республіка Хорватія. Олександр Левченко.....	269
Чеська Республіка. Іван Грицак.....	270
Чорногорія. Оксана Слюсаренко.....	271
Швейцарська Конфедерація. Ігор Дір.....	272
Королівство Швеція. Євген Перебийніс.....	273
Японія. Микола Кулінич.....	274

**НАДЗВИЧАЙНІ І ПОВНОВАЖНІ ПОСЛИ
ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ**

Австрійська Республіка. Вольф Дітріх Хайм.....	276
Азербайджанська Республіка. Ейнулла Ядулла оглу Мадатлі.....	277
Алжирська Народна Демократична Республіка. Мохаммед Башир Маззуз.....	278
Аргентинська Республіка. Ліла Ролдан Васкес де Муан.....	279
Ісламська Республіка Афганістан. Мохаммад Асеф Делавар.....	280
Королівство Бельгія. Яна Зікмундова.....	281
Республіка Білорусь. Валентин Володимирович Величко.....	282
Республіка Болгарія. Дімітар Владіміров.....	283
Федеративна Республіка Бразилія. Антоніо Фернандо Круз-де-Мелло.....	284
Святий Престол (Ватикан). Преподобний отець Вечеслав Тумір.....	285

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії. Роберт Лі Тернер	286
Соціалістична Республіка В'єтнам. Хо Дак Мінь Нгуєт	287
Республіка Вірменія. Андранік Єнокович Манукян	288
Грецька Республіка. Георгіос Георгунтзос	289
Грузія. Григол Катамадзе	290
Королівство Данія. Мікаель Борг-Хансен	291
Естонська Республіка. Яан Хейн	292
Арабська Республіка Єгипет. Ясір Мохамед Атеф Абдель Кадер	293
Держава Ізраїль. Реувен Дін Ель	294
Республіка Індія. Раджив Кумар Чандер	295
Республіка Індонезія. Нінін' Сунінг'сіх Рохадіат	296
Республіка Ірак. Шорш Халід Саїд	297
Ісламська Республіка Іран. Акбар Гасемі-Аліабаді	298
Королівство Іспанія. Хосе Родрігес Мойно	299
Італійська Республіка. П'єтро Джованні Доннічі	300
Республіка Казахстан. Жумабаєв Амангельди Жумабаєвич	301
Канада. Г. Даніель Карон	302
Киргизька Республіка. Борубек Чийбилович Аширов	303
Республіка Кіпр. Евагорас Вріонідес	304
Китайська Народна Республіка. Чжан Сіюнь	305
Республіка Корея. Кім Ін Цжун	306
Республіка Куба. Фелікс Леон Карбальо	307
Держава Кувейт. Юсеф Хусейн Аль-Габанді	308
Латвійська Республіка. Атіс С'янітс	309
Литовська Республіка. Пятрас Вайтекунас	310
Республіка Ліван. Юсеф Садака	311
Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамагірія. Фейсал Атія М. Альшарі	312
Республіка Македонія. Ацо Спасеноскі	313
Малайзія. Теон Бан Чуаха	314
Королівство Марокко. Абдельжаліль Саубрі	315
Мексиканські Сполучені Штати. Беренісе Рендон Талавера	316
Республіка Молдова. Іон Стевіле	317
Федеративна Республіка Нігерія. Ібрагім Пада Касай	318
Королівство Нідерланди. Пітер Ян Волтерс	319
Федеративна Республіка Німеччина. Ганс-Юрген Гаймзьот	320
Королівство Норвегія. Олав Берстад	321
Ісламська Республіка Пакистан. Ахмед Наваз Салім Мела	322
Палестина. Мохаммед Касем Ассад Аль-Ассад	323
Південно-Африканська Республіка. Андріс Фентер	324
Республіка Польща. Генрік Літвін	325
Португальська Республіка. Маріо Жезуш Душ Сантуш	326
Російська Федерація. Михаїл Юрьєвич Зурабов	327
Румунія. Іонеску Корнел	328
Королівство Саудівська Аравія. Джудія З. М. Алхазал	329
Республіка Сербія. Душан Лазич	330
Сирійська Арабська Республіка. Мохамед Саїд Акіль	331
Словацька Республіка. Павол Гамжік	332
Республіка Словенія. Наташа Прах	333
Сполучені Штати Америки. Джон Френсіс Теффт	334
Республіка Таджикистан. Шухрат Музафарович Султанов	335
Республіка Туреччина. Ахмет Бюлент Меріч	336
Туркменістан. Нурберди Аманмурадович Аманмурадов	337
Угорська Республіка. Міхаль Баєр	338
Республіка Узбекистан. Батир Пулатович Юсупов	339

Республіка Фінляндія. Крістер Міккелссон.....	340
Французька Республіка. Жак Фор.....	341
Республіка Хорватія. Желько Кірінчич.....	342
Чеська Республіка. Іван Почух.....	343
Швейцарська Конфедерація. Георг Цублер.....	344
Королівство Швеція. Стефан Гуллгрєн.....	345
Японія. Тоїчі Саката.....	346
Європейський Союз. Жозе Мануєл Пінту Тейшейра.....	347

ПРЕДСТАВНИКИ УКРАЇНИ ПРИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Глава Місії України при НАТО. Ігор Долгов.....	351
Представник України при Європейському Союзі. Костянтин Єлисеєв.....	352
Постійний представник України при ЮНЕСКО. Олександр Купчишин.....	353
Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві (Швейцарія). Микола Маймескул.....	354
Постійний представник України при Міжнародних організаціях у Відні (Австрія). Ігор Прокопчук.....	356
Постійний представник України при ООН. Юрій Сергєєв.....	357
Постійний повноважний представник України при координаційних інститутах СНД. Іван Бунечко.....	358
Постійний представник України при Раді Європи. Микола Точицький.....	359
ГЕНЕРАЛЬНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ В ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ	360
ГЕНЕРАЛЬНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ	361

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Марія Вітушок. Постпред України Іван Грищенко.....	362
Анатолій Денисенко, Василь Туркевич. Геннадій Удовєнко — людина планети.....	365
Ректор і Надзвичайний і Повноважний Посол	369

ТРИБУНА ДИПЛОМАТА

Сергій Пирожков. Україна і Молдова: рух до ЄС після 20 років.....	373
Юрій Костєнко. Від відносин дружби і співробітництва до стратегічного партнерства.....	383
Юрій Костєнко. Візит, що відкрив нові горизонти співпраці.....	409
Олександр Купчишин. Щодо 20-річчя встановлення Україною дипломатичних відносин з Францією.....	424
Микола Кулінич. 20 років українсько-японської співпраці: підсумки та перспективи.....	46
Олег Волошин. Ініціативи Росії в напрямі підвищення ефективності діяльності СНД та причини їхнього провалу в 1998–1999 рр.....	461

ДИПЛОМАТИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

Борис Гуменюк. Національна дипломатія сучасної доби: нові виклики і завдання.....	472
Вячеслав Ціватий, Наталія-Тєреза Аношина. Дипломатична служба і дипломати Великої Британії: історичні традиції, сучасна інституціональна модель (досвід для України).....	4
З ЖИТТЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ	505

ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ З ОБСЛУГОВУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ

Павло Кривонос. Для дипломатів і про дипломатів.....	507
Олексій Кийков. Українські маршрути зарубіжних дипломатів.....	512
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ	

Василь Дурдинець. На захист суверенітету.....	534
Володимир Євтух. ПерспектививзаємодіїУкраїнизєвропейськимитатрансатлантичними структурами у контексті функціонування українських ідентичностей.....	545

Георгій Крючков. Проблеми національної безпеки і оборони України в контексті політики позаблоковості	561
Сергій Нагорний, Денис Нагорний. Російські ініціативи щодо створення «газової ОПЕК»: висновки для України	576
Леонід Шкляр. Сучасні пріоритети зовнішньої політики України	610
Юрій Шаповал. Шлях довжиною у 15 років	622

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Віктор Андрущенко. Підготовка нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття	656
Костянтин Балабанов. Багатовекторність міжнародного співробітництва сучасного університету (досвід Маріупольського державного університету)	656
Володимир Бех, Юлія Бех. Система державно-громадського управління суспільством як продукт процесу демократизації соціального розвитку світової спільноти	678
Євгенія Юрійчук. Зовнішньополітична електоральна легімація влади на просторі Парламентської Асамблеї Ради Європи	692
Олександр Держалюк. Міжнародний досвід здійснення депутатського контролю та доцільність його запозичення в Україні	713

З ВІДСТАНИ СТОЛІТЬ

Олександр Дубина. Геополітичні аспекти шведсько-українського союзу початку XVIII ст.	795
Валерій Солдатенко. Варшавський договір 1920 року. Сучасний історіографічний дискурс	795
Ігор Дацків. Українсько-польські взаємини 1919–1920 рр.: роль дипломатії УНР	817
Олег Купчик. Трансформація інституційно-функціонального статусу зовнішньоторговельного відомства УСРР (1919–1924 рр.)	817
Володимир Головченко. Переможна Антанта і незалежна Україна: спроба дипломатичного порозуміння	832

ДОСЛІДЖЕННЯ. РОЗВІДКИ

Олександр Добржанський. Дипломат за покликанням	856
Павло Гай-Нижник. Олександр Палтов — заступник міністра закордонних справ Української Держави (1918 р.)	869

ДИПЛОМАТИЧНЕ ЖИТТЯ В ІЛЮСТРАЦІЯХ

Зарубіжні гості в Університеті «Україна»	882
Ірина Нагребецька. Осінній день у бурштиновому краї	884

УКРАЇНА І СВІТ

Михайло Сорока. Євро-2012: екзамен і шанс для України	890
Петро Таланчук, Віталій Карпенко. Неювілейні роздуми у рік ювілею	907
Теофіл Рендюк. Українська вийськова та політична еміграція в Румунію міжвоєнний період: невідомі сторінки історії діаспори	936
В'ячеслав Яремчук. Фактор «Австрійської цивілізаційної місії» та українство	955
Олександр Даниленко. Міжнародна допомога голодуючому населенню України у 1920-х роках	955

ДИПЛОМАТІЯ ОЧИМА ЖУРНАЛІСТІВ

Петро Коломієць. Три долі одного видання	982
Сергій Брага. Складові інтерв'ю з дипломатом	987

АКТУАЛЬНО

Ростислав Сосса. Картографічна складова розмежування Керченської протоки	1003
Дипломатичне досьє	1003
Олександр Децик. Уроки, яких ми часто не вивчаємо	1020
Почесні консули іноземних держав в Україні	1024

УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА — 2011

НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Випуск дванадцятий

Упорядники:

Леонід Губерський, Павло Кривонос,
Борис Гуменюк, Анатолій Денисенко,
Василь Туркевич

Засновники:

Міністерство закордонних справ України,
Дипломатична академія при Міністерстві закордонних справ України,
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв,
Історичний клуб «Планета»

Видавець:

Генеральна дирекція з обслуговування
іноземних представництв

Видання рекомендоване до друку Вченою радою
Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України
як навчальний посібник. Протокол № 1 від 8 жовтня 2011 р.

Виящую Атестаційною Комісією України щорічник визнано
фаховим виданням з політичних, історичних наук

Директор ІВЦ «Планета»

Галина Денисенко

Макет і верстка Сергій Красніков

Коректор Віра Карпенко,

Літературний редактор Інна Андрійчук

Набір і підготовка до друку здійснені
інформаційно-видавничим центром «Планета»

Адреса редакції: м. Київ, вул. Стрілецька, 16;
для листування — Київ-34, абонентська скринька 32;
тел. 482-38-06

Видруковано в Державному видавництві "Преса України"
м. Київ, пр. Перемоги, 50.
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 71. Підписано до друку 2.11.2011.
Тираж 1000 примірників. Зам. .